

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

BUDENZ JÓZSEF.

TIZENÖTÖDIK KÖTET.

ELSŐ FÜZET.

BUDAPEST, 1879.

A M. TUDOM. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA BÉRHÁZÁBAN.)

TARTALOM.

	Lap
A turkománok nyelvéről. Értekezés, turkomán szöveg és fordítása, jegyzetek. — <i>Vámbéry Ármintól</i>	1
Az Erdy-codex némely hangtani sajátosságai. — <i>Szigethy Istvántól</i> . . .	55
Orosz-lapp nyelvmutatványok. Máté evangélioma és eredeti textusok. — <i>Dr. Genetz Arvidtól</i>	74
Ismertetések és bírálatok :	
Syrjäniläisiä häälauluja (zürjén nászdalok), koonnut Castrén, suomentanut Aminoff.	153
<i>J. Budenz</i> : Über die Verzweigung der ugrischen Sprachen	157
Kisebb közlések :	
M. köt- és f, köyttä-. — <i>Dr. Szimneyi Józseftől</i>	169
Ilmingszki a turkománok nyelvéről	170
Jelentések :	
Wiedemann zürjén szótára. — Aminoff utazása a votjakok közt. — Lönnrot, finn <i>loihetu-runot</i> (ráolvasások)	173

A TURKOMÁNOK NYELVÉRŐL.

ÉRTEKEZÉS, TURKOMÁN SZÖVEG ÉS FORDÍTÁSA,
JEGYZETEK.

A turkománok nyelve.

A turkomán nyelvet még nagyon kevésbé ismerjük, — kevésbé mint a nagy török nyelvcsoporthoz egyéb tagjait, melyek tőlünk keletre és északra jóval messzebb esnek. Ennek főoka a turkománságnak eddig tapasztalt hozzáférhetetlenségében keresendő. E nép között ugyanis, mely az Oxus folyó balpartján terjedő pusztaságon tanyáz, mostanáig kevés európai ember tartózkodott — kivált olyan, a ki annak nyelvét tanulmányozhatta volna. S alig is van turkomán nyelven valami írott munka, melyet a nyelv-tanulmány bízott alapjául vehetnénk; mert e tekintetben az a turkomán bibliafordítás, melyet oroszok készítettek, igazi turkomán nyelvérzék nélkül, nem sokat ér. Így tehát bátran reménylhetem, hogy a török nyelvek iránt érdeklődő nyelvész-közönség szívesen veszi, ha most a turkomán nyelvnek gyarló tanulmány-anyagát egy új adalékkal növelem, — oly nyelvmutatvánnyal, mely nem fordítás, hanem született turkomán embernek eredeti szerzeménye.

Nem könnyű föladat pontosan megjelölni a helyet, melyet a turkomán a többi török testvérnnyelvek között elfoglal. A nagy török népnek olyan ágát illeti e kérdés, a melynek még közelebbi múltjáról sem igen van történeti adatunk, úgy hogy sem azokat a rokon népelemeket nem ismerjük, a melyekből a turkomán nép eredt, sem azt az időt, a mikor a közös törzsoktól elvált. A Jomutok és Göklenek, a Csaudorok és Imrailik mindenesetre már ősrégi időktől fogva lakják a Kaspi tenger keleti partjait, ép úgy mint a

Szarikok, Szalor és Kara turkománok, a kik már a Szamanidák alatt, nem ugyan mai lakóhelyükön, hanem valamivel jobban keletre, nevezetesen az Andkhai és Belkh közti pusztaságon tanyáztak. Még az a körülmény is bizonyítja törzsökük közösségét, hogy egykorú írók mind a két osztályt *Guz* vagy *Guzz* névvel jelölik. De azt már nem határozhatjuk meg, vajjon ez a szilaj nomádoknak festett nép csak a Közép-Ázsia iszlamosításával támadt ethnikai átalakulások folytán nyomúlt-e be az éjszaki Irán sivatag homokvidékeibe, vagy már az iszlam előtti korszakban telepedett ott meg. Csak a nyelvhasználat nyújt itt némi útbaigazítást. Tudjuk ugyanis, hogy a Szeldsukok a 9-ik század vége felé (keresztény időszámítás szerint) az alsó Jaxartesterület éjszaki részéből (tehát onnan, a hol ma a Kazákok laknak) fölkerelkedve, Turkesztán déli pusztaságán át Irán és Anatólia felé vonultak; s mint-hogy a Szeldsukok nyelve, a melynek 500 éves emléke maradt ránk, jóval inkább hasonlít a turkománhoz mint Közép-Ázsiának egyéb török nyelvjárásai: föltehetjük, hogy a turkománok, eredetüket illetőleg, a Szeldsukokkal voltak legközelebbi rokonságban. Csak az út, melyen vándorlásuk közben haladtak, tér el egymástól. A Szeldsukok t. i. a közép Jaxartes-völgyön át Irán éjszaki szélére vonultak, míg a turkománok, a mennyire a népben élő hagyományból lehet kimutatni, az Araltótól majdnem nyugatra a mai Mangislakon át Üszt-Jort felé, innen pedig részint délre, részint nyugatra mentek. Legrégibben foglalták el mai lakóhelyüket keleten a Szalorok, a Jomutok, s a hyrkáni sivatagtól nyugatra a Göklenek; utánuk következnek a Tekkék körülbelül a mongol betörés idejében; a legujabbak pedig az Erszarik, a kik ma Csihar-dsui és Kerki között laknak.

Kiindulva ezen nagyára jogosúlt föltevésből, mely szerint a turkománok a szeldsukokkal szorosabb rokonsági viszonyban állottok, már egy cseppet sem csodálkozhatunk még azon sem, hogy a turkománok nyelve még a modern szeldsukival is, azaz az oszmán-török nyelvvel nagyban egyezőnek mutatkozik, — természetesen nem tekintve azon hatást, melyet külön a turkomán nyelvre a szomszéd özbegtár és perzsa nyelvek gyakoroltak. Az imént mondottak bizonyítása végett csak e két nyelvnek egyezéseire egy futó pillantást kell vetnünk. Mindenekelőtt a turkomán nyelv hangalakján a consonans-lágyulásra való

hajlam tűnik föl, a mely az oszmán-töröknek is egyik jellemző vonása. Így a szóvégző *k* további rag hozzájárultával, majd mindig *g*-vé, néha *j*-vé is változik, sőt néha egészen el is tűnik; pl. *dök-mek*, *kılmak*-tól *dökmege*, *kılmaga*; *deel* = oszm. *dejl* (csag. *tegil*, *tögöl* nem). Még határozottabban mutatkozik e lágyulás a dentalisokon, a mennyiben majdnem minden szókezdő *t* a turkománban (úgy mint az oszmánban) *d*-vé változott; pl. *durmak*, *dadlı*, *döje* = *turmak*, *tatlı*, *töje*, stb. Végre megemlíthetjük még a *ğ*-nek általános használatát *ç* helyett, még a perzsából került szókban is. — A vocalismust illetőleg ki kell emelnünk az önhangzó-illeszkedés (vocal-harmonia) következetes megtartását, jelesen a jomut nyelvjárásban; holott a csagataj meg az azerbajdsáni török e hangalaki sajátóságot gyakran elhanyagolják. A tompa, mélyhangú *i* pl. a csagatajban és azerbajdsániban csak kevésbé, a turkománban azonban erősen hallható; sőt azt lehetne állítani, hogy itt, nevezetesen a Görgennél és Etreknél lakó jomutoknál nagyobb szerepe van mint magában az oszmánban.

Még föltünőbb a turkomán és oszmán-török nyelvek hasonlósága a nyelvtani alakokra nézve. Így mindjárt az esetragok a két nyelvben teljesen egyező alakúak: a genitivus ragja consonansvégű névszótökön *-ing* (*-iñ*, *-in*) s nem *ning*, épen úgy mint a szeldsukiban (pl. a Wickerhauser-féle versek 21. versparájában *khaçlärin*, nem pedig *khaçlärning*, l. Zeitschr. d. DMGes. XX, 576. l.); a dativus ragja *-a*, *-e*, s nem *ga*, *-ge*; az accusativusé *-i*, nem *-ni* stb. A melléknevek középfokát inkább körülírással képezik, mintsem a keleti-törökös *-rak*, *rek*-vel. — Az oszmánnal, nevezetesen pedig az anatóliai nyelvjárással való egyezésnek legkiválóbb jeleit azonban a turkomán igen ismerhetjük föl. Nem tekintve azt a körülményt, hogy a turkománban a *miş*-féle participium praeteritit, mely a keleti törökségben egészen hiányzik, épen úgy használják mint az oszmánban, azt sem szabad mellőznünk, hogy a déli azerbajdsáni különösen szereti használni az összetett perfectumot — azaz így mondja: *gelib-im*, *gelib-sin*, *gelib-dir*, (mint a csagatajban: *kilgen-im*, *kilgen-sin*, *kilgen* vagy *kilgen-dir* = jöttem, jöttél, jött) — míg a jomutok, göklenek es tekkék mindig *geldim*, *geldiñ*, *geldi-t* mondanak. — Hasonlót mondhatni a futurumról is, melynek kitételére a turkomán és oszmán nyelvek kiválóképen nem a praesens-alakot, hanem a *-ğak*, *-ğek*-vel való

képzést használják. — További találkozás a többi közt még a tagadó igeragozás; a turkománban pl. *gelmezim, gelmezsın, gelmez* (míg az azerbajdsáni *gelmeren* v. *gelmenen*-t mond) stb.; — végre a többes számi 1. személy végzete az indicativus praesensében meg a conjunctivusban, pl. *geliriz* jövünk, *geleiz* hogy jöjjünk (az azerbajdsániban *gelirik, gelck*). Még a gerundiumok használata is jobban egyezik meg az oszmánnal, mint bármely egyéb szomszéd török testvérnnyelvel.

Makhdumkuli és Divánja.

Az *a* nevezetes harc, mely dervisek és ulemák között az iszlám világ minden részében foly, s a társadalmi és családi lét legbelsejébe hatott, nem csak a moszlim műveltség és tudományosság különböző központjaiban, hanem a pusztaságon, a primitív sátor szűk körében is található. A Görgen és Etrek, a Tedsend és Murgab partján, mindenütt, a hol turkománok laknak, bizonyos személyeket találhatunk, a kik a pusztai lakóktól külsőleg csak keveset különböznek, de az utóbbiaknál olyan hódoló tisztelet tárgyai, a melyenben sem az írástudó molla és kazi, sem a hatalmas törzsfő nem részesül. Közép-Ázsia különböző rendjeinek képviselői ezek, kiket legtöbbsnyire Bokharából, a vallásos rajongás e góczából küldenek ki s kiknek a turkesztáni világ déli pusztaságán azért is kellett megtelepedniök, mert itt a keresztény orosz befolyás még nem úgy érezhető mint északon s mert itt a szomszéd siitákkal való örökös harc szította a fanatismust. Egy ilyen dervis, még pedig, mint a legtöbb közép-ázsiai, a Baha-ed-din Nakisbendi rendjéből, volt a turkomán Makhdumkuli, a ki a mult század második felében élt és a Göklenek törzséből származott. A turkománok e legbékésebb törzse, a Görgen középső folyásánál buja mezőkben gazdag vidéken lakik és régtől fogva kitűnt a zene és költészet iránti szeretete által; mindig a legügyesebb bakhsijai (troubadour) voltak, kik a dutarával (két húrú hangszer) nyakukban és a békés vándorbottal kezükben az Oxus bal partján levő pusztai térséget minden irányban bejárták, sőt még az éjszaki Irán török népsége között is megkedveltették magukat. Az irán elemekkel való békés közlekedés volt az, mely ezen törzst megselezidítette és a művelődésre ösztönözte. De csak

ösztönözte; mert az irány szigorúan sémi maradt és a vallásos speculatio mind ama szufi túlzásaiba csapott át, mely a közép-ázsiaiak régtől fogva sajátja volt és ma is az. Makhdumkuli tehát legkevésbé sem különbözik Khodsa Ahmed Jeszevitől, a kirgiz pusztaság híres szentjétől vagy egyéb, az özbegek mai népköltészetében ünnepelet szerzőktől, mint Bidil, Fuzuli, Revnak, Ali-Jar, Mesreb stb. Hogy nemzeti költőjük személyét a szentség fénykörével övezhessék, azt állítják a mai turkománok, hogy Makhdumkuli soha sem látogatta a bokharai vagy más városbeli főiskolákat, sőt hogy még írni és olvasni sem tudott, tehát olyan *ummi* volt mint Mohammed; költeményeit pedig valóságos isteni sugallatoknak tartják, melyek nála a *hal* átszellemült pillanataiban vagy a *dsezb* őrjüngös befolyása alatt keletkeztek. Annyi bizonyos, hogy medreszei tanultság nem tűnik ki Makhdumkuli verseiből. Tudományosságról nála szó sem lehet s a mennyire költeményei nyelvéből lehet itélni, ő az isanok közönséges műveltségi fokán állott, a kik rendjük szakirodalmát ismerve a törökön kívül még perzsát is tudták, az arabból azonban keveset vagy éppen semmit sem értettek. Makhdumkuli tehát a főiskolák látogatása nélkül is sajátíthatta el a hivatásához szükséges műveltséget; költeményei a vallásos és erkölcsi themáknak a turkomán izléshez, de nem mindig a turkomán fölfogáshoz mért kifejtése, mindenesetre azonban a turkomán irodalom egyetlen mintája, s ennél fogva honfitársai nagy tiszteletben tartják.

A Diván tartalmát tehát többnyire olyan költemények képezik, melyek a szufi tan alap sajátosságával megegyezve minden földi nek mulandóságáról és minden emberi törekvésünk semmiségéről szólnak. A moszlim Nirvána ez alaphangja az emberi élet minden phasisán vonul át és mindenesetre sajátosságos ellentétben van a turkomán pusztalákó élethajlamaival, kinek általánosan ismert a fősვნésége és kincsvágya, s ki előtt a rablás és gyilkolás, sőt a leghallatlanabb kegyetlenségek is a vallásos buzgalom fényében tűnnek föl, a mi által is az egész országnak mintegy megtestesült isteni büntetésévé lett. Majdnem komikusnak hangzik tehát Makhdumkulinak a tolvajok ellen írt költeménye, mely olyan társadalomnak szól, a melyben a lopás és rablás a tulajdonképi kereset; nem különben az ijesztő képek, melyekkel a költő honfitársait a dohányzástól akarja elrettenteni. Az erkölcsi irány mellett Makh-

dumkuli műzsája még szigorúan vallásos themákkal is foglalkozik, midőn olvasóinak a próféta és a szentek cselekedeteiről és csodáiról, a poklról és paradicsomról és saját látásairól beszél. Az utóbbiakat a turkomán olvasó nem költői metaphorának, hanem valóságnak tekinti s azt hiszi, hogy Mohammed, Omar, Ali, Baheddin, Miri Kulal stb. honfitársukat a pusztán meglátogatták és föltétlenül szentnek nyilatkoztatták. Nem lehet tehát tagadni, hogy Makhdumkuli az utóbb említett minőségben az összes turkománokra törzskülönbség nélkül jótékony befolyással volt. S valóban a mint magam személyesen is meggyőződtem, azok a turkománok, kik nemzeti költőjük Divánját gyakrabban forgatják, nem csak az idegenek, hanem a perzsa rabszolgák irányában is elnézőbbek. Hogy a pusztaságon uralkodó izlésnek eleget tegyen az erkölcsi mellett még a lovagias és harcziás szellem ápolásáról sem feledkezett meg Makhdumkuli műzsája. Lefesti a harczust, milyennek lennie kell; lefesti lovát, fegyverét és szívesen dicsóíti a göklen, jomut és tekke turkomán törzsöket, erejüket és bátorságukat minden alkalommal kiemelvén.

Nagyon sajnálom, hogy Makhdumkuli Divánjának rendelkezésemre álló példányából nem értékesíthettem többet mint a mennyit itt kiválogatva közlök, mind a mellett, hogy a kéziratnak több mint 260 teleírt lapja van, igen változatos tartalmú költeményekkel. Ennek a Divánnak egyes töredékeit már a turkománok között utaztomban kaptam meg s mennél teljesebb példányt ohajtván bírní, *Thomson F. R.* úrhoz, a teherani angol követség első titkárához fordultam, hogy ha lehet szerezzen meg számomra egy példányt a perzsa fővárosban túsokul élő turkománoktól vagy a szomszédos pusztaságból. A britt diplomata, egy kiválóan szeretetre méltó ember, valóban oly szives volt, hogy nemsokára egy Makhdumkuli-féle Divánt kezemhez juttatott. De fájdalom ennek a példánynak is hiányzik mind a kezdete mind a vége, azon fölül pedig az írás (rossz taalik) részint olvashatatlan, részint oly lelkiismeretlenül van másolva, hogy akármelyik költeménynek nem csak teljes megértése, hanem még olvasása is, nehéz és bizonytalan. A másoló, minden valószínűség szerint irán eredetű, az arab szók orthographiáját (mint *دوبيا* helyett *دوبيا* — *قوت* helyett *قوات*) nem is tekintve, még a török szók leírásában is egész könnyelműen járt el; nem csak egyes betűket, hanem egész szókat is hagyott ki,

úgy hogy a jelen szöveg teljes kiadását lehetetlenné tette. S épen ezért még a kiválogatott egyes részek szövegét és fordítását sem adhattam minden fogyatkozás nélkül, a miért az érdekelt közönségnek kegyes elnézését kell kikérem.

Annyit azonban mégis reménylem, hogy az írott emlékekben oly szegény turkomán nyelv tanulmányához Makhdumkuli Divánja is becses anyagot fog szolgáltatni.

KÖLTEMÉNYEK.

(Szöveg.)

1.

کیرسم داغلا داشلار بله	کونکل ایدور خلقدین قالیب
یوزیم یوسم یاشلار بله	یازوقتی یاده سالیب
منم کونکلوم اندیشه ده	هر کیم کورسم بر پیشه ده
اوتورسم انجلر بله	کوه سر اچره کوشه ده
ادمزاد حیال ایچنده	قره دونیا ال ایچنده
هر کیم یوز تلاشلار بله	جهان غمغل ایچنده
دوش کلشمز برمز دستلار	اللهنیک عشقنده مستلر
دورمز یوز علاجلر بله	کونکل فرواز اورار ² دوستلر
بلدیم نه ایش بتوردیم	کوب کویلر لجه اویوردیم ³
اونید یورسن اویمش بخت	بیکار قومیه عمر سخت
نالش قلسم قوشلار بله	دعا قیلیب سحر وقتی
براز تافسم ⁴ قل لبق قلسام	مخدومقلی توفیق السم
دم چکن ⁵ درویش لار بله	یوراک ایدور یولداشی بولسام

2.

کدم کدم ⁶ اداچق سن	ادم اوغلی اوزنیک پیلمای
اوز کونکلونکنی کویه چک سن	ایانیک امرین توز ایتمای
کوزینک یوموب چوداچق سن ⁷	استرسن عالی قاپسنک
قارون بولوب کجه دیسنک	حلال حرام هر نه قاپسنک
اونوتدینک پروردکاری	ندن اولدنک بیلکن باری

Költemények.

1.

A szív szól: visszavonulva a néptől
Hegyek és kövek közt akarok bolyongni.
Megemlékezve bűneimről
Könyekkel akarom arczomat áztatni.
A kít látok, gondolatokba (van mélyedve),
Az én szívem is bűba (van merülve);
Magányos zúgban hegyek ormain
Akarok hát fákkal (fák alatt) időzni.
Csalfa e fekete világ,
5 Csak ábrándképeken (csügg) az ember;
Órült zaj e nagy világ,
Ezer rettegésben (van) mindenki.
Ittasok isten szerelmétől
Nem találkoznak s nem segítik egymást.
Fen dobog a szív, barátim,
S ezer szer sem csillapítja le.
Sok mindenféle beszédet vettem ajkamra,
De nem tudtam, mily művet végeztem.
Hasztalanul ne engedd elmúlni a terhes életet,
10 Mert elhanyagolod a kedvező szerencsét.
Kora reggel fogok hát imámban
A madarakkal panaszt zengeni.
Makhdumkuli bizalommal
Fog Allahhoz esdeni s híve lesz.
A szív szól: társat lelve
Dervisekkel szent gyakorlatokra adom magam.

2.

Ember fia, ha öntudatlan vagy,
Nyomról nyomra tévedsz.
Ha az Úr parancsát nem teljesíted,
Tenszíved megégeted.
Földieket hajhászván
Mihelyt szemed lecsukod, megsemmisülsz.
Bármit lelsz, legyen megengedve vagy tilos,
Ha Kroesusként dúsgazdagságra szert tennél, (?)
5 Tudd meg legalább, honnan eredtél,
Hogy teremtetédet elfeledted.

سابق ایتمای ایدجک سن
 توتان ایشنگدین قل حذر
 خبرینک بریندجک سن⁸
 ایش کورکین بیکار یاتاغین
 کیدجک سن کیدجک سن

کونکله کلان هر کاری
 املنک ندر اتکین نظر
 اجل سنکی ایسه کدر
 دونیای قوغین⁹ توماغن
 10 مخدومقلی اولوماغن

3.

حق عشقنه اط سال میدان یولوقسه
 وقتکی خوش کیچور دوران یولوقسه
 یکت باردور دم داشنه¹¹ اهرایدور
 قوج یکدینک اطی چن یولوقسه
 دوداغنی دیشلاب آخ چکرزن نه
 یکت قریر عیال یمان یولوقسه
 مرد چکر تعصبین¹³ اینلک یوردینک
 چایک دیوبأ چر دمان یولوقسه
 اشتهک دیک بولمز کوران کوز بیلان¹⁴
 نامرد اوزین کیزلار مهمان یولوقسه

بداولسه میدان قالور ارمانلی
 ار اولجک هنکام قالور دوراتلی¹⁰
 یکت باردور سوزین تاپمز سوریدور
 جای برینده غریب بولسه قریدور
 5 ایشی درست کلمز کونکلنک چن نه¹²
 یلان زهری بولوب یابلور تن نه
 یوز نامرد یرینی توماز بر مردنک
 بتورن ایش کورینک کیدی نامردنک
 مخدومقلی اوکوت برکین ایمدی سوز بیلان
 10 مرد چقر مهمانه کلار یوز بیله

4.

ایشنک یوقدور نامس بیله عار بیله
 قویزمسن کرماک یاری یار بیله
 مندین اسلان¹⁵ مطلبنکی آل دیسه
 قدم قویسم ایاق برینه سربیه
 قصدا یسه قوری دور دریانیلی
 برکونده پنهان ایلار بیشه فیل بیله

درنغی دمردین یالانچی دنیا
 جور جفاسی کوب یالانچی دنیا
 محبت اوچندین یار برکل دیسه
 برکون دوردنک برکیجه هم قال دیسه
 6 اییدیکجه اوج ارتدیر دنیانیک یلی
 برکون مست اسریدی فیل

- Mindent, a mi eszedbe jutott,
 Azon szándékkal fogsz tenni, hogy nem teszed.
 Inkább láss jövőd (reményed) után,
 S vigyázz arra, a mit téssz !
 Mert ha elérne a halál,
 Mondd, mit szándékoznál tenni ?
 Mondj le a világról, bocsásd el,
 Iparkodjál s ne maradj tétlenül.
 Oh Makhdumkuli, el ne feledd,
 10 Elmenni fogsz, elmenni !

3.

- Ha rossz a küzdő tér, a vágy kielégítetlen marad ;
 Hogy küzdő tért találj, isteni szeretetben kell küzdened !
 Az ember meghal, de az idő örökké való,
 Ne bánd tehát, ha (bal) sors utolér.
 Van ember, ki kérdez, ha valamit nem tud,
 Van más ember, ki környezetét (társait) csak megveti.
 Az idegennek még a patak is kiszárad (?),
 Ott hol a hős zöld virányt talál (?).
 Semmi sem sikerül, semmi az ember szíve szerint nem fordul,
 5 Ajkába harapva sohajt neje felé.
 Kígyó mérge terjed el testében,
 Korán vénül a férfi, a kinek rossz nő jutott.
Egyetlen férfit száz gyáva sem pótol,
 Mert a férfi hazaért s tűzhelyeért fárad.
 Nézzétek csak, a gyáva mit csinál :
 Ellenség serge ! kiált s megfut, ha füstöt (ködöt ?) lát.
 Makhdumkuli, adj te tanácsot szóval ;
 10 Bizony, hallással föl nem ér a látás tán soha !
 A férfi mosolygó arcczal megy vendége elé,
 A férfiatlan elbukik, ha vendéggel találkozik.

4.

- Te hamis világ, vas karmaiddal,
 Szemérmet s becsületet épen nem akarsz ismerni !
 Te igazságtalan, kinteli, hamis világ,
 Nem akard hát soha megengedni, hogy jó barátok együtt
 járjanak ?
 Ha a kedves barátság vágjától kiáltaná : «Jer ide» !
 S legbensőbb vágyam teljesítésével biztatna ;
 Ha mondaná : «Egy napon át már időztél, tölts itt még egyet!»
 És én fejem tetején sietnék oda a helyt, hogy lábamon járnék :—
 5 Akkor a sors szeszélye megkettőztetné haragját,
 A sorsé, a mely tetszése szerint még a Nilt is kiszárítja.
 Majd elefántokat is megrészeget (a sors),
 Majd meg elrejt elefántot is, berket is (?).

تما شاكار بولوب كسه چقرسن
چولكانى كون بله داغى قار بيله
يفلان ياش دوكنه رحم ايتزسن
ينه دونوب الماق اولمز زور بيله
ظالم انصاف ايله بو ناحق قانه
عيسى مدار بردينك يك خر بيله
بو نوبت چوخلاره كچيب كلاندور
دوست قويمادنك يكسان ايتدينك ير بيله

زىمى ننگ اوستنده داغلا چوكارسن
هر ينسان بر وسيله يقرسن
دلرب داد ايتسه قوقل توتمزسن
10 جان مطاسن استنك قديب ساتمزسن
ليلي اوجون نه جبر ايتدينك مجنونه
كونده قرق آط بزاب بردينك قارونه
مخدومقلى ايدور اشينك نالان دور
اغيارنك يوقدور سوزنك يالاندور

5.

نيتنه كوره اقبال بولمادى
ارترى¹⁶ شاد بولان اويلان كلدى
بر بلادور هر قوررمز بو صياد
بوكون كوردى كز ارتر قالمدى
نصيحتم دنكله اشيت بو سوزى
كويابو دنيايه كلدى كلدى
قانى دنيانى تورت تولا بريدون
كوزى قدن دولدى بيلدين دولدى
بو نه قدرت ايشدور سودن اوت چقر
نعلت كرده¹⁸ اوغلك بولدى بولدى¹⁹

كوب يكتلر كليب كچر جهاندين
كردشى كچ قهبه چرخنك
كونده كفن بچار بو اجل خيات
بيله بيله اشاق دوشر ادمزاد
5 بر دكشلى خانه در دنيا ننگ يوزى
اجل يتيب ادم يوملشنه¹⁷ كوزى
همايون قورغاننى سالدنر هامون
قزىل دين غرق ايدن قرق شهرين قارون
مخدومقلى خيران هر يانه بقر
10 يخشى اوغولدين رحمت اريقى اقر

6.

سحر نالش بيله
تلبه دك اوزوم اورديم هر يانه
نه جهاندين بلكى ال اوزديم جاندين

ياريقم ياد اديب يوزيم خاك ايتب
ديده دن ياش توكب سنام چاك اديب
كونكلومنى كچرديم جمله جهاندين

Hegyeket elmorzszolsz a földön te,

- 10 Minden lényt különös módon tönkre térsz,
 A pusztát nap hevével, a hegyeket hóval;
 Esdő panaszkialtásra nem hallgatsz,
 Omló könyzáporon meg nem indúlsz;
 Lelkeket eladsz áruként,
 A mely aztán még erővel sem kapható meg.
 Mily kint okoztál Lejla miatt Medsnunnak;
 Oh zsarnok, légy méltányos, kiméld e sok ártatlan életet!
 Míg Kroesusnak naponként negyven czifra lovat adtál,
 Mózesnek csak egy szamarat juttattál.
 Igen, Makhdumkuli, csak panasz legyen műved!
 A világ e folyása már sok embert ért el.
 Nincs vetélytársad, hazug vagy sors,
 Barátodat sem kimélted, s mindeneket a földdel egyenlővé tettél.

5.

- Sok hős jelent meg e világon s tűnt el ismét,
 S egyikre sem mosolygott szíve szerint a szerencse.
 A görbe sors ferde járásával
 Bármily víg is — — — — —
 Szabómester a sors, mely szemfödeleket szab,
 Balszerencse, a mely ellen senki sincs védve.
 Bizony, így tűnik el az emberi nem,
 A kit ma láttunk, az holnap már nincs itt.
 Csak bérház (váltóház) ez a világ,
 5 Hallgass tehát tanácsomra s értsd meg e szót.
 Az ember lehúnyja a szemét, közeledik a vége,
 Mintha e világ létezett volna vagy nem (?).
 Hol van Hamun, ki Humajun várát alapította,
 Hol Feridun, ki négyszer került meg a világot?
 Karun, ki negyven városát arannyal töltötte meg?
 Be nem telve évekkkel kellett önszemét porral megtöltenie.
 Azért bámulva tekint Makhdumkuli körül,
 Mily hatalom az, mely tüzet teremt elő a vízből?
 10 A derék fiútól származik az áldás özöne,
 A megátkozott fiú jobb ha nem is létezik.

6.

A válás fájdalma miatt arczom porlepett,
 Kora reg órájában telve vagyok keserű panaszszal,
 Könybe borúlt szemem, szédülva keblem,
 Órúltként vetettem magam mindenfelé.
 Minden földi dologtól megvált kedélyem;
 Mit, földi dologtól! magáról az életről is lemondtam,

همت استاب بقدم سوی اسمانه
 ناکهان اوچ اره نظریم توشدی
 کوزیم کوری دیم²¹ کلز فرمانه
 بیری بر تیغ بیلن یوراکیم یاردی
 دیرلر عرضینک دیکین شاه مر دانه
 قانه قانه²² می محبت یچلدی
 دیدم رخصت بولسه کلسون زبانه
 دیدیلر خوش وقت ده یخشی فرصتدور
 کونکله کلان سوزینک کتیر بیانه
 دریادین بای²¹ نادور داشدین سخت نادور
 زهر دین اجیراق نابو جانه
 قید سیز یخشی سوز کینک دور جهان دین
 اهل قانع مینکرار پجر عمانه
 بخیل دین دالک ایتمک سیوقدور²⁵ بوز دین
 اوکته دور بو سوزلار ییز دین زیانه
 قدم اوردیم ال ای تاکینه ی تور دیم
 کب کلام²⁷ تاچادیم قالدیم حیرانه
 دایم دستان بولور عالمده ادینک
 بو سرلار خلق²⁸ ایچرا یاییر دیوانه

حضرت عیسی دین شاه مر داندین
 5 اسمان یوزیندین کنکشان اچدی
 ایکی یاشل کیمیش بر سفید پوشدی²⁰
 بیری کلیب آلکن کوکسمه اوردی
 اغزیم اغزین قویوب بردم اوردی
 بولار بویله دیکاج دلیم آجلدی
 10 کونکومه یدی توری سوال کچدی
 ایکی اوزین اردور بری قصه دور
 سوزینک بولسه سوزه دیرلر رخصتدور
 دیدیم کوکدین اغیر یر دین مر²³ نادور
 اوتدن یاقوچی نا بوز دین سرد نادور
 15 یخشی غه میان توهمت اغیر اسماندین
 مناقینک کونکلی سخت دور سنکستادن
 جبر ایتموچی سلطان یاقوچی کوز دین
 جفایه جفر²⁶ ایتمک زهر جان سوزدن
 بو بویله دیکاج بیریم دین تور دیم
 20 مست بولدیم سپیت اوزیم ی تور دیم
 دیرلار ییز اوچ کیشی بولدوق اوستادینک
 مخدومقولی وقت دور استه مر ادینک

جبار کور بو جهانی خراب ایلار
 بو دنیانی بد بدکار خراب ایلار
 تلاکی دوش کلز حق دیب تیانک
 جهانی ظلم ایله زار خراب ایلار

مومن اولن نکر اولمز سوزیمه
 چوق نسنه لار کیلور کیچر کوزیمه
 ایشی رواج تفر²⁹ بدایش توتانک
 بر یوزبنده بولور کوچ کوچ یته ننگ

- S Jézustól, Alitól, a hősök királyától
 Kérve segítyt, néztem az ég felé.
 A mint az égen hirtelen föltűnt a tejút,
 5 Tekintetem azonnal három férfira esett,
 Két zöld- s egy fehérruhás volt, kit
 Szemem meglátott, s bámulatomban elnémultam.
 És íme! egyikök kezével mellekre ütött,
 Mi alatt a másik tőrrel széthasította szívemet;
 Ajkát ajkamra szorítva, rám lehelt,
 Mondva: «kérj a mit akarsz most a hősök királyától». —
 E szavakra megoldódott nyelvem,
 Mert hosszan szívtam be a szeretet borát.
 Hét kérdés jutott eszembe
 10 S szóltam: «Ha meg van engedve, előadom azokat»,
 Mire a férfiak, kik közül kettő alacsony, a harmadik magas
 természetű volt,
 «Ha van szavad» így szóltak, ám szólj, szabad kérdezni,
 Add elő, mi jutott eszedbe!»
 Mire én kérdeztem: «Mi magasabb az égnél, mi tágabb a földnél,
 Mi gazdagabb a tengernél, mi keményebb a kőnél,
 Mi forróbb a tűznél, mi hidegebb a jégnél,
 Mi keserűbb a méregnél e világon?»
 A felelet ez volt: «Jót rosszal viszonzni, bűn magasb az égnél,
 A gondtalan szép szó kényelmesb a nagy világnál,
 15 A tetető szíve keményebb a kőnél,
 Az elégült pedig (gazdagságban) a nagy oceánhoz hasonló,
 A zsarnok fejedelem perzselőbb a tűznél,
 Fösvénytől valamit kérni hidegebb a jégnél,
 Szenvedésben türelmet mutatni keserűbb a méregnél,
 Most figyelj, kár ellen e szavak legyenek előnyöd — —»
 E beszéd után fölkeltem helyemről,
 Eleibe járultam s megcsókoltam köntöse szegélyét,
 Ittas voltam, elmerengtem,
 Elnémultam s bámulva megálltam.
 20 Erre így szóltak: «Mi hárman mestereid vagyunk,
 Nevedet a világon örökké fogják emlegetni.»
 Makhdumkuli, itt az ideje, kérj a mit akarsz;
 E titkokat most a nép elé szórja a dervis.

7.

Ki igazhivő, szavamnak hisz:
 A zsarnokok önkénye, lám, elpusztítja majd a világot;
 Vajmi sok dolog lebeg szemem előtt,
 E világ gonoszság által pusztúl el!
 Ki gonoszat művel, annak, hajh, minden sikerül,
 Holott a jámbor ohaja sosem teljesül.
 Csak elnyomottakkal telik meg a föld,
 Mert jogtalanság és zsarnokság teszi tönkre a világot.

بوق اشارشی بولور³¹ بار اشار بد بولور
 هر اولکه نی نیجه طور خراب ایلار
 عمان شهرین دریا بطرنی اتش
 هرات قندهارنی مار خراب ایلار
 یعنی هولواج یقر مصولی اغراب³²
 ری اولکه سن دیلیب بر خراب ایلار
 ترمزه طاوعون دوشرزیم شهری کیشه
 اصفانی بر صاحب کار خراب ایلار
 بحر شهرین نان قطریق ترک باسر
 شیرانی ترک جوغانی³³ مور خراب ایلار
 خطیه اسماندین کژدم لار یقر
 اب ایله هندستانی زار خراب ایلار
 قایدوب یوردین تاماز داغی یا دوزمی³⁴
 داشته هرملک کیم بار خراب ایلار
 اول برایله ساس دور اشیدان اولور
 اورسی دجال بله نار خراب ایلار
 بوایشلار اونک کارور اخر زماندین
 دجالی بوایکی ایر خراب ایلار

5 علم اویمز ارایشلاری جد بولور
 شریعت نپسنت³¹ بولور بدایش شی بولور
 یلج بوغوز دردی نیشابورنی داشی
 مدینانی اجلیق مکهنی حبشی
 اوروم شهرین ایلار صاعقه خراب
 10 کوفهنی ترک بوزار بغداد شهرین اب
 سوزیمه قولاق بیر عاقل همیشه
 اولاد سفیاندین ادی غمیشه
 سمرقندنی تیطریغلو³³ ریک باسر
 سرخسنی مرک بوزر موری ریک باسر
 15 قشقر چین کافر هند اکبر
 هر کژدم دیودک بر باره دکر
 عدل شاهی ایتکاج لاهوره عزمی
 اب جیحون خراب ایلار خوارازی
 فرغنه شهرینه کوکدین ساسی بولور
 20 بلغرنیک شهرینی اول اورسی الور
 مخدومقلی هرکیم دیکلسه جاندین
 مهدی یردین عسی اسماندین

8.

اگرکد میل ایتسه یار بزم ساری
 النی کونجه کورسم التمش یل یورسم
 جمالین عرض ایتسه بر بزم ساری
 نه ایروققم بار اندین کترکه
 درکاهندین اچسه در بزم ساری

قلزم قرسانوب³⁶ قرق یول کچرمن
 قرق یل قول قوشورسم قل لوقده دورسم
 بر شوخقلی³⁷ بولسه کورسم جان برسم
 نه لایقلی یوزیم باردور تورغه
 5 امید بار قوعمی بلا برعه

- 5 Hasztalanná lesz a tudomány, az erény hiába-valóvá,
A gazságot dísznek s az erényt rossznak mondják.
Isten törvényét nem kedvelik, a bűn tetszik,
Mi által minden ország más más módon elpusztúl.
Belkh torokbaj, Nisabur kő (eső) által,
Oman tengerárja, Baszra tűz által,
Medina éhség, Mekka Abeszínia,
Míg Herat és Kandahár kígyók által pusztúl el.
Stambult villám rombolja szét,
Moszult a skorpió s Jement a hulauč (?) égeti meg.
Kufát a török, Bagdadot a víz pusztítja el,
10 Rei pedig — — — által pusztúl el.
Halld meg szavam, te böles,
Termez dögvész által dől, Nakhseb — — — által,
Iszfahant Szufian utódai közül
Egy vést hozó dúlja majd föl.
Szamarkandot a futó homok,
Bokharát meg az éhség teszi tönkre ;
Szarakhsz — által pusztúl el, Mervet homok temeti be,
Sírzt a török pusztítja el, Dsogant kígyósereg.
Kasgar, Khina, valamint a hitetlen India
15 Óriási gyfkok által,
Melyek az égből esnek, pusztúl el ;
Míg a moszlim India (Hindusztán) méltatlanság által vész el.
Adil Sah Lahorból visszatér,
Országa hegyeinek s völgyeinek nyomát sem leli.
Kharezm országát pusztítja az Oxus,
Sőt mindent, a mi környékén van.
Ferganába hatol égi szózat,
Szózat, mely azt, a ki hallja, megöli.
20 Bulgar városát egykor az orosz hódítja meg,
De az orosz megsemmisíti a tűz és Antichristus.
Makhdunkuli ! a ki lelkével hallgatott rád,
Annak használ majd a túlvilágon tanításod ;
Mert Mehdi a földről, Jézus az égből száll,
S ketten megsemmisítik az Antichristust.

8.

- Negyvenszer szelném át az óceánt,
Csak egyszer hajolna felém barátnóm !
Negyven évig lennék szolgaságban,
Hatnapi élvezetért hatvan évig vándorolnék,
Rövid tekintetért odadnám életemet,
Csak egyszer fordítná felém a kedves szépségét !
De méltó vagyok-e arra, hogy lássam,
Elviselhetem-e még soká a válás fájdalmát ?
Hisz egyetlen reménysugár megszüntetne minden fájdalmat,
5 Ha az ő udvarán egy ajtócska nyílnék meg nekem.

یلدن جای نمازی سودین محرابلی
 اوغراشدی بر سبب ار بزیم ساری
 میدان ایچره دولی اوترمش مردان
 دیدیلار قولونکنی بیر بزیم ساری
 قده دینک دیب قولاغدن توتدیلار
 دیرلار دردینک بولسه دور بزیم ساری
 جای ایماسدور اکلنماکه دورماغه
 اغزین اچیب دورمش بزیم ساری

بر کیچه یولو قدی دست شرابلی
 اکتی اق ردالی یاش نقابلی
 یولداش بولب یوردی کوردیم بر میدان
 برابوان اوستنده چارلب تورت یردن
 10 فراغی دیب چاغیردی لار التدیلار
 استخوانم التمش پاره ایتدیلار
 مخدومقلی بیش کون عشرت سورمه که
 قراریم یوق اوتورماغه تورماغه

9.

ملای یاننده صحبت یخشدور
 بری کلسه نربت³⁹ یخشدور
 بوقه دکسنک بینک دور ایس بیله
 قیمتی آکسلز حرمت یخشدور
 کونکلونک خیره باغله صدقنک ایمانه
 اوغری ایردین بردوغری ایت یخشدور
 کلاندین سونک عمر سورسه اوکسه
 کونکلونک ایچره یخشی نیهت یخشدور
 حقه شکر ایت بارمه نامرده زنهار
 منک هنزدین ذره دولت یخشدور

ادم بولسنک قولق برکین اوکوده
 اطرمن چفرمن الغی³⁸ ییکده
 همراه بولوب اوتورمقن پیس⁴⁰ بیله
 کوهر داشن یوزیک ایتسنک میس بیله
 5 زنهار قصد ایماکین ایدیکنک نانه
 کل ازار بر مکین بر مسلمانه
 کاشکا ادم بو دنیا به کلسه
 الدین کلان یخشی اشینک بولسه
 مخدومقلی نیچوک کچه روزکار
 10 یوق دولتدین باش بولسه بر هنر

10.

چقدی قوشون اونکی اردی بلنمز
 یوران یولی قون یوردی بلنمز
 هییه تندن داغلا داشا قاقشور
 ارصلانی تلکوسی قوردی بلنمز

یوموت کوکلنک ایدیپ اوزیندین
 سفلمای چقدی دشته دهان⁴¹ دوریندن
 قرغه سالسنک توغن بله دیشور
 اولی توریب دن یرله یافشور

- Egy este találkozott velem egy férfi, boros serleggel kezében,
Szélből volt imaszónyege, vízből oltára ;
Fehér, redős ruhát, zöld fátyolt viselt,
Így találkozott velem a különös férfi.
Hozzám csatlakozva átment egy téren,
Egy téren, mely emberekkel telidesteli volt.
S egy kioszkból, négy felől hangzott :
«Nyujtsd egyszer felénk karodat !»
10 Firági ! Firági ! (kötelmedről megfeledkezett) kiáltottak s
megragadtak,
Fülemet megfogták mondva : «Hol van hited ?»
Hatvan darabra törték csontjaimat,
S mondták : «Ha szerencsétlen vagy, hajolj hozzánk !»
«Igen Makhdumkuli ! Ötnapi élvezet miatt
Nem érdemes itt soká időzni és késni,
Nincs türelmem itt tovább tartózkodni.»
Így szólt hozzám fordúlva.

9.

- Ha ember vagy, hallgass szavamra,
Mollákkal társalogni jó ;
A félénk hőst szidják s ütik,
De néha kegyesség is szükséges.
Ne czimborálj a tisztátalannal,
Szennyhez érsz s orrod búzzal telik meg.
Ha a drágakövet sárgaréz gyűrűbe foglalod,
Bizonyára nem csökken értéke, mert a becsülés szép.
Vigyázz, élvezett kenyérért ne fizess hálátlansággal,
5 Kősd erényhez szivedet, hithez hűségedet.
Ne gyötörj igazhivőt,
Mert jobb az őszinte eb tolvaj embernél.
Jobb volna, ha az ember nem is született volna,
S ha már itt van, ha élete hosszúra nem nyúlna.
Amit jót tehetsz, azzal ne fukarkodjál,
Bármily szép legyen is lelkedben a jó szándék.
Makhdumkuli, bárminő legyen élted folyása,
Adj hálát istennek s tartózkodjál a büntől.
10 Bár előbbre való a művészet a szerencsénél,
Mégis parányi szerencse ezer művészetnél többet ér.

10.

- A Jomutok s Göklenek csapata magától fölkerelkedett
És senki sem ismeri sem elő- sem hátvédöket.
Távol vidékekről, messze pusztákról jöttek ide,
Senki sem ismeri útjokat, melyet választanak, táborukat,
melybe vonúlnak.
A holló kiköt a sólyommal,
S a zajtól remeg szikla és hegy.
Mintha gyökeret vertek volna a földbe, szilárdul megállnak,
Senki sem tudja, ki oroszlán, róka és farkas közülök.

5 اوج منك نایزه بازه⁴² باردور نوکردن
تورت منك بیلدار⁴³ یارقلی بقردن
تکه سالور یوریش ایته یوقردین
اونکونده چومج کرک⁴⁴ آیلی بلنمز
اهلی سینی ناموس ایدیب کلارلر
بوکندلرتنك اوچی توردی بلنمز
دوچکرلر⁴⁵ اصفان شهرین الالر
مخدومقلی علی تنك در بو میدان
نه ایش توترکور بو عمر بو عثمان
10 اط دمندین دولدی زمین اسمان
خراسانك خاکی کردی بلنمز⁴⁶

11.

بر مسلمان چسه ایکی کافر دین
کلسنه سنکر داشی⁴⁷ کرکردور
مرد اولدور که بولسه کونکلی زحلی
کوره سی⁴⁸ کنگ کرک اوزی فهملی
یرینده هنزی ایشی کرکردور
کنک یرده قرغه دی بولسون وهملی
تلکی کین بازی بیره هر یانه
قیلان کیمین⁴⁹ باریب کیره میدانه
الور یردن اط سالشلی کرکردور
5 دورانده قایه دیک دورین مردانه
چقار برکون چولوب⁵⁰ قالمز قرئنده
یکیدنک خیالی بولسه سرنده
اونی باشرماغه کیشی کرکردور
خیله هم بر باطریق دور یرینده
کوب قورقوزرغه خوش نیرنیک بارغه
اط کرک قرغه قویسه یترکه
یکرمی اوتوز یاشلی کرکردور
منده ده⁵¹ سایغی هرایش بترکه
مخنت کیچر جان دین اوغول دین
10 برکوت قوش دی قانت قاقیب دوکولدن
اریکدینک مرد یولداشی کرکردور
قورد دیک کیریب قوبن کین داغیدان
کوک زره دن قرمز قانلر سفلوب
مخدومقلی قوج یکتلار چاقلوب
ایولین اصلیشلی کرکردور
اط سالنده دونکوز کین توفولوب⁵²

12:

توقسان درلو طعام بولسه قرشینکده⁵³ نه لذت ایچنده دوز هم بولسه
نا بلورسن نه ایش باردور باشینکده مشکل ایش دور باشده کوز هم بولسه

- 5 Háromezeren vannak a dárdavető hősök,
Négyezernek fényes érc puskája van ;
S ha a Tekkék rohanva alázúdulnak,
Nem tudja senki, melyik közfűlök pásztor vagy letelepült.
Jőnek, hogy a szunnitáknak tiszteletet szerezzenek,
Szédűlnek várakat s kerteket pusztítanak el.
Rohammal veszik be Iszfahan városát.
S falvakat, melyek számát (hármát v. négyet) senki nem tudja,
Makhdumkuli ! A harctéren van Ali,
Nézd, mit művel Omár és Oszmán !
- 10 Visszhangzik a világ lovak nyerítésétől,
Senki sem ismeri a khoraszáni talaj minőségét (föld-e
avagy por).

. 11.

- Ha egy moszlim szökik két nem-hivő előtt,
Nagy követ érdemel fejére !
Csak az a hős, kinek szíve kemény,
Kinek a keble tág, elméje élesült .
Nagy térben mint a holló óvatos legyen,
Mert sokat ér az okosság a maga helyén.
Tigrisként jelenjen meg a küzdő téren
S mint róka ravaszsággal éljen mindenütt.
Ha áll, helyt álljon mint a kőszirt,
De egy tért áthasító paripa is kell.
5 Az agyrém, melyet a hős fejében táplál,
Bizton kitör s hasában el nem rothad !
Maga helyén bátorság lesz a ravaszság,
Ámde használatára férfi kell !¹⁾
A mindent fölülmúló képzelethez
Húsz, harmincz éves ifjú tartozik.
Ki mint a sas szárnyával hangosan csapkod körül
10 saját éltéről és családjáról szívesen lemond.
Ki mint a farkas szétűzi a birkanyájt,
Az ilyen férfi kell a hősnek társul.
Makhdumkuli lelkesíté a hős ifjakat,
A kék pánczélról most hát piros vér csepeg,
Vadkanként kell a rohamnál neki futni
És átkarolni mint a medve — — — — (?)

12.

Mit használ neked kilencvenféle étel,
Hogyha mindnyája sótalan ?
Mit tudsz bele, fejedben (elmédben) mi van meg,
Hogyha (látni) fejedben nincs szemed ?

¹⁾ A ló kell hogy fusson, s a futót elérje,
Hogy jó nagy félelmet gerjesszen, s frissen neki vágatasson.

ایق بار یورماکه ال الماغه⁴⁵ قتی بنده ساغلق شکرین قیماغه
 قزلاق بار دور ایشتکاتی بلماکه کیم دوزادور دل ده سوز هم بولسه
 5 یوق یردین جان بریب یتوردی نانی کونکل بستانده بتکر ایمانی
 ادنک بنده بولسه ایانکنی تانی کلوب سنکا یوز به یوز هم بولسه
 قسمتی حق بلان رزقین ازلامز⁵⁵ سوز بلانلر بلان کیزلامز
 کونکل جوشه کلز دل هم سوزلمز هم یوراکده عشقیدین کوز هم بولسه
 یل یل دین نصیحت ارتر ایامه حقنک اوزی کتورمه انجامه
 10 دنیا سوزی منکرز دوز سوز طعامه سوز ایچنده کلن قیز⁶⁰ هم بولسه
 یوم کوزینکنی الغیب کرکین ایشینکنی یاز تیسنک اونوته غن قیشینکی
 توکل ات تنکره تاپشور ایشینکی صبر بلان بتر تیز هم بولسه
 مخدومقلی خیال دوشب اوزیمه کوب تمشاه کلور کچر کوزیمه
 ایشیدان لار غیب ایتمسون سوزیمه ایلر لکین سوزیم اوز هم بولسه

13.

التمش بيشده نوروز کونی لویلی توردی اجل یولین توسدی اتامینک
 بو دنیاينک ایشی بویله میش⁵⁷ بلی عمرین طنابین⁵⁸ کسدی اتامینک
 اگر دولت لره کونکل قویمادی بو جهانینک عشرتین سویمدی⁵⁹
 اسکی شالدين ارتق بوششی کیمدی اخرت اوی بولدی قصدی اتامینک
 5 دیردی دنیا دورمز باقی یوق کوندوز روزه کیمجه بولسه اویقو یوق
 محص لرینک شکی یوق پیغمبر دستی دور دستی اتامینک
 کورمسم سویله من اوی بله چندان مقصدینه یتر یقلان چندان

(A többi olvashatlan és érthetetlen.)

14.

برکون اتانک عشق ایتدی چوشه اول سونک قان بولدنک قاندين سونک
 تیدنک اولاشه⁶⁰ تیدنک

- A láb, az jární, a kéz fogni való,
 Hol az ember, ki egészségeért istennek hálát nem ad?
 Van ugyan fülünk, hogy a hallottat fölfogjuk,
 De mit használna mind ez, ha nyelvünk néma volna?
 Semmiből éltet és táplálékot adott neked,
 Szived kertjében növeszd tehát a hitet.
 5 Ha rabszolga neved, ismerd meg uradat,
 Ha színről-színre nem is ismered.
 Ki sorsában bízik, táplálék nélkül nem marad,
 Ki szóban járatos, nem rejti el beszédét.
 A szív az nem dobog, a nyelv az nem beszél,
 Ha belsődben szeretet parázsa nincsen.
 Évről évre szaporodnak a tanácsok az élet számára,
 De azért ne magad mondjad ki jogodat.
 Földi beszéd olyan mint sótlan étel,
 10 Ha a szóban magában nincsen tűz (isteni szeretet tüze).
 Húnyd be szemed, s végezd be munkádat;
 Ha elérted a nyarat, a télről se feledkezzél meg.
 Bíz rá magad isten kegyére,
 Mert türelem rózsát terem, ha nem is oly hamar.
 Makhdumkuli! megszállt a képzelet,
 Sok kép lebeg szemed előtt;
 Kik hallanak, szavamot ne felejtsek el,
 Habár szavam az embereknek nem is — — volna.

13.

- A hatvanötödik (és ezredik) krokodilév noruzán
 Elvágta a sors atyám élte fonalát.
 Bizony ilyen a világ folyása,
 Atyám pályafutásának be kellett végződnie!
 Kincseken soha sem függött lelkével,
 Földi élvezekre nem vágyott soha különösen;
 Soha sem volt más ruhája egy ócska sálnál (teveszórászövetnél).
 Mindig csak a tulvilágon járt az elméje;
 Azt szokta mondani: «A világ úgy is állhatatlan».
 5 Nappal böjtölt, éjjele álmatlan volt,
 — — — — a tiszták ebben nem kételkednek,
 Hogy próféta keze volt atyám keze.
 Ha nem láttam volna, nem mondanám,
 De szerencsés volt, ki hozzá közel állt.

14.

Egy napon atyád szerelemben kéjelgett, a te csirád származott,
 Az után vérré váltál, s a vérből létre ébredtél.

حکم ایلادی خدای توقز ساعت توقزای
 کوش بردی دهان بردی دهانه زبان
 بردی
 یاشدک اله اولاشدک⁶¹ یوریب یوله
 اولاشدک
 5 یدیده مکتب کوردنک اوقودنک یولنک
 بلدینک
 حق بردیکن ایب ایجتک هر یوله برباش
 قوچدنک
 یکرمی یاشه کلدینک یکت بولوب سن
 بلدنک
 اوتوزنکده یرینکدین دمان کتمز سرینکدین
 سوردینک دینانی سوردنک اخر وفاسین
 کورمدینک
 10 بار المدینک باغنکدین خزان اوردی
 طاغنکدین
 التمش یاش توردینک باشنکاغم کتوردینک
 یتشده حق دیب قالدینک قوتنک یوق
 یقلدینک
 سکسان یتورسه مال ایله نچوک کچر خال
 اوندی قزغنی محال اوراقسز خوشه
 یتدینک
 توقسانده یانکلور سوز قره بولوب کورنور
 قوشار سومک الار کوز یوز مینک اندیشه
 یتدینک یوز

یتی اندام جای بجای تنکله اولاشه تیدنک
 عقل بردی جان بردی کوز بردی قاشه
 تیدنک

سوزلاب دیله اولاشدک نان ایدنک اشه
 تیدنک

قیزبله باز قوردینک⁶² تا اون تورت یاشه
 تیدنک

محبوب بله سوسدنک⁶³ بیله چولاشه
 تیدنک

اطه مندینک قیچ الدینک جنک سواشه
 تیدینک

یکتلکنک زوروندین کزدینک طماشه
 تیدینک

قره قدم اوردینک کامل سن هوشه تیدینک

الی سقل اغنکدین بر یاشه تیدینک

خوش کونلرینک اونودینک یازنک یوق
 قیشه تیدینک

قوچلدینک اشدین قالدینک سویله نه
 پدشه تیدینک

اوندی قزغنی محال اوراقسز خوشه
 یتدینک

قوشار سومک الار کوز یوز مینک اندیشه
 یتدینک

Isten parancsára kilenc hó s kilencz óra alatt

Jött létre lassankint hét részben tested is.

Isten adott fület, száját s nyelvet,

Ő adott észt, lelket, szemet s szemöldököt,

Te éltél, nőttél s járnai kezdtél,

Beszélni is kezdtél, ételeket s kenyeret enni.

Hét éves korodban iskolába jártál, tanúttál s ismerted utadat,

5 Tizennégy éves korodban enyelegni kezdtél lányokkal ;

Ettél s ittál, a mit isten adott, sok felé tartottál,

Kedveseddel szeretkezni kezdtél, öleléseibe hálózta magad.

Húsz éves lettél s hössé érlelődtél,

Harczi ménen, karddal kezdedben rohantál a harcza ;

Harmincz éves korodban a köd (szenvedély) lefoszlott fejedről,

És sarkalva férfierődtől, vígan jártál útagon.

Javában élvezted a világot, de az nem maradt hozzád hí ;

Beléptél negyvenedik évedbe, s csak most ért meg egészen

értelmed ;

Gyümölcsét sem szedhetted s már itt volt az ősz,

S ötven-évvel már az őszülés korát elérted ;

És hatvannal már bú szállt fejedre,

Elfeleddted a víg napokat, s nyaradat nem is élvezve teled itt

termett ;

Hetven évvel fölkiáltottál : « Oh istenem ! » s ájultan leroskadtál,

Megvénülve s dologra képtelen, mondd, mihez fogsz most ?

Nyolezvan éves vagy, mit használ kincs most éltednek ?

A lángolás ideje rég oda van, s te sarlótlan aratóhoz hasonlítasz,

Kilenczvennel el-elakad szavad, minden elborúl előtted,

Csontod megpuhúl, szemed elhomályosúl, ezer bajba keveredel.

15 مخدمقلى اوتردينك غافل اوتوردنك حق اوچون نه ايش بتوردينك آكر يوز
ياشه تيدينك

15.

داغلا خفتك نجيدور دفة هم اوزين چكيك⁶⁴ اوزين بلبل دير چرلق اوزين
داغ ساير
كلك المة⁶⁵ كان بار منلك ايله زوال بار
نادانم ذات بلنم بركنهلى قل مئم
سرکه ايتور بال مئم زفت اوزيني ياغ ساير
اوز ياننده بدودن⁶⁶ اشك اوزين بيك ساير
5 مخدمقلى بر قل دور قل لوق ايلاب
احق اوزين عاقل دير اولانك اوزين باغ
ساير
يقيل دور

16.

اوغرى بولسنگ دنكله كين بولغاي فچوك كيشي مالنده كيدار كونكلونك كوزنك
حالنك سننك
مثل شيطان الداغى دوزمك نك النك
سننك
دوزخه دوغرى بارور بالله كيدان بولنك
سننك
يوزين كورمز محمد سن كيم پيس اتنك
5 هر زمان هر ساعت ايچره ارتديرور محتك
اغلايورسن كوزلريكدن ياش يرينه قان
كيديب
قلچه اصي⁶⁷ كوريكسن داغ قدرپشمان
ارنه مخشرايت بولوب انكرانيب ايكاي سن
اتنك⁶⁸
هم اودنيا شفقتك بولمز دنيا دولتك
بوچچم ايچره تور مويلرسغنگ سولنك سننك
موجنه محتلر چكيب كوسنك دو كوب
ارمان ايديب
دوكلور قابديب دهانتكدين بوقنك بولنك
سننك
ايديب

Makhdumkuli ! Könnyelműen töltötted el életedet,

15 Mit tettél istenért, ha száz évig éltél is !

15.

A hegyek bármint tiszteltetnek is, mégis minden domb hegynek
nevezi magát(?)

A szarka csalogánynak tartja magát, a — — (?) hollónak.

Hiánynyal gyanú jár, önszeretettel kár,

Minden fejben ábránd van, a rabszolga úrnak tartja magát.

Én tapasztalatlan, tudatlan, bűnös szolgáló vagyok !

Az eezet méznek, a szurok olajnak gondolja magát.

Ha akarsz tudni, bizony csekélynek senki sem tartja magát ;

Mert hóbortjában a szamár többnek tartja magát az arab ménnél.

Makhdumkuli csak rabszolga, ki szolgaságában leroskad,

5 Habár a dőre bölcsnek, a rét kertnek tartja is magát !

16.

Ha tolvaj léssz, halld, majdan hogyan jársz !

Idegen emberek jószágára tapad szemed, szived és minden teted.

Mint az ördögnek csak ámitás, csalás teted.

Hazugságban ne töltsd el életed !

Isten bizony ! Egyenest pokolba visz utad ;

Az ítélet napjának kutyája léssz, mely ugatva önhusát eszi.

Piszkos arczodra Mohamed rá se pillant ;

Mert a túl-világon földi javad neked mit se használ.

Óráról órára növekszik gondod,

5 Ez aggságodban a (?) jobbról balról megragadnak.

Te sírsz, de könny helyett szemedből vér fakad,

Ennyi bút szenvedve sóvárgásban fogysz majd el.

Mint forgács, olyan volt élvezeted (hasznod) s mint hegy
bűnbánatod.

Hugyod s ganéjod fordítva szádon folyik ki.

اول بنده هم اویالغای سن
 اوکون
 کرز اشاغنده ملك صربنده قالغای سن
 اوکون
 10 مینک صورتده بولغای امثالک سنک
 چکلور قلدن قله مخشر حسابک ای
 کوزوم
 مال ایه سیله نی علاج یترسن
 ای کوزوم

کراولوم بولسه ایدی استاردنک اولکای سن
 اوکون
 اول خریش اتلیغ یلانه لقمه بولغای سن
 اوکون
 ایدور مخدموقلی کورسا کتابک ای کوزوم
 یوزفرا⁶⁹ دل قیغه⁷⁰ دور یوقدور جوانک
 ای کوزوم
 هم کلهنک بوینکا قویغا بو دور حالنک
 سنک

17.

حق سنی راینک بله قویمش جهانده
 دیوان قوریلان کون حساب جاینده
 قواتنک کلدور⁷² کوجنک اوزدیورور
 سیکنکی قزدیورور اتنک سیزدیورور
 5 ال کوتورکن بویله ناحق تلاشدن
 ارته قرننک دولدیورورلر اتشدن
 ایکی دنیا یخشیلیق یوق آگریه
 بی نمازه غیبت کشه اوغرویه
 مخدموقلی مولام جانیدن یقین دور
 10 ایمان بر تلکی دور کوره بر این دور

ایدا بلاننک ایت مونده چلم کشی⁷¹
 جواننک نامه دور انده چلم کشی
 کفی کاسه کلسه عقلنک ازدیورور
 بر نشانه بو دور سنده چلم کشی
 بیلنک کویار جاننک ینار بو اشدن
 زحمی چقمز قالور جانده چلم کشی
 کشی بولسنک قدم قویغن دوغریه
 بولداش بولور یمان کونده چلم کشی
 چلم بر شور سودور تن برزقین دور
 تلکی توسپا دوزمز⁷³ اونده چلم کشی

18.

اد قرانور قوج یکدنک بدو اطی کرک
 مرد کرک جفا چکمکه اط کرک زره
 کلاسه قرشی چقمغه یخشی یخشی کرک
 صرفه⁷⁴ یاییب نان دوککه کونکلنک همتی
 کرک

- mint rabszolga az nap szégyent érzesz,
 S ha a halál lehetséges volna, óhajtánád azon napon ;
 Buzogánycsapásnak s angyalverésnek léssz az nap kitevé,
 A borzalmas Kharis kígyónak tápláléka léssz az nap.
 Alakod olyan lesz, mint egy utálatos majomé.
- 10 Így szól Makhdumkuli ! s ha könyvedet eléd teszik,
 Számadásod minden egyesre (hajszálról hajszálra) kiterjed.
 Száz darabra hull szived, de te nem felelhetsz ;
 Mi hasznod gazdagságidból, kedvesem ?
 Melyek csak bünnel terhelnek. Igen, így jársz te majd !

17.

- Isten akarattal fölruházva küldött a világba.
 Tégy a mit akarsz. Oh te dohányos !
 De az ítélő szék előtt, majd az ítelet napján
 Ugyan mi lesz mentséged, oh te dohányos ?
 A tested fogy, erőd kevesbedik,
 Sokat beszélsz, eszed csekélyebb lesz.
 Ingerli valami ideged, csiklándja húsodat,
 Ezek ismertető jelid, oh te dohányos !
 Hagyd abba ezt a hasztalan kínzást,
 5 Ágyé kod (csipőd) kiaszik, lelked ég ilyen tettől.
 Tűzzel telik meg hasad csakhamar,
 Belsődben maradnak a sebek, oh te dohányos !
 Mind két világban árt ily görbe út ;
 Ha férfi vagy, válaszd inkább az egyenes utat.
 A nem imádkozó, a hazug és a tolvaj mellé
 A félelmes napon a dohányos is sorakozik.
 Makhdumkuli ! istenem közelebb van hozzám mint életem.
 A pipa keserűség, a test csak föld,
 A vétek róka
- 10 Semmit se végez ott a róka (a föltámadás napján), oh te dohányos.

18.

Hogy diésőséget arasson, arab mén kell a hősnek,
 Hogy a közeledő elé rohanjon, rendkívül jó ló kell.
 A méltatlanság eltűréséhez férfiaság, a páncél elviseléséhez ló kell ;
 Hogy vendégeskedjünk s ételt adjunk, nagylelkűség kell.

ال کوترکین خام خیالدن سنکا اسی یوقدور
مالدن
یورسنگ قل لوق قیلماغه پیغمبر یولین بلماکه
5 مخدومقلی بر کدایدور بارچه غه سرینده
خدا دور
روز کار کچسه خلالنده عارفلار صحبتی
کرک
درویشلر کونکلین الماغه ننده دولتی کرک
اگر مسکین اگر بیدور کلاننک⁷⁵ خدمتی
کرک

19.

نه بله سن ادمزاد
اق سود امدینک اولالد⁷⁶ ینک
اتانک خوشنود اولماغه
یولنکده دین بلماکه
5 ساریلورسن دلندنک
اون یاشده ارزو مندنگ
جوان تاپدنک قوچاغه
اندین سونک ایب ایچماکه
کونکلین انجیدیب خلقنک
10 روم فرنک بولسه ملتنگ
اصی ایتسه تیار
زر توکسنگ خروار خروار
دعا بله ار کوکار⁷⁸ پیغمبر بله کوکار
بر نوری ایمان کرک
15 بر معنی فهم ایلبان
چلباق دوغدنک طون کرک
هی اغلارسن نان کرک
انانک مهرین سالماغه
اوقیرسن قران کرک
یوغنه لور بیلنک بلدنگ
قیز کرک جوان کرک
عیش عشرت اچااغه
هی یوترسن نان کرک
خوشنود ایتسنگ اوز خلقنک
هنوز ار دور کان کرک
قالسنگ دوشکده بیار
کوزه ایلنز⁷⁷ جان کرک
ار اولدور القش السون
مخدومقلی سوزنگ اصلنه فکر ایماکه
عقل لی یاران کرک

20.

سحر وقتی غافل بوله یرانلار
رحمت دوش کلدی بووقت ارانلار
در کاهلر اچیلور چاغدور بو چاغلر
حق نوری ساچیور چاغدور بو چاغلر

- Hadd a hiú ábrándot, gazdagság nem használ ;
 Hogy erényes életet éljünk, a bölcsök társaságát kell keresnünk.
 Hogy megadással éljünk, a próféta útjait ismerjük,
 S a derviseket megnyerjük magunknak, vagyonnal kell bírnunk.
 Makhdumkuli csak koldus, mindenekelőtt isten szolgája ;
 5 Legyen bár gazdag vagy szegény ; mindenkinek kell elüljáróját
 szolgálnia.

19.

- Mit tehetsz te róla, föld szülötte !
 Meztelenül születél, ruhára van szükséged.
 Fehér tejet szíva nőttél föl,
 Majd sírsz, mert kenyérre van szükséged.
 Hogy atyádat kielégítsd,
 Hogy anyád szeretetét megnyerjed,
 Hogy a hit tételeit megismerd,
 Olvasnod kell s koránodnak kell lenni.
 Szenvedélybe süllyedtél,
 5 Tested megsoványodott (ágyékod megvékonyult).
 Tíz éves korodban a vágy emészt,
 Lány kell játszótársadúl.
 Ölelni való lányt találtál,
 A ki a kéj ajtaját megnyissa ;
 De hogy ehessél és ihassál,
 Gondozásodnak kell lenni.
 Megsértetted az embereket,
 Hogy tentermészetedet kielégítsd.
 Akár nyugati akár frank ember légy,
 10 Mindenek előtt bátornak kell lenned.
 Mit használ a várakozás,
 Ha betegen fekszel ;
 Szórhatod az aranyat zsákszámba,
 Nem használ, neked élted kell,
 S meggyógyulni csak ima s próféta segélyével lehet ;
 A férfi tehát csak áldásért fáradjon,
 S ehhez a hit világa kell.
 Makhdumkuli ! hogy a szó eredetét megértsük,
 Hogy értelmével tisztába jöjjünk.
 15 Szükségünk van eszes barátainkra.

20.

El ne mulasztátok, oh barátim, a kora reggeli órát ;
 Mert az az idő, midőn az ég kapuja nyitva van.
 Az az idő, melyben isten kegyével találkozunk,
 Az az idő, melyben isten fényugara terjed el.

عاصی بوله کاهدن ینه کور
 یخشی وقتدور توبه قلب دونه کور
 5 حق سنی سقلاسون هجران یلندن
 محب جامری دولسون النندن
 یوز یل کچسنگ یالانچی سور بیان
 بوقلق میداننده مجلس قور بیان
 مخدومقلی کتدنک دنیا کویونه
 10 ایمدی ایق باسدنک اوتوز اویونه

اوزنک تانی منلکنکدن اینه کور⁷⁹
 یازیقلر کچلور چاغدور بو چاغلر
 ازاشماغن یولچیلرنک یولندن
 حاض بول ایچلور چاغدور بو چاغلر
 تن تورفته دوکر برکون اریبان
 منلکدن قاچلور چاغدور بو چاغلر
 جاهل لفته کوتکل قویدنک اویونه
 کوز یاش ساچلور چاغدور بو چاغلر

21.

اصلا سنی کورماشم دلداریم
 غمکن کونکوم خیالندن الدارین⁸⁰
 قری⁸¹ مسن یا سید مسن یا خواجه
 یا ییل مسن یا کوندوز یا کیجه مسن
 5 یا مشک مسن یا قوقولو عنبر مسن
 یا دریا مسن یا موج مسن
 التون مسن کموش مسن درمسن
 یا یاقوت مسن یا مرجان یا درمسن
 مخدومقلی کچ ناموسدن عارنکدن
 10 جان دالی سن غافل سن یارنکدن

قری مسن بلبل مسن نامه سن
 باغ ایچنده کل کل مسن نامه سن
 ساقی مسن شراب مسن نامه سن
 یا ای مسن یا کون مسن نامه سن
 آیه بلن چرخ مسن یا جنبر مسن
 یا کرداب مسن یا بورغون⁸² مسک نامه سن
 یا عرش مسن نامه سن
 یا چراغ مسن یا روشن مسن نامه سن
 ال کورکین بو وفا سیز کارنکدن
 مست مسن یا شیدا مسن نامه سن

22.

بویادیلز کونینکنک قان بیله
 ایریلقده یاندی اتم جان بیله
 5 شام عبای روم قبا⁸³ جانام

ادی بلی عرب دیلی سوودکیم
 ادی بلی عرب دیلی سوودکیم

- Ne lázongj, bánd meg bűneidet,
 Ismerd meg tenmagadat, s hagyj föl az önzéssel!
 Itt a bűnbánat ideje, térj vissza,
 Itt az ideje, a melyben a bűnök megbocsáttatnak.
 Az ég mentsen meg a válás kínjától,
 5 Hogy a vándorok útján el ne tévedj.
 Teljék meg a szerelem pohara kezekben,
 Mert reggel van a dőzsölés igazi ideje.
 Tölts bár száz évet e csalárd világon,
 Egykor mégis csak földdé s porrá lépsz.
 Hogy a semmiség mezején, a jámborok körében
 A hiúságtól (önzéstől) megmenekülj, ahhoz a reggeli óra
 legalkalmasb.
- Makhdumkuli! A földi világba léptél.
 Tapasztalatlanúl haszontalanságokban bíztál:
 10 Miután harminczféle játékra adtad fejedet,
 Most a bánat könyeit ontsd kora reggel!

21.

- Oh kedvesem! még nem is láttalak,
 Gerle vagy-e vagy csalogány, mi vagy?
 Bánatos szívemet meg akarom menteni képedtől,
 Kerti rózsza vagy-e, mi vagy?
 Koránolvasó, szeid vagy khodzsa,
 Pohárnok vagy-e vagy bor, mi vagy?
 Szél, nappal, vagy éj,
 Hold vagy-e vagy nap, mi vagy?
 Pézsma vagy illatos ambra vagy-e,
 5 Nem mondhatom meg. Polus vagy zodiakus vagy-e?
 Tenger vagy hullám, — — — —
 Örvény vagy-e vagy vihar, mi vagy?
 Arany, ezüst vagy gyöngy,
 Legmagasabb ég vagy-e — — — — — mi vagy?
 Rubin, korál vagy drága gyöngy,
 Szövetnek vagy-e vagy fény, mi vagy?
 Makhdumkuli! Mondj le a tiszteletről s méltóságról,
 Vagy hagyj föl e hasztalan ügyekezettel;
 10 Drága barátodat elfeledted,
 Részeg vagy örült vagy-e, mi vagy?

22.

- Ingedet vérrel festették be,
 Te drága, kinek arab neve ismeretes;
 A válástól égett testem s lelkem,
 Te drága, kinek arab neve ismeretes! [kabátos!]
 Oh szívem szerette, te damaszkusi köpenyeges, rúmi

قورقه قورقه صحرالزك قوردندن	اغلاى اغلاى جفالريك دردندن	
ادى بلى عرب دىلى سوودكيم	ايرلذك اتانكدن كنعان يوردندن	
شام عباى روم قباى جانانم		10
داغ هجران سيناك اوسته قويولى	چليق اولدى كل بدنك سويلىدى	
ادى etc.	يقلقدن يعقوب كوزى اوبولىدى	15
قورقوسندن قورت قوش كلدى يوكرشب	كلدى اودم قرداشلريك يوكرشب ⁸⁴	
ادى etc.	قوديق اوسته دوريب تلمرشب ⁸⁵	20
فلك سنى مصره الدى چكلودى	مخدومقلى ايدور عالم يقلدى	
ادى etc.	پشمان اديب ييانك ياي يقلادى	25

23.

كئدى عقلم اورنوئدن چاشدى ديوب	اي ايرانلر عمر يمدن كچدى ديوبه اغلارمن	
اغلارمن		
ديانت خلق الندن اوچدى ديوب اغلارمن	كيدان دوغز يولندن دوشمز يمان فعلندن	
ظلم اشلر جهانده چوشدى ديوب اغلارمن	خاطر بزنيك زمانده يمان سوزلر زبانه	
قنى نجه دلدارلر كچدى ديوب اغلارمن	بو ايامده بوكارلر يوز ديل بله الدارلر	
يوز چويريب قرداشلر قاچدى ديوب	نجه ساده دنك دوشلر شيطان بلكى باشلر	
اغلارمن		
نجه جانلر ير قوينن قوچدى ديوب	كورنك فلكنك او يونن اوزار عالم نك بوينن	
اغلارمن		
بو باشم سانسز درده دوشدى ديوب	مخدومقلى ديز مرده دنيا بندورتن پرده	
اغلارمن		

Sírva, sírva a fájdalom kínjain,
Félve, félve a puszta farkasaitól,
Elváltál atyádtól, Kanaan földétől,
Te drága stb.

5 Oh szívem szerette stb.

Meztelenre vetköztették rózsza testedet,
A válás bélyegét sütötték kebledre,
Csupa sírástól beestek Jakúb szemei ;
Te drága stb.

Oh szívem szerette stb.

De alázattal (hajolva meg) jöttek testvéreid,
Félelmökben hódoltak neked farkasok s madarak,
— — A kútnál vágyva körültekintve —
10 Te drága stb.

Oh szívem szerette stb.

Makhdumkuli azt mondja, a világ elpusztúlt,
Aegyptus földére vezetett sorsod ;
Bánattól indítva urad fejedelemmé tett ;
Te drága stb.

Oh szívem szerette stb.

23.

Oh barátim, eltűnt éltem, azért sírok én ;
Elmém bódult és zavart, azért sírok én ;
A ki elvándorolt, vissza nem tér, a gonosz föl nem hagy
tetteivel,

A népből eltűnt a jámborság, lám ! azért sírok én.
Ábránd a mi korunk, a nyelveken csupa hazugság,
Zsarnokság támad mindenütt, lám ! azért sírok én.
Manap mindenki hajlong, száz nyelvvvel csal,
Hol vannak kedvesim, kik elsenderültek ! azért sírok én.
Hány derék bajtársom fordult az ördög csalogatása felé
5 S veszett el ! azért sírok én.

Nézzétek a sors szeszélyeit, mint pusztítják a világot,
Mennyi életet nyel el a föld ! lássátok, azért sírok én.
Makhdumkuli azt mondja : Bilincs a világ, fátyol a lét ;
Számptalan bajba estem, lám ! azért sírok én.

24.

- درد بولوبان کچر سوزی جاننگدن
 هرایش توتسنک اول قوانور یاننگدن
 سوزه اووب اونوتغین رحمانی
 هر بر سوزه چوشیب داشمه قاننگدن⁸⁶
 جنک جدل لایق دالدر⁸⁷ ادنگه
 تکن بولوب دورتوب کچر توننگدن
 انکا تن برمان⁸⁸ اسحق کیشی دور
 سوقسه زهری چقمز اتنگدن
 مستده عقل بولمز کاور⁸⁹ دا ایمان
 ارصلان بولوب ال کوترمز شاننگدن
- دنگسز بله دنک ایلاسنگ اوزینکنی
 ابراق بوله قدرنگ بلن قرداشدن
 قهره منوب قالدیرمعن شیطان

 5 صبرنگ بولسه سبجان یتر دادنگه
 المای المای میان سوزی یادنگه
 بولان اشلر بارچه حقک ایشی دور
 بر میان سوز جانہ یلان دیشی دور
 مخدومقلی یلانچی دور بو جهان
 10 جاین تاپسه قرنجہ دن پیس دشمان

25.

- معلوم بولمز دغه ندور دوز ندور
 التمش نه دور یتش ندور یوز ندور
 اغچ ادم بولوب کورنور هر یاندن
 سچہ بلز دومان نه دور توز ندور
 عارق بولوب اوز عزتن بلیمان
 آنکه بلز مجلش ندور ساز ندور
 برمدینک یلنگدن
 دلدن کلان بو جراتلی سوز ندور
- یاغی یاشان عرب اطنک شاننده⁹⁰
 یوکی یتن قوچ یکدنک یاننده
 نامرد اوغلی قورقی چکر میداندن
 محنتلار خونلی برده دشماندن
 5 سق بولوب منر اطین بلیمان
 صحبت ایچره سوز لذتین بلیمان
 مخدومقلی سوز چوش ایدر دلنگدن
 بو هنرلر کلور کلز اتنگدن

26.

- دمان کچر یغمہ کچر سیل قالمز
 خزان اورار یرفق⁹² سولور کل قالمز
- التمش یاشلی اله قارلی⁹¹ داغلردن
 شیدا بلیل مسکن توتن باغلردن

24.

Ha olyannal társulsz, ki hozzád nem hasonló,
 Az szerencsétlenség, szava lelkedet átjárja.
 Ne maradj távol barátodtól, a ki becsül,
 Bármit téssz, veled együtt örvend.
 Erőszakkal ne ingereld az ördögöt,
 Légy engedelmes és gondolj az irgalmasra ;

Föl ne indúlj minden szóra.

- 5 Légy türelmes, isten majd jogodhoz vezérel ;
 Pörpatvar nevedhez nem méltó.
 Oh gonosz szót ne végy fejedbe,
 Tövissé lesz, mely ruhádon át megsebez.
 A mi létezik, mind isten műve,
 Ki nem hódol neki, bizony dőre az.
 Mérges kígyó a léleknek a gonosz szó ;
 Ha egyszer megmar, mérge testedet el nem hagyja.
 Makhdumkuli ! Hiúság e világ,
 Az ittasnak nincs esze, a pogánynak nincs vallása.
 10 Az ellenség, legyen bár hangya, esetleg
 Dühös oroszlánként el nem bocsát.

25.

Ellenségűző arab mén hátán,
 Nem törődik azzal, hegy-e vagy völgy ;
 A jól fegyverzett, bátor hős,
 Nem törődik azzal, hatvanan, hetvenen vagy százan vannak-e.
 Gyávában még a harcztér is félelmet gerjeszt,
 Minden fát a környéken ellenségnek néz ;
 Mert veszély idején a bátortalan nem tudja megkülönböz-
 tetni,

- Vajjon a távolban köd vagy kavargó por mutatkozik-e,
 Szíve szorúl annak, ki lovát nem ismeri,
 5 Ki önméltóságáról semmit sem tud.
 Ki a társaság élvezetét nem tudja méltányolni,
 Mit tud az bele, mi a társaság, mi az egyetértés ?
 Makhdumkuli ! A szó nyelvéről folyik,
 — — — nem adtál éveidből,
 Habár te bírsz is e művészettel,
 Mit jelentsen e merész szó ajkaidon ?

26.

Hatvanéves hófedte (ősz) bérczeken (fejeken)
 Elvonúl a köd és eső, nem marad hátra folyam.
 A berekben, hol kesergő csalogányok laknak,
 Honol az ősz, a lomb hervad, egy rózsa sem marad hátra.

هر کیم ایچه اول شربتدن اول جامدن
 کلان کچر بویالنجی جهاندن
 5 دکسه الدین یکت لکنک بهاری
 دکسه جانه قری لغنک زهاری
 بر نامردنک کوب تتلی اشندن
 ایلسز قالان بلند داغبر باشندن
 مخدومقلی اول یوللرده کیم بولور
 10 کورار کوزنک کوزکل کورانک قم بولور

یورک دول هر سوز کلور زباندن
 خواجه سید بک پادشاه قل قالمز
 بوزوق بولور کونکل شهاری⁸⁸
 قوات قچر دیز اکلور بیل قالمز
 ال اوزمه اوله کور داشندن
 اغچ بتر جاده بتر یول قالمز
 اول مکاند کرکان چهمز کیم بولور
 دهان کیدر دندان دوشر دیل قالمز

27.

دریم باردور یاریمدن دوریمدن
 ظالملرنک جفاستندن جوریندن
 صحبتده حق کلامن سویلان یوق
 حلال قیسی حرام قیسی بلان یوق
 5 عیالده اویاد قیزده شرم یوق
 کشی مالنه قوانب کوز الدیرلار
 بر بیرنی ناحق بره اولدیرلار
 مخدومقلی جان مهمان دور کوده لاشی
 10 برایام دور باشی ایق دور ایق باشی

خیر قیسی احسان قیسی بلنمز
 اسلام قیسی ایمان قیسی بلنمز
 محلسنده بر نصیحت ایلان یوق
 سفر قیسی دور زیان قیسی بلنمز

ادب قیسی ارکان قیسی بلنمز
 تعصب ایذب کونله کنه دولدیرلار
 تربت قیسی امان قیسی بلنمز
 یخشی دوست یوق کوب میان فرداشی
 یخشی قیسی میان قیسی بلنمز

28.

براغنک وصفینه مؤمن توت قولاق
 بوینی اوزین کوکسی نک رنگی اق
 عالمه روشن بیرر النی نک اغی

عرب دلین سوزلار اوزی⁹¹ براغنک
 ادمزاده منکرز یوزی براغنک
 یوغوندور بوینوزی یوقه⁹⁵ دوداغی

A ki e borból, e serleghől iszik,
 Annak szíve megtelik, nyelvére tódúl a szó.
 A ki jött, tova vonúl e hiú világból,
 Egy khodsa, szejd, herezeg, fejedelem és rabszolga sem marad
 hátra.

- 5 Alig értük el az ifjúság virágját,
 Máris sivárrá lesz a szív — — — országa ;
 S ha felénk nyomúl az aggkor mérge,
 Eltűnik az erő, meghajlik a térd, semmi erő sem marad hátra.
 A gyáva édes étele után
 Ne nyujtsd ki kezedet.
 Ember nem lakta magas hegyek tetején
 Egy fa sem nő, semmi ösvény, semmi út nem marad hátra.
 Makhdumkuli ! Ugyan ki lép ilyen útra,
 Ki az, ki belépett s ismét ki nem ment volna ?
 Látó szemed, szép arcod porrá lesz,
 10 Oda van szájad, fogaid kihullnak, nyelved sem marad hátra.

27.

Szenvedek barátaim s társaim miatt,
 Mi a kegy vagy irgalom, előttem egész ismeretlen.
 A zsarnokok kínjai és bántalmi közepette
 Mi az iszlám vagy hit, egész ismeretlen.
 Társaságban nem említik isten nevét,
 Senki sem ad tanácsot illő helyen,
 Senki sem tudja mi szabad vagy tilos,
 Mi hasznos vagy ártalmas, egész ismeretlen.

5

Nőket s szüzeket elhagyott a szemérem,
 Mi az illem és erkölcs, egész ismeretlen.
 A szem csak más vagyona után sovárogo,
 Egész ingéig akarják kifosztani (?)
 Egyik a másikat igazságtalanul fosztja meg éltétől ;
 Mi a jótett s bocsánat, egész ismeretlen.
 Makhdumkuli ! A lélek csak vendég, a test pedig hulla,
 Nincs barátod s ellenséged száma nagy ;
 Van idő, midőn a fej láb gyanánt, s a láb fejként szerepel ;
 10 Mi a jó vagy rossz, egész ismeretlen.

28.

Igazhívó, hallgasd meg egyszer Borak leírását !
 Az arab nyelv Borak nyelve.
 Megnyúlt a nyaka, melle fehér,
 Föld szülőltéhez hasonlít Borak arca.
 Homloka fehérségétől földerül a világ,
 Vastag szarva (?), keskeny az ajaka,

دانك يلدېزئە منكرزار كوزى براغنىك
 ار قەسى تىختە دور بلنمز يوقىشى
 بلنمز ايشى دوزى براغنىك
 قزىل ياقوتدن دور التىنك ساچى
 يور دىنەسە بلنمز ايزى براغنىك
 دولت باقىسى اوزنك بر الله
 كلدى زبائمه سوزى براغنىك

ياشل زبرجد دور ايكي قولانغى
 5 يلدېرمتك بولور توناق قاقىشى

 اوت ايمز رحمت دن دوليدور اچى
 اشكدن اوليدور قطردن كىچى
 مخدومقلى ايدور الحكم الله
 10 ميزانى احمد ابن عبد الله

29.

اير آوين سارقوشن⁹⁶ آكلامز
 ققرانك كوزى ياشن آكلامز
 عاقل يكت سوز باشلامز من بيله
 قوچ يكتلر زن كىناش آكلامز
 بر بىچىس دن ىتمش بلا دن بولور
 دشمان كورسە تون ايشن آكلامز
 قيامت كوني بر يرينه اون كلور
 قوچ يكتلر دردین بشين آكلامز
 قىلچ غيرتى بولان ايل باشلار
 نامرد اوغلى دنكىن دوشن آكلامز

بداصل بلكك دكسه بر كونده
 برلق يورويان نوربت سز بلكر
 ايلده باشلاب دوغرى يولى چين بيله
 نامرد ارتير كىناش ايلار زن بيله
 5 مرددن دىلك ايتسنىك ايدور خوب بولور
 محنت كىناشى چولده كوب بولور
 حق يولنه هر كيم خير احسان قىلور
 نامرد دشمان كورسە غصه اولور
 مخدومقلى بىك ياننده دىل باشلار⁹⁷
 10 مرددن دوغن ياغن كورسە يول باشلار

30.

حق هر كيمه بر يول هر كيم بر بورج
 اولاشدى
 كىمى قىلچ الدى انه چالدى اسلام دين
 اچتى

دنكىم دوشىم قوچ يكتلر هر كيم بر ايشه
 اولاشدى
 كىمير كىردى حق يولنه مىشلق دوشدى
 فضلنه

- Zöld smaragdból vannak fülei ;
 A hajnali csillaghoz hasonlít Borak szeme.
 Patkója nyomán csillagok szikráznak,
 5 Mérheterlen magas háta trón.

- Nem tesz különbséget, hegynek vagy völgynek vágat Borak.
 Nem eszik füvet, isten áldásával telik meg belseje ;
 Piros rubinból van homloka sörénye.
 Nagyobb a számárnál, kisebb az öszvérnél,
 Ha megsarkantyúzzák, Boraknak eltűnik minden nyoma.
 Makhdumkuli szól : istentől ered minden,
 12 Egyedül a te állandó szerencséd (?)
 Mérlege Ahmed, Abdullah fia ;
 Igen, így került nyelvemre a Borakról való szó.

29.

Ha gonosz uralom érne egykoron,

- Az énekelve járó-kelő szívtelen fejedelmek
 Nem értik meg a szegény ember könyeit.
 Csak becsületességgel lehet a népet az egyenes úton vezetni ;
 Az okos ember «Én»-nel nem kezdi beszédét.
 A gyáva asszonyokkal tanácskozik,
 De a bátor nem hallgat asszony szavára.
 Kérelmedre azt mondja a hős : «Nagyon jól van !»
 5 A gyáva által hetvenféle bajban részesülsz.
 A bátortalan soká tanácskozik a harcztéren,
 De mihelyt megpillantja az ellenséget, rögtön veszi esztét.
 Az isten útjain végbe vitt jótettet
 Itéletnapján tizezeresen fizetik vissza.
 Az ellenség megpillantása megreszketteti a gyávát,
 De a hős négy-öt közt nem talál különbséget.
 Makhdumkuli a nagy uraknál viszi a szót ;
 A ki kardját bátran forgatja, az vezeti a népet.
 A hős fia előre megy, ha ellenséget lát,
 A gyáva barátait s társait sem ismeri.

30.

Ti hősök s társak, kinek-kinek jutott munka,
 Mindenkinek kiszabta isten irányát, kötelmét.
 Az egyik isten útjára lépett, jámborsággal foglalkozott,
 A másik fegyverre kelt, s utat nyitott az iszlámnak.

- نر بیدولر⁹⁹ بکلر خانلر اطلانسه دولر سوکده زره دوکدی قانلر قوچق سر
میدانلر سریندن کچتی
- بز اوستاذنک اولدق یاران نصیب بزلی کیمی کندی ایران جیران⁹⁹ کیمی صفهان
سالدی حیران تور بز¹⁰⁰ اچتی
- 5 حقه عیان بولدی حالیم خلقده بلان بولمز مخدومقلی منک یولیم اول دوستلردن ایری
معلوم دوشتی
- ایلندن ایری دوشان اه اورار ایلی کوزلار یولندن ایری دوشان جهد ایدر یولی کوزلار
کوکده فلک کرداندور خلق یرده کوز جان مالی کوزلار
- سرکرداندور
کیلرده قزیل تاج دور کیلر سایل محتاج
دور
- کیم نان تاپمز ایماکه کیم یر تاپمز یاتماغه کیم طون تاپمز کیماکه کیم ترمه شالی کوزلار
10 بو جهان برفته دور کیم زنده دور کیم هر بنده برایشده دور هر کیم بر جالی کوزلار
کشته
- هنکام اوزین عمر از چهار فضله باش دور کوکده قانت یاین قاز کوزلری کولی
یاز کوزلار
- مخدومقلی هوش ایلاب کزکین دیدانک دالی کونکل جوش ایلاب یوز منک خیالی
یاش ایلاب کوزلار

Tele van a tér bégekkel s khánokkal, kik tüzes méneken nyar-
galnak,

Vérrel festvék — — — (?). Az életről lemondanak a bátrak.

Mi a ti szellemi fejetek lettünk, így akarta isten,

S most a hősök Iránba, Tebrizbe s Iszpahánba vonótnak.

Isten tudja állapotomat, de a nép nem ismeri.

5 Bizony Makhdumkuli, utad elágazik barátaidétól!

A ki törzsétől elvált, az vágyva tekint arra vissza;

A ki útjáról letért, az kémkedve keresi azt.

Fenn forog a sors, lenn bolyong a nép;

— — — — — földi javakat fürkészs szem és lélek.

Egyiknek arany koronái vannak, a másik szükölködő koldus.

Az egyik megező kenyeret sem talál, a másik pihenő helyet;

Az egyik testének öltönyt keres, a másik selyemmel hímzett sált,

Forradalomhoz hasonlít e világ: az egyik él, a másik meg van ölve,

10 Mindenkinek van kötelme, mindenki más helyzetet keres.

Az idő hosszú, az élet rövid, a nyár a négy évszak dísze.

A légben szárnyait kiterjesztő lúd tavakat keres szemével.

Makhdumkuli, térj magadba s könnyel áztasd szemedet!

Órült szívét engedi fölpezsegni, s százezer ábrándkép után néz.

TÖREDÉKEK.

1.

كوزلاب كوتكىل برمه بى وفالارغه
بق كيم وفا كورمش بى وفالاردن
قويمه اوزنك ير سز بو جفالارغه
كيم بهره تافبدور بو جفالاردن
عشقنك اوازه سن دنكله تاشندن
جان جبرندن قورقسنك بارمه باشندن
سرشتانك كم بولسه عشقنك ايشيدن
بار خبر آل كوريب منلاردن
ايدرم نصحت بر قولاق سالنك
بنده سى من سوزه خريدارينك
قرق اويناشلى خاتون يخشيدور بلنك
شرانكيز كوب دلى كدخدالردن

2.

مغربدن مشرقه دنيانك يوزى
ديماينك بزه معلوم دالدور بو دنيا
اباد خرابى درياسى دوزى
يوز قرق التى منك اغچ يولدور بو دنيا
بو جهان يوزينده اشلار پيدادور
نفرجدور تماشادور غوغادور
قرق التى منك اغچ سودور دريادور
يتمش ايكي اسلو دل دور بو دنيا
برالى منك اغچ بوللار اونده بار
ديوپرى مسكانى غوللر اونده بار
داشتن داغلا اچ ارسلانلر انده بار
اول پرده ادمدن چول دور بو دنيا

3.

سحر تور خدايه يلبار
اسلام ايونكه اباد قالسون
يمان قوى بخشى يول بر
شيطان ايشى بيياد قالسون
بخشى سوزه قولق سالقين
سحر وقتى بيدار بولغين
بخشىلردن القيش الغين
عمرنك ارتب زياد قالسون

Töredékek.

1.

Vigyázz, hűtlennek ne add szívedet,
Mert lám, találtak-e valaha hűtleneknél hűséget?
Hasztalanul ne add fejedet fáradságra,
Mert ki húzott valaha hasznót e fáradságokból?
A szerelem szavát messziről hallgasd,
S ha lelki kintól félsz, ne közeledjél.
Ha szerelem dolgában járatlan vagy,
Jer, hadd tanítsalak én.
Ügyelj, tanácsot adok,
5 Szívesen leszek az engedelmes rabja.
Jobb negyven enyelgő asszony
Egy csacska, bajt hozó férfinál!

2.

A világ felülete kelettől nyugatig,
Nem gondolod, hogy ismeretlen előttünk ez a világ?
Lakott és puszta részeiben, tengerekben és lapályokban
Száz negyvenezer mértföldnyi ez a világ.
A min a világ uralkodik, az sokféle;
Hol kéj, hol multság, hol ezivódás.
Negyvenhat ezer mértföldet tesznek a tengerek,
Hetvenkétféle nyelven beszél ez a világ.
Vagy ötvenezer út van benne,
5 Dívek, perik, gulok laknak ott.
Kőszirtek, éhes oroszlánok vannak benne,
Ott emberektől meg van fosztva ez a világ.

3.

Kelj föl reggel, fohászkodjál istenhez,
Hogy megtartsa az iszlám épületét.
Hagyd a rosztat, tégy jót,
Hadd legyen az ördög útja elhagyott.
Hallgass a szép szóra,
Légy ébren kora reggel.
Szálljon rád a jámborok áldása,
Hogy hosszúra nyúljanak élted napjai.

4.

پیس خاتون باشه محنت دور دنیانك مالی نوبت دور
 یکیده اوغل دولت دور مال قالدجه ذریات قالسون
 یکت چوش اط یراغدور ایشلاره جرات کرکدور
 پیس اوغلدن قیز یخشیراقدور فراغی دیر یخشی ات قالسون

5.

اهلی حق بولسام یترمن اوزکا حالی بوشادلمز دردی ساتسیز غلمغای نیلاریم
 نیلاریم
 اولی ذوق سرور حسرتلی مالی نیلاریم اخری موت وقبور بو بوش خیالی نیلاریم

6.

ساغلفتک قدرنی بلکن هسته بولمزدن خستلق شکرین قیل غیل تاکه اولمزدن
 بورون بورون
 دوز یرینک قدرینی بل دریابه دالمزدن کنکنده هشیار اوتور که دایه کلزدن
 بورون بورون

7.

دنک بولور دیب ساغماغن ایشنک بر هیچ قن اشک بولورمی دنک بیدو
 اقبالق بیلان شاهلق بیلان
 قرداشی اوله خیز حرامی فتنه سودالق باشنک غوغایه ساله مال دنیالق بیلان
 بیلان

8.

نه عظیم هنرلار نه سرلی ایشلار نه هوالی داغلار بلند انجیلار
 التمش الوان یتش درلو ایشلار انجیدن ایریلور کوزه مهماندور

4.

Szennyes nő nyomort hoz fejedre ;
 India kincsei gyakran változnak.
 A férfiú boldogsága fia,
 Kincsek helyett inkább maradjanak meg gyermekeid.
 A hőst lova s fegyverei lelkesítik,
 Tettekhez bátorság kell.
 Jobb jó lovat tenyészteni,
 Mint rossz gyermeket nevelni.

5.

Én csak jámbor s igaz akarok lenni, másra nincs gondom ;
 Ugyan mit csináljak végtelen nyomorral s számtalan gonddal !
 Mit csináljak javakkal, melyek örömmel kezdődnek s búval végződnek ?
 Mit csináljak e hiú, halállal és sírral végződő agyrémekkel ?

6.

Ismerd meg az egészség becsét, mielőtt megbetegedtél volna,
 Adj hálát a betegségért, mielőtt meghaltál volna.
 Ismerd meg a száraz föld becsét, mielőtt a tengerbe estél volna,
 Maradj veszteg a hajón, mielőtt a hullámok beléd ütköznének.

7.

Ne gondold, hogy a sorskegyeltje társaságában jó dolgod lesz !
 Hallottad-e valaha, hogy a futó szamár a telivér ménnel lépést tarthat ?
 Ne társulj olyanokkal, kiknek esze csupán lázongáson s gonoszságon jár,
 Ne add fejedet gondokra földi javak miatt.

8.

A legfőbb művészetek, a legnagyobb tettek,
 A legszellősebb hegyormok, a legmagasb fák !
 Hatvan szín, hetvenféle gyümölcs
 Hull a fákról s vendége a szemnek.

يكدنك بولسه يراغى اطي . شونى بلنك كدور غيرتى
قوجلدجه كيتر سونكيك قواتى يكتليك نك زورى ديزه مهماندور

9.

اي ايرانلر بلك اولز نه ايش كلور باشيمزه كورنك بوقهبه فلك هنكام قورمش داشيمزه
اجل كلور اغزين اچى نجه بلنك زمين كلوب كلان اغلاب كچر رحم اتمز ياشيمزه
قوچر

10.

اشك اوزين آكسك سانمز بدودن قيمت اتسك اط ياننده بلى دور
عارف بولسنگ اصلين سورمه يكدنك ادبه اركاننده بلى دور
پيدو ديگچ هامو بدو بير اولز حسن بدولار ميداننده بلى دور
يكت ديگچ تمام يكت براولز قوچ يكتلر مهماننده بلى دور
يكت اوزين معلوم ايدلر اشنده قلجنده زبانه بلى دور

Ha nincs a hősnek lova s fegyvere,
 Buzgósága nem sokat használ;
 Vénségében eltűnik lábaid ereje,
 Mert a férfiú ereje térdeiben csak vendég.

9.

Oh barátim, nem tudni, mi esik meg az emberen?
 Nézzétek, mint hálózott be a gaz sors tőrébe bennünket!
 Jó a halál, eltátja száját, s elnyel sok föld szülöttjét:
 Minden a mi született, sírva megy el, mert számunkra nincs irgalom.

10.

A szamárt nem tartja magát csekélyebbnek az arab ménnél,
 De az összehasonlításnál kitűnik igaz értéke.
 Ha okos vagy, ne kérdezősködjél a hős eredete után,
 Mert erkölcséből s erényeiből tűnik ki igaz értéke.
 Nem mind arab ló, a mit annak neveznek,
 Mert csak a versenytéren tűnik ki a lónak igaz értéke.
 Nem mind hős az, a kit annak neveznek,
 Mert csak a külföldön tűnik ki a hősnek igaz értéke.
 A hősnek cselekedeteiből,
 Kardjából s szavából tűnik ki igaz értéke.

J e g y z e t e k.

1. Költemény.

1. Dest bermek az inkább török «el bermek» helyett «segíteni, támogatni» s csak (abstract, átvitt) értelemben «elégnek lenni» jelentéssel; 2. pervaz urmak helyett, a perzsa pervaz zeden után = neki röpülni. 3. gujlar lebime ujurdum = ajkaimhoz illő beszéd, szólásmód; hasonlókép perzsa szólásmód. 4. taf- = tapmak; f és p mindig váltakoznak Középázsia egyes dialectusaiban, tájszólásaiban. 5. dem çekmek = a dervis-életben előkelő szerepet vinni, a szent lehetetet belélekezni; nefes vermek = lehetetet szolgáltatni.

2. Költemény.

6. قدم helyett كدم; az erős torokhangzású ق a nomádoknál gyakran ك-nek hangzik. 7. čudamak = tönkre jutni, sajátos kirgiz szó. 8. E h.: ni edežek sen, mit fogsz tenni? 9. kojmak, elhagyni, elereszteni; csak az oszmánoknál: «hagyni» értelemben. Lásd a kot, koj tőszót etymologiai szótáramban.

3. Költemény.

10. douran = az idő folyama, a mulékony világ s az evvel összekötött sors. 11. dem-daš «lehelet-társ»: «belső rokonság» bizonyos fokát jelölve. 12. Köngül čenine, szíve kívánalma szerint. 13. teassub, tkp. tulbuzgóság, fanatizmus, itt azonban «fáradozás» értelemben. 14. török fordítása a perzsa példabeszédnek: Kej buved šuniden manendi diden = mikor lesz egyenlővé a hallás a látással?

4. Költemény.

15. islemek = akarni, kívánni; egy a törzsszótag ősi jelentésének inkább megfelelő alak, mint az újabb oszm.: istemek.

16. Hasonló gondolatot tartalmaz a következő igen elterjedt vers:

Kazandek kararsin felekniñ jüzü,
 Žefa birle čuftdur, vefa birle tak;
 Musa tek kišige berib bir išek
 İšektek kišige berib miñ borak.

«Legyen koromfekete a sors ábrázatja,
 Folyvást párosúl nyomorral s az örömtől elválík;
 Mózes-féle férfiaknak egy szamarat adott,
 Szamár-féle férfiaknak ezer Borakot (Mohamed lovának
 neve) adott».

5. Költemény.

16. artari = túlságos sok, képezve *ri*, *ru*, *rü* szócska (adverbialis rag) által. 17. jumlamak: kivételes alakja jummak-nak = zárni. 18. nalet kerde: lanet kerde helyett = átkozott. 19. boldi, bolmadi = mintha nem is létezett volna.

6. Költemény.

20. sepid pušdi: sefid puš idi helyett = fehérbe volt öltözve. 21. Talán helyesebb dejssem = mondanom kell. 22. Kanmak = felfrissíteni magát. 23. helyett minthogy vele — mint később látható — «tág, tágas» fejezendő ki. 24. baj = gazdagság s gazdag. 25. sujuk vizenyös s hideg értelemmel. 26. E h. zsarnokság. 27. gep kelam: hason kifejezések «szó s beszéd» értelemben. 28. kamuk = mind helyett; a déli turkomanoknál *hamu* helyett *hemü*.

7. Költemény.

29. tapar helyett, ő talál. 30. šaj bolmak: illendőnek, jónak lenni; «šaj» az özbegben (Khiva) igealakban is használatos, így: šajlamak = ékíteni. 31. nepesend helyett, = nem kedvelt. 32. akrab = skorpió helyett. 33. tekrikli rig = futó homok? 34. čogan mint városnév ismeretlen.

8. Költemény.

36. A szövegbe fölvett *kirsan*-olvasás nem biztos: a kézirat szerint akár *kusan*- is olvasható; jelentése «átmérni?» 37. šun-žikli = csak oly kevesecske.

9. Költemény.

39. nurbet majdnem kizárólagosan muruvet «nemeslelkűség, szelidség, enyhesség» helyett. 38. a szövegbeli *algi* helyett *algar*, v. *algur*-t kell olvasni = vad, megszorított.

10. Költemény.

41. dešti dihan = mező s falu, perzsa szólásmód. 42. nizebaz = lándsával játszó, lándsahordozó. 43. pildar: kanócczal ellátott puská. 44. čömüč-gezek, turkomán elnevezése az «állandóan megtelepült» s «nomád» fogalmaknak; az elsőnek čömri alakja is ismeretes (a jomutoknál). 45. do čekmek = betörni, a perzsa «dov» = rohanás szótól. 46. szósz. ért.: senki sem ismeri Khoraszán földjét s porát.

11. Költemény.

47. senger daši = fali kövek, ama nagy négyszögű kövek, melyeket a turkománok régi romok maradványaiból ismernek. 48. ? köze = vállsont, váll. 49. kibin, gibin = «-ként, gyanánt» helyett, — gib «kép, hasonló» szótól való adverbium. 50. čorümeč helyett = elrohadni, tönkřejutni. 51. ismeretlen alak vagy, a mi valószínűbb, hibás írása a «min» szónak = felmerülni. 52. topulmak helyett = magát összeszedni.

12. Költemény.

53. Más török szójárásokban hasonló esetben nem «karši» (adv., határozó) hanem «ön» (postpositio, névutó) használatos. 54. al almaga s nem el almaga = egy megfogni való kéz, innen: alik, elik = kéz, tkp. az elfogadó. 55. azlamak = fogyni, kevesbedni, sajtatos turkomán képzés. 56. kiz «tűz, serénység» s nem «leány.»

13. Költemény.

56. luj jili = a sárkány-év, krokodil-év, tatár időszámítás szerint, mely Kisázsziában s Perzsiában még hivatalos használatban van. 57. imiš helyett = az a ki volt, különben böjlemiš = «így van s így volt» értelemben az oszmánoknál is ismeretes. 58. umrinin tanabin helyett = az élet kötelét. 59. süjmedi «süjmek» igétől = szeretni.

14. *Költemény.*

60. ulaša tejdin = (az élethez) a lételhez eljutottál, életre ébredtél, létre jöttél; ulaš = lét, élet. 61. ? ile ulaštin = egy évhez eljutottál. 62. baze kurdin helyett = játékot felállítani, játszani. 63. sösmekek = ékíteni, enyelegni; v. ö. oszm. sös = ékesség.

15. *Költemény.*

64. čekik, žekik = szarka. 65. ile = -val, -vel helyett. 66. bedoden = még több mint az arab ló.

16. *Költemény.*

68. igej sening etin: hogy hú sodat megedd. 67. kilže asi = szá lka nagyságú haszon, azaz nagyon kicsiny. 69. jüz pare dil helyett = száz darab nyelvé. 70. kiska = rövid helyett.

17. *Költemény.*

71. čilim-keš = dohányzó, tkp. a ki pipázik, čilim = vizipipa csagataj szótól. A turkomán ige azonban čilim čekmek s nem ičmek mint az oszmánban. 72. kemlemek = fogyni. 73. a perzsa düžbedüz = egészen egyenes-től.

18. *Költemény.*

74. szofra = asztal helyett. 75. kelan = a nagyok, jámborok, szentek.

19. *Költemény.*

76. ulalmak = nagyobbodni, nőni. 77. göze ilmek: használni, tkp. szembetűnni, láthatónak lenni. 78. kökmekek = erősnek, egészségesnek lenni.

20. *Költemény.*

79. gör-mek, más igének -a, -e végű gerundiumával szerkesztve = «hozzá-látni, rajta-lenni (hogy)».

21. *Költemény.*

80. A szövegbeli *aldarin*-t meg kell igazítani, ezzé: *aldiran*; *aldir-mak* «elcsábítani» igétől. 81. قاری helyett = előolvasó, koránolvasó, tkp. hafiz, ki a koránt betéve, könyv nélkül tudja. 82. burgun = forgósél, burmak «csavarni» igétől.

22. *Költemény.*

83. kaba = alsó-ruha, aba = felső-ruha. 84. bükrüsmek = félénk tartással [ide s tova járni. 85. tilmürüsmek = valami után többször vágyakodással tekinteni.

24. *Költemény.*

86. Szósz. ért. : žušib dašma kaningdan = forrva ne fuss ki véredből, azaz : ne jöjj haragba. 87. megnyújtva ejtendő ki : deeldir, oszm. dejildir = nem (non est). 88. tin bermek = lelkét odaadni, magát rábizni. 89. geor, Középázsiaiban geör, az új-perzsa gebr hitetlen ; az arab kafir elferdítése.

25. *Költemény.*

90. Mint ebből és a meglőző költemény végszavából kivehető, «šan»nak «fenn» értelemmel kell bírnia ; at šaninda megfelel az inkább használt kifejezésnek : at üstünde = a ló hátán.

26. *Költemény.*

91. ala karli = tarkásan behavazott, tarkás havú, azaz itt-ott hóval fedett. 92. japrak = levél helyett. 93. šehr = város, behr = ár, a megnyújtott turkomán kiejtés folytán hibásan van írva.

28. *Költemény.*

94. özi boragin = maga Borak ; szósz. ért. : maga Borak egyénisége, a turkománban előttem eddigelé ismeretlen alak. 95. juka : jufka helyett = vékony ; tudva van, hogy vékony nyak a ló szépségéhez tartozik.

29. *Költemény.*

96. alir avin sarkuš = egy sárkánymadár, mely vadállatot fog, érthetetlen ; valamint az egész első versszak homályos. 97. dil bašlamak = a nagy szót vinni, szájaskodni.

30. *Költemény.*

98. ner bejdo = arab mén, a legbecsesebb turkomán lófaj. 99. žiran alliteratio «Irán» hoz, különben jelentés nélkül. 100. Tebriz helyett, turkomán kiejtés szerint Torbiz.

AZ ÉRDY-CODEX NÉMELY HANGTANI SAJÁTSAGAI.

Az Érdy-codex nem csak terjedelme, hanem főleg írásmódja miatt, igen becses ereklyéje nyelvünknek. Míg némely codex a hangzók hosszúságát alig, vagy csak ritkán jelöli meg, az Érdy-codex ezt meglehetősen következetességgel teljesíti az által, hogy a hosszú vocalisokat kettős betűvel írja.

Hasonló írásmódra itt-ott akadunk a Winkler-, Sándor- és Peer-codexben is; de mind terjedelme, mind hangtani sajátosságainál fogva vele csak a Jordánszky-codex versenyezhet. Meglepi az embert az a számtalan, ma csak rövid vocalisú szó, mely codexünkben hosszú, illetőleg kettős vocalissal íratik. Hogy ily módon számos, a mainál testesebb szóalakot tartott fenn a nyelvtudomány számára: az teszi codexünknek főérdemét.

Az Érdy-codex a vocalisok hosszúságának jelölésére nem használ vesszőt vagy más mellékjegyet, hanem kettőzött betűt. Különösen két vocalisra terjed ki figyelme, az *a*- és az *e*-re; hogy nyílt-*e* ez vagy zárt, azt természetesen nem vehetjük ki belőle; bár azt tudhatnók minden esetben, hogy hosszú-*e*, vagy rövid, mert ennek föltüntetését is sokszor elhanyagolja, különösen az *a*-nál. Az *o*-, *u*-ra még kevesebb figyelmet fordít. Hogy az *ö*-t, *ü*-t elhanyagolja, az már abból is gondolható, hogy mindkét vocalist *o* és *u* (*w*)-ből tudja csak előállítani fölibe rakott mellékjegy által (*ó*, "*w* = *ö*, *ŵ* a Nyelvemléktárbeli kiadásban).

Különben nehéz meghatározni, hogy a codexben *ŵ* vagy *ew* hosszú *ö*-t jelent-e vagy *ü*-t; bizonyos csak az, hogy *e* jegyek hol rövid hol hosszú (*ö* vagy *ü*) vocalist jelentenek.

Az Érdy-codex ama sajátossága, hogy az *a*, *e* hangzók hosszúságát megjelölni igyekszik, kiterjed az egész szóra. Minthogy azonban a szó eleje már a hangsúlynál fogva is más törvények alá esik,

mint a szónak többi része: először azon szavakat sorolom el, melyek hosszú *tōvocalissal* vannak írva a codexben, de a mai nyelvben megrövidültek.

I.

Feltűnő hosszú vocalisok az első szótagban.

1. Hosszú *a* vocalisú tők: *ffaal* 299₄; ¹⁾ *haad* (had, hadsereg) 401₁₄; *haal* (hallani) 199₁₇; *haat* (sex) 190₂₃, 234₃₃, 398₃, 444₂₃; *kaar* (chorus) 556₃; a jelentő mód jelen idejének egyes számú harmadik személyében még most is hosszú *hágy* ige az imperativusban is: *haagy* 23₂₂, 23₂₃; *vaas* 224₁₅; végül egy helyen ez a kifejezés *baal keez* (manus sinistra).

2. Hosszú *e* vocalisú tők: *beewen* 569₁; *beeweb* 572₁₇; *beewelkōdny* 572₁₈ stb.; *cheerghetegh* 312₃; *cheendes* 314₂₆, 401₃₇ stb.; *cheenget* 309₃₄, 513₂₇; *eenny* (enni) 570₃, 302₃₈; *cettenek* 307₂₀; *celedel* 309₂₄ stb.; *cenek* (evének) 311₁₁; *eelieg* (elég) 365₂, 365₃, 326₁₅ stb.; *eggy* (egy) 322₁₀, 322₁₇ stb.; *eggyeb* (egyéb) 322₁₄; 305₂₃ stb.; *eggyetemben* 306₂₃; *eggywt* 44₁₃ stb.; *eggyetlen eggy* 323₁₀; *tyzen eggy* 323₁₁, általában az *eggy* minden változatban hosszú vocalissal; *eel* (*eelly*, *ell*, = ily) 321₂₃; *eelyen* (ilyen) 322₃₁, 303₃, 306₃₀ stb.; *eede* 379₁₀, 518₃ stb.; *eennen* 513₃₂ stb.; *eeth* (*eett* = itt) 308₂₀ stb.; *feezwt* (feszült) többhelyen; *feellyebb* 310₁, stb.; *feelseg* (felség) több helyt; *ffeel* (föl) 568₃ stb.; *ffee* (fő, fej) 501₃₃, de van *few* is több helyt; *feeyeer* (fehér) sokszor; *feergheteg* 322₁₀, 322₁₄; *geeryedōz* 329₁₆ stb.; *heegy* (hegy) igen sokszor; *heely* (*hel*) 380₂₁, 292₈; *heeted* (heted) 286₂₄; *heertelen* 326₁₃ stb.; *heezelkōdees* 199₃₆; *keench* 499₃₁, 310₃₃ stb.; *keen* 199₃₅ stb.; *keewan* (kíván) többször; *lee* (le) 332₄ stb.; mégvan *lewe* is 331₂₆ (mint *ki h. kiwe*); *leelkōk* igen sokszor, általában a *lélek* hosszú vocalisú a ragozás minden formájában; *meel* 310₄ stb. = «mely, mily», sőt néha a «pectus» is hasonló szóalakkal írva; *meezze* (messze). 401₃ stb.; *meeny*, *meennyek* stb., csaknem minden lapon; *neeggven* 286₂₃ és másutt; *neegyed* 299₂₂; *peechet* (pecsét) és *peechetōlny* egypár helyen; *zeer*, *zeertartas*, *zeer-*

¹⁾ A nagyobbik szám a codex lapjára vonatkozik, a kisebbik a kiadásbeli nyomtatott lap sorára. Minthogy egy-egy codex-lap mindig két nyomtatott lapra terjed, az illető kijelölt sort néha csak a második lapon találjuk meg.

zeth stb., *annyzeer*, *mennyizeer* stb. legtöbb esetben hosszú; *zeeghen* (szegény) 299²¹ stb.; *seegedelem* 299³⁸ stb.; *zeegzardy* (monostor) 398³⁵; *reea* (reá) csak nem mindig így; *reeaya*, *reead* stb.; *reead* (= riad) 403³⁴ stb.; *reewas* 307²⁴; *reend* 499³⁸ és több helyt; *reeggel* 308²⁴ stb.; *reettenetes*, *reetten* sokszor, pl. 573¹⁸, 144¹¹, 286¹⁸; *tee* (te) különböző kapcsolatokban pl. *teemagad* 365³⁸, *teeneked* 298²⁸, 199¹² stb.; *teebb* (= több) 305²⁷, 308²³, stb.; *teekelletes* 245¹⁷ stb.

Együtt sorolom föl a *lesz*, *tesz*, *vesz*, *megy*, *kell* és *lel* igék különböző alakjait. Legszenbetűnőbb számban mülja fölül a hosszú vocalisú tő a rövidet a jelentő mód jelen idejében és a fölszólitó módban. Míg például a *leegy*- 50-szer, addig a rövid *legy*- csak 5-ször; míg a *leez*- igető 80-szor, a *lez*- alig 5-ször fordul elő. A *veez*- tő 60-szor, a rövid *vez*- csak 8-szor; továbbá a hosszú *veegy*- 30-szor, ellenben a rövid *vegy*- igetöt csak kétszer találtam. Ugyanaz áll a *teez*-re is, mely 100-szor fordul elő, a 2 rövid *tez*- ellenében. Hátra van még a *teegy*- alak, mely 42-szer, míg a rövid *tegy*- csak 8-szor fordul elő codexünkben.

Épen ellentétes arány van a határozatlan és potentialis módú ige alakoknál, melyekben a tő végconso nansa a képző *n*-jéhez assimilálódik. Itt rövid alakot (*lennem*, *lenned* stb.) mintegy 200-at, hosszút pedig (*leenny*, *leenneek*, *leenne* stb.) csak 60-at találtam. Szintígy áll a dolog a *tesz* igénél is, úgy hogy rövid (*tennem*, *tenned*, *tenny*, *tennewnk*, *tennee*) 95-ször, hosszú (*teennem*, *teenned*, *teenny*, *teenne*, *teennewnk*, *teenneenk*, *teenneek*) pedig 42-szer fordult elő. Még nagyobb eltérést mutat a *vesz* ige, melyet röviden (*venneek*, *vennee*, *vennewnk*, *venny*) 43-szor, hosszan (*veenny*, *veennee*) pedig csak 14-szer találtam. A mint ez adatok bizonyítják, a hosszú tő sokkal kevesebbszer fordul elő ez utóbbi esetben, mint a rövid, de mégis elégszer arra nézve, hogy e kétféle tő egyforma használatát constatalhassuk, természetesen meggondolva azt, hogy a hosszúság megjelölését a codex írója sokszor el is mulasztotta. Külön hozom itt föl a *menni* ige alakjait (*meenny*, *meennyen*, *meenyewnk*, *meenyetek*, *meennyenek*), melyek összesen 34-szer fordulnak elő, mindig hosszú tővocalissal.

A múlt időben ezen igék leginkább rövid tövüek. Így a *lett*- (*lettewnk*, *lettenek*, *lettek*) 56-szor, a hosszú *leett*- pedig csak 10-szer; a *tett*- (*tettem*, *tetteel* stb., *tetted*, *tette*) 80-szor a *teett*- 7-szer; a

vett- ige (*vettem, vetted, vette, vettenek, vetteek, vetteunk*) 27-szer a *veet-* pedig 15-ször fordult elő. Csak a *menni* ige tér el e tekintetben társaitól, mert a múlt időben 56 hosszú (*meentem, meent*) és 30 rövid (*mentem, ment* stb.) tőalakot tüntet fel.

Megkísértem most a fentebbi szók egyikében vagy másikában a föltetsző hosszú vocalist az ugor rokonnyelvek adataival magyarázni, a melyek csakugyan kiderítik, hogy a vocalisnyújtás még az illető szók hajdani teljesebb alakjából maradt meg.

Faal Budenz Szótára szerint megfelel a finn *puole* (észt *põle*), vogB. *pāl*-nak (l. 518 sz.). Mindezekben a diphthongust, vagy a hosszú hangzót magyarázza az osztB. *puñil*, egy ugor alapalakból: *p_ong_ol_o*. Azon kívül ott van a *faal* (*faal*)-nak magashangú mása a *fël* (*fël*), még ma is állandón hosszú vocalissal.

haad összevethető a f. *kunta*-val, melynek *nt*-je (régibb *nd* helyett) megfelel a magyar *d*-nek. A hosszú vocalis talán még az eltűnt nasalist pótolja (v. ö. *ad* és *ád* a finn *anta* (e h. *anda*) elle- nében).

haal fejtegetésére a Halotti Beszéd *hadlava*-ja is fölhasználható, melyet az ugor nyelvek adatai szerint egy *haldlava*-nak kellett megelőznie. Tekintve a HB. mélyebb vocalis rendszerét, az e nyelvemlékben előforduló *a*-t vagy hosszú, vagy legalább egy olyan nyílt *a*-nak kell tartanunk, mely csak hajdani hosszúságáért nem változott a többi hangzóval egyforma zárttá. Mert azt csak nem tehetjük föl, hogy egyes hangzó az általános hangfejlődéstől minden ok nélkül elmaradt. De erről alább bővebben szólnunk. — Az Ug. Sz. által fölvevett régibb *haldlava* alak (l. a *hall* czikket) megfejtését adja az Érdy-codexbeli *haal* (hihetőleg kettős *l*-vel: *haall*) szavának.

A *haat*-nak tökéletesen megfelel az osztj. *zūt* (csak hogy mélyebb vocalissal, a mi itt jelentéktelen) s a finn *kuute*, míg a lp. *kot*, vogK. *got*, cser. *kut* azt a mai magyar *hat*-hoz hasonló rövidsége szállította. A mint láttuk, a *haat* alakot több példában örökítette meg codexünk, mint az eddig tárgyalt szókat. Azért hosszúságában kételkedni nincs okunk.

cheend (*csēnd*); e szónak hosszú vocalisát igazolja a f. *tyvene-* (*tranquillum fieri*) = m. *csēn*- (Ug. Sz. 385. sz.)

feel (*fël* = föl) kétség nélkül a *fő*, *fej* (*feje*) «caput» szóhoz tartozik, mely = f. *pää*, ug. *p_ong_o* (Ug. Sz. 528. sz.); a finnben

is *pää* «fej»-ből alakúl *päällä* rajt, *päälle* reá, *päättä* ról, s a lappban a *paije*-nek csakis helyviszonyi jelentése van («fölső»: *paijas* föl, aufwärts). A *feel*-nek *ē* vocalisát föltünteteti még a Bécsi codex-beli *fem*, *fed* (= fejem fejed), a mi nyilván *fēm*, *fēd*-nek olvasandó; — többi származékai *feelyebb* és *feelseeg*.

feergheteg ugor alapjáúl a finn *pyörö* (vertigo, mord. *puvera*- (drehen, winden), vog. *pēr*- (drehen, wenden), osztB. *puxrem* (schneegestöber) szavaknak megfelelőleg az Ugor szótár egy *p_sg_sr*- és *p_sg_sr*- alakot állított föl. Ehhöz tehát még közelebb áll a *feergheteg*-beli *fēr*-, mint a mai *fergeteg*, *förgeteg*-beli *fer*, *för*-, mely csak olyan rövidülésen ment keresztül, mint a *kör*, *kerek* (UgSz. 25. sz.).

lee (néha *lewe* is, mint *ki* és *kiwe*) hosszú vocalisában, illetőleg a *leve* alak vég *e*-jében még a kellő lativ ragot őrizte meg.

neegy: finn *neljä*, lp. *nelje*, mord. *nile*. Ez alakok (*neljä*, *nelje*) *l*-je magyarázza a *négy*-nek (e h. *nelgy*) hosszú vocalisát mely az Érdy-codexben még nem rövidült el, úgy mint a mai nyelvben (*neegyed*, *neegyven*).

heet (*hét*), mely manap megrövidül azon alakokban, a melyekben a *tő* végvocalisa, mint nyílt vocalis, visszatér (*hetes*, *heted*, *hetek*, ellenben: *hétén*). Az Érdy-codex azonban még ezen esetekben is hosszúnak vallja, bizonyítékáúl annak, hogy a *hét* hosszú vocalisa nem csak pótló nyújtás. E mellett szólnak a rokon nyelvek is: a finn *seitse-mä*, melyből a *seitse* = m. *hét*, a vog. *sät* s végre a legteljesebb alakú osztIrt. *täbet* (UgSz. 161).

heegy úgy aránylik a finn *kärke* (azaz *kärge* = eredetibb *kälge*)-hez, mint *jegy* a finn *jälge*-hez. Mindkettőnek tehát előbb *hëgy*- és *jëgy*-nek kellett lennie az *l*-nek elolvadása után, úgy mint a *völgy*, *tölgy* és *föld* szavakból, az *l*-nek elhagyásával, *vögy*, *tögy*, *föd* lesznek, vagy Molnár A. *kügyő*-jából a mai *kügyő*, *kégyő* lett.

teebb-nek töje az Ug. Sz. 238. sz. szerint a *tel*-, *tele* (finn *täyde*) vagyis a mai *több* régibb *tölebb*, *telebb*, *tölb*, *telb* alak helyett való. Az Érdy-codex *tebb*-je még az alaptő *l*-jét látszik pótolni. —

teekelletes: a *tökél*- igét megfejtette Simonyi (Nyelvőr V, 392 l.); csakhogy már most az Érdy-c.-beli *teekelletes* azt bizonyítja, hogy a *tévkél*-beli *v*- nem assimilatio (*tévkél*-, *tekkél*-), hanem elgyengülés, elolvadás útján tünt el.

lee- (*lē*- ebben: *lészék* stb) megfelel a finn *lie*-, észt *lē*-, lp. *lē*-, lpF. *lä*- alakoknak, melyekben a magy. *löv*- (*leve*-) tőnek *v*-je ugyan

nem tűnik ki, de megvan szintén egy hosszú vocalis. A *lészék*-nek hosszú *ē*-vel való alakja világosan mutatja, hogy az *sz* nem a *v* helyettese, hanem egy új elem, mely képzés útján került, mint az *úsz-*, *játsz-*, *metsz-*, *tetsz-ik*-beli *sz*. A *lészék sz*-je csak abban különbözik ezekétől, hogy csak a folyó cselekvés idejében maradt meg, ezekben pedig állandóan odaragadt. — A *legyek*-beli *gy* az imperativus (*-j*) módképzőjének oly nemű erősbulése *v* után (*levjek*, *levgyek*), mint azt *l* után is tapasztaljuk, pl. Molnár A. *kilgyő*-jában, melynek *gy*-je a f. *kaljame* szerint *j*-ből származott. A mai rövid *legyek* alakulásában tehát ily fejlődést vehetünk föl: *levjek*, *levgyek*, *leegyek* (Érdy-codexben) és nem *levjek*, *lejjek*, *lejek*, *legyek*, mint Vozáry (Nyelvőr VI.) véli; mert a *j* csak consonansok után szokott *gy*-vé sűrűdni (pl. *várgya*, *vergye*, *tudgya* stb.), vocalisok közt azonban elenyészik (pl. *fejem*, *fejed* helyett a nyelvelmékbeli *fēm*, *fēd* stb.).

A *tee-* (*teeszek*, *teettem* stb.) ige-tőre nézve ugyanaz áll, a mi a *lee*-ről, csakhogy itt az ugor nyelvekbéli alakok még egy többeli *g*-t is mutatnak: finn *teke-* (e h. *tege-* = észt *tege-*), osztB. *tag-*. A *g*-nek *j*-vé lágyulását a mord. *tije-* mutatja. A magyarban ez a *g* a *tevék* alak szerint *v* lett s végre a hosszú *tee-* szótagba olvadt bele. Egyébiránt a *j* és *v* váltakozására elég példánk van a magyarból is: *czüjek*: *czüvek*; *fujat*: *fuvat*; *bujik*, *buvik*; továbbá a *val-*, *vel*-béli *v*-nek *j*-vé válása is itt említhető föl, pl. *fejszije* Ny. II, 371; *koszije* Ny. II, 133; *bottyáje* Ny. I, 374 stb. Hasonló megfejtést adhatunk a

vee- (*veeszek*, *veeven*, *veettem* stb.) tőnek is, a következő rokonnyelvbéli adatok szerint: finn *vie-* (*vinni*); osztIrt. *rej-* osztB. *vi-*, *vij-* (*venni*), vog. *vī-*, vogK. *vi-* és *vaj-*. Valamennyinek alapjául egy ugor *v_sg-* szolgál. (Ug. Sz. 613.)

Hátra volna még megemlékezni a *leel-* ige alakjairól is: *leelt*, *leelween*, *leele*, *leelny*, *leelhet* stb, melyek közül csak a *leelni* fordul elő néhányszor rövid vocalissal. De a hosszú vocalisú tő aránytalanul nagyobb számú, azért ezt fogadhatjuk el az Érdy-codex nyelvében uralkodónak. És a mire nézve a többi igék mind kivételt képeznek, még a *hat-*, *het*-vel kapcsolt alakok is, mind hosszú *ē*-vel valók, pl. *leelhet*, *leelhetnek* stb. Meglehet azért, mert itt a hosszú vocalis két consonansra is támaszkodhatott, nem úgy, mint a *teeket*, *veeket* és *leeket* igéknél, melyek a codexben mindig röviden

fordúlnak elő. Azonban ez utóbbiak elrövidülésének más oka is lehet; talán a *v* nem beolvadás, hanem assimilatio útján tűnt el, így: *tevhet, tehet* s végre *tehet*.

A *leel* ige hosszú vocalisát eléggé igazolja a finn *löytä-* e h. *löydä-* = észl. *leida-*, melyekben az *öy, ei* diphthongus a magyar *ee* (*ē*)-nek felel meg. Végső *l*-je pedig úgy, mint több más esetben pl. *tele, velő*, az eredetibb *d*-ből vált. A magyar irodalmi nyelv ma csak a rövid *lel*-t használja; a nép nyelvben e szó ritka, mert pótolja a *talál* ige, kivéve egyes kifejezésekben, pl. a *hideg lel*. Nyelvőr VII. 275. l. van még hosszú *lél* is pl.: A kákán is csomót *lél*. Úgy látszik, egy kis *ē*-féle hosszúsága manap is van, legalább nem esik rosszul a *lel*-nek egy kis megnyújtása, míg az a *tesz, vesz, lesz* igeéknél nem hangzik jól fülünknek.

A *meell* (pectus) = lp. *miälga miälg*, vog. *majl*, osztB. *meil*, osztS. *maugel*. Hosszúsága tehát, úgy látszik, igazolva van a rokon nyelvekbeli alakok által.

Van ezeken kívül még néhány hosszú *ē*- (*ee*)-vel kezdődő szó az Érdy-codexben, melyek mai napság is előfordúlnak némely alakjaikban hosszú vocalissal, pl. *eenny* (enni), *eettenek, eenek* (evének), *eetel* (ma is); aztán az *eledel* (eledel, élés). Ezek közül az *eenek, eetel* magyarázhatók az *evének, evetel* összevonódásából; az *eledel* meg az *él-* (vivere: *élet*) igehez csatolható; de hogy magyarázzuk az *eenny, eettenek* alakokat, a melyekben a többeli *v*-nek nem beolvadásáról, hanem assimilatiójáról van szó? Igaz, hogy az *enni* (*év*.) ige ellenében a finn nyelv egy consonanssal kezdődő szót mutat: *syö-* = észl. *sö-* = mord. *seve-*, oszt. *tēv-*. Tehát ezek szerint a magyarban is dentalis explosivával, vagy ebből fejlődött spiránssal kellett az *enni* (*év*-) igeének kezdődnie. Ez aztán kicsinyenként elkopott, de kopása okozhatott-e a tövocalisban olynemű változást, minőt a kezdő *v*- vagy *j*- eltűnésével tapasztalunk, pl. *íz* (membrum) f. *jäsene*; *év* = lp. *jake, jape*, finn *igä*. Bizonyára nem, mert ott csak kopásról és nem hangolvadásról van szó. A *t* spiránssá (*s, h*) változva kicsinyenként elenyészik a nélkül, hogy nyomot hagyna maga után, pl. a f. *syle* = m. *öl*; f. *sappe* = m. *epe*; f. *hiiri* (vog. *tänger*) = m. *egér*, stb. Azért az *eenni* hosszúságának sem az eltűnt kezdő spirans (f. *syö-*) az oka.

Az *eel* (*eely* = ily), *eellyen, eede* (ide), *eennen* (innen), *eett* (itt) szavak magyarázatára sem igen segítenek a rokon nyelvek, a me-

lyekben, mint az effélék alapszavát rövid vocalisú mutató névmást találunk, pl. a finnben *tä* ez (*tä-mä*): *tästä*, «ebből, innen», *tänne* «ide» stb.

Az *celly* stb.-ben a dentalis explosivának hasonló eltűnését tapasztalhatjuk, mint az *enni* igénél láttuk előbb. Megmaradt még kivételesen ez a *t* a *tétova* = *tevetova*, *téltúl*, *tehát*, *tahát* szavakban.

Magyarázni igyekeztem ezekben, bár rapsodikus módon, az Érdy-codex némely hosszú tövű szavait. Nem az a baja ezen kísérletnek, hogy keveset tudott megfejteti, hanem, hogy azt a keveset sem tudta kellő világosságba hozni. Midőn pl. a *tész*, *vész*, *lész* igék hosszúságának okát etymologiailag akartam földeríteni, el kellett hallgatnom a *tévék*, *vévék*, *lévék*; *ténnék*, *vénnék*, *lénnék*, *ténni*, *vénni*, *lénni* alakokat, mert ezekben a tövégi *v* (melynek elolvadásával a *tészen*-féle alakok hosszú *ē*-jét fejtegettem) még megvan részint *v* alakban, részint assimilálva a *lénnék* stb. szókban, s a *tő* vocalisa mégis hosszú. A *lévék* stb. szókra lehetne még Budenznek azon megjegyzését alkalmazni, melylyel a *szív*-, *bévíl* (belül), *kívül* (külül) szavak hosszú vocalisát magyarázza, hogy *t. i.* a *v* (liquida) előtt a vocalis nyúlni szeret (Ug. Sz. 308. l.); de hogyan magyarázzuk a potentialis és határozatlan módú alakokat az említett igék-nél? Hogyan magyarázzuk a *keell*- (kell-) ige minden alakját: *keeljen* (kelljen), *keellene*, *keellött*, *keelletek*, *keellemetős* stb.? Mert a rokonnyelvekből egy hosszú *kéll*- alakot kiokoskodni nem lehet: v. ö. cser *kül*-, votj. *kul*-, *kulä*, zürj. *kol*-, *kolö*-, vog. *kal-en* (l. Ug. Sz. 18. sz.)

Ugyanígy állunk a *men*- (mennyek, megyek) *tő* származékai-val is *meegyek*, *meennem*, *meentem*, *meenveen* stb. A rokon nyelvekben evvel is csupán rövid vocalisú *tők* állanak szemben, pl. a finn *mene*-, észt *mine*-, oszt. *men*-, vog. *min*-, *men*-, votj. *min*-, zürj. *mun*-, cser. *mi*-. Egyetlen egy sincs a sok közül, melyet a *m. meen* igazolására fölemlíthetnénk; a lapp *manne*-ban is csak a szokásos consonans-erősbulést láthatjuk.

Az etymologia tehát sokat homályban hagy, sok helyütt meg csak tapogatódzik; de mind a mellett az ilyen magyarázatoknál

az etymológiának van első szava. Azért bocsátottam azt előbbre, mielőtt ama másik segédeszközhöz folyamodtam, mely hasonló jelenségek megfejtését adhatja. Értem a h a n g s ú l y t.

Nyelvünkben a ragok és képzők hátul járulván az alaptőhöz, ez minden elül való bővülés nélkül (kivéve néha bizonyos igehatározókat) megtarthatja az első helyet a szóban. Ő a szó értelmének is a hordozója. Azért ha a szó egyáltalán nyomatékosítható a kiejtésnél, ez a nyomaték bizonyosan a főrészre, a töre, a szó első tagjára esik. Ennek következménye egyszersmind, hogy a szó második és következő tagjában több változás (kopás, rövidülés) történik, mint az elsőben, bár az általános hangfejlődés ezen is meglátászik, de nem oly mértékben, nem oly rombolólag lép föl, mint a szó közepén és végén. Ha itt-ott találunk is rövidülést, de több helyen határozottan növekvést tapasztalunk, melyet másnak, mint a hangsúly hatásának, nem tulajdoníthatunk. E nélkül hogy lenne magyarázható az *ádom*, melynek csak rövid szó áll a rokonságban ellenében pl. a mord. *udima*, *udomo*, lp. *odem*; hogy magyarázható másképpen a *fészek*, melynek egy egész sereg rövid alapvocalisú ugor szó áll ellenében: f. *pesü*, észt *peza*, mord. *piza*, cser. *püžák*, cserM. *pižas*, vogK. *piš*, vogB. *piti* stb.

Ilyen lehet bátran egy része az Érdy-codexben hosszú alapvocalissal való szóknak, a melyeket etymologiailag magyarázni még nem lehet. — Nehéz volna a mostani élő nyelvből a hangsúly hatására példákat gyűjtögetni, midőn úgy látszik, mintha a köznyelv ma épen ellenkező fejlődést mutatna. Sok helyt a *kör*, *tűz*, *fű* stb. szavainkat röviden ejtik, pedig hosszúságoknak etymologicus oka van. Annyi bizonyos, hogy néha-néha a rendes fejlődéssel ellenkező áramlatok uralkodnak. Ma úgy látszik, nem szeretjük a *tészen*, *vészszük*, *léttem*-féle alakokat, pedig néhány évtizeddel előbb irodalmunkban ezek kedvelt alakok voltak, kivált egyeseknél. Egy erdélyi író: Kovásznai Sándor, Laelius, Cato stb. fordításából, mely 1781 körül készült, a következő föltűnő alakokat jegyeztem ki: *tészi* 11. l. *tésznek* 167, 155, *lészek* 54 és 167, *lésznek* 165 és 52, *vésznek* (vesznek), 51 *vészi* 16, *véggyük* 50, *légyek* 52 és 57, *méggyek* 57, *évén* (evén) 155, *mértem* (ausus sum), *mérem* (audeo) 165, *mérjem* (merészjeljem) 52, *mérészség* (merészség) 49. Ezekon kívül: *bóldog*, *hóld*, *súgár*, *kíván*, *vígyáz*, *éléfant* stb. Faludinál is gyakoriak az ilyenek, pl. a «Téli éjszakák»-ból a következőkre emlékszem: *lé-*

szek, lesznek, tésznek, létét. Az Erdélyi Játékszín sincs szükében az ily ma már ritka szóalakoknak.

Az Érdy-codex néhány hosszú vocalisos példája oly csekély számban fordul elő (kivált a mély hangyak közül), hogy alig lehet rá valamit építeni. Pótolni fogják e hiányt majd a többi codexek, a melyek közül, mint már ez értekezés elején említettem, némelyek az Érdy-codexéhez hasonló írásmódjuk által a hasonló alakok hosszúságát megjelölték. A Margit legendából sebtiben a következőket jegyeztem ki: *teenmöm* 64. levél; *lechetne* 56, *veegyed* 77, *meegyönek* 73, *meenybe meenees* 59, *elmeenne* 56, *zeegeensegömmnek* 54, *zeegent* 72, *zeegek* (szegek) 58, *neegyven* 59, *zeerte* (szerte) 59, *zeerent* (szerént) 60, 61, *reettenetös* 59, 64, stb., *eezytök* 75, *eeleg* 61, *eelegeeth* (elégít) 76.

A Peer-codexben ilyeneket találtam: *éghes* (egész), *kéгийetlen* 36, *féné* (fene) 39, *bélee* 25, *vélé* 5, *dee* 6, *lee* 8. A Sándor-codexből: *veesse* (vesse 23₂₅, *veessetök* (vessétök) 24₂, *haad* lássam 24₂₈, *veelee* 24₃₇, *haad* (hadjad) 24₃, *veeteek* (veték) 24₃, *keell* (kell) 27₁₅, 31₁₀, 33₁₁; *heeg* (hegy) 29₂₆, 30₃₃; *haalz* 30₉.

II.

Feltűnő hosszú vocalisok a szó végén.

Ezek azért is nevezetesek, mert míg egyrészt a szó végén szokásos kopási és rövidülési processusra vetnek világot, másrészt a képzés valamint a ragozás némely pontját új adatokkal bővítik. — Ezeknek a felsorolását a következő birtokosragú alakokkal kezdem meg:

1. Eredethbynnek *betkee* 164₆; wrnak *kezee* vala ew *velee* 345₁₃; *kezee* atal 386₄, bal *kezee* 379₁; zegeenyek *kezee* myat 294₁₈; *kezee* mwkayok 612₂₇; zent eghaznak mesteree 343₂; embernek *lelkee* 353₉; mesteree 384₂₀; gazdaya *azzonyaa* 351₃₆; *testee* ees elwaltozeek 459₂₁; *fejee* fölött 253₁₇; Jesusnak *vitezee* 261₃₁; *elvezee* *ezee*; mynden *ezee* eltawozeek ew *tewle* 305₂₀; *embery testee* nem volt Jesusnak 286₁₉; az ew *terdee* ffele *chomosot* vala 287₁₁; mindeneknek *eremee* 531₄; bölcheseeghnek *eegy* *ceppée* 557₃₈; marianak *meehee* 104₂₄; *zyneezereent* 141₃₁.

Ide számíthatók ezek is: ew *bellee* zyletneek 141₂₅, 389₃₅,

169²⁰, 170²⁵; *velee* 233³⁵, 401, 246²⁵ stb. *ellence* mondanak 118²⁵, 400¹⁰ stb.; *ew bennee* 118 stb.

A Jordánszky-codexből, mely az I. részben tárgyalt alakokra nézve is tökéletes hasonlóságot mutat az Érdy-codex-szel, közlöm a következő idevágó adatokat, melyeket Volf György volt szíves rendelkezésemre bocsátani.

Myndennek *feyedelmee* vala 312, 551 és 690 hasábon; vala zaaz *zekeree* 326; olyan mynt hw *mesteree* 383, 541, 734; atyátnak *lelkee* 383, kynek *kezee* meg azot 383, 538, 607; hew *veree* my raytunk, fertelmes *lelkee* vagyon 463, 763; *feldee* 464; egy pohaar *kenetee* vala 503; *kentesee* 527; *bezedee* 532; annyanak *egytenee* 543; *eeletee* 569, 645, 646; zamara avagy *ekree* 577; yordan *vizee* mellett 631; az zolganak *nevee* 689; Jesusnak *testee* 698; yacobnak *ystenee* 729; *nemzetee* 705; *eertekee* 748; *levelee* 855; *bennee* 386, 617, 495, 525, 462; *ellence* 328, 461; *velee* 398; 647, 891; *belelee* 408; *felölee* 461; *felettee* 522.

Példáink közül nincs egy is, mely a birtokosrag teljesebb *-ja*, *-je* alakját mutatná föl. Aztán meg többnyire olyanok, a melyek manap is a birtokosrag rövidebb *-a*, *-e* alakjával járnak, csak néhányában lehetne helyén a teljesebb *-ja*, *-je*, pl. az Érdy-codexből *csepp*: *cseppje* (a *térd* szót is ide lehetne talán számítani a nyelvjárásbeli *térgye* miatt, de van *térgyem* is; a *d* lágyulását tehát nem a birtokosragbeli *j* okozta). A Jordánszky-codexből: *feld*, a mely mai nap a birtokosraggal *földe* vagy *földje* (*fölgye*) is; *kenete*: *kenettye*; *beszéde*: *beszéggye*; *kentese*: *köntöse*, *köntösse* (*köntösje* helyett); *egytenee*: *egytennyee* (*egytenenje*). Már ez a körülmény is arra mutat, hogy a codex-beli példákban a személyrag nem assimilatio, hanem elolvadás útján vesztette el *j*-jét még akkor, midőn a teljes *-ja*, *-je* alak még vég vocalisát el nem koptatott tökhöz járulva, a *j*-nek egy többeli consonanssal való találkozása és összeelegyedése nem történhetett meg. — Ezt bizonyítják az elősorolt példák, melyeknek hosszú végvocalisa éppen a *-ja*, *-je* rag *j*-jét pótolja. A mai *esze*, *teste*, *asszonya*-féle példák nyílt végvocalisukkal még a hajdani *-ja*, *-je* ottlétére vallanak; van aztán ezen kívül nyelvjárásiilag még egy többet mondó, világosabb nyoma a harmadik személyrag eltűnésének, a *kezi*, *feji* stb. példákban, melyeket régibb íróink gyakran használnak (még Zrinyi eposza elején a 9. strófában így énekel:

Hogy ü szent nevének nincsen tiszteleti,
 Ártatlan fija vérének böcsületi,
 Jószágos cselekedetnek nincs keleti,
 Sem öreg embernek nincsen tiszteleti).

Hogy a hosszú *i* igen szeret megrövidülni, kétségtelen. Igen sok *i*, melyben egy *j* lappang, ma csak rövid; ott van pl. *mezeitelen* (*mezejtelen*), ma általában csak *mezeitelen*; *tanojt*, *tanít*, *tanított*, a hol még a kettős *tt* ben van nyoma a *j*-nek; de ott van: *hěj*, *hi*, *hé*, *hi* s végre rövid *hi*, pl. *a hiba megyek* (a padlásra) Nyelvőr V. 375. A birtokos-ragú nevek ez *i*-jét is tehát hosszúnak kell vennünk. Egy ilyen hosszú végvocalisú *eszi*, *testi* alaktól azután csak egy lépés kell, hogy végre az Érdy- és Jordánszky-codex *eszee*, *testee*, *kezee* stb. alakjaihoz jussunk.

De nem csak a *-ja*, *-je* személyragnak, hanem egyéb *-j* képzőnek is hasonló fejlődése van; analogiául hadd említsem meg a lágy gutturalis-féle (*-g*) nomen verbale-képzőt, mely a finnben gyengülve *-ja*, *-jä*-nek hangzik, pl. *antaja* adó, *elijä* élő, *laulaja* éneklő stb. A magyarban ez a képzés úgyszólván kihalt, de emléke igen sokféle alakban és más képzőkkel való combinatiókban maradt fön (l. Simonyi: A „*-ja*, *-je*“ igenévképző. Ny. V, 99. és 145. l.). Tiszta nomen verbale-képzés pl. a *dévaj*, *tolvaj* (=vogul *tolmaz*), *kaczaj*, *sóhaj*, *zörej*, *moraj* stb., melyek a finn *-ja*, *-jä* képzőnek még legteljesebb alakjait tartották fön. Nincs meg már a *j* a következőkben: *fogaté*, *csukaté* (csukó), *csurgaté* (Dtúl), de nyoma ép úgy megvan, mint a birtokosragbéli *j*-nek a tárgyalandó példákban; szintúgy van *kacé*, *karé* mellett még a teljesebb alakú *kacaj*, *karaj* is. A *j* elolvadásából származó hosszú vocalis teljes elrövidülését szemlélhetjük a *csisza*, *kósza*, *lenge*, *pörge*, *szüle*-féle alakokban. Ez utóbbiak tehát már egészen hasonló elrövidülést tüntetnek föl, mint a mai *teste*, *keze*, *feje* stb. alakok.

A harmadik személy teljes alakú birtokos-ragja (*-ja*, *-je*) nem egyéb, mint a harmadik személyü névmástő, melynek eredeti ugor alakja dentalis esplosiván (*t*, illetőleg *d*) kezdődött. E névmás a vogulban még *täu*, a mordvinban már *son* (=ő), *sin* (=ők), a finnben pedig még gyengébb *hän* (*he*) alakba ment át (szókezdő *h* a finnben mind *s*-ből keletkezett); a magyar az eredeti dentalis esplosivát már egészen eltüntette a személyi névmás (*ő*) elejéről. Nyelvemlékeink sem tartották meg ennek nyomát, ha csak a Jor-

dánszky-codexbeli *hew*-t nem vesszük annak; de az még kérdés, hogy a *hew*-nek *h*-ja akkoriban ejtett *h*-t jelent-e vagy csak valami orthographikus jel. A magyar 3. szem. névmással tehát ugyanaz történt, mint több más vocalis kezdetű szóval, melynek elejéről consonans tűnt el. Ilyen, még pedig szintén eredetileg dentalis kezdetű szók, pl. a m. *egér* = finn *hiiri*, mord. *šejer*, vogul *tänger*; m. *öl* = f. *syle*, vog. *tel*; több példát l. Budenz Szóegyezéseiben (NyK.VII.) 830–859. sz. Legtöbbször az eredeti szókezdő *t* (*d*) vagy az ebből vált *s* (*z*) végre a *h*-n keresztül tűnt el; de vannak példáink, hol ez az átmenet nincs meg, pl. *zuggó*: *uggó*; *zászló* (*zastava*): *ászló*; *zacskó*: *acskó*.

A m. *ö* eredeti dentalis explosívája, melyet a rokon nyelvek, mint láttuk, fokozatos elgyengülésben mutatnak föl, egészen eltűnt, de megmaradt nyoma a személyragban, mely a személyi névmás eredeti szókezdő dentalis hangját egészen más fejlődésben mutatja be. — Erre világot vet magának a 3 személyragnak némely ugor nyelvi alakja, jelesen a vogul *-tä* (v. ö. *täu* = *ö*) s az osztB. *-l* (v. ö. *lu* = *ö*), pl. vog *netü* neje, osztB. *pogel* fia. Ez utóbbi mindjárt rá is viszen a magy. *-ja*, *-je* alakra, a mennyiben nyelvünk nem csak az eredeti szóközépi *d*-nek *l*-vé változtatását szereti (*velö* = f. *üdime*, mord. *udeme*; *álom* = mord. *udomo*, lapp *odem*; denominativ *-l* ige-képző = finn *-da*, *-dä*, pl. *ács*-tól *ácsol*-, f. *paimen* pásztor-tól *paimenda*- pásztorolni, őrizni) — hanem az *l*-nek további *j*-vé gyöngülésére is elég példát nyújt, pl. *fojó*: *folyó* (Dtúl *foló*); *hejes*: helyes, heles; *sajáta*: saláta stb. — Fejtegetésünk szerint tehát mind a 3-dik személynévmás (*ö*), mind a 3-dik személyrag (*-ja*, *-je*) ugyanazon névmástőre vezethető vissza, mely eredetileg dentalis explosíván kezdődött. Mostani különbségök a közös alapnak két irányú fejlődése folytán keletkezett, azon különböző helyzetnél fogva, melyben az eredeti kezdőhangzó az egyik és a másik esetben állott.

2. A tárgyias ragozás parancsoló módjának harmadik személye az Érdy-codexben néha még hosszú vocalissal végződik: *vessee* 241₈₁; lelkeet *vessee* ew baratyert 231₄; *erchec* 505₁₅. A Jordánszky-codexből: be *rekezee* az meny orzagt 224; *helyheztessee* 558; hogy magat megh *öllyee* 765; *kövessce* 850; *zeressce* 872; *ercsee* (ércse) 320, 431, *gywlóljee* 371.

A *t*, *tt*-vel képezett praeteritum következő alakjait is itt em-

litem meg, mert hosszú végvocalisukban ugyanazt a harmadik személyű tárgymutatót kell keresnünk, mint az előbb említett parancsoló módú alakokban: nem erdeghnek neweet *newetee* 189₁; *yntetee* vona ewket 236₃₆; mariat meg *kóvetee* volna 41₃₀; (egy példa a tárgyias ragozás jelentő módú jelen idejéből; *hozjaa* az *dyznot* 213₃₈). A Jordánszky-codexből: *ky* az *feldet myvetee* vona 9; meg nem *rywydeytetee* vona *wr ysten* az *napokat* 501; *keltetee* 551; *egyeleytetee* 574; *kezeytetee* (készítette) 572; *ysmertee* 638; *gyölötee* hwket 687; *tetee* 693, 671, 438, 503; *vetee* 528; *vegheztee* 563.

Ezen *vessce*, *nevetee*-féle alakok pedig, a melyek végén tudjuk, hogy ott van a 3-dik személyrag, mint tárgymutató, — épen úgy, mint a birtokosragos *kezee*, *asszonyaa*, még eredetibb *vesseje*, *nevetzeje*-félékből rövidülteknek tartandók. Érdekes pedig e tétel megállapítása már csak azért is, hogy vele módot nyerünk a Halotti Beszéd bizonyos alakjainak szorosabb meghatározására, illetőleg helyes olvasására t. i. ezeknek: *bulsassa*, *zoboducha*, *ovga*, *veresse*, *helhezje*, *ilezie* — meg *odutta* (csak ez az egy példa van a tárgyragos *t*-es múltra, mert a HB. e helyett rendszeren az elbeszélő múltat használta). Tekintve ugyanis, hogy a HB. az elbeszélő múltban a tárgymutató személyragot még meg is őrizte (*-va*, *-ve* alakban: *hadlawa*, *feledeve*, olv. Révaival: *hadlawa*, *feledéve* = *hallája*, *feledéje*), nem lehet azon kételkedni, hogy a fentebbieket is hosszú végvocalissal kell olvasnunk (pl. *bulsássā*, *vezessē*). Hiszen a HB. még keveset gondolt a vocalisok hosszúságának megjelölésével, pl. a *ma* is hosszú *é*-t rövid *e*-vel írja: *evce* (evék), *horoguvce* (haraguvék), *nemenek* (nemének). De hogyha a *bulsassa*, *odutta*, stb. hosszú vég *a*, *e*-vel (*ā*, *ē*) olvasandó, akkor föl kell tennünk, hogy az *engede* is, *engedē* nek, *vize* (íze) *vizē*-nek, *scine* (szine) *scinē*-nek stb. hangzott, annál is inkább, mivel még az Érdy- és Jordánszky-codexben is számos ily alakot találunk, pedig ezeket a HB.-től jó nagy idő választja el.

3. Elbeszélő múltbeli alakok: Kyben isten *yo plantat vetee* 85₂₀; eleyen gondolatot *vetee* zyveeben 503₂; az chazarssagban parancholatot *vetee* 357₃₁; *kezdee* menny 191₃; nem *merce* semmyt ellenee *zolany* 192₁₈; *kyt varad* fewnek *nevezee* 401₃₁; a *myt erzee* *valla* 510₁₈; *kyt* az *angyaloknak* *azzonya erzee* 386₂₈; *kynnybseegöt erzee* 501₃₈; *mast* is *zerezetee* 291₁₆; az Isteny bőlches-

seeg hazat *zerzee* ennen maganak 140₃; es meg eresseb meergheet *zerzee* 266₆; ottan sarth *zerzee* (sarat készített) 270₁₁; nagy sok dolgokat *zerzee* ez orzagban 397₃₀; *zerzee* maganak hajlokot 435₂₀; lakodalmat *zerzee* menyeknek orzagaban 456₁₅, bochana tot *keree* 434₁₈; ottan zozatot *hallaa* 283₂; myndeneket felewl *haladaa* Katharina azzon 272₁₃; tebbet, honnem mynt ewt zaaz embert *életee* meg 225₃₄; kyt gazdagon meg *eppeytee* 234₃₇; *ylee* ew zent attyanak yogyara 189₁₁; kyt *vinnee* az kyralnak eleyben 357₃₀; kyt zent Ferenc *yktataa* ees megh *aldaa*; kyt megh *byzonoynotaa* 394₂₈.

De ha ezek közül egyik másik példánk azért látszanék hosszú végvocalisúnak, mivel talán a tárgyas ragozáshoz tartozik, megnyugtathat bennünket az, hogy vannak oly példánk is, melyek benható igékkel lévén, a tárgyas ragozás gyanujába nem eshetnek: Magyarorzag *el vezee* 300₃₂; *elvezee* ezee 214₃₅; az gonoz pogan neepek nagyob reeze *el vezee* 202₃₂; ffeel *kelee* 540₃₄; ffeel nem *kelee* helyeeről 570₂₅; ffeel *kelee* eeyel 414₂₂, 332; *megaradaa*; ffeel *serkenee* 426₁₃; *el eredee* 283₂₅; *megkegyeemezee* 571₁₃; *teree* (tére) 386₁₉, 399₈, 395₃₄, 401₂₇, 419₃₀, 377₃, 499₃.

A Jordánszky-codexből hasonlók: Mynden eelő allatokat akkoron *nevezee* adam 10; *zerzee* wr ysten Adammak es hű felesseeghenek swbawal bellöt kentesekeeth 13; és *yelhezete* (helyhezete) paradyczomnak elette kerwbyn angyalth 13; *teree* (tére) 172 (kétszer), 300; kyt meg *ólee* moyses 212; *lehetee* 302, 580; az ydőben *zerzee* Joswe oltarth wr Istennek 303; kyt Joswe *el verree* myndew neepeewel 311; kyket moyses wr Isten szolgaya *megverree* 314; kyket megh *verree* Joswe 314; nem *merree* ffeel tamadny 319; bel zalwan Jesus az hayoczaban atal *ewezeee* 378; ffeel *kelee* 378; *el ywee* (jöve) 386; mas peldat *vetee* hw nekyk 394; egyeb pelda bezedet *vethee* hw nekyk 395; hazahoz *ywee* (jöve) 395; *ywee* hozayayok Jesus 399; maga ffeel *mencee* 399; meg *yedee* (íjede) 400; ky zelöt *yltetee* 421; sajtot *zerzee* 421; *el mencee* 421; hozyw vtra *mencee* 421; esmegh kettet *nyeree* utanna 435; semmyt nem *felelee* 445, es nem *felelee* hű neky egy bezedee es 445; myndenek lattara *el mencee* 458; ky *yilletee* enghemet 469, 552; *kelee* 485, 556; kezdetythwl foghwa ffyrfyat es azzonyallatot *teremthee* wr ysten 488; hozya *syetee* 492; semyt sem *felelee* 508; *ywee* 530; *ylee* 531; kyket apostoloknak es *nevezee* 538; megh *allaa* hű veerkorssaganak

folyasa 552; ky megh *allaa* es monda 562; el *vezee* 568; *kezdee* zolny 568; *eredee* 576, 773; ez azzonyallat myndennel tebbet *vet-hee* (vete) 602; *eredee* 637; az ygassagban megh nem *allaa* 656; *ewrelee* raytta 657; le *pókee* az feldre es saarth *zerzee* 658; sarth *kenee* az en zemeymre (de főlebb ugyanazon hasábon: megh *kenee* zemeyth) 658; fel *kelee* 666, reaya *ylce* 670; annak vtanna vyzet *tóltee* az medenczeben 674; *yntee* hű neky es monda 676; el *vezee* 724 (kétszer), sok nepeket *hytete* hozyaa 724; Salamon *zerzee* hű neky templomot 731; aztalt *vetee* hű nekyk 765; *zenvedee* 848.

Az 1. pontbeli példák hosszú végvocalisában a *-ja*, *-je* birtokos személyragot, a 2. pontbeliekében pedig a harmadik személyű tárgymutatót kerestük. Itt ismét egy *j*-vel van dolgunk, t. i. egy *j*-vel alakult praeteritum képzővel. Hogy ilyenről beszélhetünk, úgy hiszem, már sejtethjük azok után, miket a *-ja*, *-je*-nek *á*, *é*-be olvadásáról az előbbi (I.) szakaszban megtudtunk. Azért, midőn az elbeszélő múltban (tanul^{ék}, tanul^{ál}, tanul^{ánk}, tanul^{átok}, tanul^{ának}) az egyes-sz. 3-dik személyt (*tanula*) kivéve állandón hosszú vocalist látunk a személyragok előtt, mely sem ezekhez, sem a tőhöz nem tartozik: már ezen hosszú vocalisban, mely az első személyben éles *é*-nek hangzik, valami *j*-féle elemet kell keresnünk; mert ennek tulajdonsága az, hogy a mellette levő vocalissal mélyhangú szóban is szeret *é*-be olvadni, pl. *paré* (paraj), *taré* (taraj), *karé* (karaj) stb. Hogy az említett alakok közül mégis csak az első személyben van *é*, annak oka aligha nem a személyrag *k*-jában rejlik, mely maga előtt inkább tűri az *é*-t, mint az *á*-t. A hosszú vocalis használatában az említett történeti múlt alakjai közül, mint láttuk, csak az egyes-számi harmadik személy képez kivételt, melynek alanyi személyragja is hiányzik. Ez a körülmény, hogy a személyrag elkopásával a tempusképzőt magában foglaló hosszú *á*, *é* szóvégre került, magyarázza ennek elrövidülését.

Evvel az *á*, *é*-vel tehát ugyanaz történt, a mi a 3-dik szem. birtokosraggal, vagy a codexbeli tárgyragos imperativus és praeteritum alakokkal, vagy végre némely lativragos szóval, pl. *oda*, *viszsa*, *messze*, *ide* stb., melyeket az Érdy és Jordánszky-codex hosszú végvocalissal tartott meg. De a *tanula*, *ada*, *kele*, stb. történeti múlt alakja minden elrövidülése mellett is különbözik nyílt végvocalisával a szótők végvocalisától, mely zárt *o*, *ö*, *é* szokott lenni, pl. *ado-k*, *veré-k*, *örülö-k*. Ezen nyílt hangszínezetben maradt meg

tehát emléke a praeteritum képzőjének. Ez pedig, Budenz szerint; eredetileg azonos a -j nomen verbale képzővel, melyről már volt említés. Fő értéke szerint nomen agentist képez, de az ilyeneken könnyen a múlt időre vonatkozás is fejlődik ki, (pl. észtt *minev* = finn *menevä* tkp. «menő»), ezt is teszi: vergangen, azaz «ment»; a finn *kuolia*, észtt *kölja* «mortuus, halott» tkp. «haló»; ehhez hasonló, hogy a magyarban némely nomen actionis-képzés nomen acti értelmével jár, pl. *tojás, írás*.

Ez a j képző, mely a mi példáinkban, még az egyes sz. 3. személyben is hosszú *á é* vocalisban rejlik, az ugor nyelvekben általában még *i* alakban fordul elő, pl. a finnben *sanon* (mondok), *sanoin* (mondék), *tulen: tulin* (jövök: *jövék*); mord M. *pele-* (félni): *pelin* (féltem) stb. Ugyanaz a jelenség, mint a magyarban, csak hogy itt még hosszú a vocalis, kivéve az egyes-sz. 3-dik személyt, mely azt az alanyi személyrag elkopása után megrövidítette.

4. Az előbbi pontban tárgyalt alakokhoz hasonlóak a következő potentialis módú igék, melyek a tárgyatlan ragozás egyes-sz. 3-dik személyében szintén hosszú vocalissal végződnek: eelegh értelmet *vehetnee* belőlee 150³⁸; *kőzelgetnee* halalara 235¹⁵; ha meg sem kereztekködött *vonaa* 162²⁷; irgalmassagot *eerdemlenné* 161³⁸, vala ky elezer az veternyere *mennee* 157²⁴; mikoron *mennee* az wton 218⁸; hogy ky ne *mehetnee* 236⁷; Isten ew velek yrgalmassagot *tennee* 236³; halalt *tennee* eerte 184²²; semmyt olyat nem *tennee* 384²³; meg ees fenyegetee ewtet ha ew erről tanachot nem *adnaa* 424⁶; senkynek ne *arthatnaa* 286¹²; ky az neepnek yteetet *tennee* 202³¹; sydo orzagnak ees a' myat *kellenné* el vezny 290²; hosveeth ynnepeenek elette *kellenné* beytelny 136³²; pater hogy tarssa *lenné* ew neky 176²⁹; az ew alattyaba semye (-vé) *lenné* 144²⁴; minek elette az feld *lenné* 159¹²; 516²⁰; 387³⁰.

Hasonló példák a Jordánszky-codexből: *Allanaa* 128; *tehetnee* olyan dolgokath 206; hogy tyteketh hertelen el ne *veztennee* 220; yar vala az tengheren myglen Jesushoz *mennee* 399; rohanas *lenné* a nep kezeth 446; hog el *mennee* onnan, lataa 459; be *kezdennee* telny vyzzel 466; *vennee* 490; *mennee* 491; hog *vezteglenné* 491; *tennee* 522; *kőzelgetnee* 543; 596; *lenné* 551; *kellenné* 555; *yewnee* (jönne) 583; *vezteglenné* 593; hw myndeneketh *ysmerrnee* 629; *eelnee* 637; *kellenné* 654; *lenné* 657; myt *bezeellenné* hwnekyk 661; *halnaa* (halna) 667; gondot *ryselnee* az zeghenyekről

670; helyeere *mennee* 709; alamysnath *kernee* azon yaroktwl 714; mykoron keent *zenvednee* 848.

Ezek a potentialisok éppen úgy képezvők, mint az elbeszélő múlt alakjai azon különbséggel, hogy itt a hosszú *á*, *é* előtt még egy *-n* (*-no*, *-ne*) áll, mely nem egyéb, mint az igetőnek fogalom-módosítója, Budenz szerint momentán *n* (illetőleg eredeti *m*), az egyszeri és rövid tartamú vagy a rögtön beálló cselekvés képzője, pl. *illan*, *csattan*, vagy még *m* is a következőkben: *futam-ik*, *val-lom-ás*, *villám-lik*, *folyam-ik*, *félem-ik* (Müncheni C.). Ennek a momentán *n-* vagy *m-*nek értéke — mondja Budenz — a potentialis-féle módérték indicálására czélszerűen fölhasználható volt s a legtöbb ugor nyelv csakugyan föl is használta (l. Simonyi, az ugor módalakok: NyK. XIII, 155.)

Igen sajátos, hogy míg a Weszprémi (és más) codexben ugyanez a potentialis módú alak a tárgyias ragozásban *-na*, *-ne* helyett *-naja*, *-neje* végzetű, ez utóbbi bővebb alak az Érdy-codexben nem használatos; én legalább erre csak egy példát találtam: *hadnaya* 324¹⁵. Ez is egy prédikáció elején jelmondatban áll, de ugyanebben egy sorral fölebb már csak: *tudnaa*. A Weszprémi codexbe csak úgy futólag bele tekintve a következőkre akadtam: *Hallanaia* 4¹⁴, 10³, *vigasztalnaia* 10³, *meg fognaiak* 10³, *mondanaiu* 10⁸, *latnaiak* 10²³, *ielenthetneie* 11¹⁹, *batoritanaia* 11²³, *erősiteneie* 11²⁴, *el arulnaia* 12³⁶ *nerhetneie* 13³⁸. A Sándor-codexből: *tiltanaya* 31¹³, *vonhatnayaak* 38²⁸. A mi codexeink (Érdy és Jordánszky) ilyen alakokat már nem igen ismertek, annál kevésbé az ennek megfelelő *vetéje*, *adája*-féléket, melyek csak a HB.-ben fordulnak elő azon különbséggel, hogy a *j* helyett a vele váltakozó *v* van, pl. *terumteve*, *hadlava*, *feledeve*, *veteve*, melyekben Szvorényi szerint (l. «Magyar irodalmi szemelvények»-ben a HB. magyarázatát) «a határozatlan tárgyú *halla*, *terönte* stb. tö-alakhoz a határozó (rámutató) *a*, *e* (od- *a*, id-*e*) még *v* ajakszelettel járult: *halla-va*, *veteve*; míg a további középkorban a *v* gyöngébb inyszellelté változott, mint *hallaja*, *veteje*“. Annyi igaz, hogy ilyen *hallaja*, *veteje* alakot föl kell vennünk az *adnaja*, *verneje* analogiájára is; de mi ezekben a Szvorényi szerint mellékes «szelletekben» lényeges ragelemet látunk, t. i. a tárgyias ragozás harmadik személymutatóját (*-ja*, *-je*).

Még egy megjegyzést. Ha a tárgyatlan ragozású mai *vete*,

ada, vetne, adna az Érdy és Jordánszky-codexben hosszú, illetőleg kettős végvocalissal végződik, mi által különbözött tőle akkor a tárgyra-mutató *veté, adá, vetné, adná* féle alak, a mely e codexekben szintén csak hosszú vocalison (*ā, ē*) végződik? Különbözhetett a hosszú *ā, ē*-nek hangárnylatára, nyiltabb vagy zártabb hangszínezetére nézve e kétféle alak. Ma is megvan, legalább nyelvjárásokban, az *ā (ára)* és *á (kár)*, valamint az *ē (mère)* és *é (fél)* közti különbség. Még inkább megvolt ez régenten. Heltainak még élénk érzetében volt ez, különben a *fēl* (dimidium) és *fēl* (timet) közti különbséget nem jelölte volna meg.

SZIGETHY ISTVÁN.

OROSZ-LAPP NYELVMUTATVÁNYOK.

Máté evangélioma és eredeti textusok.

A következő orosz-lapp textusokat egy utazáson jegyeztem föl, melyet az 1876. év második felében a helsingforsi egyetemtől kapott segélylyel tettem Kóla félszigetén, hogy az orosz-lappok nyelvét és ethnographiáját kutassam. Ezen utazásom először is Archangelszkből a Fehér- és Jegestengeren a kis Kóla városba vitt, a hová julius végén értem; miután ott körülbelül öt hétig tanulmányoztam a közel lakó lappok két külön dialectusát (a kildinit és notozeroit), szeptember első felében megint tengeren visszatértem délkelet felé *Ponoy* nevű, főképen oroszoktól lakott helységbe a félsziget keleti partján, a hol két hónapnál tovább vizsgáltam a keleti vagy úgynevezett *ter-lappok* nyelvét. November közepén azután, hó estével, szánúton indultam hazafelé. Először észak-nyugati és nyugati irányban utaztam a félsziget közepén át egyik lapp faluból a másikba a nagy Imandra nevű tóig, és onnan délfele a Kólából jövő országúton *Kantalahti* helységig, a hol néhány napig volt alkalmam a negyedik orosz-lapp dialectussal foglalkozni, az *akkalai* nyelvvel. Innen még egy kis utat tettem keletfelé a *Kantalahti* tengeröböl partján Kuzreka faluig, a végett, hogy biztos tudomást szerezzek egy *Vieljärvi*ben lakó régi karél kolonia felől, s onnan visszatérve a *Kantalahti* jegén át az úgynevezett Karél partra mentem s tovább az északi orosz Karélián át Finnországba.

A fent említett négy orosz-lapp dialectus közül a két legelterjedtebbet, a *kildini* és a *ter-lapp* dialectust alaposabban megvizsgáltam, s ezért is a legtöbb nyelvmutatvány ezekből való. A kildini vagy a középső dialectushoz tartozik 6 pogoszt (lapp

telep) nyelve, melyek mind keletre vagy délre esnek Kólától, név szerint: *Kildin* (lappul *Kildinč sijt*), *Voronenszk* (lp. *Kördör* vagy *Kördjör sijt*), *Szemiosztrovszk* (ezt a kildini lappok így nevezik: *Nuort Sāme sijt*, de ez a közös neve két egymástól körülbelül 9 mértföldnyire eső falunak: a távolabb eső *Szemiosztrovszk* vagy *Varzinnak*, melyet a helybeli lappok *Ars-jokk sijt*-nek neveznek, meg *Ljavozerszk* vagy *Lej-ja, vr sijt*-nek), *Lovozero* (lp. *Luj-ja, vr sijt*) és *Mászalg* (lp. *Māse,lg-sijt*). Ezt a nyelvjárást a ponoji oroszok *szemiosztrovszkinak* nevezik és a ter-lappok *viörjila kill*-nek, azaz északi nyelvnek. Ezen nyelvjárásban adom most nagyobb részét (tudniillik a 22 első fejezetét) a Máté evangéliomának, melyet Kólában fordítottam egy kildini lapp, az akkori kólai sztarsina (előljáró, kerületi bíró) Parfentjej Alexandrov Pjanov segélyével, továbbá egy mesét s néhány talalós mesét Lovozzeroból.

A *ter-lapp* vagyis keleti dialektus (lp. *Tarje kill*) uralkodik a felsziget egész keleti részén, tudniillik *Ponoj*-ban és *Szosznovka*, *Lumbovszk*, *Jokonga*, *Kuroptjov* és *Kámenszk* pogosztokban (lappul *Sosniefke*, *Lumbes* vagy *Limbés*, *Jovkuj*, *Kiöttemja, vrre* és *Kintus sijt*); ennek a szóejtésnek mutatványa több mese és talalós mese, melyeket részint Ponojban, részint az illető falvakban írtam föl lumbovszki és jokongai lappok elbeszélése szerint.

Az evangéliom utolsó fejezeteit Kantalahtiban fordítottam egy ott lakó orosz ember, Artamon Kornilovics segélyével, ki egyaránt jól tudott lappul és oroszul. Ez a fordítás egyetlen mutatványom az *akkalai* vagy déli dialektusból, melyet *Akkala* (lp. *Ähkel sijt*) és *Jokosztrov* (lp. *Ču, k-sül' sijt*) pogosztokban beszélnek.

Végre a *notozeroi* vagy nyugati dialektust tünteti föl két Kólában felírt dal *Notozero* pogosztból (lp. *N'uoht-ja, vr sijt*) és egy mese *Szongel* pogosztból (lp. *Sünjel sijt*), mely két helység ezen nyelvjárás területéhez tartozik.

Utazásom alatt alkalmam volt hallani a lapp nyelvet, a mint az említett helységekben, kivéve csak *Voronenszket*, dívik; tehát saját tapasztalásomból helyesnek bizonyíthatom az orosz-lapp nyelvjárásnak föntebbi osztályozását, a melyet készen kaptam kólai fordítótól, még mielőtt egyet is ismertem volna közülök. De nem adhatok saját észrevételeimen alapuló tudósítást azon nyelvről, melyet az orosz-lapp területnek a norvégiai Finnmarkkal határos északnyugati részén beszélnek *Motka* (lp. *Müt, k sijt*), *Pecsenga*

(lp. *Peaccem sijt*) és *Pázereka* vagy *Pászvíg* (lp. *Pāčraš sijt*) pogosztokban; mert Kólában nem találkoztam oda való lappokkal s nem tartottam érdemesnek külön oda utazni, kivált minthogy Friis tanár, a lapp nyelv jeles vizsgálója, 1867-ben tett utazása közben ezen helységeket is meglátogatta. — Az említett kildini lapp szerint az ottani nyelv egy külön nyelvjárás, mely jobban különbözik a kildinitől mint a többi orosz-lapp dialektus, és a finnmarki („*filmanszki*“) nyelvhez közeledik. A notozeroi lappok meg azt tartották, hogy a motkai nyelv legközelebb áll az övékhez, de a pecsengai és pászvígi nyelv inkább a «filmanszki» nyelvhez közeledik.

Végre ki kell emelnem, hogy az orosz-lapp nyelvjárások mégis, a mennyire őket ismerem, közelebb állnak egymáshoz, mint akármely más nyelvjáráshoz; úgy hogy együttvéve egy *orosz-lapp fő nyelvjárás*t képeznek, mely több hangtani, alaktani és szótári pontban különbözik a többi három, tudniillik a svéd-lapp, norvég-lapp és finn- vagy enare-lapp földialektusoktól.

Az orosz-lapp nyelv leírásában használt betűjegyekre nézve megjegyzem, hogy: *š, ž, z, č, ž, c, ž* = magyar *s, zs, z, cs, ds, cz, dz*; *z* = gutturalis kemény spirans; *ñ* = gutturalis nasalis; görög *γ, ð* és *β* betűkkel jelöltem a félvocalisféle vagy igen gyenge gutturalis, dentalis vagy interdentalis és tiszta labialis (nem, mint a *v*, dentalis labialis) lágy spiransokat, melyek úgy keletkeznek, hogy a beszéllőszervek *a, d* és *b* kiejtésékor, nem tökéletesen csukódnak össze.

A jésítést csak az *n*-en jelöltem rendesen külön jeggyel *ń* (=svéd-, norvég- és finn-lapp *nj*), mert itt a *j* az *n*-nel tökéletesen egy hanggá olvadt össze, mely szintén a hangzó-erősbülés, illetőleg gyengülés általános törvényei alá esik (*ńń* — *ń*); az eredeti *lj* ikerhangzóban az *l*-et ugyan jésítette a következő *j* befolyása, de a *j* mégis megmaradt, a miért is legzélszerűbbnek láttam *lj*-et írni (kivéve az akkai dialektust, a melyben már *ll* dívik).

A kildini és ter-lapp nyelvmutatványokban gyakran előforduló kettős mássalhangzók *kk, tt, cc, čč, pp* és az egyszerű *k, t, c, č, p* is, ha más, hangzó consonans (*ñ, n, m, r, l, j, v*) után állanak, többnyire úgy hangzanak mint *gk, dt, dc, dč* és *bp*; ezt a hangárnyalatot azonban nem tartottam szükségesnek különösen megjelölni.

Van még az orosz-lapp kiejtésben egy más, gyengébb jésítés

is, mely itt csak közvetve van jelölve. A magas *e* és *i* önhangzók ugyanis, ha későbbben maguk elvesztek is, az előttük álló mássalhangzóknak egy *j*-féle utóhangot adtak; de egyszersmind a megelőző szótag vocalisa is bizonyos palatalis színezést kapott (mint az észtbén az úgynevezett *dilutio*), mely a hosszú vocalisok és diphthongusok végén tisztán úgy hallik mint egy igen rövid *i*, a rövid mélyhangu vocalisokkal pedig majdnem összeolvad az azoknak megfelelő magashangú vocalisokká. Ezen palatalis affectiót, mely úgy a vocalison, mint a következő consonanson is érezhető, csak egy a kettő közé tett, kisebb alakú s alább eresztett *i*-vel jelöltem; pl. a következő szók *taⁱlle*, *so^rme*, *ču^hke* kiejtését meglehetősen híven így is lehetne leírni: *táⁱlle*, *sör^rme*, *čüh^hke* vagy *čüh^hke*.

Az akkálai textusban előforduló *ie* és *uo* diphthongusokban az *i*, *u* előhangoknak csak igen rövid tartamuk van.

Az *i*-végű diphthongusokat és triphthongusokat mindig *j*-vel írtam, úgy mint a labialis hanggal végződőket is *v*-vel, habár ezen spirans, nem tökéletesen kiejtve, sokszor úgy hangzik mint *u* vagy *ü*; *i* a jele a mély, gutturalis *i*-nek = orosz И, és *o* a nyiltabb gutturalis önhangzónak, mely pl. az észtbén is gyakran előfordúl; *q*-val jelöltem egy a kildini nyelvjárásban eredeti *ā* helyett álló vocalist, mely a magyar *a*-hoz hasonló (de hosszú, mint a magyar *ára*, *meghát*-ban); *é*-vel az *i*-hez közeledő *e*-hangot.

A vocalisok hosszúságát is igyekeztem, a mennyire lehetett, híven megjelölni; jegyem a fölibe vetett fekvő vonalka, melyet csak az *q*-ról hagytam el, mint a mely eredetileg mindig hosszú.

Hiányjel a szóvégén és közepén már félig néma vocalist jelöl.

Dr. GENETZ ARVID.

MÁTÉ EVANGÉLIOMA.

(Kildini orosz-lapp nyelvjárás: 1—22. fejezet.)

Vüsmus alkzoš.

Isus Xristos, Dqvid a, lk', Ābram a, lk' pūldoγ sūn'.

2. *Ābram sqγij Issak; Issak sqγij Jqliko; Jāk sqγij Iūda i sōn' vīljijt;*

3. *Iūda sqγij Fāres i Zāra Famarajn; Fāres sqγij Esrom; Esrom sqγij Āram;*

4. *Āram sqγij Aminādav; Aminādav sqγij Naasson; Naasson sqγij Salmon;*

5. *Salmon sqγij Vooz Raγavajn; Vooz sqγij Ovid Rufijn; Ovid sqγij Iessej;*

6. *Iessej sqγij Dqvid qar'; Dqvid qar' sqγij Solomon U, rej kapka;*

7. *Solomon sqγij Rovoam; Rovoam sqγij Avia; Avia sqγij Asa;*

8. *Asa sqγij Iosafat; Iosafat sqγij Ioram; Ioram sqγij Ozia;*

9. *Ozia sqγij Ioafam; Ioafam sqγij Aγaz; Aγaz sqγij Jezekia;*

10. *Jezekia sqγij Manassia; Manassia sqγij Amon; Amon sqγij Iosia;*

11. *Iosia sqγij Ioakim; Joakim sqγij Iexonia i sōn' vīljijt ovtel vealhtotmuž' Vavilonne.*

12. *A mañña Vavilon' vealhtotmužest Iexonia sqγij Salafil; Salafil sqγij Zorovavel';*

13. *Zorovavel sqγij Aviud; Aviud sqγij Eliakim; Eliakim sqγij Azor;*

14. Azor sgr̄ij Sādok ; Sādok sgr̄ij Azim ; Azim sgr̄ij Jeliud ;
 15. Jeliud sgr̄ij Jeleazar ; Jeleazar sgr̄ij Matfan ; Matfan
 sgr̄ij Jāhko ;

16. Jāk sgr̄ij Uo,sk, Mārj kuj', ko,dest šondij Isus, kohēmañč
 Xristossēn.

17. Nitt lejjēn pūkk pulvōoꝝ Ābramest Dq̄vid rajja űeljimp-
 lo,kk pulvōokked ; i Dq̄videst Vavilon' vealhtotmuž rajja űeljimp-
 lo,kk pulvōokked ; i Vavilon' vealhtotmužest Xristos' rajja űeljimp-
 lo,kk pulvōokked.

18. Isus Xristos šontmuš leaj nitt : kuo,ss sōn' ienn Mārj leaj
 mīdezañč Oāska, ovtel veancjottem, šilkin son earas Pa,ss-vujñsest.

19. I Uo,sk, sōn' kujj, kū leaj vujked, i ij tāhtmañč sōn' ok-
 na,hteð, tātaj sōn' peajhta,št lu,šted.

20. Nu kuo,ss son tānn ju,rte,ł, kič, Jimmel ieñkal eðij so,ñne
 nakrest, i cilkij : Uo,sk Dq̄vid a,łk ! ie,ł' pol' vā,łtem Mārj, ižant
 kappeꝝ ; tonn guojk što lē sōn' sisn šontej Pa,ss-vujñsest.

21. Leañč son šontteð a,łꝝ', i ton liñčij so,ñne sārned nom' :
 Isus ; tonn guojk što son leañč olmujðis piested sien' rīkijn.

22. A tātt pūkk šondij, što leañč Jimlijn sārmañč pajjel prō-
 rok, kū cealhk :

23. Kič, nājt leañč earas, i šant a,łk, i ko,ččešꝝ,otteβ so,ñne
 nom' Emmanu,ł, kū leañč : mienij guojm Jimmel.

24. Koccaj Uo,sk uo,łtmen i tujšešꝝ,ūðij mojt so,ñne Jimmel
 ieñkal pākaj, i vā,łtij kapkes.

25. I son ij tiettañč sōn' tonn rajja, što kuo,ss son pu,łij a,łꝝ',
 vūs mus a,łgēs ; i son pējij so,ñne nom' : Isus.

Nu,mp glkꝝoš.

Kuo,ss Isus šondij Wifliemest, Iudčejest cqr' Irod pā,le, pūitten
 noajt-olmo Ierusalimma nu,rtej go,rren, i sārneβ :

2. Ko,št lē Iudčej cqrr, kū lē šontmañč ? tonn milt što mij ujuim
 sōn' tā,št' nu,rtej a,łn ; i pūðim so,ñne ko,mmerdeð.

3. Kuo,ss cqrr Irod tānn kulij, son sūrken i pūkk Ierusalim
 sōnijn.

4. I son kōpčij pūkijt šu,remus papijt i kirj-kīðijt mīrest, i kožij
 sienest : ko,št bitt Xristo,sse šonted ?

5. I sij so,ŋne cīlkin : Wiŋliemest, Iudējest ; tonn mīlt što nitt leaj kirjzañč pajjel prōrok :

6. I ton, Wiŋliem, Iudēj iemne, ik lea ni-mojn Iudēj ūjvin u,cmus ; tonn guojk što tonst poatt šu,remus, kŭ piññ mŭn' mor' Izrail.

7. Tanna Irod peajhta,št kocej noajt-olmujt i sienest kožij, što konn pā,l' tā,št idij.

8. I vŭlkeht sienijt Wiŋliemma i cīlkij : monned, ko,ččed pu,remu,hte pā,ŋn bajas ; kuo,ss tij kvnbitte, tanna mu,ŋne sa,ŋ' tuj' šikkeð, što i mun monam, su,ŋne ko,mmerdam.

9. Sij go,tt ku,illin c,rest pŭkk, dē vŭlkin ; i tā,l tā,št, konn sij ujnin nu,rtej a,ln, monij sienij ovdest tonn rajja, kuo,ss pŭðij i jes-kij tonn sa,ŋ' ol', ko,št leaj pā,ŋn.

10. Kuo,ss sij ujnin tā,št', i sij raŋgu,ttēn čevta šŭrr rāmaj guojm.

11. I sij sŭññun po,rhte, ujnin pā,ŋn innijnis Marjijn, i sij ko,mmerdin su,ŋne juolka ; i occcin ealajdis i pu,htin su,ŋne la,ŋ,ŋijjt : ko,ll i lādan i smirna.

12. I kuo,ss sijje Jimmel pākaj nakrest, ij monned Irod gorra ma,št, sij vu,lkin ieres vāra ižes korra.

13. Nu kuo,ss sij vu,lkin : tanna i Jimmel ieñkal itt nakrest Oaska, i sārñ : kocc', vā,lt pā,ŋn i sōñ' iēñn, i poačk Jegipet iemnja, i ie,l' ta,mpet (sa) tonn rajja, što kuo,ss mun to,ŋne im cie,lk ; tonn guojk što tāht Irod occcēð pā,ŋn, majkem vāras.

14. Son koccaj, v,ltij pā,ŋn i sōñ' iēñn ikka, i vŭlgij Jegipet iemnja.

15. I son ta,mpē leaj tonn rajja, kuo,ss Irod j,gmij ; što šōñ-tahč sārñmañč Jimlijñ pajjel prōrok, kŭ sārñ : Jegipet iemnest mun kohčum alkan.

16. Kuo,ss Irod tanna ujni ižes luoñmañč noajt-olmujt guojm, son čevta seandij i vŭlkeht pŭkijjt pā,ŋnajt ko,ntēð Wiŋliemest i pŭkk tonn iemnest kŭ,ŋtēð e,rest i to,št nŭrmijjt, tonn pā,l' mīlt, konn son kulij noajt-olmujn.

17. Tanna šōndij sārñmañč pajjel prōrok Jeremej, kŭ sārñ :

18. Jinn kullaj Rārest, lujhkem i reākmuš i čevta kuk,ŋollem ; Rā,ŋil luo,ŋhk ižes pā,ŋnajt, ij tāt joskeð lujhkmen tonn guojk što sij ie,ŋ' leaj.

19. Mañña Irod sarmest, kic, Jimmel ieñkal nakrest idij Oaska Jegipet iemnjest,

20. I sarn : kocc', vält pārn innijnis, mōn' Izrail iemnja ; tonn guojk što jāmmin pārn jñk öccej.

21. Son koccaj, vältij pārn i sōn' ienn, i pūdij Izrail iemnja.

22. Kuo,ss son kulij, što Arzelaj Iudējest lē carren Irod sajest, a,žes ovtel, son polij toj' monnem ; te pākaj su,ñne nakrest Jimmel (monned), i son vūlkij Galilej rajij siz.

23. I pūdij toj' i iel'žodij la,ñnest nommed milt Nāzarettest, što šontahē pajjel prōrokij sārnmuššed milt, što son leač kohčjed Nāzaretliñen.

Koalmant alkzoš.

Toj pūvij poatt Orvan ristj, i sarn Jimmel sarjyt Iudēj miecest,

2. I cealhk : kajđotted ; tonn guojk što a,ltla lē poattañē a,lm cqr'-valt.

3. Tonn guojk što sōn lē tott, kōnn bajas prōrok Isajja cūlkij : kukjōllej jinn miecest : vālmšekked vāra Šur,ve, tujšekked cūhkijyt su,ñne vujkēst.

4. Īčē-še Orvan ōnij āskijyt verblūd sozsmest i nā,ħk-poakkan' pīrr čoalošmes ; a pierken sonst lejjin sujn-ñu,čkej i mieh-mūt.

5. Tanna Ierusalim i pūkk Iudēj i pūkk iemñe-kōnt pīrr Jordan vijđenin su,ñne,

6. I sij ristnotten sonst Jordanest i kajđotten rikijnis.

7. Nu kuo,ss Orvan ujnij iennej farisejyed i sadukejyed ižes korra puo,ttēm ristnottem vāras, cūlkij sijje : kūvō šontus tij ! kie tijje pākaj vīččed puo,ttej sientmušest pagro.

8. Te tujšekked kajđotmuš q,nezej šantajt ;

9. I ielled jurted sārned ičsant : a,čē mīnest lē Abram ; tonn milt što mun sārnam tijje, što Jimmel oajj tajn kīdgiyn pajas paj-nested pārnajt Abrmā.

10. Uže i qkš orr mūrij mantkijn : ju,kke mūrr, kū ij pu,t šij' šantajt, cūhpje,ž i suhpje,ž tolle.

11. Mun risttam tienijt čāžest kajđotmu,šše ; nu lē mūn' milt puo,ttej samjamp munned ; mun im q,neht kūnted sōn' kamgiyt ; son ristleskoatt tienijt Pa,ss-vujñsin i tōlijn.

12. Sōn' koajv lē kīdest sonst i son cūlk ižes jār,vi-siemen-tāk-

kom-port, i kōpč pšenices ajhta, a jāv-šontem-sujn son poalt
čacknahtem tōlījn.

13. Tanna poatt Isus Galilējest Jordne, Ovvan gorra ristnot-
ted sōnest.

14. Ovvan-že tū,lsolij sōn', i sārnej: mī,ņne bitt ristnotted
tōnst, i tonna mī,ņne poadaž?

15. A Isus cīlkij so,ņne vuosta: kū,de a,tt nitt; tonn guojk što
nitt mījje sieht tuj'šed ju,kke vujkedvūd'. Tanna Ovvan luošt sōn'.

16. I ristnotmañč Isus vaktiñne čāžest vijđij; i kīč, a,lm'
so,ņne āvnīn, i ūjnij Ovvan Jimmel vujņas, kū volas pūđij, go,tt kō-
lu,p, i nījij sōn' ol'.

17. I kīč, sārneš'pūđij a,lmijn jīnn: Tāt tī mūn' šgb'šem a,lk,
kū tī mūn' jīñked milt.

N'ealjant alkzoš.

Tanna leaj Isus rikmañč vujņasin miehc-pajhka, kīhčlem vāras
cuo,rtest.

2. I ku,ss son pā,žijij nielj-lo,je piejved i nielj-lo,je ijjed,
nealgešgūđij ma,ñ'mu,sse.

3. I pūđij kīhčlej so,ņne, i cīlkij: būđi ton Jimmel a,lk, cielk
što lehčīn tākk kiedg' lejpen.

4. Son-že cīlkij so,ņne vuosta: lī kirjjañč: ij liñče ortin lijpīn
ielleđ olmuñč, a ju,kke sañijn, kū vījt Jimmel nā,lmest.

5. Mañña test vālt sōn' cuo,rht pa,ss-lanna, i cieñkaht sōn'
cie,rkov lādv ol',

6. I sārñ so,ņne: būđi ton liñčij Jimmel a,lk, suohpjed volas;
tonn guojk što lī kirjjañč: son pāhk ižes ieñklījt tōn' vāras, i sij
kū,ntes'pūotte' tōn' kīđijdis a,ln, ik ton kūskēe keadga jūlgijnant.

7. Isus cīlkij so,ņne: lī kirjjañč nitt-še: ie,l' ton kīhčel' Šur',
ižant Jimmel.

8. Va,št valt sōn' cuo,rht i vīkk čevta oll tie,rn ol', i vuoz'çal
so,ņne pūkijt tānn a,lm qar'-iemnijt i sien' slā,v'.

9. I sārñ so,ņne: mun pūkk to-lajte to,ņne andañ, būđi ko,m-
meriñčij mī,ņne juolka.

10. Tanna Isus so,ņne sārñ: ūjt munst iers sajjā, sahtan;
tonn guojk što lī kirjjañč: Šur're, tōn' Jimm'la kommordol', i ovt
so,ņne služ'.

11. Tanna kuott sōn' cuo,rht ; i kīč, ieñkal pū,ttēn sōn' gorra i slu,ššēn so,anne.

12. Kuo,ss Isus kulāj, Orvan lī antaič orrem-sajja, son monij Galileajja.

13. I son kuo,ss kūdij Nāzaret, pūdij i iellešgūdij Kapernaumest, mierr-rīntest, Zavulon i Neffalim rajij sīs ;

14. Što šontahč sārmañč pajjel prōrok Isajja, kū sārñ :

15. Zavulon iemne i Neffalim iemne, mierr-keajñ a,ln Jordan tū,kken, ristna,htem Galilēj,

16. Mirr, orrej sievñdozest, ujnij šūrñ cūv', i so,rm iemñjest i kopsēst orejijt cūvved šontij.

17. Teð' pū,lest Isus sārnašgūdij Jimmel sa,rjijt i cie,lkešgūdij : kajđotteð, tonn guojk što a,lm' cqr'-valt a,ltl'a pūdij.

18. Kuo,ss son monij a,lt Galilēj mierred, son ujnij kūxt vīlj' ; Simman, kohčma Piedrēn, i Uo,ntrej sōn' vīlj' , sajmijst pōtkmen mie,rre ; tonn guojk što sonaj lejjēn kū,ll-šilej.

19. I sārñ sijje, što puo,ttēð mun' mīlt, i mun tienijst tuj'sa olmuñč-šillijēn.

20. Sij vaktiñne kū,ttēn sajmijōis i vū,lken sōn' mīlt.

21. Kuo,ss son vulgij test ovdos, ujnij son nu,mb kūxt vīljūč, Jqhko Zevedej a,lj' i Orvan sōn' vīlj' vōnsēst ožijnis Zevedejjijn, cūztem sajmijōis, i koččaj sūnijt.

22. I sij vaktiñne kū,ttēn vōnsēs i a,žes i vū,lkēn sōn' mīlt.

23. I vōttēdij Isus pūkk Galilēj mīlt, uo,pe,st sien' sinagōgijñ, sārñaj cqr'-valt Jevaŋgeli i ličcij ju,kke koʒ' i ju,kke uo,jna,htemvūð' olmujn.

24. I monij sōn' bajas saqkk pūkk Sirej mīlt ; i pu,htis so,anne pūkijt koʒ'lajt, kojñ lejjēn ju,kke-nalšēn koʒ' i uo,jna,htemvūð' , i vū,prej-olmujt i māññ-koʒ'lajt, i sām'žemes-koʒ'lajt, i son ličcij sienijst.

25. I vū,lgij sōn' mīlt ienney olmñetteð Galilējest i lo,gre-la,ññ-iemñjest i Ierusalāməst i Iudējest i Jordan tū,kken.

Vīdant glkxoš.

Kuo,ss son ujnij olmujt, son monij tierm' ol' ; i kuo,ss son ištij, pū,ttēn so,anne sōn' uo,psurvoj.

2. I son q,rc;ð ižes űā,lm', uo,pe,st sienijst, sārñaj :

3. Oaz'lož tokk ließ, kukk ließ vajvaš jīñkijnis ; tonn guojk što sien' l̄ a,lm' cgr-vall.

4. Oaz'lož ließ lujkej ; tonn guojk što sij joskeß.

5. Oaz'lož tokk ließ, kukk ließ suo,ne ; tonn guojk što sijje kūtjed leañč iemne.

6. Oaz'lož tokk ließ, kukk ließ vujkedvūd' nielgest i koškest ; tonn guojk što sij līñčēn kalnañč.

7. Oaz'lož ließ tokk, kukk ließ lā,ŕ' dēs olmo ; sijje leañč lā,ŕ'-desvütt.

8. Oaz'lož tokk ließ, kukk ließ kūt,kiijnis puhtas ; sij līñčēn ujnēd Jimmel.

9. Oaz'lož mirdottej ließ : līñčēn sij sārmañč Jimmel a,lmēn.

10. Oaz'lož tokk ließ, kokk ließ vujexañč iers sajja vujkedvūd' guojk : sien' l̄ a,lm carstro.

11. Oaz'lož tij liepped, kuoss tienijt lāñčis sgnijn cūzŕolled, i vujexed, i ju,kke nalla viere sgnij guojm tienijt vier'ŕolled mun' guojk.

12. Rqmšotteð i viesluššed ; tonn guojk što šur' ließ tienest lajje a,lmest : nitt vuj'ŕis i prōrokijt, kokk lejjen øvtel tien'.

13. Tij liepped iemnej sū,ll. Būdi sū,ll kāðŕiñč sāmajdis, mījn son' tujšaz suolloy? Son uže ni kōz ij q,neht, a što suohpjed sōn' olkus olmujt pajjel vā,ncem nalla.

14. Tij liepped tānn a,lm' čūr. Ij uoj khtjed la,nn, čuōñčej tiern a,lm.

15. I puolŕañč tūvas q,ste vuolla ij cieñkŕw', a cieñkŕw' tūvas-jūilg ol', i čuovv pūkiijt portest.

16. Nitt q,an čuovv tien' čūr olmij øvdest, što sij ujnēn tien' šīŕ tūjijt, i kītčēn tien' a,lm-a,ß'.

17. Ielled ju,rted što mun pū,ttēn sieŕŕjed zākon ili prōrokijt : mun im sieŕŕjed poattañč, a tievted pū,tte.

18. Vujkest mun tijje sārnam : kon ij čaqk a,lm i iemne, ij ni øxt iota ili ni øxt ceakas pud' zakonest, øvtel konn ij teavto pūkk.

19. I tāð' milt, kie sieŕaht øvt tājn ucmus pāhkmužijn i uopeast olmujt nitt, tott leañč kohčmañč ucmussēn a,lm-cārstva,št ; a kie tāit tūjašt i uopeast, tott leañč cealhhmañč šūrren a,lm-cārstva,št.

20. Tā,št-ŕo mun tijje sārnam : buði tien' vujkedvütt ij līñčē ienamp kirj-kīðij i farisejij vujkedvütted, iepped līñčē monned a,lm-cārstro.

21. Tíj kulíjt, što leaj cealhkañé poar'síjt: ie,l' ko,nt; kie kont, tott leañé antañé súd' vuolla.

22. A mun cealka tíjje: ju,kke sientnej víljes ol' pu,stíjt, leañé antañé súd' vuolla; a kie cealhke víljis: raka, leañé antañé sine-drion vuolla; a kie cealhke: mielzemes, leañé antañé toll-gttu.

23. Nitt, buđi ton putaz ížant lajz voltra, i ta,mpe muštjaz, što tōn' vílj jurt tōn' vuosta mojt-ni;

24. Kū,đ' toj' lajzant voltar erte i mon', ovtel mirdod víljijnant, i tanna puod', pu,t lajzant.

25. Mirdod pākijnant vaktamp, konn ton sōnijn leaz vārest veal, što tōnijn pākkej ij antčé tōn' sudja, a sudj ij antčé tōn' slušja, i tōn' ie,tt íštzechiš turma.

26. Vujkest to,mne sārnam: ton ta,mpet íkk pie,s', konn ton íkk a,nt ma,ñemus teañkne.

27. Tíj kulíjt što leaj sārmañé poar'síjt: ie,l' tuješt blūd'.

28. A mun tíjje cealkam: kie keahé nizan-olmo ol' táhtmužijnis, son uže reahktuvuj sōnijn ku,tkijnis.

29. Budi tōn' uo,lgés-pie,ll ča,lm tōn' víkk reahka, ro,tte sōn' meanda i suohpe íž'sant p,q7o: tonn guojk što pu,reamp leañé to,mne, što tonst ozt rūvj majkjahé, a ij lēhče pūkk tōn' ro,ñk suohp-jañé gttu.

30. I budi tōn' uo,lgés-pie,ll kūt tōn' víkk reahka, čūp sōn' iers sajjā, i suohpe íž'sant; tonn guojk što leañé pu,reamp to,mne, što majkjahé ozt rūvj tonst, a ij pūkk lēhče tōn' ro,ñk suohp-jañé gttu.

31. Cealhkañé lī nitt-še, što budi kie r,qtkjñé ížes kapkest, q,nn ant so,mne r,qtkjem'-kirj.

32. A mun cealkam tíjje: kie r,qtkaj kapkestes ie,řes vierasvūd' gieččen, monn blūd' guojk, son víkk sōn' blūd' tuojja; i kie najhtlatt rātkañé kapke, tott tujašt blūd'.

33. Veal' tíj kulíjt, cealhkañé leaj poar'síjt: ie,l' mon' pajjel Jimmel-sā,n', a tiert ížant Jimmel-sā,n' Jimmel ovdest.

34. A mun cealkam tíjje: ie,l' kliendod' ni monn vier,t: ni o,l-mijn, tonn guojk što son lī Jimmel ístem-sajj;

35. Ni iemijn, tonn guojk što sōn' jū,lk-saj' liež'; ni Ierusalī-mijn, što son lī šūrr qar' lo,nn.

36. Ni uvjinant ie,l' kliendod', tonn guojk što íkk uoj ni ovt vūpt tuj'sed vīlkden ili čghpden.

37. A q^{ann} nitt lea^{nc} tiene s^ānn: l^ā, l^ā, illeax, illeax; a m^ā l^ā t^ānn ol', tott l^ā n^{uo}zest.

38. Tij kulijt, što leaj cealhka^{nc}: ča^{lm} ča^{lm} sa^{ija} i p^ānn p^ānn' sa^{ija}.

39. A mun t^{ijje} s^ārn^{am}: ie^{l'} ruostlast n^ūz^{ijn}. Nu kie t^{ōn'} čack uo^{lgēs}-pie^{ll} n^{ārre}, k^{āve}st so^{anne} i nu^{mp} pie^{l'}.

40. I kie t^{ātast} ton^{ijn} s^{ūt}totted, i v^āl^{ted} tonst p^{āj}t, a^{nt} so^{anne} i olge^{lt} q^{sr}ij^{dant}.

41. I kie t^{ōn'} v^ūlgaht s^{ōn}ijn v^ānce^d ort v^{irst}, v^ānc s^{ōn}ijn k^ūzt.

42. A^{nt} t^{os'}, k^ū tonst āⁿⁿ, i t^est, k^ū tonst tāht l^{ajnas} v^āl^{ted}, ie^{l'} k^{ōvves} p^q70.

43. Tij kulijt, što leaj cealhka^{nc}: š^qžest i^{žant} a^ld^{es} i k^ūnt nie^{n'} i^{žant} p^{ass}-olmo ol'.

44. A mun cealkam t^{ijje}: š^qž'šeked i^{žant} p^{ass}-olmu^{jt}, bl^qv'-slooved, kukk tien^{ijt} k^qr^{din}, tu^j'šeked s^{ijje} p^ūre, kukk tien^{ijt} ie^{ž'} š^qb^{ešt}, i kommer^ōlled t^{oj} ortel k^ūkk tien^{ijt} č^ūž'z^{olle}ž i v^{ij}četež;

45. Što s^{ōnt}cipped a^{lm}-a^{žant} a^lken; t^{ōnn} guojk što son p^āhk peaj^{vas} p^{aj}ned p^qs^{nikij} a^{ln} i p^ūrij a^{ln}, i v^ūlk^{zal} a^{br} vujk-olmu^{jt} ol' i v^{ie}rr-olmu^{jt} ol'.

46. T^{ōnn} m^ālt što, bu^{di} tij ā^lk^{bō}t^{ted} š^qž'šed t^{ojt}, kukk tieⁿijt š^qb'š^ež, m^ā lea^{nc} t^{ijje} p^ql^{kij}t. Vaj nitt-še č^{ōa}nk-kop^{čej} tu^j'š^ež?

47. I bu^{di} tij ielb^{itted} pu^{ora}st ort^{ij} v^{il}jent guojm, m^{ijt} tij tu^j'š^epped ieres t^ūijjt! Nitt-še i r^{istna}htem tu^j'š^ež?

48. I nitt tij ku^{ot}j^{ek}ked t^{irts}a, ko^{zt} tien' a^{lm}-a^čē l^ā t^{irt}as.

Kudant alkžoš.

K^āh^{čed}, ie^lled a^{nted} i^{žant} antmuš^{ijt} obn^{ij} o^vdest, t^{ōnn} guojk što u^{ncin} tien^{ijt}; ieres nalla t^{ijje} ij lič^{čē} p^āl^{lk} tien' a^{lm}-a^{žest}.

2. Nitt, ku^oss ton vaj^{vas}-antmuš^{ijt} ant^{az}, ie^{l'} rajk-m^{ūr'} č^{ōd'} kuk^{zol} i^{žant} o^vdest, ko^{zt} tue^jš^ež' k^ūžtla sⁱⁿago^{rijn} i jo^{tk}sist, što olmo sien^{ijt} k^ūčⁱⁿ. Vujkest t^{ijje} s^ārn^{am}: s^{ij} uže v^āl^{te}ž' i^{žes} p^āl^{lk}.

3. A tonst, ku^oss ton and^{az} vaj^{vas}-antmuš^{ijt}, q^{ann} t^{ōn'} čⁱⁿž' k^{itt} ij tied^{čē}, m^{ijt} eall uo^{lgēs}-k^{itt};

4. Što t^{ōn'} antmuž l^ēh^{čēn} peaj^{htest}; i t^{ōn'} a^čē, k^ū u^{jn} peaj^{ht}-t^ūijjt, m^āks to^{anne} ol^{med}.

5. I, ku^oss kom^{mō}d^{olaz}, ie^{l'} nitt tu^jš^{ešt}, ko^{zt} k^ūžtla, k^ūkk

šqb'šeβ' jōskned sinagogijn i uyljn jotksij milt kommořdollem vāras, što vūszuwēn olmuj ovdest. Vujkest tijje sārnam, sij uže vālteβ ičēes pālk.

6. Ton-še kuoss kommořdolaz, mon' ižant pořhte, lohked w-sant i kommert ižant ačča, kū lī peajhta,št; i tōn' ačč, ku ujn peajht-tij', māks to,ņne olmeō'.

7. A kuoss tij kommořdolbuo,tted, ielled sārned lik' sgrijt, go rīstna,htem; tonn milt što sij ju,rtēβ, što ienre,tted ičēis sanijn leaņč kulmaņč sien' sgr'.

8. Jelled ielled sienej milt; tiett tien' ačč mī tijje bitt, ortel tonn kuoss tij ānešruotbetted sōnst.

9. A kommořdolleđ nitt: Mien' ačč, ton kū leaz a,lmest! g,ņn pa,zyuw tōn' nomm;

10. A,ņn poatt tōn' carstvo; tōn' valt g,ņn leaņč i iemne a,ln kozt a,lmest.

11. Mien' tārmeņč lejb' a,ņt mijje tānn peajvas;

12. I kūō' mien' vālgijt, kozt i mij kū,ttēp vealglajōan;

13. I ied' vīr' mienijt kihčlemu,šše, a piest mienijt ūuo,zest. Tonn guojk što tōn' lī carstvo i sām' i šūrr-nomm a,kl' pajas. Amin.

14. Būōi tij g,lgņepped olmijt pro,štjed sien' rīkkijt, tanna i tienijt pro,štaj tien' a,lm-ačč.

15. A iepped g,lgņe pro,štjed olmijt sien' rīkkijt, tanna i tien' ačč ij pro,šte tijje tien' rīkkijt.

16. Nitt-še kuoss tij pa,zyepped, ielled tie,ņted ujidant volas, go,tt kūytla: sij piyjeβ kāsvojōis sievūden tonn vāras, što vū,z-zyuevōd olmijt pa,z'zejjēn. Vujkest tijje sārnam: sij uže vālteβ pālkes.

17. A kuoss ton leaz pa,zyemen, vujtel oajvant i poz' kāsvant;

18. Tonn guojk što itted pa,zyejjēn ij olmij vāras a ižant a,ž' o,rtē, kū lī peajhta,št; i tōn' ačč, kū ujn peajht-tūjijt, māks to,ņne olmse.

19. Ielled kōpčed ičsant calajt, iemne ol', ko,št kuojz' i rūst torm, i ko,št sūl'-olmo rāppo,ž' i suolneβ:

20. A kōpčed ičsant calajt alma, ko,št kuojz' ni rūst ij torm', i ko,št sūllo iēβ' rāβ' i suolent iēβ'.

21. Tonn milt što ko,št lī tien' call, ta,ņpe leaņč i kū,tk tienest.

22. Ča,lm lī lišk vāras tūv'sen. I nitt, kuo,ss tōn' ča,lm leańč pu,ttes, tanna leańč pūkk tōn' lišk čuvvōd.

23. A kuo,ss tōi' ča,lm šontinč ūuo,ssen, tanna leańč pūkk tōn' lišk sievńden. I nitt kuo,ss čuvv, kū lī tonst, leańč sievńedvūtt, ma,nte leańč tanna sievńedvūtt?

24. Ij uoj ni kie sluššed kūjt šu,rre; ūli ort ij sa,β'šesčuōd' a nu,mp alk sa,β'šed, ūli sonn ton pińeškoatt a nu,mp ij ā,lk' roa,rđed. Iepped uoj sluššed Jimla i Mammona.

25. Tānn milt tije cealkam: ielled vūl'zekked ižant jīńk guojk, mojt pōrred i mojt jukked, ni ij ižant ro,ńk vāras, mojn tov'notted. Jīńk iija lea šu,reamp pōrmuššed i ro,ńk iija lea šu,reamp asgijt?

26. Vilšzekked a,lm lo,ndij ol': sij ie,β' ka,lv di ni čūp ie,β' di ni kōpč ie,β' ajtijt; i tien' a,lm-ajč pōrtt sienijt. Vaj tij liepped čerta pu,reamp sienijt?

27. I ni kie tienest ij uoj ižes vūl'ijn la,š,zed ro,ńkes (χota) i ort ka,rńel-vie,rt.

28. I as,rij vāras mojt tij vūl'zepped? Kīčsekked pealt' pou,loj ol', kozt sij šonte,β. Sij ie,β lik ni mojt, i ni pon' ie,β.

29. A tije cealkam: i Solomon šūrred slā,veses ij tov'notmańč nitt, go,tt ju,kjanč sienest.

30. Go nitt Jimmel tov'naht pealt-rā,s, ku tā,rm lī, a jenta leańč suohpjanč kirkna, to tienijt veal pu,reamp tov'naht, vā,nn-vierlajt!

31. Tonn guojk ielled vūl'zekked i ie led sārned: mī mijje pōr-red? ūli mojt jukked! ūli mojn tov'notted?

32. Tonn guojk što tānn pūkk ōce,β ristna,htem; i tonn guojk što tien' a,lm-ajč tiett, što tije tājt pūkk bitt.

33. A ovtel ōced Jimmel cārstva i sōn' vujkedvūd', i tātt tije pūkk leańč.

34. Tonn milt ielled vūl'zekked jentjinč piejv vāras. Tonn guojk što jentjinč piejv ičč leańč vūl'zed ižes vāras. Leańč ju,kke piejvest ižes vāras vulled.

Kičcant alkzoš.

Ielled sūtteō, i iepped līńče sūtma.

2. Tonn guojk što ma,nte tij sūđijn sūtbo,tted, tojn sūđijn i līńčbo,tted sūtmańč, i ma,nte tij mīrijn mie,rđepped, mukka mīrijn i tije mie,rđesguōdett.

3. I mejt ton kīcaz oavsa ol', kū lī vīljant ča,lmest, a omp mūr' ižant ča,lmest kul' ikk?

4. Ili kozt cealkaz vīlsant: orest, mur vāltam oavsa tōn' ča,lmest; a kīč, tōn' ča,lmest lī omp mūr?

5. Ton kūztlāč! Vā,lt ovlest omp mūr' ižant ča,lmest, i tanna ujnaz vā,lted oavsa vīljant ča,lmest.

6. Ielled ontlē,kked pa,ss-ealajt pienrījt, i ielled suohped ižant zemčur šerij o,pte, što sij ie,β tōpčē tojt ju,lrīs kuojm i mgst mā,hc-lemmen ie,β kīšknehče tienījt.

7. Anned, i leačē tijje antačē; oced, i kovnbē,tted; tākdōtēd, to i q,vdett tijje.

8. Tonn guojk što ju,kke ānnoj vālt, i ocej kavn, i tākdōtja q,vdett.

9. Līja tienīj koskest mukka olmuč, kū, ku,ss sōn' a,lk ānast sonst lejp, antačē so,nne kiedr?

10. I ku,ss ān'sahč kū,l', a,ltnahč so,nne kūvō?

11. I nitt, go tij, kūkk liepped pakk, uoj,β,tted a,nted pārna-jdant šīr antmušījt; tojn ienamp ant tien' a,lm-ajč šīknījt tojt, kokk āneβ sonst.

12. I nitt, pūkījn. kozt tāzted što olmo eal'čēn tienīj guojm, nitt i tij ielled sienīj guojm; tonn guojk što to-lajn' lie,β zākkon i prōrok.

13. Monned to,kkes uvs mīlt; tonn guojk što tott uks lī šūr i tott čuokas lī kōmteγ, kū vīkk majkem-sajja, i ienney vgrōeβ toj mīlt.

14. Tonn guojk što tott uks lī tōkkeō i čuokas lī kie,nc, kokk vīkkeβ ie,llem-sajja, i ted olmne,tted ij ienney lea, kokk kvneβ tojt.

15. Vg,r' duvced kīles-prōrokījn, kokk potle,β tijje lāmpas-gsrīj guojm, a sisn sij lie,β kīškej čolp.

16. Sien' šantaj mīlt tībē,tted sienījt. Kopčaz ton, ikk vinn-mūrjījt čōhkoj-mīstkest ili smokvajt pašnontej rā,zest!

17. Nitt ju,kke šīr mūr šontad šīr šantajt; a ūuo,zes mūr i šontad ūuo,zes šantajt.

18. Ij uoj šīr mūr puhted ūuo,zes šantajt, i ūuo,zes mūr puh-ted šīr šantajt.

19. Ju,kke mūr, kū ij pu,t šīr puttajt, rā,ōdett i suohpjett to,lle.

20. Nitt sien' šantaj mīlt tībē,tted sienījt.

21. *Ij jučkjaňč, kũ s̄arn muňne: Gospodì, Gospodì, liňčẽ monned ałm c̄arstva, a tott, kũ teart mũn' ałm-ađ' tãhtmuž.*

22. *Ieney leaňč miňne s̄arnje,tted tonn piejr: Gospodì, Gospodì! Vaj' mij tòn' nomest ortlest qjgij s̄arnajm? i vaj' mij tòn' nomijn vuoj'zijm cũrtij? i vaj' mij ton' nomijn ieney kũ,snãhtem tujjed tujšijn!*

23. *I tanna mun sijje s̄arnam: mun ni kuo,ss im tiettaňč tie- nãjt; monned iers sajja munst, tij zakovzenmes tuj'sej'.*

24. *I nitt pijam jučkja, kie kultal to-lajt' mũn' sqrãjt, i kie call sienij mũlt, ort-nalšemen mĩlves olmujn, kũ tujšit portes pãvt' ol'.*

25. *I vũlgij a,br, i tũvtèn jõr' i pĩnkjèn pĩng' i eq,even tonn port ol' i son jõrmaňč ij; tonn guojk što son leaj tuj'saňč kiedõr' ol'.*

26. *A jučkjaňč, kie kull tãjt mun' sqrãjt i ij tuješt nitt, leaňč pijmaňč ort nãlla mĩl'zemmes olmujn, kũ tuješt i,šes port vũntas ol'.*

27. *I vũlgij a,br, i kołg'òèn jõr' i pĩnkjèn pĩng', i vi,rrren tonn port ol'; son i jõrij i leaj sòn' jõrmuš šũrr.*

28. *I kuo,ss Isus lũptij tãjt sqrãjt, olmo divde,ttan sòn' mã,t- zemuš:*

29. *Tonn guojk što son uo,pe,st sienijt kojt vãltlaňč, a ij nitt kojt kirj-kĩd i farisěj'.*

Kãvcant alkzõš.

Kuo,ss son tiermest ñĩjij, sòn' mũlt pũdij ieney olmĩe,tted.

2. *I kãč, pũdij prokãzenoj olmuňč, kommordolij so,ňne i cãlkij: Gospodì, go ton tãtũj, oajaz mun' puttesma,hted.*

3. *Isus vujkij kĩdes, kũskij so,ňne, i cãlkij: tãtam, puttesm. I son vaktiňne putta,sm prokãzest.*

4. *I cealhk so,ňne Isus: kãč, ni kiez ie,ł' cielk; a mon', vu,zehrt ãžant pãhpi, i pu,t lajz, konn pãkaj Mojszej, sijje vũ,šzemuššèn.*

5. *A kuo,ss monij Isus Kapernauma, so,ňne pũdij cũotsaňč i ãnaj sonst:*

6. *Gospodì! mun' sluššej leašš kuodest luostaňč-kobest, i kor- siňne mũhcdatt.*

7. *Isus cealhk so,ňne: mun poãda, tĩrvzattam sòn'.*

8. *A cũotsaňč vuosta s̄arnaj, cãlkij: Gospodì! Mun im kõst- maňč tonn rajja, što ton poãd'ciz mun' lqz' vuolla; a cielk ort sãn', to tĩrvzurr mun' sluššej.*

9. Tonn mält što mun leam i p̄kolvovs ; a gnam saldžajt vuolnan, i sārnam oxti : mon', i son vuolk, i numpa : puode, i sōn poatt ; i ičcan slušja : tūješt tonn, i tūjašt.

10. Go Isus tonn külij, so, nne v̄irij tērvēn, i son c̄ilkij ižes mält puodejijt : vujkest sārnam tije : ni Izrailest im k̄q̄nmañc muka vier'.

11. Sārnam tije : ienney poatt nu, rtej' go, rren i uorjem-bie, lt i komle? (tuol gu, rre) Abrām̄n, Isāk̄n i Jghk̄ijn a, lm cārstva, st ;

12. A cārstva a, lge l̄ičcēn suohpmañc olkmus sievñdesse ; ta, mpe leañc loejhkmuš i pa nes kuojm k̄ackmuš.

13. I c̄ilkij Isus c̄u, tsiñce : mon' ; i koxt ton vier, jiz, nitt i to, nne leañc.

14. Pūdi j Isus Piedar p̄, rhte i ujnij son' vuonna, m liešmen pū, lle-kobest.

15. I k̄uskij son' k̄itte, i pū, lle-kopp küdi j son'. I son kocca j i služij sijje.

16. A go, tt šontij icknañc, so, nne pultiš ienney cuorhtl̄ičēd i son vujeht vujñsijt sq̄n̄ijn, i t̄ir, zo, ttj p̄k̄ijjt kožlajt ;

17. Što nitt šonta, hc, koxt leaj sārnamañc pajjel prorok Isajja, k̄ū sār̄n : son va, lti j ižes ol' mien' uojna, ht nužijt, i ku, ntguđij kobijt.

18. Go, tt ujnij Isus p̄irr ižes ienney olm̄ne, tted, p̄akaj (uop- suvjijt) v̄ūjjed pajjel nu, mp pealla.

19. Tanna oxt kirj-kitt pūdi j a, ltle i c̄ilkij so, ne : Uopsej ! mun vuolkam ton' mält, zoš ton koz' mon' ūiz.

20. I cealk so, nne Isus : r̄im̄iujn lie? vuōnk i a, lm lo, nti jn lie? pie, ss ; a olmo a, lgest illeaz koz' uojv' ūikla, hted.

21. A nu, mp sōn' uopsuvjijn c̄ilkij so, nne : Gospodi ! lū, št mun ortel vū, lkeđ i rūhkeđ ičcān a, š'.

22. A Isus so, nne c̄ilkij : puode mun' mält i k̄ū, de j̄ā, mjejt c̄ik- keđ ižes j̄ā, mjejt.

23. I kuō, ss son monij vōnse ; sōn' mält vū, lken sōn' uopsurvej.

24. I k̄iē tanna sontij šūrr šōññ miere, st, nitt što pajjel von- nas mo, nñen nomp ; a son ūdi j.

25. Tanna sōn' uopsurvej pū, tten so, nne, cō, rnen sōn' i c̄ilh- kēn : Gospodi ! pie, st mienij, majkjesgūōēm.

26. Sār̄n sōn : mojt tij muka liepped polcē, vā, n-vierla ? Teđ' rajest son kocca j, k̄iltij p̄ū, k̄ijjt i mier' i šontij šūrr kuō, lkh.

27. *A olmo tortuššén i cülhkén: kie to-lahte, go pīng' i mierr jākyolleš sōn'?*

28. *I kuoss son nuamp pealla pūdi, Gergesin iemnja; pūttén so, nne vuosta kūxt cuo, rhtla, rūfijn lýtma, čerta kūtkes, nitt što ij tūstma ta, nk vrded ni kie.*

29. *I kīc, sij kukzolšgūttén: mā lī tonst tujijt mien' rāras, Isus, Jimmel a, lk? Pūttéz tye ortlest ajkij mūhced mienijt.*

30. *A sienest ku, hken piúúés ša, kked šurr cūcco.*

31. *I cuort qnun sonst: go ton vujeziñčiz mienijt; to rülgeht mienijt ša, kk-cūcja.*

32. *I son cülkij sijje: monned. I sij lýtén i vū, lken ša, kk-cūcja. I kīc, pūkk ša, kk-cuoze suohpjodij peack-sajest mie, rre, i majk-jén čācca.*

33. *A piúúej' vīclén; i kuoss sij pūttén lanna, sqnun pūkk tūj' i tonn līk, koxt cuorhtlaj tūj' šontij.*

34. *I kīc, pūkk la, nn vīdij vuosta Isu, se; i go, tt ujnén sōn', qnun, što son ruolka, hč sien' iemnest pgo.*

Arcant qkzoš.

Tanna son monij vense, vūlkij mast pajjel i pūdij lanna, s.

2. *I kīc, pu, htes so, nne luoštañč lā, vv' kob'la, kū leaj pijmañč tūlj' a, ln. I go, tt Isus ujnij sien' vier', son cülkij kob'liñče: ton lehčiz ravas, pārnām! kuotješ' to, nne tōn' rie, k.*

3. *Tānn pā, le ku, lea kojn kirj-kādiyn cülhkén iččés: son Jimmel lājht.*

4. *A go Isus ujnij sien' jurtgijt, cülkij; monn guojk tij jur, tbe, tted úuo, zes jurtgijt ižant kūtkest?*

5. *Tonn guojk što mā lī kiehpsamp cielhked: kuotješ' tōn' rie, k, ili cielhked: kocco, vōttōd?*

6. *A što tij tiedčipped, što olmo a, lgest lī vālt iemnej a, ln rīkijti kū, tted (tanna sārñ kob'liñče): kocco, vā, lt ižant tūlj' i mon' koatsant.*

7. *I son koccaj, vq, ltij ižes tūlj', i vūlkij koattu, s.*

8. *Olmo, koxt sij ujnén tonn, tortu, ššén i kihtén Jimmel, kū leaj antañč olmijt muka vālt.*

9. *Kuoss Isus tu, d' go, rren vōttōdij, son ujnij olmo ormen i pošlīn kōpčmen, nommed milt Mā, htvej, i sārñ so, nne: puode mun' milt. I son koccaj i vūlgij son' milt.*

10. I kuo,ss Isus ištej pōrred porte,št, iennej mitta,red i reak-
liñčed pūdi, i ištneñ sōnijñ i sōn' uopsuvijij guojm.

11. Ko farisej' tonn ujnēñ, sij cīlhekēñ sōn' uopsuvijij: monñ
guojk tien' uopsej porr i juhk mitta,rij guojm i reaklaj guojm?

12. Isus tāññ kulij i sijje cīlkij: tūrvas olmijt pū,ri'nej' ij bēd',
a kopp-olmijt.

13. Monneð, uopsuvved, mī tātt lī: lā,vedvūde tātam, a im tāt
lajzijt. Tonn guojk što mun pū,ttēñ ko,ħčed im vūjk olmujt a reaklajt
kajdottem vāras.

14. Tanna puo,tteβ so,ñne Orvan uopsuvvoj', i sārneβ: monñ
vāras mij i farisej' pa,šyep iennej, a tōn' uopsuvvoj' ieβ
pa,zeht?

15. I cīlkij sijje Isus: uojjeβ vaj ieβ peachuššed najm-kuod'
a,lg, konñ sienij guojm lī vūntem? A puotteβ piejv', kuo,ss siene,št
ā,ñ'sett vūntem, i tanna ā,lkeβ pa,šyed.

16. I ni kie ij tūñ uo,mm qsej pā,štñakhtem lījnin; tonn
guojk što oṭtest tūñmañč kišk uo,mm qsyest, i rajk veal šu,reamp
leañč.

17. I nitt-še ie,tt vallo vōs vēñ' uo,mm viere size; a ieres nallā
uojjeβ' viere kiškjed, i vinn pūkk kolk, i viere pūkk tōrmjeβ'. A vōs
vinn vālett oṭt viereij size, i sij kūyto līñčēñ čabon.

18. Kuo,ss sōñ sijje tāññ sārñaj, pūdi, so,ñne šurr olmuñč,
kommordolij so,ñne i cīlkij: mun' nījt att jā,mešyūdi; a puo,de,
peje sōñ' ol' kīdant, sōñ leañč ielmen.

19. Koccaj Isus, vūlkij sōñ' māl't i sōñ' uopsuvvoj'.

20. I kič, nīzan-olmuñč, kū leaj kūztemplo,je ē,kked pūcmen
vorr-kolkmužest, pūdi, sie,lg'-bie,lt i kūskij sōñ' aze-reavna.

21. Tonn guojk što sōñ sārñaj ižes vāras: što kūskiēm sōñ'
qsyijt, to tanna mun tūrvavam.

22. A Isus kōvvēs, ujnij sōñ' i cīlkij: iel' rāvsinē, nājtham!
tōñ' vierr tōñ' pīstij. I nīzan-olmuñč ted' vuorest šondij tūrvas.

23. I go,tt Isus pūdi, šurr olmo porhte i ujnij nūrkej nūrgem-
mūrijñ i olmujt suohpdottem;

24. Cīlkij sijje: līzted olgus; tonn guojk što ij jāmañč nījt, a
oatt. I sij lūññam sōñ'.

25. A kuo,ss lījjen olmo vūlkyañč; sōñ monij size, vq,ltij sōñ'
kīdest, i nījt koccaj.

26. I vūlgij sakk tonn bajas pūkk tonn iemne māl't.

27. Kuo,ss Isus monij tu,õ go,rren ; sön' mält pū,ttēn kūzť
 ča,lm'žemmes i kukžo,llēn : lēzčēz mājje lā,vved, Isus Dovid a,lk !

28. A kuo,ss son pūđij po,rhte, ča,lm'žemmes pū,ttēn so,une.
 I sārñ sijje Isus : oskbe,ttēđ, iepped, što mun oajam tojt tūjšēđ ? Sij
 sārñēđ so,une : oskepp, Gospodī !

29. Tanna son kūskij sien' čē,lmijť, i čēlkiť : tien' vier' mält i
 leańč tijje.

30. I āvnēn sien' ča,lm' ; i Isus čēlkiť korsūńē sijje : kēhčēđ,
 što ni kie ij tied'čē.

31. A sij go lēzťen, vūlkzen sať pūkk ton iemne mält.

32. A kuo,ss sij vūlkēn, tanna pu,htēš so,une nūžčēma,htem
 olmo, cuorhtla.

33. I kuo,ss cuorht leať vuj'žañč, nūžčēma,htem qlgij sārñēđ.
 I olmo tovttožošgū,ttēn, -čēlkhēn : ij lēńč ni kuo,ss muka itmuš
 Izraāle,st.

34. A farisēj' sa,rnun : son vuj'žal čū,rtijť čū,rtij' šu,remuz' sāmaj
 guojm.

35. I vottodij Isus pūkiť lo,pmij i sijđij mält, uope,st sien' sina-
 roj'ju, sa,rnint cārstva jevančēli i tērvžo,ttij ju,kke kobest i uojna,h-
 temvūđest olmuť.

36. Gott son ujnij ienēť olmē,ttēđ, son šqlšť sienējť, što
 sij lejjēn vīsmāńč i pīđknańč, gott lāmpas, kojñ ie-leať pīńēj'.

37. Tanna sārñ ižēs uopsuējijť : lejp-sūjñēđ ienēť, a čūppje,ttēđ
 vānas.

38. Tonn guojk ānnēđ jāv-sūjñij žo,zjēn', što son vūlkza,hč
 čūppijť ižēs jāv-sūjñijť.

Loťant qlkžoš.

I son koččaj ižēs kūzťtemplo,kk uopsuēje,ttēđ i o,ptij sijje vālt
 tōrhkmas vuj'nsij ol' sienējť vuj'žem vāras, i lohčēđ ju,kke kob' i ju,kke
 uojna,htemvūđē.

2. A tokk liež kūzťtemplo,kkēđ apostolijñ nom' : vūsmus Sīm-
 man, kohčēmańč Piedrēn, i Uo,ntrej, sön' vūlj, Jāk Zevēđēj' a,lk i
 Ovvan sön' vūlj,

3. Illip i Varfolomēj, Fomm i mīttar Mā,htvej, Jāk A,ľfej
 a,lk i Levvej kohčēmańč Fadijēn,

4. Sīmmān Kananit i Iuda Iskariot, kū i o,ptij sön'.

5. Tāj̄t kūẏtemploꝝ' vūlkeht Isus, kältij sienij̄t i sār̄naj: tij ielled monned törtmas olmujt vār' milt i ielled monned Samarij' lanna.

6. A monned ortel Izraıl̄ port' kātmañč lāmpsij gorra.

7. I kuoss tij rōttoðbeṭteð, sār̄ned, što ałm cār̄stvo pūðij ałtla.

8. Kopp-olmujt lohced, prokās-kob' lajt puttesmaḥted, jgmm-olmujt ealẏekked, cūr̄tij̄t vujẏekked. Uo,štẏanna vq,łtij̄t, uo,štẏanna i aṭted.

9. Ielled vāṭted nūeldant ni kołł', ni sıl̄p', ni viesk', ni poak-ñij̄dant,

10. Ni vūsij̄t vqrr̄o, ni kūẏt asseꝝ, ni kqmgij̄t, ni suo,mp'. Tonn guojk što tuj'šej-olmuñč q,neahrt porttemmu,šše.

11. Konn tij lanna ili sijte monbeṭteð, ko,čced, kie tū,ð' pāj-kest lī q,neẏej, i toꝝ' kuotje,kked tonn rajja, konn tij vū,lg' iepped.

12. A kuoss tij monbeṭteð po,rhte, tīrvzotteð sōñijn, sār̄ned: tīrv tānn po,rhte.

13. I goṭt tātt porht leañč q,neẏej, tanna poatt tien' mīrr sōn' ol': a illñče q,n'ẏej, tanna tien' mīrr kačvas tije mqst.

14. A goṭt kie tienij̄t ij vq,łtñe i ij kūtłñe tien' sagij̄t; tanna līẏted tonn portest ili la,nnest i pu,šted jū,łkij̄dant vūntsest.

15. Vujkest tije sār̄nam: kiehpsanp leañč Sodom i Gomorra iemnja sūt̄t-piejvest, monn tonn lanna.

16. Kīč mun vūlkẏolam tienij̄t go lāmpsij̄t ko,ške čolpij: i nitt lehēbeṭteð ju,rtej goṭt kūvd', i ma,łkẏemme -jññg' go gōlu,b'.

17. A vq,r' dūvved olmujn; sij lñčñ aṭted tienij̄t sūt̄tottem sojij̄t, i iẏšes sinagōgijn tienij̄t kubo,šꝝuo,ṭteṭ.

18. I lñčñ vīkked tienij̄t šurr olmij̄t i cārij̄t mun' ꝝuojk, uopesvūd' gie,ččen sienij̄t i törtmoziꝝ ovdest.

19. A kuoss tienij̄t aṭtešꝝuo,ðett, ielled peacluẏ, koẏt ili mojt cielhkēð; tonn guojk što tonn pā,l' antañč leañč tije, mojt cielhkēð.

20. Tonn guojk što iepped tij lñče sār̄ned, a tien' a,š' vujñas leañč sār̄ned tienij̄t sīsñ.

21. A vūlj ant vīljes sorma, i aṭe ałges; i vū,łkeṭ pār̄na iẏšes šontejij̄ ol', i jū,m' deṭ sienij̄t.

22. I pūkk kū,ṭtešꝝuo,ðett tienij̄t ol' nien' mun' nom' guojk; a kū kār̄šij̄ kie,š' rajja, leañč peastañč.

23. A kuoss ā,łkētt vuj'ẏed tienij̄t oẏted' la,nnest, vīčced nu,mp

lanna. Vujkest tijje sārnam : iepped kīrken Izraıl lo,nnijn pīrr monned, a go,tt poatt olmo pā,gn.

24. Uopsurvoj illea šureamp uopsejjeđ i sluššej ij šureamp ižēs šurred.

25. Leané uopsurja, go,tt son léhč uopsejijnis ort nälla, i slušja, go,tt son léhč ižēs šurijn ort nälla. Go,tt porht zo,zjin ko,česiš Vielzevūlin, tonn veal' čū,rtamp nomsolett sōn' kuotlajt.

26. Nitt ielled polled sienijn : illea ni mā peajht tūjijt, kū rehč-jehčē ij, i čikjurma illea ni mā, kū ij lehčē tiettañč.

27. Mojt sārnam tijje sierñdozest, tonn sārned čū' bā,ł, i mojt pealja kulbetteđ, sārned lq,řij a,ln.

28. I ielled polled tojn, kokk ro,ñk' ko,ntez, i jñk' iež uoj' ko,nted ; a polled ienamp test, kū oajj i jñk' i ro,ñk' māj-keđ ādest.

29. Vaj' mākjež kūzt u,cc lonta ort mirv teañga vuosta ? I ij jor' ni ozt sienest iemnja tien' a,ž' pākžanna.

30. A tienest i vūpt uojrest pūkk liež lokmañč.

31. I ielled polled : tij liepped pu,reamp ienneř u,cc lo,nt-ñe,tted.

32. Nitt ju,kja, kie mun' tomtsall olmij ordest, tonn i mun tomtsalam iččan a,lm-a,ž' ordest.

33. A kie peahtođiñč munest olmij ordest, sonst i mun peahtođam a,lm a,ččan ordest.

34. I ielled ju,rted, što mun pū,tttem pu,hted mīr' iemne ol ; im poattañč mīr' pu,hted, a mīk.

35. Tonn guojk što mun pū,tttem olmo rā,tked a,žsēs pgyo, i nījđ iensēs, i ma,ñe vuonmestes.

36. I vuostliñčēn olmīe liñčēn ižēs kuotla.

37. Kie sqašst a,žēs ili iennes ienamp munned, ij q,neht mun' ordest ; i kie sqašst a,lges ili nījdes ienamp munned, ij q,neht mun' ordest.

38. I kie ij cū,lt rīstes, i ij vū,łk mun' mīlt, tott ij q,neht mī,ñne.

39. Kū jñko,s vq,řed, kādaht sōn' ; a kū kāđ'žañč lī jñko,s mun' guojk, piññ sōn'.

40. Kie tienijt vālt, i vālt i mun' ; a kie vālt mun', i tonn vālt, ku mun' vūlgeht.

41. Kie vālt prōrok, prōrok no,mme, so,ñne leañč prōrok lqjž-

muš; i kie vält vujk-olmo, vujk-olmo noamnest, soanne liñčen vujk olmo lajž'.

42. I kie jugaht ovt tājn u,čzajn ovtijn napijn kolm čāš', uop-suvvoj' nomest; vujkest tije sārnam, ij kādže ižēs lajžijt.

Oztemplojant qlkžoš.

I kuoss Isus joskij ižēs kūztemploj' uopsvje,tted mā,žyem-men; vūlkij tomppe nuamp sajjā uopseđ i sārned sien' loannijn.

2. A Orvan, kuoss son sievñēs sajest kulij Xristoz tūjijt, vūlgeht kuštas ižēs uopsvujjn,

3. Cielhked soanne: Ton leaž a,li ikk, ku bitt puo,tted, vaj mijje bitt nuamp vūrteđ?

4. Cūlkij sijje Isus vuosta: monned, cielhked Orne, mojt kul-be,tted i ujnbe,tted.

5. Čālm'žemmes šonteš ujnjen i lohkož vānceš, prokáz-kobla puttesmeš i kul'nahtem kulošžuo,ttēš, ja mm-olmo ealsolleš i vajcaš sārneš šy sgyžjt.

6. I tott li oazlos, kū ij liñče mun' bajas vier'žanč.

7. Nu kuoss sij vūlkēn, Isus q,lgij sārned olmijt Orvan ba-jas: mojt tij vardišt pu,št sajest kihčmen? Vaj' olk-sujn, pñūgn lik-žollemm?

8. Vaj' mojt vardišt kihčmen? Vaj' olmo, tov'nahtañč sūp-pēs qsgij guojm? Kokk q,neš sū,ppēs qsgij, lūtjeb qar' šūrr portijn.

9. Vaj' mojt vardišt kihčmen? Vaj' prōrok? Dā, sārnam tije, i šu,reamp prōrokkeđ.

10. Tonn milt što son li tott, konn vāras li kirjžanč: kīč, mun vūlkžolam iččan ieñkal tōn' kās'v' o,pte, kū valmašt tōn' vār' tōn' o,pte.

11. Vujkest sārnam tije: nizan-olmijn šontjijn ij čuoñčlanč ni kie šu,reamp Orvan ristje,tted; a u,čmus a,lm cārstvest li šu,reamp sōnned.

12. A Orvan ristej' pījvijn tānn rajja a,lm cārstva valtaj sū-maj guojm, i kokk q,neš sāmajōis, ro,tješ sōn'.

13. Tonn guojk što pūkk prōrok i žakon sarnun ovtel Orvan rajja.

14. I gošt tij tāthēpped vā,lted, son li Ilj', kōz bēdij puo,tted.

15. Kie,št lieš pielj' kulleđ, q,nn kull!

16. A kiejn mun pejam tann pūlvdoγ ovt nālla? Son li ovt nālla pārnaj guojm, kokk orreb jōtkšest, i kōvseb ižēs toγružij gorra,

17. I sārneβ: mij tije ūurgajm ūurkem-mūrijn, i tije ieppeð sārmauč: mij lavlom tije peachuššem lavlajt, i tije ieppeð reakmauč.

18. Tonn milt što pūðij Orvan, ij pōr' da ni juγ ij; i sārnett: son' sisn li cuoγht.

19. Pūðij olmo pārn, porr i jukk; i sārnett: kīč tātt olmuuč, kū porr i jukk en', mittarij i reaklaj tomdas olmuuč. I mallevvūt li vujkjauč ižēs pārnaj guojm.

20. Tanna son ałkij sieγted loγnajt, koju leaj son' sāmmed ienamv vūz'γauč, tonn guojk što sij ie?' kajðotmauč.

21. N'uo,ss toγne leauč Xorazin! ūuo,ss toγne Vifsaida! Tonn guojk što goγtt Tīrest i Sidonest vūz'γauč likkus sām', kokk lieβ tienest vūz'γauč, to tula sij likkus kajðotmauč vierciγn i kunijn.

22. A tije sārnam: Tīrre i Sīdona kiepsamp leauč sūttem piejvest, goγtt tije.

23. I ton, Kapernaum, kū leaj pajj'nauč ałm rajja, ton jōraγ volas ād' rajja; tonn milt što, go likkus Sōdomest vūz'γauč sām', rokk lieβ vūz'γauč tōn' sisn, to son kūtjauč lēhē tārmjeuč piejv' kajja.

24. A sārnam tije, Sōdom iemnja leauč kiehpšamp, go toγne.

25. Tonn pūi' Isus veal' sārnam i cilkiγ: Tōn' kītam, Aččan, ałme,št i iemnjest šu,r'mus! goγtt ton pīhtij tann mīlvijn i juγtijn, i vūz'γij tonn u,cc pārnajt.

26. Nitt, ačžnam, tonn guojk što nitt leaj tōn' šīγ tāhtmuš.

27. Pūkk li antauč mīγne mun' ačžest, i ni kie ij tīd' ałg', goγtt ač; i ač' ij tīd' ni kie, goγtt ałk, i kiez tāht ałk vūz'γeð.

28. Puoγted mīγne pūkk tujla i kokk lieppeð lō,ssēs kūndeγ', i mun vuoñdam tienijt.

29. Vā,lted mun' keassas ižant čāpγe, i uopsuvved munst: tonn guojk što mun leam lārvved i suonn kūtkijnan; i kovneγted šīγ calmuž ižant jūñkijt.

30. Tonn guojk što mun' keassas li šīγ, i nuott mun' li kieppēs.

Kūztemplojant qlkzoš.

Tonn pāil' monij Isus pajjel kalvaņč peald' sūvet; a sōn' uopsuvvoj' lējjēn űealkmaņč i q, lken kiškeo sujn-lq, dvijt i pōrred.

2. Farisēj' kuo,ss sij ujnēn tonn, cīlhekēn so,ņne: kīč, tōn' uopsuvvoj' tūj'šeβ tonn, monn ij šit tūjšed sūvet.'

3. I son cīlkij sijje: vaj' tij iepped lokmaņč, mojt tūjišt Dgvid, kuo,ss son leaj űealkmaņč ičē i tokk, kokk lējjēn sōņijn ortest?

4. Koxt son monij Jimmel po,rhte i pōrīj vū, zhaņč lībjijt, kojt, ij šiehtmaņč so,ņne pōrred ni tejt, kokk lējjēn sōņijn, a ortētj papijt?

5. Ili tij iepped lokmaņč zāk'nest, što sū,vxij milt pap cierkvest ielleβ sū,vett vuosta, paj-še sij ieβ leaz vie, re?

6. Nu sārnam tīje, tā, st lī tott, kū lī šu,reamp cierkvettet.

7. Go tij tied'čēpped, mī tātt lī: lā,vvedvūd tātam, a im laj, zījt, to iepped vier'zēheβtetted vie, ržemmes olmujt.

8. Tonn guojk što olmo a, lk lī šurr sū,vett a, ln.

9. I kuo,ss son vūlkij ta,mpet, monij son sien' sinagō, kke.

10. I kīč, ta, mpe leaj olmuņč, kon olmu, st leaj ko, šk kūt; i ko, ččēs Isusest, sōn' vier'zēm' vāras: oajj, ij loxced sū, v'zījn?

11. Nu sonn cīlkij sijje: kie tienest kiest lī oxt lā,mpes, gojt son sū,vett jorr āta, ij vā, lt dī ni kie, z ij sōn'!

12. A monn viet lī olmuņč pu,reamp lampsetted! I nitt oajj sū,vxij milt tūj'šed pū, re.

13. Tanna son sārņ tonn olmūne: vujke ižant kīd'; i son vuj, gij, i šondij kūt tīrcas go, tt nu, mp.

14. A farisēj' līxtēn olgus i kosknēs ju, rtēn sōn' vuosta, koxt sōn' majked. A Isus tīdīst i vūlgij to, mpe.

15. Sōn' milt vūlkij iennez olmūne, tted, i son tīrvxo, ttij sī, nījt pūkk.

16. I kīldij sīnījt sārņmen ižes bajas.

17. Što leaņč nitt, go, tt lī sārņmaņč pajjel prōrok Isajja, kū sārņ:

18. Kīč, mūn' pāhkōm-pā, rn, konn vql'šem, šq, β'šanč mun' pā, rn, koz mun' jīnk ājast pū, rījt. Mun' pējam ičētan vujņas sōn' ol', i son tūjašt sq, r' sūd' bajas olmījt.

19. Son ij sārņ vuosta, nī kukzol ij, i nī kie ij kul' jōtksijn sōn' jīn'.

20. Kosk-mu,rtem sujn son ij mu,rd', i sūv-pālvsijt son ij čac-keð, konn ij pu,t oajhtmuž sūtte.

21. I sōn' no,mme tōrtmōs olmo oskešgu,teβ.

22. Tanna pu,htēs so,nne' cuorhtla ča,lmzemmes i nū,žēma,htem; i tūrvzōttij sōn' nitt što ča,lmzem i nū,žēma,htem q,lgij sārned i ujnēd.

23. I tūtvušēn pūkk olmo i sgrnun : vaj' tātt lī Xristos, Da-vid a,lk?

24. A farisēj' kuo,ss sij ku,llēn tānn, cūlhhēn : son ij vujeht cū,rtijjt ieres nālla, go Vielzevul', cū,rtijjt šu,r' muz sāmaj guojm.

25. A Isus, kū tīdij sien' jurtkijjt, cūlkijjt sijje : ju,kke cārstva, kū rqtkijjt iēnis, leač kuras ; i ju,kke lo,nn ili porht, kū rqtkijjt iēnis, ij liñče čuoñčēd.

26. I go,tt sātana sātana vujaht, nitt son rqtkijjt iēnis : kozt tanna čuoñč sōn' cārstva?

27. I go,tt mun Vielzevul' sāmaj guojm vuj'čam cū,rtijjt, to tien' a,lg', kienn sij sāmaj guojm vuj'žēβ? Tonn milt sij liñčēn tijje su,djen.

28. A go mun Jimmel sāmaj guojm vuječam cū,rtijjt, to tanna pūdijjt tijje Jimmel cārstva.

29. Ili, kozt oajj kie monned sqmjēs olmo pō,rhte i sōn' ealajt vā,lted, go,tt ovtel ij kor' sqmm-olmo? i tannā q,nest sōn' porht-sisko.

30. Kie ij leač munijn, tott lī mun' vuosta, i kie ij kōpč mu-nijn, tott pīdgaj.

31. Tā,ð milt sārnam tijje : ju,kke riehk i lajhtmuš kuotjeβ olmijjt ; a lajhtmuš vujņas vuosta ij liñče kuottañč olmijjt.

32. Kie cealh k sār'n' olmo a,lg ol', kuotjeβ so,nne tokk rie,k ; a kie cealh k Pa,ss-vujņas ol', tokk rie,k ieβ liñče kuottañč ni tā,ð a,lmest ni tu,ð'.

33. Ili tānn mūr' lobbēttēd šīγ mūrren i sōn' šantajjt šīknen ; ili lobbēttēd mūr' nūo,ssen i sōn' šantajjt nūo,ssen ; tonn guojk što mūr' tīdett šantajjt milt.

34. Kūvð' šontus : kozt tijj uojbēttēd sārned šīγ sqrijjt, go tijj liepped pakk? Tonn guojk što kū,tk' tīvdasvūdest nā,lm sār'n.

35. Šīγ olmuñč puht šīγ ealajjn šīkviijjt ; i nūo,žēs olmuñč poht nū,ziijjt nūo,žēs ealajjn.

36. A tijje sārnam : ju,kke pu,t sār,ne, konn cielhkeβ olmo, sij a,ntēβ sār,ne vuosta sūd' piejv'.

37. Ižant sagijn vujkdužax i ižant saņijn liņciž vier'χuvma.

38. Tanna kuolea-kokk kirj-kīdijn i farisējijn cīlħkin: Uopsej! Tātēp mij tonst ujnēd vū,žyemuž.

39. A son cīlkij sijje vuosta: ūuo,zes i rieħk-tuj'šej pūlvdokk occ vū,žyemuž, i ij antod so,ņne ie,řes vū,žyemuš, go prōrok Iōna vū,žyemuš.

40. Gojt Iōna leaj vāllas čovj' sisn kolm piejv' i kolm ej', nitt i olmo a,łk leaņč iemne kū,tkest kolm piejv' i kolm ej'.

41. Ninevitla koccolleβ sūd' vāras tājn pūlvdōrin i son' sūdeš-guo,tteβ; tonn guojk što sij kajdō,ttēn Iōna sagijn.

42. Sōvj'-go,ř' carica koccall sūd' vāras tājn pūlvdōrin i sūdeš-goatt sōn'; tonn guojk što son pūdij iemne rajijn kulleđ. Solomon mīllōvvūda; i kič tā,št lī šu,řeamp Solomoned.

43. Kuo,ss lieχt tōrtmas vujņas olmu,št, tanna vōttatt čā,ž'-χemmes pąjkij mīlt, occ vuoņņem-saj' i ij kovn.

44. Tanna sārņ: mun māccam mašt iččan porhte, ko,št mun vū,łkēm: i kuo,ss son poatt, kāvn sōn' kuras, i lī pašmaņč i rievk-lahtaņč.

45. Tanna vuolk, i vālt mīldes kiččem nu,mbijt vujņisjt, ūuo,zeamp iččedes, i čąkkeb sij toj i ie,łleβ ta,mped; i lī tonn olmņje ma,ņ'muņč ūuo,zeamp a,řtmuņčed. Nitt leaņč i tānn ūuo,zes pūlv-đo,łkke.

46. Nu kuo,ss son veal' sārņaj olmijt, sōn' ie,ņn i vīlj' čuņčun olkem-bie,łt, i tahtun sōņijn sārned.

47. I mutam cīlkij so,ņne: kič tōn' ie,ņn i tōn' vīlj' čuoņčēβ olkem-pie,łt i tāhteβ sārned tōņijn.

48. A son cīlkij vuosta, sārņja: kie lī mun' ie,ņn? i kieħk mun' vīlj'?

49. I vū,žeht kīdijnis ižes uopsurvij ol', i cīlkij: kič, tā,št lī mun' ie,ņn i mun' vīlj'.

50. Tonn guojk što kie alk ie,łled mun' a,łm-a,ž' tāhtmužij mīlt, tott lī mi,ņne vīlj i uo,řpēn i ie,ņn.

Kolmōmplořant ałkžoš.

A tonn piejv' lōvtij Isus portest i ištij mierr-gū,řre.

2. I koakka,ņ so,ņne ienņeχ olmņētted, nitt što son monij vōn-se, i ištij; a olmo pūkk čuņčun rīndest.

21. A illeaz sonst uo,ntes, i son illea rivas; kuo,ss šant peac-cel ili vuj'žemus sã,n' guojk, son vaktiññe rier'žuvv.

22. A kũ leaj kalvañč čohkem-mãstkij ko,ške, lĩ tott, kũ kull sã,n', a tãnn a,lm vull i vãptogvud' vuj'žolmus tahp sã,n', i son lĩ šantajžã.

23. A kũ leaj kalvañč šĩr iemnej a,ln, lĩ tott, kie kull sã,n' i gntašt, kũ i lĩ šantaj-guojm, nitt što muta poht šantajt čuotliñče, a ie,řes kuttlog'liñče, a ie,řes poht kolmlog'liñče.

24. Nu,mp ārvdoz son sijje sãrna, i čũlkij: a,lm-cãrstva lĩ ovt'-nãlla olmijn, kũ ko,lvij šĩr kalvmužijt ižes pũto.

25. A kuo,ss olmo ũ,ttẽn, pũdij sãn' vuostlañč i ko,lvij ũuo,zes rã,z' pšenicaj ko,ške, i pãro vu,lgij.

26. Kuo,ss šondij sũjn i idij šant, tanna idij i ũuo,zes rã,ss.

27. Nu pũ,ttẽn žo,zjen pãkolvoz, i čũlken so,ņne: šurr olmuñč! Ikk ton šĩr kalvmužijt kalvañč ižant pũto? Ko,št šitt pũ,ttẽn to,ř ũuo,zes rã,z'?

28. Nu son čũlkij sijje: vuostlañč tũjišt tonn. A pãkolvoz so,ņne čũlken: tãtñiz, mij vũ,lkep, vã,ltep sãnijt pãro?

29. A son čũlkij: im tãt; što tij, kuo,ss tij vã,ltbetted ũuo,zes rã,z', iepped rãd'če pšenica ortest sãnij guojm.

30. Kũ,ttẽd ortest šonted sijje tott i nu,mp čũxpem rajje; i čũlpem bã,l' mun cealkam čũhpjijt: kãpčẽd ortlest ũuo,zes rã,z' i korred sãnijt tohken, puo,ltẽm vãras; a pšenica kãpčẽd mun' ũjhta.

31. Ie,řes ārvdoz son sijje pijij, čũlkij: a,lm cãrstva lĩ ovt'-nãlla gorčica siemaj, konn olmuñč vãldij i ko,lvij ižes pũto.

32. Kũ lĩ u,emus pukij siemaj, a pajdẽkke, kuo,ss son šant, lĩ šũ,rcamp pukij šontij, i čũñčzuv mũrren, nitt što puo,ltẽž a,lm lo,nd' i katčottež son' ũcsij vuolla.

33. Ie,řes ārvdoz sijje čũlkij: a,lm cãrstva lĩ ovt'-nãlla vã,šn tajkuin, konn nizan-olmuñč vã,ltij i pijij kolm mearra jãvred, konn rajja iež pũkk kũcžañč.

34. Pũkk to-lajte Isus sãrna, olmu,řt ārvdossẽn, i ārvdozijja ij sãrnañč sijje;

35. Što leañč te,d' mũlt, mĩ lĩ sãrnañč pajjel prõrok, kũ sãrn: mun ārvdozijn a,v'dam ižcan nã,lm', sãrnešyõãdam tonn, mĩ leaj peajhtañč tãnn a,lm' sie,řtem rajest.

36. Tanna Isus lũ,štij olmij i monij pã,rhte. I pũ,ttẽn so,ņne

son' uopsuvvoj' i cülhkin: cie,lk mijje ärvdoz peald' nuo,zes rā,z rāras.

37. A son sijje cülkij vuosta: kũ kalv šīr kalvmužijt, lĩ olmo a,lk.

38. Pealt lĩ tätt a,lm; šīr kalvmuž ließ cārstva a,lg'; a nuo,zes rā,ss lĩ törtmoz' a,lg';

39. Vuostlañč, kũ sīnījt ko,lvij, lĩ cuo,rht; cūhpmuš lĩ tänn a,lm' putmuš, a cūhpoj' ließ ieñkal.

40. Tänn milt go,tt kōpčē,tt nuo,zes sujnījt i tōljn puo,ltett, nitt leañč tänn a,lm' puttem pā,le.

41. Vūlgaht olmo a,lk ižēs ieñklījt, i sij kōpčē,ß sōn' cārstvest pūkk vuj'zolmužijt i kokk ielleß zākon vuosta;

42. I suohpeß sīnījt toll-kivkna; ta,mbet leañč reakmuš i pgnij-guojm käckmuš.

43. Tarna vujk-olmo cūvne,ß, go piejr, ižēs a,iš' cārstvest. Kiest ließ' pie,lj' kulleð, q,nn kultal!

44. Veal: a,lm-cārstr lĩ ovt nālla peajht-calajn, kũ lĩ pealdest kāhtañč, konn olmuñč kovnij i pijtij, i rāmmest sōn' vāras mann i miekk pūkk, mĩ sonst lĩ, i oast tonn pealt.

45. Veal: lĩ a,lm-cārstva ovt nālla kā,hpjjozin, kũ occ šīr zemčurijt;

46. Kũ, kuo,ss kovnij ovt kqlšēs zemčur, vūlkij, nūrij pūkk, mĩ sonst leaj, i ū,štij sōn'.

47. Veal: lĩ a,lm-cārstva ovt-nālla nūtijn, kũ lĩ suohpma mie,rrē i vālt ju,kke-nalšēm kūlijt;

48. Konn, kuo,ss son šondij tīvt, kīssiš rintu, di ištis i kōpčis šīr (kūlijt) q,štja, a nuo,z suohpjēn pgo.

49. Nitt leañč tänn a,lm' putmen: vū,lkeß Ieñkal i rā,tkeß pass-olmījt vujk-olmījn pgo;

50. I suohpjeß toll kēvkna: i ta,mpe leañč luojlkmuš i kā,ckmuš pgnij guojm.

51. I ko,žij sīnest Isus: qntšijt, iepped tänn pūkk? Sij sārneb so,ņne: qntšim, Gospodī!

52. A son cülkij sijje: tänn milt lĩ ju,kke kirj-kitt, uopsañč a,lm-cārstvo, ovt-nālla žozjenijn, kũ kuont olgus ižēs eall-ajtest ött i uomn.

53. I kuo,ss Isu: lūptij tājt ärvdozijt, vū,lgij ta,mbet.

54. I kuo,ss son pūdij ižēs a,že-iemnja, son uopēst sīnījt sīn'

sinagogin, nitt što tov'xu,ššén, i sgrnun : ko,št so,ņne muka mīlvés-rūt i sām'?

55. Vaj' son porht-čiep' a,łk lī? Vaj' sōn' ie,ņn kohčaj Māri-jenn, i sōn' vīlj' nommed mīlt Jāk i Iosij, i Simman i Juda?

56. I vaj' sōn' uo,rpen' pūkk lie,3 mīnij koskest? Ko,št tanna so,ņne tākk pūkk pūttēn?

57. I vier'xuvēn sonst. A Isus cīlkij sijje : illea prōrok iers sajest cīstxa, go vīžes a,ž'-iemnjest i kuo,đ'ses.

58. I ta,mpet son ij tūj'šanč ienney ujna,htem tūjijt sīn' viere-žemvūd' guojk.

N'ieljemplořant gkzōš.

Tonn pā,le nielj'-vāldlañč Irod kulij sqřijt Isus bajas,

2. I cīlkij vīžes pākolořojt : tātt lī Ōvvan rīstěj ; son eallaj jāmjij go,rren, i tonn guojk ujna,htem tūj' tūj'šurveš sōnijn.

3. Irod vq,łdij Ōvvan, kōrij sōn' i pėjij sievnēs sajja Irodiada guojk, Illip, vīžes vīlj' kappeg guojk.

4. Ted' mīlt što Ōvvan sārņaj so,ņne : ij šit to,ņne ie,łled sōnijn.

5. I tātaj ko,ņted sōn', a polij olmijn ; tonn guojk što sōn' lo,kkeš prōrok sajja.

6. A kuo,ss prāznju,ššēs Irod šontem-pieju, Irodiada nijt sīrij kū,ssij bā,ł', i mīldij Irod so,ņne.

7. Tonn guojk son Jimmel-sqņin o,štij so,ņne a,ņted, līšša son mojt āna,ħč.

8. A son iennēs mā,tzemmed mīlt cīlkij : a,ņt mī,ņne tā,št jū,đ' a,łn Ōvvan rīstěj' uojv'.

9. I vīrij cqr̄r peacla ; a Jimmel-sā,ņ' guojk i toj guojk, kokk ōrrun sōnin, son pākaj a,ņted so,ņne.

10. I vūlkeht Ōrnest uojv' čūhped sievnēs-portest.

11. I pu,łtiš sōn' uojv' jū,đ' a,łn, i o,ņtiš nījte, i son vīrij eanna,š.

12. A sōn' uopsurvoj' pūttēn, vq,łtēn sōn' ro,ņig, i rū,ħkēn sōn' ; i vūlken i vikkēn sqř' Isuse.

13. I kuo,ss Isus kulij, vū,łrij to,mbet vonsēst pu,št pajhka ořto ; a olmo kuo,ss kullēn tonn, vū,łkēn lo,ņnijn vā,ņznēlle sōn' mīlt.

14. I kuo,ss Isus līvtij olgus, son ujnij ienney olmē,tted ; i šq,łišt sīnījt i tīrvxo,ttij sīn' uoj'na,htmij.

15. Nu kuo_{ss} šondij ieknač, pū_{tt}en so_{nne} sōn' uopsuvroj', i cīlkhēn: pāj_hk tā_{st} lī pu_{st}, i pā_{ll} lī ma_inēd: lū_{št} olmījt, što sij vuolg'čēn sijōdij, i oastčēn īžijōdis pormuž.

16. Nu Isus cīlkij sijje: illea monn guojk sijje vū_lked; tij a_{nt}ed sijje porred.

17. A sij sārneb so_{nne}: mīnest tonn vie_{rt} lī ta_{st} vītt lejb' i kū_{xt} kū_l'.

18. Son cīlkij: po_hted mī_{nne} tī_{re} sīnījt.

19. I pākaj olmījt īsted rā_z ol' i kuo_{ss} son vq_ltij vītt lejb' i kū_{xt} kū_l', kīčēst alma, son loslāvīj, lijbijt mu_rdij i o_{nt}ij uopsuvjījt, a uopsuvroj' o_{nt}en olmījt.

20. I po_rrēn pū_{kk} i šo_{nt}en kallas; i kōpčēn kuotjanč ku_skijt kū_{xt}o_{mp}lo_{kk} tūt kor'betēd.

21. A pōrje_tted leaj a_lde vītt toafent olmē_tted, nīznijā i pārnajā.

22. I vaktiū_{nne} pākaj Isus īžēs uopsuvjījt monned vōse i suk_{ed} ortel īžēs nu_{mp} pealla, konn son olmījt luōšt.

23. I lū_{št}ij olmījt i monij tie_{rm}' ol' kōmmōrdolled o_{xt}o; i iekna o_{xt}o kuottīj to_r'.

24. A vōs leaj uže kaska mier', i sōn' nombīj guojm jievaj; tonn mīlt što pī_nk leaj vuosta.

25. A healjant vālvmuž-pā_{le} ikka pū_dij sijje Isus, vōttōdīj mīer' mīlt.

26. I uopsuvroj', kuo_{ss} sōn' ujnēn mier' mīlt vā_{nc}em, sūr_knēn i sār_{nun}: tātt lī om' vq_doj; i polmēn kuk_zol'škū_{tt}en.

27. A Isus vaktiū_{nne} sīnīj guojm sārnes_rūdij i cīlkij: rqv'n_{uv}ved; mun leam, iē_lled polled.

28. Piedar so_{nne} cīlkij vuosta: Gospodi! go leaj ton, i pāk mun' puo_tted to_{nne} čā_z mīlt.

29. A son cīlkij: puo_d'. I līvtij Piedar vōsest; vū_lgij čā_z' mīlt tonn vāras, što puo_tted Isuz gorra čā_z' mīlt.

30. A kuo_{ss} son ujnīj icmē_r pī_nked, sūr_kēn, i go_{tt} čācca oaješ_rūdij, son kuk_zol's_rūdij: Gospodi, pie_{st} mun'!

31. Isus vaktiū_{nne} so_{nne} o_ldīnt kīdes, tū_ljestij sōn', i sār_n so_{nne}: ton vā_{nn}-vierlanč! Mōs ton pu_{st} jurte_r jurte_r?

32. I kuo_{ss} sij pū_{tt}en vōse, te šō_n kū_lh_kij.

33. A kokk lēj_{jn} vōsest, tōkk pū_{tt}en a_ltla, kō_mmerdēn so_{nne}, i cīlkhēn: vujkest ton leaj Jimmel a_lk.

34. I kuo,ss sij pajjel mo,nnèn, pū,ttèn Gennisaret iemnja.

35. Tonn pājkaš ie,lej', kuo,ss sij tūttèn sōn', vūlkžēn pūkk tonn iemne pīrr, i po,htēs so,ņne pukūjt kob'lajt.

36. I gnnun sonst, nitt kūsked sōn' qz'-reavna; i kokk kūsk-nèn, sij tīrv'žuvvèn.

Vitto,mplořant alkžoš.

Tanna puo,tteβ Isuz' gorra Ierusalim kirj-kīd' i farisēj', i sārneβ:

2. Moz' tōn' uopsuvvoj' ie,lleβ poar'saj vier' vuosta? ie,β sij poze kīdijōdis, kuo,ss pōrreβ lejb'.

3. Nu son cīlkij sīnij vuosta: moz' i tij tūj šēpped pajjel Jim-mel pāhkmuz' īžant vier' guojk?

4. Tonn mūlt što Jimmel pākaj: loj' a,žant eannant šurrēn; i kie a,ž' ienn āfk, q,ņn sormas jāmm.

5. A tij sārnbētted: kie cīlkiñč a,čča, ili eanna: lajž Jimla lē tott, mojn ton oajčēž munst vie,kžuvvod;

6. Tott oajj a,žēs iennēs kū,tted lōjžanna. Toj nq,lij tij pgo cojlajt Jimmel pāhkmuz' īžant vierijn.

7. Tij kūžtla! puorest Isajja sārņaj tīn' bajas prōrok sqrūjt, kuo,ss son cīlkij:

8. Tākk olmo puo,tteβ mī,ņne a,ltla űq,lmis guojm, i a,nteβ mī,ņne cist űūžcmin; a sīn' kū,tk lē ku,ħken munst.

9. A pu,štijt mī,ņne cist a,nteβ, go,tt uopseβ mā,txemužijt, olmīj pāhkmuzijt.

10. I son koččaj olmījt, cīlkij sijje: kuled i qntšekked!

11. Ij tott, kū mann űālma, tūješt olmo tōrtmussen; a tott kū vuolk űā,lmest tūjašt olmo tōrtmussen.

12. Tanna sōn' uopsuvvoj' pū,ttèn i sgrnun so,ņne: tiedaž, ikk, što farisēj', kuo,ss sij ku,llēn tānn sā,ņe, vieržuvvèn?

13. Nu son sijje cīlkij vuosta: ju,kke šontmuš, konn ij mun' a,lm-ačē istžañč, leañč rō,tjañč oāntsīs guojm.

14. Kū,tted sīnījt, sij lieβ ča,lmžemij ča,lmžemes oāhpas; a go ča,lmžemm vikk ča,lmžem', to kūžto jorreβ āvta.

15. A Piedar so,ņne cīlkij vuosta: cie,lk mīje tānn ārvodož.

16. Isus cīlkij: vaj' i tij veal' iepped qntēšt?

17. Vaj' o,pte tij iepped tō,ħke, što pūkk, kū poatt űālma, mann čoavja, i suohpjuv olgus?

18. A ná,lmest vū,kkej lieχt kū,tkest ; tott törtmaht olmo.

19. Tonn guojk što kū,tkest vū,kkeβ pass jurteγ, kontmuž, rie,k veres kapkij guojm, suolnomuž, kiles ujnēj'-sā,n, lājhtmuž.

20. Tātt torhk olmo ; a poszanehé kiđij g. ojm porred, tott ij toγk olmo.

21. I lūvtij Isus ta,mpē i vūlgij Tīr' i Sidon iemņja.

22. I kīč, nīzan Xānanlanč lūvtij tojn sojijn i kukχolij so,ņne : pu,tt mī,ņne lā,rvedvūđ', Gospodī, Dāvid a,lk! mun' nījt lōsdiñne kopšt cū,rtij mājnēst.

23. A son ij sārnanč so,ņne ni ovt sā,ņe vuosta. I sōn' uop-suvvoj' pū,ttēn, qnnun sonst : lū,št sōn', tonn guo'k što kukχoll mā-nij mīlt.

24. Nu son cīlkij vuosta : Mun leam vūlkzañč, im nu,mbij vāras, a Izrail port' mājkjañč lāmbisijt.

25. A son pūđij a,ltla, kommōrdōli so,ņne, i sārnaγ : Gospodī ! vie,kkeht mun'.

26. Nu son cīlkij vuosta : illea šīγ vā,lted lejβ', i suohped piengijt.

27. Son cīlkij : nitt, Gospodī ! a i pienneγ pōrreβ čuvχo,ziγt, kokk ko,čneβ sīn' zo,zjēnij tuo,lest.

28. Tanna Isus cīlkij so,ņne vuosta : oγ, nīzan-olmuñč, šurr lī tōn' vierr ; qan to,ņne leañč tōn' tāhtmuž' mīlt. I tīrγxuvij sōn' nījt te,đ' vuorest.

29. Kuo,ss Isus vūlgij ta,mpē, son pūđij Galilēj' mier' lūz' ; i monij tie,rm ol' i ištij tōγ'.

30. I pūđij so,ņne ienneγ olmñē,tted, kokk pu,hten mīldes lohksijt, ča,lmzemijt, nūzčma,htmijt, kob'-murtanč olmijt i earsijt ienneγ, i ojkjēn sīnījt Isus jū,lgij vuolla ; i son tīrγxottij sīnījt ;

31. Nitt što olmo tovtu,ššēn, go ujnēn nūzčma,htmijt sārnem, kob'-murtēn-olmijt tīrvesn, lohksijt vōttottem, i ča,lmzemijt ujnem ; i sij kīhtēn Izrail Jimmel'.

32. A Isus ko,ččaj īzes uopsuvvijt, cīlkij sijje : mun šq'šam olmijt, što sij uže kolm piejv' ie,lleβ mun' lu,ņn, illea mojt sijje por-red ; a mun sīnījt por'zanna im tāt lū,štēd, što sij ieβ šontče vārest loañčas.

33. I sārneb so,ņne sōn' uopsuvvoj' : ko,št mijje pu,št pājkest lī tonn vie,rt lejped vā,lted, što portted tonn vie,rt olmñētted ?

34. Sārn sijje Isus : mōnn vie,rt tīnest lī lejped ? Nu sij cīlh-kēn : kiččēm, i vānas kuolhē,tted.

35. Tanna pākaj olmi,t ištned iemnja.

36. I son vq,ldij kiččēm lejped, i kū,lijt, pā,spužij, murtehč, i o,ntij ižēs uopsuvjijt, a uopsuvvoj' olmi,t.

37. I pō,rren pūkk, i kalnēn ; i kōpčiš kuo,tjanč ku,skijt kīč-čēm tīvt kū,ššed.

38. A pōr'je,tted leaj nielj tof'netted olmnētted, ni,znijxā i pārnajxā.

39. Son kuo,ss olmi,t lū,štij, son monij vōnse i pūdij Mag-dali čorro !

Kuttemployant alkzoš.

I pū,ttēn farisēj' i saddukēj', i sōn' kīhčlēm vāras anūn vū,z'žed iččēs vū,z'žemuž a,lmest.

2. A son vuosta cīlkij sijje : iekna tij sārnbētted : leačē šīγ šoññ, tonn mīlt što lī a,lm rūpsed ;

3. I ičekk : tā,rm leačē a,br-šoññ, tonn mīlt što lī a,lm rūp-sēs-čghpēs. Tij kū,xtla ! ma,nte lī a,lm, tī tonn uojbētted rā,tked ; vaj' pq,lij tītijt iepped mā,t ?

4. N'uo,zēs i riehk-tūj'šej pūlvōγ occ tītijt ; i tīht ij onto sijje, Iōna prōrok tīγxā. I kūdij sīni,t i vū,lgij.

5. I kuo,ss sij vū,lkēn nu,mp pealla, sōn' uopsuvvoj' oaj'lohtēn vā,ltam lībijt.

6. Cīlkij sijje Isus : kīhčed, vq,r'duvved' farisējij i saddukējij vā,šnest.

7. Nu sij ju,rtēn kōsknis i sγrūn : tātt lī, što mij lībijt iep vāltāč.

8. Go Isus tānn tīdij, son cīlkij sijje : mojt ičsant ju,rtbētted, vā,mm-vierla, što lībijt iepped vāltāč ?

9. Veala tij iepped qntēst i iepped mu,št vitt lejv' vid' toafant olmij vāras, i mōnn vie,rt tij kū,ššed kōpčijt ?

10. I kiččēm lejped nielj tofant ol' olmnētted, i mōnn vie,rt kū,ššed tij kōpčijt ?

11. Kōxt iepped tō,lhke, što im lībij mājnēst cealhkanč tijje : vq,r'duvved farisējij i saddukējij vā,šnest ?

12. Tanna sij ōskun, son pākaj sijje vq,r'duvved ij lejv-vā,š-nest, a farisējij i saddukējij uopsemest.

13. A kuo^{ss} Isus pūdiĵ Illip Kesarēĵ' iemnja, son kožij ižes uopsurĵin : kienn ortel olmo gannež mun', olmo aĵg' ?

14. Sij cīlkhēn : ort Orran risteĵ' ortel, earas Ilj' ortel, muta Ieremeje ortel ili ort prōrok ortel.

15. Son sārū sijje : a tij kienn ortel lokbetteð mun' ?

16. Nu Simman Piedar cīlki so^{anne} sārūne vuosta : Tou leaĵ Kristus, ieĵleĵ' Jimmel aĵk.

17. Tanna Isus cīlkij so^{anne} vuosta : oazloš ton, Simman Iōna aĵk, tonn guoĵk što ni lišk ni rorr ieĵtt vūz'zañč to^{anne} tānn, a mun' aĵč, kū lī aĵlmijn.

18. I mun to^{anne} sārnam : ton leaĵ Piedar, i tānn koĵle ol' mun seadam iččan cierker, āð' urs ieĵ uoĵt sōn'.

19. I antaⁿⁿ to^{anne} aĵlm-cārstva lohk cūrĵgij ; i moĵt kōr'niĵ iemnej aĵln, tott leañč i oĵlmijn kōrmañč ; i moĵt ton iemnej aĵln čoavdaĵ, tott leañč čoavdañč oĵlmijn.

20. Tanna Isus kīlōij ižes uopsurĵij, što ni kieĵ ieĵ cealkče, što son lī (Isus) Kristus.

21. Teð' pālest Isus aĵlgij ižes uopsurĵij a^{nted} tietmuž, što so^{anne} bi^{tt} vūlkeð Ierusalimma, i ienneĵ rajved vāĵteð poarsemu-ziĵi i šu^r'mus papĵiĵi i kirĵ-kīdijū, i kontjed ; i koalmant pieĵv' ealjed.

22. I koččaj Piedar sōn' lqpta, i sārnašrūdiĵ so^{anne} vuosta : lehčij ton lā^rved ižant vāras, Gospodī ; što tātt illiñče to^{anne}.

23. A son kōrcu^s m^gst i cīlkij Piedrē : mōn' p^ggo munst sata^{na} ! ton koččaj mun' p^gss liħko ; tonn guoĵk što ton jurdaĵ, iħk tonn kū lī Jimmel', a tonn, kū lī olmij.

24. Tanna Isus cīlkij ižes uopsurĵij : kie tātañč mun' milt vūlkeð, peahtōð' iž'sant, i vāĵt ristant, i puo^ð' mun' milt.

25. Tonn guoĵk što kie tāht ižes jīñk vq^r'deð, tott kādaht sōn' ; a kie kādaht jīñkes mun' guoĵk, tott kārū sōn'.

26. Mī leañč olmīe vieħk-vūdiĵ, go son kq^r'siñč pūkk mōr', a čūzajt jīñko^s ? Ili ma^rte oastmuž' ant olmuñč ižes jīñk' ortel ?

27. Tonn guoĵk što poatt olmo aĵk ižes aĵe koargest ieñkliĵ-dis guoĵm ; i tanna ant ju^kjīñče sōn' tūĵij milt.

28. Vuĵkest tijje sārnam : lieĵ' kuolea-kieĵĵenn tāst čuōñčijū, kokk ieĵ' uĵū so^rmēs ortel, konn sij ieĵ' uĵū olmo pā^rn vq^rdemm ižes cārstvest.

Kizëmplorant alkzoš.

Mañña kutted piejrest, Isus vqldij Piedar, Jqhko i Orvan, son' vilj', i vigij sñijst oll tie,rm ol' ortijt.

2. I šondij ie,res nälla sñij ovdest; i čuvrèn sòn' kās f go piejv, a sòn' qsser šo,ntèn pukk vilked, go čuvr.

3. I kč èttèn sijje Mojsej i Ilj', i sgrnun sönijn.

4. Tānn bā,lv' Piedar cilkij Isusse: Gospodi! Štj lī mijje tā,št ie,lled; tātnij, tūj'šep tīye kolm porhted: ovt to,ane, i Mojsej' ovt i Ilja ovt.

5. Kuo,ss son veal' sārnej, kč, čū,vvės polv sñijst kopszodij; i kč, jinn polvest sārneš,ūdij: Tātt lī mun' šq,š'em a,lk, kū lī mun' milled milt; sòn' kultlekked.

6. I kuo,ss uopsuvvoj' kullèn, sij komma,d' ojkje,ttèn kasvajdis ol', i čuovta sūrkuèn.

7. A Isus pūdij, likscattij sñijst, cilkij: kocje,kked, i ie,lled polled.

8. Nu kuo,ss sij q,v'dèn čejmijdis, ie,š ujnač ni kienn, earas go,tt ovt Isus.

9. I kuo,ss sij nījjen tie,rmest volas, Isus kildij sñijst, sārnej: ie,lled sārned ni kiez tānn ujnem bajas, konn olmo pā,rn ij eallo jgmijjn.

10. I ko,ččèn sonst sòn' uopsuvvoj': koxt šitt kirj-gīd' sārneš, što Ilja bitt puotted ortlest?

11. Isus cilkij sijje vuosta: tātt lī vujkedrūt, Ilja bitt puotted ovtel, i sie,tted pukk.

12. A sārnam tijje: Ilj pūdij, i ie,tt tād'zač sòn', a tūj'šes sönijn koxt tqhtuš; nitt i olmo a,lk vālt vājv' sñijst gieččèn.

13. Tanna uopsuvvoj' qntšèn, što son sārnej sijje Orvan ris-tej' bajas.

14. Kuo,ss sij pū,ttèn olmij gorra, pūdij so,une olmuč, ko,č-čij pūlvij ol' sòn' ovdest,

15. I cilkij: Gospodi, šq,š'uv mun' a,lg'; son ott mānej milt vuorr, i čuovta mūhkšuv; tonn guojk što tōvj' suohpōdatt to,lle i tōvj' čācca.

16. Mun pohtlēm sòn' tōn' uopsuvvijt, i sij ie,š oajjač sòn' tīrvza,hted.

17. Nu Isus vuosta cilkij: oj, vier'zemes i mqt māhcač

pūlvdok! konn rajja mun liñcem tñij guojm? ku, kkea mi, nne leañč kīršed tñijjt? po, hted sōn' mi, nne tīre.

18. I cevzij Isus sōn'; i cuorht vūlgij sonst paggo; i pārn tīrvzuvvij testzanna.

19. Tanna uopsuvvoj' pūttēn Isusse iēnis i cīlhkēn: monn guojk mij iep oajañč sōn' vuoj'žed?

20. Nu Isus cīlkij sijje: tñ' vier'žemvūd' guojk; vujkest sārnam tijje: go, tt tñest leañč vierr gorčica siema šurađ, i cīlhkētēd tānn tearma: mon' tā, đ' go, rrēn tōr'; son mann; i illiñče ni mī tijje mā, tna, htem tūj'šēst.

21. A tātt pūlvdokk ij ni mažt ie, res nālla vuj'žuv, go mē, lec, sq, nij guojm i po, zin.

22. Kuo, ss sij lejjēn Galilējest, Isus cīlkij sijje: olmo a, lk leañč antañč olmo-kīđijjt;

23. I ko, ntett sōn'; i koalmant peajva eallaj. I sij ēuorta peac, lužešgū, ttēn.

24. A kuo, ss sij pūttēn Kapernaume, pūttēn Piedra didrazmaj kōpcej' i cīlhkēn: vaj' ant tñ' uopsej didrazma?

25. Son sārnam: ant. I kuo, ss son monij porhte, Isus, kū ovtel monij tōr', cīlkij: kožt tōn' mālest lē, Sīmman? Iemnej cqr' kiest sij vā, lteš pošlēn', ili čoañg'? ižēs o, lgin ili vērēs olmujn?

26. Piedar so, nne sārnam: vērēs olmujn. Isus cīlkij so, nne: nitt lieš a, lg' lūps.

27. A što mij sīñijjt ie, pp vi, ž'če reahka, mon' mier' gorra, lū, št vuñk, i a, vtmus kū, l', kū popaht, vā, lt mīlt; i kuo, ss ton q, v' daz sonst nā, lm', kōvnaž statir'; vā, lt sōn', i a, nt sijje mun' ovtel i ižant ortel.

Kāvcemployant qkžoš.

Tōnn vuor' uopsuvvoj' pūttēn Isu, sse i cīlhkēn: kie lē šu, r' mus a, lm-cārstvest?

2. Isus ko, ččaj pā, rn, i cieñkeht ko, ške sīñij,

3. I cīlkij: vujkest tijje sārnam, go, tt tij ieped kovsiñče i iep, ped liñče muka, kožt pārna; ie, pped čq, r' a, lm-cārstva.

4. I nitt kie uhcniñč go, tt to- la, hte pā, rn, tott leañč šu, r' mus a, lm cārstvest.

5. I kie vālt ovt muka pā, rn mun' no, mme, tott i mun' vālt.

6. A kie vīkk reahka ovt tājn ucžajn, kokk vier'ješ mi, nne.

tos' lehč pu,rcamp, go körčis so,ñne mielnhc rājk-kiedg' pīrr čāpo,tt, i kockdēn sōn' mier' čīñle,sse.

7. Po,č kqđ'-sūlje reahka-vīkmužijn; tonn guojk što bitt puo,tted reahka-vīkmužijt, a po,č tonn olmñe, pajjel konn poatt reahka-vīkmuš.

8. A go,tt tōn' kūt ili tōn' jū,lk vīkk tōn' reahka, čūp iers sajja i suo,hpe pγo īž'sant: pu,rea to,ñne monned ealmu,šše kīđ'γa ili jū,lkγa, go kū,rtin kīđin i kū,rtin jū,lkin suohpjurved a,ze to,lle.

9. I go,tt tōn' čā,lm vīkk tōn' reahka, ro,tte iers sajja, i suohpe īž'sant pγo: pu,rea to,ñne oētīn čē,lmīn monned ie,llem-sajja, go,tt kū,rtin čē,lmīn uo,łkturved toll-gtto.

10. Kīhčēd, ie,lled lokked uc,ziñčēn ni ovt tājn uc,γajn; sārnam tijje, što sīnīj ieñkal o,lmijn ju,łke vuor' ujneβ mun' a,lm-a,že kāsť.

11. Tonn guojk što olmo a,łk pūdij occeđ i pie,sted tonni, kū mājkuj.

12. Koxt lī tīn' ujnmetted mīlt? Go kiest lehč čū,tt lāmpsētted i ovt sīnest čājjeđ; vaj' son kuott a,γlo,łk a,γc tīrmijn i vuolok occeđ čajdañč lāmpas?

13. I go,tt son kōvniñč sōn'; to, vujkest sārnam tijje, son rγm-maš sōn' guojk ienam, monn a,γc lo,łked a,γced, kokk ieβ līñč čajdañč.

14. Nitt illea,γ tīn' a,łm-a,že tāhtmuš, što mājkujāč ovt tājn u,γajn.

15. A go,tt reahktur tōn' vuosta tōn' vīlj: mon', i vū,zeht sōn' rierasvūtten īžant koskest i sōnin oētīn; go,tt son jākγall tōn', ton tanna kō,ēnīj vīljant.

16. A go,tt son ij jākγol' tōn': vā,lt mieltant veal' ovt ili kūxt, što kūxt ili kolm čorr olmo ŋq,lmij guojm rγvnuva,hč ju,łke sā,ñn.

17. A go,tt ij jākγol'ñe sīnīj: cie,łk cie,rkva, a go,tt ij jākγol'ñe i cie,rker', tanna g,ñn leañč to,ñne koht tōrtmas i mīttar.

18. Vujkest tijje sārnam: mojt tij kōrbētted iemnjēst, tott leañč a,łmest kōrmañč; i mojt tij čuortbētted iemnjēst, tott leañč čoartañč a,łmest.

19. Vujkest nitt-še sārnam tijje, što go,tt tijjed kūjtas oxted mīlest ānošguo,ttbētted ju,łke tūj': tanna, mojt tij ānošgoađ'čēpped, leañč tijje mun' a,łm-a,žest.

20. Tonn guojk što ko,št kūjtas ili kolmas koaknañč mun' no,ñme, ta,ñpet mun līñče sīnīj koskest.

21. Tanna Piedar so, nne pūdi, i cīlkij: Gospodi! monn vie,rt vuorred biit kūtted rīkij vīl' san, kū lī reahktuvmañc mun' vuosta? Vaj' kičcem vuor' rajja?

22. Isus so, nne sārñ: im cīelk to, nne: kičcem' rajja, a kičcem vuorred kičlo, ye rajja.

23. Tāññ mīlt a, lm cārstva lī ovt nālla cārjñ, kū tātaj lohtoted ižes pākolvōzis guojm.

24. Kuo, ss son q, lkij lohtotted, pohtañc leaj so, nne oxt, kū leaj so, nne vealglāñc lo, kk toafnētted talanted.

25. A koxt sonst illiñc mojn māxsed, tanna sōñ' cārr pākaj mīkked sōñ' i sōñ' kapper', i pārnaj i pūkk, mī sonst leaj, i māxsed.

26. Tanna tott pākolvōs vīrij so, nne juolka, kommerdelij so, nne i cīlkij: cārr! kīršel' mun' guojk, i pūkk to, nne māvsam.

27. Cārr tonn pākolvōz šal' šuvij, lū, štij sōñ', i kū, dij so, nne vie, lk.

28. A tott pākolvōs kuo, ss son olgus līvtij, kovnij ovt ižes to, v-ružijñ, kū leaj so, nne vealglāñc cū, tt dīnarejjeđ, tāba, t sōñ', kāksolij, i sārñaj: a, nt mī, nne monn ton leaj vealglāñc.

29. Tanna sōñ' to, vruš vīrij sōñ' jū, lkij, āndōdij sonst, i sārñaj: kīršel' mun' tū, kken, i pūkk to, nne andam.

30. A tott ij tāhtañc, a vū, lkij i išteht sōñ' sievñes-sajja, konn vie, lk ij a, nt.

31. Sōñ' to, vruš, kuo, ss ujnēñ mī leaj šontmañc, cūovta sie, ptēñ; pū, ttēñ i sārññ ižes cā, rre pūkk tāññ, mī leaj šontmañc.

32. Tanna sōñ' cārr ko, čc sōñ' i sārñ: pā, ss pākolvōs! pūkk tonn vie, lk to, nne kū, ttēm, tonn vāras što ton munst āndō, ttēž.

33. I to, nne bēdij tū, j' šed lā, vvedvūd' ižant to, vruš, še, koxt i mun to, nne tū, j' šēm lā, vvedvūd'.

34. I sientij cārr i o, ndij sōñ' mūhejij, tonn rajja kuo, ss son ij a, nt vie, lk pūkk.

35. Nitt i mun' a, lm-ajc tū, j' šešgoatt tīñij guojm, go, tt ju, kjañc tīñest ij kū, d' ižes kū, tkest vīljses sōñ' rīkij.

Azcemplořant ālkxōš.

Kuo, ss Isus lūptij tājt sqrijt, tanna son vū, lgij Galilejest i pūdi, j Iud' ēj' čorro Iordan tuokka.

2. Sōñ' mīlt ienney pūdi, j olmñētted i son tīrvxō, ttij sīñij, t a, mbet.

3. I pūttēn soꝓne farisēj', i sōn' kīhčlem vāras cīlhkēn soꝓne: lījja olmnē vālt ju, kke āššest rqtjkjed īžes kapꝓrest?

4. Son cīlkij sījje vuosta: ieppeða tij lokmañč, što kū sīdij ā, kkej ajgest, q,lm-olmo i nīzan-olmo sīdij sīnījt?

5. I cīlkij: tānn mīlt kuott olmuñč a,žes i iennes, i ayt īžes kapka, i līnčēn kūyt ovt līska.

6. Nītt što sij uže ieβ leaꝓ kuoyta, st, a oꝓt līsk. I nītt, mojt Jimmel oꝓted', tonn olmnē ij bēd' rā,tked.

7. Sīj soꝓne sārneβ: nu monn guojk Mojsej pākaj a,nted rqtjkjēm-kirj, i rqtjkjed sonst?

8. Son sījje sārñ: Mojsej tīn' korr kū,tkij mīlt tījje a,ndij vālt rqtjkjed īžant q,kiñ; a ā, lkmēn illīnč nītt.

9. A mun tījje sārñam: kie rqtkaꝓ īžes kapꝓrest ie,ꝓes tūjest go reahktuwmuž' guojk vīersij guojm, i nqjhtlatt numpā, tott lī vīersij guojm reaklañč; i kie nqjhtlatt rātkañč kapka, lī vīersij guojm reaklañč.

10. Sārneβ soꝓne sōn' uopsuvvoj': koꝓt olmuñč nītt leañč kormañč īžes kapka, to puꝓreamꝓ soꝓne lī ij nqjhtlotted.

11. A son sījje cīlkij: ij pūkijt tātt sā,ññ čqꝓ', a kieꝓ lī antañč.

12. Tonn guojk što lieβ kāčkañč olmo, kokk ie,ꝓnes čovjest še,ñtēn nītt; i lieβ kāčkañč olmo, kokk lieβ kāčkañč olmij gie,ččēn; i lieβ kāčkañč olmo, kokk īža kqčken īžes' a, l m cārstva guojk. Kū oajj čāg'ned, q,ññ čā,geant.

13. Tanna pohtañč lējjen soꝓne pārñā, što pējahč sīnīj ol' kīdijdīs, i kommōrdola, hč; a uopsuvvoj' sīvtēn sīnījt.

14. Nu Isus cīlkij: lū,šted pārñajt, i ielled caꝓced sīnījt pōtlemmen mun' gorra; tonn guojk što tēle-m, kmij lī a, l m-cārstva.

15. I pējij sīnīj ol' kīdijdīs i vū, lkij ta, mpe.

16. I kīč, pūdij oꝓt olmuñč i cīlkij soꝓne: sīꝓ uoꝓsej! mojt mī,ꝓne bītt tū'šed sīknījt, tonn vāras što mī,ꝓne lehč aꝓe ealmuš?

17. Nu son cīlkij soꝓne: mojt ton kočcaꝓ mun' sīknēn? Nī kie illeaꝓ sīꝓ' goitt oꝓt Jimmel. A goitt ton tātaꝓ monned aꝓe ealmušše, tū, l jod' (Jimmel) pāhkmužij mīlt.

18. Sārñ soꝓne: mojt mīlt? Nu Isus cīlkij: ie, l' koꝓt, ie, l' reahktuw vīersij guojm; ie, l' suolent; ie, l' sārñ kie, les čqꝓr-olmo-sqꝓjīt;

19. A *ne ažant eannant šurren, i šqbešt ižant ałtmus', gođt ičč ižant.*

20. *Nūrr olmuńč so,ņne sārń: tāńń pūkķ mun pińńem iččan nūrvūđest; mī munst veal ij oal'?*

21. *Isus cīlkij so,ņne: go ton tāthiž lieđ' tīvń nālla; mon', māř' ižant ealmuž', i jū,ře vājvšijť; i to,ņne leańč eall ałmest; i puo,đe, rā,ņc mun' mīlt.*

22. *Kuo,ss kulij nūrr olmuńč tāńń sārń', son vq,ņcij tu,ņpla peaclest; tonn guoķķ što sonst leaj ienneř ealled.*

23. *A Isus cīlkij ižes uopsuvrijť: vujķest sārńnam tijje, lōssed lā vāptekķe monned ałm-cārstva.*

24. *I veal' sārńnam tijje: kiepsamp lā verblūtķe monned nīvl' pottaš čod', go vāptekķe monned Jimmel cārstva.*

25. *Gođt sōń' uopsuvroř' tāńń ku,łłen, sij čuorta sūrķńen i cīl-ħķen: kie oajj šitt pie,štjurved'?*

26. *A Isus ķičist sīń' ol', cīlkij sijje: tāťť olmuĵť illeaz mařť tuĵ'šed, a Jimmel pūkķ oajj.*

27. *Tanna Piedar cīlkij so,ņne vuosta sārńe: ķič, mij kū,đim pūkķ, i vū,łķim tōń' mīlt; mī šitt leańč mijje?*

28. *Nu Isus cīlkij sijje: vujķest tijje sārńnam, što tij, kokķ mun' mīlt vū,łķijť, oťťtest šontmušest, kuo,ss išt olmo ałķ ižes slā,v' ištem-sajja, i tij ištibetteđ kūřtemplo,ř' ištem-sajja, sūtķeđ Izrail' kūřtemplo,ř' pūlvōđķķeđ.*

29. *I ju,ķjańč, kū kuott ižes portijť, ili vīłijť, ili uorpnijť, ili a,žes, ili iennes, ili kqķķes, ili pārńajđis, ili iemnijť mun' nom' guoķķ, son oaińč čū,đe vuorred ienamp, i leańč so,ņne a,ře ealmuš.*

30. *A ienneř leańč a,řtmussed ma,ņemussen, i ma,ņemuz' lińčńin a,řtmussen.*

Kūřtlořant glķžōš.

Tōńń guoķķ što lā ałm-cārstva ovt nālla port řo,řjenin, kū ĩńcek aĵgelt ľivťij pā,łłķķeđ tūĵ-olmīĵť ižes vėńń-mūrj-ĵĵto.

2. *I kuo,ss son sārńij guoĵm šitij ārvajń ovtij dinārėĵij peajva, son vulgeť sārńijť ižes vėńń-mūrj-ĵĵto.*

3. *Kuo,ss son ľivťij olgus koalmant čea,ss bā,ł', son uĵńij nu,ņ-đijť čuońčmen kāķp-sajest tūĵ'řa.*

4. *I sijje cīlkij: monned i tij mun' vėńń-āĵta, i mī tijje vū,łģińč antam tijje. Sij vū,łķen.*

5. Vā,št līvtij kudant čea,ss pā,l', i arcant čea,ss pā,l', i tūjēst tonn-še.

6. Keačča kuo,ss son līvtij oxtemplo,ant čea,ss pā,l', son kovnīj nu,mbijit tūj'za čuoñčmen, i sārñ sijje : mojt tij tūj'za čuoñčbētēd tā,št keažas piejv' ?

7. Sij sārneβ so,ñne : ni kie ij pā,lhkañč mīñijt. Son sijje sārñ : mōnnēd i tij mun' vēnn-ājta, i mī tijje vū,lkiñč līñčbētēd vā,lteōd.

8. Nu kuo,ss šōndij ieknañč, cealkk vīnn-ājō' zo,zjēñ ižēs vīrma olmūe : ko,č tūj'šejijt, a,nt sijje pā,lk, qkkeht ma,ñmuzijñ a,vōmuzij rajja.

9. I kokk pū,ttēn oxtemplo,ant čea,ss pā,l', vq,ltēñ ovtij dinārējij.

10. A kokk pū,ttēn a,vōmuzij, ju,rtēñ, što vā,ltep ienamp ; a i sij vq,ltēñ ovtij dinārējij.

11. I kuo,ss sij vq,ltēñ, q,lkēñ port zo,zjēñ' ol' grteōd.

12. I sārñun : tākk ma,ñ'mus' tūj'sēñ ovt čea,ss, i ton pijijz sīñijt ovt rajja mīñij guojm, kokk kū,ndēm piejv' losseōvūōd' i pqsēp.

13. A son vuosta cīlkij oxtē sīnest : vīlj ! mun' im viereht tōñ' lo,rest ; ikka ton siehtmañč mūñijñ oxtēd dinārējest ?

14. Vā,lt ižant, i mōñ' ; a mun' tātam a,ntēd to-lajne ma,ñmussē tonn-še, konn i to,ñne.

15. Ijja mun' lea vālt iččāñ līkest tūj'sēd, mojt tātam ? Ili lī tōñ' ča,lm ā,ñes vērēs eal' ol' tonn gie,ččēñ, što mun' leam šīz ?

16. Nitt līñčēñ ma,ñ'muz a,vōmussen, i a,vōmuz līñčēñ ma,ñ'mussen ; tonn guojk što lī ienney kohēmañč, a vānas lī val'sañč.

17. I vū,lkij Isus pajas Ierusalimma, i vārest koččaj kūxtemplo,kk uopsuvjēttēd reavna ovtijt, i cīlkij sijje :

18. Kīč, mij mōnnep Ierusalimma, i olmo a,lk leañč antañč šu,r'mus papijt i kirj-kīōijt, i sūdešguōdett sōñ' sorma ;

19. I a,ntet sōñ' tōrtmōs olmijt okna,htem vāras, kuppem vāras, i riste-sa,ntem vāras ; i koalmant peajva son eallaj.

20. Tanna pūōij so,ñne Zevēdēj' o,lgiij ie,ññ ižēs o,lgiij guojm, kommōdōlij i mojt leañč āñaj sonst.

21. Son cīlkij so,ñne : mojt ton tātaž ? Son sārñ so,ñne : cīlk, što tākk kūxt mun' a,lz' ištēñ tōñ' luz' oxt uo,lgēs pealla, a nu,mp čīñž bealla tōñ' cārstvest.

22. Isus cīlkij vuosta : iepped tīō', mojt āñbētēd. Uo,jbētēd

iepped jukked tonn nāp, kon mun jugoškoadam, ili ristnotted tejn ristnotmužijn, kojn mun ristnoadam? Sij so, nne cilkēn: uojjēp.

23. I sārñ sijje: muu' nāp līncētted jukkod, i ristnotmužijn, kojn mun ristnoadam, līncētted ristnotted; a ištēd uo,lgēs pealla i činč pealla mun' luz', illea mun' a,vtmest, a kiez mun' a,čč vqlmišt.

24. Kuo,ss ie,rēs lo,kk uopsurvoj' ku,llēn tānn, sij sie,ntēn kūjt vīlj' ol'.

25. A Isus koččaj sīnījt i cīlkij: tij tūtbetteđ, što olmīj cqr' sīnīj a,ln q, nneβ cqr vūō', i šurr-olmo vālt q, nneβ sīnīj a,ln.

26. A tīnīj koskest ij bēd' nitt lied'; a kie tāht tīnīj koskest šu,remussen lied', so, nne bitt tije slušjen lied'.

27. I kie tāht tīnīj koskest a,vtmussen, so, nne bitt tije lied' p,qkolvossen;

28. Nitt go,tt olmo a,lk ij tonn vāras poattañč, što so, nne sluš-čēs, a slušēd pūdi, i a,ntēd i,šes jīñk, iengij lo,n'sem vāras.

29. I kuo,ss sij vū,lkēn Ierizonest, sīnīj mīlt pūdi, i enney olmnēttēd.

30. I kīč, kūjt ča,lmzemmes, kokk orrun čuokas gūrest, kuo,ss sij ku,llen, što Isus mann rāj', a,lkēn kukžolleđ: šqlošt mīnījt, Gos-podi, Dqrīđ a,lk!

31. A olmo p,qhkun sīnījt orred jīn'za; a sij real čū,vtamp kukžolšjūtten: šqlošt mīnījt, Gos-podi, Dqrīđ a,lk!

32. Isus jōskij, koččaj sīnīj a,ltla, i cīlkij: mojt tij tāhtbetteđ munst?

33. Sij sārñ so, nne: Gos-podi, što āvñēhēn mīnest ča,lm'.

34. Nu Isus šqloštluvi', kūskij sīn' ča,lmījt; i testžanna ujnēš-gū,ttēn sīn' ča,lm', i sij vū,lgēn sōn' mīlt.

Kūjt-lo,ant ozt q,kyoš.

I kuo,ss sij altnēn Ierusalimme, i pū,ttēn Vīfagejja, Jeleon tie,rñm luz; tanna Isus vūlgeht kūjt uopsurvoj',

2. i cīlkij sijje: monned sījte, kū lī vujkest tīnīj ovdēst; i tēde-žanna vuorest kovnbetteđ nīñlos o,ssol' kormañč i nurr o,ssol sō-nijn; čuo,vtēd i pu,htēd mī, nne.

3. I go,tt kie cīlkiñč tije mojt ni: čēlhekēd vuosta, što sīnījt bitt šu,rre; i vaktiñne vūlkaht sīnījt.

4. A pūkk to-la,hte leaj, što leañč tonn mīlt, kū leaj sārñmañč pajjel prōrok, ku sārñ:

5. Cielhked Sion nájte: kīc tōn' cęrr poatt tōn gorra, suone, orr nūñlos o,ssol' a,ln i nūrř o,ssol' a,ln, tqvas o,ssol' a,lg' a,ln.

6. Uopsurvoj' vū,łkēn, i nitt līkkošgū,ttēn, kozt pākaj sijje Isus.

7. Sij pu,htēn nūñlos o,ssol' i nūrř o,ssol', i pijjēn sīnīj ol' i,žes qsrįjt, i son ištij sīnīj ol'.

8. A ienneę olmnē,ttēd šittēn qsrįjōis čūhko mūlt; a muta čū,hpēn ūvsįjt mūrįjn, i šittēn čūhko mūlt.

9. A olmo, kokk vę,ncēn ovdēst i kokk sq,łtēn, lo,řikēn: Osanna Dqvid alka! Blavoslovmañč lī tott, kū poatt Jimmel no,mme! Osanna paj'muzest!

10. I kuos,ss son monij Ierusalimme; omp la,nn līknešgūđij, i sārņaj: kie tātt!

11. A olmo sęrnun: tātt lī Isus, prōrok Galilej' Nazarietēst.

12. I soaņaj Isus Jimmel cie,řkva, i vujēht pūkįjt mākįjt i uostįjt cie,řkvest olęus i kō,mēht vęj'žej' tū,łįjt, i golup mākįj ištēn-saj'.

13. I sārņaj sijje: lī kirj,žañč: Mun' porht kohčaj mę,łēc-sā,n' porhtēn; a tij tūj'šįjt sōn' olmo-čūz'žolįj vuoñken.

14. I pū,ttēn so,ņne cie,řkvest ča,łm'žemmes i lohkuš; i son tīrvę,ttįj sīnįjt.

15. Nu kuos,ss šu,řmus pęp i kirj-kīđ' ujnēn ujnā,htēn tūjįjt, kojt son tūjįšt, i pārņajt, kok kukę,łlēn cie,řkvest i sęrnun: Osanna Dqvid alka! tanna sij sie,ņtēn.

16. I čīłkēn so,ņne: kulaza ton, mejt sij sārņe,ž? Isus sārņ sijje: kulam! Ieppeda tij lokmañč ni kuos,ss: u,ę pārņaj i ra,ņt-pārņaj űę,łmįjn ton tūj'šęž kīhtmuž?

17. I kūđij sīnįjt, līvtįj olęus la,ņnest Vifāņeįje, i tq,mpet ijjed'.

18. A iñček, kuos,ss son męst męhčēl lanna, porsurįj.

19. I son ujnįj čuoškas gūrest ort smokva-mūr' i pūđįj so,ņne a,łt; i go,tt sonst ij kovņma ni mejt go ortįjt loštįjt, sārņ so,ņne: illiñče tonst ovdus ni kuos,ss šant a,łk pajas. I smokva-mūrř testęanna koškįj.

20. Kuos,ss uopsurvoj' tānn ujnēn, sij tōv'žę,ššēn, i sęrnun: kozt tōnn vaktiñē koškįj smokva-mūrř?

21. Nu Isus čīłkįj sijje ruosta: vujkest tįje sārņam: q,ņešřūd'-ņįpped vier', i iepped pu,štįjt jurtešřuode, tanna iepped liñče ort' tōnn tūj' tūj'šēd, mī lī tūj'šañč smokva-mūrřre; a go tij cielhkbedded tānn tearma: pajjen i jōr' mie,řre; nitt i leañč.

22. I pūkk, mojt tij ān'hēpped vierajn ma_ilec-sqnijn, vālt-betted.

23. I ku_oss son pūdi_j cie_ilkva, i uopest, pūttēn so_ane šu_r'mus p_gp i poar'semuz olmi_jn, i cīlkhēn: kienn ton vāltajn tānn tūj'saz? I kie to_ane o_ati_j muka vālt?

24. Isus cīlkij sijje vuosta: ko_išam i mun tīnest ovt pajas: go_tt tij cīlkhēpped mi_ane, nitt i mun ti_jje cealkam, kojn vāltajn tānn tūj'sam.

25. Ko_st leaj Orvan ristmuš: o_almījn a_ili olmi_jn? Sij košknis ju_rtēn: go_tt cie_ilkhēp o_almījn, to son cealkh mijje: monn giečēn tij tanna iepped vīrma_nč so_ane?

26. A go_tt cie_ilkhēp: olmi_jn; pōllōp olmi_jn, tōnn guojk što pūkk lo_zo_tt Orvan prorokken.

27. I cīlkhēn Isu_sse vuosta: ie_pp tīd'. Cīlkij sijje i son: i mun ti_jje im cie_ilk, kojn vāltajn tānn tūj'sam.

28. A ma_zt tīn' mālest lī? O_zted olmu_st lē_jjen kū_zt a_ilg; i son pūdi_j a_rtmuš' luz', cīlkij: a_ilk, mon' i tū_ješt tā_rm mūn' vēnn-ā_jdest.

29. Nu son vuosta cīlkij: im tāt; a ma_inlest tā_r'zuvij i vūlkij.

30. I monij numpa, cīlkij tōnn-še. Tāt cīlkij vuosta: vuolgam, šurr; i ij vuolka_nč.

31. Kū kuoztsest jāk_zolij a_išes pāhkmuš? Sij sārne_z so_ane: a_rvtmuš. Isus sijje sār_n: vujkest sārnam ti_jje, što mitta_r' i oakko_j' nīzan ovtel tīn' monne_z Jimmel cārstra.

32. Tōnn guojk što pūdi_j ti_jje Orvan vujkedvū_d' vārajn; i ti_j iepped vīrma_nč so_ane: a mitta_r' i oakko_j' nīzan vīrrēn so_ane; a ti_j zošše i ujni_jt tānn, iepped kajdotma_nč ma_nāa što vīrred so_ane.

33. Kullēd nu_mp ārvdōz: leaj muta port zo_zjen, ku išteht vēnn-ā_jd', pīrr cea_ngaj ā_jdaj_n sōn', rābaj sonst vēnn-ā_rd', tū_ješt bā_išn; i o_andij sōn' vēnn-ā_jtnikij i vūlgij p_ggo.

34. A ku_oss pūdi_j šantaj pā_ill, son vūlgeht i_zes pāhkam-olmi_jt vēnn-ā_jtnikij luz', vāltēd i_zes šantajt.

35. Vēnn-ā_jtnik tā_iš'zēn sōn' pāhkam-olmi_jt, muta ku_ippēn, mutam ko_ntēn, a muta kīd_gij guojm ku_ippēn.

36. Ovt vūlgeht nu_mbij_t pāhkam-olmi_jt, ienamp ovtli_nčēd; i sīnij guojm tūj'sēn nitt-še.

37. Ma_in' mu_sse vūlgeht i_zes a_ilg sijje, sār_naj: sij ōknušše_z mun' a_ilg'.

38. A vēnn-ā_jtnik, ku_oss ujnēn a_ilg', cie_ilkhē_z nu_mp numpas:

tätt leañé eall-q,ñnej; vuolkep, kontaka sōn' i vāltaka sōn' kuot-
jeĵ' eal'.

39. I tāʒ'žen sōn', vikken olgus venn-āĵðest i ko,ntēn.

40. Tonn guojk, kuosss pūðiñč venn-āĵð' zo,zjēn, moĵt son ie,leš-
roatt tāĵ venn-āĵtnikij guojm?

41. Sārneĵ so,ñne: tajt p,q:ss-olmājt ant p,q:ss sorma, a venn-
āĵð' son ant nu,mbijt venn-āĵtnikij, kokk liñčēn a,nted so,ñne šantajt
sīn' p,q,līj māl't.

42. Isus sārñ sijje: ieppeda tij lokmañč ni kuosss kirjijñ:
kiedĵ, konn tūĵ'šeĵ' olmo su,hppjēn, tott šonđij ugl-uoĵren; tätt lī Jim-
lest, i lī tēvren mīn' čē,ñmijñ?

43. Tonn māl't sārnam tijje, što leañé vāltañč tīnest Jimmel
cārstva i leañé antañč olmājt, kokk pu,hteĵ' sōn' šandajt.

44. I tott, kū jorr tāññ kiedĵ ol, murtlat; i kienn ol' son jorr,
tonn pa,čē.

45. I kuosss sij ku,llēn sōn' ārvðozijt, šu,rmus p,qp i farisēĵ'
ārvðēn; što son sīñij bajas sārñ.

46. I sij tqtun sōn' tāʒ'zed, a po,llēn olmājn; tonn guojk što
q,ñneš sōn' proroken.

Kūztloyant nu,mp qkzoš.

Isus veal sārñaj sijje ārvðozij guojm i cūlkij:

2. A,ĵm cārstva lī ovt' nālla c,qrr-olmāne, kū tūĵešt nājm-tuo,l'
ižēs a,lĵ' vāras.

3. I vūlgeht ižēs p,qkolvozijt ko,hčēd ko,hčēmañč nājm-toalla; i
ieĵ tāhtmañč pu,qtēd.

4. Ovtā vūlgeht nu,mbijt p,qkolvozijt, cūlkij: cie,lhkeð ko,hč-
mañč olmājt: kīč, mun v,qlmše iččān kū,ss-vēar', mun' vū,z' i mī leaj
pōrttañč, lī kontañč, i pūkk lī v,qlmoš; pu,qtēd nājm-toalla.

5. A sij ie,ĵ jākz,olma tonn, a vū,ĵkēn, kie ižēs pūlto, kie ižēs
k,qhpo.

6. A earras tāʒ'žen sōn' p,qkolvozijt, ðknehtēn i ko,ntēn sīñijt.

7. Kulij c,qrr tonn i sientij sīñij ol'; i vūlgeht ižēs vīĵ', māĵgaj
pūkk toĵt ko,ñđijt i pū,ldij sīn' la,ñn.

8. Tanna son sārñ ižēs p,qkolvozijt: nājm-tuo,ll lī v,qlmoš; a
ko,hčēmañč ieĵ liñč q,n'žēĵ'.

9. Tonn guojk monned čuokas-ratkloyijt, i pūkiĵt, kienn ko,n-
bētted, ko,hčēd nājm-toalla.

10. I tokk p̄kolvoz l̄ytn̄ c̄uhksij ol', k̄op̄c̄en p̄ukk, kiejt lišša k̄ōvn̄n̄, i p̄ss olm̄ijt i š̄iγ' olm̄ijt; i n̄ajm-tuo, ll koakka, n̄ t̄v̄d or'j̄j-guojm.

11. C̄qrr kuos̄s son p̄ūdij k̄ihc̄ed išt̄nañc̄ n̄ajm-tuo, l̄nikijt, ujnij ta, mbet olmo, k̄ū illiñc̄ tov'notmañc̄ n̄ajm q̄sγij guojm.

12. I s̄arn so, p̄ne: v̄ilj! kojt ton p̄ū, tt̄eγ t̄iγe ikk n̄ajm-q̄sγij guojm? A son oraj j̄n'γa.

13. Tanna c̄ilkij c̄qrr p̄kolvozijt: korred̄ sonst k̄idiyt i ju, l-kijt, v̄ā, l̄ted s̄ōn' i suoh̄p̄je, k̄ked olgmus siev̄ñde, s̄se; ta, mp̄et leañc̄ lujhkmuš i p̄gnij guojm k̄āckmuš.

14. Tonn guojk što ienney l̄ kohc̄mañc̄ a v̄anas l̄ v̄ql' šañc̄.

15. Tanna faris̄eγ' v̄ū, lk̄en i kosknis ju, r̄ten, kojt l̄h̄c̄ s̄ōn' šil- led s̄gnij guojm.

16. I v̄ū, k̄zolleβ so, p̄ne iž̄es uopsuγijjt irodianij guojm, s̄arneβ: Uopsej? mij t̄ittep, što ton leaj v̄ujked, i v̄ujkest uopsaγ Jimmel keaj̄n i ikk v̄ülleht n̄i kien m̄illed̄ m̄ilt ie, l̄led; tonn guojk što ikk k̄iē n̄i koj k̄āsvaj ol'.

17. Nitt c̄ielk mijje: kojt ton k̄iēaγ, l̄, illeaj luoštañc̄ a, p̄ted čoañg' Kesar̄re?

18. A Isus, k̄ū ujnij s̄in' p̄qsvūd', c̄ilkij: moz mun' k̄ihc̄lēpped, k̄ūγtla?

19. V̄ū, z'ž̄ekked m̄i, p̄ne tieñg', koj̄n čoañk m̄ā, v̄sett. Sij pu, h̄ten so, p̄ne dinārej'.

20. I s̄arn sijje: kienn l̄ t̄ātt k̄ōvas i kirj kirj'zañc̄?

21. Sij s̄arneβ so, p̄ne: Kesar'. Tanna s̄arn sijje: nitt a, n̄ted Kesra, m̄okk lieβ Kesar', a Jimla, m̄okk lieβ Jimmel'.

22. Kuos̄s kull̄en t̄ānn, sij tov'γū, š̄s̄en, k̄ū, t̄ten s̄ōn' de v̄ū, lk̄en.

23. Tonn piejv' p̄ū, tt̄en so, p̄ne sadduk̄eγ', kokk s̄arneβ, što illeaj j̄amm-olm̄ijt eal'jemuš, i ko, c̄c̄en sonst:

24. Uopsej! Mojs̄ej c̄ilkij: go kie j̄āmm, i sonst ieβ leaj p̄ārna; to s̄ōn' v̄ilj q̄nn v̄ālt s̄ōn' k̄appoγ' iēcis, i čuon̄člaht sie, mea v̄iljes.

25. Leaj m̄ānest k̄iēc̄em v̄iljed; a, v̄dmuñc̄ najhtl̄ođij i j̄amij, i go sonst ieβ liñc̄ p̄ārna, son k̄ūđij kapke iž̄es v̄ilje.

26. Ort' n̄ālla i nu, mp̄ i koalmant i k̄iēc̄ant rajja.

27. A mañña p̄ūkij i k̄qβ j̄amij.

28. I nitt ealjem-p̄ā, l', kienn leañc̄ sijjed k̄iēmest son k̄qβ', go sij q̄nn̄en p̄ukk s̄ōn'?

29. Isus cǎlkij sijje vuosta: seaknontbetteð, go ieppede tide kirjžemuž ni Jimmel sāmajt.

30. Tonn mǎlt što eal'jem-pā,l' ie,tt nqjhtlottut i ie,tt monnu,t kujjo, a ielet, go,tt Jimmel' ieñkaal' a,lmest.

31. A jgmm-olmij eal'jem bajas ieppeda tij lokmañč mǎ lǎ tijje cealhkañč Jimm'lest:

32. Mun leam Abram Jimmel, i Issak Jimmel i Jqhko Jimmel? Jimmel illeaz jgmm-olmij Jimmel a ie,ljij.

33. Kuo,ss olmo kǎllen tǎnn, tov'çu,ššén son' uopsemuž.

34. A farisēj', kuo,ss sij kǎllen, što son tǔješt saddukejijt jin'ya orred, sij koaknén ovt sajjja.

35. I oxt sǎnest, zakonněhk, sǎn' kǎhčlem vǎras ko žij, sǎrnaj:

36. Uopsej! kǎ lǎ šu,r'mus pǎhkmuš zakonest?

37. Isus cǎlkij so,ñne: šqbošt Gospod' ižant Jimmel' pǔkijñ ižant kǎ,tkijñ, i pǔkijñ ižant jǎnkijñ, i pǔkijñ qntšemužijnant.

38. Tǎtt lǎ a,rdmus i šu,rmus pǎhkmuš.

39. A nu,mp lǎ tǎnn nǎlla: šqbošt ižant altmuz', go,tt ičč ižant.

40. Taj kǔzteð pǎhkmuž ol' poštur pǔkk zakon i prorok.

41. A kuo,ss koaknén farisēj', Isus kožij sǎnest:

42. Mejt tij ju,rtbetteð Xristoz' bajas? Kienn son lǎ a,lk? Sij sǎrneš so,ñne: Dqvid a,lk.

43. Sǎrn sijje: a koxt Dqvid, vujñas mǎlt, ko,hč sǎn' šurron, kuo,ss son sǎrn:

44. Cǎlkij šurr mun' šu,rre: išt uo,lgés pealla mun', konn rajja pėjam tǎn' vuostlajt tǎn' jǔlgij vuolla.

45. I nitt, go Dqvid ko,hč sǎn' šurren; koxt šitt lǎ son sǎn' a,lk?

46. I ni kie ij oajjañč so,ñne cǎlhked ni sǎ,n' vuosta; i tonn piejvest ij tǔstmañč ni kie ko,čced sonst.

Akkalai nyelvjárás (23—28. fejezet).

Koxt-lok-kolmat algos.

Tanna Isus algtij sarnod olmo,t i ižes vuohpnadojijt,

2. I cǎlkij: Mojsej ištam-sajje ištiš kirj-kid i farisej.

3. I nu,t puk, mojt sij pāko,t tijjūt rukkedod, rukk'dēppe i tujje-šēkke; a sij tujje mie,lt jelle monnod: ton-det što sij sarno,t i jet tujjed.

4. Si' kuor'det lo,sses i ku,ndetemes nu,ddit i pijjet o,łgi ol olmo,t; a i,ž jē tāt ni surmen likkastatte sijjūt.

5. A puk i,žes tujjūt tujjet ton-det, štobi ujn'čiš sijjūt olmu; sij žorrošet i,žes perveskit i su,redet i,žes āssoji sojjūt.

6. I nu,t savv'set vonn'jed vus-sajjin pīrin i ārrod parrasamus sajjin sinagogin,

7. I cestatmuž olmo čoŋkmužo,n, i štobo olmu ko,čičičiš sijjūt: vuopistij! vuopistij!

8. A tij jēpped nom'ded vuop'sten, ton-det što oyt lē tist vuopistij Xristos; a puk tij lēpped vüllež.

9. I ēžin i,žat jelled nommo,t ni ovt mānō o,ln: ton-det što oyt lē tist i,č, kū lē o,lmest.

10. I jelled nommodo,łl vuopesto,n; ton-det što oyt tist lē vuop'stij, Xristos.

11. Šo,rmus tist a,n leič tijjūt pākaldos.

12. Ton-det što kū ollonat i,žes, tot vu,łledamañ leič; a kū vu,łlead i,žes, tot pajjan.

13. Kōvr tijjūt, kirj-kād i farisej, licmier, ton-det što kātvette o,lm carvut olmo,t; ton-det što i,ž jēpped čañded i tāttojūt monno,đ jēpped lušte,ł.

14. Kōvr tijjūt, kirj-kād i farisej, licmer, mojt porvette lesk porto,t i licmer-nalla ku,hk' ajjesteppe: ton-det va,łtvette ton jēnap sudmuž.

15. Kōvr tijjūt, kirj-kād i farisej, licmier, mojt pir monvette mier i košk mand moacotem bajas žo,t ovt; i ko,t tāt šontal, tujjeverette sū ād o,łgin, kojt vier,t keaznabo,n tijjūt.

16. Kōvr tijjūt, šokkes lajtij, kok sarnavette: lečči kī boždat cerkven, tot ellea ni mī; a lečči kī boždat cerkov ko,łlin, tot vier lē.

17. Miltomes i šokkes! Mi lē jēnap, ko,ł ili cerkov, mī po,zeat ko,ł?

18. Nu,t-že: lečči kī boždat oltarin, tot ellea ni mī; a lečči kī boždat la,žimin, kōboñč lē sū o,ln, tot lē vier.

19. Miltomes i šokkes! mī lē šōreap, la,žmuš, ili oltar, kōboñč čurvat la,žmuš?

20. I nu,t boždottoj oltaren, boždat i pukō,n, mī lē sū o,ln;

21. I boždottoj cerkvin, boždat sujn i su,št illijin ;

22. I boždottoj olmo:n, boždat Jummo:l oltaro:n i sū o:ln
ārrojin.

23. Korr tijjit, kirj-kīd i farisej, licmier, mojt ontvette logat
vuo:s meatest, anisest i tminest, i ku,ddin mī lī zākonest kallašomuš,
sudmuš, šig-kuo,tkrut i vier: tan go,tked leaj tujjed, i ton ellea
kuodded.

24. Šo,kkes lajtij, kok čedvette čuško,t, a nilvette verbljud !

25. Korr tijjit, kirj-kīd i farisej, licmier, mojt čistvette nā,pit
i juodit olgo,lt, a siskelt sij lie tivd keškmuz i kiellesvūdet.

26. Šo,kkes farsej ! čist vū,št nā,p i juo,d sisklas, ton-det leūci
sij olg-biel pu,ttes.

27. Korr tijjit, kirj-kīd i farisej, licmier, mojt lēpped ovt nālla
pajnam jānij-kuodij-vujm, kok lēb olgo,lt kīččed moččed, a sīst sij
liet tivd jānij-tavtīt i ju,kke torkmuzot.

28. Nu,t i tij olg-bie,lt lēpped olmo,d kīččed vujk olmo:n, a sīst
tivdotam licmercūdet i zākonotemesvūdet.

29. Korr tijjit, kirj-kīd i farisej, licmier, ton-det tujješeppe
jānij-kuo,t prorokit i močideppe vujk-olmo,t jānij-kiedjijt.

30. I sārnavette: leūžim mij īčen ječčin pejvid, jep leūžim
outsanē sijji prorokij vorr vāллоjest.

31. Nu,t tij īž īžant pūtt lēpped svēttel, mojt tij lēpped tejd
o,lgī, kok ko,ntiš prōrokit.

32. Tij tivdotiepped īžit jiežit mie,r.

33. Ku,vdi, käcklas ku,vdij šontmuž ! maht tij určstēppe ātta
sūdokeanna ?

34. Ton-det, nu,t, mon vulg'talam tijji gāra prōrokit, i mīll-
olmo,t i kirj-kīdit ; i tij earrasit ko,nt'vette, i poannašeppe, a earrasit
a,lkvētte tākked tij sinagogin, i vuojtet vienest vienna ;

35. Ann poatta tijje ol puk vujk vorr, vāllamañē manda o:ln
vujk Āvel vorest Sākri, Varaxin o,lk vor rajja, kon tij ko,ndit cerkor
i olta,r koskest.

36. Vujkist sārnam tijjit, tāt puk poat tā,llan šond ol.

37. Jerusalem, Jerusalem, kōboñē kondoñē prōrokit i tākk
kīdji-vujm, kok lēv vulgotamma tu,nne ! momet vārr tāttom mon
čuo,ñked tū pārnat, mažt londañē čoñk īžes o,lgit sojji volla, i tij
jieppe tātoškoatmañē !

38. Nu,t tijjit kuddastal tij port kōrasen.

39. Nu, t sārnam tījjit: jiepped ujnēst mū anrēnč rajest, kon jiepped līnke: laoslovmañč puo,ttij Jummel nī,mmē!

Ko,zt-lo,k-ñeljat algtoš.

1. Vu,lgij Isus olgas i vā,ņzij cērkvēst; i pū,ttin su,ņne sū vuopnattij čojetēt su,ņne cērkov, mā,xt leaj tujašamañč.

2. Isus cilkij sijjīt: ujnēviete, jiepped puk tajt! Vu,ķkest tījjit sarnam: ij kuddu ta,št kiedj kiedje o,ln! puk leñč murtstalmañč.

3. A ko,š son ārij Jeleon term o,ln, tanna pū,ttiš vuopnattij su,ņne ovtsest, koččiliš: celk mijjīt, ko,š tāt leñč, i mo,ntem lī tū pōtmuš i ēgge kēž tomtmuš.

4. Isus cilkij sijjīt vuosta: vāredikke ton-det, ni-kī ij kēzoči tījjit reahka.

5. Ton-det što jēnnoji puo,det mū nīm vo,ln, i ā,lgēt sarnet: mun leam Xristos, i jēnnojīt sij kēzet reahka.

6. Nu,t-že kullovette tormuži bajas i tormuži sā,ri bajas. Kīcēd, jielled sur,ķestal: ton-det što toz pukod galgoč leajd; a tāt veal elleak kieč.

7. Vi,llijet olmo olmo ol, i cār,vtut cār,vtud ol; i leñ,žet nealgastomuš, i ob i madd-torjēstomuš pajki melt.

8. Tāt veal puk lī kob algot.

9. Tanna leñ,žēt o,nteled tījjid pie,žsemuže i ko,ņdeškuo,det tījjit; i tij leñ,žvette jieppe sāvašamañč pūko,ņ olmo,ņ mū nomest.

10. I tanna jēnnoje kēzvūdet reahka; i ka,ņc ka,ņzes ā,lgēt ontled, i jē sārvošoškuo,det ka,ņc ka,ņzes.

11. I jēnnoj kēles-prōrokit koco,čet i kēzet jēnnojīt reahka.

12. I zākontemmesvud lasnamuž-det jēnnojīn čoackāt sāršamuš.

13. A kī kuondeškoat kēže rajja, leñč pasmañč.

14. I tāt car,vtud Jevanjeli leñč sāg,tamañč puk mand o,ln, sri-dētelvūden pūkod olmo,đ, i tanna poat kēč.

15. I nu,t, ko,š ujnēvete kōrasvūddumuž kea,ņvū,đ, mī leaj sarnmañč pojjil prōrok Tannil, čoañčmen po,ž sajēst (lokkij a,ņ tomt):

16. Tanna kok lī leamañč Judeest a,ņ určēt termīt;

17. I kī lī kāt o,ln, tot jeallas luoštlat va,ltēd mon-ni i,žes portest;

18. I kī lī piēld' o,ln, tot jeallas poñlat māsa,t va,ltēd i,žes āssojīt.

19. A kovr jārasso,t i čič-portijit tojd pejvid.

20. Ajjestēkke, ī šondaci tiji urēmuš talva ili sōvet.

21. Tōn-det što tanna leñč šur kop, mo,ntem elmañč mier' kē-žest anjeñč rajja i ī leñč.

22. I ko,t jē uonnadaččiš tok peju, ij pastodoči ni ozt lešk' ; a vall'samo-det tok peju uonnodet.

23. Tanna ležži kī cealk tijiit : kīč, ta,št lī Xristos, ili tombe ; jelled askod.

24. Tōn-det što kocc'jet kēles-χristi i kēles-prōroki, i o,ndet šur čojetumužit, i ču,d-vūdet, reahka kēssem-det, ko,t vājet, i vāllo-šammet.

25. Nu,t, mon ovdest cilkim tijiit.

26. I nu,t, lečči ce,łket tijiit : kīč, son lī pu,št pajkest, jelled monnod ; kīč, son lī pejt-pōto,n, jelled ask.

27. Tōn-det mažt termes-kask mann nu,rtjest i kostoj ja zāpad rajja, nu,t leñč olmo o,lg po,ttem-nał.

28. Ja ko,št leñč jāmmij lešk, to,ambe čōñk'dedet ko,ckem'.

29. I ažtnas mañña tojde pejuod kobest, peju sevñad, i man ij a,nd' ižes čuvva, i tāst ko,ččet o,lmest i o,lm' viž sojjeteškuodet.

30. Tanna ett olmo o,ļ' čojjetomuš o,lmest ; i tanna reagaskuodet puk mand-rod, i ujnōstet olmo o,lg' potmen o,lm polvo o,ln jeno,n vižo,n i oll-nomo,n.

31. I vulgat ižes angelit jīñsoñč trubbin, i co,ņget sū vāllo-šommo,t hēllen piñgo,n o,lm čoarast i sij čoar' rajja.

32. Smokov-mūrest va,łte mokamvūd : ko,s sū ov,z šo,ndeškuo,tte sūppod i lušt'let lostot ; tanna tiette, što kiess lī o,łt.

33. Nu,t ko,s ujnviēte tan puk, tiette, što o,łt lī, uzvo put.

34. Vujkest sarnam tijiit : ij pūd tāt pulv-šant, kon tāt puk leñč.

35. O,lm i mant pūdet ; a mu sāg jē pūd.

36. A ton pejvest i čāssost ni kī ij tied, ni o,lm anjel, ozt mū jēč.

37. A mažt leaj Noj pejvo,t, nu,t leñč i olmo o,lg po,ttem nā,lest.

38. Nu,t mažt ovd-belt kockom-bā,ł po,rriš, ju,kkiš, najtlo,ttiš i vojtiš kujje ton peju rajja, ko,ss Noj monij kovčegi ;

39. I jet jortmañč, kon ij poatmañč kockmuš i loptmañč puko,d : nu,t i leñč olmo o,lg po,ttem na,łl.

40. Tanna leňžet kožtest pield' o,ln ; ort valtlat, a nump kud-dastal.

41. Kozt meldattij žornovo lu,n ; ort valtlat, a nump kud-dastal.

42. I nu,t valrotēkke, ton-det što jēppe tied kon cās tij Hos-pot pōtt.

43. No tan tij tiette, što leñči kuot-žo,zjin tied'či, kon vartjem-bā,l sul pōtt, tanna son valvočij i ij andočij kojvo,d ižes kuo,d.

44. Ton-det i tijjid galk leajjed valmošit ; ton-det što kon cas jēpped juo,rd, pōtt olmo o,lk.

45. Kū lī vujk i milnānas pākaldos, kon žo,zjin pijij ižes pākaldozo o,ln, o,nted sijjid pormuš vujk bā,l ?

46. Vuo,zes lī tot pākaldos, kon sū žozjin, poa,tmen, karn nu,t tujješemen.

47. Vujkest sarnam tijjit, puk ižes jelmuš o,ln pej sū.

48. A leňži tot pākaldos keažn, i cealk ižes kuo,tkest : ij torda poa,d mu žozjin ;

49. I alk tākko,d ižes tovružo,t, i pōrred i jukko,d jukkoj-olmo-rujm :

50. Tanna pōtt ton pākaldoz žozjin, kon pejv son ij vuo,rd, i kon cās ij juo,rd ;

51. I cuop sū i pej sū ort vōssa licmer-vujm : to,mb leñč lojk-muš i pa,nn-žirraš.

Kożt-lo,k-vīdat algtos.

Tanna o,ln carvut leñč ort nālla lojin nijdin, kok valtiš ižes tuvsnik' i vītiš vuosta vuntme.

2. Sīst lejjiš vīt milnānos a vīt miltomes.

3. Miltomes valtiš ižes tuvsnik', a jet valtmañč mieldes vuj.

4. Milnānos-že ortest ižes tuvsniki-vujm valtiš vuj ižes a,stiži siz.

5. I kuo,s vuntam ku,hk ij pōtmañč ; tanna puk nokkaškū,ttiš i uo,ddeškū,ttiš.

6. A kosk inno,št šondej čorvmuš : kīč, vuntam pōtt, vījted vuosta su,nne.

7. Tanna kocjiš puk tok nijd, i vujkijiš ižes tuvsniki.

8. A miltomes cilkiš milnānosot : o,nted mijjit tijji vuj ; ton-det što mij tursnik' čāckododet.

9. A milmānos cilkiš vuosta : što bi ij lečči pūtmuš i mīst i tīst, monnod puoreap mīgojid³gāra i vuoste ičsant.

10. Ko,s-že sij vulkiš vuosted ; pūdi jvuntam, i valmuš monniš sujn najm-vearra, i uz kattojiš.

11. Mañña poa, det i jares nijd, i sarnet : Hospodi, Hospodi, ā,vved mijjit.

12. A son cilki j sijit vuosta : vujkist sarnam tijjit, im tied tijjit.

13. I nu,t valvodēkke ; ton-det što jēpped tied ni pejv, ni cās, kon pōtt olmu o, lk.

14. Nu,t son tujjaj, mažt olmoš, ku vulkal vieres mantu, kočij ižes pākaldozit, i askodij sijji kitte ižes jelmuš.

15. I ovtē son o,ndij vīt tālantet, numpa kožt, motme ovt, jukikañče sū vig melt ; i tovdā vulgij.

16. Ku va,ldij vīt tālantet, vulgij, o,ni j sijit tujji ol, i vāllošij numbit vīt tālantet.

17. Nu,t nu,d-že i tot, ku va,ldij kožt tālantet, vālšij numbit kožt tālantet.

18. A ku va,ldij ovt tālant, vulgij, i kojvoj sū mantu i kā,tij ižes žozjin silp.

19. Ku,hk ajkin pōtt tojt pākaldozit žozjin i kačē sist log.

20. I pudij tot, ku va,ldij vīt tālantet, puvti numbit vīt tālantet i sarn : žozjin ! vīt tālantet ton o,ntik mu, nne ; kič, numbit vīt tālantet mun vāl'šom sijji ol.

21. Su žozjin cilki j su, nne : puo,r lē, šīr i vujk pākaldos ! vā, nnest ton lejik vujk ; jennoj o,ln tu pijam ; mon tu žozjin rāmse.

22. Pūdi j nu,t-že, ku va,ldij kožt tālantet, i cilki j : žozjin ! kožt tālant ton o,ntik mu, nne ; kič, veal kožt tālant mun vāl'šom sijji ol.

23. Su žozjin cilki j su, nne : puo,r, šīr i vujk pākaldos ! vā, nnest ton lejik vujk ; jennoj o,ln tu pijam ; mon tu žozjin rāmse.

24. Pūdi j i, ku va,ldij ovt tālant, i cilki j : žozjin ! mon tīttim tū, ton leak kor olmoš, čūppak, ko, st ik puštam sim, i čoŋgak, ko st ik ko, metamañč ;

25. I po, ltim, vulklim, kā, ttim tū tālant mantu ; ta, l tu, nne tū.

26. A sū žozjin cilki j su, nne vuosta : venne-ju, rdij pākaldos i lāškes ! ton tīttik, mun čūpam, ko, st jim puštmañč, i čoŋgam ko, st jim kuometam.

27. *Ton-det tu, nne go, lked leaj o, ntet mu silp kavpjazit ; i mon, ko, s puttim, lejm va, lted iččan lo, ssin.*

28. *Nuť va, lted su, st tālant, i o, nted, kobest lī lo, hk' tālantet.*

29. *Ton-det što jokseńće, kobest lī, o, ntilat i lassan ; a kobest elleak, su, st valttat i tot, mi lī.*

30. *A keažn pākaldos su, hp'jekke olgas sevnesvu, tte ; tomb leńč lojkmuš i pa, nn-ž ořš. (Ko, s cilkij tallan, ču, rvij: kiest lie piell kul- lō, t, a, n son koll!)*

31. *Ko, s-še olmu o, lk pōtt ižes ol-nomest, i puk po, z a, njel sujn: tanna est ižes ol-nom prestol ol ;*

32. *I čońkdodet put su puk olmu ; i juo, gest ovtet numbin, mažt vārredij jōgač lampsit ko, zzin ;*

33. *I čuńčlat lampsit vo, lles-pie, lt ižes čoar, a ko, zlit činž kitte.*

34. *Tanna cealk' car tojt, kok leb vo, lles-belt su : puo, tte, mu jēž laoslovmańč, monnet carstva, ku lī tijjit vāl' šamańč mand i o, lm tujjem rajest.*

35. *Ton-det što nealg' ten mun, i tij o, ndin mu, nne porret : jug- stovim, i tij jugoten mū ; lejjim jākk-olmo, n, i tij va, ldin mū ;*

36. *Lejjim pieota, tij tievv'ten mu ; lejjim kobest, tij kiččēn mu ; tu, rmest lejjim, i tij pūdin mu, nne.*

37. *Tanna vujk-olmu ce, lket su, nne vuosta : Hospodī ! ko, s mij ujnīm tū nealgostam, i portem ? ili jug'stovom, i jug'tem ?*

38. *Ko, s mij ujnīm tū jākk-olmo, n, i va, ldim ? ili pieotemes, i tievv'tem ?*

39. *Ko, s mij tū ujnīm kobest, ili tu, rmest, i pudim tu, nne ?*

40. *I car cealk' sijjid vuosta : vujkest sarnam tijjit : mommet tij tujješin tan ovtē tā, llin mū ocko, n vīllin, ton tujjin mu, nne.*

41. *Tanna cealk' i tojd, kok lev činž-belt: va, nced mu, st, proklet tij, eg'seńč to, lle, ku lī vāllošam bisse i sū anjelit.*

42. *Ton-det što porstovvem mun, tij jēpped antmańč mu, nne porret ; jugstovvem, tij jēppe jugtam mū ;*

43. *Lejjim jākk-olmo, n, jēppe valtam mū ; lejjim pieota, jēppe tievtam mū ; kobest i tu, rmest, jēppe kičmańč mū.*

44. *Tanna i sij cielket su, nne vuosta : Hospodī ! Ko, s mij ujnīm tū porstovmańč, ili jugstovmańč, ili jākk-olmo, n, ili pieota, ili kobest, ili tu, rmest, i jēp lūžamańč tu, nne ?*

45. *Tanna cealk' sijjit vuosta : vujkist tijjit sarnam : momet*

tij jēpped tujjam tan ovte tajn ocmuzo;n; ton jēpped tujjamañč i mu,nne.

46. I vulget tak egšanč piezsmuže; a vujk-olmo egšanč jälloje.

Koxt-lo k-kūdat algtoš.

Ko,s Isus kēž' tij pukod tajd sānit, tanna cilkiij ižes vuopnatiijit.

2. Tij tietvette, pejjil koxt peju leñč jēž-peju; i olmo o,lk leñč antam poanšemme.

3. Tanna čoñkdottiš šo,rmus pāp' i kirj-kid' i parr'samus olmo,t šo,rmus pāp' dvor siz, nomm mielt Kajjaf.

4. I piijiš sarn'mužest va,lted Isus mudroj nālla i ko,nted.

5. A sarnuš: ij gal pa,s-peju, ij lečči seag'tamuš olmo sist.

6. Ko,s-že Isus leaj Vifanijest, Semman žurrij portest;

7. Pūdij su,nne niezan-bie,l alvastr a,štijin källošin mir-vujjin, i vällođij su,nne lešmen oju ol.

8. Ujniš tan sū vuopnattij i jet sāvvašeskötmañč, i sārnuš: mon-det mokkam anmuš?

9. Oj lečči mikko,d tann mir-vuj šurr ārvo,št i a,nted jummel-nom-ānojojit.

10. A Isus, ko,s tomđotij tan, cilkiij sijjit: mojt seag'teppe niezan? son po,r tuj tujij mū bajas.

11. Ton-det što Jummel-nom-ānojojit ju,kk' bā,l' tijji mielt lie, a mon jim leakku ju,kk' bā,l' tijji-vujm.

12. Ko,s vāloj tan mir-vuj mū liešk ol, son vall'sestij mū rukk'-dūmmuže.

13. Vujkist tijjit sarnam: ko,št i leñč tāt Jevanjeli sāg'tamañč omp o,lmet, cealk'mañč leñč sū mu,štme i ton bajas, mojt son tujij.

14. Tanna oxt koxtamloga sist, nom mielt Iūda Iskariot, va,nčlij šo,rmus pāpo gārra,

15. I cilkiij: mojt tij a,ntvette mu,nne, mon tijjit sū andam? Sij tarr'sešku,ttiš su,nne kolm lo,k' silp-pilpijit.

16. I ton bā,lest son ožoj po,rmus bā,l o,nted sū.

17. A vus resk-peju, pu,ttiš vopnattij Isu,sse i cilkiš su,nne; ko,št pākak mījijt vāl'šet tu,nne jēže-peju?

18. Son cilkiij: va,nčed ven siz mokme, i ce,lked su,nne: Vuopes-tođoj sārni: mu ba,l lā o,lt; tū ga,rn tujjam jēže-beju mū vuopnadij-vujm.

19. Vuopnattij tujiš, maŕt pākej sijjit Isus; i väll'siš jēže-bejr.

20. Ko,s-že sondoškūdij jēkkis-pejr; son vonlodoj koŕtamlo,g vuopnadoj-vujm.

21. I ko,s sij porriš, cilkiŕ: vujkiŕt sarnam tijiŕit, oŕt tij kos-keŕt ant mū.

22. Sij čotta lo,svūdošku,ttiš, i alg'tiš sarnot su,ŕne, joksoňč sist: imma mon, Hospodī?

23. Son-že cilkiŕ vosta: kuoboňč mujn luošt kād' jod siz, tot ant mu.

24. Ja nuŕt man olmo o,lk, maŕt lī kirj'tamaňč su bajas: a koŕr' ton olmože, kōbo,n olmo o,lk ontlat; pōreap lečči ton olmože šondekeanna.

25. Ton bā l i Iūda, sū o,ntij, cilkiŕ; imma mon, Ravvi? Isus sarn su,ŕne: ton cilkiŕ.

26. I ko,s sij porriš, Isus valdij lejŕ, laoslovoj, muŕtlij, ontlij vōpnattijit, cilkiŕ: valted, porred, tāt lī mū lešk'.

27. I valdij nāip, pa,sbužij, kejkij sijjit i cilkiŕ: jukkod sū sist puk;

28. Ton-det što tat lī mū vorr odd zāvet, jenoji det väll'tamaňč, rehkit kuddostalme.

29. Cealkam-že tijiŕit, anjeňč rajest im a,lg' jukkod tan vin-murj-šontmest ton pejr rajja, ko,s algam tijiŕi-vujm jukkod odd vin mu jēž car-vud' sist.

30. I ko,s lavlotiš, vu,lkiš Jeleon term' ol.

31. Tanna sarn sijjit Isus: puk tij reahkdurvčette mū bajas tan in; ton-det što lī kirjetam: tāklam vārredij, i rā,tkedodet tuk lāmpaz.

32. A mon ižan pajjenam bajas sāg'tam tijiŕit Galilejest.

33. Piedar cilkiŕ su nne vuosta: leňžet puk reahkvūdet tū bajas, mun jim reahk'ded ni ko,s.

34. Isus cilkiŕ su,ŕne: vujkiŕt sarnam tu,ŕne, tan in, ovd-bielt kon o,res-ka,n loňkeaj, kolmočšt sarndodak mu,ŕt.

35. Sarn su,ŕne Piedar: lečči mu,ŕne galgoč i jāmmet tujn: jim sarndod tu,ŕt. Ovt nälla sarnuš i puk vopnattij.

36. Maňña-dost pottal sijji-vujm Isus sajja, sarntāmaňč Gefsimania, i sarn vuopnattijit: arrostekke ta,ŕt, kon mon vuolgam, aŕjestastam tombe.

37. I valdij mieļdes Piedar i kuztod Zevedej oļgit, lo,svūdeš-kūdij i tužoškūdij.

38. Tanna sarn sijjit Isus: mū jiņk lo,svūduš so,rm nalla, vuo,rtlēkkeð ta,st, i valvodēkke mujn.

39. I va,nclastij kreaza čorlakše, vonlodij ižes-muod ol, ajjestij i sarnoj: Ečče mū! lečči ojjam nalla, a,n man raj mu tat nāp: a ij nu,t mayt mon tātam, no mayt ton.

40. I puo,ttal vuopnaddejjit garra, i kavnač sijjit uo,dmen, i sarn Pedre: nu,t jēpped vajj'maņč valvedeð ovt cās mujn?

41. Valv'dēkke i ajjestēkke, ton-det što jēppe vīr'či kūttalmuže. Vujņ valv; a lešk' vig'temes.

42. Veal ujtlastij numb vār, ajestij i sarnoj: Ečče mū! lečči ij vaj tat nāp monnod raj mū, mū jurkeanna, a,n leņč tū valt.

43. I ko,s pūdij, kavn sijjit das uo dmen: ton-det što sist čelm losniš.

44. I kudij sijjit, ujdij das, ajjestastij kolmat var, i cilkiļ ton-že san.

45. Tanna puo ttal ižes vuopnadij garra, i sarn sijjit: tij paj veal o,drētte i oņņodekke; kič, altnaškūdij cās i olmu o,lk ontlat reahk-olmo,t kīdo t.

46. Koccojēkke, va,nclēkkep: kič, altnij mū o,ntij.

47. I ko,s veal son sarnoj, kič, Iūda, oxt koxtamloga sist, pūdij, i sujn jennoj olmo,t mīkki-vujm i čoltni-vujm šo,rmus pāpo,n i olmo pārr'samuzo,n.

48. I sū o,ntij o,ndij sijjit tietted, cilkiļ: kon mon cuklam, tot i liļ, valted sū.

49. I ton cās pūdij Isus gārra, i cilkiļ: ramšod, ravri! i cuklattij sū.

50. A Isus cilkiļ su,nne: pa,s-vīl, mon-det ton pu,ttik? Tanna pu,ttiš i pijjiš kīdo,t Isus ol, i va ltiš sū.

51. I kič, oxt sist, kok lejjiš Isuso n, vujkiļ kīd, kīzij ižes miek', čickij šo,rmus pāp pākaldas, i čupoj su,st pie,l.

52. Tanna sarn su,nne Isus: pij māsa,t ižes miek' sū sajja; ton-det što puk, kok valdet miek', miekin majkojet.

53. Ili jordak, mun im vaj a,n ajjestatted mū Ječčan, i son pej mu ovtē jēnap koxtaplōgit legiōnit a,njelit?

54. Mayt jēres nalla šondočodet kirji, što nu,t golk leaj?

55. Ton cās cilkiļ Isus olmo,t: nu,t mayt olmu-ko,ntij ol vu,l-

gin tij mīkij-vujm i čoltnij-vujm, mū vaļtem bajas ; ju,kke pejv tījji-vujm ārrum mon, vuopestemen cerkvest, i tij jēpped valtlam mū.

56. Tāt-že puk leaj, što šondociš prōrokīt kirji. Tanna puk vuopnattij ku ddiš sū i u,rēiš.

57. A Isus vaļtij vīkkiš sū Kajjafe, šo,rmus pāppe, koz čoņk-dottiš kirj-kīd' i parrsamuz.

58. Piedar-že vaņzelij sū mielt ku keldago,št, šo,rmus pāp dvor rajja ; i čāñņolij siz ištij pākaldozo-vujm, što ujnōčij kieže.

59. Šo,rmus pāp i parr'samuz i puk sinedrion o,cciš kielles-sā-go,t Isus vuosta, su sarma o,ptem bajas ;

60. I jet kavmañč : i, žo,t jēnnoj kielles-sarņojit puotliš, jet kavmañč. No majimu,sse pu,tteš kozt kielles-sarņoj.

61. I cilkiš : Son sarņoj : vajjam murted Jummel cerkov, i kol-mo,ņ pejvest tujjed sū.

62. I čuñčdodij šo,rmus pāp i cilkiš su,ņne : mon-det ik sarn ni mon ? mojt sij tū vuosta sarnadet ?

63. Isus arij inta. I šo,rmus pāp cilkiš su,ņne : pākam tu,ņne jillij Jummelin, celk mijjit, ton leak, jik Xristos, Jummel o,ļk ?

64. Isus sarņoj su,ņne : ton cilkiš ; ja sarnam tījjit : anjeñč rajest ujnvette olmu o,ļk ištmen vuolles-bielt vig', i puotmen o,ļm polvo o,ļn.

65. Tanna šo,rmus pāp keškij ižes asjit, i cilkiš : Son Jummel žark ; moz mijjit veal sāg-olmot ? kič, a,ņ tij kullo,ņ sū Jummel-žavkmuš.

66. Mazt tījji mielt lā ? Sij-že cilkiš vuosta : sorma lā vier.

67. Tanna čolkuš su,ņne nuod vuosta, i pel-manteje takkuš : a nuottam peakkostoš su kajbo vuosta,

68. I sarnuš : a,rved mijjit, Xristos, kā tāklj tū ?

69. Piedar-že ārij olgo,lt dvōrest ; i pūdij su,ņne ozt nēzan-pākaldas, i cilkiš : i ton lejik Isuso,ņ Galilejlañžin.

70. No son pācdodoj pūko,d pūt, cilkiš : jim tied, mojt ton sarnak.

71. Ko s-že son vulgeškūdij uczo tokka ; ujnistij sū nump, i sarn tomb ārrijit : i tat leaj Isuso,ņ Nazorejin.

72. I son das pācdodoj bo,ždōtmo,ņ, što ij tied tan olmo.

73. Ij jēnnoj ma,ņlako,št puotliš, kok tomb čuñčiš, i cilkiš Piedre : vu kest i ton sist ; ton-det što i tū sarnam-na,l čojat tū.

74. Tanna son klendadoškūdij i boždadoškūdi, ij gol tied tan olmu. I aḡton lavloškūdij o,ṛes-ka,n.

75. I muḡtlij Piedar sa,n, kon cilkij su,nne Isus: ovd-bielt kon lavl o,ṛes-ka,n, kolm varra pacdodak mu.st. I vu,lgij olgas i loj-koj čotta.

Koḡt-lo,k-kīžat algtoš.

Ko,s-že pūdij ides-pejv; puk šo,rmuz' pāp' parr'samuž' olmo,n sarndottoš Isus bajas, o,nted sū sorma.

2. I ko,ṛriš sū, cikkiš i o,ntiš sū Pontij Pilate o,ltije.

3. Tanna Iūda, sū o,ntij, ko,s ujnij, son lī sudmañč, kajdadoškūdij i o,ndij māsat kolm-lo k silp-pilpijit šo,rmus pāpo,t i parr'-samuzo,n,

4. I sarn: mon reahkado,m, ko,s o,ntem vier'temes vor. A sij cilkiš su,nne: mī mijjit lī tuj ton rajja? kīč ič.

5. I suppij son silp-pilpijit cerkva i vojdoj, monoj kākksodoj.

6. Šo,rmus pāp' va ltiš silp-pilpijit i cilkiš: ellea maḡt pijjit sijjit cerkov kašn' siz; ton-det što tat lī vor arv.

7. A pijjiš sarndotmuš i u,stiš sist kietk'-a stij čēpsest mand.

8. Ton-det tot mant i nom'dat vor-mando,n tan pejv rajja.

9. Tanna šondoš sarntamaš pejjel prōrok' Jermij, kōboñč sarn: i va,ltiš kolm-lo,k silp-pilpijit, arv'dam arv, kon Izrail o,lg' arvodoš,

10. I o,ntiš sijjit kietk'-a stij-čiep mandost, maḡt cilkij mu,nne Jummel.

11. Isus-že čuñčlottij o,ltij o,ṛte i ko,člij su,sto lti: Tonna leak Iudej car? Isus cilkij su,nne: ton sarnak.

12. I ko,s šo,rmus pāp' i parsamuž' vieretiš sū, son ij sarnmañč ni mon.

13. Tanna sarn su,nne Pilat: jika kul, moimet svidētelvut sar-not tū vuosta?

14. I son ij nom'damañč su,nne ni ovt sa,n vu,ste, nu,t što o,l-tij čotta dirjužoj.

15. A jēž-pejv po,s-pejv o ltijest leaj mātt'jam-na,l luštled olmo,t ovt a,ṛstant, kon sij tāttuš.

16. Leaj tanna sist tietmañč a,ṛstant, nom mielt Varavva.

17. I nu,t, ko,s sij čoñkdottiš, Pilat cilkij sijjit: kon tātvētte, štoḡ mun luoš' čim tijjit, Varavva, ili Isus, kōboñč nomdat Xriston?

18. Ton-det, što son tīdij, sij o,ntiš sū zāvidutmuž-det.

19. *Ko,so,ł ton, ko,s son arij suddam sajest, sū kāv vulg'tij su,ņne cielkeð: jel tujjed ni mojt ton vujk-olm'že; ton-det što mu,ņne a,ņ nāhkrest čotta leaj lossod sū bajas.*

20. *A šo,rmus pāp' i parsomuz' pajjidiš olmo,ł koččed Va-rarva, a majkod Isus.*

21. *Tannu o,łtij koččilij sist: kon kuo,łtest tātvette, što,ł uun luoštačim tijjit? Sij cilkiš: Vararva.*

22. *Pilat sarn sijjit: mon šot mun tujjam Isuse, ku nomdat Xriston? Sarne,ł su,ņne puk: a,ņ leñč poann'samañč.*

23. *O,łtij cilkiš: mo,łntem keaznvūd son tujjij? A sij veal čō-teap čurcuš: a,ņ leñč poann'samañč.*

24. *Pilat, ko,s ujnij, što ij viekket ni mī, a seagatamuš lasnat, va,łdij cāz i pozoj kīdot olmo put, i cilkiš: im mon leakku vier tan vujk-olmu vorest; kīcced tij.*

25. *I sarnuš puk olmu vuosta i cilkiš; sū vov mij ol i mij parno ol.*

26. *Tanna luštij sijjit Vararva, a Isus son tāgej i o,łndij poann'-šemme.*

27. *Tanna o,łtij vu,ččij va,łtiš Isus pretorij siz, i ču,ñkiš su ol puk polk.*

28. *I jāksis sū i cākkiš sū ol rūpses āsoj.*

29. *I pa,rk'diš vienc cokkoj rāzest, pijjiš su,ņne o,łv ol i o,łtiš su,ņne vo,łles kitte trost; i čuñčlo,łtiš sū vuosta pulv' ol, luo,łndottiš sū o,łn, sarno,ł: ramšod Iūdej car.*

30. *I čolkuš su ol i va,łtiš trost i tākkuš sū o,łv vu,ste.*

31. *I ko,ņ luo,łndottiš sū o,łn, jāzsiš sū o,łn rūpses āss'jit i tev'-nattiš sū sū āss'je, i lajt'ješku,łtiš sū poann'shemme.*

32. *Ko,s vojtoš, vuosta pūdij o,łt Kirine-olmoš, nom mielt Seman; sū pākkostoš ku,łnted sū rist.*

33. *I ko,s pu,łtiš pajka, nom mielt Golgofa, mī lī: Kal-saj,*

34. *O,łntoš su,ņne jukko,łd uksuz, seagotamañč seppo,ņ; i ko,s kuttoloj, ij tātmoñč jukko,łd.*

35. *A su poann'šottoj juo,łkkiš su āsojot i soppuš vu,rbit;*

36. *I arruš, vartjiš su tombe,*

37. *I pijjiš su o,łv ol kirj, ko,łt leaj sū vier kirjtamañč: Tāt lī Isus, Iūdej car.*

38. *Tanna poann'siš su,ņn kuo,łt olmu-ko,łntijit: o,łt vu,łles-bie,łt, a nump činž-bie,łt.*

39. I raj-monnoj zar'kiš sū, kejviš ižes ujevij-vujm.

40. I sarnuš: cerkov murtlottoj i kolmojn pejvest tujjelattij! Viekket ič ičsant. Leňžak Jumme,l o,łk, luštlad ristost.

41. Nu,t šot i šo,rmus pāp' kirj-kidi-vujm, parr'samuz'-vujm i fa,rsej-vujm luo,ndottiš i sarnuš:

42. Numbit viekkitij, a ič ičses ij vaj viekk'ted. Leñci son Izrail car, a,n a,n luo,šilat ristost, i ask'škuo,ttēp su,ņne.

43. Pijj'dodoj Jumme,l ol; a,n a,n peast sū, leñci son šittel su,ņne. Ton-det što son cilkiij: Mon leam Jumme,l o,łk'.

44. Nu,t-že i olmu-ko,ņtij poann'šamož sujn, lajtuš sū.

45. A kūdat cāsšost leaj sievn' puk mand' o,łn arcat cās rajja.

46. A arcat cās ba,l lo,ņkiij Isus šur iñño,ņ: Ili, Ili, lama savayfani; tot lī: mū Jumme,l, mū Jumme,l, mon-det ton mu ku,ddik?

47. Mottam sist, kok tomb cuñcuš, ko,s ku,lliš tān, sarnuš: Ill koč son.

48. I tovdā urc'stij oyt sist, va,ldij mier'-sopt, tivd'tij uksu-son, pijij trost kiečča i o,ņtlij su,ņne jukkod.

49. A mottam sarnuš: arest; kīcstep, pott, ij, Ill sū peasted.

50. Isus že cu,ņ'vij das šur jññe,ņ i lu,štij vujñ.

51. I kič zāves cerkvest kieškdodoj ku,ņten, pajlest i vuo,l rajja, i mant puštadoj; i kietk' luntno,š;

52. I jāmmij kuo,t arniš; i jennej po,s jāmmiji liškūt pajnoš;

53. I vojtiš jāmmij kuodin mañña su pajnamo,št i mo,ņniš po,s vienna i čojjetottiš jennejot.

54. A čuo,ņnik i tok, kok sujn vartjiš Isus, ko,s ujniš mand'-puštmuž i puk šond'čamuž, surkniš čotta, i sarnuš: vujkist son leaj Jumme,l o,łk'.

55. Tomb lejjiš nu,t-že i kīččiš olg'-ga,ņn jennej niezanot, kok va,ņzetiš Isus mielt Galilejest, i lužžiš su,ņne.

56. Sij koskost lejjiš Marj Magdalina i Marj, Jak u i Iosia je,ņn i Zevedej o lgij je,ņn.

57. A ko s pūdij jekkis-pejv, pūdij boztes olmoš Arimafejest, nom mielt O,sk', koboñč nu,t-že vuo,pestadoj Isus lu,ņ.

58. Son pūdij Pilat gārra i ānnoj Isus lešk'. Tanna Pilat pā-koj o,ņted lešk'.

59. I va,ldij O,sk' lešk' i kizoj sū pu,ttēs lijno,ņ.

60. I pijij sū ižes odd jāmmij kuo,dd siz, kū su,št leaj čupmañč ka,łlij sist; i jorr'tij šur kietk' jāmmij kuo,t uže i ujdij.

61. *Leaj-že tombe Marj Magdalina i nump Marj, kok arruš jām̄mij kuo,t vuosta.*

62. *Numb pejv, ku l̄ mañña peatnicest, čoñkdottiš šo,rmus p̄p' i farisej Pilat luz,*

63. *I sarnuš: žer! mij muštj̄im, tot kieles, ko,s veal leaj jillij, cilkij: mañña kolmon pejvest pajjinam.*

64. *Ton-det, p̄k rukkoded jām̄mij žavt kolmat pejv rajja, ton-det što sū vuopnattij jet lejjiš puo,tted i soll'ded sū i sarnod olmo:n: son pajjinoj jām̄miji koskost. I leańc ma,rmus mantamuš keaznap vusmuz.*

65. *Pilat cilkij sijjit: tist l̄ cartjam-na,l; monned, vartjēkked, mažt tietvette.*

66. *Sij vu,łkiš i pijjiš ka,łm luz vartojit, i pijjiš keatka pečat.*

Koxt-lo,k'-kavcat algtoš.

A mañña suvvet monnest, ko,s nietlest vus-peje čuvvan, pūdij Marj Magdalina i nump Marj k̄csted jām̄mij žavt.

2. *I kič, šondož šur mand-puštmuš; ton-det što Jummel anjel luštlodoj o,łmest, pūdij i jortij kietk' žavt uz-na,łmest, i āroj sū o,łn.*

3. *Su,st leaj ujnem-na,ł mažt termes-tol i sū āssoj lejjiš vilkod kožt mut.*

4. *Vartjij surkniš sū i torjestaškū,ttiš, i čuńčliš mažt jām̄mij.*

5. *A anjel po,łnij s̄n niez'nij ḡarra, cilkij: jelled pol; tiedam, što tij ocvette poann'sam Isus.*

6. *Son elleak ta,st: son pajjinij, mažt cilkij. Monnod, k̄cstiekke saj, ko,st Jummel vonnoj.*

7. *I monned viktap, cie,łked sū vuopnadoj̄it, što son pajjinij jām̄mij̄in, i ovd-bielt calk tijjit Galilejest: tomb su ujnvette. Kičced, cilkim mon tijjit.*

8. *I tovd̄a vejtiš jām̄mij-kuo,dest i polmužon i šur r̄ammo:n u,rc'stiš cie,łked su vuopnaddoj̄it.*

9. *I ko,s sij va,ńciš cie,łked sū vuopnaddoj̄it, kič Isus pūdij sijjit vuosta, i cilkij: ramšotte! I sij pu,łttiš, t̄arvotottiš sū ju,łgit i ko,mm̄erdiš su,ńnc.*

10. *Tanna sarn sijjit Isus: jelled pol; monnod cie,łked mū villižin štobi va,ńcetiš Galileje: i tombe sij ujn'let mū.*

11. A ko,s sij va,nciš; tanna mottam vart'jin mo,nniš vienna i sarnatiš šo,rmus pāpo,t puk mī lī leamañč.

12. I tāleak čōñkdottiš parr'samuz'-vujm i tujjiš. sarndatmuž, i jennej o,ntiš tieñkit vučēijit.

13. I cilkiš: cie,łked, su vuohpnattij pu,ttiš jehka, soldiš sū, ko,s mij u,ddim.

14. I leñči sāk tan bajas man o,ltij rajja, mij sarnatep sū, i tijiit viekhetep keazrvūdest.

15. Sij va,ltiš tieñkit, tujjiš, mažt vuopestam lejjiš; i kund'čodij tat sāk Iūdej koskost tan pejv rajja.

16. A ožtaplo,k' vuopnadojūt va,ncliš Galileje, term ol, koz pā-koj sijjit Isus.

17. I ujn'stiš su i ko,mmerdiš su,ñne, a mottam jurtlastiš.

18. I altnij Isus i cilkiš sijjit: Mu,ñne lī antmañč puk valt o,lmest i mando,st.

19. I nu,t, monnod, vuop'stiekked pūko,t olmo,t i risto,d sijjit E,š, i O,lg' i Po,s-vujñ nomme.

20. I vuopestiekke sijjit nu,t jelled, mažt mon tijiit pākkum; i nu,t mun leam tiji-vujm puk pejvid eg kiež rajja. Amin.

Ter-lapp nyelvmutatványok.

A) Lumbovszkból (Limbés).

1. Sā,ħpliñke porij lejpe, kari porij, tagazi vans lejpe-karr-paj-kest. Son jišti vanzi, ja,vre milte vī,łki vanzel. No vā,łti son toavružī čuzu, vā,łti son pižtegijt, vā,łti son na,vtij, piengijt ja rīmnijt, kīmēt ja olknekijt; lo,ndijt vā,łdij, kičekemijt ja čāfa,ñkijt vanzis. Je vī,łki son, vanzes lāttani, sij kommanin; vijjin rintī, pik popalin rintī. — Sā,ħpliñke sievtčatta, što muni vans lej, kul', čitte jienniij jištnijt. Sij kā,nc kā,nces toarragiottin, na,vte na,vte pealla, lo,nte lo,nte pealla. Sij tiorrin kolm jige. Muttam lo,nte tagazin poncta, na,vte tagazin kišksolmijin tīlji giojm. Ma,ññelest sičkantkiottin na,vte ja lo,nte.

2. a) Jiellin kalñča, kīj kāpkijnes. Sist lej nijt ja a,łke. Piejve poatta, son violka vanččet, šillet mi popāla. Kāpkis sārna, što jo,kki vierta,zt jiel kintč. Muttamašt kāpkes jo,kki vierta,zt kintči. — Kuht, kul', kījim jī lišt vierta,zt kintčeti jo,kki? — Pijjas jogi vī,łke čutte, što

„viertazi liev, tobelt jielle liev.“ — No ja viertaz milte piottin, kavnin jiellijt sist. Čutte piottin koatta, čutte šuremis sáme kappije askadi; karaulgiottin, što kio,ss kjjis poatta. Kjjis piodij miecest, sij kjs korrin, čude ta,kke, klyt kīt sie,ge bealla, kaštīn nu,mpē loajta-bealla. Ji oattijin. Jij tagazi. Jikka nijdij olkuzi vī,łkkiodi; ta,tte sām, melaj cealhka, što piot nįjtīm, piest kīt kī,tt sįjja. Nįjdij cealhka: ott āčni sārnam; nįjt jī čīłpmajn. Alkañis olkuzi vī,łkkiodij: alkañim, piest kīt kī,tt sįjja! Alkañis nįrijt čippi, son jī koccaj, kjjis sām, melaj. No son koccaj. Čutte liev pik iottēmen. No son vā,łti čude-čiorve sā,ble jī iojvijt pik čipi,nti čudijn. Ā,kes vā,łti, peacca pieli, nįtis ta,šše, jienijnes avt sįjja. Alka, s jiččis vā,łti, vī,łki kōzi vōji jieres sįjja alkañnes. — No pik.

2. b) **Kā,les** i ā,łke jiellin ku,kke; sįjje ša,nti a,łke ju sįjje ša,nti nįjt. Nu sįj jiellin ku,kke, källazaj sārna, ušta jiel kint viertazt jo,kki, viertaz ta,kke manniv mietta jogi, viertazt āmažev ču,de, tāk piottev viertaz tajje milte, pįjas jogi piottev. — Källazaj čilgij meahca. Ā,łkes viertazt kīndij jo,kki, ju son piodij māzit koatta, s. Jielij kolm piejve, källazañč lī miecest. Ju piottin āłka ta,ssi ču,de; son čudij gįojm porra ju jukka piejve pįjas. Ju piejve jie,kenčįj, son, ākaj komma,lij ču,đijn; a sist ču,ttet akca, ašcant ču,đijn komma li ākaj. I iottin ču,đijn tajn; jiellin kolm piejve; ju ākaj ta,tte cealhka, ušta tā,ñne piejve kā,les poatta. Nu sįj torvalin nį,ire uksi, jič iodso,łlin. Kā,les piodij, ju poppa,lij nįorra; sįj ču,de ta,kke soni korrin, kaštįjīn ta,ssi. Nu jič ču,de ta,kke iodso,łlin. Nįjt ta,tte lįktij olkuzi, jieččes cealhka, što pi,t mi,ñni nįjpe. Nįjdij ta,tte cealhka, ušta mun ott āččani sārna. Pāgi vī,łki. Avta algaj lįktij, källazaj ta,tte cealhka: alkañim pi,t nįjpe! Algaj ta,tte so,ñni a,ñdij nįjpe; son nįjpe ta,mmē vā,łdij, čipij nįrijdes pikas, mealgaj altinij ju ču,dest ta,št iojve vī,łn vā,łdij sā,ble jiččis. Tu,kke iottin, koccajin, ju källazest ta,št kaččiv: mom nįkkuk nakkareasant? Källazaj ta,tte cealhka, ušta mun ta,mmē nįkku nakkareasan, ušta akt kārnas akce kārnost ča,łme roñka. — Ju tu,kke, ču,de ta,kke sārnev, ušta akce kārnasijt afti kārnost ča,łme roñkiv. — Ju ču,ttelaj ta,tte kāvvi, occili iojv-čio,łs, a källazaj ta,tte sā,ble piñjnti, ceahka, li ču,dest ta,št iojve kaskit. Tujn ču,đijn pik čippi iojvijt kaskit; ākka, s ju nįtis vā,łdij, vigij, pielij kįssi jiellemen, ju pik sienī poafka,tti.

3. Jieli kio,ss Tālla, Tāla,št lej šurr čiozaj; jielij lāhptest azaj olmij, nammi, s lej Ucc lāñgij. Son popali, Tālla čucci,ji ma,ñi.

Pa,li pi,remis jierke Tāla,št. Kipti pik avti mälla Tāla jierke. Tālla āmmažiži, što jierke pallamajn li Ucc lāngij. Tālla Ucc lānki vi,rtol-giōdij. Ucc lāngij vanzijn javra sukkili. Tālla mülte sukkili jiss vanzijn. — Ucc lāngij ujna, što Tālla jukskiōdi; poala,di vans čuhp-keacča a,člijt, kļytlas sukkiottin, što koambaj oajja rintī suktet. Kļytlas sukkiottin, Tāla,št vans kaskit rottini, Tālla ka,cki, ja majns pik.

4. Jielī Āc, sost līn kolm nījt. Son siola,nti a,łke, a,łke jielta,gi, ku,kke jielī sost, kļyt-lo,ge jige rajja. Son tīttegiōdi lāhptest jienes. Jienijnes sārnatīn, što najhtlattīt pītta. Son silki pu,łkijn, piōdi, jienes vā,łti pulhka. Jienes pī,tti Āccije kiōtte-gu,rrī. Āc olkuzi līytij, što miōlda pītta koatta vikkīt: jilci coalama, pi,rrē āvve la takmājn, kāllaga āka,št alka la ništelaajn. Kiōllī korstakk-kiečče lu,ema?

Ākaj pu,łkest ničekedi, nieskemel korta iocce ča,cki. Āckest liš seahka sinaj. A,łges jiččis vā,łdij. — Pīk.

5. Jielī tu,ł kiō,ss ākaj kallasajnes. Ša,nti sijj' a,łk i ša,nt sijj' nījt. Na ākaj, kallasaj jā,mmen kukt, vīljinč kiōfta kuttijen. Nījt sārns, što vīljim vārrit, a kiorki jiel.

No vīljis vī,łki, kā,řeba piōdij. Kā rebest ka,čt, što majn jālak? — Akt iorpnan jālam. — Mom jālak iorpnant? — Munst iorpen li močēd. — Ma,łle močēd? — Kiōvt ioc piejv pāšt, kī,řte rittest kīkt kiōvsa-tā,št, nēške-māntkest mānn, kī,řte kidl-sijest ko,łte, kī,řte piōlm-sijest sēlp, čot āskes leškes kiōst, čot tāvtest atmes kiōst. —

Koatta,s piōdi. Nījt kačča vīljses: mom toskjatk? — Ta,mmē toskjadim, iorpnam, što viōlkap kā,řeba. — I vī,łken.

Piōttekiō,ttēn kā,řeba; son iorpnēs pāhka tuwned ieres āskijt. Jieres nījt, āppulaj, najhvlnēhc piōdij, pākaj čācca ničekted. — Čācca ničekedij. Kā,řeba piōdi i ko,ččēb kā,řebest, što ko,št li iorpnat? Čācca ničekedij. Jieres nījt cielk', što mun lam sōn' iorpen. — A jella, kul, mun' iorpen. Olmuj va,łteš, vikkeš sōn', āvta rāppuš kīččem solled.

Iorpnēs kiōrūāj, kā,řeba piōdij, kačča: ko,št li mun' vīlj? Ma,nned, pīhted sōn'. I vīljis pīhteš. Karabelšēhk sārns, što mank menne kāpken? — Poafkahted mun' izmenšik, ta,ł jiesk' mun kāpken manim. — Poafkahteš izmenšik, i karabelšēhk vālt močēd nījtīm kāpkenes. Pīk.

6. Jielij tu,ł kiō,ss olmuj, i son najhtla,đij. Ju jielin, sijje

ša,ndij a,lke. Nu sij jiellin ku,kke, ka,lles to,tte jā,mi, ā,hkes to,tte vī,łkij miõrjijt ussit. A,lkes ta,mme vā,ldij mīldes. Nu miõrjijt uskiõdij, alkas ta,mme kīdij ta,sse. Jiečē ā,hke vī,łkij tu,mpelā. Uzij son miõrjijt, uzij ja kirkonij. A piejve jieckenīžij. Son vī,łkij māzīt alkas. No piõdij māzīt. A a,lkes jillak. A ta,nne sijja piohtamajñ Āccije nījt. A son nījtī ta,mme vā,ldij, ju vā,ncelij koattas; piõdij koattas, šanttiškiõdij nījtī ta,mme, jiellegiõdij nījdn tajñ. Ju jiellin, nu nījtīs ta,tte šurrini. Iõttin, koccajin, Āccije nījt ta,tte tuvvanīškiõdij, ju ākaj piijij kīmes. Ju kiptekiõdij, kiptīn, ju porrīn, ju vī,łkīn vārra. Vā,rest tõbelt ničkīn kolm Āccije, ju akka ta,mme nūmstīn, ni varijt jiemneja jieb kiõttamajñ.

7. Jielij kā,les ā,kijnes, jiellin sij ku,kke. Nu sijje ša,ndij a,lke. Ju jiellin ku,kke, a,lkes šurrini. Kallazest ta,st lī sā,ble pijmijn iõjves vī,le; sijje piõtekiõdij toarra jekka; a,lkes vā,ldij jiežes sā,ble ju vī,łgij jiežes rozijn viõsta tiõrru; toarrakiõdij, čihpkiodij, čipij ku,kke. Toaras ta,mme jī viõj liõptet tu,kke, vīkk ta,tte rāppin so,nni kobe i nu,mpē ju koalmant. Nu ju son sīlgij toara ta,mme čihpit. Čipij ju alas sīlgij piijele kobij ja vījij kobe piijele ju nu,mpē piijele. Koalmant koppa karkīdi, ro,sses ujdij māzīt koatta,s, son kīttij koppa ta,ssi, soni čurklīn; a son popalet je viõjkoattamajñ ko-best ta,st.

Jiečēes sīlgij a,lges ta,mme occit, vījij ku,kke, a,lges kā,vnīj kōbest. A,lges ta,mme vā,ldij, piestij, a,lgijnes toara ta,mme pik čihpin ku,kke, iõnej, liõptin pikas. Vīlkin māzīt, koatta,s piõttin, i jiellekīõttin, a,tte veala jiellev.

8. Lī,mpēzest, liõkka a,ln iõjje lī; ta,de iõjest tiõss-a,l-kīõ,ss līn olmī, čū,t', sist līn tālkkīne. Sij oajja po,rtekiõttin tālkkīnījt. Po,rtin čitta jiennīje, a tiõvtet jieb iõj. Akt olmuj velsīdij čācca, oajja, tu,tte kiõsta olmuj čā,zest. Son cealhka toavriššis: mun, gul, nūji, čācca čāñi, vālta olmī ta,mme, son ma,ne mīni tālkkīnījt porra. Nu ju ča,ñij čācca, ockīõdij čā,zest. Ozij ku,kke, kavnit jī oajjamajñ, juhtližij čācca.

9. Tiõss-a,l-kīõ,ss līn olmī, čū,t', sij jiellin ku,kke i tuvvakīõttin parti āssit; ju āskiõttin; ā,ssin la,kke rajja; ju vā,ltin parht-mīri, piijin mīri, a mīris ta,tte viõnej; ju sij vanttiškiõttin. Vanttin ku,kke; akt olmuj cealhka, ušte mīst mīrrim kuhkāna, veala jie,žje vanlahtap, lišt son kuhkāna. Ju piijin, a tu,tte mīri,s ta,tte afti ta,une kukiõj.

10. Találós mesék.

Mušt ta,tte mī lī: pīrr ja,vre pittiemes olmi vīžneb? —
Tī,lje; pīrr tī,lje sa,ñke ceakkamajñ.

N'ikmā,htem nā,lmest jīnn kullaj, jī ujn ni kie-gen. —
Pā,kte, pā,hta poadak i sārñak, jīnn kullaj pā,kttest.

Nāca,lmehke pīodi, cūtte pafvit: kāžñioj puñhei afti vie,rt
koñca. — Samvar pīhtiš, i kāžñioj piekkara,kki afti vie,rt komolt.

Olmij kiosta, kīdi andak, a kītti jī paššan. — Kērñkem-
kā,vre.

Mušt ta,mme, ušta: la,stij kiskāda, kāžñij vī,šāda. —
To,rne āvvāna, kāžñij vī,šāda, što kie tolla.

Rokk ka,lle a,ln leašša. — Kī,lle-iørñke paštāja jīñ-
kīzi a,ln.

Kiella-āta oakka. — Pielje-vieške sā,me ā,kest.

N'ielje kallas aktis rastav toarrat, aktis jiev viøj poppa,let.
— N'ielje kiotte-vattog.

A,ges kieže milt kietkijñ kiont; ni kozi-gen jī olgan. — Ra,tte.

Kārñas krřta, cieles ku,ge,ldev. — Kīo,dest ā,vle, ā,vlest
kimne tiolt.

B) Jokongából (Jofkuj).

I. Jieli tu,l kiō,ss kāllasaj i ākaj. Sijje ša,nti a,lke ja nu,mpe.
Kāllasaj ja ākaj jā,mmen. A,lkes cealhka: mun violkam jeačan jea-
nan lihte-mī,rt pīo,ltet. Vā,ñci, vā,ñci son, ta,gi cīgi, so,ñni kā,les
viosta pīodij: kōz ton, čalmanim, vī,lkik? — A mun, kul, vī,lkim
jeačan jenan lihte-mī,rt pīo,ltet. — Son sārña, što rāba,st muni
pielje-pie,le! — Tu,tte so,ñni popa,li šurr kīmne. — Nu, ton rāba,st
muni nu,mpe pielje-pie,le! — Nu so,ñni popa,li kiō,tte. Sij kepte-
giotten iōñce ja pījte šurr kīmnest ta,st. Kā,les vā,lti, oattaj, ta,tte
kepta, a tu,tte vā,lti, pījtegaj karnta, son nū,ne tākka,lj va,rrri pījte-
ga,st. Kā,les vā,lti rioka,ñij, kālla,st nū,mnest varr, a son kačča: ajja,
kul, nū,nest mast lī varr? — Nu ta,tte so,ñne sārña: mun nakkareas-
tan šīžnim. — Kiptin ja porrin, kīrknin. Pārñaj kačča, što ajja,
kozi oattep? — Ajjas sārña: rāba,st muni pielj'-pie,le. So,ñni popali
roavva ja tiolje ja iøjv-bealas. Ji sij oattijñ. Ajjenes iottemen so,ñni
tagazi pī,lle. Nu mun, gul, ajja, jīm viøj iottet, pī,lle; mun, ajja, kun
sizñ, jil sizñ oadam. — Ajjas so,ñne sārña, što jīm tiol,le, koht ton

tātak. — Son čāñña kun siz, jil siz. Iodi, iodi, koccaj kun sizn, jil sizn, ajges jillak, ni kiotte jillak, ni mā-gen jillak. Son vā.nceli; vā.n-zij, vā.nzij, sijti piottegiōdi. Ta lle soni ujniš, piotteme, vīčcis, sāgi ta,kkiš konaga,ssi: no vārļaj tolla, vaj toll-čičokanas jorra. — Konagas pākaj: vīččet kohčat soni tiege. — Son piōdij konaga,ssi, konagas so,nni tiō,le šitteli ji portteškiōdij soni ji jihtigiōdij soni ji kačkīōdi sonst sā,gt: tonst mā lī riemeslijt tiokkanant? A munst lī nījtst ko,ļte-bā,ņne; vaj biolnī ton oajak muni nījtst ko,ļte-bā,ņe līn-tīt? — Son sārna, što oajja, konagas, a,tte. — A son sārna, što mun nījtīm kočam, ton vī,zed riemeslijdant. — Nījtīs kaski porrimen, liej; tu,tte konagas nījts pītij, son vā,ļti, kaski porrimen, pejas kān-daj violas iōjve: ta,ļ pik munst riemeslam. — Konagas vā,ļti iōjve čīpij ji pašk al' ciekkeli.

Nu,mpe vīļ vīrdij, vīļis jī poattamajņ; son vī,ļki to,ro-že, kozi vī,ļjis vī,ļrij. Vā,ņc, vā,ņc, so,ņne čigi ta,gij, son vā,ļt' čajjedi. Son ša,ļlū,žij, jī tīd koz vā,ņced, son ristkiōdij čelmidēs: a,ņt Jimmel mi,ņni vierta! — No so,ņni popalij kā,ļes kaski ča,ļm-ristta,ņe. Kā,ļes sārna, što mom, čalmaņim kiorejatk? — Kozi manīm, ajja, ko,tt mun jīm kiorejad, ko,tt lī mi,ņni kiōrja. — Ajges so,ņni sārna, što mi,ņni popalik, tak to,ņni kiōrja jī piōde, ajja toni vīkka sijti: — No mun lam, ajja, šičkantmījn, mun lam, ajja, porstīčmījn. — Ajges so,ņni sārņaj: poadak ton pormījn, jī poadak ton jukmījn, ko,tt ton muni ka,ņnik; ton rāba,št muni pielje-bie,le. — Son rāba,št pielje-bie,le: šurr kīmine so,ņni popali pielje sizn. — Rāba,št muni nu,mpe pielje-bie,le. — Son rāba,št, so,ņni popali kiō,tte, a pielie līvte, a nu,mpe pielie kiōhcev kiō,dses ta,št. Son ajgeses kačča, ušte mom porgiō,ttep, ajja? — Ajges soni pākaj keptet iōņče ja pījte, jī son keptegiōdi; ajges sārņ, što ton, čalmaņim, kipt, a mun oattam. — Son jīčč ma,ņij kiōhce-bealaņi, a ajges komali līvte-bealla. Son keptegiōdij, kimnes sonst tīltij, son jīčč lī porstīčmījn, son vā,ļti iōņče ja pījte, koņka kiptemajņ, kaski tīltīme, son porškiōdij; so,ņni pījtegaj jitteli, son vā,ļti pījtega portted kalnem rajja. Sonst vā,ļti kīmines kirkeni, son ajges pokta: ajja, kocca porriđ! — A ajges ū,ņne vīj-tījn. Son kačča: ajja, tonst ū,ņne ma,št lī vījtījn? — Ajges so,ņni sārna: nakkareastan la šīžņajņ. — Sij porrin, kīrkņin, jī sij oattaš-kiōttin; a son kačča: ajja, mīj kozi oattep? — Ajges so,ņni i sār-ņaj, ušta rāba,št muni pielje-bie,le. — So,ņni popali ott roavva jī ott vīļje jī ott iōjv-bealas. Sij oattijen, iōttin, koccajjin jintsiejke.

K'eptegio, tten ajgijnes avta ju ; keptin sij, porrin ja kirknin ja sij vāncelin ajgijnes. Vāncin jieb kukkiz, ajges so,nni cealhka, ušta poru, st muni čalmañim ! Ajja to,nni kiostnic anta. — Ajges so,nni a nti vā, sse, son ajgijnes porusta, gi, ajges soni mā, tedi : vānzak, vānzak, āvāna to,nni sijt, poadak sijti, konaga, st li nījt ko, lte-bā, nne šantmijn ; poadak sijti, toni konagas kohča. Nu ton riemeslijdant avti, le jiel vā, zet ; kio, ss ko, tt nārot čioñkoaja, tanna ton ju oajak vā, zeded. — Son ajgijnes porusta, gi ja vā, nceli.

Vānci, vānci, vānci, āvva ni so,nni sijt, soni vā ltiž ja ujniž : piejvaga pāšta, vaj vārlaj tolla ? — Konagas soni pākaj jēčēs kohčat, son piōdij konaga, ssi, so,nni vā, lti konagas kā, re pijij, ji soni portteškiodi ji sonst vā, lti sā, jt kaččit. Son sārna, što mun lam poattamajn porkkeana ja juhkkeana, tid im mom mun, jim tieda, tā, nne piejv jim iōj to,nni mom sārnet. — Konagas soni portti ja ju, tij ja io, dedi. Jintsiejke son pākaj nārodu čieñket. Konagas nārodu čieñki, son pākaj konagaz nījt nārodu siz pīhtet. Son piōdij ta, ssi, a vīsñis li sonst io, lk a, ln. Son vā, lti ja vī, ssi kommat luvva, li, vī, ssi ses ka, pper karkidi, ta, tte ka, pper vā, lti kāžnoj oajva, kien oajva poatta : kūk ja šlak, kūk ja šlak. Soni vīs sizn karkidi kurj(a)-oal(a)-(t)a, vte, ta, nne a, vti karrab : šar, šar, šar, mutta, m a, vti karrab : šar, šar, šar, kāžnoj a, vti. Ākša karkidi avta : ta, ssi zočč, ta, nne jelnazi zočč, mutt' sijja zočč. Nārot pik sijniž ja konagaz nījt sijnij to, ro-že, ko, lte-bā, nne kuvtit. Son konagazi nījt kāpkenes vā, ldij, konagas so,nni a, nti ta, nne gieččen, što son čitte mällaš li.

2. Kio, ss tul jieli källazaj ja ākaj. Sij jiellin, jiellin, jiellin, sijji šentim kolm nījt. Nu sij jiellin, jiellin, jiellin, sijji piōdi vintim. Ākaj iōdij, koccaj ; cealhka, što kā, les rā, fke, kā, les, kārnazi sioje koañkažev. — Majt sārnak, ā, hke, vintim poattamajn, ko, tt Jimmele jieñgīl. Nu sij nijs ā, ntin. Nu, mpe, vintim sijji avta piōdij. Ākaj sārna, što kā, les rā, fke, kā, les, nio, rje vičča vanniv. — No sij nijs a, ntin ta, ssi-gas. Koalmant-kas vintim piōdij ; ākaj āmažīžij : kā, les rā, fke, kā, les, rierva čio, rve veampa, v. — Majt ton ā, hke sārnak, vintim poattamajn ko, tt Jimmele jieñgīl. — Ta, mme-gas nijs a, ntin ta, ssi.

Källazaj vāncili nījtis vārañe. Piōdij piōziembis nījtis. Nījtsest ča, lme roñkmijn. Pārna, s ta, kke reakka, v, korktev. Nījtis cealhka jeačča, s, što vārrit māzīt ! Kārnas poatta, tak toni porra. — Nu vā, lgij māzīt ja kāvvizij kaskliembis nījtis. Piōdij, nio, rje pārna kio, d' a, ln kirstolliv. Soañaj koatta. Nu nījtst kīt-pie, lle por-

mijn, niiti,s l̄ ompi v̄jst. Niiti,s cealhka, ušta v̄arrit māzīt, niørje poatta, tak toni porra. — Nu son v̄l̄lgij māzīt. Vānci, vānci ja kāvvi,zi nirmmis niitis. Piodi, mientuži pārna kio:d' a,ln kirstolliv, cie,łkin, ušta ājja tolla. — Piodij koatta, kiodest ko,nte t̄lje šiottamajn. — Pārna,s reakkioittin jeanna,s, što āčča tolla. Niiti,s jeačča,s cealhka, ušta lieyta olkis, vi,łseakka! — Nu liktin olkiz, vi,łšin: aštu tu,tte ko,nte-sa,rves tolla. Nu ja piodij, v̄ips tirvti, t̄l̄jes j̄a,v̄sij, tagazij olmij ja v̄ips porttškiodij. Viłpi,s vi,łkkiodij māzīt āhka,s. Tu,tte v̄ivvis so,ņne a,ndij iōnce milte, iōnce son a,nti j̄iennije: kiedemp̄jite, tā,łte-vij, čio,v-vij, patt-čio,le, niockas, činč, kāhca,d ma,ņemi,s.

Nu son piodij ākanis. Ākanis kiesčškiodij v̄iss sizn vilktuv-zijt. Ākanis kačkiodij kāllazest sa,gt.

3. *Jieli kio,ss tu,ł ākaj ja kāllazaj. Jiellin, jiellin ja ākaj kāllazes vilktolla košk k̄i,le kiojka ja v̄ijj-guttu kiojka. Kāllazaj mieltšat v̄l̄lgij. Nu piodij ajht-uks-nālma,s, so,ņni kulloaja ajt sizn: vitt, kutt h̄i! Nu vā,łti son palgiodij ja v̄i,łki māzīt. Piodij ākkanis. Ākaj j̄ičč vi,łkkiodij ja silki, v̄ijnel piodi ājhta-gi,r̄ris. Ta,łe kulaj ajt sizn palttuvš: vitt, kutt j̄iemenioj h̄i! Nu ākaj ajhtu soaņ-ñali, v̄ij-gu,tte tāba,di, košk kiolajt vā,łdij. Sā,łpliñk pu,ci sizn. Son vā,łti, kist-nunna co,ñki, māzīt silki; piodi kāllazañčis. Ussi ā,v̄edi, ka,štij sā,łpliñka kāllazañčis: ti-la, gul, toni so,rme! Kāllazaj ničkidi ja čiojve kvuti,t, j̄a,mij. Ākanis ničkidi: a po-po-pop! Čiojves kvuti,t, mieltšat j̄a,mij. Nu majns pik.*

4. Találós mesék.

Mušt ta,tte m̄i: n̄uvči ma,ņne tivtist ma,ņn-sijest. — N̄a,łme sizn p̄a,ņe.

Pirr javra vikk vānci, kā,ņc kā,ņzes jieb kisk̄i,nt. — Šāba pirr toll sije ceakkamajn.

N̄eazm-jikt-mogn, la,hke rošk̄it, nu,ņpe la,hke vilk̄it. — Nijst perevieske.

Vilkis ka,pper ja čā,łpis ka,pper. — Kiese ja tā,łve.

Ra,ste mieri tierm-jiks santāda. — Kimne-kievle ra,ste kimne santāda.

Mušt ta,ņme, ušta olmijej vānci ruškis kio,łpegest. — L̄ime,ņ.

Ā,hke l̄i kassig, nijtis rošk̄it, a,łkes uda,ł l̄i, a,łme v̄i,ł v̄ar-rida. — Toll-sijje ā,hke, nijt avr, a,łkes suv.

Mun toŋne mušttēskoada mušttizi: källazaj ra,ste čāra vānca, kietke-niode kiōnta. — Ra,tte.

Kuhkāna ja oannāna, kāžnij pajkanas kiōsta. — Podzornij turpe.

Ki,tte piellele pā,kke kiēt kiella-āltta oakka v. — Pielje-vieške.

Mi ta,stit pik a,lmest? — Riešša,t.

Kukemis alm-mānda,št? — Čiōkas.

Čiūč čiočāla, a,łme kidles vāldač. — Čiōkas.

Ajt a,łn lejpp-pielle. — Ajhta li iōjve, vienc-lijn' li iōjv' a,łn.

Tost tilpsaj, must čoksaj, ajht-uks-nāalma rajkenatkiōttep. —

Lohk-āraakk ja lohk.

Tā,łve poatta, son piōjta; kiesse poatta, son ŋealka. —

Čā,cece-kintem-kukse.

C) Kuroptyovszkból (Kiōttem-ja,vre sijt).

Találós mesék.

Rivte-ro sse, liōn-sīnn-siejpe, tucta karra. — Nivle ja sīnn.

Ucc kirkki turnev ku,ttijt. — Vīnk sieptamaj.

Ucc Tiorzemaj nička pijjele all sije, ičč ta,le šilleš. — Čo,ge.

Ki,zt rievne vannta, kaska coňka. — Kāmgijt coňka.

Piejveaga livjāla, jikka rajke āna. — Ussi zaloš.

İōjvedem ā,ke-lo nte krrta: ȳaž, ȳaž, ȳaž. — Nieskem.

Līmen-lā,mpe oarra pa,ke nālla, ussi,t jilla mom, mušt ta,tte mī. — A,lmest tā,ste.

Čivjīs čukka sizn moččis keatka. — Čā,łme-čāhptaj.

Kildini nyelvjárás.

Lovozerszkból (Lu-ja,vr sijt).

1. Kállas ja ākaj ilin, ilin, cāłhkin: ma,ŋ mijji i ša,nt a,łke? Sijji ša,nti a,łke: la,łke olmu, la,łke tāll; va,łtij sirred, pārnajŋ oajvajt rott. Aččes iennes ma,ksin, ma,ksin ja tieňk pu,ttin. Son pārna monij jāvra, jordan ju,sti, kukȳo,łli čā,ž-ielle. Čā,ž-ielle pūdiŋ: ma,ne kukȳo,łk muno? — Tiňkijt pitta. — Ton mank tun geačča ja,vr ovtel muno, taȳ antām tiňkijt, ik moneŋi ovtel muno, taȳ mun poram

tono. — Son, sām̄la pārn ortel moni tun geac̄ča ja, vr, vā, lti isti, kobe rābaj, ka, pper péjéj kūt jū, lkes ko, ski ja rajk pukkiij ka, pri. Nu ta, le čā, z-ielle pūdi, sām̄linčei cealhka : oho, ortel muno pū, ttik ! — Sām̄lea cealhka : puhtik tīnkij? — Puhti. — Čā, z-ielle ka, pper sis liškij tīnkij, ka, pper sisn rajk, puk ko, lkin koppa. Olmuj cealhka, što mī leak ton vīkk-olmojt, ik oajje muno ka, pper tieved. — Ta, tte veala vū, lki tīnke gorra, sām̄lanč orr, tīnkij vuort. Čā, z-ielle pūdi, tīnkij i pu, tti sām̄linčei, ka, pper siz liškij, ka, pper la, k ša, nti. No leač a, tt, kul, minni tīnkij, i bid ienam̄p.

Čā, z-ielle mazo jāvra čāni ; olmoč ta, tte mazo vā, ncel koat- ta, s. Monij koatta, s. Vq, ltiij sqn̄ij, vūlkij mūrijt sqkko. Ta, l tāll, son tāl uojevst kōccist, vā, ltiij pa, kkeð. Tāll cealhka : ora, iel pa, je ! — Son i alka pa, kkeð, vā, ltiij tālo keassa, tti mūr-sqno vuolla, koatta, s vā, ncel, tāll mūr-sqn̄ij i keass. Pūdiij koatta, s olmoč, lūsti tāl lāmpas-purra ; tāll vā, lti lāmpas puk pōrij.

Inciejk kōccijen kāllasač ja āka ; ta, l tāll lī lāmpas pormač puk. Sij a, lkes kočson : tonst mī lī pampelijt lištač, puk lāmpsijt pōri ? Son pagu vq, lti pampelis, vq, lti ja vā, nceli vārra, kozo uojev kuont. Vā, nci vārra, ta, l vilkis kietke. Son vq, lt, kietke lix̄olškoatt, tā, l tttin tiečk kietke vu, ln. Son jur̄t, sām̄lanč : illea koxt sākkoð. Vq, nceli koatta, s, monij koatta, s, ru, vt-koajv tāga, tt. Pū, tten, ru, vt-koajv kūt̄es kūt̄n̄in. Son tāba, tt koajv ortin kīdin, čeck̄i, kož' kīt̄t kuont, pākaj avta koajv tākkoð. Ta, l puhtin kolmas ru, vt-koajv sām̄- linčei. Son tāba, tti koajv ortin kīdijn, cealh̄k : kiehpsehke veala lī. — — Tukko cīl̄hkin : vaj mojt, earras pīt̄t ? — Son cīlkij : i bī. — Son vq, lti koajv, vā, nceli vilgis kietke koajvøð. Koajvgūdi, ja koajves i mu, rti ; di mazo vā, nceli, moni koatta, s. Avta koajva tqkkoš, puhtin vits koajv. Son tāba, tt, cealh̄k : oho ! tel iesk muno milt i lī. — Avta vū, lki vilgis kietke koajvøð. Ājja, s eala occ ; koajvaj, koajvaj, di sqgi tīnkij, tā, l juš lī ājja, s eall. Nu maz̄t va, nceli, monij kuotte-gurris. Tā, le olmuč orr, cealh̄k : ko, ste vqrdik ? — Ājjan eal ocm̄en ; pā, l̄hktu- tur minne kāz̄yen. — No son ošte pā, l̄hktu, v. Monnin koatta, pijsiš siji porro ; porrin, kīrk̄n̄in, lixtin olkos, mo, nnin pilto. Ta, lli čokk- čān pielk, iielj-lokk putto. No sām̄lanč čack alma, son mann, mann, ča, ln̄est kīt̄t di mazo poatt. Nu cealh̄k kāz̄yes : ča, ck ton ! Tott vālt kīt̄tis, tāht ča, ckeð, orr, alma kieč. Sām̄la cealh̄k : mojt kīcax̄ ? — A čah̄pis polv, kul, poatt, ton tuokka paštyeð pīt̄t. — Nu son ošto čeck̄i, čeck̄ij : polv tuokka pašša, n. — No puk.

2. Találós mesék.

Tätt mī lī árvozijt: luvt-peakanč kaska ja r kobl. — N'uz-
čem ūālmest.

Vā r a,ln lejp orr. — Mānn.

Tārj ja Mārj orreb, kānc kāncēs ujneb, a tūrvet ieb. —
Port lqkk ja ša,lt.

Ārved mī lī: vilgis ūuzčed kirka,n tivt. — N'ālmest pāne.

Kuvt kāžno čuokas-mqc kuorr. — Vqlhk kq,ltij milti mann.

Oxt olmošč vittas kōrij. — Incejka kocjak, tuvnotk, vot vit
ciep i kork, go,tt koam-biele cāzak.

Kūxt ču,žga kūt pielel šarj kirteb. — Kūxt ča,lm kūt pie-
lel ū,ne.

Notozeroi nyelvjárás.

1. A,lke pārna pallin sirret, korro sij vātta-pāll. Puodi rimne
čorast, pallo va,lt kitt sis, ciełk: oh tij parna, tij sirvettet čevte-pāl-
lojn, mij nuorrenen sirim vātta-pāllojn! — Sij pārna ciełke: mātāt
mijjīt, koara mijje vātta-pāll. — A son cealk: iannij lī tujjīt mu,nc
poa,resvuodest, čōłmitemesvuodest; ūttišit mu,nc puje-ronn' pallo-
koarremest. — Ū,ttep. — Alji pallo koarred, pallo vojješkuodi, koa-
raškuodi, celk: ševnet, čuovet tol, jim vuejn čōłmitemesvuodest, poa-
resvuodest. — Su,nc uvs avē, son oajna, što wse melt ča,om, son
poakkañ kōrij. poakkañ vuoll' pēj vāttij, son vuolji olgas, tierlij.
Tuk ciełke: rimie ka,łles, ma,nnik!

Son ajta monij, purškuodi košk kulit, pijje su,nc su,łlemit.
Rimie proppej ajt vuolla. Puette sirdi, sij ciełke: vīlle rimie proh-
pām lī, kōs pijjip kon kerres ol, ī paššan. — Ciełke sij: pijjīt košk-
kuo,łl-kerres ol. — Son i paššinij. No sij vuejjilē; šoddiij pork-o,lm.
No son juo,łjines koac, čoav poac koaddiješkuodi, vose koaddijij.
No son voaldij žimjilij, to,łle poa,žž' polložuodi, son tierraliij, čorro
monij, johk-lā,bž koa,ckij, poa,žž' tierraliij, košk-kuo,łle-kerres paccij.
Riemn pōraškuodi, pōraj, pōraj i puk pōraj, pā,cc uccineš. Son
vā,łde kuetted, monij, monij; to,št lie ajjizam, čiccizam, kia,tk, čovres,
ūāll, pujtij ja juo,łke ževaj; ko,št ton rimn vā,łdiž tajt košk kuo,łlijt? —
Mon valdem, sijd galdijest vuokkum, sejbiam vuokkum. Voj ton,
riemn, mijjīt mattak? — Lī mōžno matteō: kolk puoleš inn. Šoddiij
puoleš inn, sij vuolje sijd galdijest vuaggaō, sij pijje sejbēs čahca, ne
di sij ōraškuette; rimn pōdas vuolla sejbēs pīj. Sij ciełke: mon-dicht,

rīmń, toav ij? — Ij ovdlest toava go iedesin. — Pejv šodškuodi; poakta čacc-kuoddij, rīmń cealk: poacht olm-olmaš. — Son vuoljij, tierlij. Tuk pāhce: sejb lie kolmam. Kuopč vuoljij: rāsta sejbēs; kump vuoljij: rāsta sejbēs; mājij vuoljij: lohk poatkņij; čovres vuoljij, sejb ūopsij. Puojdijēs kaldijest pork; puodij ualk-muorin, son čāck kiehp-ualk-muorin sejp kiahče, son tierlij, kiehp sejpkiajješ. Tierre, tierre, puodij ajjizam, čiccizam, kia,tk ovt sajje, sij ka,vne rīmń ka,les: oj ton, rīmń ka,les, mijjit ma,nnik! — Sij a,łke porred rīmń, rīmń cealk: iele ta,st pōr, kuotte purrom-sajje. — No valde kuotted, son cealk rīmń ka,les čāšn'že: tol laj puorr ajk, kua,ss mon tū sialga kirjtem. — Mojt rīmń ka,les sārnak? ajjizam cealk; voj kirjtak mū sielj rīmń ka,les? — Jennaj lē tuojjed tū sielj kirjed: kolk čuold navljjed ja peastag pońned, kolk to,rv-kuackņas. — Ože rīmń-ga,les, mon jiehč tuojam tojt. — No son pīj puk, čuoldijđ navljij, peastagijđ pońij, i jijjes kōrij; no cealk: te rīmń-ga,les kirjajt mū sielj! — Son kirjteškuodi, šoddaj kirje. — Rīmń-ga,les, mon puoleskuettem! — Kierde, kierde, rīmń-ga,les cealk, čāšnaš uckaš lea, tott kīrdij, ton jik kierd. — No jim kierdeškoattam, siełk puoll. — Son vāld, to,rv-kuackņasit pēj, puallejij, ješ tiarlij, ajjizam puolij. Son oarčij, oarčij, māsat puodij, tajt tārtojt nōrlij, pīj siekk siz, vāldij kuotted; kuoddij, kuoddij, karnaj pārna, pallojn sierre. Son siekk' sist puštač. — Mokk tust ta,st? — Ajjizan ārba. — Voj ton, riemń, mijjit kavpšak? — Ūdižit mu,ņne puojt-rōn'. — Ūttep. — No son vāldij puojt-rōn', nu vuoljij son, porstovškuodij, ko,tted aljij, i uejt ko,tted; son čuorvej: čiccizām, ajjizām, poahted veahka! Puehte tok i kōtteste, pōrškuotte. Son oajn, što puk poarre; cealk: čiccizām, ajjizām, olm-olmuš poacht'. — Sij tierlē, son oxtō pāccij, son pōrij, porij, pācc oxt puejt-ku,sk. Vuolk son pašted tan puejdes, monij koakta, son pīj tōl', son pāšteškuodij, puejt puoleskuodij, son čāck, puollij keadga čāck, čolnēs puo,ldij, šoddij čō,łmijta. Monn son kuosse, kuozest kahča: mī leahk ton muorij? — Mun leam kuoss. — Ūde čō,łmijđ mu,ņne. — Lehče must čō,łm, da lea pihk. — Monij peahca: mī leahk ton muorij? — Mun leam piehc. — Ūde mu,ņne čō,łmijđ. — Ūdehčim mon, lie mu,st pihk-čō,łme. — Monij soahka: lie tust čō,łm? — Lehče mu,st čō,łme, lie mu,st kurč čalma, ođam mon tajt čalmajt. — Son ūdij čalmajt, su,st šotte kurč čalma.

2. Oj oappam, oj oappam Jõ:zm̄ n̄jt :
 „Vuolkap, vuolkap, Va,sk vilj-pealžam,
 Vuolkap, vuolkap tev-mier še,lleð,
 Kuehc õplehk tozs' porreð,
 Tev-mier šilij kuehc tozs' pōrij.“ —
 Kue,ss mij monim, kue,ss mij monim
 Eakkadoz Jearmez sāhtkze,
 Je mij kū,hk leamma :
 Ta,l pueðij čugunoj rurt vonn'seš
 Kīrchē vajkes jiennines.
 „Vuolkap, vuolkap vilj-beall'žam
 Čuguna-vonn'sa uejnsta,sted!“
 Iepp kū,hk leamma,
 Vuelk, vuelk vilj-beall'žam
 Ku,kes Ōro-vuona kiejj mielt
 Sāgeš u,he koaleš tieht.
 Monim mij Ko,lcovoj pā,vt vuolla,
 Porrep kie,tk-stoala o,ln,
 Mon Ojjeneš tū,v'tam
 Čievr u,he kiadga :
 Kūlehk lōzdojže.

3. Ojjiš Kotraht niejt
 Nelj ee leasken iellim,
 Vīht leask-vuottem kie,ltim.
 Jim vajjam vue,rted zolostoj vuottem,
 Pueðij Ivanka Evvan o,lk,
 Leask-vuottem, požittoj leask-vuottem.
 Iehke,ld mo,ññeð sier'škuoðim,
 Kuahkeneskuchte šūrest ohckiž,
 Nuorbest poarr'su,bb sier'ja, kiehčja.
 Sierēp, ūrcēp,
 Iehkild mo,ññeð ūrcēp, jōrēp.
 Lečē sierr'men, vuolkahp māsāt.
 Portsēn monim vuordškuoðijm ko,ljejd,
 Iehp kū,hk leammeš, pueðij Sa,v'tij,
 Uhtrea o,lk, čilmeas risttij.
 Tierr Evvan Mīhkal o,lk,

Ohkmij Javřar niejt,
Ojjiš Kotraht niejt!
Šall'jehčevhted vā,ceed mij ajtest
N'eažžaht juhkeð, pörred! —
Ohkmij Javřar niejt oftužžij:
Mū neažiš illea nuoriš niejdiš
Vojj'depp' jiehc vā,ceed, juhkeð,
Porred jįjįis uejv.

Dr. GENETZ ARVID.

ISMERTETÉSEK ÉS BIRÁLATOK.

Syrjäniläisia häälauluja, koonnut M. A. CASTRÉN, alkutekstistä suomentanut ja saksalaisella käännöksellä varustanut T. G. AMNOFF. Helsinki 1878. — 39 l. 4-ed r.

A «Zürjén nászdalokat», melyeket a fentírt füzetben Aminoff finn és német fordítással adott ki, Castrén még 1843-ben jegyezte föl, mikor a zürjének közt az Izma mellékén időzött. Nyelvök ugyanazon izsmai dialectus, melyet Castrénnek 1844-ben megjelent zürjén grammatikája is tárgyal. Maga Castrén a zürjén szöveghez magyarázó jegyzeteket írt, meg az első dalokhoz vegyes (svéd, finn, de nagyobb részét orosz) nyelvű fordítást, s ez adatokat fölhasználta most Aminoff a dalok teljes finn fordítására, a mely azután a német fordításnak alapúl szolgált. De e mellett A. még egy a haminai (fredrikshamni) kadét-iskola szolgálatában levő zürjén katona segítségével is élt.

Zürjén «nászdalokat» közölt már Szavvajitov zürjén grammatikája (1850.) 149—168 l., egy másik zürjén dialectuson; de ezeknek a Castrén-féle izsmaiak korántsem csupa variansai. Az egyezés a kétféle dalok között általában csak az alaptárgy azonos voltára szorítkozik. Ezek is úgy mint azok a menyasszonynak siralmas bucsuzását variálják. E mellett talán egyaránt gyarlók is, a mi a költészeti alakot illeti, s e tekintetben távolról sem hasonlíthatók az e nemű finn dalokhoz (a Kanteletarban, Kalevalában). De minket e dalok nem is annyira mint népköltészeti zsengek, hanem főleg mint nyelvmutatványok érdekelnek, s itt csakis ez utóbbi szempontból fogjuk közelebbről megvizsgálni.

Gyakran még a népköltészeten is meglátszik, hogy legalább nyelvi tekintetben — műtermék, mely a közönséges beszédtől szokatlan szóalaki s különösen szófüzési sajátságok által tér el. Ezek

az eltérések, vagyis az ú. n. költői licentiák, lehetnek esetleg nyelvészetiileg is érdekesek, a mennyiben archaismus rejlik bennök, vagyis maradványok a nyelv régibbalakú szerkezetéből; de nagyobbbrészt bele ütköznek a nyelvszerkezet szoros törvényeibe, — s hogyan, hogyan nem, e kirugások, ha bizonyos mértéken túl nem mennek, a hallgatót gyönyörködtetik, úgy hogy használatukra szívesen megadja az engedélyt. Zürjén dalainkban is fordul elé gyakran egy ilyen «licentia», olyan a melyet pl. magyar költő mégsem engedhetne meg magának; ez abban áll, hogy a jelző névszót, melynek közvetlenül a jelzett névszó előtt kellene állani, ettől más mondatrész (közbevetett megszólító szó, állítmány-ige) választja el, s gyakran még az olyan jelzöt is, mely a jelzettel szorosabb, mondhatnók összetételes egységet teszen; pl. 2, 2: *šonid menum mamä löseäd bur pīšan* (meleg nekem anyám készíts jó fürdöt = meleg jó fürdöt) | 2, 6. *zarni menum rāž vež kosaäs* (arany tölem oldd le a szöke hajfonadékot = az arany sz. h.) | 4, 19: *löz noj loktannid kartusaes* (kék posztó jöttök sapkájúak = j. kék p. s. = mint kék p. s. = k. p. sápkákkal) | 7, 15: *turna ota og kor bur vižtū* (füves széles nem kérem jó rétedet = füves széles jó rétedet) | 4, 37: *völnej bostannid menum bur völaäs* (szabad veszitek tölem a jó szabadságot = a szabad jó szabadságot) | 5, 11: *koz-pu pukša krövat-vilam* (fenyüfa ülök ágyamra = ülök f. ágyamra). Hasonló licentiát tüntetnek föl a finn nép költészetben a szétszakított névszóösszetételek, pl. Kanteletar 129. 1. *ero on viinat keitettynä, ero pantuna oluet* (e h. *ero-viinat, ero-oluet*) | Kalevala 2, 117 *vaski oli hattu hartioilla* (e h. *vaski-hattu oli*).

A Castrén-féle zürjén dalok szövege egészben érthető, s ennyiben a finn fordítása is helyesnek bizonyúl. De akad azért egyes helyeken még nehézség is, mely részint szövegbeli hibát sejtet. S az ily hiba akár az elmondóknak is róható föl, kiktől Castrén e dalokat följegyezte. Így pl. nem tudjuk, mint teszen valóban 1, 6. (Cast. írásmódja szerint) *sjera minjaäh*, v. (1, 10.) *sjera minja'ah* v. (4, 4.) *sera minj*, v. 7, 12. *seraminjä*. A fordító mellőzi e két szót, mely három helyen *bur aj* «jó atya» s egyszer *zon djadj* «ifjú (ifjabbik) nagybátya» (ford. „setün-poika“ = nagybátya fia) után áll appositioképen. Tekintve, hogy a Szavvajitov-féle dalok többször az illető megszólítottnak keresztneve beleiktatását is jelölik (kicsillagozott hézagot hagyva), a *minja*-ban férfi-nevet sejthetünk, s

csakugyan közöl is ilyent Wiedemann (még kiadó-félben levő) szótára: *Miina* («Meneus»). De mit jelent *sjera* v. *sera*? Ez aligha = *sera* «tarka»; talán mása az orosz *Sergij*, *Sergej* («Sergius») névnek? — Egykét helyen a fordító is javasol más olvasást: 3, 35. *usj-täminä* helyett *uzjaninä* «alvó helyem» | 1, 24. *kypedčydzjü* h. *kypedčy*, imperativus-alak «emelkedjél, kerekedjél föl»; de a szó nyilván egybetartozik a megelőző *vermankäh*-vel «ha bírsz, ha tudsz», s e mellett a 27. és 31. verssorokban az inf. *kypedčyyny* áll, s 35. tagadólag *önikä on vermy kypedčyyny* «ha most nem bírsz fölkerekedni» | 3, 41. *mylja (ynä)* már C. rekesztette be az *ynä*-t s helyébe *una*-t sejt = «sok»; az egész sor: «miért... (*ynä*), anyám, elkedvetlenedtél miattam (= rám úntál)», s ily mondatban az *ynä*-nek talán jobban illik «most, immár»-féle értelme; sejtethjük is, hogy az egyéb zürjén dialectusokbeli *öni* «most» szónak a mása rejlik benne.

De mindezek fölött tetszik különösnek a gyakran előforduló *-li* (*-ly*) rag, a hol annak közönséges értéke (= «nek», mint allativus vagy dativus-féle postpositióé), teljességgel nincs helyén; találjuk ugyanis ezen, a mint látszik, teljesen fölös ragot a mondatbeli tárgy-szón: 2, 5 (készíts) . . . *bur koräsly* = jó leveles-seprűt (2, 4. csak *bur majtäg* s nem *majtägly* = jó szappant) | 2, 10. készíts nekem *bur paskämly* = jó ruhát | 2, 14. nekik készíts *bur pyysjanly* = jó fürdőt | v. ö. 1, 16. *vinaly*; 1, 18 *stakanly*; 1, 49. *olemly*; 3, 3. *uuzinly*, 3, 6–8. *pyсанly*, *pyсан pööly*, *skatertly*; 3, 54. és 7, 39. *lögly*; 5, 6–7. *sulähly*, *sinanly*; 7, 6–8. *paskämly*, *torly*, *čysjanly*. — Bajos ennek a *li*-nak valami igazi értéket tulajdonítani, pl. a határozatlan, illetőleg részleges objectum föltüntetését, úgy hogy a finn partitivushoz hasonló casusalakot képezne. Ezt tiltja a többi zürjéniség, meg a votják nyelv is, a melyekben efféle *li* ragnak semmi nyomát sem találjuk; tiltja maga a Castrén-féle dalok szövege is, mely elégszer e rag nélkül is, a csupa névszótóval teszi ki a részleges objectumot. Így csak «értéktelen» encliticumnak tarthatjuk, ha azt nem akarjuk állítani, hogy e dalok elmondói már nem tudták jól a hagyományozott mondókájukat, úgy hogy azt csupa értelmetlenségből elferdítették.

Forduljunk most a fordításhoz, melynek érdemét nem kisebítheti, ha rajta itt-ott valamit meg is igazíthatunk. Dal 3, 15. *id njanj löseäd kimodzj vylä* = (finn) «ohraista leipää valmista käsi-

varrelle» («bereite für den arm gerstenbrod») | e szerint *kimodzy* volna = käsi- varsi (arm), a mitl'egalább az eddigi szótárakból nem igazolhatunk. Nem is illik jól a «kar számára való kenyér készítés» az előző vershez: «roggenbrod bereite den leuten für die pflügezeit». Ide valónak látszik Wiedemann szótárából (a mely még csak nyomató félben van, s melyet Aminoff természetesen nem használhatott): *kimödža* «bequem, zur hand»; ezzel az idézett verset így fordítanók: «bereite gerstenbrod für das zur-hand-sein = in vorrat». — Dal 3, 38. *zarni menam koljä bur krež dorü* «jätän kultaisen hyvän kukkulan liepeen (ich verlasse den saum des guten hügels)» | A. itt *krež*-ben a *kerös* «berg, anhöhe» szót látja, de ez utóbbi előfordúl 7, 14. a kellő *keräs* alakban; még egyszer áll *krež* 3, 62: *krežys buždü* «a *krež* összeszakad»; gyanítható, hogy *krež* nem más mint a Wied.-nál található *rež* «schirmdach». — Dal 3, 62–65. E versek mind a rejtélyes *vyysys* szóval végződnek; pl. *kor puuys porü kuzja vyysys* így van finnre fordítva «jolloin puut kaatuvat omasta pituudesta» («wo die bäume ihrer eignen länge wegen hinfallen») | e ford. szerint *vyysys* elativus volna (mely Castrén izsmái grammatikája szerint *s* s nem *ś* ragú), *vyys*-tól, s ez meg a finn < *uute* «ság, -ség»-féle képzőnek felelne meg. Ezt aligha lehet igazolni; «ság»-féle képzőül, a mennyire a zürjén ilyenre szorúl, a *lun* «nap» szolgál, s a finn < *uute*-, illetőleg < *uude*-nak, mely a lappban is *vuota* alakban van meg, a zürjénben nem lehet a mása *vyys*. Vagy talán 3. személyrag légyen az utolsó *s*, s *vyys* elativus *vyy*-tól? Annyi bizonyos, hogy *vyysys* e h. való *vylsys*, de még kérdés vajjon az ebeli *vyl*-nak a «quod supra est (fölrész, fölszín)» jelentés illik-e vagy pedig a *vyl*- (*völ*-) «esse» igét kell-e benne látnunk? s egyik vagy másik esetben minek vegyük az alakot? — Dal 4, 28. *barchatnej menam vyjym želetkaes*: «sammetissa ovat vatsat meillä (in sammt sind unsere leiber gehüllt)» | a ford. a *želetkaes*-t nyilván az or. *želudok* «vatsa (bauch)» szóval magyarázza; pedig itt csak «ruha-darab»-ról lehet szó, melynek *barchatnej* (adj.) a jelzője; *želetkaes*-ben tehát bizonyosan az or. *žilet*, dim. *žiletik* «weste, westchen» szó rejlik, úgy hogy *b. ž.* = «bársony-mellényüek». — Dal 7, 14. *džudžyd og kor bur kerästü* «korkeata en pyydä hyvää kyläisi (dein dorf)» | jobban illik a *keräs*-nek «berg, anhöhe im walde» értelme (Wied., Szavv. *kerös*), a mint már a *džudžyd* «korkea, hoch» jelző is mutatja. — 7, 18. *me tujan* | olv. *me tujam*, 1. szem. birtokosraggal. —

7, 21. *kukja muöstä* | *kukja muös* nem «*lehmä-vasikka, kuhkalb*», hanem «*borjas tehén (kuh mit einen kalbe, trächtige kuh)*»: szint-így a 16. sor nem «*csikó*»-ról, hanem «*ló*»-ról szól.

BUDENZ J.

Ueber die **Verzweigung der ugrischen Sprachen.** Von Jos. BUDENZ.
Göttingen 1879. — 68 l., 8-ad r.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1879. jan. 7-kén tartott ülésén.)

Az ugor nyelvek elágazásáról való nézetemet — melyet néhány éve e helyen előadni szerencsém volt (közölve a M.-Ugor Szótárban, mint bevezetés az *N, Ny*-kezdetű szókhoz 383—88. ll.) — nem régen bővebben és kiegészítve fejtettem ki egy németül írt értekezésben («*Ueber die Verzweigung der ugrischen Sprachen*»), mely a nagy szanszkrit-tudós és indogermán nyelvész, egykori tanárom, Benfey Tivadar ötven-éves doctor-jubilaeuma alkalmával (1878. okt. 24.) több tanítványa által kiadott «*Festschrift*»-be vétetett föl. A t. osztály, úgy reménylem, szívesen veszi, ha elmondom, mit hozhattam föl újat az ugor nyelveknek egymás között való szorosabb viszonyainak megállapítására nézve, — a mi azért fontos kérdés, mivel valamely rokon nyelvcsoport egyes tagjainak különösebb rokonságáról való alapos *theoria* sokban eligazíthatja a nyomozót az iránt, hogy hol mit várjon és keressen, vagyis oly fölvételekre jogosítja, a melyek megint új fölfedezésekre vezethetnek. Az említett értekezésemben különösen új megszerzés egy nagy ellenvetésnek czáfolása, a mely nézetem ellen támadhatónak látszik.

Röviden ismétlem, hogy az ugor nyelvek első, még pedig két ágra való oszlása azon szorosabb rokonságból következik, melyet e nyelvek egy részére nézve a hangalak fejlődésében mutatkozó bizonyos közös sajátság alapít meg, — t. i. szőkezdő palatalis vagy jésített *n* (*ny*) fejlődése, még pedig mélyhangú szókban is (úgy hogy az *n*-nek fölmerülése nem a rá következő vocalis esetleges hatásának tulajdonítható) s ily *n*-nek meglehetősen számú egyező közös szókban való előfordulása, melyek az illető nyelvekben megint más tiszta *n* kezdetű, s szintén egyező közös

szók ellenében állanak. Az e sajátság — egy bizonyos közös fejlődés alapján egymással szorosabb viszonyban állóknak mutatkozó ugor nyelvek: a lapp, a zürjén-votják, a vogul-osztják és a magyar nyelv, s ezeknek, mint csakis szókezdő *n*-vel élők, ellenükben állanak: a finn, a mordvin és a cseremis nyelv. Amazokat északi-ugor, az utóbbiakat déli-ugor ág nak neveztem el (MÜg. Szótár 386. l.). A «Verzweigung stb.» cz. értekezésemben meg tüzetesebben megmutattam, hogy a déli ágban itt-ott fölmerülő néhány kevés szókezdő *n* számba sem jöhet, mint aránylag újabb keltű s a következő eredetileg magashangú vocalis hatásából eredő jelenség, mely amúgy is csak az illető nyelvek egyes dialectusaira szorítkozik. Ilyen a mordvin nyelv Moksa dialectusában: *nudi* nád, *nura*- v. *núra*- himbálódni, *nurge*- lógni, *nat* ezek, *naka* báb (5 eset, pedig az *n*-es szók száma fölmúlja az 50-et). Ezek közül *nat*, e h. *nüt* (= Erza *net*), a *tü* «ez» névmás többese; a mordvin ugyanis egyéb esetekben is az eredeti magash. vocalist mélyhangúvá változtatván, a megvolt vocalisnak *i*-féleségét, mint jésítést a megelőző consonansra ruházta át (pl. *tala* tél = mordE. *tele*, cser. *tele* | *tasa* «ebben» = E. *tese*, finn *tässä* | *sóks* ösz = f. *syksy*, cser. *šeže*), l. Verzw. 13. l. A finn nyelv körében meg csak két keleti-finn dialectus, a vepsä meg a karjalai-finn mutat szókezdő *n*-t, néhány amúgy is magashangú szóban (pl. *nüge*- látni, *nülgä* éhség, *nügü* most), de a nélkül, hogy e két dialectus és tájejtései az egyes esetekre nézve egymással meg egyeznének (pl. vepsä *nüge*- ellenében karj. *nüge*-); mélyhangú *n*-es szó a karjalaiban (Genetz A. szerint): *naba* köldök, *neuvo* tanács, *noakka* csóka, *noarva* famoh, *nokka* madárorr, *norppa* fóka (or. нѣрна), *nolgi* nyálka, *nukku*- elaludni, *nuppuze* bimbó, *naukahta*- siklani, *nukerda*- könyörögni. Hogy ennyi mélyhangú szóban kezdő *n* merülhetett föl (melyet a többi finnség nem ismer), nyilván annak kell tulajdonítanunk, hogy a karjalai finn nép nagy mértékben az orosz nyelv hatása alatt áll, a mely pedig a jésült consonansok ejtését határozottan szereti (l. Verzw. 14. 15. l.). — Ezenkívül most a «Verzw.»-ban a déli-ugor nyelveknek némely közös hangalaki vonásait is tüntettem föl, melyek egyenként ugyan nem döntők, de együttvéve az északi-ág ellenében a déli-ugor nyelveknek szintén bizonyos szorosabb egybetartozását jelezzik:

1. Az eredeti mély- és magashangú vocalisatio tökéletesebb megőrzése (míg az északi ágban csak a magyarnak maradt meg, kevés fogyatkozással, tökéletes önhangzó-dualismusa); — 2. A szókezdő explosiv mássalhangzók teljes egyféléltése (*k, t, p*) — míg a magyarban *s* a zürj.-votjában ezek mellett *g, d, b* is maradtak szókezdőkül; — 3. Hogy szóközepén az eredeti *ñg, nd, mb* consonans bokrokbeli nasalis jobban megmaradt, mintsem az északi ágban (a hol a magyar, a zürj.-votj., *s* nagyobbrészt a lapp nyelv a nasalist rendszeren elejtették); inkább kiszorúl, további gyengülés beálltával, a lágy explosiva (pl. mordE. *mokšna* ököl = mordM. *mokšinda*, cser. *moškundo* | mordM. *oma* másik = E. *ombo* | észTB. *parem*, tö *parema* = finn *paremba* jobb). — 4. Hogy eredeti szóközépi *d* megmaradt, holott az északi ágban, kivéve csak a lapp nyelvben, részint *z*-vé (magyar), részint *l*-vé változott (pl. déli-ug. *käde* = f. *käde*, mord. *käd*, cser. *kid*, *ket* = magy. *keze* | déli ug. *vedeme* = f. *üdime*, mord. *udeme* = vog. oszt. *valem*, *vëlem*, magy. *velő*); — 5. A magashangú mutató névmásnak (*t_s*) két alakra oszlása (*t_s* és *s_s*), úgy hogy most három mutató névmástője van a déli ágnak: finn *tä, se (si), tuo* = mord. *tä, sä, to* = cser. *tä, se, tu*. — Lásd: Verzw. 26. l.

Hogy az északi-ugor ágnak addig a meddig tartott egységből azután legelőször a lapp nyelv szakadt külön, míg a többi három nyelv (zürjén-votják, vogul-osztják és magyar) még tovább is szétválatlan nyelvegységet tett, — abból következtethető, hogy csak ez utóbbiak tüntetnek föl egy bizonyos, egységre utaló közös hangalaki sajáttságot, még pedig újonnan keletkezett alakváltozást, a melyben a lapp nyelv már nem részes. E sajáttság: szóközépi eredeti *d*-nek (mely a déli-ugor ágban is *d*) *l*-vé gyengülése, melyet a három nyelv egyezőleg több közös szókban és szórészekben hajtott végre. M.-Ugor Szótár 386. l. az északi ágnak ez újabb szétválást csak röviden érintettem volt; a Verzw.-ban most tüzetesen fejtegettem. Itt 27—30. ll. arra hoztam föl az adatokat, hogy mindegyike az említett három nyelvnek, ellentétben a lapp nyelvhez és az egész déli-ugor ághoz, a *d : l* változást kedveli; a vogul-osztják még a későbbi kettéválásán innen is folytatta. A Verzw.-ra utalva, az egyes nyelvekre szóló adatokat most csak egyszerűen elésorolom, az egybevetéseket mellőzve: 1. a zürjén-votjában bizonyító szók: *sölöm*, votj. *šulem* szív | *köl* kötél |

zürj. *kol-* hagyni, *kul-* levetni (ruhát), votj. *kel-*, *kil-* relinqui, *kil-* levetni | zürj. *kil* héj | *níl* leány | *vil*, votj. *vil* új | *pöl*, votj. *pul* deszka | zürj. *il* messzevaló (*ilín* procul, *ilö* messzire) | zürj. *vol*, *roles* ágy, votj. *vales* || az *l*-nek további elgyengülésével (*j*-vé) vagy elváltozásával (*r*-vé): votj. *vijim*, zürj. *vem* velő | *tír* plenus; — 2. V o g u l - o s z t j á k szók: *ulm*, *ulom* álom, osztB. *olím* | vog. *kuali*, *kel* kötél | vog. *kul-* hagyni, vogK. *χult-* relinqui, osztB. (*j*-vel): *χáj-*, *χaj-* levetni, elhagyni | vog. *tajl*, *tagle* plenus, osztB. *telîñ* | vog. *tule*, osztB. *luj* digitus | vog. *näl*, osztB. *nal* nyelv | osztB. *velím*, vog. *valem*, *vualm* velő | vog. *el* előrészt (*el-pal* előfél, *eläl* előre), osztB. *jel* (*jel-pelak* előfél, *jel-bina* előtt, *jelna* procul) | ablativus-rag: vog. *-l* (pl. *numel* fölülről, *jolel* alulról — *numen* fönt, *joln* lent, *jole* le); v. ö. ablativus-féle postpositio *-nel* «-tól, -ből»; — osztB. *-l* (pl. *numil-ta* felülről *kamîl-ta* kivülről — *numîn* fönt, *kamîn* künt) | denominativ igekepző: vog. *-l* (pl. *tolmozl-* tovajlani, lopni; *tolmozl* tolvaj), osztB. *-l* (pl. *pusîñl-* füstölni: *pusîñ* füst) || *l*-es alakokkal csak a vogulban vagy az osztjákban: vog. *kvöl* ház = oszt. *çot*, *çod* | vog. *pol-* fagyni: osztB. *pot-* | osztB. *mugol* máj = vog. *majt* | osztB. *jugol* íj = vog. *jaut*, *jajt* | osztB. *ugl* (osztS. *vogol*) vékony = vog. *voutä* | osztB. *ebîl* szag, bűz (adj. *eplîñ*) = vog. *ät* (e h. *äpt*) | 3. személyrag: osztB. *-l* (pl. *pogel* fia) = vog. *-t* (*-tä*) (pl. *ajtä* leánya, *nētä* neje); a többesi 3. szem. rag azonban a vog.-ban is *-l*-vel: *-nel* «-jok, -jök». — 3. M a g y a r s z ó k és szórészek: *alo-* (*aluv-*, *alusz-*, *áalom*) | *velö* | *nyél* (*nyele-t*) | *szalag* (**szalo-* kötni) | *nyaláb* (**nyalo-* kötni) | *el* (*elő*, *első*, *előtt*) | *tele*, *telî* (*tel-ni*, *tölt-*) | *lél-*, *löl-ni* | *telek* (*telke-t*, e h. *kelke-*) | denominativ igekepző *-l* (*ácsol-*, *énekel-* stb.) | ablativus-rag *-l* (<*ól*, *öl*, pl. *alól*, *hazól*, *mellől*, *mögől*) || az *l* már tovább *j*-vé gyengült vagy egészen kiszorult: *új* (*úja*) novus | *új* (*úja-t*) digitus | *máj* (*mája-t*) | *íj* (*íja-t*) | *szív* (*szív-et*, e h. *szilve*). — Az e szerint mind az említett három északi-ugor nyelvben előforduló *d* : *l*-változás azonban ugyane nyelvek szorosabb viszonyára, azaz hajdani külön egységére utal az által, hogy e hangváltozás említett esetei közül vagy tíz van olyan, mely ugyanazon szót vagy szórészt illetőleg mind a három nyelvben találhatik, vagy legalább kettejében mutatható ki: 1. magy. *alo-*, *áalom* — vog. oszt. *ulm*, *olím* álom — zürj. *on*, *un* (teljes tő *onm.*, e h. *olm.*) | 2. zürj. *köl* kötél — oszt. *kel*, *kol*, vog. *kuali*, *kel* —

— magy. *telek* (*kelke*) | 3. magy. *el* (*elő*) — vog. oszt. *el, jel* — zürj. *il* (*ilîn* messze) | 4. magy. *tele* — vog. *tagle, tajl*, oszt. *telîñ* zürj. votj. *tîr* | 5. m. *nyél* — vog. *nâl*, oszt. *nal* — (zürj.-votj. alak nincs meg) | 6. m. *velő* — vog. oszt. *vualm, velîm* — votj. *vîjim* (e h. *vîlim*), zürj. *vem* (e h. *velm*) | 7. vog. *kul-*, oszt. *zaj-, zîj-* linquere — zürj. votj. *kol-, kul-, kîl-* — (m. *hagy-*) | 8. ablativus-rag: m. *-l* (< *ól, öl*) — vog. oszt. *-l* (*numel, numîl-ta*) — (zürj.-votj.-ban már nincs nyoma az egyszerű *-d* ragnak, mely *l*-vé lett volna; helyette van *-s*, ebből: *-st*, tkp. elativus-rag, a melyben nyilván az érintkező *s* védelme alatt tartotta magát fönn az explosiv *t* hangzó) | 9. denominativ igeképző *-l*: magy. *ácsol-, énekel-* — vog. *tolmozl-*, oszt. *pusñil-* — (a zürj.-votjákban e képző divatlan) | 10. zürj.-votj. *šölöm, šulem* szív — vog. *sim*, oszt. *sam* (e h. *silm*). — Hogy a lapp nyelv ezekben és hasonlóknban a régibb *d* hangfokot megtartotta (illetőleg saját hangfejlődése szerint *t-t*, vagy másrészt *ð-t* ejt) mutatják a megfelelő szók és szórészek: 1. *ode-* aludni | 3. *aute*, lpF. *auda* elő | 4. F. *dievda* (és *dievva*), lpS. *teuva* plenus; *dîvdo-olmuš* férfi-ember = lpS. *teudo*, tkp. «teljes ember» | 5. *nadda*, F. *nadda* nyél | 6. *addem, addam* velő | 7. *kuode-*, F. *guodde-* linquere | 8. ablat. *-d, -t*, pl. *vuolde* alulról, *ulkot* kívülről | 9. denom. igeképző *-d, -t*: pl. *suddode-* vétkezni, lpS. *suddote-* (*suddo* sünde) || V. ö. még: *čute*, lpF. *čuvde* digitus = vog. *tule* | lp. *od, oddo*, lpF. *ođda* novus = zürj. *vil*.

Azon további kérdést, hogy t. i. a lapp nyelv elváltával külön fönmaradt északi-ugor egység miképen ágazott későbbben el a mostani három külön főnyelvre — s jelesen hogy melyikkel képezett a magyar nyelv utoljára egységet, vajjon a zürjén-votjakkal-e vagy a vogul-osztjakkal? — még most sem lehetett érvényesen bizonyító, kivált az illető nyelvek hangalakját illető kriteriumok alapján eldönteni. Fölhoztam (Verzw. 32. 33. ll.) a magyar nyelvnek ilyen vagy olyan szorosabb viszonya mellett fölhozható adatokat, s azt találtam, hogy még egyik félén sem nyomják le a mérleget. Azt kell végre tartanunk, hogy a három nyelv szétágazásában fölveendő két válpont aránylag oly csekély időbeli távolságra esik egymástól, hogy az ideiglen még válatlanul maradt két nyelvben a hangalaknak biztosan fölismerhető jellemző vonásai ki sem fejlődhettek.

Végre még a déli-ugor ág három nyelvének egymáshoz való

rokonsági viszonyát is kísértettem meghatározni. Találtam is több közös hangalaki vonást a mordvinban és cseremiszbén, melyeknél fogva e két nyelv mint egykori egység a finn nyelv ellenében állt. Ugyanis 1. a mordvinban és cseremiszbén szokozépi *št* = finn *ht* (*γt*), pl. mord. *täštä* = f. *tähte* csillag | cser. *tošt-* merni = finn *tohti-* | stb. — 2. Az *sn* consonans-bokor már a mordvinban, s még inkább a cseremiszbén fölcserélődött *st*-vel (úgy mint a m. *disznó*, *disztó*-ban). — 3. *n* : *l* változással közösen a mord. és cser.-ben: *leme*, *lem* és *liim*, *lim* «név» = finn *nime*. — 4. Csak a finnben fejlődött székezdő *h* dentalis spiransból = mord. cser. *š* (*č*), pl. finn *happame* savanyú = mord. *šapama*, *čapamo*, cser. *šopo* id. | stb. (a Verzw. 36. 37. 1. fölhozott példák közül kiemelem e kettőt mint eddig észre nem vett szövegyezést: finn *hirte* (e h. *hirde*, gen. *hirren*) «szál-fa» = cser. *šürtö* «fonal, czérna» [azaz tkp. csak «szál», a mely lehet csak «czérna-szál», de «hosszú, sudar-fa» is, vagyis «szál»-fa] | finn *huhta* ager *silvestris*, *silva caesa et usta* = mord. *šufta*, *čuvto* «fa, baum» (v. ö. finn *kaski* «schwendeland» = észt. *kask* bizonyos egyes fanemről «nyir-fa»); v. ö. cser. *čodera* «erdő», a melyből **čodo* válik ki, melynek a «fa» jelentést tulajdoníthatjuk (a szerint, hogy *kü* kö-től van *šüjeran vár* locus lapidosus); — 5. Néhány kétféle (magas- és mélyhangú) alakkal való szónak a mordvin és cseremiszbén ugyanazon alakját mutatják, s mást a finn nyelv: finn *talve* tél — cser. *tele*, mordE. *tele* (M. *tala* e h. *tälä*) | f. *puole* fél — mord. *pälä*, *pele*, cser. *pele* | finn. *sappe* epe — mord. *säpä*, *sepe*, cser. *šekš* (e h. *šepkš*). || De van olyan eset is, hol a vocalisra nézve a mordvin a finnel egyezik: mord. *vali-*, *valo-*önteni, f. *vala-* id. — cser. *vel-* effundere, spargere | mord. *al*, *alo*, f. *ala* al (alja vminek) — cser. *ül* || — Ezen kívül Verzw. 37. még fölemlítettem azt az egyezést, hogy a mordvin és cseremiszbén nyelvek a csupa igetöt imperativus-tőnek veszik, a finn nyelv ellenben ind. praesens-tőnek.

Egészen új a «Verzweigung stb.» értekezésben a III. fejezet ezen fölrattal «Finnisch und Lappisch» (38—67. l.). Foglalkozik pedig ez azon ellenvetéssel, mely az ugor nyelvek elágazásáról, jelesen két ágra (északira és délire) való első oszlásáról kifejtett nézetünk ellen azon eddig uralkodó véleményben vagy hitben rej-

lik, hogy a finn nyelvhez igen igen közel áll a lapp nyelv, vagyis hogy e kettő szorosabb rokonságnál fogva hajdani nyelv-egységből eredt. Ez igaz homlokegyenest ellenkezik a mi nézetünkkel, mely szerint a finn nyelv az ugorságnak nem azon főágából vált ki, a melyből a lapp nyelv. De tudnunk kell, hogy a finn-lapp külön rokonságról való véleménynek vagy hitnek alapjait eddig még senki sem vizsgálta, se nem fejtegette tüzetesen, s így csakugyan előleges fölvetelnek vagy hitnek mondhatjuk, mely csak a két nyelvnek összes szó- és alakkincsének általános szemléletén alapszik. S könnyen értjük, hogy ily szemléletből ama hit csakugyan támadhatott is: hiszen igen sok a részletes egyezés a finn és lapp nyelv között, mely első tekintetre is szembe ötlük. Hogy tehát saját nézetünknek erősségét e bár ki nem fejtett ellenvéleménnyel szemben is megpróbáljam, arra kellett vállalkoznom, a mi inkább valamely vitázó ellenfélnek dolga lett volna: hogy magam vizsgáljam meg s nyomozzam ki részletesen a finn+lapp nyelvegység fölvetelére szolgálható adatokat. Ezeket előadja a «Verzw.» cz. értekezés, hat külön szakaszba foglalva, természetesen a kellő méltánnyal.

1. Legfontosabb bizonyítékai a finn-lapp különrokonságnak volnának hangalakbéli közös jellemző vonások avagy sajátosságok. Egy ilyennek csakugyan tekintik (pl. Castrén, Donner) az explosiv mássalhangzók bizonyos gyengülését, mely rövid vocalisú nyílt végszótagok elején áll be, mihelyt e szótagok képzés vagy ragozás által zártakká válnak. Ilyen hangzógyengülés, bár nem egészen azonos, de eléggé hasonló módon megy véghez úgy a lapp mint a finn nyelvben, pl. lapp *lokka-*, finn *luke-* «olvasni» tőtől praes. 1. szem. *lojam* és *lu'en*. A lapp nyelvben az így váltakozó erősebb és gyengébb mássalhangzók $kk : \gamma \mid tt : \delta \mid pp : v$; a finnben $k : g$ meg' (azaz előbbi *h*), $j, v \mid t : d \mid p : v$. Ámde e hangalaki fejlődés sem az egész lappságnak, sem az egész finnségnek a sajátossága; jelesen nem ismeri a svédlapp dialectus, mely egyféle erős consonanssal él nyílt és zárt szótagban (pl. *lokka-*: praes. 1. *lokkab* — a lpF. *lojam* ellenében), s másrészt nem a vepsä-finn dialectus, mely ilyen esetekben egyféle gyenge (illetőleg nem erősbült) consonanst ejt (pl. *tege-*től praes. 1. *tegen*, 2. *teget*, a nyugati-finn *te'en*, *te'et* ellenében). Pedig a szóalakulás természetéből folyó biztos tétel (nem vitatva az erősebbik vagy gyengébbik consonansnak

eredetibb voltát), hogy itt valamely egyféle consonanssal volt az eredeti szóalak. Világos tehát, hogy az említett consonans-gyengülés külön fejlődött a lapp nyelven belül, még pedig csak azóta, hogy ennek specialis dialectusai, pl. lpF. és lpS., egymástól elváltak, s külön a finnségben is, még pedig csak egyik finn dialectus, a vepsä nyelv, különválása után. Finn-lapp rokonságot tehát e hangalakbeli hasonlóság, ha bár részleteiben még tökéletesebb volna is mint a milyen, oly kevésbé bizonyít, mint teszem nem bizonyít szorosabb lapp-magyar viszonyt a *kolmad* és *harmad*-beli közös *d*, mely nasalisvesztéssel eredeti *nd* helyett áll; mert hiszen egyik lapp dialectusban még megvan az *nd*-es alak (orosz-lp. *koal-mant*). — Más jellemző hangalaki vonás talán az volna, hogy a lappban úgy mint a finnben van dentalis spiransból eredt szókezdő *h*. De még egyebet nem kérdezve, először is azt vetjük ellene, hogy e sajátság voltaképp nem az vagyis nem jellemző a finn-lappra nézve, mert a magyarnak is van ilyen *s*-ből való *h*-ja (*zabar* — *habar*). Azután nincsen ám valamennyi *h*-s finn szó a lappban is *h*-val, hanem van egy része még *s*, *ś*-vel (pl. *hän ö* = lp. *son* | f. *hijo*-, *hivo*- köszörülni = lp. *saije*, *sije*-; még különösebb az, hogy a *h*-kezdetű *s* a finnel egyező lapp szók közt van nem egy olyan, melyet más okból a finnből kölcsönvettnek kell tekintenünk (pl. lp. *harca*, lpF. *hirsä* «balken», lp. *hakse* v. *hausä* navigium = finn *hirte*, *haakte*, illetőleg a csakis specialis finn hangváltozással készült *hirsä*, *haaksi* nominativus-alakokkal egyezők).

2. A hangalakbelieken túl a többi finn-lapp egyezések csak e nyelvek szó- és alakbirtokára vonatkozhatnak. S csakugyan igen nagy, hogy ezen kezdjük, a szókinésbeli egyezés a finn és lapp nyelv közt. Szerfölött nagy számú a csakis a lapp és finn nyelvben közösen előforduló szó, a mely más ugor nyelvben vagy egyáltalában nem található, vagy nincs meg oly szorosán egyező alakkal. Valóban csak úgy hemzseg a lapp nyelvben a finnel egyező szó — (alapszó és képzett szó egyaránt, s nem kevésbé ige mint névszó) — akár csak egy finn dialectusnak vélnők. Pedig még sem finn dialectus a lapp nyelv. Van e mellett sok saját vagy sajátos alakú szókinése is, s másrészt nincs meg benne több olyan szó, melynek valami nagy része finn dialectusból nem hiányozhatnék (pl. *jä*- maradni, *tule*-jönni, *sõ*-enni, *sä*-kapni stb.). S épen azért, hogy a lapp nyelv nem valamely finn dialectus, ha-

nem közhit szerint csak szorosabb rokona, igen különös és föl-tetsző az a nagy szókincsbeli egyezése a finnel, mely alakra és jelentésre csak oly szoros mint a finn dialectusok közt található egyezés. Már ez is gyaníttatja velünk, hogy itt valami más ok forog fenn, a melyből a sok és szoros egyezés eredt, mint a valódi rokonság (azaz régóta megszakadt egység, melynek fönmaradt tanui mindig valamennyire egymástól elütő, néha jócskán egymástól különböző képeket szoktak mutatni). Ily ok pedig az aránylag újabb időben történt kölcsönvétele. Hogy a lapp-finn nagy különös szó-egyezés javarésztében ezen alapszik, még pedig általán véve úgy, hogy a lapp nyelv volt a kölcsönvevő — arra mindjárt itt fogunk részletes s egyenes bizonyítékokat látni; most az egészre nézve még azt jegyezzük meg, hogy a finnel egyező szó nem egyenlően sok van mindegyik lapp dialectusban, hanem több van a lpF.-ban mintsem a lpS.-ben, s még több az lpE.-ban, vagyis épen azon dialectusokban, a melyek még az utolsó századokban egész mai napig közvetlenül a finnséggel érintkeztek. Egyébiránt tudva van, hogy a lapp nép most legalább másfél ezer év óta szomszédja a finnek (a miről jelesen a közös régi germán kölcsönzők tanuskodnak), s hogy e hosszú idő alatt folyvást igen szoros, bár talán nem barátságos érintkezés volt a két nép közt, abból látszik meg, hogy a finnség lassanként kiszorította a lappokat a mai Finnországból, a hol történeti nyomok szerint az előtt laktak, föl mostani északi területükre. Mójuk tehát elég volt a lappoknak a kölcsönzésre; sőt újabban, mióta keresztyén hitre tértek, némi kényszerítéssel is hatottak rájuk (Enare- és finnmarki lappokra) a finn papok, kik gyakran őket a finn nyelv tanulására szorították, hogy velük finn könyveket használtathassanak.

A «Verzw.» cz. értekezésben a különös finn-lapp szóegyezésekből mutatványúl vagy 200-t hoztam föl (fele ige, fele névszó); a teljes szám könnyen két annyira vihető föl. De ennyi is elég volt céломra, a finn-lapp viszony meghatározására. Teljes jegyzéket készíteni még nem is lehet könnyen, míg csak Friisnek nem sokára kiadandó lpF. szótára nem jelenik meg. E mutatványjegyzék szorosabb vizsgálata többféle különös körülményt derített ki: a) Hogy ezen szókban az első szótag vocalisatiója rendesen hívebben egyező a finnel mintsem más lapp szókban, melyek nem csak a finnel közösek, hanem közugor szók (pl. ugor *mene-* *menni*,

selme v. *silme* szem; *kolo* hal, *poro* jó, *kodo-* hagyni, *tege-* tenni stb.). Az utóbbiakban a lapp nyelv, mely általában nagy tért engedett a mélyhanguságnak, az eredeti magashangú vocalist (*e, i, ü*) rendszeren *a*-ra változtatta, pl. *manne-* menni, *čalbme* szem, *takke-*, *dakka-* tenni, stb., az eredeti mélyhangút pedig (*a, o, u*), különösen azt, mely a finnben *a*-úl állapodott meg, most többnyire *uo*-vál, mely aztán *uö, ue*-vá vált, ejti; ezenkívül is nem *a*, hanem *o, u* az első szótagbeli mélyhangú vocalisa (pl. *guolle, kuöle, kuele* hal = f. *kala*; *guode-*, *kuede-* hagyni, *buorre, puore* jó = f. *para*, stb. A finnlapp szókban pedig, hogy röviden így nevezzük, a lapp nyelv szél-tiben él *ä, e, i* meg *a* vocalissal, egészen vagy közel egyezőleg a finn nyelvvel. Ez nyilván csak úgy magyarázható, hogy ezen szók még nincsenek meg a lapp nyelvben annyi idő óta mint a többi közugor eredetű szók, úgy hogy rajtuk is az a változás mehetett volna véghez, melynek amazok voltak alávetve. — b) Egyes finnlapp szókra nézve specialis momentumok utalnak a kölesönvételre: 1. Van olyan, mely különös alakú finn nominativust tükröz, pl. *hirsá, harca* = f. *hírsi* szálfá, gerenda (tő *hírte*) | *hakse, hausa* = f. *haaksi* (*haachte*) | *teus* adultus, vollkommen, tüchtig = f. *täysi* (*täyte*); — 2. Egyéb, tudvalevőleg a finn nyelvben végbement hangváltozást tüntetnek föl: *neure, nährre* debilis, vilis = f. *nöyrü* (e h. *nödrü* = észt. *nodra*) | lp. *raike, raigge* = f. *reigü* (ebből: *rengü*) | stb. — 3. A *h* kezdetű ilyen szók közt vannak olyanok, melyeknek *s* (*š, č*)-vel való eredetibb alakú másai is vannak még fönn, részint egzszersmind eredetibb, át nem vitt jelentéssel, pl. *häppad* szégyen, *scham* = f. *häpeä* (e h. *häbedä*, = ered. *säbedä*, melynek mása a lp. *čappad* «fekete» (azaz «sötét», az ug. *s₃b*-«tegere»-től) stb. (Verzw. 55.); — 4. A lapp nyelvben különben szokatlan, de a finnben rendes képzéssel alakultak: pl. *ekeve, ämed, ised, ednoi* v. *enoi, vippe-* (= f. *viipy-*); — 5. Vannak köztük származott szók, melyeknek nincs meg a lappban, hanem megvan a finnben az alapszavuk (ez legalább gyanúsító körülmény), pl. *epete-* kételkedni, *satte-* vehere, *ducere litto-* foedus, stb. — 6. Végre a finn szó ellenében csak átvitt, tehát másodrendű jelentéssel: *paine-* tingere (tkp. *premere*), *bitte-* helyt állani (tkp. *tar tani*), *hare* locus (tkp. *ramus*), stb.

3. Láttuk, hogy a finn lapp egyezés fölötte sűrű a szókinsre nézve — s egzszersmind azt is, milyen és mennyire bizonyító ez

egyezés. E mellett nagyon jelentős körülmény, hogy ennyi különös finn-lapp szóegyezésnek nem felel meg egyszersmind sok külön közösség a szóképzésben, különösen nem az igeképzésben. Néhány névszóképző, pl. a collectivum-képző *-godde*, *-kodde*, *-kunde* (= f. *-kunta*), még *-laš* (*-lač*) = f. *-laise* és *-llise* több értékű adj.-képző — a lapp nyelvben vagy csak átvett finn kölcsönszókbán van meg (pl. *sokka-godde* = *sukukunta* | *mākodde* = f. *makunta*) vagy egyszersmind ilyenekről más nem a finnból került tőszókra is alkalmaztatott; szembetűnő egy másik, csak a lpF. E.-ben divatos képzőnek idegen volta (t. i. *-mättom* = finn *-mattoma* összetett képző, igéhez járuló; a lpF. csak a fosztó értéket érezve, névszón is alkalmazza: *buttesmättom* tisztátalan, *ibmelmättom* istentelen). Különös figyelmet érdemel a lapp *-o* (*u*) és *-us* (*ussa*) nomen actionis-képzés (= finn *-o*, *u* és *-ukse* | *-ö*, *y* és *-ykse*), mely szorosan véve ugyan nem mondható finn-lapp különösségnek, minthogy más ugor nyelvekben is fordul elé; de mégis úgy látszik, hogy a lapp nyelv főleg a finntől átvett igék mellett használja az efféle nom. actionisokat (Verzw. 60.). E pont még tüzetesbb nyomozást érdemel.

4. Föltűnő a finn és lapp nyelvnek többes-számképzése, mely nagyrészt *-i*-vel vagy *-d*-vel megy végbe. Ámde azt látjuk, hogy itt e két nyelv csak jobban conserválta, a minék még a többi ugorországban is megvan a nyoma (osztják, zürj.-votják, magyar). Verzw. 62.

5. Szintilyen a névragozást illető bizonyos közösség, jelesen az *s*-alapú localis-casusok egyező megvonta. Megvannak ezek nem csak a finnben, hanem a többi déli nyelvekben is, s föltűnik még a nyomuk a zürjén-votjákban is. — Nincs meg a lapp nyelvben, bár első tekintetre úgy látszik, az eredeti ablativus-ragnak (*-d*) részleges objectum vagy általában objectum viszonyára vonatkozó értéke úgy mint a finnben (Verzw. 63.).

6. Végre az igeragozásbeli alakokra nézve talán nagyobb is a különbözés mint a megegyezés a finn és lapp nyelvek közt. Mind a mellett van itt is egy-két pont, mely a finn nyelvnek rátkmálódására vagy beterjeszkedésére utal. Ugyanis *-ksi*-féle potentialisa csak az amúgy is finnesebb lpF. lpE. dialectusokban mutatkozik; szintén kivált itt fordul elé bizonyos imperativus-

alakok *u* vocalissal való ejtése (úgy mint a finnben *o* v. *u*-val).
Verzw. 65. 66.

A «Verzw.» cz. értekezésben bővebben kifejtett vizsgálatunk eredménye, hogy a lapp és finn nyelvek különös egyezése, a mennyire csakugyan ilyen el kell ismernünk, még sem olyan természetű, hogy e két nyelvet eredetükre nézve két külön ugor főágba helyező nézetünket megíngathassa. De amúgy is ezen két nyelvnek egymáshoz való sajátságos viszonya fölötté érdekes problémát foglal magában, melylyel összehasonlító nyelvtudományunknak ezentúl még tüzetesebben kell foglalkoznia. Valamennyire módunkban van itt megmutatni, hogyan hathat valamely nyelv, szoros érintkezés mellett, a maga rokonára is mint külön vált idegen nyelv. Hiszen a rokon nyelvek is, mihelyt egymástól elváltak, egymáshoz annyiban idegenek is, a mennyiben külön fejlődésükben megkülönböztetett jellemet öltöttek. Mint ilyenek hathatnak is egymásra, mint idegenek, azaz saját individualis fejlődésüket háborítólág. Efféle hatásokat nyomozni természetesen szintén igen fontos, csakhogy e nyomozás egyszersmind sokkal nehezebb is mint csak távolabbról rokon vagy éppen nem-rokon nyelvekre nézve (teszem a törökség hatása a nem török, hanem ugor eredetű cseremis nyelvre). Hogy jelesen a különvált ugor nyelvek is itt-ott későbbi hatással egymást háborították, ha nem is éppen annyira mint a finn nyelv a lappot, szinte bizonyosnak tarthatjuk s majd azon kell lennünk, hogy az ily hatások megalapítására szolgálható kriteriumokat keressük föl — a mire megelőzőleg szükséges, hogy az illető nyelvek sajátos külön jellemét mennél jobban határozzuk meg. Most csak még egy adatot akarok fölhozni, mely a kimondott föltevést igazolja: az osztB. *sistam* és vog. *sistam* «tisztá» szó képzőjénél és alapszavánál fogva, a zürjén-votjából került idegen szó = zürj. *söstöm* «tisztá» (tkp. «mocsok-talan», *sös* mocsok-tól; hiszen a vogulban a fosztó képző *-tal*, az osztB.-ben pedig *-la*, *-lä*, pl. oszt. *semä*, *semli*, vog. *sämtal* «szem nélkül való»).

BUDENZ J.

KISEBB KÖZLÉSEK.

M. köt- és f. köyttä-. — A köt- igét Révai (Antiquitates 266.) a finn köyttä-vel tartja egyezőnek. Budenz (MUGSz. 65. sz.) nem a köyttä-t hozza föl a finnből, mint a köt- megfelelőjét, hanem a *kytke*-, *kytky*-igéket; a többi nyelvből: észt *kütke*, *küte*, *küt-kenda*- | lp. *katke*- | cser. *keek*-, cserM. *kickikt*-. Ellenben a finn *köy*-alapszót (melynek származéka *köyttä*-) külön veszi, és származékát, a *köyde* szót, a m. *telek* (acc. *telke-t* strick, sehnur etc.) szóval állítja össze, az ebbeli *k*-t diminutiv képzőnek tekintvén, melynek hozzájárulása egyszersmind az alapszó kezdő *k*-jának *t*-re változását okozta. Ha tehát a mai *tel* helyett visszaállítjuk az eredeti **kel* alakot, egészen világossá lesz ennek egyezése a finn *köyde* (nom. *köysi*)-vel s a következőkkel: észt *köide* (g. *köi'e*, nom. *köi'é*) «strick» || zürj. *köl* | vog. *kuali* | osztB. *kel*, *kol* (MUGSz. 65. sz.). De kérdés, vajjon nem lehetne-e a köt- igét is odaállítani a m. *telek* és finn *köyde* rokonai közé, azaz nem lehetne-e kimutatni, hogy a köt- megfelel a finn *köyttä*-nek? — A két szó értelme kedvez e föltevésnek, mert a *köyttä*- jelentése: «fune ligare, mit stricken binden» (Renvall), s ez közelebb áll a köt- ige jelentéséhez, mint a f. *kytke*-, *kytky*-é «numella ligare, am halse fesseln»; származéka: *kytkehe*, *kytkye* (nom. *kytke'*, *kytkyt*) — «numella pecudum collaris, ligamen collo circumdatum, halsfessel des viehs». — Alakra nézve a *köyttä*- nyilván képzett ige; hiszen mellette van a *köyde* névszótó, mely *-d* képzős nomen verbale *köy*-alapszótól. Ha tehát a m. köt- csakugyan megfelel a *köyttä*-nek, annak is képzett igének kell lenni, s így kell szétválni alapszóra és képzőre: *kö* + *t*. Igen, de megfelelhet-e a finn *köy*-nek a magyarban *kö*-? A feleletet segíti megadni egy hasonló alapszó, a f. *täy*-, melynek két hasonló származéka van: *täyde* (nom. *täysi*) «tele (plenus)» és *täyttä*- «töl-

teni.» A *tüde*-nek vog. alakja *tagle*, melyben az *l* a finn *d*-nek felel meg, tehát a *tag*- a *täy*-nek; e szerint a *tüde* eredetibb **tügde* helyett való, s a *täy*-, *täg*- alapigének ugor alakja *t_{sg}*- lehetett (v. ö. MUGSz. 214. és 248. sz.). Már pedig ennek teljesen megfelelőleg fölvehetjük a *köy*-nek is *k_{sg}* eredetibb ugor alakját, a melyre még némileg az észti *köi*- is utal (a f. *köy*- ellenében: v. ö. észti *tüide*, nom. *täiz* = f. *tüde*, n. *täysi*). Hogy pedig ilyen *k_{sg}*-a magyarban rövid *kö*- (*ke*-)vé válhatott (természetesen hajdani hosszú vocalisú *kö*- alakon át), bizonyítja megint a *t_{sg}*- (= f. *täy*-)nek megfelelő *tö*-, *te*- (a *tele*, *tölt*- szókbán). Egyébiránt ugyane rövidülést mutatja föl a *telke* e h. *kelke*-beli *kel* = f. *köyde*; szintígy van a zürjében és osztjában rövid vocalissal *köl*, *kel*. — Végre szóljunk még a két ige képzőjéről. Itt fölösleges volna a szót szaporitanunk, mert teljes egyezésük szemebetűnő. A finn *köyttä*-beli *-ttä* ugyanis nem egyéb, mint egyik momentán (intensív) képző, melynek megfelelője a magyarban *-t*, pl. finn *kysy-ttä*- (quaerere, perquirere), *pese-ttä*- (ebben *pesettime* szappan, tkp. mosószer, v. ö. m. *feset*-, *fest*- UGSz. 546 sz.) — m. *fu-t*, *szere-t*, *tül-t* stb. Így tehát a m. *köt*- ízről-izre mása a finn *köyttä*-nek.

DR. SZINNYEI JÓZSEF.

A Trkomanok nyelvéről szól a szentpétervári T. Akadémia 1860-ki Bulletin-jében Ilm i n s z k i, ki 1859-ben a Káspi tenger keleti partján a jaumud (jomut) és eszenili törzsökbéli turkomanok között fordult meg. Egyes észrevételeket közöl, főleg a turkoman nyelvnek alaktani sajátosságairól, a melyekből szintén az derül ki, a mit fentebb (3 l.) Vámbéry Á. állít: hogy e nyelv valamennyi török nyelvek közt leginkább az oszmán-törökhöz szít.

A turkoman szóejtést, mondja I., jellemzi a media-hangok kedvelése. Szókezdetén majdnem mindig van *t* helyett *d*; nem különben szótővégén, ha ragbeli vocalis következik; pl. *daš* kő, *dar* hegy, *duyr* egyenes, *dün* tegnap, *odun* fa; *öt* tűz: *ōda sal* tedd a tűzre. Szintígy *k* helyett *g*, pl. *gerek* kell, *gelmäk* jönni. A *z*, *s* dentalisokat úgy ejtik, hogy a nyelvet gyengén a felső fogsorhoz érintik, s így arab ذ és س-féle hangok keletkeznek, melyek néha selypesen ejtett *d*, *t*-hez közelednek. — A *j* nem változik *ǰ*-vé (چ). — A szótőhöz tartozó *γ* és *g* gutturalisok mindig megmaradnak, pl.

sıřır, *uřul* fiú, *sařır* nagyothalló, *uřlan* fiú, gyerek; *jıgdü* dsidda (a sivatagban termő bizonyos bokor), *jař* vaj; de elesnek e gutturalisok képzőkben és ragokban. — Szókezdő *a*, *e* néha aspiratiót vesz föl: *helek* szita, *hajdamak* hajtani.

A névszók ragozása annyiban közel jár az oszmántörökéhez, hogy consonans-végű tökhöz *niñ*, *řa*, *ni* (gen., dat., acc.) ragok helyett az *iñ*, *a*, *i* alakok járúlnak. Vocalis-végű tök végvocalisa a dativusraggal hosszú *ā*-vá (illet. *ā*-vé) olvad össze, pl. *jılki* ló, *ada* sziget: dat. *jılkā*, *adā*. — A személynévmások ragozása: *men* én: *meniñ*, *maña*, *meni*; *bez* mí: *beziñ*, *bezü*, *bezi* (színtígy *sen* te, *sez* tí) | *ol* ő: *oniñ*, *oña*, *oni*; *olar* ök: *olarniñ* (? *olariñ*), *olara*, *olari*.

Igeragozás. — Az oszm. *jor*-féle alaknak megfelelőleg találjuk az ind. praesensnek az eszeniliknél *jur*-val, a jaumudoknál *jar*-val szerkesztett tőjét: egy. 1. *barıjuran*, 2. *barıjursın*, 3. *barıjur*; több: 1. *barıjuruz*, 2. *barıjursız*, 3. *barıjurlar* (jaumud: *barıjarın*, *barıjarsın*, *barıjar*; *barıjarız*, *barıjarsız*, *barıjarlar*). Ilmınszki a *jur*, *jar* képzőt (illetőleg segédigét) *dur*-ból valónak véli, a melynek *d*-je jésülés által *j*-vé gyengült; e mellett az szól, hogy a participium praes.-nek még *duran* alakja is fordul elé (pl. *sakladuran* őrző), noha a rendes alak: *juran*, *jaran*, pl. *barıjuran* (men *Kindırlā* *barıjuran* *gři* *derın* *Kindırlıbe* menő ember vagyok), *gelıjuran* (bu *g. adam* ez a most jövő ember). — A *jur*- (= *dur*-, *tur*- «stare, esse») segédige azonban a *b*- végű gerundium praet.-hez is járúlhat, pl. *nēmā karab-jursın* «mit keresel». — Meg kell jegyezni, hogy a vocalison végződő ıgétök e vocalisukat (a praes. *jur*, *jar* előtt) az eszenili nyelvjárásban megtartják, de a jaumudban hosszú *ı*-vá változtatják. — Imperfectum, eszenili: *barıjur idım*, jaumud: *barıjardım* stb. (a segédige praeterituma *ıdı* elveszti itt kezdő vocalisát: *bar-dı*, *jok-tım* = *bar ıdı*, *jok ıdı*). — Praeteritum: *bardım* stb., úgy mint az oszm.-ban; futurum: *barırın* stb., ragozása a praesensével egyező; tagadósított alakja: *barman*, *barmazsın*, *barmaz*; *barmazız*, *barmazsız*, *barmazlar*. — Conditionalis: *barsam* stb.; optat., az *ıkın* segédszóval: *barsam ıkın* «vajha mennék». — Imperativus: *barajın*, *bar*, *barsın*; *barailı*, *barıñ*, *barsınlar*; tiltó alak, 1. szem. *barman* (= *بارمايون*). — Gerundiumok, a köztörökséggel egyezőleg: *bara* és *barıb*; az utóbbin indicativust is lehet érteni: *sen barıb ma* «mentél-e?» A *barıb*-nak megfelelő tagadósított alak: *barman*

(= بارمايون), pl. *ol jerä barman bolmaz* «nem lehet oda nem menni». Megemlítendő még a *baralı, geläli* «mióta ment, mióta jött vki» gerundium, melynek régibb a kirgizeknél még fönnevő alakja *-gali, -gäli*. — Supinumnak nevezi Ilminszki a *barıra* alakot (mely tkp. a nomen futuri dativusa = بارورغه): *barıra gerek* «menni kell» = *barımaıa gerek* v. *barsam gerek* (بارورمەن): *barıra gerek* «kell hogy megtalálódjék» (tkp. «megtalálódik kell»).

Participiumok: praes. *barıjuran* (illet. *barıjuran*); néha *jurān* h. *duran* (= تورغان); — part. praet. *-ıan* helyett *-an*: *baran* (pl. *baran gııi bar mā van-e* ment ember v. ember a ki ment | *dañ atanda* hajnal hasadtakor); vocalison végződő ige-tökön az *-an* a végvocalissal hosszú *-ān*-vá olvad össze: *ukān* (اوکیغان), *jasān* (یاساغان); a tagadósított ige-tötől (pl. *barma-*) azonban nem képeztetik a várható *barmān*, hanem helyette *barmadık* használatos (pl. *baran gııi bilir, barmadık gııi bilmāz* «a ki oda ment, az tudja; a ki nem ment, nem tudja»). E part. praet.-nek használatáról néhány példa: *gelān-miš* (e. h. *gelān imiš*) «mondják, hogy jött»; *gelān-dur* «azt kell tartani, hogy jött»; *gürānim jok* «nem láttam» (a jaumudok ezt rövidítve így mondják: *gürānok*); *gürān jok* «nem látott» (jaum. *gürānok*). — Part. futuri: *barır* és tagadósítva *barmaz* (pl. *bilmāz jerdü don izzetli, bilir jerdü baş izzetli* nem ismerő helyen [a hol nem ismerik], a ruha tiszteltetik, ismerő helyen [a hol ismerik], a fej tiszteltetik). — Még megjegyzendő a *-zak, -zük* végű participium: *barzak, gelzük*; használatáról példa: *dün Balkujā barzak küñlüm bar-dı, üzüm jolını bilmıjarıñ, biletsiz bara bilmüdim; biledim bar bolsa, barzak-tım* «tegnap Balkujába menendő kedvem volt (B.-ba akartam menni), de magam nem tudom az útját s vezető nélkül nem mehettem; ha vezetőm lett volna, oda mentem volna»; — ragozva v. segédigével szerkesztve: *gelzük-derin* fogok jönni, *gelzüksin* fogsz j., *gelzük-deriz* fogunk jönni. — Végre participium necessitatis: *barmalı, gelmäli* «a kinek mennie, jönnie kell», *itmäli* «a mit tenni kell». — Infinitivus: *barmak, gelmäk*.

Különös a jaumud nyelvjárásban az egyesszámi személyragok rövidítése, a kérdő szócska után: *gelirmiñ jössz-e? obana kajdarmañ aulodba visszatersz-e?* (felelet *ruzsat birsü, kajdıjarız* «ha megengedi, visszatérek», tkp. «térünk», s Ilm. megjegyzi, hogy a turkomán ember magáról a többes-számot használja — udvariasságból).

Beszéd-töredék (jaumud) : *Nefes Maktum obasinda ma? obasinda. Ušana gelžäkämä? gelirin dib ajdijar. kaçan gelžägin bildiñmä? işte gelir.* (Ott van-e N. M. az auljában? ott. El fog-e jönni a gőzhajóra? Azt mondja, hogy eljön. Tudod-e, mikor fog jönni? Mindjárt jön.) — Néhány példabeszéd : *kulan balası at bolmaz, kurd balası it bolmaz* a kulan (vad ló) csikaja nem lesz ló, a farkas kölyke nem lesz kutya | *itiñ aŕzi ala bolsa kurd gürändü berigir* ha veszednek is egymás közt a kutyák, mihelyt farkast látnak, egymásért állanak | *jetim uŕlak saklasañ, aŕziñ burnuñ jaŕ bolur; jetim uŕlan saklasañ, aŕziñ burnuñ kan bolur* ha árva gödölyét nevelsz, szájad orrod vajas lesz; ha árva fiút nevelsz, szájad orrod véres lesz — v. ö. NyK. IV, 274. egy hasonló khivai példabeszédet *jetim bala* stb.)

Ilmingszki közlésének többi része szótári adalék, a melyből csak a rokonsági neveket emeljük ki: nagyatyja *baba*, nagyanya *mama* v. *ine*; atya *ata*, anya *ana*; feleség *helüj*; nagyobbik fiú *tumsa*, kisebbik (középső) fiú *urtanŕi*, legkisebbik fiú *kürfä*; unoka *aktik*, kisunoka *caulik*, harmadunoka *kaulik*, negyedunoka *jaulik* (szólás: *adam caulirün gürür, jaulirün gürmüz*); bátya *aŕa*, öcs *ini*, néne *igeçi*, hűg *uja*.

Jelentések.

Wiedemann F. J. szentpétervári akadémikus, kinek az ugor nyelvek tudománya már annyi ismeretforrás megnyitását köszöni (megemlitjük itt csak a cseremis, erza-mordvin, zürjén és votják nyelvekről adott grammatikáit, s az észti nyelv nagy szótárát) — jelenleg megint egy fontos művel gazdagítja ugor nyelvészeti szakirodalmunkat. Zürjén szótárt ad ki, mely nem csak az egyes zürjén dialectusok eddig külön munkákban (ú. m. Szavvajitov 1850, Rogov 1869, Catrén kis «index vocabulorum»-a 1844) ismertetett szókincsét magában egyesíti, hanem az ezekben szókészleten kívül igen sok újat, eddig teljesen ismeretlen zürjén nyelvanyagot legelőször tudomásunkra hoz. Erről alkalmam volt meggyőződni, a mint e szótár eddig sajtóból kikerült íveit (1—18, a-tól s-ig, a *sily* szóig) átnéztem, melyeket W. úr szives volt megküldeni, hogy egyelőre is M.-Ugor szótáram számára hasz-

nálhassam (a mit már tehettem is, v. ö. a *lé, lép* czikkeket). Kisérő levelében W. úr így nyilatkozik a munka tervéről, mely a zürjén nyelven kívül még ennek testvérét, a votjákat is öleli föl: «Ich habe versucht den wortschatz der ganzen biarmischen (permischen) gruppe zu geben, so weit er mir zugänglich war, also ausser den verschiedenen syrjänischen dialekten auch das Wotjakische; dies letzte jedoch erscheint aus in der vorrede angegebenen gründen erst im anhang für sich besonders. Vielleicht werden Sie finden, dass ich zu viel fremdwörter mit aufgenommen habe; aber von solchen ist ja kein wörterbuch irgend einer sprache frei, und zwischen dem zulässigen und unzulässigen eine befriedigende gränze zu ziehen möchte kaum möglich sein. Den in der stadt wohnenden Syrjänen werden die russischen lehnwörter gewiss verständlich sein, und die Wotjaken werden ohne die tatarische beimischung schwerlich im stande sein sich auszusprechen. Eine wissenschaftliche behandlung der östlichen finnischen (ugrischen) sprachen ist ja wol überhaupt kaum denkbar ohne kenntniss des Russischen, Tatarischen und Tschuwaschischen, welche in den stand setzt die fremde beimischung als solche zu erkennen, und endlich haben ja auch die lehnwörter an sich für den linguisten interesse durch die gestalt, welche sie in finnischem munde annehmen.» — Fenntartjuk magunknak, hogy e nagy becsű munkáról, mihelyt egészen ki lesz adva, tüzetes ismertetést adjunk. (B. J.)

A minoff T. G., fiatalabb finn tudós, ki eddig egyes finn dialectusokra vonatkozó nyomozások által (Etelä-Pohjanmaan kielimurteesta 1871.; Tietoja Wermlannin Suomalaisista 1876.) szerzett magának érdemet (ugyancsak ő adta ki a fent ismertetett «zürjén nászdalokat») — tavál nyáron nyelvkutató utazást tett a votjákok közt, s ennek eredményeinek közzétételét valóban óhajtvá kell várunk, csak azon rövid tudósítás után ítélve, melyet A. úr útjáról és gyűjtéséről (az ő leveleiből) egy helsingforsi lap (Morgonbladet 1878. okt. 19. közölt «A votjákok földéről» czímével. *Ulöngurt* falujából 1878. aug. havában A. egyebek közt ezt írja: «A mi kutatásaimat illeti, minden jobban ment, mintsem reményleni mertem. Kazánban Ilminszki, a néptanító-seminarium igazgatója, rendelkezésemre egy fiatal votjákat bocsátott, ki akkor az intézetbeli cursust végezte volt. Ennek segítségével 3 hétig a votják nyelvi kazáni dialectusát tanulgattam, a mely a Wiedemann

grammatikájában tárgyalt nyelvtől meglehetősen eltér. Jul. 20-kán Ulöngurtha mentem (Kazántól 120 versztnyire EK-re), a hol 5 hétig tartózkodtam. Az itt lakó votjások közt van még vagy 100 keresztetlen pogány, a többinek is csak a neve keresztýén. Áldoznak ezek még a régi isteneiknek, legfőlebb hogy egyszer évében mennek templomba. Csak az egyházas falvakban ünneplik a vasárnapot, másutt a pénteket. Természetesen nagyon érdekelt itt a permi nép pogányhitének maradványait nyomoznom, s e tekintetben kedvezett is a szerencse, hogy a falubeli áldozó pap (*mudorci*) lett a tanítóm. Isteni-tiszteletüket áldozat teszi; áldoznak pedig lovat, tehenet, birkát, ludat, kacsát és tyukot. Családi áldozatot a családapa rendez saját *kuala*-jában (kunyhó). A legtöbb falunak van e mellett nagy *kuaia*-ja is, hol áldozó pap (*mudorci* v. *mudor-učis*), a kinek tiszte örökös, vezeti a szertartást. Áldozó berek meg szentfa van elég minden falu körül. Közel Ulöngurthoz egy temetőhelyet is látogattam, a melybe több falu temetkezik; minden arra a hitre mutatott, hogy a halott folytatja életét a sírban s annak közepében. . . . Minden harmadik évben nagy áldozó ünnepet tartanak *Nörja* falujában (Ulöngurttól 20 versztre); erre összegyűl az egész kazáni votjákság, még Vjatkából is eljönnek a *meren-vös-t* tartani (köz imádság v. áldozat) Nyelvük is oly régiesnek látszik, mint szokásaik és vallásos képzeleteik. Sikerült nekem e vidéken összegyűjteni vagy 200 találós mesét, néhány tíz-számmal *dalt*, s 20 *igézést* (ráolvasást). Az utóbbiakon föltetsző a finn varázsló runókkal való rokonság». — *Jaksur* falujából (1878. szept. havában): «Ulöngurtból, mely a votjákság legnyugatibb határpontja, a Vjatka és Kama mentében *Iževsk*-be mentem s innen északnak *Jaksur Bödja* falujába, mely a votják területnek mintegy középhelye. A kazániakkal szemben a vjatkai votjások kevésbé tetszők, arczkifejezésre és maguktartására nézve Minthogy a vjatkai votjások már régibben keresztýén hitre térni kényszerültek, nem igen reményltem, hogy itt még a régi pogányhit nyomaira akadok. Mégis találtam itt legalább még emlékezetét olyan istenségeknak is, melyeket a kazániak már egészen elfeledtek. Ilyen a *mū kilein* és felesége *mū mumi* «föld istene és föld anyja»; *guduri mumi* «mennydörgés-anyja (asszonya)». De ezeknél sokkal előbbre való az *osto iūmare*; ez, a mint a pogány imádságokból, a melyeket gyűjtöttem, látható, főképen az «isten»-nek régi neve, a mely-

nek talán köze van a magyar *isten* szóval vagy a finn *Otso*-val.» (Mellözöm az *inmar* szó magyarázatát, melynek utórészében *mar* A. a kérdő névmást látja, a mi sehogysem helyes). «Ha néhány héttel korábban jövök, még az arató-áldozatot (*jü-kurban*) meg az eső-könyörgést (*zor-kuriskon*) láthattam volna.» — «A régi imádságok nyelve érdekes archaikus alakjai és szavainál fogva. Magok a votjakok sem értenek már minden szót. Nyelvtani tekintetben az izevski nyelvjárás általában egyezik a Wiedemann grammatikájabeli alakokkal. Leginkább figyelemre méltó a *ti accusativus*-rag, a mely azonban csak a többes-számban fordul elé»

Lönnrot Illés már elvégezte a finn «*loihtu-runot*» vagyis varázsló versek v. r á o l v a s á s o k gyűjtését és szerkesztését, s így nemsokára a finn népköltészetnek egy újabb kincse fog előtünk föltárulni. A finn irodalmi társaság múlt deczemberi ülésén bemutatta Lönnrot a munka teljes kéziratát; a gyűjtemény 888 külön darabból áll, a melyek egészben 24,440 verssort tesznek (úgy hogy terjedelme még vagy 1000 sorral fölülmúlja a Kalevaláét). Harmincz évig folyt e runók gyűjtése, a melyben részt vettek Ahlqvist, Arvidsson, Borenius, Europaeus stb. és «névtelenek (nimen tietämättömiä)». Ez utóbbiakhoz tartozik első helyen maga Lönnrot is, kinek nem kisebb a szerénysége mint az érdeme. «Kukapa itseään muistaakaan (ki is emlékezik magáról)» — felelt ő, mikor a maga nevének elhallgatásáról interpelláltak. (Lásd: Kirjallinen Kuukauslehti, 1879. márcziusi füzetét 54 l.) (B. J.)

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

kiadásában megjelent és saját könyvkiadó-hivatalában (Budapest, Akadémia épületében) valamint a könyvtáraknál kapható:

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR.

Az 1531—1711 megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve.

Irta

S Z A B Ó K Á R O L Y .

Nagy 8-rét, 47 iv. Ára füzve 4 frt.

E monumentalis munka nemzeti irodalmunk történetére nézve rendkívüli fontossággal bír. Csaknem húsz évi kitartó buvárkodás és adatgyűjtés eredménye az. Szerző, az ország egyik szelétől a másikig néhány száz könyvtárban nem csak a czimtarakat, hanem magukat a könyveket is gondosan átforgatta. Nem egyedül a czimtasókat adja, hanem pontosan közli a nyomtatás helyét, évét, a könyv alakját, a levelek vagy lapok számát a lehetőség szerint, kinyomozza névtelenül vagy álnév alatt kiadott könyvek szerzőit, kideríteni törekszik a hely és név nélkül megjelent munkák nyomtatási helyét és idejét stb. A hol szükségét látja, leírásaihoz jegyzeteket csatol, sok jellemző és érdekes idézetet közöl, utal a forrásokra, honnan az illető munkáról részletesebb felvilágosítás meríthető, **szóval nem egyszerű czimtárt, hanem példás szorgalommal és ritka szakismerettel földolgozott vezérkönyvet ir az 1531—1711. évek között nyomtatásban megjelent egész magyar irodalomhoz.** Hirdeti, hogy nemzeti életünk leggyászosabb kora is mily erőteljes és virágzó irodalmat tudott teremteni, s szembetűnővé teszi irodalomtörténeti ismereteink örvendetes gyarapodását. Mert míg e század elején Sándor István, hasonló irányú munkájában, ugyanazon időszakból csak 990 magyar nyomtatványt sorolt fel, Szabó Károly fáradhatatlan és szerencsés kutatásai e számot majdnem megszerzezték.

E munka nélkülözhetlen minden könyvtárban, akár magányos, akár nyilvános legyen az, s nélkülözhetlen minden oly mivelte vagy szakemberre nézve, ki nemzeti irodalmunk tanulmányozásával komolyan foglalkozik.

RÉVAI MIKLÓS

ÉLETE ÉS MUNKÁI.

Irta

B Á N Ó C Z I J Ó Z S E F .

Ára 2 frt 60 kr.

Az akadémiai könyvkiadó vállalat pártolói számára (diszkrétésben) 1 frt 80 kr.

Ezen irodalomtörténeti monographia az Akadémia utolsó nagygyűlésén a Horváth Mihály és Fraknoi Vilmos által kitűzött 100 arany pályadíjjal jutalmaztatott. A hivatalos jelentés így szól:

«Minden tekintetben jeles mű. Egyaránt biztos kézzel rajzolja Révaiban az embert, költőt és nyelvészt. Sok új adatot hoz napfényre, nem egy elfogadottat megczáfol; fejtegetései alaposak s a tényeket és eszméket gyakran helyezi új világításba. Különösen sikerült részek Révai nyelvtörténeti és nyelvhasonlító irányának jellemzése, viszonya a nyelvújításhoz, Versegly méltatása stb. A kornak nagy vonásokkal rajzolt politikai, társadalmi, irodalmi és tudományos háttéréből plasztikailag emelkedik ki Révai alakja, s úgy szólva előttünk fejlődik. Szerző ritka tárgyilagossággal leplezi föl hőse erkölcsi és szellemi bensőjét. Oly kevéssé pusztá dicsőítője, mint kritikusa. Nagy mérséklettel és biztos tapintattal vegyíti alakján a fényt és árnyat s elevenen tünteti föl legjellemzőbb sajátosságait. Előadása vonzó, compositiója természetes és művészi: egyszóval a tartalom alaposságával a forma művészete egyesül a siker nem közönséges fokán, s így **túlás nélkül elmondhatni: e mű irodalmunknak valószínűs di-szére válik.**»

A M. TUD. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

Kaphatók a M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalában Budapesten (Akadémia-épület) s minden hazai könyvárúsnál:

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál. I—XIV. köt. 42 füzetben. 1862—1878. (8-adrét 420 iv.) Ara egy 14 kötetből álló teljes példánynak 24 forint. Egy-egy kötetnek különveve 3 forint. Az I-ső és X-dik kötet külön nem adatik.

NYELVEMLÉKTÁR. Régi Magyar Codexek és Nyomatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. I—VI. kötet. 1864—78. 8-adrét. Együtt megrendelve Ara 10 frt.

Egyenkint:

- I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Codex. Közzéteszi: Volf György (XXX. és 381 l.) Ara 2 frt.
- II. kötet. Weszprémi C. — Peer C. — Winkler C. — Sándor C. — Gyöngyösi C. — Thewrewk C. — Kriza C. — Bod C. Közzéteszi: Volf György. (XVIII és 406 l.) Ara 2 frt.
- III. kötet. Nagyszombati C. — Szent Domonkos C. — Virginia C. — Közzéteszik: Komáromy L. és Király P. (IV. és 345. l.) Ara 2 frt.
- IV. V. kötet. Érdy Codex 2 kötetben. Közzéteszi Volf György. 1876—77 I. fele. XIX és 487 lap. — II. fele. 532 lap. Ara 4 frt.
- VI. kötet. Tihanyi Codex. Kazinezy Codex. Horvát Codex. Közzéteszi: Volf György. 1879. XVIII és 359 lap Ara 2 frt.

RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK. I. Halotti Beszéd. Régi Biblia, Buda, 1838. 5 frt. — II. Kinizsi Pálné imakönyve. Vegyes m. iratok. Buda, 1840. 2 frt. — III. Tatrosi Biblia. Vegyes m. iratok. 1842. 2 frt. — IV. 1. Guarycodex. Buda, 1841 Ara 1 frt.

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA. (Corpus poetarum). Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet. Codexbeli versmaradványok Ara 2 frt.

RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK Erdősítől Tsétsiüg. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum). Kiadta Toldy Ferencz Ara 2 frt.

REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál. Ara 2 frt.

A KONDAI VOGUL NYELV. Irta Hunfalvy Pál. (Nyelvtudom. Közl. IX. köt.) Ara 3 frt.

ERDEI- ÉS HEGYI-CSEREMISZ SZÓTÁR. (Vocabularium čeremissicum utriusque dialecti). Budenz József. (A Nyelvt. Közlemények IV. kötetéből) Ara 50 kr.

MAGYAR-UGOR ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÓTÁR. Irta Budenz József. I.—IV. füzet. (1—46 iv) 1873—79. 8-adrét. Egy-egy füzetnek Ara 1 frt.

A MAGYAR IGEIDŐK. Irta Szarvas Gábor Ara 1 frt.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI. Irta P. Thewrewk Emil. Ara 1 frt.

A MAGYAR NYELVUJÍTÁS óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor Ara 1 frt 50 kr.

MAGYAR TÁJSZÓTÁR. Buda 1838. Ara 2 frt.

KALEVALA. A finneknemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ara 1 frt.

ABUSKA. Csagatájtorok szógyűjtemény. Vámbéry Á.-tól Ara 40 kr.

KAZÁNI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK. Irta Sz. Bálint Gábor. I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 8-rét. 1875. 170 lap. II. füzet. Kazáni-tatár szótár 8-rét. 1876. 178 lap. III. füzet. Kazáni-tatár nyelvtan 8-rét 1877. Egy-egy füzetnek Ara 1 frt.

ERTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL. Kiadja a M. Tud. Akadémia. Az I. osztály rendeletéből szerkeszti Gyulai Pál, osztálytitkár.

I. k. (1—11. sz.) 1867—68. Ara 2 frt 20 kr.	V. k. (1—10. sz.) 1875—76. Ara 3 frt — kr.
II. k. (1—12. sz.) 1869—72. Ara 1 frt 80 kr.	VI. k. (1—10. sz.) 1876—77. Ara 2 frt 50 kr.
III. k. (1—11. sz.) 1872—73. Ara 1 frt 80 kr.	VII. k. (1— 8 sz.) 1877—78. Ara 1 frt 90 kr.
IV. k. (1—10. sz.) 1873—74. Ara 2 frt — kr.	

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

BUDENZ JÓZSEF.

TIZENÖTÖDIK KÖTET.

MÁSODIK FÜZET.

BUDAPEST, 1879.

A M. TUDOM. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

TARTALOM.

	Lap
Pázmány nyelve: I. II. Rész. — <i>Dr. Kiss Ignácztól</i>	177
Révai magyar-ugor nyelvhasznítása. — <i>Dr. Szinyei Józseftől</i> ...	248
Orosz-lapp nyelvmutatók: Az eredeti lapp textusok fordítása. — <i>Dr. Genetz Arvidtól</i>	287

Ismertetések és bírálatok:

Lieder der Lappen, gesammelt von O. Donner. — <i>Halász Ignácztól</i>	304
Studien zur vergleichung der ugrofinnischen und indogermanischen Sprachen, von Nikolai Anderson. — <i>Budenz Józseftől</i> ...	309

PÁZMÁNY NYELVE.

Régibb íróink között nincs egy is, ki annyit írt volna magyarul mint Pázmány, vagy a ki jó magyarságban, a nyelvnek mesteri kezelésében fölülmúlná. Azért — úgy hiszem — nem tettem haszontalan munkát, midőn ezen jeles írónk nyelvének összeállítására vállalkoztam. A kik nyelvünk fejlesztésével, annak törvényeinek kutatásával foglalkoznak; a kik nyelvtant írnak vagy ezt tanítják: azoknak Pázmány nyelvét ignorálniok nem szabad. De tanulhatnak tőle mind azok, kik a tudománynak bármely ágában mint írók működnek. Sok igaz gyöngyöt találunk Pázmány műveiben, melyek valóban megérdemlik, hogy nyelvünk díszítésére közkinccsé tegyük és újra forgalomba hozzuk.

A mi ezen műnek összeállításában való eljárásomat illeti, iparkodtam azt lehető teljessé tenni. Azért a grammatikának és syntaxisnak csaknem minden fejezetén végig vezetem és visszatükröztetem Pázmány nyelvét, kiemelve sajátosságait s a mai nyelvtől eltéréseit. E végre az egész művet három részre osztottam. Az első részben tárgyalom a szorosán vett grammatikát, a másodikban a syntaxist (szókötetést és mondatkötetést), végre a harmadikban a szótári részt, mely az eltérő szavakat, a szólásmódokat és közmondásokat tartalmazza.

Röviden számot kell adnom a felhasznált forrásokról is. Rajta voltam, hogy Pázmánynak minden művét kutassam át; de — fájdalom, mindenikhez még sem férhettem hozzá, minthogy kisebb művei nagyobb könyvtárakban is ritkán találhatók, néhány pedig el is veszett, úgy hogy csak címeket tudjuk.

Kutatásom tárgyát a következő művek képezték: 1. *Kalauz* (Nagy-Szombat 1766. folio-kötet 1092 lap.). 2. *Prédikációk* (1694. folio-kötet 1248 lap.). 3. *Felelet Magyarinak* (1603. kis 4-ed rét).

4. *Egy tudakozó Predikátor neve alatt íratott öt levél.* (Appendix a Kalaúz 1613-diki kiadásához). 5. *A Sz. Írásról és Anyaszentegyházzól két rövid könyvecskék* (1626. kis negyedré). 6. *A setét hajnalcsillag után bújdósó Luteristák vezetője* (1627. 4-ed rétű 481. l.).

Kisebb művei közül a következőket nem használhattam:

1. *A mostani tudományok hamisságának tíz nyilvánvaló bizonytsága* (Grácz. 1605.). 2. *Kempis Tamás fordítása.* 3. *Keresztyén felelet* (1607.). 4. *Szent Ignác élete.* 5. *Csepregi szégyen-vallás.* 6. *A nagy Calvinus Jánosnak Hiszek egy Istene.* 7. *Alvinczi Péternek sok tétovázó keringésekkel ... felhámozott feleleteinek rövid ... megrostálása.*

Ezen kisebb művek átkutatásáról ugyan le kellett mondanom s így azok szótári anyagát nem használhattam fel; de azért eléggé megismerkedhetünk Pázmány nyelvvel az általam átkutatott művekből, tekintetbe véve a Kalaúz és a *Predikációk* nagy terjedelmét.

A mi a kidolgozást illeti, azt koránt sem tartottam tökéletesnek. Jól tudom magam is, hogy némely fejezeteket és pontokat több példával lehetett volna földeríteni; egy más kutató talán anyagot is többet karolt volna fel. Ámde szolgáljon mentségemül a munka fárasztó volta. Minthogy minden nyelvtani eltérést és sajátságot számításba vettem, már ezen álláspontomnál fogva lehetetlen volt egyszeri olvasásnál minden sajátságot és eltérést kellőleg fölismernem. Ennek következtében kénytelen voltam részletenkint kutatni, azaz, újra és újra olvasni. — Nehezítette a munkát még azon körülmény, hogy nemcsak a meglevő (positív) adatokat kellett összegyűjtenem és osztályoznom, hanem több nyelvtani pontra nézve negatív eredmények után is kénytelen voltam kutatni, azaz azt is kellett keresnem, a mi nincs. Például — hogy többet ne említsek — csak a jövő idő miként való használatának megállapítására újra át kellett olvasnom az egész Kalaúzt és a *Predikációkat*. Hasonló fárasztó utánezésbe került egyes kötőszók használatának vagy nem használatának kiderítése.

ELSŐ RESZ.

Helyesírás.

Pázmány helyesírása a maitól sokban eltér s jobbára meg-
egyezik a korabeli írókéval. Azt nem mondhatjuk, hogy eleitől fogva
önalkotta helyesírást használt; mert akkor önmagához következe-
tesnek kell vala maradnia, a mit éppen nem tapasztalunk, ha
összes műveit figyelembe vesszük. Összehasonlítva első művének
(Felelet Magyarinak. 1603) helyesírását a Kalaúzával (1613) nagy
külömbiséget találunk. A Kalaúz megírása alatt azonban, úgy lát-
szik, a helyesírásnak bizonyos elveiben megállapodott, mert ezen-
túl további műveiben meglehetősen következetességet mutat helyes-
írás dolgában.

Pázmány helyesírásának jellemzésére általában azt mond-
hatjuk, hogy az főleg a népies kiejtéshez van alkalmazva, mint a
következő példákön látható: *tisz-tartó*, *kardal* (cum gladio), *aka-
rattya*, *mongya*, *roncson*. Igen sokszor azonban a szófejtés elve
szerint ír, mint: *adna*, *mondta*, *fogadta*. Gyakran mind a két elvet
egyszerre alkalmazza, midőn így ír: *cselekedgyék*, *tudgya*, *igazitesa*,
tartcsa. Noha azonban a szóejtés a fő elv, melyet helyesírásában
leginkább követ; de azért ehhez sem ragaszkodik következetesen,
mert gyakran két betűt ír ott, hol a közbeszédben egyet használ-
unk, mint: *éppít*, *böcsüllet*, *tölle*, *vélle* (cum eo); ellenben egyet
használ ott, hol a fül okvetetlen kettőt kíván, pl: *nagyob*, *hosszú*, *ál*,
kel — *nagyobb*, *hosszú*, *áll*, *kell* helyett.

Néha ugyanazon szót is kétféleképpen írja, mint: *békeség* és
békesség, *boszú* és *bosszú*, *dobzódás* és *tobzódás*, *csónak* és *csólnak*,
szőlő és *szöllő*, *távostatás* és *távosztatás*.

Helyesírásának részletes megismertetésére a következő pontok szolgáljanak:

a) A mellékneveket a közép fokban egy *b*-vel írja, ha ragozatlanok, mint: *job*, *nagyob*, *kisseb*, *töb*; ha azonban ragoznak, két *b*-t ír, pl.: *jobban*, *nagyobban*, *többen*, de egy *b*-t ír a ragozott közép fokban is, ha a kiejtés így kívánja, pl. *hatalmasban* hatalmasabban, *serényben* serényebben.

b) Az igeragozásnál a múlt idő egyes. számi 3. személyét majdnem kivétel nélkül egy *t*-vel írja, pl; *mondot*, *kereset*, *nézet* — *mondott* stb. helyett.

c) Azon igéknél, melyeknek töje *t*-re végződik, a parancsoló módban majd *cs*, majd *ts*, majd *tcs* áll, pl. *tarcsa*, *szakajtsa*, *tanítcsa*.

d) A bibliai neveket és szentek neveit, melyeket népünk saját nyelve ize szerint átídomított, úgy írja, mint ma szoktuk. Egyéb idegen neveket azonban az illető eredeti nyelvük orthographiája szerint ír.

Megemlítenő sajátsága Pázmány helyesírásának, hogy igen gyakran nagy kezdő betűt használ a mondat közepén is, és pedig minden szabály nélkül. Nemcsak a főneveket írja néha nagy kezdő betűvel, hanem a mellékneveket, sőt az igéket is, pl. *Az Oktalanállatok Esznek, Isznak, Alusznak, Szaporodnak, Munkát tesznek, melegeket, hideget, fájdalmat, betegséget szenvednek.* Pr. 761.

Végül megemlítenő, hogy az összetett szavakat, valamint az igét igekötővel és a főnévet névutóval kötőjellel kapcsolja össze, pl. *közben-járó*, *gond-viselés*, *ki-múlás*, *el-jártunk*, *bé-telleyesedtek*, *meg-öleté*, *születésétől-fogva*, *esetünk-után*, *ez-által*. Kötőjellel fűzi egybe az összetett kötőszókat is, mint: *mivel-hogy*, *minek-utánna*, *hogy-sem* stb., sőt néha a melléknevet is főnévvel, pl. *oktalan-állat*, *titkos-látás*, *egyházi-ember*.

Hogy némileg szemlélhetővé tegyem, hogy mily nagy változáson ment végig Pázmány orthographiája, ide iktatom első művének (Felelet Magyarinak. Bécs 1603) alphabetumát.

Pázmány első művének alphabetuma.

a = a | á = a, néha aa (baar, maar) | b = b. | cz = cz és ch (te-chésed = tetszésed) | cs = czi, ch és chi (dicziér, chiak) | d = d | e = e | é = e, néha ee (kees) | f = f | g = g és gh (keresztsegh) | gy = gi, néha g (gónörkődik, gőlekezet) | h = h | i = i, két i = y (mys = mi is, výtás

=újítás) | $j=i$, ritkán j | $k=k$ és c | $l=l$ | $ly=li$ | $m=m$ | $n=n$ | $ny=ni$, néha n (*naj, nilvan*) | $o=o$ | $ó=o$ és oo | $ö$ és $ő=ö$ | $p=p$ | $r=r$ | $s=s$ néha sz (*eszhetik, bolondszagoc*) | $sz=z$: ritkán sz | $t=t$ | $ty=ti$ | $u=u$ és v | $ü=ú$ | $ű=ű$ | $v=v$ | $y=i$ (az y jegy mindig két i -t jelent) | $z=z$. | $zs=s$ néha sz (*szak=zsák*).

A Kalaúznak s ennél későbbi műveinek alphabetuma csak kevésben tér el a maitól. A különbség ennyiben áll. Az $ö$ $ő$ és $ü$ $ű$ betűkre nem két pontot vagy vesszőt tesz, hanem egy kis e betűt ($ö$, $ű$). Az $ó$ betűt néha két o -val írja (*Oo Testamentom*). Végre a mai zs helyett következetesen s jegyet használ.

A ki még alaposabban akar megismerkedni Pázmány helyesírásával, vizsgálja át a szótári részt, a hol sok idevágót találhat.

Hangtani sajátosságok.

1. A magánhangzók.

A magánhangzókat illetőleg következő eltéréseket tapasztalunk a mai használattól.

I. Az a és $á$ hangzókra nézve kevés az eltérés; csak néha találunk a -t o helyett, és viszont, mint; *állapat, ravás, zálag; hivolkodó*.

II. Annál több az eltérés az e hangzónál.

Valjon Pázmány háromféle e -t használt-e, nevezetesen, használta-e a közép e -t (mint Dunántúl ezen szavakban: *szém* oculus, *észém* edo hangzik), azt ma már nem lehet eldönteni, minthogy ezen hangzót bizonyos jellel nem különböztette meg, mint egyáltalán ez ideig egy író sem. De tekintve, hogy Pázmány Bihar-megyében született és tanult magyarul: talán nem alap nélkül állítjuk, hogy a közép e -t nem használta, melyet a bihar-megyei ember ma sem ismer.

Az e és $é$ használatát illetőleg következő sajátosságai vannak:

1. $é$ áll e (és $é$) helyett azon igék jelen idejű egyes 3. személyében, melyeknek egytagú töje e hangzóval van, mint: *mér, nyér, vét, vész, észik, téssen, léssen* — *mer, nyer, vet, vesz, eszik, tesszen, leszen* helyett. Néha a többesszám minden személyében $é$ áll, mint: *lészünk, lésztek, lésznek*.

2. *é* áll *e* helyett, mikor az *e* hangzós viszonyragokhoz személyrag járúl, pl: *nékem, néked, neki, véllem, vélled, velle* stb.

3. *é-t* használ *í* helyett a szerént névutóban és a -ként ragban s néha ezen szóban: *tanét*. Megjegyzendő, hogy *szerint* és — *kínt* soha sem fordul elő nála. Így mondja: *egyenként, szolgaként*.

4. A mai irodalomban vegyesen *e* és *ö*-vel használt *fel* igekötőt következetesen *e*-vel írja, pl: *felséges, fel-említ, fel-ébred, fel-kendett*.

5. *e* áll *ö* és *ő* helyett ezen szavakban: *eszten, ser, emle* (emlő), *szüle* (szülő).¹⁾

III. Az *i* és *í* hangzókra nézve következő sajátosságai vannak:

1. Gyakran *í* áll *é* helyett, pl: *fínyes, itület, kímlő, kínyes*.

2. Néha *i* (*í*) áll *ü* (*ű*) helyett, mint: *igetés, illeni* (ülleni), *innep, siket, hívesedik, így* (ügy).

A következő szavakban majd *í*, majd *ű* áll: *hív* és *hűv, idő* és *üdő, szív* és *szűv*.

IV. Az *o* és *ó* hangzóknál következők az eltérések:

1. *o* áll gyakran *a* helyett az -n határozó rag előtt, mint: *bizonyoson, hatalmason, okoson, csudálatoson*.

2. Az *o* hangzót *l* előtt többnyire hosszúnak írja, mint: *óltalmaz, mi-vólta, vóltunk, vóltak* stb.

V. Az *ö* hangzóra nézve azt tapasztaljuk, hogy ezt Pázmány ritkábban használja, mint a mai irodalom, mivel sok esetben *e*-vel helyettesíti. Megemlítendő azonban, hogy néha *ö-t* használ *é* helyett: *löttem, löttek, löttünk*;

némely szóokban pedig vegyest használja *ü*-vel, mint: *gyüiker* és *gyökér, könnyü* és *künnyü, gyölekezet* és *gyülekezet*.

Az *ő* hangzóra nézve megjegyzendő, hogy ez a rövid *ö-től*

¹⁾ Az *e* hangzóról szólván nem hagyhatom megjegyzés nélkül, hogy a hosszú *e* Pázmány idétt még jobban uralkodott nyelvünkben, hogysem manap. Hogy hajdanta a hosszú *e* terjedtebb használatú volt mint jelenleg, mutatja az is, hogy népünk az egyházi imádságokban ma is így beszél: *légyen* a te akaratod — mindennapi kenyerünket adgyad *nékünk* ma — az úr vagyon te *véled* — *légyen nekem* a te igéd szerint stb., holott a közbeszédben ezen szavaknál soha sem használ nyújtott *e-t*.

nincs megkülönböztetve a nyomtatásban, minthogy mindenik *ó* jegy alatt fordul elő. Azonban az *ó* analogiájából könnyen megtudhatjuk, mikor veendő hosszúnak. Így kétségtelen, hogy egytagú szókban, mint: *nől* (= nyöl), *fől*, *bőr*, *szőr*, továbbá a *ből*, *ről*, *től* ragokban hosszú.

VI. Az *u* (*ú*) mindig hosszú az egy tagú szókban, mint: *úgy*, *út*, *kút*, *rút*, *túd*, *hús*z ;

továbbá az *-ú* végzetű szókban, mint: *ifjú*, *borjú*, *szomjú*, *szomorú*, *iszonyú* stb. ;

rendesen hosszú még az *úl*, *rúl*, és *túl* ragokban, pl: *gonoszúl*, *példájúl*, *azokrúl*, *korátúl*.

Vége hosszú az *úl* mint igeképző is, mint *indúl*, *fordúl*, *mozdúl* stb.

Egyéb esetekben nem lehet bizonyosan megtudni, valjon az *u* rövid vagy hosszú-e, mert némelykor ugyanazon szóban majd *u*, majd *ú* áll, pl: *tudós* és *túdós*.

máskor a manap nyilván rövid *u*-t is hosszúnak írja, mint: *indúlat*, *jobbulás* ;

végére az *-unk* ragban is igen sokszor hosszú *ú*-t ír, mint: *fogadunk*, *jutalmunk*, *fáradságunkért*.

u áll *o* helyett ezen szóban: *kúldus*.

ú-t igen gyakran használ *ó* helyett ezen ragokban *-búl*, *-rúl*, *-túl*, mint *koruktúl*, *haragbúl*, *boldogságrúl*.

VII. Az *ü* (*ű*) hangzóra nézve megjegyzendő, hogy, ámbár a nyomtatásban a hosszú *ű* a rövidtől nincs megkülönböztetve, minthogy mindeniknek jegye *ű*, de azért kétséget nem szenved, hogy az *ü*, mint az *u*-nak felhangú hasonmása, mind azon esetekben hosszú, a melyekben az *ú*-t hosszúnak találjuk.

ü áll gyakran *ö* helyett a *bül*, *rül* és *tül* ragokban, pl: *szere-tetbül*, *keserűségünkrül*, *ellenség-tül*.

2. A mássalhangzók.

A mássalhangzók közül a következőknél tapasztalunk némi sajátosságokat.

1. Néha *d* áll *gy* helyett, pl. ezen szavakban: *hadni*, *hadna*, *vadnak*, (= vannak).

Ellenben van rá eset, hogy a *d*-t a népies kiejtés szerint assimilálja, pl. *tunni* = tudni.

2. Gyakran *j* járúl két magánhangzó közé, különösen az *ül*, *ül* ragok előtt, mint: *példájúl*, *vakmerőjül*, *vizsgálójúl*, *jegy-ruhájúl*, *lelendő*.

Mikor a *j* személyragokban mássalhangzó mellé kerül, többnyire elveszti saját hangját és

a) vagy felveszi az előtte való mássalhangzóét, mint *mossa* (mos-ja), *veszsen* (vesz-jen);

b) vagy *l* és *n* mellett meglágyúl, mint: *táplállya*, *follyon*, *mennyünk*;

c) vagy *gy*-re változik *d* és *g* után, *ty*-re pedig *p* és *t* után, pl: *fogadgy*, *fogyunk*, *kaptya*, *mutattya*, *forgattya*, *úttya*.

Csak *r* mellett tartja meg mindig saját hangját, mint: *írja*, *dicsírje*, *heverjen*.

Néha azonban, különösen birtokragozásnál, a szófejtés elve szerint *p* és *g* után is megmarad a *j* hang, mint: *apja*, *haragja*.

3. *l* az előtte való (*o* és *ö*) hangzóval néha összeolvad, pl: *ódható* (oldható), *ócsó* (olesó), *tötés* (töltés);

némely esetekben pedig megmarad az *l*, hol azt ma elejtjük, pl. *álgú*, *tálnyer*, *búlsú*.

Az *ly*-t a ragozási módosulásokon kívül azon szavaknál használja, melyeknél a mai irodalom is, úgy hogy alig találni kivételt, mint: *veszél* (néha ezt is *veszély* alakban írja).

4. *n*, *b* előtt, *m*-re változik, mint *külömben*, *alacsomb*.

ny helyett néha *n*-t használ, pl: *heános*, *magános*, *núlva*, *reménség*, *szegénség*, *feledéken* Pr. 157.

ny áll *n* helyett ezen szóban: *penyész*.

A végmássalhangzók közül különösen az *l* és *s*-et kettőzteti, ritkábban a *z*-t.

a) az *l*-t pl: *általlad*, *töllem*, *tölled*, *tölle*, *vélle*.

b) az *s*-t pl: *papiross*, *papirossat*, Pr. 151; *töviss*, *tövissét* Pr. 158; különösen pedig az *-s* végzetű melléknevek ragozásában pl: *erössen*, *hamissan*, *figyelmessen*. Megjegyzendő azonban, hogy ezen határozókat is gyakran a mai szokás szerint írja, mint: *szorgalmatosan*, *figyelmetesek*.

c) a *z*-t pl: *közzé* (*fogó-közzé* *vévén*), *közzül*.

d) A kétszeres *sz*-et mindig egészen kiírja, pl: *aszszony*, *hoszzú*, *boszzú*.

e) A *t* két mássalhangzó között elmarad, pl: *jelenget* (=jelentget). K. 679; *éringet* (=érintget).

Szóképzés.

Ezen fejezet alatt csak a fő- és melléknevek képzéséről szólnunk, czélszerűbbnek tartván az igék képzéséről illető fejezetük alatt szólni.

A fő- és melléknevek képzése kétféleképpen történik; I. képzőragok által, II. szóösszetétel által.

I. Fő- és melléknevek képzése képzőragok által.

A gyökeres fő- és mellékneveket Pázmány nagyobb részét úgy használja, mint a mai beszéd és irodalom; de ezen nevek továbbképzésében találunk nála figyelemre méltó sajátosságokat.

A) A főnevek képzése.

1. *Főnevet főnévből* úgy képez, mint a mai népnyelv. Nevezetesen

a) *ász, ész* képzővel csak a következő szavakban találkozunk: *halász, horgász, kertész, lovász, juhász, vadász.*

b) *-nok* képző egyetlen egy eredeti magyar szóban sem fordul elő. A nála található *-nok, -nek, -nik* képzésű szavak, mint: *bajnok, néha; bajnak), eretnek, szövétnek* és *komornyik* szlávból kölcsönöztek, mint a Nyelvőr VII, 148 l. kimutatja.

c) *-ság, -ség* képzővel a mai szokás szerint, mint: *atyaság, barátság, emberség.*

d) Diminutív neveket a mai szokás szerint képez, pl: *darabcska* és *darabcsa, gyermekecske* és *gyermecske, váraska.*

2. *Főnevet melléknévből* szintén a mai szokás szerint alkot, pl. *betegség, sokaság, főbség, többség* stb.

3. *Főnevet igéből* nagyobb részét úgy képez, mint a mai irodalom. Nevezetesen

a) *igetből -ás, -és* képzővel a működést jelentő neveket (nomina actionis), mint: *írás, járás, látás, menés, rendelés.*

b) *igetből -at, -et* és *-atal, -etel* képzőkkel a befejezett cselekményt jelentő neveket (nomina acti), mint: *írat, járat, rendelet, menet* és *menetel, hit* és *hitel, étel, ital.*

Itt helyén valónak látjuk megjegyezni, hogy az *-at*, *-et* és *-atal*, *etel* képzők között nincsen különbség a szó értelmére nézve. Így: *menet* és *menetel*, *jövet* és *jövetel*, *lét* és *létel* egy és ugyanazon értelmű nevek. Ezen neveket Pázmány is egy értelemben használja. De az *-ás* és *-at* képzésű nevek használatában még nem tartja meg a manap megállapodott különbséget; nevezetesen

a) használ néhány *-at*, *-et* képzetű főnevet, melyeket manap csak *-ás*, *-és* képzővel használunk. Ilyenek: *koronázat* Pr. 464, *születtet*: *Urunk születete* után. (Ezeket azonban igen ritkán használja; rendszeren *koronázás-t* és *születés-t* ír); *éppület* (pl.: lelki *éppületünkre*).

β) *-atal* végű nomen actit, *-ás* féle nomen actionis helyett, pl.: *hivatal* = hívás. (Ha Isten *hivatalának* nem engedünk.) Ezen szó nála igen ritkán jelent officium-ot. *Kereset* = keresés. (A szükséges dolgok *keresetiben* két dolgot tilalmaz Isten Pr. 944); *étel* = evés (*étel* közben); *ital* = ivás (józan *itallya* a bornak szabad).

Vannak továbbá nevek, melyeket mind a két alakban egy értelemben használ, mint: *hittel* és *hivés* (Nem akar hinni, mikor igaz okai vannak a *hitelre*. Pr. 654.); *köszönet* és *köszönés*, *becsület* és *böcsüllés*, *ismeret* és *ismerés*, *szeretet* és *szeretés*, *látat* és *látás*.

c) igetöből *-ság*, *-ség* képzővel, mint: *kivánság*, *multság*, *nevetség*;

-mány, *-mény* képzővel: *tudomány*, *ragadomány*, *keresmény*, *szerzemény*;

-ék képzővel: *menedék*, *maradék*, *seppedék* (= süppedék), *akadék*.

d) igenevekből *-ság*, *-ség* képzővel, pl.: *valóság*, *buzgóság*, *romlottság* (= romlottság), *múlandóság*, *halandóság*.

Végül megemlítendő, hogy a múlt idejű igenevet is használja főnévképpen, de mindig személyragokkal, pl.: *virradtakor* (= virradatkor); sebeseb *alá-jöte* (jötte), hogy-sem *fel-mente*. Pr. 320.

Ezen helyen az *-ár* *-ér* képzőről is kell megemlékeznünk, minthogy nyelvészeink némely *-ár*, *-ér* végzetű szavunkat igéktől származtatják. (Lásd Nyelvőr VII, 60 és 160 l.) A Pázmánynál előforduló *-ár*, *-ér* végzetű szavak, melyek itt kérdés alá eshetnek, a következők: *csaplár* (és *csapláros*), *csiszár*, *kalmár*, *kufár*, *kul-*

csár, molnár, sáfár, hevér (bányász), *peszér* (alsóbb rendű szolgálta), *osztóvér* (sovány), *tözsér* (kereskedő), *vezér*.¹⁾

Végül meg kell említenünk, hogy a *-da -de* helynévképző Pázmány előtt ismeretlen. Helyneveket részint az egyszerű jelen idejű igenévvel képez, mint: *vendég-fogadó, fürödő, kutyorló*; részint pedig a *ház* szóval, mint: *írás-tartó-ház, kincs-tartó-ház, könyv-ház, ágyas-ház* (schlaf-kammer), *tár-ház*. — A „*tár*“ név nem fordul elő nála mint helynévképző.

A nyelvújítás által használatba hozott egyéb képzőkről, mint *-acs -ecs, -aj -ej, -ap -ep, -oncz -encz -öncz* stb. szintén csak azt jegyezhetjük meg, hogy Pázmány ezeket nem ismeri. A *-cza -cze* képző is csak szláv eredetű szavakban található, mint: *hancza, pálcza, utcza, kelepcze*, melyeknek a következő szláv alakok felelnek meg: *konica, palica, ulica, klepica*.

B) A melléknevek képzése.

Mind az eredeti, mind a képzett mellékneveket nagyjából úgy használja, mint a mai irodalom. Képzés dolgában azonban vannak figyelemre méltó sajátosságai.

1. Melléknevet főnévből alkot

a) *-i* képzővel, pl.: *testi, lelki, isteni, emberi, téli, nyári* stb.;

b) *-béli* képzővel ragozatlan és ragozott főnevekből, pl.: *állapot-béli, szü-béli, Róma-béli, Athenas-béli, kepe-béli, kora-béli*.

c) *-nyi* és *-ni* képzővel, mint: *szempillantásnyi, pontnyi* és *pontni, singnyi, mangurnyi* (morzsányi), *lábnyi, embernyi ember, számárnyi számár*.

d) *-os -es* képzővel a *-ság -ség*-vel képzett főnevekből, mint *bévséges, boldogságos, dicsőséges, elégséges, sürüség, tisztességes*.

Ezen képzővel egyéb főnevekből is képez mellékneveket, mint: *barátos, házias, enyves, mézes, gyümölcsös*.

e) *Birtokragos főnévből* csak ezen egy melléknevet találtam: *földünk*. Pr. 642.

2. Melléknevet igenévből *-s*-vel képez, de ritkán, mint: *tudós, gyanós*. A megszokottabb esetekben is elhagyja az *-s*-et,

¹⁾ Ezen szót Pázmány ritkán használja. Prédikációiban csak négyszer találtam 293, 345, 917, 1080. Helyette a következőket találjuk: *kalaúz, hadnagy, kapitány, fejedelem, herczeg, elől-járó*.

pl.: ismerő (= ismerős), vendégfogadó (= vendégfogadós), féltő (= féltős). Pr. 270; — *-nyi* és *-ni* képzővel, de ritkán, pl: *fontányi* szösz, *jártáni* erő.

3. *Viszonyragos* nevekből *-i* képzővel csak ezen mellékneveket használja: *előbbi*, *útóbbi* és *útólbényi*. (Nincs az Atyánál *útólbényi* Isten. Pr. 696.)

A névutóból *-i*-vel sohasem képez melléknevet. Nincsenek nála ilyen melléknevek: *előtti*, *utáni*, *mellel*, *szerinti*, hanem a „*való*“ igenevet kapcsolja képzőül ezen névutók mellé, mint: *előt-való*, *után-való*, *mellel-való*, *szerént-való*.

Nem fordulnak elő nála a *-bani*, *-beni*, *-bóli*, *-béli*, *-sági*, *-ségi* és *-tóli*, *-tőli*-féle melléknevek sem, melyeket pedig a mai irodalom oly gyakran használ. Igen könnyen mellőzi az ilyen-fajta mellékneveket, mint a következő mondatokból látható: Az Urvacsorának két *szín-alat vétele*. A jövő állapotoknak *csillagoktól tudakozása*. Pr. 854. A Szent Lélek Isten a lelki környül-metélést nevezi . . . *régi erkölcsökből és cselekedetekből kiköltözésnek*. Pr. 157.

Nem ismeri a német *-reich* és *-völl* utánzásával készített *vízbő*, *reményteljes*, *aranydús*-féle mellékneveket. A *bő* és *teljes* melléknevek vonzatukat mindig megtartják, mint: *vízzel bővelkedő*, *reménységgel tellyes*, *malaszttal tellyes*. A *dús* név pedig csak ezen kitételben fordul elő: *dús gazdag*.

Fölösleges megemlítenem, hogy a nyelvújításnak egyéb melléknévképzői is, mint *-or*, *-ör*, *-a*, *-e* (*tömör*, *lenge*, *tünde*) stb., ismeretlenek Pázmánynál.

4. A *fosztó* képző mindig *-talan*, *-telen*, vagy *-atlan*, *-etlen*, még a *-hat* *-het* igeképző után is, úgy hogy *-lan* *-len* egyszer sem fordul elő, bár mily hosszú és egyhangú legyen is a szó, pl. *meg-foghatatlan*, *ki-mondhatatlan*, *csalatközhatatlan*, *meg-lábolhatatlan*. — Néha *-atlan*-t használ, mikor mi *-talan*-t mondunk, mint: *módatlan*, *helyetlen*, *nevetlen* (névtelen), *határatlan*. Pr. 1049.

Sajátságosak a következők: *értékletlen*, *mértékletlen* és *érzékenységletlen*.

II. Szóképzés szóösszetételek által.

A szóösszetétel nagy részt a mai szokás szerint történik, de találkozunk figyelemre méltó sajátságokkal is.

1. A birtokos összetétel igen gyakran felbomlik, midőn az összetett szó új birtokos viszonyba lép egy új szóval, pl. *agy-velő*: Sz.-Ágoston *agya-veleje* sem volt ugorka. (K. 990.) | *áll-kapcza*: Sámson egy számar *áll-kapczájával* győzé ellenségit. Az ember *áll-kapczája* el-fárad. (Pr. 789.) | *gond-viselés*: kinek *gongya-viselésére* magát ígéré. (K. 991.) | *szó-járás*: akár mely szorgalmatosan figyelmeznünk az Írás *szava-járására* | *térd-in*: A sánták *térdek inainak* bontakozása-miat lassan járnak. Pr. 799.

Néha azonban az összetétel új birtokos viszonyban is megmarad, pl.: *áll-csont*: Ki hallotta, hogy valaha valaki egy számar *ül-csontjával* ezer ellenséget levert? Pr. 850. | *gond-viselés*: A mit a sok jámbor adogatott, annak *gond-viselését* Júdásra bizta vala Christus. (Pr. 705.) | *köny-hullatás*: Szemei *köny-hullatásával* mosogatta rútságainkat. Pr. 489.

2. A tárgyias összetételben következő sajátságai vannak:

a) az előtag néha többes-számi név, mint: *lelkek-elevenítő Isten*, *lelkek-szerető Isten*, *szüvek-látó Isten*. Pr. 273.;

b) az előtag egyes-számi birtokragos név, pl.: *hiti-tagadó*; valaki világi gyönyörűséget keres, *lelke-szaggató* és *szüve-rágó* férget szerez. Pr. 324;

c) néha — ámbár ritkán — az előtag többes-számi birtokragos név, pl. Végezetre *betegségünk-gyógyító* orvosságnak, *lelkünk-mosogató* víznek, . . . *szomjúságunk-enyhítő* italnak neveztetik az Isten igéje. Pr. 451.

Ide számítandók még „*alat-való*“ és „*elöl-járó*“. Habár ezen szavak nem valódi összetételek (Lásd Simonyi: Nyelvör. IV. 3. füz.), de Pázmány az itt említett összetételi viszonyban használja, pl.: a jó fejedelem úgy vigyáz az *alatta-valókra*, mint Pásztor Juhaira. Pr. 1071. | Az *alattok-valókra* úgy vigyázzanak (a fejedelmek), . . . mint jó atya fiaira. u. ott | Ember végbe viszi Isten segítségével, a mit *Elötte-járói* parancsolnak. Pr. 1078. | Engedellemmel tartozunk az *Elöttünk-járóknak*. Pr. 1080.

Az összetételnek ilyen felbontását találjuk néha a *-béli*-vel képzett neveknél is, mint: Azt parancsolá Isten (Moysesnek), hogy *lába-bélit* levesse. Pr. 717.

3. Egyéb tárgyias összetételek igenevekkel.

a) Nem ritka az infinitívussal való összetétel, pl.: A sánták, kik *falu-látni* vagy *ökör-hajtogatni* nem sétálhatnak. Pr. 737. | Mint

lator-kergetni, úgy jöttek érette | *Lakó-hely-készíteni* megyen elől. Pr. 671.

b) Múlt idejű igenévvél kétféle összetételt találunk:

a) az összetételnek első fele birtokragos név, pl.: *esze-for-dúlt, úta-vesztett ember, szája-nyitott pokol, ina-szakatt, keze-lába-esett ember*.

β) az összetételnek második fele, azaz maga az igenév birtokragos, mint: *méhek-csinálta méz, töviss-nötte rét, ördög-tojta és ördög-kotlotta hazugság* K. 184, *szél-hordozta fa-levél*.¹⁾

Az itt felhozott eseteken kívül alig fordulnak elő egyéb ilyen összetételek.

c) A *-va -ve* végű igenév részint ragozatlan előtaghoz járúl, mint: *idő-vontatva, szem-béhunyva*, részint pedig ragozotthoz, pl.: *álma-szakadva, fejem-hajtva, szájunk-tátva, melle-verve, színe-meg-változva*.

4. Szokatlan összetételt találunk a következőkben: *kupa-ser* (= sörös kupa), *üveg-bor* (= boros üveg) K. 144, *bor-nem-izsaság, te-mondádság, út-álló latrok* (= úton álló), *asszony-hihetetlen* (= aszszonynak is hihetetlen mondás) K. 406.

Sajátságosak: *jó-tett úra* (= jótévő úra), és *lakta-föld* (= lakó föld): *Ábrahám elhagyá lakta-földét* Pr. 183. | *Jártok földét* is csókolgattyák Pr. 922.

Bár nem valódi összetételek, de azért figyelemre méltók a következő szó szerkesztmények: *által-út* (= egyenes út: directa via), *által-beszéd* (= egyenes beszéd), *halva-létel* (= todes-zustand): A mennyire megrövidíthette *halva-lételének* óráját. Pr. 566.

Nincs Pázmánynál igetővel való összetétel. Nála a mai *lakhely* következetesen *lakó-hely*; nem ismer ilyen szavakat, mint: *láthatár, nézpon*t, annál kevésbé csonkított igetővel képzeteket, mint: *gyúpon*t, *bonczkés*. Csak az egy *fog-ház* fordul elő nála.

Nem alkot összetételt oly névvel, melynek bizonyos ragos vonzata van. Pl. ezen szó: *készség* nem fordul elő összetételben,

¹⁾ Ezen esetekben birtokragosnak mondom az igenevet eltérőleg Simonytól, kinek az «isten-adta»-félékről adott magyarázatát (Nyelvőr IV. 440) a bíráló bizottság sem helyeselte.

mint a mai „szolgálatkészség“, hanem mindig megtartja vonzatát, pl.: *szolgálatra-való készségem*.

Már megemlítettem a melléknevek képzésénél, hogy az ilyen németes képzés, mint: *reményteltjes, erőteltjes, hitbuzgó, ügybuzgó, csatakész, szolgálatkész* stb. Pázmány előtt ismeretlen.

A névragozás.

Ezen fejezet alatt tárgyaljuk I. a fő- és melléknév ragozását, II. a birtokragozást és III. a melléknév fokozását.

I. A fő- és melléknév ragozása.

A) Az esetes ragozás (*Declinatio*).

Az esetes ragozást illetőleg következő sajátosságai vannak.

1. Az *-os* végzetű melléknevek a többes *k* ragot *o* hangzóval veszik fel, mint: *csudálatosok, lombosok, torkosok*. Szintígy áll *a* helyett *o* ezen szavakban is: *holdot, holdok, birodalmok*.

2. Az úgynevezett ékvesztők az ékezetet többnyire megtartják a tárgyesetben és többes-számban, pl.: *nyárat, számarat, pohárt, kosárt, cserépet, fővényt; sárok, számarok, pohárok; de: madarat, madarak*. A birtokragozásnál szintén megmarad az ékezet, pl.: *pohárát, kosárát*.

3. A *-v* végű nevek (névszótók) közül kettős ragozásúak: *darúk és darvak, szók és szavak*.

A *tó* név tárgyesete csak: *tót*, többese pedig csak: *tók*.

4. Az *-ú, -ü* végű melléknevek a többes ragot többnyire hangzó nélkül veszik fel, mint: *szomorúk, héjúk (= héjúak), erkölcsük (erkölcsüek), idejük (idejüek), értékük (értéküek), akaratúk (akaratúak); de méltóságúak*. Pr. 149.

5. *Eger*-nek tárgyesete: *Egret* K. 542; *berek*-nek többese: *berekek; eper*-nek tárgyesete: *eperjet*.

6. *ír* (salbe) kettős ragozású: sem *írek* sem szelenczéjek; szemgyógyító *írral*. Pr. 378. Ugyanígy találjuk Matkónál is (Nyelvőr. II, 222. l.).

B) A viszonyos ragozás.

A viszonyos ragozásnál figyelemre méltók a következő sajátosságok.

1. *-ba -be* és *-ban -ben* nincsenek szorosán megkülönböztetve. Bár általában a *hova?* kérdésre közönségesen *-ba -be* áll, a *hol?* kérdésre pedig *-ban -ben*; de néha, különösen szólásmódokban, egyik a másik helyett áll, pl.: *fülében rágom, nyargalóban bocsájt, árúban bocsájt*. Pr. 356.

2. *-ból -ből, -ról -ről* és *-tól -től* váltakozik *-bül -bül, -rül -rül* és *-tül -tül*-vel.

3. *-t* mint helyrag fordul elő ezen esetekben: *Egert* (Egerben), *Csatárt* (Csatáron). K. 247.

4. *-vá, -vé* helyrag ezen szóban: *Váraddá* (Váradra): *Váraddá* szakad az út.

5. *-ül -ül* rag megelőző *j* betűvel járul a névhez, ha ez magánhangzón végződik, mint: *vakmerőjül, példájül*.

Sajátságos mind alakilag, mind értelemre nézve ezen kifejezés: *atyül anyül* egy velem = ugyanazon atyja és anyja, van velem, vagy: *atyára és anyára* nézve egy velem. Pr. 128.

6. *-n* gyakran az *o* hangzóval járul a névhez a helyett, mint: *bizonyoson, okoson*; — sajátságos: *szomjúhon*, holott a melléknév mindig *szomjú* alakban fordul elő.

7. A régi *-lan -len* rag (L. Nyelvőr I, 368. 1.) Pázmánynál is előfordul néha, pl.: *lappangólan, érölen, vágolan, versengölen*.¹⁾ Látni való, hogy mind ezen esetekben a rag az igenévhez járult s módhatározó értelme van. — Előfordul *holtomiglan* is; de itt már pleonastice járult a rag a már viszonyragos névhez s nincs értelemmódosító ereje. Ehhez hasonló *ideiglen*: hosszú *ideiglen* való.

8. *-leg* rag igen ritkán fordul elő; csak ezen esetekben talál-
tam: *elegyesleg, közösleg*. Ezen rag is módhatározót képez. (V. ö. Nyelvőr. VII, 534. 1.)

II. A birtokragozás.

A birtokragozásnál előforduló sajátságok a következők.

1. Az egybirtokú egyes 3 személyi rag a felhangú neveknél többnyire *i*, mint: *kerti, ítéleti, réti, hiti, böcsületi, tűzi*. Néha azonban ugyanazon szó majd *i*, majd *e* ragot vesz fel, mint:

¹⁾ Lásd az igehatározókról szóló fejezetet.

képit és képét, kertü és kerte. — Ugyanezen birtokrag gyakran *j* nélkül járúl a névhez, mint: *földe, sebe, úta, taga*; máskor ismét *j*-t használ, hol azt ma elejtjük, pl.: *bajnakja*.

2. Az egybirtokú több 3. személybeli birtokragos alak a név többes alakjával többnyire egyenlő, mint a következő példákon látható: *vigasságok* (-uk), *dücsösségek* (-ük), *bátorságok* (-uk), *betegségek* (-ük), *közök* (-ük): A kalmárok éjjel-nappal arról gondolkodnak, mint öregbítsék *kincseket*, mint szaporítsák *jóságokat*. Pr. 799. | A régi szentek életét is eszünkbe juttassuk, hogy *jóságokat* kövessük, *eseteket* pedig vigyázással távoztassuk. Pr. 837. — A különbség csak oly szavaknál van meg, melyek a többes ragot *a*-val veszik fel, mint: *javok, házok, szájok*; kiknek *hasok* istenek.

3. A több birtokú név a birtokragokat többnyire *a, e* nélkül veszi fel, mint: *tanítványim, ajándékid, cselekedeti, birodalma határi* | *várasit* és *tartományit* meg-veszik | ha *leányid* vannak | ezekre minden ember megtanítcsa *gyermekit*. Pr. 191; de: *házai, sebei*.

4. Az *enyim* birtokos névmásnak többese: *enyimek* (*enyéim* nem fordul elő): Ismérnem az *enyimeket*, engemet-is ismérnem az *enyimek*. Pr. 597. | *Enyimek* minden lelkek. Pr. 1061.

5. A *magam* visszatérő névmás után álló birtokos név majd első, majd 3. személyi ragot vesz föl, pl.: Miképpen lehetek *a magam* tulajdon *tetczésemben* bátorságos? K. 100. | Mint bocsátkozhassam *a magam tetczésére*? K. 100.

6. Kettős birtokragozásúak: *szájam* és *szám*. Az én gonosz számnak adosságát fizeted. Pr. 494. — *szóm* és *szavam, búva* (sein kummer), *bújában*; *szüm* és *szívem, adója* és *adaja*. — *Gyapjú* és *borjú* birtokraggal: *gyapja, borja*. Pr. 602 és 603.

7. Birtokragos igealakokkal is találkozunk, pl.: Sokan *virrattára* halasztották gyónásokat, és *virattát* nem érték. Pr. 887. *Hazudtát* mongya. *Aluttában, imettünkben* (= ébren létünkben); *járta, kelte, jötte, mente*. *Biró láttára* (= előtt) Pr. 1042. *Világon éltünkben*. Pr. 1043.

III. A melléknevek fokozása.

1. A középfokot egy *b*-vel képezi, a hol csak a kiejtés engedi, pl.: *magasb, erősb, alacsomb, temérdegb*.

2. Néha a középfokot a felső fok helyett használja, pl.: Szent Pál nyilván írja, hogy ő *Sanctorum minimus* a keresztényének közt *alacsony* és *kiseb*. Pr. 54. | *Nagyob* dolgunk az Isten országának keresése Pr. 944. | A testi fogyatkozások között *nehéz* és *szomorú* a vakság. Pr. 365. | Isten úgy adta a világot vetekeések alá, hogy Istennek *kiseb* alkotmányát által nem láthattya az emberi értelem. Pr. 379. | Példák találhatók még Pr. 30, 195, 369, 784.

3. Sajátságos superlativust találunk ezen kifejezésben: *szamárnai számár*. A Calvinisták a Lutherista tanítókat *szamárnai számárnak* nevezik. Kal. 289. Ehhez hasonló a ma is használatos: *embernyi ember*.

4. Ezen összetett szóban *által-út* (directa via) fokozva találjuk az *által* szót: Nincs a bolondságra *általab* út. Pr. 779. Itt az *által* szó valószínűleg melléknév. Ilyennek találja Komáromy is Matkónál. (Nyelvőr II. k.)

5. Szabályosan bár, de a mai szokástól eltérőleg találjuk ezen superlativusokat: *legelső* és *legutolsó*. Pr. 264.

6. Adverbialis superlativusok: *méltában* Pr. 155. (méltánból) és *idejében* (ebből: idejében). Pr. 140; *útóban* (utóban). Kal. 195.

7. A régi *-ságos -séges*-féle superlativus (V. ö. Nyelvőr I, 367. l.) Pázmánynál már nem fordul elő; mert ő már ezen melléknéveket fokozza, pl.: Soha sem volt az Emberi nemzetnek *dűcsősséges* Innepe. Pr. 664.

Az idegen nevek.

Már a helyesírásról szóló fejezetben megjegyeztük, hogy azon idegen neveket, melyek a nép előtt ismeretlenek s ennél fogva nem magyarosodtak, az illető görög vagy latin orthographia szerint írja és használja.

A bibliai neveket és szentek neveit nagy részt úgy használja, mint a mai nyelv és irodalom. A szentek neveire nézve csak ezen eltéréseket találjuk: *Jeronimus* (Hieronymus, ma: Jeromos), *Apollin* (Apollonia, népiesen: Póli), *Vernyike* (Veronica). Városok és népek neveire nézve következő eltéréseket jegyezhetünk fel: *Constantinápoly* (mindig így), *Athenás*, ragozva: *Athenásba*, *Athenás-*

béli. Látni való, hogy ezen esetben az *accusativus* az átvett szó, éppen úgy, mint a *paradicsom* szóban a *paradisum*. — *Franczúz* (franczia), *Franczúz-ország* (Franciaország), *Velenczések* (Velenceiek).

Idegen nevekből mellékneveket többnyire *-béli* képzővel alkot, mint: *Roma-béli* (és *római*), *Galata-béliek*, *Ephesum-béliek*, *Corinthus-béliek* stb.

Az igehatározók.

Az igehatározókat három csoportra osztjuk idő, hely és mód szerint. A sorozatból látható, minő képző ragokat használ s mennyiben tér el a mai használattól.

I. Időhatározók.

<i>Akkor.</i>	<i>későn-nemmen</i> : későn (későcsékén).
<i>annak-utánna.</i>	<i>keveset tart</i> : kevés ideig tart.
<i>az-után.</i>	<i>sokat</i> : sokáig, pl.: A betegség sokat nem tart, ha nehéz.
<i>az-ólta.</i>	<i>leg-utol</i> : legutoljára, legvégre.
<i>delest és dellyest</i> : délben.	<i>meg</i> : megint, ismét, pl.: A mit egyszer tanít, azt <i>meg</i> felforgattya.
<i>egy-elsőben</i> : egyelőre.	<i>megént</i> : megint, ismét.
<i>eléb</i> : előbb.	<i>mindjárt és mindjárást.</i>
<i>elein és eleinten.</i>	<i>minapiban</i> : minapában, nuper.
<i>elève</i> : eleve, előre, elsőben.	<i>mindeneknek-elötte</i> : mindenekelőtt.
<i>elkésőre</i> : későbbben.	<i>olykor</i> : olyankor, tali tempore, pl.: <i>olykor</i> született Christus, mikor...
<i>ez-után és ennek-utánna.</i>	<i>osztán</i> : azután.
<i>gyakran és gyakorta.</i>	<i>ottan</i> : azonnal.
<i>hében-hóban</i> : néha.	<i>rövid nap</i> utánam várlak.
<i>heted-szaka</i> : héten át.	<i>többig</i> ezer esztendőnél.
<i>idejébben</i> : előbb, prius.	<i>útólban</i> : utóbban.
<i>idét és idétt</i> : vlkinek idejében, korában, pl.: Sz. Agoston <i>idét</i> : Sz. Agoston idejében.	<i>útólra</i> : utóljára.
<i>idő-jártára és üdő-jártára</i> : idő folytán.	
<i>ifjantan</i> : ifjú korban.	
<i>innen-tova</i> : ezentúl.	
<i>ismeg</i> : ismét,	

üdö- nap-előt: idő előtt, váratlanul, repente.

valaha: aliquando.

valamikor: aliquando. Ezen szó

időköti is valahányszor (quotiescunque) helyett.

végezetre: végre.

vélve és vélte: elvétve, ritkán.

virratta-felé: virradat felé.

II. Helyhatározók.

Egyebünnen: máshonnan.

egyébüvé: máshová.

eggyüt: egy helyen. *Eggyüt* azt mongya sz. Pál.

eggyünnen-másúvá: egyik helyről a másikra.

eleibe, eleikbe.

felibe: fölé. Feje *felibe*.

hellyel-hellyel.

közép-aránt: középen.

másutt.

másúvá.

másunnan.

megé: mögé.

messzünnen.

néhult: néhol.

ot-kin.

sohol és sohult.

sohová.

szerén-szerte: szerteszt.

szerte-szerént: u. a.

valahol: alicubi és ubicunque, pl.: *valahol* fő tanító-iskolák voltak, mindenütt...

III. Módhatározók.

Akár-mint: akárhogyan.

azon-képpen.

elégségest: eleget.

heában és hejába.

imígyen.

ingyen: gratis, umsonst; *ingyen-sem*: nedum, nequidem, geschweige (M. A.); végre *pedig* értelemben is használja Pázmány, pl.: *Ingyen* nem is említi = *pedig* nem is említi.

késön: lassan, késve, pl.: Az emberek *késön* építnek, de hamar rontják a szép épületeket. Pr. 5.

kétség-nélkül: sine dubio (sine dubio értelemben a mai *kétség-kívül* Pázmánynál soha sem fordul elő, hanem csak ily szerkezetben található: *kétség-kívül* vettett dolog = *extra* dubium positum est.)

köz-közül: közönségesen.

külömben: másként, aliter. Szent Károly *külömben* nem olvasta a Sz. Írást, hanem süveg-vetve. Ezen szót *jobban* (melius) értelemben nem használja.

maga-kinnyén: önként.

mindenestül: egészen.

nagy-okoson: igen okosan.

nagy-részre: nagyobb részt.

rendel: rendre.

szaporán: folyvást. *Szaporán* szenvedet Christus. Pr. 599.

szinte: prorsus, utique, plane, mere. M. A. (*szintén* alakban csak kétszer találtam. M. A. szótára is csak a *szinte* alakot ismeri).

szükséges-képpen: szükségképpen.

teliden-teli: egészen teli.

vesztég és veszteg: *veszteg* nem állhatunk.

Igenevekkel két sajtáságos módon alkot módhatározókat.

1. A *-va -ve* végű (módhatározó) igenevet az azonos ige eleibe helyezi, hogy a cselekvés erejét fokozza, pl.: *túdva tud* (= bizonyosan tud), *fútva fút*, *keresve kereste* (igen kereste). Ritkán fordul elő ezen eset s úgy látszik latinismus (*sciendo scit*, *quaerendo quaesivit*), vagy igazabban *hebraismus*, minthogy a Szent-írás latin fordításában található.

2. A múlt idejű igenéből *-n (-on, -en, -ön)* raggal képez határozót, s ez az azonos ige előtt a cselekvés folytonosságát fejezi ki, pl.: *irtón ir*, *menten megy*, *újítton újít*, *járton járt*. — Győrme-gyében ma is járatos az efféle mondás; többször hallottam: *gyüt-tön gyün* a nyakamra.

Meg kell még említenünk a *képpen* névutóval és *-ül -ül* raggal képzett következő módhatározókat: *két-képpen* (soha *kétféle-képpen*), *sok-képpen*, *csúdálatos-képpen*, *szükséges-képpen*; — *csúdálatosul*, *hatalmasul* (= hatalommal): ha én *hatalmasul* el-veszem a másét. Pr. 827.

Módhatározót képez még a *-lan -len* raggal, mint: *lappangólan* (lappangva), *bámúlólan* (Ne légyünk *bámúlólan* álmélkodók. Pr. 861.), *érőlen* visel Pr. 1118. (= már már elér), *versengőlen*; a halál kezébe kaszát *vágólan* irván (vágó alakban). Fel. Magy.

Az igehatározókra nézve még megjegyzendő:

a) hogy néha a ragozatlan melléknév is igehatározóképpen fordul elő, pl.: Ne háborgasson senki *törvénytelen*. (A jámborok) *szünetlen* és *fáradhatatlan* dicsérik az Istent. *Nagy* okos ember (= nagyon okos). *Alútlan* tölté az éjszakát;

b) néha a tárgyragos név képezi a határozót, pl.: *keveset tart* (= kevés ideig). A betegség *sokat* nem tart, ha nehéz Pr. 1054. Ezer *esztendőt* nem tart. Pr. 882.

c) Sajátságosak a „nemmen“ szóval képzett határozók. A *nemmen* szónak értelme M. A. szerint: instar, propemodum, gleich, beinahe. Egyébképpen nem fordul elő, mint képzett igehatározó után, pl.: *későn-nemmen* Pr. 336, *közel-nemmen*, *lágyan-nemmen* K. 471. Valószínűleg diminutív értelmet ad a határozónak.

Névutók.

A névutókat nagyobb részt a mai szokás szerint használja; azonban méltók a feljegyzésre a következő sajátságok.

Alatt: igenévvel összekötve személyragokat vesz föl, mint: *alatta-való*, *alattok-valók*.

által: néha időviszonyban ragozatlan név mellé járúl, pl.: *esztendő-által* = *esztendőn által*.

előtt: összetételben: *előtte-járó*, *előttünk-járó*. Néha a *helyett* névutó értelmét veszi fel, pl.: Isten a Juda nemzettségéből származot oroszlánt verte a *kölköcskék-előt* (leonem prae catulis). Valószínűleg latinismus.

képest: gyakran a mai *szerint* értelmében fordul elő, pl.: *Christus szavához-képest* boldognak tartyuk.

kivül: többnyire ragozatlan név mellé járúl, mint: *Isten-kivül*, *ház-kivül*, *veszedelem-kivül* stb. Ritkábban található ragozott név mellett, pl.: *Szent Jánoson-kivül*, *bűnön-kivül*.

miatt (néha: *miá*): közönségesen *propter* értelemben használja; de néhányszor *által* (per, durch) jelentésben is található, pl.: *kard-miatt* veszének.

végett: ezen névutót sohasem használja *miatt* helyett (mint manap sok író). Nála *végett* az ő nevével mindig célhatározó, *miatt* pedig okhatározó.

A számnevek.

1. A sarkszámokra nézve nem tapasztalható egyéb eltérés, mint hogy a *millió* szót (mely csak kétszer fordul elő) körülírja ily módon: *tízszer száz-ezer*, vagy: *tízszer való száz-ezer*, *húszszor való száz-ezer*.

2. A sorszámokat is a mai szokás szerint használja; csak *második* és *harmadik* helyett áll néha: *más*, *másod* és *harmad*, pl.: Egy az — *más* az — *harmad* az. K. 671.

3. A számhatározóknál csak ezen sajátságokat találjuk: *elsőszőr*, *elsőszőr* és *elsőben*; *másszor* és *másodszor*.

Az idő meghatározásánál Pázmány sokszor a sarkszámokat használja a sorszámok helyett, pl.: Szent Máté Urunk születése után *negyven-egy* esztendőben írta az Evangeliumot — sz. Márk *negyven-öt* esztendőben, sz. Lukács *ötven-nyolcz* esztendőben Pr. 382. Mátúsalem Világ kezdeti-után *három-száz hatvan-két* esztendőben született. Pr. 381.

A névmások.

I. A személy-névmásokat úgy használja, mint a mai nyelv:

<i>én, te, ő</i>	<i>mi, ti,ők.</i>
<i>nékem, néked, néki</i>	<i>nékünk, néktek, nekik.</i>
<i>engem, téged, őt</i>	<i>minket, titeket, őket.</i>
<i>engemet, tégedet, őtet.</i>	<i>bennünket.</i>

Megjegyzendő, hogy *engemet*, *tégedet*, *őtet* ritkábban fordul elő. A *bennünket* alak, melyet némely íróink mint jogosulatlant szeretnének kiküszöbölni, szintén előfordul, ámbár ritkábban, pl.: A Szent-Írás az apostoli Traditiók meg-tartására kötelez *bennünket*. Kal. 567. Ugyan így található még K. 593 és 900.

II. A mutató névmások:

<i>ez, ezen</i>	<i>az, azon.</i>
<i>ennek</i>	<i>annak</i>
<i>ezt, ezent.</i>	<i>azt, azont.</i>

Látni való, hogy *ezen* és *azon* a tárgyragot is felveszik (*ezent*, *azont*). De nem csak a tárgyragot, hanem egyéb viszonyragokat is felvesznek, pl.: *azonból* (= abból), *azonban-hagyni* (= abbanhagyni) *ezen-felett*, *ezen-előtt*.

III. A visszatérő a személy-névmással következő összetételekben fordul elő:

<i>én-magam</i>	<i>te-magad</i>	<i>ő-maga</i>
<i>énnen-magam</i>	<i>ténnen-magad</i>	<i>önnön-maga</i>
<i>mi-magunk</i>	<i>ti-magatok</i>	<i>ő-magok.</i>

Mint látható, *önnön* csak az egyes-számi 3. személyhez

járul; a 3. személyi többes is csak *ő-magok*, nem pedig *ők-magok* sem *önnön-magok*, pl.: Dicsekednek *ő-magok* a Szentek. Pr. 725. *Ő-magok* (a pásztorok) csak a juhok hasznát várják.

IV. A viszonyos névmások: *a' ki, a' melly, a' mi, ki, melly* egyeznek a maiakkal. Használatukról a mondattani részben leszen szó. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy a határozatlan *valaki* és *valamely* igen gyakran relativum gyanánt áll.

V. Kérdő névmások: *ki? kicsoda? mi? micsoda, mellyik?* többese: *mellyikek?*

Correlativ névmások: *melly?* (= mily, milyen? ezeket nem használja), *minemü? micsodás? illy, ilyen* (ezt ritkán használja), *olly* (néha: *oly*), *ollyan* (ez ritkán fordul elő). | *mennyi? ennyi, mennyin? ennyin, hányadik? mennyiszor? mennyiszert? hányszor?* (ez igen ritkán fordul elő): *annyiszor*.

VI. Határozatlan névmások.

egyéb: személyre és dologra egyaránt használja, pl.: Könyvemet *egyéb* nem értheti, hanem a' ki én-töllem tanulnya értelmét írásomnak. Pr. 392.

eggyik, eggyikünk — másink (másikunk nem fordul elő) pl.: *Eggyikünk* szenteb *másinknál*.

eggyink — másink Isten-előt annyit ér *eggyink* mint *másink*. *külömb* (= más): *Külömbet* mond (mást mond).

ki-ki.

más, másik (ez utóbbi igen ritkán fordul elő); *más* többnyire személyre vonatkozik.

minden (= mindenki; ezt nem használja) pl.: *minden* tudgya és *mindenek* tudgyák.

mindenik.

minnyájan.

néhány és néhányan.

némelly.

sok, sokan és sokak (ez utóbbi igen ritka); ennek ellentéte: *kevés, kevesen, kevesek*.

valaki, egy valaki, valamelly, valamellyik, valamennyi és valamennyin.

akár ki, akár melly, akár mi.

bár ki, bár melly, bár mi.

Az igék.

Szólunk I. az ige képzéséről, II. az igeidőkről, III. az ige ragozásáról, IV. az igenevekről.

I. Az ige képzése.

Az eredeti igék többnyire megegyeznek a maiakkal, csak néha akadunk más hangzóra. Azonban az igék továbbképzésénél s a denominalis képzéseknél találunk figyelemre méltó sajátosságokat, melyekről itt rend szerint megemlékezni helyén valónak találok. Mind az eredeti, mind a képzett igék eltérései, valamint az elavúlt igék is, feltalálhatók a szótári részben.

A) A szenvedő alak képzése.

A szenvedő alakot általában a mai szokás szerint képezi *-at -et* és *-tat -tet* képzőragokkal; de található nála, ámbar ritkán,

a) *-ódik -ődik* képző is, pl.: Oly iszonyú kinokkal *büntetődnék* az ördögök. Ha valakitül *megbántódnék*. Az is *ki-tudódik* Christus szavaiból.

b) Néhányszor előfordul kétszeresen képzett szenvedő alak is, mint ezekben: *legeltetődik, kezdetődik*.

B) A míveltető alakok.

a) *-at -et* és *-tat -tet* míveltető képzőkkel általában úgy alkot igéket, mint a mai nyelv; de eltérők a mai használattól a következő míveltető alakok: *fájtat* (fájást okoz, lässt Schmerz empfinden), *folytat* (= folyat), *fogyat* (= fogyaszt), *múlat* (múlaszt), *türtet* (türet), *úntat* (únat).

b) *-ít* képzővel Pázmánynál is többnyire denominalis képzéseket találunk, mint: *féjérít, nedvesít, erősít*; de megjegyzendő, hogy a mai *-ít* képző helyett néha *-at* és *-tat* képzőt használ, pl.: *állat* (= állít), *meg-futamtat* (megfutamít) *száraztat* (szárit), *újtat* (újít).

c) *-ot -öt*, vagy igazabban *-t* míveltető képző is előfordul nála, mint kortársainál is (v. ö. Nyelvőr V, 221. l.), pl.: *nyúgotni* (= nyugtatni), *büzhötni* (= bűdösíteni). A te tested bűdösségek mű-helye, mely *meg-büzhöti*, valamit magába vészen (Pr. 63.).

alutni (altatni, zsibbasztani). A torpedó nevű hal *meg-aluttya* kezünket¹⁾ K. 18.

d) *-ol* míveltető képző áll *-ít* helyett ezen igékben: *másol* (másít), *meg-vásol* (megvásít), *rútol* (rútít, gyaláz).

e) A régi *-ajt -ejt* (míveltető) képző Pázmánynál már csak a mai használat szerint fordul elő; a régi *alajt* ige önála már: *alít* (= vél, gondol).

f) *-lal -lel* míveltető képzőt találunk ezen igékben: *fagylal*, *fázlal*, *meg-döglel* (fertőztet, inficiare).

g) *-szt* míveltető képzőt többnyire a mai esetekben használ, mint: *fáraszt*, *támaszt*, *szalaszt*, *rekeszt*, *terjeszt*; de a mai *múlaszt* és *fogyaszt* helyett: *múlat* és *fogyat* fordul elő nála.

C) A ható alak képzése

-hat -het képzővel történik, mint ma. Mint kivételes (csonkított) képzést felemlítjük ezen két alakot: *haraghatik* (haragudhatik) és *alhatik*.

D) Denominalis képzések.

a) Szokatlanok manap, nem ugyan képzésre, de használatra nézve a következők: *istenkedik*, *pápálkodik*, *királykodik*, *csemetézik*; *istenel* (= istennek tart), *tolvajol* (= lop).

b) *-sz* (-esz, -osz) képzőt találunk *-d* (-ed -od) helyett a benmaradó működést jelentő igéknél, mint: *fejéreszik*, *feketeszik*, *tévelyeszik*. Egyéb esetekben a mai szokás szerint *-d*-vel képez, pl.: *hivesedik*, stb.

c) *-z* képző helyett *-l* a képző ezen igéknél: *étszakál*, *rendel*, *ollól*, *ösztonöl*, *hálól*.

d) *-ül -ül* képző helyett *ikes* képzést használ ezen igéknél: *békéllik* (= békül), *csoportozik* (csoportosúl), *nőszik* (nöstül), *sérszik* (sérül). Ez utóbbi nem denominalis ige ugyan, de képzésre nézve hasonló az előbbiekhöz.

E) Az ikes igék.

Az ikes igékre nézve Pázmány a következőkben tér el a mai szokástól:

¹⁾ Az *alutni* alakhoz hasonlót közöl a Nyelvőr (VII, 84. l.). A torpedó . . . az embernek kezét menten *elgyalutja*, úgy hogy ideig tsak alig érzi.

a) A következő igéket, melyek manap iktelenek, ő következetesen ikesen használja: *botorkázik, lángallik, lehellik, lépik, iprikállik, vacsorállik, pökik, zabállik*; továbbá: *avik* (avúl), *csemetézik, csoportozik, meg-békéllik, nőszik, párállik* (párolog), *sérszik* (sértül), *szivárkozik*;

b) a mai ikes igék közül hármát iktelenül használ: *asz* (aszik), *úsz* (úszik), *álmod* K. 489;

c) a mai irodalomban vegyesen, azaz majd ikesen, majd iktelenül használt igék közül a következőket csak iktelenül használja: *bomol, buggyan, búj, hazud, külömböz, omol, oszol, romol, rokkan, vész*.

d) Vegyesen csak ezen ige fordul elő: *foly, folyik, folyamik*.

A ragozás szigorúan a Révai-féle szabály szerint történik.

Az igekötők.

Az ige képzéséről szólván meg kell emlékeznünk az úgy nevezett igekötőkről is, melyek az ige eredeti értelmét különféle-képpen módosítják.

Az igekötőket illetőleg Pázmány a mai szokástól némileg eltér, mint a következő példákon látható.

<i>be-adni</i> : feladni, vádolni. A sá-	<i>meg-békéllik</i> ; kibékül (ezt nem
tán (halálkor) <i>be-adgya</i> a sze-	használja).
gény lelkeket. Pr. 970.	<i>meg-csabit</i> : elcsábít.
<i>el-győzni</i> : meggyőzni.	<i>meg-érni</i> : beérni. <i>Meg-érte</i> velle
<i>el-gyülöltet</i> : meggyülöltet.	= beérte vele.
<i>el-hágni</i> : túlhágni.	<i>meg-búsul</i> : elbúsúlja magát.
<i>fel-fogad</i> : megfogad, ígér. A	<i>meg-enged</i> : elenged.
torkos ember <i>fel-fogadhattya</i> ,	<i>meg-oltani</i> : eloltani.
hogy a tobzódást el-hadgya.	<i>meg-olvasni</i> : elolvasni.
K. 582.	<i>meg-tapasztalni</i> : tapasztalni, ki-
<i>fel-dőzsöl</i> : eldőzsöl.	tapasztalni.
<i>fel-tisztelni</i> : megtisztelni.	<i>meg-tetszik</i> : kitetszik.
<i>meg-áldozni</i> : feláldozni.	<i>meg-venni</i> (a várust): bevenni

Látni való ezen példákból, hogy *meg* és *el* vannak egymással legtöbbször felcserélve s hogy a *meg* igekötőt gyakrabban használja, mint a mai irodalom.

Megjegyzendő még az igekötőkről általában, hogy azokat

Pázmány mind az igéknél, mind az ezektől képzett neveknél gyakran elhagyja, a nélkül, hogy a szavak értelmén csorbát ejtene, mint a következő példák mutatják :

A vénség szünetlen betegség, melyben szemeink *homályosodnak*, hallásunk *siketedik*, illetésünk *nehézül*. Szomjúhozta a bűnösök *térését*. Pr. 175. Urunk *jövése*-előt. Ha abban tapasztaltunk a haláltúl, örökké *kárhozunk*. Sok javaiddal *áldottál*. Valami kívánatit üdvösségünk *nyerésére*, kegyelmesen meg-adgya Isten. Ez az Istennek *foghatatlan* és *böcsülhetlen* kegyelmessége.

II. Az igeidők.

Pázmány azon igeidőket használja, melyeket a korabeli s nálánál régibb írók használtak. Nevezetesen előfordúlnak nála 1. *jelen idő* (praesens : folyó cselekvés), 2. *történeti múlt* (aoristus), 3. *folyamatos múlt* (imperfect.), 4. *múlt* (perfectum : befejezett cselekvés), 5. *rég múlt* (plusquamperfectum), 6. *jövő* (futurum : beálló cselekvés), 7. *jövő múlt* (futurum exactum), vagy helyesebben : *végzett jövő*.

Mínthogy azonban az igeidők elnevezésére nézve nyelvünkben még nincsen végleg megállapított egyetértés, azért lássunk egy schemát, a melyből (a latin aequivalensek hozzáadásával) világosabban láthatjuk Pázmány igeidőinek alakjait.

1. *mondok* (= dico).
2. *mondok vala* (= dicebam).
3. *mondok volt* (?).
4. *mondék* (= dixi, görög: εἶπον).
5. *mondtam* (= dixi).
6. *mondtam vala v. volt* (= dixeram).
7. *mondok, mondani fogok* (ez igen ritka) (= dicam).
8. *mondandok* (igen ritkán) (= dixero).

Ezen időalakok közül a 3., 7. és 8. bővebb magyarázatra szorúlnak.

I. A 3. szám alatt jelzett *mondok volt* alak, úgy látszik, Pázmánynak oly sajátos időalakja, mely más írónál nem fordul elő. Legalább Szarvas Gábor a Magyar igeidőkről írt beható munkájában nem emlékezik meg róla. Pázmány ezen időalakot csak *háromszor* használja a következő helyeken: «Majd ám, a jövőidőket áhítván, a jelen-vaioktúl *meg-fogom volt* magamat». Kal. 234. |

«Ha ezek (a jó cselekedetek) ugyan haszontalanok az üdvösségre: majd ám heába-való terhet *veszek volt* vállamra, és Isten nevében *osztogatom volt* javaimat». Kal. 724.

Látni való, hogy ezen időalakot akkor használja, midőn valamely állításnak képtelenségét ironice akarja föltüntetni. Valjon azonban ezen időalak múlt-e vagy jövő, nem merem egész határozottsággal eldönteni. A „*volt*“ segítő ige múlt időre mutat ugyan; de a „*majd*“ meg jövő jelentésű. A jövő idő mellett látszik tanuszkodni a mai használat is; mert ma, a „*volt*“ elhagyásával, egyszerűen így mondanók: majd ám *meg-fogom* magamat — majd ám . . . *terhet veszek* magamra . . . és *osztogatom* javaimat.

II. A 7. pont alatt jelzett *mondok* és *mondani fogok* igealakokra nézve a következőket kell megjegyeznünk.

a) A jövő idő kifejezésére Pázmány, mint a népies nyelv ma is, rend szerint a jelen időt használja. Ezt pedig nem csak akkor teszi, mikor maga beszél, hanem akkor is, midőn fordít, pl.: *illuminabit abscondita tenebrarum et manifestabit consilia cordium* — nála így van fordítva: világossá *téski* a setétségben elrejtett dolgokat és *kinyilatkoztattya* a szűveknek magában tartott tanácsit | *Quid iudicaturus faciet, qui iudicandus hoc fecit?* = mit *mivel*, mikor *ítél*, ha ezt cseleketta, mikor *ítéltetett?*

b) A *mondani fogok* alak a Kalaúzbán mintegy húszszor, a Predikációkban pedig összesen csak ötször fordul elő: Kal: 284, 350, 381, 452, 532, 554, 668 stb.; Pr.: 973, 1051, 476, 492, 847. Ebből látható, hogy Pázmány is igazolja Szarvas Gábornak azon kijelentését, hogy a *fogni* segítő igével képzett jövő a 16-dik és 17-dik században csak keletkezően volt (v. ö. Szarvas, Magyar igeidők. 277.).

c) Használja néha, ámbár igen ritkán, az *-andó -endő* végzetű igenevet is *lenni* segítő igével a jövő idő kifejezésére, pl.: *Christus szeme-előt viselvén a nagy örömet, melyre menendő volt a világi kínok-által* (Pr. 884) = *considerans gaudium, quod accepturus erat.*

d) A szenvedő jövő *-va, -ve* végű igenévvel és *lenni* segítő igével gyakori nála, pl.: *a' mit megkötöztök, kötve léssen* (erit *ligatum*) *mennyekben* is.

III. A *mondandok* alakra nézve először azt jegyzem meg, hogy ezt Pázmány igen ritkán használja; említett két nagy művében összesen csak hétszer találtam. Másodszor, a mi fő dolog,

hogy egyszer sem fordul elő egyszerű jövő értelemben, hanem mindig a latin *futurum exactum* nak felel meg. Lássuk az illető helyeket: Akkor elégszik meg, mikor az Isten dicsőségét *látangya* (= *cum viderit gloriam Dei*). Kal. 5. | Ha én el nem megyek, hozzátok nem jó a Vigasztaló; de ha *elmenendek*, elküldöm ötet (*si autem abiero, mittam eum vobis*). Pr. 671. | Olyan a halál, mint a basiliscus, melyről írja szent Ambrus, hogy a' ki ötet eléb lattyta, nem árt annak; de megöli, a' kit eléb *látand* (= *quem prius viderit*). Pr. 976. Külömben nem hiszen, hanem ha csudákat *látand* (= *nisi viderit signa*). Pr. 1036. Lásd továbbá Kal. 121. és 664. 807.

Ezen időalak használata is igazolja Szarvas Gábor kutatásainak eredményét (v. ö. Magyar igeidők. 267.), ki régi íróinkból világosan kimutatja, hogy ezeknél a *mondandok* időalak mindig a latin *futurum exactum* nak felel meg. Kár volt tehát ezen időalakot az egyszerű jövő jelölésére lefoglalni, s még nagyobb kár helyébe egy új *futurum exactum* ot (*mondandottam*) alkotni.

III. Az ige ragozása.

Az igeragozás egészen a Révai-féle szabályok szerint történik.

Ezen szabályok közül a jelen időbeli egyes második személyre vonatkozót szükségesnek találok kiemelni, minthogy újabb nyelvtaníróink közül néhányan a sziszegőn végződő igéknél az *-sz* személyragot helytelenítik. Pázmánynál Révai szabályát találjuk. Az *iktelen* igéknél mindig *-sz* a második személy ragja. Mikor azonban az ige két mássalhangzóval végződik (a mit Révai *concurus duriornak* nevez), az *-sz* személyrag előző magánhangzóval járúl a tőhöz. Ezen szabály alól a *sziszegőn végződők sincsenek kivéve*. Soha sem mondja Pázmány *olvasol, keresöl, leszöl*, hanem mindig: *olvassz vagy olvasasz, keressz, léssesz v. léssz*. Ugyan így találjuk kortársainál is (v. ö. Nyelvőr. II, 223. l.).¹⁾

¹⁾ Méltónak találok a feljegyzésre, hogy ez a Révai-féle szabály a sopronmegyei népnyelvben ma is szigorú következetességgel fennáll. Ott mindig csak így hallani: mit *keressz*? mit *olvassz*? mit *hoszzsz*? (= hozasz), mit *nyuszzsz*? (nyuzasz), mit *futkoszzsz*? (futkozasz) stb. Még az ismeretes népdal is: «Nézz rózsám a szemembe, mit *olvasol* belőle» — ott így szól: . . . mit *olvass ki* belülle.

Az igeragozásnál tapasztalható sajátosságai és eltérései a következők.

1. Jelen idő (jelentő mód).

Az úgynevezett *sz-enyésztlők* közül a következőknél *-en, -on* ragot találunk az egyes 3. személyben: *híszén, lészén, tészén, vészén, viszen*. Ide tartoznak még: *méggyen, vagon, vonszon*; de ezek mellett néha *megy* és *van* is fordul elő.

A *hívni* igének 3. személye: *hí*; *jönni* igéjé: *jő* és *jű*.

2. A történeti múlt.

Az *sz-enyésztlőknek* az egyes 3. személyben *n*-ragos összevont alakjuk van, mint: *hűn* (hive, credebat) és *hín* Pr. 839, *lén* és *lön*, *vén* (veve), *vín* (vive). Néha az 1. személyben is, mint: *lők* (levék), *tők*, *vöm* (vevém). — Megjegyzendők: *cseleküvém, haraguék, vének* (=vevének).

3. A múlt idő.

A többes 3. személy gyakran a régi *-anak -enek* raggal áll, pl.: *mondottanak, jöttek*.

Figyelemre méltók: *hijt* (=hivott), *ett* (evett), *itt* (ivott); *lött* és *lett*, *töttek* és *tettek*.

4. Jelen idő, kötő mód.

Itt a *tenni* igének egy sajátosságos összevont alakját kell fel-
említenünk: *metszek* és *mettszek?* = mit tegyek (mit teszek);
medgyünk? = mit tegyünk? Pr. 238.

5. Történeti múlt, kötő vagy ohajtó mód.

Néha, ámbár ritkán, a régi ragozással találkozunk, mint: ha
azt *irnája* sz. Pál (=irná), K. 595; *olvasnójok* (olvasnók) K. 596,
meg-vetnőjök, tanulhatnáják (tanulhatnak), *hosszabbodnéjék, tetszené-
jék, menekedhetnéjék*.

6. Parancsoló mód.

Néhányszor a következő régi parancsoló alakokat használja:
adhatsz a mestert! (a latin «da magistrum» van így fordítva)
Pr. 858 | *halhadsza* Pr. 202. = halljad | *tekinhetsze* = tekintsd.
Pr. 922.

IV. Az igenevek.

1. Az infinitivus következő igéknél népies alakban fordul elő: *bírnia* és *bírnya*, *hínnia* (credere), *innya* (bibere), *irnía* és *irnya*, *vínia* = vívni (pugnare).

2. A jelen időbeli igenév nem csak cselekvő értelmű név és jelző, mint egyéb nyelvekben, hanem gyakran helyet jelentő név gyanánt is szerepel; és pedig részint önállóan, mint: *fogadó, fürdő, úszató*; részint pedig a «hely» szóval vagy egyéb helyet jelentő névvel egybekapcsolva, mint: *lakó-hely, fekvő-hely, alvó-szoba, író-szoba, vágó-híd*.

3. A múlt időbeli igenév, mind a cselekvő, mind a szenvedő, gyakori nála. A mai szokástól annyiban tér el, hogy gyakrabban használja a szenvedő igenevet, mint a mai irodalom, pl.: Isten tisztességére *igyesítettett* akarat (ma: *egyenesített*), *szaggattatott* győlekezet, *vezéreltetett* győlekezet, *gyarapított* tudomány, *jegyeztetett* dolog, *dagasztatott* kenyér stb.

4. Az *-andó, -endő* végű igenév. Ezt közönségesen jövő időbeli igenévnek nevezik nyelvtan-íróink; pedig nem egészen illik reá ezen elnevezés, minthogy többször fejez ki jelen időt, hogysen jövőt.

a) Ezen igenév többnyire a működésnek vagy bizonyos állapotnak folytonosságát jelenti, pl.: *állandó* egészség, *eredendő* bűn (mely Ádám-tól folyton ered minden emberre), *forgandó* szerencse, *múlendő* élet, *kelendő* árú, pénz; *várandó* asszony (ki szülését várja — a nép manap is használja), *illendő* maga-viselet.

b) A nem ritka esetek közé tartozik, hogy ezen igenév jövő időt jelent, mint: Ha Isten ezekkel (a javakkal) áldotta a *veszendőket* (haec bona dedit perituris) | a *lejendő* dolgok (res futurae) | A hit a *reménlendő* dolgoknak állattya. K. 458. (substantia sperandarum rerum).

Jövő értelme van néha a *lenni* segítő igével, pl.: onnan *lészen eljövendő* itélni eleveneket és holtakat (inde venturus est). Az ő halálok oly halál, melyre *menendők* voltak. Pr. 599. (ituri erant).

5. A *-va, -ve* végű igenevet úgy használja, mint a mai irodalom, t. i. módhatározóul, pl.: *tudva* vagyon nállam is. Néha azonban, ámbár igen ritkán, melléknévi minőségben is fordul elő s felveszi a többes-ragot, pl.: feslett erkölcsökkel *rakvák* voltak | Torkig *rakvák* minden rütságokkal. K. 997.

6. A *-ván, -vén* végű igenevet szintén a mai szokás szerint használja, t. i. idő- és okhatározóul. Az ide vágó példák láthatók a szókötési részben.

A kötőszók.

A kötőszók Pázmánynál kevés eltéréssel a maiak, mint a következő sorozatból látható.

1. A kapcsoló kötőszók (conjunctiones copulativae) a következők: *és* (rövidítve ritkán használja), *is*, *szinte*, *mind* — 's *mind* (a második *mind* előtt többnyire 's áll) *sem* — *sem*, *se* — *se*.

A népies *meg* nem fordul elő.

2. Az elválasztó kötőszók (c. disjunctivae): *vagy* — *vagy*, *akár* — *akár*.

3. Az ellentétes kötőszók (c. adversativae): *de*, *hanem*, *még-is*, *ellenben*, *külömben*, *pedig* (néha: *penig*), *sőt*, *a' ki nagyobb* (=sőt mi több), *mind-az-által* és *mind-azon-által*, *nem csak* — *hanem*, *nem csak* — *de*.

4. Hasonlító kötőszók (c. comparativae): *úgy*, *úgy* — *mint*, *úgy* — *a' hogy*, *miképpen* — *azon-képpen*, *mennél* — *annál*, *mentül* — *annál*, *inkáb* — *hogy-sem*.

5. Megengedő kötőszók (c. concessivae): *maga* = *noha* (a *noha* ritkábban fordul elő), *bár*, *ám* (*ám lássad*), *ám bár* (ha perleni akarsz, *ám bár* perely: csak tedd-le a gyűlölséget), *ugyan*.

6. Föltételes kötőszók (c. conditionales): *ha*, (*ha csak*, *hanem-ha*), *ha* — *úgy*, *bár*.

7. Következtető kötőszók (c. consecutivae): *azért*, *az-okáért*, *annak-okáért*, *a' kiért*, *a' miért*, *ennél-fogva*, *minek-okáért*, *mivel-azért*, *holot-azért*, *tehát*, *úgy* — *hogy*, *annyira* — *hogy*.

8. Okkötők (c. causales): *mert*, *mivel*, *hogy* (ritkábban), *mint-hogy*, *mivel-hogy*. Megjegyzendő, *hogy* a *miután* (mely Pázmánynál nem is létezik) vagy *minek-utána* soha sem fordul elő mint okkötő, hanem kivétel nélkül időkötő.

9. Célkötők (c. finales): *hogy*, *hogy* — *ne* (*nehogy* egyszer sem fordul elő). A *hogy* kötőszóra nézve jól megjegyzendő, *hogy* e helyett soha sem áll *miszerint* vagy *mikép*, sem célhatározó, sem főnévi mellékmondatokban. A *miszerint* elő sem fordul Pázmánynál; a *mikép* csak *miképpen* alakban található, és pedig mint kérdő-szó, vagy pedig mint hasonlító kötőszó.

10. Időkötők (c. temporales):

a) egyidejűséget jelentők: *mikor*, *midőn* (ritkán fordul elő), *hogy* (ritkán), *míg*, *a' meddig*, *valamíg*, *valameddig*, *valamikor*

(= valahányszor), *mihelyt, mihelyest, mihelyen* és *mihellyen, mihelyt* — *ottan, a' mint* ;

b) előidejűséget jelentők: *minek-utánna* (*miután* egyszer sem fordul elő), *miulta* és *miólta* ;

c) útóidejűséget jelentők: *minek-előtte, a' míg, a' meddig, valamíg.*

MÁSODIK RÉSZ.

A) A szokötés.

Ezen szakaszban a következő fejezeteket tárgyaljuk: I. a szóegyeztetést, II. a névelő és névmások használatát, III. a birtokviszonyt, IV. a szóvonzatot, V. a tárgyas ragozást, VI. az igeidők használatát, VII. az igemódok, VIII. az igenevek használatát, IX. a «kell» használatát, X. a tagadást és tiltást.

I. A szóegyeztetés.

Pázmány általában a mai szokás szerint egyeztet; de vannak sajátságai is, különösen a számnevek és mennyiséget jelentő nevek használatát illetőleg.

Valjon a számnevek és mennyiség-jelentő-szók jelzettjei egyes vagy többes számban használandók-e: erre nézve ingadozó feleletet nyerünk régi nyelvészeinktől. Míg Erdösi János (1536) és Pereszlényi Pál (1682) az egyes-szám jogosultsága mellett küzdenek, addig Katona István (1615) és Szönyi Nagy István (1695) a többes-szám mellett kardoskodnak. Végre Molnár Albert (1610), Kövesdi Pál (1686) s még Révai is, mind a két szám, használatát egyaránt jónak tartják (v. ö. Joannovics György fejtegetését: M. Nyelvőr. III, 293. l.). Ha Pázmány nyelvét tekintjük, azt tapasztaljuk, hogy nála

a) a számnév jelzettje többnyire egyes-számban áll, pl.: *Három erős kötele* vagyon a világnak. Pr. 735. | *Foganatosb ez a négy dolog* | *A mi pásztorunk négy dolgot* számlál Pr. 753 | *Két dolgot* kíván Isten tőlünk. Találkozunk azonban, ámbár ritkábban,

a többes-számmal is, mint: *Négy* kivált-képpen-való nagy *okai* vannak | (Sz. Péter és sz. Pál apostolt nevezhettyük) a Fő-pap mellén fényeskedő *tizen-két* drága *kövek-között* ama' két csudalatos *köveknek*. Pr. 1204.

b) A számnév jelzettjére vonatkozó relativum egyes, majd többes számban áll: Foganatossb ez a *négy dolog*, *mellyet* rendel elő-hozok. | *Három* erős *ketele* vagyon a világnak, *mellyel* fogva tartya az emberek akarattyát Pr. 735. | A mi pásztorunk *négy dolgot* számlál, *mellyel* irgalmasságát mutatta. Pr. 753. || (Sz. Péter és sz. Pál apostolt nevezhettyük) . . . ama' két arany *Cherubin-nak*, *mellyek* egy-mást nézték, . . . vagy ama' két nevezetes *oszlopnak*, *mellyekben* helyhezette Salamon az Isten Templomának ékességét . . . vagy ama' két csudalatos *köveknek*, *mellyeket* Isten igazság tanításának nevezet. Pr. 1204.

c) A mennyiséget jelentő nevek (határozatlan számnévek és számnévmások) jelzettjei majd egyes, majd többes-számban állanak, mint: Isten *minden* felséges *méltóságot* magában foglal | *Sok óráig* tartott a kereszt kínnya (Jákobnak) || *egy-néhány kevés napocskáknak* látszottak a *sok esztendők* forgási Pr. 733 | *Sok* szent emberek példái vannak előttünk | *Három-féle* nagy *kínokat* szenvedet Christus.

Sok, mint önálló főnév, néha többes relativumot kíván, pl.: *Sokat* kérünk, *mellyek* meg nem adatnak, K. 955; de: *Sokat* szabad cselekednünk, *a' mirül* parancsolat nem adatott. K. 993.

d) Sajátságos egyeztetések a következők: Minden örömmel éppen *telik* lészünk — *Telik* a régi Históriák K. 1024. — (A *tele* név rendesen felveszi a többes ragot; úgy látszik, hogy a *telve* igenévből rövidült) | (A Mähomed paradicsomában lévő leányoknak) *szemek nagyok*, mint *egy-egy tyúk-monyok*. K. 544. | Ez oly nép, mely . . . minden nemzeteket meg-győzöt; mert az ő *Istének* harczott *érette*. Pr. 854. e helyett: *érettük* | *Bűnnek* sem tartják az emberek *nagy része* az ilyen ítéleteket. Pr. 865. | *Heá-nosok* a ti *munkátok* — *Kardok és nyilak* az ő *fogok*. Pr. 291. — Az ő *javok* *ollyanok* — *Mindenek miénk*. Pr. 111.

e) Oly mondatokban, melyek a *lenni* segítő igével birtokolást fejeznek ki, a birtok-szónak személy ragja néha nem egyez meg számban a birtokos-szóval, pl.: *Sokkal* nagyob *bátorsága* vagyon a Christus hajójában *lévőknek*. Pr. 278. — | A *cselekedeteknek* erőssel

szava vagy a szüvek hajtására, hogy-sem a nyelveknek. | A gazdagoknak nagyobb szüksége vagy a szegényekre. Pr. 264.

II. A névelő és névmások használata.

1. A határozott névelő (articulus) Pázmány első műveiben következetesen „az“, még mássalhangzón kezdődő név előtt is. Utóbbi műveiben azonban a z-t mássalhangzó előtt elejti s hiányjelt tesz az a mellé.

a) Néha nem használja a névelőt ott, hol azt ma használni szoktuk. Különösen elhagyja azt példabeszédekben és axioma-szerű mondatokban, pl.: Minden botnak végén feje | Ember tervez, Isten végez. | Istenben minden jót talál ember. | Az Isten keresetiben való fáradság nyugalom, kárvallás haszon, szenvedés öröm Pr. 187.

b) Névelőt használ ott, hol ma azt nem használjuk. Nevezetesen a tulajdonneveket találjuk igen gyakran névelővel, mint: A' szent Pál mondása szerint — a' szent Ágoston szavai — a' szent Jeronymus tanítása.

2. Határozatlan névelőül használatos nála az egy, éppen úgy, mint a mai irodalomban, pl.: Egy nézés sokszor egy veszély. Pr. 351. — egy pogányról olvastam. Van erre példa minden lapon.

Határozatlan névelőképpen állanak még: némely (némely szerecsen népről olvasom), egy némely, bizonyos, egy bizonyos, valamely.

3. A mutató névmás gyakran előfordul többes-számban, midőn több eseményre vagy kijelentésre mutat, pl.: ezeket meg-gondolván — azokat helyben hagyván — ezeket értvén. Általában a mutató névmás kezelésében szembetűnő a latinos használat.

4. A relativ névmást következőképpen használja:

a) A' ki (és ki) majd mindig személyes főnévre vonatkozik; csak nagy ritkán áll a' mi helyett: a' kin nagyon csudálkozom (= a min), kiért (= a miért), a' ki nagyobb (= a mi nagyobb = sőt mi több). Jaj! ki sokan vannak (= mily sokan).

b) a' mi (és mi) mindig a mutató névmásra vonatkozik, de főnévre soha. (Másként áll a dolog napjainkban. Legjobb íróink is, mint Eötvös, Toldi, Jókai, ezen relativumot éppen úgy vonatkoztatják dologi főnévre, mint a „mely“-et).

c) *A' mely* (és *mely*) rendszeren dologi főnévre vonatkozik. Néhányszor azonban *a' ki* és *a' mi* helyett is áll, pl.: azon asszony, *a mely* — azon leány, *a' mely* . . — Tiltya Isten a faragot képeket, hogy ezeket isteni tisztelettel illessük; *mellyet* mi nem cseleke-szünk. K. 1029.

«A setét hajnal-csillag- után bujdosó Luteristák vezetője» (Bécs 1627) ezimű könyvének végén a sajtóhibák között ez áll: *kikrül*, *corrige: melylyekről*. A kijavítandó hely pedig ez: Csak azokat a bűnöket kel elő-számlálni, *kikrül* ember emlékezik.

5. A kérdő névmásoknál csak a következő eltérést tapasztaljuk: *Ki* neved? áll következetesen *mi* neved? helyett.

6. *Valaki* és *valamely* határozatlan névmások igen gyakran állanak *a' ki* és *a' mely* relativumok helyett, pl.: *Valakiben* nincs az a lélek, *mellyet* Christus ad, az nem Istené.

A többi példát lásd a mondatkötésben.

III. A birtokviszony.

A birtokviszonyt Pázmány nagyobb részt úgy alkotja, mint a mai irodalom. Ő már szakít a régi szokással, a mennyiben a birtokszóhoz járuló személyragot gyakran már nem egyezteteli számban a birtokossal; továbbá a birtokosnál a *-nek* rag is többször elmarad, mint a régibb írónál. De lássuk a dolgot részle-tenkint.

A) Az egyszeres birtokviszony.

I. Egy birtokos egy vagy több birtokkal.

Mikor egy a birtokos egyes vagy többes birtokkal, a birtokszóhoz járuló személyrag a birtokossal számban mindig megegyez; a birtokos pedig majd *-nek* raggal áll, majd meg *-nek* nélkül: Immár az *Isten könyvéből* reájok-raktam | Az *Isten parancsolattya-szerént* | Mindeneket a *temetés pompájára* költvén | Az *ember napjai* közöt- is, egy nincs, mely *keserűség keresztivel* nem terhelhetnék | Az ember magában viseli *romlandósága okait* | Isten vigad a bűnös *ember térésén* || Ezekkel akarta ismértetni *feltámadásának igazságát* | Végünk: az örök *életnek elnyerése* | Örök *kárhözatnak veszedelmére* futnak. kik szeretik a világot | Ez az emberi *gyarlóságnak fogyatkozása* | Ezeket tellyes *életének folyásában* előtte viselte | Minek-utánna az *Istennek* győzedelmes *bajnoka*, a *Sidó népnek* fényes

csillaga, a tökéletességnek eleven tüköre, szent Dávid, Hazájának és nemzetiségének szabadulásáért Góliát-tal meg-harcolván. P. 560.

II. Több birtokos egy vagy több birtokkal.

Mikor több a birtokos, a birtok-szóhoz járuló személyrag többnyire nem egyez meg vele számban; a *-nek* rag a birtokosnál többször elmarad, mint nem, pl.: *Ezeknek* (a pogány isteneknek) *dicséretivel* és *gonoszságok éneklésével* telnek a *poéták könyvei* | Nehezen fordította szemét a maga *fogyatkozásának szemlélésére* | A szemmel látott *gazdagságok és értékek kergetése* | Hogy ezt a szent *Atyák vigaságát* gerjesztené. Pr. 563 | A *Szentelek' tömlőczébe* maga akart menni. Pr. 562 | Isten szőlőt a *Próféták szájával*. Pr. 382 | A szent Írás lelki *betegségek orvossága* | Külső *javaink gyapját* örömet pasztorunk öltözetire adgyuk; belső *ájtatosságunk* tejével néki áldozunk; *cselekedetink bárányival* néki kedveskedünk. Pr. 752.

Azonban elég gyakran a személyrag számban is megegyez a birtokossal. Ilyen esetben a birtokos majd mindig személyt jelentő név s többnyire *-nek* raggal áll, pl.: De ne kövessük *azoknak kábáságokat*. Pr. 141. | Nézd ezeknek a sz. *Mágusoknak ájtatosságokat*. Pr. 186. | Ki-tollya tehát az ördög *rabjainak szemeket* | Nem akarom elő-hozni *egyebeknek bolond vélekedéseket* | Hogy meg-mutassuk szeretetünket azokhoz, *kiknek képeket* tartjuk | Nem szükség a *pápasták el-hanyallott igyeket* stömpölyökkel támogatni. — A *-nek* rag néha olykor is kitéve, mikor a birtoknak is ilyen ragja van, pl.: Christus Urunkat szent Pál az *Atya-Istennek képének* nevezi | Utolsó része a penitenciának elégtétel, melyet Keresztelő János a *penitenciának illendő gyümölcseinek* nevez. Pr. 428. — Hasonló példák minden lapon találhatók.

B) A kétszeres és többszörös birtokviszony.

A kétszeres birtokviszonynál a birtok-szók személyragjai szintén nem egyeznek mindig számban a birtokosaikkal. A *-nek* rag a második birtokosnál gyakran ki van téve, de sokszor el is marad. Példák: Hirrel sem hallanók a *Novangelicusok tudományának zengését*. K. 1021. | Az újonan megtértek *botránkoztatásának távoztatásaért*. K. 1029—30. | Ha a Christus *nyelvének* tanítása nem elégséges | Ennyi sok ezer ember *üdvösségének megnyerésére* || A melegség el-szárazsnya a *természet nedvessége* gyökerét. Pr. 944. |

Illetlen az Isten *ország*a keresését hátra-hadni | Azzal nem kissebedik Urunk *közbenjárása* böcsületi. K. 974. | A pártosok tulajdon *nyelvek* vallása szérént is sz. Bernárd, és sok töb barátok szentek voltak. K. 1021. | Ezeket a szent Atyák Isten *tisztessége* lopóinak nevezik. Pr. 764.

Ellenben néha akkor is *-nek* raggal áll a (második) birtokos, mikor birtoka is ugyanezen ragot veszi fel, pl.: Sz. Pál az Isten fia születését Isten *kegyelmességének* szentséges *tikának* nevezi. Pr. 103.

Találkozunk néha t ö b b s z ö r ö s birtokviszonynyal is. Ilyen esetben az utolsó birtokos *-nek* raggal áll; néha azonban két birtokos is felveszi ezen ragot; pl.: Másik *okát a Christus sebei tartásának* azt adgyák a Doctorok. Pr. 580. | Az útálatos bálványok *gyökerének* *kigyomlálásának* kivánsága. (Kal. 1613. Appendix, öt levél.)

A „*magam*“ visszatérő névmással mint birtokossal a birtokszó személyragja számban néha megegyez, néha meg nem, pl.: A *magok szájak* vétkéért kárhoznak. Pr. 794 | A' kik *magok nyavalláját* meg-ismérték. — Megjegyzendő, hogy az előbbi példa kivételes, az utóbbi pedig rendes.

IV. A szóvonzat.

Szóvonzat dolgában Pázmány sokban eltér a mai használattól úgyannyira, hogy eredeti phrasisai mellett különösen az ő szóvonzatánál fogva van nyelvének sajátságos képe.

1. Több oly igét, melyeket ma intransitive, viszonyragos névvel, használunk, ő transitive tárgyaggal használ, mint:

el-hatni: A hamis vallás az egész világot elhatotta (= elhatott az egész világra) | *el-hitetni* vkit: *El-hitetik az embereket*, hogy mi . . K. 407. | *érni*: *Annyit ért* a kevéssel, mint más a sokkal (= addig beérte). Pr. 713. | *futni*: Eléggé futá a békeséget. K. 823. | *keseregni*: Nem *kesergetted kín-szenvedésedet* — *Kesergé ellenségét*. Pr. 512. | *könnyebbíteni*: Hogy a beteget *könnyebbítsék* (a doctorok). Pr. 876. | *meg-arányozza a célét* (irányoz a célra) | *meg-féri az ellenséget* | *meg-hiszik egymást* (hisznek egymásnak) | *meg-lakolta tettét* (= meglakolt tettéért). K. 1005. | *meg-nyargallya körül a várat*. Pr. 399. | *ordítá balgatagságát* (Esau) | *segíteni vkit*: Ha *egyebeket segítettél*, *segítcsed magadat* — *Szegénységét* más-képpen nem

segíthette. Pr. 210. | *reája-szállá* *Constánczinápolyt* (megszállá). K. 539. | *tanácsolni* vkit: A' mely szülék feslettek, tanítták és *tanácsollják fiokat a gonoszra*. Pr. 195. | *tartani* (durare): Nem *tart* ezer *esztendő*t betegségéd. Pr. 882. | *tréfálni* vkit: *Tréfálták*, csufolták *ötet*.

2. Az infinitivus helyett gyakran az igei főnevet használja tárgy- vagy viszonyraggal, pl.: Inkább *akarná holtát*, *hogys*em halálos *bünbeestét* (inkább *akarna meghálni* stb.). Pr. 198. | Nem tudom, ki volna, a' ki *szégyenlené* annyának *engedelmességét* (annyának engedelmeskedni). Pr. 213. | *Kivánnják az ő látását*. | *Meg-szünnünk a bünöktül*. | *Ha vonakodnak a te vacsorádra menetelben*. Pr. 734. | *Azt parancsollya, hogy kényszerítsük az ő házába menetelre a késedemeseket*. Pr. 734. | *Nincs erejek a kisértet győződelmére*. Pr. 735.

Egyéb sajtáságai Pázmány szóvezetékének többnyire a viszonyragok külömbségében állanak, mint az alább következő sorozatból eléggé kitűnik.

Leggyakrabban áll-*ben* rag a mai -*ből* helyett, mint: Több *maradot a kenyérben* — Kevesebbet nem *hal* (= hall) az én *szómban* — A *rosszában* egy-néhányat fellyül *reá-ád* a tözsér — Az első *harcban* 22 ezeret *levágának* az *Israél fiaiban* — Saul az *Amalekiták javaiban*, a' mi szép és jó volt, *magának tartá* — Achan *Jericho prédájában elrejte* hol-mi aprólékot. Ilyen példák minden lapon található.

adni valamin = vmire: Azt akarják (az újítók), hogy egy *babot* ne *adgyunk* a *Szent Atyákon* (atyákra). K. 812.

adni valamin = vmiért: *Min adgya?* (= mennyiért). Kész *lévén kevésben* is *adni* (*eladni* a mai használat szerint fordul elő, pl.: Judás 30 *ezüst pénzért eladá* Christust). Pr. 490.

ajándekon adni: *ajándékul adni*.

ártalmas vmihez = vmire: *Ártalmasok az igazsághoz*.

áll vmiben = vmin: Ha egy *haja-szála* jól nem *áll fejében*. Pr. 196.

bírni vmit és vmivel: Minek-előtte Péter *Antiochiába menne*, nem *birt* egy-*vala*-mely *váras*i *püspökséget* K. 800. | *Szent Hilarion-ról írja* sz. *Jeronimus*, hogy számtalan *kalastromot birt*. Pr. 377. || A magunk *testével* sem *bírunk* | A' végre *teremtette* Isten az embert, hogy *birjon* a *tenger halaival*, az *egek madaraival* és minden *földi*

állatokkal | A gazdagság nem különben övék, mint a betegségek, *mellyekkel* nem *birnak*, hanem kinoztatnak. Bezzeg az Isten szolgálí nem így *birják a gazdagságot*. Pr. 1131.

bízik vkihez = *vkiben* | *bizza magát* = *bízik magában* | *bizodalom vmiben* = *vmihez*: Akkor lehet *bizodalomunk* a boldogság *elnyerésében*. Pr. 171.

boszúnak boszúját állani: Így állja *boszúját* Isten az atyákon tett *boszúnak*. Pr. 212.

böcsülleni vmin: harmincz ezüst *garason* böcsüllötték őtet. Pr. 490.

csalni vkin = *vkít*: A hizelkedő *csalni* akar *rajtunk* (benünk). Pr. 934.

dajkálkodik vkinek. Királyok és királynék *dajkálkodnak* az Anyaszentegyház *pásztorinak*. Pr. 922.

dicsérni vkit vmivel = *vmiről*: Jákobot is azon *egy-ügyűséggel* *dicsérte* Isten.

éppíteni vmin = *vmire*: Jövendő *ki-téréseken* *éppítik* reménségeket. Pr. 172. | *Magok gond-viselésén* *éppítik* reménségeket. Pr. 946.

enni vmiben = *vmiből*: *Ha esztek ezen gyümölcsben*.

érteni vmin vmit = *vmi alatt vmit*: A *bűnön bünt kel érteni*. | A régi szentek az Anyaszentegyházat *értik* a fájdalommal szülő *aszszonyon*, a melegen sütő *napon* világi háborúságok *jegyezettnek*. Pr. 279. (mindig így használja; *alatt* vagy *által* névutóval egyszer sem fordul elő).

érteni vmiben = *vmiből*: Semmit *abban* nem értettek.

érkezni vmihez = *vmire*: Nem *érkeztek* (a szentek) egyebek *cselekedetinek rostálásához*. Pr. 872.

esedezni vkinek: *Esedezünk Istenünknek*.

esedezni vmin = *vmiért*: Micsoda *dücsösség* az, *mellyen esedezik sz. Pál?* Pr. 591.

esküdni vmin = *vmire*: Mikor oly *dolgon* *esküszik* ember, *mellyet bűn-nélkül bé nem tellesíthet*. K. 1042.

felelni vmire = *vmiről*: *Arra nem felelek*.

fizetésben igérni: Engedelmünk *fizetésében* örök életet *igér* Isten.

függ vmin = *vmitől*: *Okosságán függenek*.

függ vmiből = *vmitől*: *Ebből füg* (ettől függ). — Ennek a kérdésnek *fejtéséből* füg az üdvösség.

függ vmiben = áll vmiben: *Ebben a négy dologban függ az ifúságnak jó nevelése.* Pr. 193. | A lelki környűlmetelés mindenestül *abban függ.* Pr. 158. Előfordúl a mai használat szerint is: *Ettől függ egész életünk rendelése.* Pr. 837.

fülében sügni = fülébe sügni.

gyönyörködik vmin: *Semniken nem gyönyörködik.*

hallgatni vkihez és vkitől = vkire: *Hallgassunk az egyházi pásztorokhoz. A test kötelessége az, hogy a lélektől halgasson.* Pr. 877.

hatalmat át vkinek vmin = vmi fölött: *Feleségének nagy hatalmat adott magán.* Pr. 245.

helybe hozni = helyre hozni.

hirrel hallani = hírből: *Hirrel sem hallanók a Nováangelicusok predikálását.*

idővel nagyob = időre (nézve) nagyobb. Pr. 855.

igaz vkinek = vkihez: *Hogy igaz lenne férjének.* Pr. 238. (latinismus: fidelis marito).

igéri magát vmire: *Arra igérted magadat.*

inni vkinek egészségéért: *Igyunk Császáruink egészségéért, hadaink győzödelméért.* Pr. 222.

jó vkinek = vkihez: *Isten két-képpen jó nekünk.* Pr. 167.

jút vmiben = vmiből: *Jút nektek is a szenvedésben.* Pr. 133. *A' kinek jút az ő kovászokban.*

jutalmat ígér vminek: *Jutalmot ígér fáradságunknak (= fáradságunkért).*

kérni vmin = vmire: *Azon kérem Istenemet.*

könyörögni vmin = vmiért: *Szent Jóbbal azon könyörögtek.*

könyörülni vkiben = vkin: *A' kikben könyörült Isten.* K. 479. (A mai használat szerint is fordul elő).

kötelezi magát vmihez = vmire: *Christus Szent Annának engedelmességéhez kötelezte magát.* Pr. 204.

közölni vkinek vmit = vkivel vmit: *Nekünk-is nagy örömök kincsét közölte a máj szent Innep* Pr. 670. — *Ha . . . emberi természetnek közöltetnének a mindenhatóság és mindenüt valóság.* K. 868. Előfordúl a mai használat szerint is, mint: *Az Istenség közöltetnék az emberi természettel).* K. 868.

lábát kap = lábra kap. K. 142 és 819.

láthatatlan az emberi szemtől = szemnek.

lehetetlen vkitül = vkinek: Semmi nem lehetetlen Istentül. De Istentül lehetséges. K. 33.

lopogat vmiben = vmiből: Judás *el-lopogatot a költő-pénzben*. Pr. 706.

meg-érni a vétékben = rajtérni a vétken.

meg-tanít vmiről = vmire: Arrúl-is meg-tanítcs. K. 998.

meg-veretni vkit vkitől = vki által: Az ellenségtül meg vereté őket. Pr. 298.

módot úd vmiben = vmire: Módot úd a szabadulásban. Pr. 176.

örülni vlmín: Vala-mely jón örülhetünk.

örvendezni vkinek = vkivel: Örvendeznek néki (= vele). Pr. 754.

öltözni vmiben és vmibe: Testben öltözöt és testbe öltözöt.

reménség vmiről = vmihez: Nincs mód és reménség üdvösségéről. Pr. 220.

szívet visel vkihez: A ki igaz szívet visel Christushoz (= Christus iránt). Pr. 707.

tudni vmiben = vmiről: Isten tud dolgainkban.

tudni vmihez = érteni vmihez: Nem tudnak a grammaticához.

tudakozni vmin = vmiről: Azon tudakozának. Pr. 797.

törödni vmin = vmivel: Nem törődöt azon. Ne törödyenek rajta. Pr. 274.

tünni vmivé: Világosság angyalává tünteti magát az ördög. Mi Isten csudája tehát, hogy... mi bálványozókká tününk? K. 1029. | Az ördög angyallá tünik. Pr. 840.

utat talál vmiben = vmihez vagy vmire: Utat talál véghezvitelében.

választani vmiben: Válaszsz a kettőben. K. 570.

véget vetni vmiben = vminek: Véget kel vetnünk tanításunkban, (majd minden predikáció végén).

vesztében hagyni: Ha ezek a szent jámborok mindeneket vesztében hagyván honnyokból ki-bújdostak. Pr. 187.

világra lenni: Vallyon miért lettünk e világra?

Az itt elsorolt példákön kívül még számos szóvonzati esetet találhatni a szótári részben a szólásmódok között. Hogy milyen sokoldalú Pázmány a szóvonzat dolgában, lássuk egy példából. Kedves szava a *vetni* ige, melylyel a következő szólásmódokat képezi: Bizodalmát *veti az Istenben* — örömét *veti valamiben* — *asztalt vet = terít* — *barátságot vet = köt* — *kezesekeket vet = állít* —

frigyet vet = köt — *pecsétet vete* Isten Abrahámnak testére — *vakot vet* a szerencse = megcsal — *reá vetni vkire* = valakit okozni: *én reám ne vess* = engem ne okozz — *okát vetni vmire* = okozni valamit: Ha üdönk-előt meghalunk, *okát a bünre veti* a sz. Irás — *véget vet vmiben* — *eleibe vet* = eleibe tesz — *vesd meg magadat* = erőltess meg magadat — *határt vet* vminek — *veszedelemre veti* életét — *fontba vet* = megfontol — *próbára veti* magát.

V. A tárgyas ragozás.

Nyelvünknek azon sajátága, hogy az ige, midőn a mondat tárgya meg van határozva, külön személyragokat vesz föl, Pázmánynál is meg van tartva, úgy hogy kevés eltérést tapasztalunk e részben.

Azon esetek, midőn határozatlan tárgy mellett tárgyas ragozás áll, a következők: Miképpen *akár-mely* rosz vad *fát* is gyümölcs-termővé *tészi* a belé-öltatot ágacska: úgy az Isten igéje üdvösségnek gyümölcsözőjévé *tészi* a bünös lelket. Pr. 450—451. | *A' kiket* (Isten) szeret és gyógyítással *akarja* jobbitani, azokat ostorozza. Pr. 884. | A virágok oly különböző szép eleven színekbe öltöztek, *mellyeket* Salamonnak minden bölcsesége *fel nem találta*. Pr. 946. | Isten csak azt a jót böcsüllí emberben, *mellyet* szabad-akarva *cselekszi*. Pr. 314.

Sajátságosak a következő esetek: Az özvegy *a' hoz* megy, *a' kihez akarja*. Pr. 145. | A ki a Romai Pápának társaságát *tartya*, a keresztyén Ecclesiával *tartya*. K. 783. | Calvinus sem tagadgya, hogy sz. Ágoston e dologban mivelünk *tartotta*. K. 945. (Ezen kifejezés: *vkivel tartani*, mindig tárgyas ragozással fordul elő).

VI. Az igeidők használata.

Az igeidőket Pázmánynál nagyobb részt azon elvek szerint találjuk alkalmazva, melyeket Szarvas Gábor «Magyar igeidők» ezimű munkájában kifejtett. Találunk ugyan eltéréseket is; de ezek sokkal csekélyebb számúak, hogysen az általános használat szabályos voltát megdönthetnék.

Nem találjuk szükségesnek e helyt minden egyes igeidő használatára nézve példákat felhozni. Különösen a jelen (praesens) és jövő idő (futurum I. és exactum) alkalmazását illetőleg kevés meg-

jegyezni valónk van, minthogy a jelen időt a mai szokás szerint használja, a jövőt pedig nagyon is kivételesen.

Már «az igeidők» című fejezetben kimutattuk, hogy Pázmány a jövő kifejezésére rendszeren a jelen idejű igealakot használja s hogy a körülírt jövő (*mondani fogok*) csak igen ritkán fordul elő műveiben. Azt is kimutattuk, hogy a futurum exactumnak megfelelő „*mondandok*“ időalak csak kétszer található a Kalaúzbán és Predikációkban. Az ott mondottakhoz itt még csak annyit kell hozzá adnunk, hogy a futurum exactum helyett is rendszeren a jelen időt használja, pl.: Mikor *láttyátok* a pusztaság útálatosságát (*cum videritis abominationem desolutionis*).

Annál több följegyezni valót nyújtanak a múlt idők, melyeket következő pontok alatt tárgyalunk: 1. történeti múlt, 2. értesítő múlt (*praeteritum perfectum*), 3. folyamatos múlt (*imperfectum*), 4. végzett múlt (*plusquamperfectum*).

1. A történeti múlt (mondék).

Mikor történet dolgokat beszél el, rendszeren a történeti múltat használja:

Szép dolgot ír Julius Capitolinus: Mikor Adrianus császár segítő-társat akara választani, látá, hogy Arrius Antoninus vén Ipát kezével támogatva hozza a Tanácsba: annyira *gyönyörködék* ebben, hogy mingyárt Antoninust társává *fogadá*; és hogy halála után Császár lenne, *elvégezé*. Pr: 209. || Diodorus Siculus írja, hogy ő-idejében egy Királynak három fia *marada*: és, mikor az Országban nem alkothatnának, Ariofarnes-nevű szomszéd Királyra *bizák* dolgokat, hogy a kit ő rendel (elegerit), azé légyen az Ország és Királyság. Ariofarnes nem tudván, mellyik ezek-közzül alkalmasb a méltóságra: végre az Isten... szokatlan tanácsot *önte* az Ariofarnes szüvébe. *Ki-ásatá* a meg-holt király testét koporsójából; és egy kő-fal-mellé *állatá*. A király fiakat előszóllítván, mindenik kezébe íjat nyilat *ada*; és azt *mondá*, hogy rendel löjenek: a ki Attyának szüvét talállya, az lészen Király. Pr. 208. || Nem mód-nélkül beszéllet ama Spanyol Barát, ki, látván hogy Németországban sokszor a részegségrül vádollyák vala magokat a gyónásban, nem tudván mi légyen a részegség, meg *akará* próbálni: és addig *ivék*, hogy fejébe *méne* a bor. Forogni *kezde* a ház véllé, nem *kezdé* birnyia az ina, kettözni *kezdének* mindenenk szeme-előt,

gőzölni kezdte feje; és csak alig méne az ágyba, *el-aluvék*. Pr. 230.¹⁾ || A Moábiták Asszony-emberek-által *meg-csalák* és . . . pogány istenek tiszteletire *vivék* a Sidókat. Jáson, hogy hitetlenségre vonná az Isten népét, azon *kezdé* dolgát, hogy a fajtalanságnak szabadságot *ada*, sőt iskolát *nyita*; mert jól *tudta*, hogy stb. Pr. 345. || Mikor Isten Abrahámnak látható képben *meg-jelenék*, mely-előt *le-borula* Abrahám; Mikor Isaias az Istennek látható képét királyi székben *tisztelé*; Mikor Dániel szép öreg Vén ember képében . . . *imádá* az Istent; Mikor sz. János az Angyalnak képe előtt földre *borúla*: vallyon ezek akkor Bálványt *imádtak-e*; mivel, a mit szemeikkel *láttak* és a mi előtt *le-borultak*, az csak levegő-égből csinált kép *volt?* Pr. 481.

Ezen két utóbbi példából látható egyszersmind a különbség a történeti és értesítő mult között. Míg az előbbivel történeti eseményeket fest, addig az utóbbival ítéletet mond ki, oktat. Azonban a történeti múltat nem találjuk mindig következetesen alkalmazva, mint a következő két egészen analog példa mutatja: Mikor az Isten szekrényét Obededom házához *vivék*, minden isteni áldásokkal *meg-telék* az ő háza: mikor pedig a Filisteusok templomába *helyhezteték*, keserves csapások *szállának* reájok. Pr. 714—15. || Mikor Istennek kedvét *keresték* a Sidók, az Isten szekrénye Jericho falait *le-dőjtötte* előttök: de mikor vétekbe esvén táborokba *vivék*, nagyobb romlások *lén* belőlle. Pr. 715.

Hasonló következetlenséget mutat a következő példa is: Dicséri sz. Anselmus Abrahámot, hogy oly serény és szorgalmatos *vólt* a Jövevények-körül-való forgolódásban. Szent Jeronymus azon álmélikodik, hogy Istennek egy *szavára* hazáját, házát, ismerőit *el-hagyá*, és idegen földre bujdosék. Pr. 207.

A ritkább esetek közé tartozik, hogy a történeti mult áll, midőn a szerző maga nyilatkozik, pl.; Nem *elégedék* ezzel Isten: hanem az Égből *megkiáltotta*, hogy ítélet leszen. Pr. 3. | Nem *elégedék* Isten, hogy természetbe *plántálta*, és törvényben *iratta* az Atyák Anyák tiszteletit: hanem drága szép ígéretekkel *áldotta* a fiak engedelmisségét. Pr. 206.

Az elbeszélésen kívül leggyakrabban használja a történeti

¹⁾ Lásd a Kalaúzt 536—543, hol a török birodalom terjedésének történetét írja le.

múltat az *idői* mellékmondatokban, különösen az egyidejűséget jelentő „*mikor*“ kötőszóval; pl.: Mikor Jairus leányát *fel-támasztá*, azt *hagyá* szüleinek. — Mikor a hetven Sidó vének Ptolomaeus királynak *meg-mutaták* az Isten könyvét. Pr. 383. — Mikor Jákob szarándokságából haza *tére*, virratta-felé küzködni *kezde* véle egy Angyal — Mikor Josue *meg-állatá* a napot, azt *mongya* a Sz. Irás, hogy azért *let* ez, mert az ember szavának *engedet* Isten. Pr. 644. Ilyen példák minden lapon találhatók.

Előfordúl a tört. múlt okadó mellékmondatokban is, mint: Hanno, látván Hannibálnak gyermeki erkölcsét, azt *adá tanácsul*, hogy félelemben nevellyék. De mivel szót nem *fogadának*, ő miatta *lén* pusztulása a városnak. Pr. 202.

2. Az értesítő múlt (praeteritum perfectum.)

Az értesítő múltat főképpen akkor használja, mikor maga nyilatkozik, oktat vagy itél, pl.:

Voltak oly Tanító-mesterek, kik azt *kivánták* Tanítványoktól, hogy Iskolájokban egy-néhány esztendeig csendesz halgatásban lennének . . . Ilyen *vólt* Pythágoras; ki hét esztendeig nem *szenvedte*, hogy szóllanának Tanítványi: hanem azt *akarta*, hogy ennyi esztendők forgásában csak halgatnák az ő tanítását . . . De a világi Bölcesek között oly Tanítót nem *hallottam*, ki Tanító-szé-*kiben* . . . semmit sem szóllott volna: hanem egyedül a Mennyei Tanítóról olvasom, hogy ezt *cselekedte*. Pr. 203. || De ha nagy Hitek *vólt* a Szent Királyoknak, mikor . . . idegen Országba *mentenek* új királyt keresni: mennyivel nagyobb *vólt*, mikor Jeruzsalembe *kérdezték* őtet! *El-hitték* a Szent Királyok, hogy ha nekik, a kik idegen földön meszsze *laktanak*, és a Mesiás jövetelét nem *várták*, *megjelentette* Isten az új király születését: sokkal inkább azoknak *meg-jelentette*, kiknek *ígértetet*, és a kik *várták* őtet. Pr. 184. || Második setétség a Sidókban az *vólt*, hogy útba *igazitották* a Mágusokat, hol keressék Christust; magokat pedig nem *tanították*: mert egy lépést sem *tettek* a Christus keresésére; és így azt ők, honnyokban meg nem *ismérték*, a kit ő-nállok a meszszünnen *jöttek* adó-fizetéssel *tiszteltek*. Pr. 182. || Noha pedig Isten nem *irta* maga újával a Sz. Irást: de oly emberekkel *iratta*, kik Szent Lélek igazításából *szóllottak*: és olyanok *vóltak* Isten kezében, mint

az Író kezében a penna: sőt, a mint sok helyen mongya a Szent Lélek, Isten szájai *vóltanak*. Pr. 382.

Az értesítő múlt néha történeti események elősorolásánál is áll, — mikor nem egész összefüggő történetet beszélt el, hanem rövid eseményeket sorol egymás mellé többnyire kötőszók nélkül. Ilyenkor élénk az előadás s a latin praesens historicum-ra emlékeztet, pl.:

A szállás-előt egész esztendeig Jerusalemet felet tűzes kard *látczot*: Húsvét napján étszaka oly fényesség *vólt* fél óráig a Templom- és Oltár-körül, mint nappal: Fényes nappal az égen szekerek és roppant seregek *látczottak*. A papok Pünkösöd napján virrattal előt a Templomba menvén nagy indulást *hallottak* a Szentegyházban . . . Egy Jesus-nevű közember, a Váras szállása-előt, úczákrúl úczákra járván, csak azt *kiáltotta*: Jaj Jaj Jeruzsalemnek. És noha úgy *el-verték* sokszor, hogy a csontjai *ki-látczottak*: de sem *sirt*, sem *könyörgöt* senkinek, hanem minden ütésre csak azt *kiáltotta*: Jaj Jerusalemmek. Senkinek keményen nem *szóllot* a verésekért; senkire nem *panaszolkodot*; a ki enni *adot*, meg nem *köszönte*: hanem a Váras szállása-előt, Hét esztendeig és öt hólnapig, úczánként csak azon Jajt *kiáltotta*. A szállás-után egykor azt *kiáltotta*: Jaj immár nékem is, azon szó-közben, a Római Vitézektül behagyittatot kö agyon *ütötte*, és mingyárt *meg-hólt*. Pr. 845. || Ki tudná meg-irnyia, mely veszedelmes *vólt* az Osius Cordubensis esete? Ez, a Nagy Constantinus Császár tanítója és vezetője *vólt*. Ezt a Császár édes Apja-gyanánt *szerezte*, és Apjának *hítta*. Ez, az első Nicaenum Concilium-ban a Római Pápa Képe-béli *vólt*: A Sardica . . . várasában egyházi Gyöléseket *tartot*: Kilenczven esztendőskoráig sok munkával az egész Keresztyénséget *bé-járta*; az igaz hitet *óltalmazta*. Mikor immár Száz esztendőhöz közelgetne: a Szerémi gaz Gyölekezetben a Sz. Háromságot *meg-tagadta*: a Nicea-béli vallást *meg-átkozta*: veszedelmes példájának erejével sok Püspököt és nagy részét a Keresztyénségnek Sz. Háromság-tagadóvá *tette*. Pr. 858.

Hogy az értesítő múlt történeti elbeszélésekben a mellék események és közbeszótt magyarázatok jelölésére szolgál; hogy továbbá igen gyakori a főnévi és relativ mondatokban: arra, úgy hiszem, nem szükséges példákat idézni.

3. A folyamatos múlt (imperfectum).

A folyamatos múltat Pázmány, aránylag a többi múlt időhöz, keveset használja. Igaza van Szarvas Gábornak, midőn többször idézett művében (291. l.) azt állítja, hogy a latin imperfectum tágabb körű, mint a magyar folyamatos múlt, a mi abból is eléggé kitűnik, hogy a latin imperfectumot többször találjuk történeti múlttal fordítva, mint folyamatossal.

A folyamatos múlttal Pázmány tartósságot, folyamatosságot (s néha ismétlést) fejez ki, pl.: Nem akará (Dávid) meg-szomorítani a fiát Ámmont, mert igen *szereti vala* (mellette áll latinúl: quoniam diligebat cum) | Moyses pedig *imádkozik vala* (mellette áll: Moyses autem orabat). Pr. 644. | Ama Spanyol Barát látván, hogy Németországban *sokszor a részegségről vádollyák vala* magokat a gyónásban . . . Pr. 230. (Itt ismétlés van kifejezve). | Lacedémon városában meg-tilták az Archilochus verseit, mert fajtalanságra *indíthattyák vala* az ifiakat. Pr. 200. | Azért úgy *gondolkodik vala*, hogy igaz elég, ha hétszer meg-bocsáttatik vétke a gonosz-tévőnek. Pr. 176.

4. A végzett múlt (plusquamperfectum).

A végzett múlt többnyire mellékmondatokban áll s előidejűséget fejez ki a múltban; pl.: A Lacedémon tanácsa egy gyermeket *meg-ölete*, mivel játékban a fecske fiak szemét *szokta vala* kivájni. Pr. 202. | Ezechias méltán *töré-el* az ércz-kígyót, mivel ezt a Sidók bálványá *fordították vala*. Kal. 1029. | Mikor áll Sz. Barnabas testét *fel-találák* Cyprusban: mellyén *találák* a Sz. Máté Evangeliumát, mellyet maga kezével *irt vala*. Pr. 383. | A menynei tűz és szél-vész mind *el-hánta*, valamit az építéshez *készítettek volt*. Pr. 849.

Azonban a végzett múlt néha főmondatokban is előfordúl s így használata teljesen azonos a latin plusquamperfectum-éval, pl.: *Elfutot vólt* a gonosz szolga igaz Urátúl. Pr. 1063. | *Jól kezdtek vala*, de gonoszul *végezék-el*. | *Hallotta vala* Christus Urunktúl, hogy . . . | *Meg-parancsolta vala* Isten az ő-népének, hogy üres kézzel ne mennyen senki ő-eleibe. Pr. 186.

VII. Az igemódok használata.

Noha készségesen megvalljuk, hogy Pázmány az igemódokat jó részt magyarosan használja; de azt sem tagadhatjuk, hogy éppen e pontban leggyakoribbak és legkirivőbbak latinismuszai. Az igemódok latinos használata minden idegenségek között talán leginkább belefészkelte magát nyelvünkbe. Nem csak Pázmánynál és kortársainál találkozunk az igemódok latinos használatával, hanem még ma nap sem tudott írónk nagy része ezen latin nyügtől szabadúlni.

Elfogadva Simonyinak felosztását (Magyar Nyelvtan I. 20. l.) nyelvünkben az állításnak három módját különböztetjük meg: 1. jelentő módot (modus indicativus), 2. a fölszólító módot (modus conjunctivus és imperativus, minthogy a magyarban a kettő között okszerűleg nem is tehetünk különbséget), és 3. a föltétes módot (modus conjunctivus és optativus, vagy igazabban: modus conditionatus).

A jelentő mód minden időn végig használatos; a fölszólító mód csak a jelen időben (*írjak*); a föltétes pedig a következő három alakban: *írnék* (scriberem; időbeli értékét tekintve jövőt fejez ki), *írtam legyen* (scripserim, időbeli értéke múlt) és *írtam volna* (scripsissem, végzett múlt).

Előre bocsátva, hogy az „*írtam legyen*“ alak igen ritkán fordul elő¹⁾ s ekkor is a latin «*scripserim*»-nek felel meg, Pázmány eltéréseit a következő pontokba foglaljuk: a) jelentő mód helyett föltétes mód áll, b) jelentő mód helyett fölszólító mód áll, c) fölszólító mód helyett föltétes módot használ.

a) Jelentő mód helyett föltételes mód áll (conjunctivus imperfecti és plusquamperfecti) főleg

a) időhatározó mellékmondatokban, mint: Egy Pogányrúl olvastam: hogy, *mikor* ellenségétől meggyőzetvén... rabbá *esett volna*; egyetlen egy fiát pedig kardra *hánták* és *le-konzolták volna*, sem jajt nem kiáltott... Pr. 484. | *Mikor* azért ilyen félelemmel *meg-indúlt volna* Jesus, azt hagyá tanítványinak. Pr. 489. | *Minek-utánna* bársonyba *öltöztették volna* a mi

¹⁾ A Kalaúzban csak ötször találtam: 173, 223, 406, 763, 1066.

királyunkat, a tréfáról keserves mulatságra menének. Pr. 502. | *Minek utánna* az Istennek győzedelmes Bajnaka, sz. Dávid, . . . diadalmason *vissza-tért volna*: . . . seregekkel mentek eleibe. Pr. 560. | *Mikor* Constantius meg *akarná* ismérni, (hogy) kikhez bízhatnék: megparancsolá . . . K. 1050. | *Mikor* immár száz esztendőhöz *közelgetne* (Osius), mikor fáratságinak jutalma előtte *vólna*: a Szent Háromságot meg-tagadta. Pr. 858. | *Mikor* Judás közel *jőne*, nem rejtézek el Christus. Pr. 490.

β) Föltétes mód áll gyakran a következőményes és módhatározó, sőt néha tárgyi mellékmondatokban is, pl.: A mi kegyelmes Istenünk-is úgy el-feleltkezett volt juhairúl, hogy mind egyig farkas torkába *vesznének* K. 806. (= veszének). | Ez pedig az egyesülés nem úgy lett, hogy az emberiség isteni személlyé *változnék*, hanem úgy, hogy az emberi természet a Fiu Istennek személy-szerént-való tulajdonságát *venné*, és azzal egyetemben egy személyt *szerzene*. K. 868. | Szent Gergely-is régi szokásnak írja, hogy a szent helyeken szent képeket *írnának*. (= írnak: quod imagines pingerent). K. 1027.

b) Jelentő mód helyett fölszólító mód ritkábban áll, és pedig utóidejűséget jelentő mondatokban: *Minek-előtte* tanúságunk második részéhez *kezgyünk* (= kezdünk). Pr. 220. | *Minek-előtte* az Ecclesiának jeleit *megmutassuk* (= megmutatjuk). Kal. 737.

c) Fölszólító mód helyett föltételes mód igen gyakran áll, nevezetesen véghatározó és célzatos mondatokban, pl.: Szent István arra választaték az Apostoloktól, hogy az özvegy aszszonyokra gondot *viselne*. Pr. 118. | El-küldé Angyalit, hogy hirt *tenne* a pásztoroknak és jelt *adna*, mellyen *még-ismérnék* és . . . *tisztelnék* őtet. Pr. 179. | A Szentek tömlőczébe maga akart menni, hogy eleget *tenne* a Profecziának. Pr. 562. | Codrus az ellenség közibe rugaszkodék, hogy nyereséget *szerzene* hazájának. Pr. 521.

Sajátságos a következő két példa: Nincs oly kicsiny vétek, mely nagygyá ne *nevedgyék*, ha ki nem vagdaltatik (= nevednek.) | Oly dolgot kell esküvéssel erősíteni, mellyel Isten és az Igazság meg ne *bántassék*. (= bántatik.) K. 1039.

Végül megemlítem, hogy a mondatkötésben még sok idevágó példa található.

VIII. Az igenevek használata.

Előre bocsátván, hogy a jelen és múlt időbeli igenevek mint jelzők és főnevek nem kívánnak külön tárgyalást, itt csak 1. az infinitivusról, 2. a *-ván* végű, 3. a *-va* végű és 4. az *-andó* végű igenevekről szólunk.

1. Az infinitivus használata.

Az infinitivust nagyobb részt úgy használja, mint a mai irodalom; de tapasztalunk eltéréseket is, úgy mint:

a) néha az infinitivus azon személynek ragját veszi föl, melyben az őt vonzó cselekvő ige áll, pl.: Nem *akarom elő-számlál*nom — nem *akarom kirekesz*tenem — a'hoz *akarom szab*nom magamat. Pr. 457. — *szolgál*nom *igyekez*em.

Ezen esetek ritkébbak, közönségesen az *akarni* igével is így szerkeszt: Azt nem *akarom tagad*ni — azt nem *mern*em *mond*ani — nem *akarok* abban *üd*öt *töl*teni.

b) Az infinitivus majd személyraggal áll, majd meg a nélkül, mint:

Hamisság arra törvényt *ten*ned, a' ki birodalmaid alatt nincsen. Pr. 871. | Nem szükség azoknak kábaságokat *előszámlál*nunk. | Ha éhezik ellenségünk, *enni* adgyunk. Pr. 892. (Részletebben több példával lásd e pontot a következő fejezetben a „*kell*“ tárgyalásánál.)

c) Néha az infinitivust (a mai szokás ellenére) felbontja, azaz, mondattá változtatja, mint: *Tartoz*nak a birák, *hogy meg*ítéllyék a gonosz-tévőket (= a gonosz-tévőket megítélⁿⁱ). Pr. 866. | Noha *nehéz*, *hogy* valakit . . . jóságos erkölcsökre *vigy*ünk. Pr. 929.

d) Néha az infinitivust főnévvel helyettesíti, pl.: *Kivánn*ya az Isten színe *látás*át. | Sokkal *job* ot-létem, *hogy*-sem világi *élet*em (= jobb ott lennem, *hogy*-sem a világon élnem). Pr. 888. | Ha *vonakod*nak a te vacsorádra *menet*elben. Pr. 734.

e) Gyakran használja az infinitivust *latinosan*, kiváltképpen a *mondok* ige mellett, pl.: Hamissan vádol minket Calvinus, hogy a Szent Írás méltóságát az Ecclesiától *mond*gyuk lenni (= dicimus esse). K. 329. | Nem jó számtartók, kik *neveked*ni *mond*gyák esztendőnket (= *crescere dicunt*). Pr. 961. | Abban ellenkeznek (a

Lutheristák), hogy a kenyér és bor természetit nem *ítélik el-változni*, hanem éppen *maradni*. K. 872. | Valamikor Christus miérettünk *adatni mondatik*, azt jegyzi (= dari dicitur). K. 907. | Christus *akarta jelen lenni* Mózeset (= voluit praesentem esse). Pr. 411. | Nem *akará* dücsőségét a sokaság-előt *lenni* (= noluit gloriam suam fieri). Pr. 410.

2. A *-ván* végű igenév használata.

Azon kérdésre, hogy minő időt fejez ki ezen igenév, azt kell felelnünk, hogy majd jelent, majd meg múltat. Ugyanis ha latin aequivalenseit tekintjük, azt tapasztaljuk, hogy néha participium praesentis, vagy gerundium felel meg neki; máskor ismét *quam* és *postquam*-mal kötött múlt idejű mellékmondat. Múlt idejű jelentésben legjobban megegyez vele a görög participium aoristi.

Mínthogy ezen igenév egész mondat helyett áll, megjegyzendő, hogy csak kétféle mellékmondatot helyettesít, t. i. idő- és ok határozó mellékmondatot. Lássuk a példákat:

Szent Pál, okát *adván*, miért emeltetett ily nagy dücsösségre, Christus, ezt a pokolra-való szállást adgya fő okúl. Pr. 562. (Itt az *adván* igenév ezen mellékmondatot helyettesíti: midőn okát *adja*) | *Látván* (Jesus) a sok ezer Atyák lelkeit, mellyeket *fel-szabadítván* fogságokból, dücsösségében részesíte: Kimondhatatlanul örült. Pr. 563. (Ezen példában mind a két igenév múlt időt fejez ki: Midőn Jesus *látá* — mellyeket, miután *fel-szabadított*) | Judás, a halált szabadulásnak *tartván* a szű-mardosáshoz-képest, fel-akasztá magát. Pr. 588. (Itt a *tartván* ezen mondatnak felel meg: *mivel* a halált szabadulásnak *tartá*). | A' ki Istentül fél; örül, *vigad, tudván*, hogy minden jókkal bévesek, a' kik Istent félik. (Itt a *tudván* = *mert tudja*, hogy . .).

Ezen igenév néha szenvedő alakban is fordul elő, mint: Koporsóba *tétevé*n ki-szaggatá a halál fulankját. (Itt a *tétevé*n = *mikor koporsóba tétegett*.)

3. A *-va* végű igenév használata.

Ezen igenév természeténél fogva módhatározó. Bármily viszonyban álljon is, mindig ezen kérdésnek felel meg: *hogyan? mily módon?* A latinban majd gerundium, majd meg cselekvő vagy szenvedő igenév felel meg neki:

Mikor ezeket mennyei lelkesedésben *merülve* énekelné Boldog Aszony (gaudiis immersa) | *Kiáltva* bocsátá ki lelkét (clamans exspiravit) | *Dicsekedve* felelt (gloriando) — Jó kedvel és *akarva* (volens) fel-válalta terhünket. — Veszedelmet *keresve* kerestem (quaerendo quaesivi). — *Próbálva* tudta (probando scivit).

Midőn ezen igenév *lenni* segítő igével áll, a latinban és görögben (s egyéb nyelvekben is) szenvedő múlt felel meg neki. De ily szerkezetben is észrevehető rajta a módhatározó érték:

Tudva vagyon nállam is: notum etiam mihi (hogyan vagyon nálam? *tudva*) | A' mit meg-kötözzs a földön, meg léssen *kötvé* mennyekben is (erit ligatum).

Az igenevekről szóló fejezetben már megjegyeztem, hogy ezen igenév néha fölveszi a többes ragot is s ekkor mintegy melléknévi jellemet ölt.

4. Az *-andó* végű igenév használata.

Ezen igenévre nézve röviden csak annyit jegyezhetünk meg, hogy ezt Pázmány mindig melléknévi minőségben használja (V. ö. az igenévről szóló fejezetet).

Manap ezen igenévben néha a „*kell*“ személytelen ige rejlik, pl.: *megjegyzendő* = meg kell jegyezni: es muss bemerkt werden. Nem ritkán célhatározó mondatot helyettesít, pl.: oda ment, *megtudandó*, valjon úgy van-e? Pázmány azonban így nem használja.

IX. A „*kell*“ használata.

A „*kell*“ személytelen ige Pázmánynál többnyire „*kel*“ alakban használatos. Előfordul szenvedő alakja „*kelletik*“ is, ámbár igen ritkán.

Ezen igét Pázmány nem használja következetesen, mert az általa vonzott igenév (infinitivus) majd személyragokkal áll, majd meg azok nélkül. Különösen igen sokszor elmarad a 3-dik személy ragja. Lássuk példáokban:

Azon kapunk, a' mit semmire *kellene* böcsüllenünk. | Ha azért ellenségünktől őrizkedünk; mentül inkább *iszonyodnunk* és *futnunk kel* a büntül? | Meg *kel* ettül a világtül *válnunk* | Ha életünk folyását jól akarjuk rendelni, először azt *kel tudnunk* | Ő-nekik (a papoknak) a tökéletes erkölcsökkel isteni hasonlatosságot *kel viselni*. Pr.

914. | Kettőnek nem elég (a szív), hanem éppen vagy Istennek *kel adnotok*, vagy ördögnek. Pr. 808. | Mélyen által értette sz. Bernárd, mint *kel* eszünkben *tartanunk*, mi-végre teremtettünk; mint *kel* minden *cselekedetünket* egyedül Istenre *igazítani*. (Ezen utóbbi példán látható, hogy egy mondatcsoportban is, ugyanazon viszonyok között, egyik igenév ragozva áll: *tartanunk*, a másik pedig ragozatlanul: *igazítani*) || Embernek sem *kel tartani*, a' ki Isten kedvében nincsen | Ki-ért az Isten-előt számot *kelletik adni* | A fecske és gólya tudgya idejét, mikor és hová *kel* a hideg vagy meleg-előt *menni*. Pr. 743. | A' ki hajón jár, *tudni kel* a partot, melyre evez. Pr. 757. | A' ki Istennek szorgalmatosan akar szolgálni, minden dolgaiban úgy *kel* magát *viselni*, mintha az-után mingyárt *ki kellene mulni* a világból. Pr. 805. | A papnak úgy *kel mutogatni* az emberek vétkét | Miképpen a tengerből folynak a vizek, de ismét vissza *kel térni*, hogy újobban folyhassanak: azonképpen . . . Pr. 941. | Mikor szinte az Égből kénköves *tűznek kelle esni*, meg-emlékezék Isten Abrahamról. Pr. 301.

Az erdélyies „*kell hogy tudja*“-féle szerkezet (melyet Király Pál a Nyelvőrben méltán nevez gallicismusnak: *il faut que*) Pázmánynál nem fordul elő.

X. A tagadás és tiltás.

A tagadás és tiltás kifejezése syntaxisunkban azon pontok közé tartozik, melyek még eddig nincsenek kellőleg megállapítva. Ingadozást és következetlenséget tapasztalunk e tekintetben íróinknál és grammatikusainknál egyaránt. Pázmány e pontban is nagyon következetes s nézetem szerint ő van hivatva, hogy e tekintetben tanító mesterünk legyen.

Mielőtt a tulajdonképpen való tagadás tárgyalásához fogunk, föl kell említenünk az állításnak egy különös nemét. Ez pedig — nevezzük így —

A tagadva állítás.

Ezen sajátság, mely Erdélyben ma is otthonos, abban áll, hogy tagadó természetű szókkal állít. Ez többnyire oly mellékmondatokban fordul elő, melyek tagadó főmondatoktól függenek. A következő példák világossá teszik a dolgot:

Christus *sem* akarja, hogy *senki* csak magának földi vagy

mennyei jókat kérjen Istentől. Pr. 902. (Világos, hogy itt a *senki*, *valaki* helyett áll). | *Nem* akarom, hogy én-töllem értse *senki* (=valaki). K. 516. | Sőt a személyről és állatról *nem* tudom, hogy a sz. Irás *sohult* emlékeznék oly értelemmel, a' minémüvel ezekkel a szókkal élünk (*sohult*=valahol). K. 562. | *Nem* szenvedte, hogy *sohult* bátorságosan maradhasson (*sohult* = valahol). | *Nem* tartozom azzal, hogy *senki* szavait oltalmazzam (*senki* =valaki). | *Nem* szükség, hogy titeket *senki* tanítson. K. 100. | Az újítók tanításaszerént *lehetetlen*, hogy a törvénynek eleget tegyünk *semmiben* (=valamiben). K. 227. | Calvinus-szerént Isten malasztjával *sem* lehet, hogy *senki* a törvényt meg-tartsa. K. 228. | A következő példában állító mondat után is tagadó állítás van a mellékmondatban: Sámuel azt akará, hogy a király törvényt lásson reá, ha *soha senkitől* ajándékot kívánt (=ha valaha valakitől). Pr. 357.

Sajátságos a következő példa is: *Lehetetlen*, hogy *se* pokoltól és örök kárhozattól, *se* Isten haragjától félhessen, a' ki magával elhiteti, hogy ő bizonyosan üdvözül. (Itt a *se* — *se*, *akár* — *akár* helyett áll).

A) A tagadás.

A tulajdonképpen való tagadás „*nem*“ (és *nincs*) szócskával történik. Tagadni kétféleképpen lehet, föltétlenül és föltétlesen.

A mi a föltétlen tagadást (*negatio absoluta*) illeti, erre nézve nincs mit följegyeznünk; e pontban Pázmány a mai írókkal egy nyomon jár. Ertér azonban a mai általánosabb szokástól a föltételes tagadásban. A különbség Pázmány és a mai írók között abban áll, hogy ő mindig *nem*-mel tagad, holott mai írónk közönségesen *ne* szócskával élnek mint tagadóval is.

A *nem* szócska föltételes tagadásban mindig föltételes módú igével áll; vagyis — a régibb nyelvtani elnevezéseket használva — csak félmúlttal és régmúlttal fordul elő a kötő módban éppen oly következetesen, mint a *ne* tiltó szócska fölszólitó móddal (vagyis: jelen idővel kötő módban).

a) A föltételes tagadás.

Föltételes tagadást többnyire oly összetett mondatban találunk, melyben tagadó vagy pedig kérdő főmondatra szintén tagadó mellékmondat vonatkozik. Egyszerű mondatokban is fordul elő a föltételes tagadás, kivált kérdő mondatokban. Lássuk a példákat:

Nincs oly rossz kert, melyben valami hasznos fű *nem volna*; nincs oly rossz könyv, melyben semmi jó *nem találtatnék*. Pr. Előszó. VII. | Semmi jó nincs, mely alkalmatlansággal elegyítve *nem volna*. Pr. 730. | Senki sincs, ki *nem volna* . . . | Kicsoda oly jövevény az Isteni dolgokban, hogy *nem tudná*? | Lehetetlen, hogy buzgó szeretetire *nem gerjednénk*, ha . . . Pr. 94. | Ő-rajta nem múlik, hogy szükséges segítséget *nem adna*, csak mi akarjuk venni. Pr. 167. | Ha oly orvos támadna, ki bizonyosan mondhatná, hogy soha meg nem hal, a' kit ő orvosol: vallyon ki *nem kívánkoznék* e'hez? ki *nem akarna* ennek kedvébe jutni? Pr. 454. | Ki látott oly méltóságra jutott embert, ki nagyobra *nem kívánkozott* és *igyekezet volna*? Pr. 323.¹⁾

b) Tagadás *míg*-gel kötött mondatban.

Míg-gel (donec) kötött időhatározó mellékmondatokban, melyek állító főmondattól függenek, a *nem* tagadó szócska néha előfordul, néha meg elmarad, pl.: Addig kellett a hóhér kezében lenni, *míg* adósságát *meg nem fizeti*. Pr. 1047. | A Medve . . . goromba kölykeit addig nyalogattya, *míg* valami formát *nem ad* nékik. Pr. 193. | És meg-haragudván az Ura, adá ötet a hóhérok-nak, *míg* az egész adósságot *meg-fizetné* (= donec redderet universum debitum) | (A három királyok) mind addig keresték, *míg fel-találták* Christust. Pr. 187.

c) Tagadás *sem*-mel.

A *sem* (=is nem) tagadó szót illetőleg a következőket kell megjegyeznünk:

a) az egyszeres *sem*-et sok esetben úgy használja, mint a mai irodalom, pl.: Azt *sem* tudgya, hány foga van. | Azt *sem* tudgyák, töké vagy túrós éték.

β) A *sem* leggyakrabban *is nem* helyett áll. Ez oly esetekben történik, midőn az *is*, mely egy föltétes mondathoz tartozik, a

¹⁾ Meg kell említenem, hogy egy pár esetben a *nem* fölszólító móddal áll, mint: Lehetséges az, hogy *nem* tellyességgel a gyönyörűségért *együnk*: *nem* mind addig *együnk*, *míg* a gyönyörűség volna. — A szolga vígan, és *nem* vonakodva *fáradgyon* ura dolgában. Pr. 274. — *Nem* így, Atyám-fiai; *nem* így *cselekedgyünk*. Pr. 653. (Ezek föltétlen tagadások ugyan; de azért *ne*-nek kellene állania). Az ilyen esetek, hogy a *nem* fölszólító móddal áll, a ritkaságok közé tartoznak s Pázmány szabályát, mely száz és száz esetben érvényesül, meg nem dönthetik.

főmondat *nem* tagadó szócskájával szomszédságba kerül. Ez pedig úgy lehet, ha a föltétes mellékmondat előtte áll a főmondatnak; pl.: «De ha nap-estig szóllanék, *sem* győzném elő-számlálni». Pr. 807. (Ezt ma közönségesen így mondjuk: De ha nap-estig szólanék *is*, *nem* győzném előszámlálni. Ha a főmondatot első helyre teszszük, a *sem* fölbomlik *is nem*-re: *Nem* győzném előszámlálni, ha nap-estig szólanék *is*). | «Ha mind a világ gyalázna, *sem* gondolnék vélle». | Tamás azt mongya; hogy, ha szemével láttya Christust, ha vélle beszél, vélle észik iszik, *sem* hiszi, hogy feltámadot. Pr. 580. | Ha a mennyei Angyalok búzgó szerelme bennünk volna, *sem* adhatnánk méltó hálákat.

Még egy mondatban *is sem*-be olvad az *is nem*, pl.: A Sz. Irás *sem* egy helyen mondgya (= a sz. Irás *is nem* egy helyen mondja).

Hogy mennyire szereti az *is nem*-et egybeolvasztani, még jobban bizonyítja azon sajátság, hogy az „*ugyan is*“ állító szónak *is*-je *nem* mellett evvel összeolvad, pl.: Mert *ugyan sem* egyébért hozot Christus tüzes törvényt: hanem hogy szívünket . . . felgerjesztené. Pr. 998. (= Mert *ugyan is nem* egyébért. . .) | Mert *ugyan sem* illik a'hoz a nagy palota, kinek ezennel hat-lábní sírba kel tétetni: mert *ugyan sem* méltó, hogy senki abban kevéldedgyék, a' mivel Istentül büntetődött Pr. 107.

γ) Sokszor *is — nem* áll *sem* helyett, azaz, mikor az *is* távol esik a *nem*-től, nem olvasztja őket egybe, holott ma egybevonjuk; pl.: Magok *is* az új tanítók *nem* tagadhattyák (= magok az új tanítók *sem* tagadhatják) | Christus azt igéri, hogy a pokol kapui *is* azt meg *nem* győzik (= hogy a pokol kapui *sem* győzik azt meg).

δ) *is* áll *sem* helyett mindig, mikor ma kétszeres tagadás van a mondatban. Midőn valamit különös nyomatékkal akarunk tagadni, kettős tagadást használunk; t. i. *nem*-mel tagadjuk az ígét, *sem*-mel pedig azon mondatrészt, melyet ki akarunk emelni, pl.: Ezt *nem* tudja még atyám *sem* — Ezt *nem* mondom meg legjobb barátomnak *sem*. — Pázmány ilyen esetben csak *egyszer* tagad, az ígéné, a nyomatékkal kiemelendő mondatrészt pedig *is*-sel állítja, pl.:

Ebben, azt itílem, *nem* akadoznak az újítók *is*. K. 200. | Eszekbe juttattyák, hogy Isten *sem* akarta rontani még amaz igen bűnös Sodoma lakosít-*is*. Pr. 869. | *Nem* feszítettek akár-mely

nagy vétekért-is. | *Nem* láthat világosság-nélkül az egészséges szem-is. Pr. 366. | *Nem* hitte maga-is, a mit predikállot. K. 106. | *Nem* hisznek magoknak is. K. 720.

Ha a kiemelendő mondatrészt eleibe teszszük az igének, megszűnik a kettős tagadás, az ige mellől a *nem* elesik, pl.: maga *sem* hitte — magoknak *sem* hisznek. Pázmánynál azonban az ige hátrább helyezésével az *is* a *nem* mellé kerül: maga *is nem* hitte, s így összeolvad s lesz önála is: maga *sem* hitte.

d) Tagadás *sem—sem*-mel.

a) Kétszeres vagy többszörös *sem*-mel összevont mondatban tagadunk. Ilyenkor a *sem* mint második tagadó szerepel a *nem* mellett. A *nem* az ígét tagadja, a *sem—sem* pedig az összevont mondat külön álló részeiben valamely mondattagot (alanyt, tárgyat, határozót vagy az állítmányt is, ha ez név). Összevont tagadó mondatban tehát *nem*-mel mindig *sem—sem* áll viszonyban (a *sem*-ek képezik mintegy satelleseit), *nem* pedig *se-se*, mely a *ne* tiltónak viszonyosa. Példák:

Nincs Istennek *sem* job, *sem* bal keze Pr. 669. | *Sem* templomok, *sem* papi fejedelmek, *sem* áldozattyok *nincs* a Sídóknak. Pr. 852. | *Sem* gyakrab, *sem* hosszszab, *sem* veszedelmesb harczolásunk *nincsen*, mint a bújaság ellen. Pr. 342. | Az újítók hitinek fundamentomi-szerént oly szabadoson élhetnének (az emberek), mint-ha *sem* pokol, *sem* meny-ország, *sem* Isten, *sem* ördög *nem* volna. K. 227. | Mikor a gonoszságra vetemedet váras *sem* Christus köny-húllatásával *nem* lágyúlna; *sem* Istennek hosszszú várásával *nem* jobbúlna. Pr. 846. | (Ilyenkor ember) *sem* függőben *nem* hagyhattya választását, *sem* a pokol úttját *nem* választhattya. Pr. 334.

β) *sem — sem* áll mindig *se nem — se nem* helyett (vagy *sem nem — sem nem* helyett), pl.:

Noha úgy elverték sokszor, hogy csontyai kilátezottak: *de sem* sirt, *sem* könyörgöt senkinek. Pr. 845. (ma így mondjuk: *se nem* sirt, *se nem* könyörgött). | Meg-ége a templom, melynél csudálatosb épületet *sem* látot, *sem* hallot ember. Pr. 848. | Valaki minden napját úgy rendeli, mint-ha az volna tellyes élete, *sem* fél, *sem* kíván semmit felettéb. Pr. 594.

B) A tiltás.

A tiltás szót itt tágabb értelemben vesszük, kiterjesztvén mind azon esetekre, melyekben a *ne* és ennek viszonyosa *se* és *se* — *se* előfordul.

A *ne* csak egy igemóddal áll, a fölszólítóval (régii elnevezés szerint: kötő és parancsoló móddal). Ezen fölszólító móddal oly elválaszthatatlan rokonságban van, mint a *nem* tagadó szócska (föltétes tagadásnál) a föltétes móddal.

a) Az egyszerű tiltás *ne* szócskával úgy történik, mint manap; pl.: *Ne* hidgye senki, hogy ellensége *ne* találkozzék. Pr. 119. | Egyik parancsolat tilalmazza, hogy ellenségünket *ne* gyűlöljük. Pr. 119. | Nem tiltya Isten, hogy gyalázatunkat és boszunkat *ne* keressük törvényes bíránk-előt. Pr. 125. | *Ne* csak *ne* lásson, de *ne* hallyon illetlen szókat a leány. Pr. 1099. | Ki *ne* csudálkozzék azon?

b) Többszörös tiltásnál a *ne* szócskával *se*, és *se*—*se* áll viszonyban (oly módon, mint a *nem*-mel *sem* — *sem*); pl.: Juliánus el-fogá a Keresztyényeket, hogy *ne* tanulják, *se* tanítsák a böles tudományokat. Pr. 283. | *Se* szépségekben, *se* úrok szerelmében *ne* bízzanak az aszszonyok. Pr. 245. | Oly álhatatos akarattal cselekedgye (ember) a jót, hogy *se* gonosz *se* jó szerencsétül, *se* szegény *se* gazdag állapotúl . . . a jóságtúl el *ne* vonyattassék. Pr. 307. | *Se* emberi tekintet, *se* király félelme, *se* úti veszedelem, *se* fáratságos költség, *se* egyéb akadék meg *ne* tartóztasson a kereséstől. Pr. 187.

E pontot illetőleg is találunk néhány — de aránylag igen kevés kivételt, mint: A részeg méltó volna, hogy senki velle *ne* ennék, *se* nyájaskodnék. (Itt a *se* föltétes móddal áll.) Pr. 232. | *Sem* emberi félelem és gyalázat, *sem* ördögi incselkedés és csalogatás, *sem* világi hizelkedés és hatalmaskodás el *ne* vonnyon Istenünktül. (Itt *sem* áll *se* helyett.) Pr. 334.

c) Végül megjegyzendő, hogy oly mondatokban, melyek specialiter óhajtást fejeznek ki, a tiltó *ne* óhajtó móddal áll, pl.: Adná Isten, ezt példákkal *ne* próbálnók. Pr. 1109—10. | De bár semmi külső nyavalyánk *ne* vólna. Pr. 1120. | A gonosz-tevő azt akarná, hogy *se* tömlöcz, *se* pokol *ne* vólna. K. 505.

B) A mondatkötés.

Mint hogy Pázmány a főmondatok egymás mellé rendelésében nem különbözik a mai szokástól, ennél fogva a kapcsolt, választó, ellentétes és következtető mondatokról nem szükség külön szólnunk. De annál több mondani valónk van a mellékmondatokról, a melyeknél igen sok latinismust tapasztalunk. A legszembeötlőbb eltéréseket a következő pontokba foglaljuk:

I. A tárgyi mellékmondat; II. a jelző mondat; III. a határozó mondatok; IV. a föltétes mondat; V. a kérdő mondat.

Szólunk végre ezen szakasz végén VI. a szórendről és VII. az idegenségekről.

I. A tárgyi mellékmondat.

A tárgyi mellékmondatokról azt kell megjegyeznünk, hogy ezek mindig *hogy* kötőszóval állanak (soha *miszerint*- vagy *mikép*-vel) ¹⁾. Az igemód azonban sokszor latinosan a föltétes, mint:

Szent Gergely is régi szokásnak írja, *hogy* a szent helyeken szent képeket *írnának*. K. 1027. | Panopion szolgája, midőn látná, *hogy* úrát ágyában meg *akarnák* ölni, ki-bocsátá őt az ajtón. Pr. 521. | Vóltak oly tanítók, kik azt kivánták Tanítványoktól, *hogy* Iskolájokban egy-néhány esztendeig csöndes halgatásban *lennének*. Pr. 203. | Pythagorás hét esztendeig nem szenvedte, *hogy* *szóllanának* Tanítványi, hanem azt akarta, *hogy* ennyi esztendők forgásában csak *halgatnák* az ő tanításit. Pr. 203.

II. A jelző mondatok.

1. A jelző vagy melléknévi mondatok használatát illetőleg azon sajátságot kell kiemelnünk, hogy ezekkel a főmondat igen gyakran összeolvad, oly formán, hogy a főmondat egy része a mellékmondat vonzottjává lesz. Ezen eset akkor áll be, midőn a főmondat valamelyik része mellett a mutató névmás mint jelző áll, mely jelző mondatot vonz maga után. Ilyenkor a mutató névmás elmarad s helyét a vonatkozó névmás foglalja el, mely

¹⁾ Alanyi mellékmondatoknál is *hogy* a kötőszó. A manap használt *miszerint* és *mikép* Pázmánynál egyszer sem fordulnak elő mint kötőszók.

azonban a jelzett főnevet magával vonzza azon esetben, melyet a relativ mondat igéje kíván. Példák:

„*A' mely tanítványt szeretet Jesus, titkoslátása kezdetin nyolczszor nevezi Angyaloknak az egyházi embereket.*» Pr. 914. (E helyett: *Azon tanítvány, kit Jesus szeretett, titkos-látása kezdetin stb.*) | „*A mely halotrúl a mái Evangelium emlékezik, idejének virágzó szépségében, ifjúságának erejében volt.*» (visszaállítva: *Azon halott, kirúl a mái stb.*) | „*Valami-némü ígéretekkel kötötte magát Isten, hogy az Anyaszentegyház-ellen az ördög gyözödelmet nem véssen, . . . azok mind el-olvadnak, ha . . .*» K. 459. (visszaállítva: *Mind azon ígéretek, melylyekkel kötötte magát Isten, hogy stb.*) | «*Mit mongyunk Sapriciusrúl? kit mikor a keresztyén hitért megfogtak volna, álhatatosan marada az igazságban.*» Pr. 863—4. (= *ki, mikor őt a ker. hitért megfogták.*) | *De a' mely szolgálattal kedvet találunk Istennél, lelki munkákat kíván az leg-főképpen.* Pr. 878. (= *De azon szolgálat, melylyel kedvet találunk Istennél, stb.*) | „*A' mely kínokat a Júdás árultatása készítet Christusnak, azokat Urunk Attyátul adot pohárnak nevezi.*» Pr. 884. (= *Azon kínokat, melyeket stb.*)

2. Második sajátsága abban áll, hogy az *a ki* és *a mely* vonatkozó névmások helyett többnyire a *valaki* és *valamely* határozatlan névmásokat használja. Ez olyankor történik, midőn a vonatkozó névmás magán (nem mint jelző) álló mutató névmásra vonatkozik. A mutató névmás ilyen esetekben többnyire el van hallgatva (mint egyéb nyelvekben is, pl.: ille, qui = qui; derjenige, welcher = wer):

Valaki gyűlöli fele-barátyját, lelki setéségben vagyon (= *Az, a ki* gyűlöli stb.). Pr. 119—120. | Lelki halálban vagyon, *valaki* nem szereti fele-barátyját. Pr. 123. | Szeressed az Istent; mert *valaki* őtet szereti, azt ő-is szereti. | A választástul neveztetik . . . haereticusnak, *valaki* a hit dolgában meg-veti az Ecclesia tanítását. K. 1034. | *Valaki* világi gyönyörűséget keres, lelke-szaggató és szíve-rágó férget szerez. Pr. 324. | A mennyei tűz és szélvész mind el-hánta, *valamit* az éppítéshez készítettek volt. Pr. 849. | *Valamely* bíró örül az ajándéknak, igazat nem ítélhet.

Ezekhez hasonló példák minden lapon találhatóak.

III. A határozó mondatok.

A határozó mondatokról következő sorban szólunk: 1. az időhatározó, 2. a helyhatározó, 3. az okhatározó, 4. a célhatározó, 5. a következményes, 6. a hasonlító mondatokról.

1. Az időhatározó mondatok.

Az időviszonyt jelölő mondatokat Pázmány részint magyarosan, részint latinosan, azaz föltétes móddal köti, mint a következő példák mutatják:

Magyarosan kötött mondatok.

Egyidejűséget jelentők: „*Mikor* a hetven Sidó Vének Ptolemaeus királynak *meg-mutaták* az Isten könyvét: azt mongya József, hogy a király *sirt* örömében.“ Pr. 383. | *Mikor* a sz. Barnabás testét . . . *fel-találák* Cyprusban: mellyén *találák* a sz. Máté Evangeliumát. Pr. 383. | *Mikor* a Jairus leányát *fel-támasztá*, azt *hagyá* szüleinek. | *Mihent* a Váras-alá *érkezek* Titus, egy-néhány erős csatákon kárt *valla* népében. Pr. 846. | Bálák ajándékkal *vevé* reá Balaamot, *hogy* az Isten népét *meg akará* átkozni (hogy = midőn). Pr. 357.

Előidejűséget jelentők: *Minék-utánna* a maga ruhájába *öltözteték* Christust . . . : vállára *adák* a nagy keresztet. Pr. 506. | *Minék-utánna* Istennek *ajándékoztuk* akaratumkat . . . *kivántatik*, hogy más úton járjunk. Pr. 188.

Utóidejűséget jelentők: *Minék-előtte* a várast *meg-vette* Titus, tanácsot *tartott*. Pr. 848. | Senkinek ot (Meny-országban) helye készen nem vólt, *minék-előtte* Christus oda nem *ment*. Pr. 671. (Megjegyzendő, hogy a két utóbbi példa a ritkaságok közé tartozik; a Predikációkban alig fordul többször elő).

Latinosan kötött mondatok.

Egyidejűséget jelentők: *Mikor* Judás . . . közel *jöne*, nem *rejtezek* el Christus (= quum adpropinquaret). Pr. 490. | *Mikor* azért ilyen félelemmel *meg-indúlt* vólna Jesus, azt *hagyá* tanítványinak. Pr. 489. | *Mikor* fárártig *taglották* vólna Christust, . . . *el-oldák* az oszloptúl. Pr. 501. | *Mikor* Constantius *meg akarná* ismérni, kikhez *bizhatnék*: *meg-parancsolá* . . . K. 1050.

Előidejűséget jelentők: *Minék-utánna* bársonyba *öltöztették* vólna a mi királyunkat, a tréfárúl *keserves mulatságra menének*.

Pr. 502. | *Minek-utánna* az Istennek győzedelmes Bajnaka, sz. Dávid, . . . diadalmason *visszatért-vólna*: . . . seregekkel *mentek* eleibe. Pr. 560.

Utóidejűséget jelentők: *Minek-előtte* tanuságunk második részéhez kezgyünk (= *priusquam incipiamus*). Pr. 220. | *Minek-előtte* az Ecclesianak jeleit *meg mutassuk* (= *priusquam ostendamus*). Kal. 737. — (Jegyzet. Ezen latinus használat igen gyakori).

Nem mulaszthatom el, hogy e helyt meg ne jegyezzem, hogy az időhatározó mondatoknak ezen latinus használatával még ma nap is igen gyakran találkozunk, még pedig legjobb íróinknál és szónokainknál is.

2. A helyhatározó mondatok.

A helyhatározó mondatok használatát illetőleg nem tapasztalunk eltérést a mai szokástól; pl.: Igy vagyon a gonoszok dolga; *ot* félnek, *a' hol* félni nem kellene; *ot* futnak, *a hol* nem kergetik: *ot* rettegnek, *a' hol* bizakodni kellene. Pr. 181. | *Oda* hajl szive, *a' hová* néz szeme. Pr. 1103. | *Ot* fáj, *a hol* tapogattya. Pr. 861.

3. Az okhatározó mondatok.

Az okhatározó mondatoknál ezen kötőszókat használja: *mert*, *mivel*, *mivel-hogy*, *minthogy* és *hogy* (de soha *miután*).

Itt csak arra nézve hozok fel néhány példát, hogy a *hogy* is okkötő; pl.: Azért kel szeretni fele-barátunkat, *hogy* igaz; vagy azért, hogy igaz légyen (hogy = *mivel*). | Cham szolgává téteték, *hogy* attyát meg-csúfolta vala (= *mivel* attyát . . .) Pr. 210. | Emlekezem rövideden az egész Sidó Nemzet romlásarúl, melybe azért estek, *hogy* látogatások napját meg nem ismerték. Pr. 844. Pr. 963.

4. A célhatározó mondatok.

A célhatározó mondatokra nézve azt kell megjegyeznünk, hogy 1-ször a kötőszó mindig *hogy* (soha *miszerint* vagy *mikép*); 2-ször *hogy* igeidő és igemód tekintetében részint magyarosan köt (fölszólító móddal = jelen idővel kötő módban); részint latinosan (föltétes móddal = félmúlttal kötő módban).

Magyaros használatú mondatok:

Számláld-elé gonoszságodat, *hogy megigazuly*. Pr. 427. | *Hogy* a világi alkalmatosságokat annyira *ne böcsülljük*, ... a mi Istenünk igen meg-könnyebbité a világi nyomorúságokat. Pr. 101. | *Hogy* a szemérem *meg ne tartóztasson*, eszünkbe jusson, hogy ... Pr. 427—8. | *Hogy* a penitencia tellyes *légyen*: a Gyöntő-atyá tartozik büntetést adni. Pr. 428. | *Hogy* annál-is nagyobb csudánk *légyen* ezen: két dolgot kel meg-gondolnunk. Pr. 408.

Latinos használatú mondatok: Vitellius ... *hogy* gyomrát *üresíténé*, egy-néhányszor okádot napjában. Pr. 432. | Panopion szolgálja le-konzoltatá magát, *hogy meg-mentené* úrát. Pr. 521. | Isten Sámuelét az Isai házába küldé, *hogy* egyet fiai közül királyságra *kenne*. Pr. 855. | Sz. István arra választaték az Apostoloktól, *hogy* az özvegy aszszonyokra gondot *viselne*. Pr. 118. | A Szentek tömlöczébe maga akart menni; *hogy* ebben-is eleget *tenne* a Profecziának. Pr. 562.

Jegyzetek: 1. Oly czélzatos mondatokban, melyekben félelem vagy valamitől tartás van kifejezve, s melyekben *ma nehogy* kötőszót szoktunk használni, Pázmánynál mindig *hogy*—*ne* áll (soha *nehogy*): Fussunk hamar, *hogy* reánk *ne* szakadgyon a förödő. Pr. 133. | Én testemet szolgálat-alá fogom, *hogy* talám Istenül el *ne vettessem* (= *ne forte reprobis efficiar*). K. 956.

2. Néha latinosan jelző mondatot használ célhatározó helyett, mint: Nicodémus száz font Mirrát és Aloet vásárlot, *mellyel* az Urunk holt testét *meg-kenné* (= *hogy* azzal ... *meg kenje*). Pr. 188.

5. A következőményes mondatok.

Következményes mondatokban a kötőszó mindig *hogy*, az igemód többnyire jelentő; de néha latinosan föltétes; pl.:

Ugy fél (a gyermek), *hogy* csak *ki nem üti* a nehézség. | Anynyi halat fogot (Péter), *hogy* ... hajója csak *el nem merült*. Pr. 756. | Ugy el-verték sokszor, *hogy* a csontyai *kilátczottak*. Pr. 845. | A mi kegyelmes Istenünk-is úgy el-feletkezet volt juhairól, *hogy* mind egyyig farkas torkába *vesznének* (latinus). K. 806.

6. A hasonlító mondatok.

Pázmány hasonlító mondatai abban különböznek a maiaktól, hogy más kötőszókat használ. Különösen szembeötlő, hogy a

mint kötőszót igen ritkán használja. A következő pontokból megismerhetjük Pázmány eljárását.

a) A főmondat középfokú neve után a mellékmondatban a hasonlító kötőszó többnyire *hogy-sem*, igen ritkán *mint*; pl.: *Jobb nekem a földet meg-vetnem, hogy-sem Meny-országot el-vesztem.* | A hegyeket *gyakrabban* üti a meny-kő, *hogy-sem* a tér-földet. Pr. 83. | *Inkáb* meg-hallunk, *hogy-sem* vétkezzünk. | *Tartozunk* mindenünket elveszteni *inkáb*, *hogy-sem* vétkezni. Pr. 363.

b) Midőn tagadó főmondatban az *egyéb* határozatlan névmás áll, a mellékmondat kötője mindig *hanem*; pl.: A bűn *nem egyéb*, *hanem* Isten parancsolattjának meg-szegése. Pr. 700. | *Nem egyebek* a szók is, *hanem* jelek. K. 1023. | A bálvány *nem egyéb*, *hanem* hamis istenek hasonlatossága. | Az ifiak *alig* találnak *egyéb* vizsgáztatást, *hanem* hozzájuk hasonlók nyájaskodását. Pr. 928.

c) Egyéb hasonlítások *mennél—annál* és *mentül—annál* kötőszókkal történnek, pl.: *Mennél* valaki gyarlóbb és erőtlemb, *annál* könnyebben fog rajta a harag. Pr. 782. | *Mentül* valaki nagyobb szentségben ált, *annál* több és gyakrabban betegségekben kínlódott. Pr. 878—9.

d) Néha a *mint* kötőszó el is marad: A ki mást kényszerít bor-italra, *nem oly nagyot* vétkeznék, ha barátja testét fegyverével vagdalná: *mennyit* vétkezik, lelkét meg-ölvén a részegség-által (= *mint* a mennyit, *mint* a mekkorát). Pr. 220. | Ezer annyit *nem tud*, a mennyit *tud* (= *mint* a mennyit). Pr. 1167.

IV. A föltétes mondatok.

A föltétes mondatokat nagy részt a mai szokás szerint használja. Az igemód jelentő, ha a föltevés bizonyos; ellenben föltétes, ha a föltevés bizonytalan vagy lehetetlen; pl.:

Senki boldog nem lehet, *ha fél* és *retteg* állapottya el-vesztésén. | A tövisset, *ha* terjesztett tenyerünkön *tartyuk*, *nem* lyuggat, de *ha szoríttyuk*, vért bocsát. Pr. 355. | *Ha* az isteni Bölcsesség meg *nem magyarázná*, micsoda az ártalmas Tövis, *ki hinne*, hogy Tövis a Gazdagság? Pr. 353. | *Ha* Istenünk szolgálattjára csak Testi munka *kivántatnék*, . . . egészségesen *tartana* Isten mindeneket. | Utálatos a részegség, *bár* ugyan semmi egyéb vétek ebből ne eredne-is (bár = habár). Pr. 217. | Alázatosok *nem* lehetünk, *hanem-ha* a kissebítést csendesz szüvel tűrjük. Pr. 87.

Igen gyakoriak nála a *ha ki*-vel kezdődő föltételes mondatok, melyek a latin *si quis* (= *si aliquis*, ha valaki) módjára készültek s egyszerű jelző mondat helyett állanak; pl.: *Ha ki* méltó büntetést it nem szenved, Purgatoriumban ostoroztatik (ha *ki* = a *ki*). | *Ha ki* tréfás hazugságot mond, nem annyira vétkezik, mint stb. | *Ha ki* a Farisaeust és Publicanust a Templomban látta volna; *ha ki* mind kettőnek szavát hallotta volna: vallyon nem nagyobra böcsüllötte volna-e a Farisaeust? Pr. 855.

V. A kérdő mondatok.

Az egyenes kérdésre nézve nem tapasztalunk eltérést a mai szokástól; azonban a mellékes vagy föltételes kérdéstilletőleg a következőket kell megjegyeznünk.

a) Föltétes kérdő mondatokban az *-e* kérdőszócska gyakran elmarad, pl.: Nem tudom, *ha* a Patriarkának győzhetetlen szűvén, vagy a gyermek engedelmisségén *álméllkodgyam inkább?* (= *álméllkodgyam-e inkább*). Pr. 207. | Itélje meg, a kinek esze van, *ha jónak kel azt mondani*, a mivel Istent meg-győzi a halandó ember? (= *ha jonak kell-e azt mondani*). Pr. 1130. | Ők tegyenek itéletet, *ha* a Szent Irás-szerént *tanít* vagy az ellen? (ha *tanít-e*). K. 671.

b) Néha mellékes kérdő mondatot használ föltétes mondat helyett, pl.: *Fiaid vannak-e?* gyermek-korokban tanítasad és egyengessed őket (= *ha fiaid vannak*). Pr. 197. | *Fogyatkozot állapat volt-e*, egy pusztában éhezni? de az ördögöt meg-győzni, isteni felségnek jelensége. *Gyarló dolog-e* fáradni, éhezni, szomjuhozni? de isteni hatalom fénylet abban, hogy kevés kenyeret sokká szaporítot? (= *ha fogyatkozott állapat volt, éhezni — ha gyarló dolog fáradni*). Pr. 179.

VI. A szórend és mondatrend.

A szórend Pázmánynál általában egyezik a mai használattal; de mégis kiemelendőknek tartjuk a következő jelenségeket.

a) A birtok előtte áll a birtokos névnek, mikor a mondatbeli hangsúly a birtokon van; pl.: Heli tudta a *vétkét* fiainak. Pr. 192. | Azt-is agyon verte egy *oszlopa* a mostoha-anya koporsójának. Pr. 247. | Mikor a Szent Irás *gyökerét* és *fundamentumát*

akarja ismertetni valamely tekéletes jámborságnak. Pr. 335. | Minden hadakozó *fegyveri*, minden asztolok *edényi*, minden házi *ékességi* Salamonnak finom aranyból voltak. Pr. 850—1. | Nem csak arrúl kel gondolkodni, mint találja *kedvét* Istennek. | Meghallátok, Keresztyének, mely böcsülletes *méltósága*, mennyi csudálatos *haszna*, minemü felséges *ereje* vagyon a Mennyei Mustármagnak, a tekéletes Jóságnak. Pr. 376.

• b) A *pedig* és *azért* kötőszók mindig a mutató névmás mellett állanak, ha ez mint jelző áll valamely név mellett. (Mai szokás szerint a név után állanak); pl.: Ezek *pedig* a külső szorgalmatosságok az isteni dolgoktól meg nem tartóztatták. | Ez *pedig* az elégedés únakozás-nélkül léssen. | Ebben *pedig* a harcban ha veszünk, lelkünket vesztyük. | Ez *azért az exceptio* annyi. | Ez *azért a félelem méltón* ébreszti késedelmességünket. Pr. 338. | Ezt kel *azért az ál-orczát* levonni (= azért ezt az ál-orczát le kell vonni). K. 554.

c) Az *is* kötőszónak elhelyezésében *is* néha eltér a mai szokástól. Mikor a mutató vagy visszatérő névmás jelzőképpen áll, az *is* ezen névmások után következik; pl.: *Ez is* a fényes csillag le-esék az Egekből. Pr. 858. | Magára vette *ezt-is* a szomorúságot. | Kin *magu-is* Caifás csudálkozék. Pr. 496.

Sajátságosak a következő példák: Dávid ellene-támadot gonosz *fiát-is* Absolont tehetsége-szerént óltalmazta. Pr. 120. | Akármit kenny *mi-reánk-is* (= akármit kenny is mi reánk).

d) Az *is* kötőszó néha egészen el-marad; pl.: Ne csak keressük Istenünket, hanem ajándékokat mutassunk néki. Pr. 187. | A sz. Próféták *pedig* nem csak mennyei harmatnak, hanem Békeség fejedelmének nevezték Christust.

e) Hasonlításoknál a főmondatban az *inkáb* többnyire az utolsó helyet foglalja el s így szomszédságába jut a *hogy-sem*-nek, melyen a mellékmondat kezdődik; pl.: A tyúk fiai oltalmáért meg-öletli magát *inkáb, hogy-sem* fiait oltalmazatlan hadgya. | Tartozunk mindenünket el-veszteni *inkáb, hogy-sem* vétkezni, Pr. 363. | Hogy Susánna gyalázatos halált akart szenvedni *inkáb, hogy-sem* vétkezni, oka az. Pr. 335.

f) Néha, a mai szokástól eltérőleg, az úgynevezett igekötőt nem választja el az igétől; pl.: Nem tudván mely órában *kiszó-líttatunk* a világból (= szólíttatunk ki a világból). | Ha job sze-

münk meg-botránkoztat, *ki-vájjuk* és *el-vessük*. (= vájjuk ki és vessük el). Pr. 159. | Azért *mongya* sz. Pál, hogy a világi szenvedésink nem *egybe-vethetők* a büntetéssel, melytől félünk. (= nem vethetők egybe). Pr. 163.

g) Hasonlító mondatokban, ha a határozatlan névmás *valaki* az alany, ez, a mai szokás ellenére, közvetlenül a *mennél* kötőszó után áll; pl.: *Mennél valaki* gyarlób és erőtlemb, annál könnyebben fog rajta a harag. Pr. 782. | *Mentül valaki* nagyobb szentségben ált, annál több és gyakrabban betegségekben kínlódot. Pr. 878—9.

h) A *csak nem* elhelyezése is sok esetben különbözik a mai szokástól; pl.: (A gyermek hol-mi apró marczonaságtól) úgy fél, hogy *csak* ki *nem* üti a nehézség: (hogy csak nem kiüti a nehézség). | Péter annyi halat fogot, hogy hajója *csak* el *nem* merült. (= csak nem elmerült). Pr. 756.

Sajátságos szórendi jelenséget találunk a következőkben: *Csak nem hasad ketté* feje (= csak nem ketté hasad). Pr. 220. *Csak nem halna szomjan* népe (= szomjan halna). K. 62. | Azokról sem kel szólnunk a Traditiókról. K. 567.

i) Végül meg kell emlékeznünk a *mondatrend*ről is. A mondatok elhelyezésében Pázmány keveset különbözik a mai szokástól; ritkán találkozunk ilyen jelenséggel, milyen a következő:

Mikor az el-veszet embert, kegyelmébe végezé hogy vegye az Atya Isten . . . (= Mikor az Atya Isten elvégezé, hogy kegyelmébe veszi az el-veszett embert . . .) K. 480.

Egy sajátosságát azonban, mely igen gyakran ismétlődik, kiemelendőnek véljük. Ez pedig az, hogy tárgyi mellékmondatoknál a főmondatot közbeszurja, oly formán, hogy a mellékmondatnak azon részét, melyet kiemelni akar, a főmondat elé helyezi; pl.: *Nappal, írja Szent János, hogy környékeztetet az Ecclesia*. Pr. 279. | *Az apró csepegések, azt írja a Bölcs, hogy el-rontyák a nagy házat*. (Ezt ma így mondjuk: Az apró csepegések — írja a Bölcs — elrontják a nagy házat). | *A világ romlása előtt, azt mongya Szent János, hogy hétszer fájnak készülöt az Angyalok*. Pr. 6. (= A világ romlása előtt — mondja sz. János — hétszer stb.) | *Ezt a haragot, azt írja Szent János, hogy Isten hét csészében tartya*. Pr. 6. (= Ezt a haragot — írja sz. János — Isten hét csészében tartja).

Sajátságos ez a példa: *És nem csak az egész Sidóságra, vak-ságot mond Jeremiás, hogy száll a Krisztus jövedele-után, hanem Ezechiél azt írja . . . K. 678.*

VII. Idegenségek.

Idegenségek alatt értjük a latinismusokat és hebraismusokat, melyektől Pázmány nem tudott egészen menekülni, valamint kortársai sem. Ezen idegenségek azonban korántsem oly nagy számúak, hogy eredeti jó magyarságán észrevehető csorbát ütnének. Külömben a mi a latinismusokat illeti, ezek annyira belefészkeltek magokat írott nyelvünkbe, hogy tőlük máig sem tudtunk szabadulni. Hasonlítsuk csak össze Eötvös műveit Pázmányéival s azt találjuk, hogy az éppen olyan latinosan köti a mondatokat, mint Pázmány. Újabb íróinknál a latinismusokhoz hozzájárul még egy sereg germanismus, melyektől Pázmány és kortársai legalább mentek.

A) Latinismusok.

A legszembeötlőbb és leggyakoribb latinismusok a mondatkötésben fordulnak elő. Láttuk már az igemódok használatáról szóló fejezetben, továbbá az egész mondatkötésen át, hogy az igemód és igeidő alkalmazásában sokszor a latin nyelv szokását követi. Ezekről tehát másodszer is szólni fölöslegesnek tartván, még csak a szóvonzati latinismusokat kell felemlítenünk. Ezek száma igen csekély, mint az itt felsorolt esetek mutatják.

Aránylag gyakrabban az, hogy a *találni* igét szenvedő alakban latinosan használja; pl.: Nagyobb kárhozatunk leszen, ha a barmoknál *oktalambak találtatunk* (= oktalambaknak: si brutis insipientiores inveniamur). Kal. 13. | Ha ő-néki *híladatlanok találtatank*. Pr. 1066. | Mennél nagyobb Szentek voltak, annál *szorgalmatosbak találtattak* a hál'adásban. || *Mértékét* a jóságoknak az ember okosságát *ismérték* (= mértékéül: mensuram virtutis rationem agnoverunt.) Pr. 308. | *Gyakorollya a sakramentumokat* (= gyakran járul a szentségekhez: frequentat sacramenta.) Pr. 792.

B) Hebraismusok.

Ismert dolog, hogy a héber nyelvben melléknevek nincsenek s ezek értékét a mi nyelvünk birtokviszonyához hasonló szer-

kezet (status constructus) fejezi ki. Pl. : e helyett «gonosz fiú, filius iniquus», a héber azt mondja : «a gonoszság fia, filius iniquitalis». A görög és latin szentírás tele van ilyen hebraismusokkal, minthogy a fordítók a lehető leghívebben, betű szerint iparkodtak a héber szöveget visszaadni. A latin szentírás révén, mely az egyházi embereknek kézikönyvévé lett, átszivárogtak ezen hebraismusok az egyház latin nyelvébe is, úgy hogy a theologicus írónál elég gyakran találhatók. Ebből az következett, hogy, midőn a latin képzettségű egyházi emberek anyanyelvükön írtak, nem tudtak a már vérükbe avott hebraismusoktól egészen szabadúlni.

Ilyen hebraismusokra bukkanunk imitt-amott Pázmány műveiben is, pl. : A mihez nem juthatnak (a világ-szeretők), az után szakad *kivánságok nyughatatlansága* (= nyughatatlan kivánságuk) Pr. 324. | Mikor nevededik a kisértet, öregbedik és sokasodik az ő *segítségének bévelkedése* (= az ő bévelkedő segítsége). Pr. 403. | Serkenti restségünket az ő *szolgálatának serénységére* (= serény szolgálatára). Pr. 336. | Ő-tőlők várta és vette Isten az *áldozatok* és egyéb Isteni *szolgálatok engedelmességét* (= engedelmes áldozatokat és . . . szolgálatokat). Pr. 852. | Az ő *szolgálatyának hívségében* meg ne fogyatkozzunk (= az ő hív szolgálatában). Pr. 471.

Dr. Kiss Ignác.

RÉVAI MAGYAR-UGOR NYELVHASONLÍTÁSA.

I.

Mindig érdekes, visszatekinteni valamely tudomány gyermekkorára, szemlélni az első bizonytalan, ingadozó lépéseket, melyekből később a biztos járás vált. A magyar-ugor összehasonlító nyelvészetnél e visszatekintés annál nagyobb érdekekkel bír, mert e tudomány már gyermekkorában oly művelővel dicsekedhetett, mint a milyen Révai Miklós volt, e nagy férfiú, ki egy félszázadnál tovább mintegy ködbe burkolva állt a nemzet előtt, s kit teljes valóságában csak nem rég óta ismerünk. A kép, melyet Bánóczy¹⁾ festett róla, terjedelmes és élénk színű, s azért az egész ember lefestésére aligha fog egyhamar valaki újra vállalkozni, s erre nincs is szükség; de a kép egyik-másik kisebb részének kijavítása, megnagyítása és élénkebb kiszínezése mindenesetre megérdemli a fáradságot, sőt itt-ott bizonyára szükséges is.

Mi is egy ilyen kis rész kiszélesítését, illetőleg kiszínezését vettük czélba ezen értekezésünkkel, melynek első részében Révairól mint magyar-ugor összehasonlító nyelvészről, s egyúttal természetesen e tudomány gyermekkoráról akarunk szólni.

Az „*Antiquitates*“ és az „*Elaboratior Grammatica*“ szerzője, hódolva a kor irányának, a héber-magyar nyelvrokonság híve és tanítója volt. Azomban éber figyelmét nem kerülhette el azon mozgalom, mely éppen az ő korában az éjszaki nyelvek körül megindult; nem kerülhette el különösen *Sajnovics Jánosnak*

¹⁾ Révai Miklós élete és munkái. Budapest, 1879.

„*Demonstratio*“-ja¹⁾), egy tudós jezsuita műve, ki csillagot ment vizsgálni a magas éjszakra, és hazatérve a magyar-ugor összehasonlító nyelvészet megalapítója lett. A «*Demonstratio*» oly mű, mely több méltánylást érdemel, mint a mennyiben eddig részesült, mert szerzőjének csillagász létére oly tiszta, világos fogalma volt már ez előtt egy századdal a nyelvrokonságról, milyennel nálunk számos művelt ember most sem dicsekedhetik. Sajnovics művéből kitűnik, ha nem mondja is ki egész határozottan, hogy ő a nyelvrokonságot nem a feltűnő, kézzelfogható hasonlóságban, hanem a törvényszerű különbözősben kereste, s ez az, a mivel nálunk sokan nincsenek még tisztában. A magyarnak és lappnak nyelve — úgymond — rokon lehet, a nélkül, hogy egyik a másik szavát megértené; mert ha e kettő hajdanában egy nép volt is, annyi század óta teljesen el lévén egymástól választva, mind a lapp, mind a magyar nyelvnek nagyon meg kellett változnia; mert azt csak nem tehetjük föl, hogy mind a kettő megállapodott úgy, a hogy az egység korában volt, vagy hogy mind a kettő teljesen egyenlően fejlődött tovább, s ugyanazon változásokon ment át.

Sajnovics munkájának ezt a részét ma is ki lehetne adni minden lényegesebb változtatás nélkül, — oly világosan, értelmesen és helyesen fejtegeti a rokon nyelvek közti különbözőségek okait. De a többi részekben is igen sok jót találunk. Így pl. igen jellemző szerzőnkre nézve az, hogy ő, mint az előszóban világosan kijelenti, a képzők és ragok egyezését sokkal fontosabbnak tartotta, mint a szókinés azonosságát; s nem is szorítkozott az utóbbinak kimutatására, hanem egybevetette a lapp és magyar névragokat, birtokragokat, igeragokat, diminutiv és comparativ képzőket, szóval a két nyelv szoragozásának és szóképzésének egy részét is. Ebből látható, hogy Sajnovics előtt korához képest nagyon tisztán állt az összehasonlító nyelvész feladata, s ha sok speciális dologban tévedt is, ha túlbuzgalmában és lelkesedésében néha túlzott állításokra ragadtatta is magát, ez mind nem von le semmit abból az érdeméből, hogy utódainak utat, még pedig helyes utat mutatott.

És az út nem tetszett büszke apáinknak, kik nagyon restell-

¹⁾ *Demonstratio idioma Ungarorum et Lapponum idem esse*. Kopenhagae, 1770. — Másodsor: Tyrnaviae, 1771.

tek a szegényes éjszaki atyafiságot, és fölkiáltottak Barcsay Ábrámmal:

«Sajnovics jármától ójuk nemzetünket,
Ki Lappóniából hurezolja nyelvünket!»

S hány ilyen felkiáltás hangzott föl akkor minálunk! A megsértett nemzeti álbüszkeség fölajdulásai azonban nem riasztották vissza Gyarmathi Sámuelet, ki Sajnovics nyomdokaiba lépve, 1799-ben kiadta „*Affinitas*“-át¹⁾, mely nagyobb is, szélesebb körű is elődje művéénél; mert Sajnovics csak a lapp nyelvvel, annak is csak éjszaki dialektusával foglalkozott, Gyarmathi pedig már felölelte az egész ugorságot, kivéve az osztyák nyelvet. Segédkönyve sokkal több volt, mint Sajnovicsnak, azért adatokban gazdagabb is; de az összehasonlító nyelvész feladatával és eljárási módjával nem volt annyira tisztában, mint amaz. Néha mintegy sejtelem-szerűleg eltalálta az igazat; s annyiban követte elődjét, hogy nem szorítkozott a szavak összehasonlítására, hanem a nyelvtani formákat is egybevetette, bár nem sok szerencsével. Általában sajtáságos ellentéteket mutat föl műve; egyszer jól látszik tudni, hogy az összehasonlításnál szét kell bontani a szót elemeire, s mindegyik elemecskét a neki megfelelővel kell összevetni, — más helyt pedig teljesen laikus módon jár el, s csupán a hangzás után indulva oly szóalakokat vet össze, melyekről minden szakismeret nélkül, pusztá józan észszel is tudhatta volna, hogy semmi közül sem lehet egymáshoz. Így pl. összeveti a praesentst a praeteritummal, a singularist a pluralissal; a szavak jelentését rendesen nem veszi tekintetbe, s minden habozás nélkül állítja a lapp *urut* «organum musicum» mellé a m. *hurut*-ot, a finn *kova* «durus» mellé a m. *kova* szót. Az adatok fölhozásában sem jár el kellő lelkiismeretességgel; a magyar szavakat csüri-csavarja, változtatja, csakhogy hasonlítanak az állítólagos rokon szóhoz, s így igen nagy nála azon magyar szavak száma, melyek nem egyebek, mint pusztá fictiók. S teljes joggal tehetjük föl, hogy a rokon nyelvek szavaival is így járt el, ha szüksége volt rá; mert művében elég olyan szó van felhozva, melyet segédkönyveiben, legalább a nagyobbakban, a leggondosabb kutatás mellett sem tudtunk meg-

¹⁾ *Affinitas linguae Hungaricae cum linguis Fennicae originis grammaticae demonstrata. Gottingae, 1799.*

találni. Így tehát mindenki beláthatja, hogy Gyarmathi műve nemcsak mint tudományos munka áll mögötte a Sajnovicsénak, hanem még mint adatgyűjtemény sem megbízható.

Ez a két munka hitta föl Révai figyelmét éjszaki rokonainkra, vagy legalább ez a kettő győzte meg a magyar-ugor rokonságról. Hozzáfogott tehát e nyelvek tanulásához és megszerezte a megszerezhető segédkönyveket; mert mint másutt, úgy itt sem akart másod kézből dolgozni, nem akart pusztá másoló lenni.

Legtöbb segédkönyve volt a lapp nyelvre, nevezetesen a *Fiellström* és *Ganander*-féle¹⁾ nyelvtanok, s a *Lindahl-Öhrling* és *Leem*-féle szótárak.²⁾ A *Fiellström* nyelvtana a svéd-lapp dialektust tárgyalja, de tekintettel van a finnmarkira is; csak hogy sok benne az ellenmondás és a zavarosság. A szerző nincs tisztában a két dialektus közti különbségekkel, s innen van, hogy sokszor összezavarja a kettőt, úgy hogy pl. lpS. szóhoz lpF. ragot tesz, vagy megfordítva; s általában a lpF. dialektussal igen mostohán bánik. — Terjedelmesebb és speciálisabb ennél a *Ganander* nyelvtana, mely a svéd-lapp dialektushoz tartozó torneo-vidéki nyelvet ismerteti. — A szótárak közül a *Lindahl-Öhrling*-féle szintén a svéd-lapp dialektus szavait tartalmazza, egy kis nyelvtani bevezetéssel; a *Leem*-féle pedig finnmarki-lapp szótár.

A finn nyelvre vonatkozólag csak a *Vhael* kis nyelvtana³⁾ állt rendelkezésére, mely rövid hangtant, prosodiát és etymológiát tartalmaz. A hangtanban nevezetesen a hangzóilleszkedés törvényei, melyeket Révai is lenyomatott nyelvtanában; a ragozástánból pedig említésre méltó, hogy *Vhael* a finn alanyi és birtokragokat egyenesen névmásoknak mondja (44. l.) Különben e kis nyelvtan nagyon hiányos, a mi — korát tekintve — nem is lehet máskép.

Az észti dialektus bővebb ismeretét Révai a *Hupel* nyelv-

1) *Fiellström*, Petrus: «Grammatica Lapponica». Holmiae, 1738. — *Ganander*, Henricus: «Grammatica Lapponica». Holmiae, 1743.

2) *Lindahl*, Ericus et *Joannes Öhrling*: «Lexicon Lapponicum». Holmiae, 1780. — *Leemius*, Canutus: «Lexicon Lapponicum Bipartitum». Nidrosiae, 1768.

3) *Vhael*, Bartholdus G.: «Grammatica Fennica». Aboae, 1733.

tanából s a hozzácsatolt szótárból¹⁾ merítette. Ez a fősúlyt az elterjedtebb revali dialektusra helyezi, de mellette a dorpatit is elég bőven ismerteti. Meglehetősen terjedelmes munka, és elég rendszeres, ámbár inkább gyakorlati, mint tudományos czélből írta a szerző, mint maga is megvallja.

Ebből a nyolcz munkából merítette Révai mind azt, a mit az ugor nyelvekről tudott. Két nyelvhasznító kísérlet, két szótár és négy nyelvtan: ennyiből állt mind az, a mire támaszkodhatott; ez pedig édes kevés. Ezen kívül nem szabad felednünk, hogy olyan segédkönyvei, mondhatjuk forrásmunkái, milyenekből a hasonlító nyelvész dolgozni szokott, t. i. nyelvtanok és szótárak, csakis a lapp és finn nyelvre, s az utóbbinak egyik dialektusára, az észtre voltak²⁾; a többit csak Gyarmathinak kevés, hiányos és megbízhatatlan adataiból ismerhette, s innen van, hogy ő majdnem kizárólag csak a lapp, finn és észti nyelvre szorítkozik, s a többiből alig hoz fel egy-két adatocskát.

Már most, ha meggondoljuk, hogy az összehasonlító nyelvészet Révai korában még a külföldön is mily gyenge lábön állt; ha meggondoljuk, hogy neki mily csekély számú, hiányos és részben hibás segédkönyvek alapján kellett dolgoznia, minden biztos vezérely, útmutató minta nélkül: valóban nem csodálhatjuk, hogy műveiben nagy botlásokkal, tévedésekkel találkozunk; s annál nagyobb dicsőségére válik nagy szellemének, hogy mind e mellett sok olyast mutathat föl, a mit ma is helyesnek, elfogadhatónak kell mondanunk.

Kezdjük ismertetésünket Révai tévedéseinek elősorolásán, s azután térjünk át arra, a miben eltalálta a helyest.

Legtöbb botlása Révainak onnan származott, hogy a szavak

¹⁾ Hupel, August Wilhelm: «Ehstnische Sprachlehre.» Riga und Leipzig, 1780.

²⁾ Meg kell jegyeznünk, hogy Révai nem volt tisztában a finn és észti nyelv közti viszonytal, s az utóbbit mindig mint egészen külön nyelvet említi; Hupel szintén e nézetben volt, mert nyelvtanának 4. lapján ezeket írja: «Die ehstnische sprache scheint eine schwester der finnischen zu sein, denn sie hat mit derselben viele wörter und regeln gemein.» — Sajnovics művében idézve van ugyan Wottonius egy helye: «Linguae Esthicae et Letticae dialectos esse linguae Fennicae . . .» — de ezt, úgy látszik, Révai nem vette figyelembe.

és alakok egybevetésében nem volt semmi biztos alapja, melyre építhetett volna; mert nem ismerte, de nem is ismerhette még a különféle hangváltozásokat, s így nem tudhatta, hogy ennek vagy annak a magyar hangnak milyen felel meg a rokon nyelvekben. Már pedig ezen szilárd alap nélkül egy lépést sem lehet biztosan tenni a nyelvtudományban. Azt mint nyelvész nagyon jól tudta, hogy a magyar szavaknak megfelelő rokon nyelvi szavakban nem szabad mindig ugyanazon hangokat keresnie, mert hiszen akkor nem lehetne szó rokon nyelvekről, hanem csak egy és ugyanazon nyelvről; csak abban tévedett, — nem lévén biztos kalauza, hogy a hangváltozásokkal igen könnyen bánt el.

Lássunk erre nézve néhány példát. Révai fölismerte a magyar, lapp, finn és észti comparativus-képző egyezését, s eredeti alaknak a m. *-bb-t* tartotta, s úgy származtatta belőle a finn képzőt, hogy az első *b*-ből *m* lett, a másodikból pedig *p*. (G. 215.)¹⁾ Azt természetesen nem tudhatta, hogy ily esetekben éppen a nasalisos alakot kell eredetibbnak tartanunk, s így nem az *-mp* származik eredetibb *-bb*-ből, hanem megfordítva. — Sokkal valóbszínűnek látszik, de azért mégsem helyes az a föltevése, hogy a második személybeli m. *-d* rag régebben *-t* volt, s így egyező a lp. *-d*, *-t*, finn *-t* és észti *-d*, *-t* ragokkal (G. 320.) Ezen egybeállításán éppen nem lehet csodálkoznunk, mert első tekintetre csakugyan nagyon tetszetős; most már természetesen, miután megismertük az egyes nyelvek hangtani sajátságait, akadályok gördülnek lehetősége elé, melyek közül elég csak annyit említenünk, hogy a magyarban a *t* soha sem lágyult *d*-vé, a *d*-nek pedig a rokon nyelvekben közönségesen *nd*, és nem *d* v. *t* felel meg. — Szint ilyen plausibilis a második személybeli m. *-sz* ragnak (helyesebben képzőnek) eredeti *d* vagy *t*-ből származtatása (G. 322.), mire azt hozza föl Révai analogiául, hogy *cselekeszik* is *cselekedik*-ből keletkezett; azonban, mint az újabb kutatások kiderítették, ezen föltevés sem állhat meg, s erről alább majd bővebben fogunk szólni. — Kissé merészebb már az a föltevés, hogy a régi m. *heon* szó a finn *vain*, *vaan* s az észti *vaid*, *vaide*-vel egyező, a mit úgy magyaráz szerzőnk, hogy a finn *v* a magyarban *h*-vá, az észti *d* pedig *n*-vé lett (A. 154.) Hasonlóképen

¹⁾ G. = «Elaboratio Grammatica»; A. = «Antiquitates.» A számok a lapokat jelölik.

kissé merész a m. *meg*-nek származtatása az észtt *ning*, *nink*, *lp-maittai*, *maidak*-ból, melyek közül az észtt szavak alakja még csak össze volna egyeztethető a m. alakkal, de a lapp szavaké nagyon távol áll tőle. (L. alább a szóegyezések közt.) Külömben Révait nem lehet azzal vádolni, hogy minden alap nélkül állította ezen szavak egybetartozóságát, mert a *t : g* változásra analógiákat is keresett, s fölhozta ezeket: *söt* — *sög*, *ismét* — *ismég* (Sylvester gramm.) Hogy azonban ezek itt semmit sem nyomnak a latban, azt ő természetesen nem tudhatta. — De ennél már önkényesebb az a föltevés, hogy a m. *vagy*- és *val*- tövek eredetibb *vaj*, *vaj*, *vuj*-ból keletkeztek *j : gy* és *j : l* változás által (G. 836.); s még önkényesebb a finn translativusi *-ksi* ragnak a m. *-vá*, *-vé*-ből való levezetése ilyenképen: *-vá*, *-ví*, *-hi*, *-si*, *-xi* (*ksi*) (G. 212.)

De még egyszer ismételjük, hogy Révait az effélékért nem illetheti megrovás; mert akkor minálunk senkinek sem volt még sejtelve a hangváltozások rendszerességéről, s így igen természetes, hogy ő a hangok fejlődését esetről esetre csak úgy gondolom-formán volt kénytelen megállapítani; s itt még dicsérni való az a törekvése, hogy a mennyire lehetett, analógiákkal iparkodott igazolni föltevéseit.

A hangváltozásoknak és az egyes hangok rokon nyelvekbeli értékének nem ismeréséből származott természetesen az is, hogy a szavak egyeztetését pusztán a rokon hangzásra alapította, s a hangzás nem egyszer tévútra vezette. Ez azonban oly tévedés, melyért Révait megint nem szabad kárhoztatnunk, mert hiszen szilárd épületet nem lehet rakni ott, a hol nincs szilárd alap, ennek megteremtése pedig neki nem állott módjában. De lássuk most az egyes eseteket.

1. *Asszony*. Ezt a szót Révai (A. 252.) a lapp *nisson*, *nisu* szóval állítja össze Sajnovics nyomán, kinél (Demonstr. 79.) szintén előfordul már ezen egybeállítás. E szavak alakja nem tér el annyira, hogy egyezésüket előre is, minden vizsgálat nélkül, lehetlenségnek lehetne mondani, de a hangtörvények ismeretével mégis könnyű kimutatni, hogy nem egyezők. Igaz ugyan, hogy a lpS. *nisu*, *nisun* és a lpF. *nisson* «uxor, femina»-t jelent, s így értelme megfelel az *asszony* szóénak; továbbá az sem példátlan dolog, hogy szókezdő mássalhangzók elvesznek, s így föl lehetne tenni, hogy az *asszony* szó is mássalhangzós kezdetű volt eredeti-

leg; csak az a bökkenő, hogy szókezdő *n* elkopására bajosan találhatnánk példát, s így itt nincs analogia, melyre támaszkodni lehetne. Azért újabban nem is reflectáltak Révai ezen szóegyeztesítésére, és Budenz (Magyar-ugor összehasonlító szótár 392. l.) a lp. *nisu*, *nisun*, *nisson* szavakat a m. *nász* szóval állította össze; az *asszony* szót pedig Hunfalvy s később szintén Budenz a finn *akka* «asszony, feleség, öregasszony, aggnő» szóval (v. ö. Nyelvtud. Közlem. VI, 26.)

2) *Első*. Révai szerint ez a szó összefügg a lapp *alget* (inchoare) és az észtl *algama* (anfangen) igével (G. 280.) Igen plausibilis dolog, az *első* szót «kezdeni» jelentésű szavakkal rokonítani; de Révai föltevésének útjában áll egy akadály, melyet ő még nem vehetett észre, t. i. az, hogy az *első* szó magashangú, a másik kettő pedig mélyhangú. — Külömben azon szavakat, melyekkel újabban Budenz állította össze az *első*-t l. Szóegy. 742. (Ny. K. VII, 22.)

3. *Fél*. Már Sajnovics említette (Demonstr. 78.), hogy a lp. *veel* «frater» ugyanaz, mint a m. *fél* «frater», ebben: *feleim*. Ennek nyomán állítja össze Révai a *fél* szót a lp. *välja*, *väl*, *velli*¹⁾ szavakkal, s ettől a «frater» jelentésű *fél*-től különválasztja a «dimidium» jelentésűt, mert ennek — ugymond — a lp-ban *pele* s az észtlben *pöl* felel meg. (A. 63.) Itt az első kérdés, mely fölmerül, az, hogy a magyarban csakugyan kétféle *fél* nomenünk van-e. Igaz, a «frater» és «dimidium» jelentés bajosan egyeztethető össze, s így első tekintetre szükségesnek látszik kétféle *fél*-nek megkülönböztetése; csak hogy nem ez a két jelentés áll ám itt szemközt. A régi Halotti Beszédbeli *feleym*-et ugyanis Molnár Albert és utána Kresznerics így fordítja. «proximi mei», s ez a jelentés szépen megfér a *fél*-nek egy másik jelentésével: «seite, oldal», mely szerint a *feleym* így magyarázható: «az én oldalamon, feleimen levők.» Egyébiránt a két jelentés összeférőségét nemcsak a magyarból, hanem a rokon nyelvekből is több példával lehet még bizonyítani (ld. Budenz, MUGSz. 508. l.) A mi a Révai felhozta rokon szavakat illeti, a lp. *pele* csakugyan megfelel a m. *fél*-nek, s ebből azután az is következik, hogy a *välja*, *väl*, *velli* szavak nem

¹⁾ A Lindahl-Öhrling-féle szótárban ezen alakokat találjuk: *velj*, *velja*, *välj*, *välja*, *väl*.

tartozhatnak ide, bármennyire hasonlítanak is hangalakjukra nézve a *fél*-hez; nem tartozhatnak pedig azért, mert nem tekintethők a *pele* változatainak, tehát tőle egészen független, különböző szavak. Külömben a Révai korában még ismeretlen hangtani törvények is bizonyítják, hogy a *fél* és *lp. väl* stb. nem tartozhatnak együvé. Tudjuk ugyanis, hogy a szókezdő *m. f*-nek a rokon nyelvekben csak labialis explosiva, még pedig rendesen kemény (*p*, csak a *lpF*-ban *b*) szokott megfelelni, nem pedig labialis spirans, kivéve, ha valamely nyelvben, mint pl. a cseremiszenben, explosiva: spirans-váltakozás áll be. Másrészt a szókezdő lágy labialis spirans (*v*) valamennyi ugor nyelv sajátja, azért a *v* kezdetű rokon szavak megfelelői a magyarban is *v*-vel szoktak kezdődni, nem pedig *f*-vel. — Az észti *pöl*-, helyesebben *pöl*-ra nézve v. ö. Budenz, MUGSz. 490.

4. *Hajt*. Révainál (G. 710.) a *hajt* szó rokonaként föl van hozva az észti *ajama* «impellere, urgere, incitare», s a lapp *vuojet* «agere, pellere» ige. Ha csak fülünket kérdezzük meg, mint Révai tette, csakugyan valószínűnek tarthatjuk e szavak egybetartozóságát; de a hangtörvények ez esetben is mást vallanak, mert a szókezdő *m. h*-nak a rokon nyelvekben nem felelhet meg *v* vagy önhangzó. (A *hajt* rokonságát Budenz összeállítása szerint ld. MUGSz. 72.)

5. *Hajít*. Szerzőnk ezt a szót Gyarmathi nyomán a finn *heitan* (valószínűleg sajtóhiba *heitän* helyett) igével állítja össze (A. 266.), és talán hogy jobban szembe tűnjék a hasonlatosság, *hajít* helyett *haít*-ot ír. Első tekintetre csakugyan mindenki azonosnak tartaná a két igét, s értelmük is majdnem teljesen azonos; azért nem lehet csodálni, hogy Gyarmathi, s utána Révai kapcsolatba hozta a kettőt. Azonban, ha a dolog mélyére hatolunk, kiderül ezen föltevés tarthatatlansága. Révai szerint a *m. haít* = finn *heit*-; igen, csakhogy nem *haít*-, hanem *hajít*- a *m.* ige, s a *j*, melyet szerzőnk kihagyott, nem lényegtelen, euphonikus hang, hanem lényeges része az alapigének, a *haj*-nak, mely az <ít képző elhagyásával tisztán áll előttiünk. Ez a *haj*- pedig nem felel meg a finn *heitän*-beli *hei*-nek, mert *j*-je, mint a kétségkívül eredetibb *hagyít*-mutatja, *gy*-ből gyengült, ez a *gy* pedig eredetibb *d*-re mutat vissza.¹⁾ Külömben nem tartozik ránk a két ige igazi rokonságának

¹⁾ A *hagy*- ige *gy*-je vagy egyenesen az ugor *k_sd_s*- alapalak *d*-jéből

kimutatása: ezt megtalálhatja az olvasó Budenznél, MUgSz. 67. és 260. l.

6. *Halk*. Révai (A. 266.) a finn *häikytetän* «sedor» alakot, mely Gyarmathinál (Affin. 69.) *helyhettetem* alakkal van egyeztetve, a m. *halkittatom* másának tartja. Megint egy példa arra, hogy a rokon hangzás mily csalóka némelykor. Hogy ezt kimutathassuk, válaszszuk el a személyragokat és passivum-képzőket, melyeknek egyezése könnyen fölismerhető, s akkor a m. *halkító* (*halkít-*) tövel a finn *häikyttä-* áll szemben. Látni való, hogy mind a kettő képzett alak: az egyik *halk*, a másik *häikkä* alapszóból. Az előbbinek képzése elég világos; az *<ít* az ismeretes denominatív képző, mint ezekben: *szépit*, *nagyít* stb. A *häikyttä-* képzését azonban már nem ily könnyű megfejteni. A *-tt*-ről tudjuk, hogy deverbális igeképző; de micsoda az *-y*? Úgy látszik, mintha reflexiv képző volna, de ez névi alapszóhoz, milyen itt a *häikkä*, nem járulhat, mert oly esetekben is, a hol ahhoz látszik járulni (pl. *lisäy-* augeri: *lisä* augmentum), pontosabb vizsgálat után kiderül, hogy egy lappangásba jött denominatív igeképző előzi meg (*lisä*: *lisää* = *lisädä*- augere, s ebből lesz: *lisädy-*, *lisäy-*). De a *häikyttä*-ben az *y* előtt nem kereshetünk semmiféle denominatív képzőt, mert itt az *-y* oly közvetlenül járult a névszótóhoz, hogy ennek véghangzóját is kisorsította. Minek tartjuk tehát e képzést? — Segítségünkre jön a *häikyttä* nek egy másik és kétségkívül eredetibb alakja: *häikkittä-*, mely mindent megmagyaráz; itt ugyanis nem *-y* reflexiv, hanem *-i* denominatív képzővel van dolgunk, mely ugyanaz, mint a m. *<ít* (-,jt)-beli *-j*, és melynek *-tta*, *-ttä*-vel való kapcsolata (*<itta*, *<ittä*) a finnben igen közönséges. — A képzőkkel tehát tisztában vagyunk; lássuk már most az alapszókat. Megfelel-e a m. *halk* a finn *häikkä*-nek? A hangtani törvények erre nem-mel felelnek, mert nem is említve, hogy a két szó nem tartozik ugyanazon hangrendbe, csak annyit hozunk föl, hogy a m. szóközépi *l* vagy eredeti, vagy pedig *d*-ből fejlődött, de *i* (*j*) soha sem szokott neki megfelelni. Ez azonban csak az alak;

fejlődhetett, vagy lehetséges, sőt valószínű, hogy ezt a *d*-t a magyar nyelv is, mint a zürj.-votj. és vog., *l*-re változtatta, s akkor a *-gy*-t a *-d* frequent-képző gyengült alakjának kell tartanunk, s ez esetben a *hagy*- eredb. *hal-d*-ből való, mint a *vagy*- eredb. *val d*-ből.

még nagyobb eltérést mutat a két alapszó értelme. A m. *halk* anyyi mint «tardus, tacitus, lentus» (MA.), a finn *häikkä* pedig «strepitus, tumultus; lärm, gemurmel» (Renvall), s ezt a kétféle értelmezést bajos volna összeegyeztetni. Megjegyzendő, hogy Renvall a *häikkittä*- v. *häikyttä*- származékot így fordítja: «sedo v. cohibeo tumultuantes». (Egyébiránt a *halk* szóra nézve v. ö. Buzdenz, MUGSz. 130. l.)

7. *Heon*. Mint már fönnebb említettük, Révai (A. 154.) a Halotti Beszédben előforduló *heon* («tantum, dumtaxat, solum») szót a finn *vain*, *vaan*, s az észtt *void*, *vaide* szavakkal hozza kapcsolatba. Mielőtt ezen állítólagos rokonság iránt megkérdeznők a hangtani törvényeket, jöjjünk tisztába e szavak értelmével. A *heon* a HB.-ben kétszer fordul elő: «Es mend paradisumben uolov gimilciatul mundoa neki elnie. *Heon* tilutoa wt ig fa gimilcietvl...» — «Num *heon* mугanec. ge mend w foianec halalut evec.» Mind a két esetben, de kivált az utóbbiban, világos, hogy a *heon* annyi mint «csak». A finn *vain* értelme: «utrumne, numnam; quidem, tamen; gewiss, doch» (Renvall); *vaan*: «sed, vero, autem; aber, sondern» (u. o.), de «csak» értelemben is használatos; észtt *vaide* (*void*): «aber, nur, sondern» etc. (Hupel.) Látjuk tehát, hogy a *vaan* és *vaide* (*void*) értelme körülbelől megegyeztethető a *heon*-ével, s minthogy ehhez hozzájárult némi alaki hasonlóság is, Révai nem ok nélkül keresett a szavak közt rokonságot. De a kérelhetetlen hangtani törvények ezt a föltevést is lehetetlennek nyilvánítják, kimondván, hogy a szókezdő magyar *h*-nak a rokonnyelvekben csak gutturalis explosiva vagy dentalis spirans felelhet meg, de *v* soha sem áll vele szemben. A többi hangalaki eltérésre nem is szükséges ezek után reflectálnunk.

8. *Hurit*. Gyarmathi (Affin. 67.) a m. *hurítom* «castigo» alaki és értelmi másának mondta a finn *kuritan* igét, s ezt átvette Révai is (A. 76.) Ez a szóegyeztetés éppen ellenkezője az előbbinek, mert itt a két szó hangalakra nézve csakugyan megegyez, úgy hogy e tekintetben nem volna akadály; de itt meg az értelem tiltakozik az összeegyeztetés ellen. Származására nézve a *kuritan* (*kuritta*-) szó a *kuri* névszótőhöz tartozik, s ebből <*itta* (<*i-tta*) denominativ igeképzővel van képezve, épp úgy mint: *liha* hús — *lihoitta*-, hízlatni, *pitkä* hosszú — *pitkittä*- hosszabbítani etc. Az <*itta*-nak a magyarban <*it* (*ajt*, *ojt* stb.) képző felel meg, mely

egy denominatív *-j (-g)* és egy causatív *-t*-ből van összetéve. Ha a *hurít*-sőt a *kuritta*-val egyezőnek vesszük, föl kell tennünk, hogy ugyanazon képzővel alakult, s így alapszava nem lehet más, mint egy * *hur* (*huro*) névszótő. De már most lássuk, hogy áll e két szó jelentése. A *kuritan* (*kuritta*-) Renvall szótára szerint «disciplina coërceo, castigo; in zucht halten, züchtigen»; *hurít* pedig = «opprobriat, acclamat» (MA.), s az Akadémia nagy szótára szerint: 1. «kiált, kurjant»; 2. «valakit nyers, erős, kemény hangon kurjogtatva lelármáz, hallgatásra kényszerít». Szélesebb értelemben: «szid, leszid, leszól, gyaláz». Melyik ezek közt az eredeti jelentés? — Minden esetre a «kiált, kurjant,» — ez pedig a «disciplina coërceo, castigo» értelemtől meglehetősen távol esik. De még távolabb esik egymástól az alapszavak jelentése. A *kuri* névszót Renvall szótára így értelmezi: «1. modus agendi; art und weise sich zu betragen, zu handeln; sitte; 2. severus modus tractandi alios, disciplina, coërcitio, castigatio; behandlungsart, züchtigung». Nyilvánvaló, hogy a «severus modus tractandi alios» értelem csak szorosbulása az eredetibb «modus agendi» értelemnek. — Már most föltéve, hogy a m. *hurít* igének csakugyan egy * *huro* névszó képezi alapját, ennek jelentése nyilván nem lehetett egyéb, mint «kiáltás, kurjantás, lárma»; hogy pedig ez semmikép sem egyeztethető meg a «modus agendi» értelemmel, nem szorúl bizonyításra. Az egészből az következik, hogy az alapszavak nem felelnek meg egymásnak, származékaik még kevésbé felelhetnek meg, s így a *kuritan*: *hurítom*-féle szóegyeztetést, bármily tetszetős is, nem fogadhatjuk el.

9. *Kemény*. Ennek a szónak alapszava Révai (G. 198.) szerint *ke*, mely «cum halitu obscuro» megvan az ész *kovva*, *kövva* «durus», *kivvi* «stein» és m. *köv* (*kő*) szavakban. A «kő» és «kemény» értelem igen könnyen összeegyeztethető, az igaz; de abból még nem következik, hogy a «követ» és «keményt» jelentő szavak is egyezők. A mélyhangú ész *kovva* (finn *kova*) szót éppen mélyhangúsága választja el a f. *kivi* és a m. *kő* szótól, s ha más ok nem volna, ez választaná el a *kemény*-től is. De van itt más nehézség is. Révai a *kemény* szót így tagolja szét: *ke-mény*, s az első szótagot egyezteteti a fennebbiekkal; azt azomban nem mondja, hogy mi az a *-mény*. — Ezt mi sem tudnók megmondani; de most már nem is így tagoljuk e szót: *ke-mény*, hanem így: *kemé-ny*;

az alapszó tehát *keme*, melynek megfelelője megvan a mordvinban és vogK.-ban; az *-ny* pedig diminutív képző. (V. ö. Budenz, MUGSz. 16.)

10. *Meg*. Révai (A. 218.) a *meg* kötőszót a következő szavakkal egyeztetni a rokon nyelvekből: finn *myös*, *nyöski*, észt *ning*, *nink*, lapp *maittai*, *maidak*. — A *meg* és a finn *myös*¹⁾ közt csakugyan van rokonság, tehát ezt Révai jól sejtette; de éppen ennek helyességéből következik azután a *meg* és észt *ning*, *nink*-féle rokonság tarthatatlansága, mert ezen észt szavak nem tartoznak össze a finn *myös*-vel, s így a m. *meg*-vel sem. Azonban azt meg kell vallanunk, hogy itt a hasonlóság és értelmi rokonság oly nagy, hogy még Révainál több adattal rendelkező nyelvészt is megtéveszthetett volna. — A lp. *maittai* és *maidak* ellenében (a melyben a lpF. *majda*, *majdaj* «szintén» szót ismerünk föl) föl kell hoznunk, hogy a m. *meg*-nek (mely *megint*, *megett* v. *mögött* stb. társaitól el nem választható), vagyis a *mege*, *mögö* tőnek a lappban *mange* felel meg; v. ö. Budenz, MUGSz. 633. l.

11. *-nyi*. A *-nyi*, eredetibb *-nyé*, Révai (G. 437.) szerint egyezik a finn *-ne* és észt *-me* végzettel. Fölhozza például a f. *mones* «quotus» szót, melyben szerinte megvan a *-nyi*-vel egyező *-ne*. Révai tévedését itt az okozta, hogy e szót csak nominativusi alakjában nézte, s úgy látszik, az *-s*-et nominativusi ragnak tekintette. Azonban most már tudjuk, hogy a *mones* szónak teljesebb alakja *monensi*, genitivusa: *monennen* (ebből: *monende-n*), tehát töve *monende*; ebben pedig az *-nde* (a nominativusban *-s*-vé rövidülve) sorszámnévképző. — A *-nyi*-re nézve újabban Budenz kimutatta, hogy nem egyéb, mint a *nyáj* szó. (MUGSz. 402.)

12. *Nyolcz* és *kilencz*. Révai éles szemével észrevette, hogy e két számnevünk összetétel, s nyelvtanában (G. 269.) a következőket mondja róluk. *Nyolcz* = vog. *nöllou*, *kilencz* = *ontollou*; vog. *lou*, *lov* = «tíz», tehát ezek így választhatók szét: *nöl-lou*, *ontol-lou*. Ebből azt következteti, hogy a m. *nyolcz* és *kilencz*-beli *cz* (nála *tz*) annyi mint *tíz*, és *nyol* = vog. *nöl*. A *nyol*- és *kilen*-alapszavak magyarázatára ezeket hozza föl: lp. *nal*, *nala* «super, in, ab»; észt *näle* «penes, ad latus»; észt (revali) *küllis*, (dorpati)

¹⁾ A *myöski* (*myöskin*) összetétel: *myös-kin*; azért külön nem kell róla szólnunk.

küllen «penes, ad latus». Hogy azomban, úgymond, van különbség a *nüle* és *küllen* közt, mutatja a lapp *nal*-nak «super» jelentése; azért Révai szerint *nüle*, *näl*, *nal* = «supra penes, remote penes», és *küllen* = «prope penes». E szavak azután a magyarba is ilyen jelentéssel jöttek át, tehát *nyolc* = *nyol-tíz* = remote penes decem», és *kilenc* = *kilen-tíz* = «prope penes decem». — Egyébiránt észrevette Révai, hogy a magyarban, vogulban s az osztjákban olyan formán fejezik ki a nyolcat és kilencet, mint a latinban a felsőbb tízeseknél: «duo-de-viginti» és «un-de-viginti». Így van — mondja — a lappban, finnben és észtkben is; hasonlót gyanít a zürjén-votjokban és cseremiszenben is. A finn *kahdeksa* és *yhdeksä* alakokat úgy magyarázza, hogy bennük van a «kettő» és az «egy», a *sa*, *sä* particulával, melynek értelme: «de, (-ből)»; a «tíz» pedig alattomban értetődik.

Azt meg kell adnunk, hogy Révai fejtegetése szellemesnek elég szellemes; de mégsem állja a próbát. Egy az, hogy az egész a «prope penes» és «remote penes» finom megkülönböztetésén alapszik, ez pedig nem állhat meg. Igaz, hogy a lp. *nal* jelent «super»-t is¹⁾, de ez épp úgy vonatkozhatik közvetlen közelségre, mint a *küllen*, mely Hupel szerint «neben, an der seite». De még ha elfogadnók is ezen finom megkülönböztetést, megdönti az egész okoskodást az, hogy a postpositiók ilyszerű használata teljesen szokatlan dolog. A másik nehézség abban a föltevésben rejlik, hogy a *c* nem egyéb, mint a *tíz* szó, mely föltevással újabban Hunfalvy Pálnál (NyK. IX. 21.) is találkozunk. Lehetetlenségnek nem mondhatni; de nem valószínű, hogy a hosszú hangzós *tíz* szó egyszerű *c* hanggá zsugorodott volna össze; különben gyanítjuk, hogy ezen föltevésre Révait főleg a *c*-nek *tz*-vel írása vezette. Nem szabad azután felednünk azt sem, hogy itt, mint a *kilencz* és *harmincz* szavak mutatják, voltaképen nem is egyszerű *cz*-vel, hanem *ncz*-vel van dolgunk.

Külömben Révai maga is ellenmondásba keveredik fennebbi fejtegetésével, azt mondván alább, hogy mi a nyolczast és kilenczest a rómaiak módjára kivonás alakjában fejezzük ki. Ez egészen helyes, csak a felhozott alakok magyarázatában téved, mert az

¹⁾ Nem tudjuk, hogy az észtk *nüle*-t hol vette Révai, mert Hupelben nem található.

yhdeksä és *kahdeksa* alakokban a *sa, sä* nem «de» jelentésű *particula*, s a «tíz»-et sem kell oda gondolni, mert az valósággal ott van. A *m. tíz*-nek ugyanis a zürj.-votjákban *das* felel meg, s ez, úgy látszik, a finnben * *deksa, deksä* alakban volt meg, s így a *kahdeksa, yhdeksä* ebből lehet összevonva: *kahdendeksa, yhden-deksä*. Egyébiránt a *nyolcz* és *kilencz* szóknak legújabb magyarázatát I. Budenznél (MUGSz. 420.)

13. Ön. Révai (G. 335.) ezt a névmási alakot a finn *hän* és *lapp son (sodn)* teljes másának tartja. Annyi tény, hogy rokonság van köztük, de azért nem teljesen azonosak. Mert mi az *ön*? nem egyéb, mint összerántott alakja az *önnön* szónak, melynek végső *-n*-je Budenz magyarázata szerint utolsó meglevő nyoma a magyarban az eredeti ugor genitívus-ragnak. A szóközépi *-n* megmagyarázásánál segítségünkre jön a finn nyelv. Itt ugyanis látjuk, hogy az első személyű névmás egyes-számi alakjában (*minä*) az *-n* képző, mert a pluralisban előtűnik az egyszerű képzőtelen tő: *me*. A többes-számi alakok tanúsága szerint ilyen *-n* képzővel alakultak még: finn *sinä* te, *hän (häne)* ő; lp. *mon, todn, sodn* etc. is. Már most ebből láthatjuk, hogy az egyszerű magyar * *me* és *te* névmástőhöz járuló *-n* (* *men*, * *ten*) ugyanaz az *-n* képző, mely a finn *minä, sinä* és *häne*-ben van. Ezen képzett alakokból készül azután az *ennen, tennen* és (mert a harmadik személyben is így van) az *önnön* genitívus; tehát az * *ön*-beli *-n* is képző. Csakhogy a Révai *ön*-je nem puszta tőalak, hanem mint mondtuk, genitívus, összevonva *önnön*-ből tehát az *-n* képzőn kívül benne van az *-n* genitívusrag is, s azért nem azonosítható a finn *hän*-vel és a *lapp sodn (son)*-val, melyek nominatívusok. A magyar és a finn alakok viszonya tehát ez: * *ön* (tő) megfelel a finn *hän*-nek; *ön* (genit., *önnön* helyett) pedig a finn *hänen* genitívusnak.

14. *-van, -ven*. A felsőbb tízesek (40-től 90-ig) a magyarban az egyszerű alapszámokból és *-van, -ven*-ből vannak összetéve. Nyilvánvaló, hogy ez a *-van, -ven* nem jelenthet egyebet, mint 10-et; Révai (G. 271.) rokonait látja ennek a *-van -ven*-nek az osztj. *jong, jang (jon, jan)* = 10 számnévben; továbbá a finn *kymmen* s ész. *kümme* = 10-ben. A mi az elsőt illeti, az osztjákban a «tíz» csakugyan *joñ, jañ*, de ezt semmiképen sem lehet a *m. -van, -ven*-nel összeegyeztetni. A rokon nyelvek szókezdő *j*-jének ugyanis a magyarban is *j* szokott megfelelni, kivéve oly eseteket, mikor a *j* az

utána következő hangzóba beleolvadt; továbbá tudjuk, hogy az osztj. *ñ* egyenértékű más ugor nyelvek *ng*-jével (pl. oszt. *χñ*-: vog. *kang*-, *χang*-, m. *hág*-), ennek megfelelője pedig a magyarban *g*. Így tehát az osztj. *joñ*, *jañ*-nak magyar megfelelője * *jog*, * *jag*, vagy akár * *ig* volna, ez az alak pedig nagyon távol áll a *van*, *ven*-től. — A finn *kymmen*, helyesebben *kymmene* (észt *kümme*) és a m. *-van*, *-ven* egyezése első tekintetre határozott lehetetlenségnek látszik; pedig ha jobban megvizsgáljuk a dolgot, kiderül, hogy ez esetben Révai valószínűleg jó helyen tapogatózott. A finn *kymmene*-t ugyanis a mordvinban *kemen*, E. *kümen* (összetételben *gemen*, *gämen*) alakban találjuk, s könnyen lehetséges, hogy a m. *-ven* ennek a *gemen*, *gämen*-nek rövidült vagy összevont megfelelője. Átmenetet képeznek a kettő közt: a vog. *-men* (*-pen*) és zürjén-votják *-mîn*, melyek már nem oly teljesek, mint a mordvin alakok, de mégis közelebb állnak hozzájuk, mint a m. *-ven*. (Pl. 40 = mordM. *nilägemen*, zürj. *nelamîn*, vog. *nelîmen*, m. *negyven*, valószínűleg eredb. * *negy-men*-ből, mert a magyarban némely szóközépi *v* eredb. *m*-ből fejlődött.) — Egyébiránt ld. alább a török *on* «tíz» egybevetését is.

15. *Ysa*. A Halotti Beszédben előforduló *ysa* szót Révai (A. 82.) az észt *vissist* «gewiss, wahr» és a lp. *vissast* «certo» szóval egyeztetti. Ez a szó megvan a finnben is: *vissi* «certus, fidus, verax, probus; gewiss, sicher, zuverlässig»: — csakhogy mind a három kölcsönvétel a svédből (*viss*), s így ezek az *ysa*-val nem hozhatók kapcsolatba, jóllehet hasonlítani eléggé hasonlítanak hozzá.

Révai szóegyeztetési eljárása — mint olvasóink az előbbiekből láthatták, — még abban is eltér a mostanitól, hogy ő nem töveket, hanem nominativusokat, vagy éppen ragos alakokat vet össze. Ezt azonban korántsem megrovásképen hozzuk fel; mert hiszen az ő korában, sőt a legeslegújabb korig oly kevésé volt még tisztába hozva a ragozás- és szóképzéstan, hogy a töveket nem is lehetett helyesen kifejtetni, — és csak nem rég óta jutott érvényre az az elv, hogy a szavaknak nem nominativusait, hanem töveit kell egybevetni, mivel ezek rendszeren teljesebbek amazoknál. Külömben dicséretére legyen mondva szerzőnknek, hogy a szavak alakját soha sem csűrte csavarta, ferdítette el, mint Gyarmathi, hogy a hasonlóság nagyobb legyen; továbbá, ha képzős vagy ragos

alakokat egyeztetett, nem elégedett meg az alapszavak egyeztetésével, hanem a képzők és ragok azonosságát is kimutatta, vagy legalább igyekezett kimutatni, s nem egyeztette a singularist a pluralissal, vagy a praesenst a praeteritummal, mint Gyarmathi; és, a mi szintén fontos, az egyeztetendő szavak jelentését sohasem hagyta figyelmen kívül.

A szóegyeztetésekről szólván, nem hagyhatunk említés nélkül néhány esetet, melyekben Révait tévedésbe sodorták segédkönyvei, különösen Gyarmathi műve. Szerzőnknek természetesen semmi oka sem volt Gyarmathi adatainak hitelességében kételkedni, s így egyetmást jóhiszeműleg átvett tőle, többi közt olyasmit is, a mit más segédkönyveiben nem talált. Most azonban, miután már elég anyagunk van arra, hogy Gyarmathi adatainak hitelességét megítélhessük, ezek közül többről igen könnyen ki lehet mutatnunk, hogy vagy jóhiszeműleg átvette ő is mástól, vagy pedig — a mi valóbbszinű — egyszerűen maga költötte őket. Lássunk néhány példát.

1. Gyarmathi (Affin. 68.) a m. *halál* szó megfelelőiként felhozza a lp. *halal*, *kalol* szavakat, s ezt átvette tőle Révai is (A. 76.) A lapp szótárakban ez a két szó nincs meg, de nem is lehet meg, a mint mindjárt ki fogjuk mutatni. A *halál* nomen verbale a *hal-*igétől, s képzője ugyanaz az *<ál*, melylyel pl. a *fonál*, *kötél* szavak vannak képezve. Ez az *<ál* ismét két részre bontható: *<á+l*, s az *<á*-ban egy frequentativ képző: *-j* (ugor *-g*) rejlik, az *-l* pedig a tulajdonképeni nomen verbale-képző. Már most ha a lp. (?) *halal*, *kalol* csakugyan megfelelője a m. *halál*-nak, akkor a lp. *hala*-, *kalo*- megfelel a m. *halo*-tőnek, az *-l* pedig a lappban is nomen verbale-képző. Ámde tudjuk, hogy a magyar nyelv a zürjénvotjakkal és vogul-osztjakkal együtt, különváltván az éjszaki-ugor ág negyedik nyelvétől, a lapptól, egy hangváltozást hajtott végre, mely ebben nincs meg, t. i. a szóközépi *d-t l*-re változtatta. E szerint tehát, a hol a magyarban *l*-t találunk, ennek megfelelőjeként a lappban sok esetben *d*-t várhatunk, a mint éppen a jelen esetben is: a m. *-l* nomen verbale-képző ilyen *d:l* változás által keletkezett eredeti *-d*-ből, mint a déli ugor ág mutatja, s a lappban is *-d* (illetőleg *-t*, *d*) alakban fordul elő, de *-l* alakban soha sem. Egyébiránt *hala*-, *kalo*-féle ige nincs is meg a lapp nyelvben, a mely «mori» értelemben a *jabme*, (*ja'me*-) igét használja. A *halal*, *kalol*

tehát nyilván csak Gyarmathi tévedéséből lettek lapp szavakká; mert a II. Katalin czárnő által kiadott polyglott szótárban, melyből ő is szedi adatait, a *halal* mint vogul (ex Verchoturensi circulo), a *kalol* pedig mint berezovi osztják szó szerepel.

2. Szintén Gyarmathi munkájából (Affin. 96.) vette át Révai a *hald*, *kald* szavakat (A. 76.), melyek ott mint a m. *hold* szó lapp megfelelői szerepelnek, s valószínűleg szintén más nyelvből valók, vagy éppen költött alakok, mert a lapp nyelvben nem fordulnak elő.

3: A finn *raketan* (= *rakatom*) alak hasonlóképen Gyarmathi (Affin. 80.) hibája folytán került így hibásan Révai művébe (A. 266.) Ilyen alak a finnben nincs, de van *raketaan*, melyet használnak *rakennetaan* helyett, s Gyarmathi valószínűleg ezt írta ki valahonnan hibásan.

4. Az állítólagos votják *gurjesztini* = «gerjeszteni» ige (Gyarm. Affin. 184., Révai, G, 784.) félig meddig Gyarmathi fictiója. Ő az 1775-ben megjelent votják grammatikában (105. l.) az igejegyzékben ezt találta: *gur estiško* печь топить («kályhát fütök» világosan két szónak írva), s ebből formálta az egységes *gurjeszt* (inf. *gurjesztini*) igét.

5. Azzal is tévútra vezette néhányszor Gyarmathi Révait, hogy a szavaknak más értelmet adott. Így pl. az észti *väraja* szót Gyarmathi (Affin. 155.) *verö*-nek fordítja, s ez készakaratos ferdtítés, mert Hupel észti szótárában, melyet ő is használt, ez a szó «sieger»-nek van fordítva. — Továbbá az észti *hone ehhitaja* Gyarmathinál: *hony építője* (Affin. 157.), Révainál (A. 129.): *hon építő*; pedig Hupel szótárában *hone* = «haus, wohnung» (v. ö. finn *huonet*). — Észti *koa teggija* (Gyarm. 161., Révai, A. 129.): *kö tevö*; pedig Hupelben benne van, hogy *koa* nem egyéb, mint a *kodda* «ház» szónak genitivusa; stb. Itt azonban Révai eljárása sem volt egészen helyes, mert neki kezénél volt Hupel, s ebből a Gyarmathi ferdtítéseit kiigazíthatta volna.

Ezenkívül a Sajnovics művéből is vett át Révai néhány hibás adatot. Sajnovics ugyanis néha némi önkényes írás- és olvasásmódokat engedett meg magának; így a 61. lapon írja: „*Zhialbme* ex pronunciatione Lapponum scribi potest: *salme* vel *szeme*.” Révai e két utóbbi szót valóban létezőnek tartotta, s átvette mun-

kájába (A 138.); azonban a *zhialbme*-t nem lehet másképp olvasni, mint *čalbme* (*čal'me*), s így a *salme* és *szeme* alakok nem léteznek.

Van azután szerzőnknel még néhány alak, melyeknek forrását éppenséggel nem tudtuk megtalálni, s így — hacsak azzal nem akarjuk vádolni Révait, hogy ezeket maga inventálta, a mit ő róla nem lehet föltenni, — azt kell tartanunk, hogy talán emlékezetből írta le, olyankor, mikor segédkönyvei nem voltak kezénél. Külömben ilyen mindössze is csak kevés van. Ilyen pl. a *poj* «fiú» szó (A. 219.), mely így magában nem fordul elő az ugarságban (csak diminutiv-képzővel, a finnben: *poika*); továbbá (A. 76.) a m. *hal* szó állítólagos finn megfelelői: *kal* és *chala* (*čala*) — helyesebben: *kala*; *čala* alak nem is lehet a finnben, mert itt a *č* hang sohasem fordul elő mint szókezdő. Végre van még néhány számnévi alak, melyeket alább az illető helyen majd felhozunk.

Még itt, a szóegyeztetéseknel kell főlemlitenünk Révainak egy-két tévedését, melyeknek oka a szavak latin értelmezése volt. Az egyik a *menny* szónál (A. 286.) fordul elő. Révai szerint egyező ezzel «Lapponum vocabulum *muenje*, aequae coelum significans»; azonban itt egy kis tévedés van a dologban, melynek oka nem egyéb, mint egy vessző, mely sajtóhibából került a Lindahl-Öhrling-féle szótár illető helyére, honnan Révai ezt az adatot vette. Itt t. i. olvassuk: „*muenje* vide *jülakes* [coeli serenitas]; it. adject. *muenjes talke* coelum, serenum, klar väderlek»; — s nyilvánvaló, hogy a «coelum» és «serenum» közt hibásan álló vessző okozta Révai tévedését, mert ezért tulajdonította a *muenje* szónak a «coelum» jelentést, mely nem illeti meg. (V. ö. Budenz, MUGSz. 614.) — Hasonló tévedésbe esett Révai a *modus potentialis-képző* -na, -ne magyarázatánál (G. 730.) Ez szerinte tanácsot, akaratot, vágyat, törekvést jelent és összefügg egyebek közt a finn *nojan* «nitor, conor» igével. Ő a *nojaan* (nem *nojan*) igét kétségkívül «nitor»-nak találta valahol értelmezve, s azért, mint a melléje tett «conor» mutatja, valami «törekedni»-féle jelentést tulajdonított neki. S a *nojaan* csakugyan jelent is «nitor»-t, csak-hogy itt a latin igét nem átvitt, hanem eredeti értelmében kell venni, mint Renvall szótárából látható, hol a *nojaan* németre így van fordítva: «sich stützen, sich lehnen»; tehát Révai hibásan vette «törekedni» értelemben.

S így a szóegyeztetésekkel végeztünk; s immár áttérhetünk

a szóképzésre és szóragozásra. Mielőtt azonban sorba vennők az egyes képzőket és ragokat, előre kell bocsátanunk, hogy Révai ezeket úgy tekintette, mint eredetileg önálló szavakat, s rendesen valami most is meglevő önálló szóval hozta őket kapcsolatba. Ez magában véve helyes; csak abban tévedt egyszer-más-szor, hogy annak az önálló szónak, melyből a ragot származtatta, nem vette tekintetbe a jelentését, azaz nem tekintett arra, hogy az a szó alkalmas-e oly functióra, melyet neki tulajdonít. Így, hogy csak egy példát említsünk, az *-n* genitivus-ragot a finn *hän* névmásból származtatja (G. 206.) Az tudvalevő dolog, hogy a személyes névmások ragokká válhatnak, de nagyon természetes, hogy ez esetben is csak oly functiót végezhetnek, mely jelentésükkel összefér: azaz csak a személyt mutathatják; viszonyragokká soha sem válhatnak, mert jelentésük nem engedi; így tehát az *-n* genitivus-ragot is bajos volna a *hän* névmásból származtatni. — A többit alkalom-adtán mondjuk el; most lássuk először is a szóképzőket.

1. Révai a Halotti Beszédhez írt commentárjában és nyelvtanában több helyütt szól a nomen verbalékről. (A. 129. 136., G. 792.) Nevezetesen az előbbi munkában az *eleve* és *terumteve* (az ő olvasása szerint *élève* v. *éléje* és *terömtéve* v. *terömtéje*) szókat mint nomen verbalékat (nála: participium imperfectum pro praesente sumtum) magyarázza. *Éléje* = qui vivebat, vivens, most: *élő*. A *-je*-t összeveti a finn, észti és lapp *-j* nomen agentis képzővel, származására nézve pedig egynek tartja a m. < *ó, ő* nomen verbale képzővel, mely szerinte nem egyéb, mint a harmadik személy névmása: *ő*, pl. *dicsérő* = laudat ille, vagy: qui laudat. Az *eleve* és *terumteve* szavakra nézve elégnék tartjuk megemlíteni, hogy Budenz legújabbán kimutatta Révai olvasásának és értelmezésének hibás voltát. Szerinte *eleve* nem *élő*, hanem *elevé* v. *elévé* = *elé*; *terumteve* pedig nem *teremtő*, hanem *terümtéve*, azaz *teremtője*. (Egyetemes Philologiai Közlöny 1877. 145.) E szerint tehát a *-ve* szótag egyikben sem nomen verbale képző, hanem az előbbiben lativ-, az utóbbiban pedig birtokos-rag. Egyébiránt, noha itt Révai hibás alapon állt, annyiban mégis igaza volt, hogy a finnben, észti és lappban van egy *-j* nomen verbale-képző («participium»), melynek megfelelője a mi nyelvünkben is megvan; ezt az állítását nemcsak hogy elfogadhatjuk, hanem ki is egészíthetjük azzal, hogy ez a

j (ered. ugor *-g*) képző nemcsak az általa említett nyelvekben, hanem az egész ugarságban megvan. Hanem az már tévedés, mikor Révai ezt a *-j* képzőt <ó, ő (<ovo, övö, ugor *-b*) nomen verbale-képzővel azonosítja; de ez a tévedése is menthető a hangtörvények nem ismerésével. A mi pedig az <ó, ő képzőnek az ő névmással való azonosítását illeti, arra nézve csak annyit jegyzünk meg, hogy e névmás, értelménél fogva, aligha szolgálhat ily képző-functio kitételére. Az ugor *-b* (= finn *-va, vä*) képző nem is egyezik alakilag névmással.

2. A m. *-t* (<at, <et) nomen actionis, nomen acti képzőt egybeveti a lp. *-et, -ed, -edt* (helyesebben lpS., lpF. *-t, lpE. -d -ð*) infinitivus-képzővel (G. 788.) Pl. lapp *taidet, cabmet, élet* (helyesebben: *elet*), *menmet* (helyesebben: *mannet*) szerinte képzésükre nézve megfelelnek ezeknek: *szeretet, akarat* stb. A hasonlóság, az igaz, megvan, s nem is lehet csodálni, hogy Révait a m. és lp. alakok egyeztetésére csábította; de a hangtani törvények megint azt mondják, hogy itt a rokonság csak látszatos, mert a lapp *-t* képző nem egyéb, mint a több ugor nyelvben *-d* alakban előforduló nomen verbale-képző (ered. ugor *-d*), melynek a magyarban *-l* (vagy egy-két esetben *-z*) felel meg; a m. *-t* pedig tulajdonképen momentan igeképző, melyről a nomen verbale-képző (*-v*) lekopott.

3. A *-t-s* praeteritum, mely a grammatikákban rendszeren «perfectum» névvel fordul elő, Révai magyarázata szerint a *te, tö* alapszóból vette képzőjét, s e képző értelme: perfectum, absolutum, finitum, consummatum, completum; s ez a *te, tö* alapszó ugyanaz, a melytől való a *te-l-ik* ige (G. 669.) A *telik* igének alapszava csakugyan *te-, tö-* (ugor *t₂g₂-*, v. ö. Budenz, MUGSz. 203, 239.), ezt tehát Révai eltalálta; de kérdés, hogy ezzel csakugyan egyező-e a praeteritum *-t*-je. Annyi tény, hogy képtelenségnek nem lehet mondani a praeteritum ilyszerű kifejezését, t. i. az igének összetételét egy másik szóval, mely a cselekvésnek «megtörtént voltát», vagy ha úgy tetszik, «beteljesedését» fejezi ki. Hivatkozni lehetne a germán nyelvekre is, melyekben a praeteritum kifejezésére tudvalevőleg a «tenni» ige összezsugorodott alakja szolgál, s végre nem éppen elképzelhetetlen dolog, hogy a «tölteni, betölteni» ige alapszava is szolgálhasson ily célra. Révai természetesen nem a germán nyelvek analogiájára alapította theóriáját, mert arról neki még sejtelve sem volt, s így főnnebbi magyarázata egészen eredeti.

Utána Csató Pál (Nyelvtud. Pályamunkák I, 61. l.) és ennek nyomán a «Magyar nyelv szótára»-nak szerzői szintén ilyen módon magyarázták a praeteritumot (l. Előbeszéd, 136. l.), csak hogy a *-t-t* nem a «telni», hanem a «tenni» ige alapszavával azonosították, s ezt, éppen a germán nyelvek analogiájára támaszkodva, elfogadta a finnista Fábíán István is (Nyelvtud. Közlem. VII, 128.) Ez a theoria elég elmés ugyan, de a germán nyelvek analogiája itt semmit sem nyom a latban; itt az ugor nyelvekből volna szükség egy analogiára, mely tanúskodnék arról, hogy ezekben is a praeteritum ilyszerű kifejezése divik; — azomban ily analogiát nem tudunk fölmutatni. A mi rokonaink a praeteritumot egészen más-kép fejezik ki; s a magyar *-t-s* praeteritum összetett, illetőleg szerkesztett alak ugyan, de nem «telni» vagy «tenni», hanem «esse» igével, hasonlóan a cseremisiz praeteritumhoz. Ezt itt csak egyszerűen megemlítjük; bővebb kifejtése nem tartozik ide.

4. Révai az egyik magyar pluralis-jelölőt, az *-i-t* (*hala-i, géme-i*) egyezőnek tartotta a finn és lapp *-i* pluralis-képzővel, pl. finn *kala*: plur. gen. *kalain*; lp. *kabmag*: plur. elat. *kabmagist*. (G. 200.) Annyi tény, hogy mind a magyarban, mind a rokon nyelvekben, nevezetesen a finnben és a lappban találunk egy *-i* pluralis-képzőt, s első tekintetre mindenki azonosnak tartaná ezen nyelvek pluralisbeli *-i-jét* a magyaréval. Révai is ezen nézetben volt. Azoban, ha közelebről vizsgáljuk a rokon nyelvek pluralis-jelölőit, és a m. *-i* pluralis-képzőt, ki fog derülni, hogy ezek különböző eredetűek. Mi most nem akarjuk az egész dolgot részletesen kifejteni, hanem egyszerűen elmondjuk a Budenz bűvárlatainak eredményeit. Ezek szerint a finn, lapp, osztják *-i* pluralis-képző régibb *-g-*ből fejlődött, s eredetileg, mint az osztS. dialektus tanúsítja, dualis-jelölő volt; a magyar *-i* ellenben az eredeti *-d* pluralis-képzőből fejlődött *l, l-en* át.

Már most térjünk át a ragokra.

1. Révai az észti és finn igék egyes-számi első személyében a magyar *én* névmást vélte felfödözhetni mint személyragot. Pl. észti *kul-en*, finn *kuul-en* audio — szerinte annyi mint: *hall-én* (G. 312.) A mi a dolog lényegét illeti, abban igaza van, mert ezen alakokban csakugyan ott van az első személy névmása, csak az a különös, hogy a m. *én-t* keresi a finn és észti igealakokban. Külömben ez a tévedése abban leli magyarázatát, hogy ő még nem volt

abban a helyzetben, hogy a tövet és a ragot helyesen tudta volna egymástól elválasztani; mert ha úgy választja el, a hogy mí most, t. i. *kuule-n*, *kule-n*, eszébe sem jut a fennebbi magyarázat; — ő azonban az egész *-en-t* ragnak vette, s mi volt természetesebb, mint hogy ezt az *-en-t* a m. *én-vel* azonosította? (Külömben véte-nénk az igazság ellen, ha meg nem említenők, hogy Hupel észt nyelvtanában (36. l.) nem *-en*, hanem *-n* van egészen helyesen felhozva, mint az első személy ragja.)

2. A többes-számi első személyben Révai föltevése szerint hajdan a *mi* névmási alak szolgált ragúl: *fut-mí (mű)*, *fordul-mí (mű)*, stb. (G. 345.) Ez föltevésnek nem rossz, csak hogy a magyarból semmit sem lehet felhozni bizonyítására; sőt nemcsak a magyarban, hanem valamennyi rokon nyelvben is azt látjuk, hogy a többes-számi személyragok nem egyenlők a névmások többes-számi alakjaival, hanem jelesen a magyarban úgy keletkeztek, hogy az egyes-számi személyraghoz a többes-képző *-k* járult. Révai azonban föltevése igazolására bizonyítékokat is iparkodik felhozni a rokon nyelvekből; hivatkozik nevezetesen arra, hogy az észt többesi ige-alakokban is a névmások pluralisi alakjai szolgálnak rag gyanánt, mint *kule-me* audimus *keute-me* ligamus, *mösse-me* lavamus, *anda-me* damus, *nēla-me* deglutimus, *ussu-me* credimus. Azomban ez nem hozható föl bizonyítékúl, mert hiszen a névmás többes-számi alakja az észtben nem *me*, hanem *meie*, s csak a dorpati dialektusban, ott is csak költeményekben, fordul elő néha a rövidült *me* alak. Külömben ha ez az alak általános volna is, még akkor sem volna azonosítható a *-me* rag a névmás többesi alakjával; mert amaz nem egyéb, mint a finn *-mme* rag, ez pedig ugyan csak eltér a névmás plurálisától (*mei*); a kettőben éppen csak a névmás jellemhangzója (*m*) közös. — A Gananderből és Leemből fölhozott lapp *-me* rag szintén nem azonosítható a többes-számi névmással, mert ez a lappban *mije*; a lpF.-ban ugyan *mi* is van a *mije* mellett, de ez kopott alak, mint pl. az ablativus *miggidi* mutatja. — A votjában, igaz ugyan, hogy a többes számi első személy ragja *mí*, s a névmás alakja is *mi*, de megjegyzendő, hogy ez csak a nominativusi alak, mely valószínűleg kopott, mert az acc. *mílemez*, instruct. *mílemin*; s ezenkívül a zürjénben a *mi* nominativus-alak mellett *mijan* tőt találunk a többi casus-alakban, pl. acc. *mijanös*; külömben a permi *mie* is mutatja, hogy a *mi*

csak kopott alak. Tehát itt sem mondható, hogy maga a névmás többesi alakja szolgál ragúl.

3) Révai (G. 320.) a második személybeli *-d* ragnak megfelelőit a rokon nyelvekben előforduló második személyi *-d*, *-t* ragokban keresi; tehát szerinte a finn *kuulet* audis, *köytät* ligas; észt *kuled*, *kulet* audis, *ussud*, *ussut* credis; lapp (birtokr.) *aččad*, *aččat* pater-tui, *čalmad*, *calmat* oculus-tui, — ragozásra nézve megfelelnek a m. *hallod*, *kötöd*, *adod* stb. alakoknak. Fönnebb már kimutattuk, hogy ebben tévedt Révai, mert a hangtani törvények tiltakoznak ezen ragok egyeztetése ellen. Azt is megemlítettük már röviden, hogy a második személybeli *-sz-t* eredeti *-t*-ből vagy *d*-ből eredettnek tartja, tehát azonosnak az előbbivel. Hivatkozik arra, hogy pl. a *cselekeszik*-beli *sz* is *d*-ből való, mert van *cselekedik* is; továbbá hivatkozik a finn nyelvre, hol szerinte ugyanezen *-sz* mint birtokrag található, pl. az aboi dialektusban: *kalas* piscis tui, *osas* pars-tui (v. ö. Vhael, Gramm. Fenn. 45.); a savoi dialectusban: *kalasi*, *osasi*; a botnibani: *kalasti*; sőt ez az *-sz* önállóan is megvan a finn *sinä*, *sa*, *sä*, észt *sinna*, *sa* névmásokban. Eddig Révai. Magyarázata azomban több akadályba ütközik. Legelőször is hibás az az argumentum, hogy a *-kesz* régibb *-ked*-ből való. Mert igaz ugyan, hogy a dentalis explosivák szoktak dentalis spiransokká gyengülni; s ezt nemcsak ugor, hanem más családbeli nyelvekben is észlelhetjük; csakhogy a lágy explosiva nem szokott kemény spiranssá gyengülni, sem a kemény explosiva lágy spiranssá; tehát *d* egyenesen *z*-vé lesz, *t* pedig *sz*-vé. E szerint a *-kesz* nem eredhetett *ked*-ből, nem is tekintve hogy különben a magyar szóközépi *d* eredb. *nd*-ből, az *sz* meg *sk*-ből valónak mutatkozik. Az *sz* rag sem eredhetett tehát *d*-ből; de hátha *t*-ből eredt? Erre az a felelet, hogy *t*: *sz* változás előfordulhat ugyan, a mint hogy elő is fordul, pl. hogy messze ne menjünk, a finnben is; de a magyar nyelvben erre egyetlen-egy eset sincs, tehát az *-sz* ragnak Révai-féle származtatása nem támaszkodhatik semmiféle analogiára. A mit Révai a finn nyelvből felhoz, az helyes; a 2. sz. *sz*. *-si*, *-s* (régibb *-nsi* és dial. *-ns*) rag csakugyan a 2. sz. névmásból eredt, de ennek semmi köze nincs a m. *-sz* raghoz, mely, mint Budenz kimutatta, eredetileg nem is volt rag, hanem frequentativ képző (*-sk*). Azomban, mint mondtuk, Révai tévedése menthető azzal, hogy a hangtörvé-

nyeket ő még nem ismerte, s így csak a szembetűnő hasonlóságra építhetett, mely pedig sok esetben nagyon csalóka.

4. Révai (G. 328.) szerint a m. harmadik személyi névmás *ő* (*vő, jő, hő*) az észtnben, még pedig mind a revali, mind a dorpati dialektusban *-p* alakban fordul elő: *kulep* audit, *keutep* ligat, *mössep* lavat, *andap* dat, *nēlap* deglutit, *ussup* credit.¹⁾ Ennek a *-p*-nek teljes alakja *pi, vi* s ebből lett a mi nyelvünkben a régi *vő, vü*. A *v-s* alak megvan az észtn (revali) igék többes számi 3. személyében: *kulevad* audiunt, *keutevad* ligant, *andavad* dant, *ussuvad* credunt. A másik dialektusban: *kuleva, mässeva, nēleva, ussuva*. A finnben az egyes-számi 3. személyben a tő véghangzója megkettőződik: *kuulee* audit, *köytää* ligat etc. Az ismételt hangzó bizonyosan az *ő* névmás, mely mindig alkalmazkodik itt az előbbi hangzóhoz. De Vhael nyelvtanában előfordúlnak ilyen alakok is: *säästäpi, säästävi* parcit, *säästänepi, säästänevi* parcat, *säästivät* pepercerunt; itt van tehát a mi *vő, vü* alakunk, s a *-vüt* annyi mint *-vők*. Ime ezeket olvassuk Révainál a 3. sz. ragjáról; most lássuk, mennyi állhat még ebből ma.

Az egész dolog az *ő* névmás régi alakján fordul meg, s az egész fejtegetés ezen szenved hajótörést. Révai a Halotti Beszédben előforduló *w, vv-t vő* v. *vü*-nek olvasta, s természetesen azt tartotta, hogy ez volt a 3. sz. névmás régi alakja; e mellé azután majdnem önként sorakozott a finn és észtn *-pi* és *-vi*, mely hasonlít is a *vő, vü*-höz, meg a 3. személyi alakokon is szokott előfordúlni, — mi volt tehát természetesebb, mint hogy ő ezeket a finn, észtn és magyar alakokat azonosaknak tartotta? De az a bökkenő, hogy Révai itt hibás alapra épített, mert a *w, vv-t* nem lehet *vő, vü*-nek olvasni, hanem csak *ő, ü*-nek; erre utal nemcsak a HB. egész írásmódja, hanem utalnak a rokon nyelvek is, melyekből világosan kitetszik, hogy az eredeti ugor 3. sz. névmásnak kezdőhangja dentalis explosiva, még pedig lágy (*d*) volt, ez pedig soha sem fejlődött a magyarban denti-labialis spiranssá (*v*). Az *ő* névmás régibb alakja nem is *vő, vü*, hanem *hő, hü* volt, mint régi nyelvemlékeinkből látható; ez a kezdő *h* pedig dentalis explosivából való eredetre vall. Révai tehát itt mindjárt az első lépést elhibázta, s így

¹⁾ Ezek a dorpati dialektusbeli alakok; a revaliakban a *-p* helyett *-b* van, a mit Révai nem említ, holott Hupelben világosan ki van téve.

természetes, hogy tovább is hibás irányban ment. A nem létező *vö, vü* csábította arra, hogy a finn és észti *pi, vi* (-*p*)-t a 3. személy ragjának, azaz 3. sz. névmásnak tartsa. A finnben a 3. sz. névmás *hän*, s hogy ezzel a *pi, vi* semmi összefüggésben sincs, azt a priori is elmondhatnók, ha nem tudnók is, micsoda az utóbbi. De tudjuk; a *-pi, -vi* gyengült vocalisú alakja a *-pa, -pä* (-*ba, -bä*) nyomatékosító particulának, melynek értelme Renvall szótára szerint «quidem, sane, certe; jedoch, doch», s mely névszókhoz és igékhez járúl, nevezetesen az utóbbiaknál az indie. praesens és concessivus egyes sz. 3. személyéhez; az egytagú igéken pedig rendszeren fordul elő. Valószínűleg az utóbbiak analogiájára lett ezen nyomatékosító egészen rendessé az észti igék harmadik személyében (-*p, -b* alakban), úgy hogy most a személyrag szerepét viszi, éppen úgy, mint az *-sz* képző a m. igéknél a 2. személyben. Rendessé lett azután még a finn és észti igék többes számi 3. személyében is¹⁾; tehát valamint a *-pa, -pä* (-*pi, -vi, -p, -b*) nem annyi mint a m. *ő* (*vö*), úgy a többesi *-vat, -vät* (-*vad, -va*) sem annyi mint *ők* (*vök*), a hogy Révai gondolta. Végre a mi az igék véghangzójának megkettőzését, helyesebben megnyújtását illeti a 3. személyben, mondanunk sem kell, hogy itt nem a m. *ő* névmás keresendő, noha névmás (finn *hän*) csakugyan van ezen alakokban.

5. A magyar igék harmadik személyében előforduló *-n* ragot, helyesebben: rag szerepét vivő nyomatékosító particulát, Révai (G. 335.) azonosítja az *ön* névmási alakkal, melyet a finn *hän* és lp. *son* (*sodn*) megfelelőjének tart. Már fennebb kimutattuk, hogy ezen alakokat nem lehet azonosítani; mert az *ön* összevont alakja az *önnön*-nek, tehát genitívus; — ebből azután az is következik, hogy a 3. személybeli *-n*-t sem lehet az *ön*-vel azonosítani, mert arra nincs eset, hogy egy ragos névmási alak személyraggá váljék.

6. Névmásból, még pedig éppen a 3. sz. névmásból származtatja Révai a genitívus ragját is. Szerinte ugyanis a m. *-é, -je* genitívus-rag (?) nem más, mint az *ő, jő* névmás; a finn genitívusokban a *hän* névmást keresi, pl. *vierahan*: *vieras hospes, jännek-*

¹⁾ Külömben a finnen és észten kívül a lappban és cseremiszen is van nyoma ezen particula használatának.

sen : *jünes* lepus; a lappban szintén, pl. *kabmaken* : *kabmak* calceus, *puoraken* : *puorak* bonus. A Ganandernél (23. l.) előforduló alakokat: *kabmaga* calcei, *kijttema* gratiarum actionis, a *hün* névmás régibb alakjával (*ha*) magyarázza, úgy hogy ez hehezétét elvesztve lett raggá. Ugyanezen állítólagos eredeti alakkal ragozottaknak tartja az észti genitívusokat is: *jummala* dei, *püivä* diei (G. 204.)

Mint már fönnebb megjegyeztük, a genitívus-ragnak névből való származtatása nem helyes, mert a személy-névmások csak személymutató ragokká válhatnak, de viszonyragokká nem; tehát a finn és lapp *-n* rag nem azonos a *hün* névmással, sem a *m.* <é (a *-jé* nem létező alak) az *ö* névmással. Sőt a két utóbbi úgy szólván még távolabb áll egymástól, mint az *-n* és *hün*, mert az <é nem is rag hanem képző, már pedig arra egyáltalában nincs eset, hogy személy-névmás képzővé vált volna. — A Révai felhozta *ha* alak egy osztályba tartozik a *-jé* és *jö* alakokkal, azaz nem létezik; tehát ha más nem szólna is a dolog ellen, már csak azért sem volna ez kereshető az észti és a Ganander-féle genitívus-alakokban. Ezek éppen olyan *-n*-es genitívusok voltak eredetileg, mint a többiek, s a mit Révai genitívus-ragnak vesz, az a *tő* véghangzója. Az észti ugyanis erősen koptató dialektus levén, elkoptatta a genitívus *-n*-jét, éppúgy mint az accusativusét. Egészen így tett a lapp nyelv is, hol a hangzó szintén nem rag, hanem még a *tő*höz tartozik; — hogy a rag eredetileg ott volt, azt éppen ennek a hangzónak megmaradása bizonyítja, mert a ragtalan alakról lekopott volna, mint a nominativusok, lp. *kabmag*, észti *püiv* mutatják.

7. A magyar accusativusbeli *-t* megfelelőinek tartja Révai a finn, észti és lapp partitívus-ragokat, melyek segédkönyveiben mint accusativus-ragok vannak felhozva. Pl. finn *vierasta* hospitem, *tullutta* advenientem; észti *jummalat* deum, *kattust* tectum; lapp *kabmagiidt* calceos, *kijttemiidt* gratiarum actiones (Ganander, 24. l.); *kabmakit*, *puorakit* (Lindahl-Öhrling, LXV. l.) (G. 209.) — Ezen nézet uralkodott a legújabb időig; még Boller is azonosította a *m.* *-t* ragot a finn *-ta*, *-tä* partitívus-raggal (Sitzungsberichte der Akad. d. Wiss. zu Wien, phil.-hist. Cl. 1854. XII. 166.) Téves voltát kimutatta Budenz (Ugrische Sprachstudien, II. 66.), ki azon eredményre jutott, hogy az ugor nyelvekben az accusativus ragja eredetileg *-m* volt; s a *m.* accusativus-beli *-t* tulajdonképen nem

maga a rag, hanem egy determináló névmási elem, minő több ugor nyelvben, különösen a mordvinban fordul elő. Ezen *-t* előtt lappangásba jött az igazi accusativus-*-m*, s azért most a *-t* viszi ennek szerepét. A *-t*-hez pedig a finn *-ta*, *-tä* (valamint az észti és lapp) partitivus-, tulajdonképp ablativus-ragnak semmi köze sincs, mert ennek eredeti ugor alakja *-d_s*, *-d_s*; már pedig az eredeti szóközépi *d*-nek a magyarban soha sem felel meg *-t*, hanem többnyire *z* vagy *l*, s az utóbbi alakban meg is van ezen rag az *<ól*, *<öl*-ben (*alól*, *mögöl*).

8. Révai (G. 210.) a finn, észti és lapp dativus- (nála ablativus-) raggal: *-sta*, *-stü*, *-st*-vel azonosnak tartja a m. *örömet*, *bizonyost*-félék *-st*-jét. Ezen alakokat mostanáig sem tudjuk még kellőleg megmagyarázni, de annyit mondhatunk, hogy *-st*-jük nem azonos a rokon nyelvek elativus-ragjával; mert ez, mint tudjuk, összetétel *s* (*sisü*) rag-alapszóból és *-ta*, *-tä* ablativus-ragból, s ha az *s* azonos volna is a m. *-s* (*-š*)-vel, a mi nem lehetetlen, a m. *-t* nem felelhet meg a *-ta*, *-tä* (*-da*, *-dä*)-nek, mint az előbbi pontban már láttuk.

9. A translativus (v. mutativus, G. 212.) ragra nézve Révai, mint már említettük, úgy vélekedik, hogy a finn *-ksi* a m. *-vá*, *-vé* ragból fejlődött, ekképen: *-vá*, *-vi*, *-hi*, *-si*, *-xi* (*-ksi*). — Mondanunk sem kell, hogy ezen származtatás nem állhat meg; mert ha nem ismernők is e két rag eredetét, ha nem tudnók is, hogy a finn *-ksi* (Budenz szerint) eredeti ugor lativ-ragnak mutatkozik (*ks_s*), melynek a magyarban *sz* v. *s* lenne a mása, a *-vá*, *-vé*-nek *-á*, *-é*-jében pedig a másik eredeti lativ rag, *-g_s* rejlik: lehetetlennek kellene mondanunk Révai föltevését, mert először ellene mondanak neki a hangváltozási törvények, másodszer nem lehet finn ragot a magyarból származtatni. Külömben is ez Révainak azon kevés származtatásai közé tartozik, melyek még csak nem is valószínűek.

Ezzel elvégeztük Révai nevezetesebb tévedéseinek elsorolását; már most lássuk az érem másik oldalát.

Sok olyan állítást, magyarázatot találunk nála, mely még ma is megállhat; ő sokban eltalálta a helyeset. Igen, eltalálta, ez itt az alkalmas kifejezés. Ha ugyanis vizsgáljuk ezen állításait, magyarázatait, lehetetlen észre nem vennünk, hogy nagy részük épp oly ingadozó, bizonytalan alapon áll, mint az előbb tárgyaltak.

Úgy tűnik föl itt Révai, mint a sötétben tapogatózó, ki a keze ügyébe eső tárgyakat sorba tapogatja, míg a keresettekre ráakad. Ezzel nem akarjuk érdemét kisebbiteni; nagy tehetsége még tévedéseiből is kivillanik, — s annál jobban kivillanik itt; csak azt a tényt constatáljuk, hogy biztos alap nem volt a lába alatt. Éles elméje sok esetben észrevette a helyest, de sokszor nem tudta kellőleg bebizonyítani, mert nem rendelkezett a szükséges adatokkal; s így némely állítása nem is tekinthető tudományos alapokon nyugvó nézetnek, hanem csak az igazság sejtelemszerű megtalálásának. Nekünk, kik sokkal több adattal rendelkezünk, mint Révai, módunkban áll az ő sejtelmeit igazolni, s ezt szükség esetén az alábbiakban meg is fogjuk tenni. Most térjünk a részletekre.

A hangtanból a következőket hozhatjuk föl:

1. Az ugor nyelvek egyik közös főjellemvonását, a hangzóilleszkedést (mely különben megvan a többi altaji nyelvekben is), észrevette már Révai, ha nem is az egész ugarságban, de legalább a finnben. (G. 99.) Hivatkozik e részben Vhael kis finn nyelvtanára, melyben (Sect. II. cap. I. §. 9.) öt pontba vannak összefoglalva a finn hangzóilleszkedés törvényei, s ezek közül az első kettő teljesen ráillik a magyar nyelvre is.

2. Révai részint a régi magyar nyelvemlékekből, részint a rokon, nevezetesen a finn és lapp nyelvekből vett adatok nyomán a magyar szókezdő *h* hangra nézve azon eredményre jutott, hogy ez hajdan kétféle volt, t. i. keményebb és lágyabb (densior et lenior), s hogy a keményebb *h* átmenetet képezett a *k*-hoz. Ezt a nézetét két helyen is kifejezi (A. 75., G. 67.), s ebben csakugyan igaza is volt; mert ha a rokon nyelveket vizsgáljuk, világosan látjuk, hogy a m. szókezdő *h* eredetére nézve kétféle: részint (s a legtöbb esetben) kemény gutturalis spirans χ helyett való, s ekkor a többi ugor nyelvekben *k* (*g*), illetőleg az ebből fejlődött χ (az osztjákban és kondai vogulban) áll vele szemközt; — részint pedig eredetibb dentalis spiransból való, s így olyan természetű, mint a perzsa *h*, vagy a görög spiritus asper; és ez utóbbi m. *h*-nak megfelelője a rokon nyelvekben: *s* (*š*, *č*), néha még dentalis explosiva *t* (s ennek változata a szurguti és északi osztjákban: *l*), végre a finnben szintén *h*. (V. ö. Budenz, MUGSz. 64.). Nagyon valószínű, hogy a Halotti Beszéd korában a kétféle *h* még ejtésre nézve is különbözött, s a dentalis eredetű *h*-nak hangja volt: *h*, a guttu-

ralis eredetűnek pedig: χ ; legalább ezt lehet következtetni ezen írás-módból: *choltat, charmul* stb.

3. Révai (A. 219.) említi, hogy a magyar szókezdő *f*-nek az észtnben *p* szokott megfelelni, s ez igaz is; sőt most már tudjuk, — a mit ő adatok hiányában még nem tudhatott, — hogy a m. szókezdő *f*-nek valamennyi rokon nyelvben *p* felel meg, s ez az eredetibb.

4. Ismeretes dolog, hogy az önhangzón kezdődő magyar szónak a rokon nyelvekben néha mássalhangzón kezdődő felel meg; s különösen az eredeti szókezdő *j*, *v* és *s* (*t*) szokott a m. szavak elején elenyészni, illetőleg az utána következő magánhangzóval összeolvadni. Már Révai rájött erre a hangelesésre, különösen a szókezdő *v* elesésére, melyet először a Halotti Beszédben előforduló *vimád* (most: *imád*) és *vize* (most: *ize*) szavakon észlelt. Ezek kapcsán azután a rokon nyelvekre is kiterjeszkedvén, fölhozott néhány példát arra, hogy némely önhangzó-kezdetű m. szónak azokban *v* kezdetű felel meg. Nevezetesen: lp. *vuovd*, *vuovda*: m. *odu*, *odv*, *udu* (mely szerinte a HB. korában valószínűleg *vodu* volt); lp. (?) *varas*, észt *varras* tolvaj: m. *orv*, *or*; lp. *vít*: m. *öt*; lp. *vigget* eniti: m. *igyekezni*; lp. *vaddet* (*addet*): m. *ad*. (A. 209.). Ezekről a példákról alább majd egyenként fogunk szólni.

5. A szóközépi magyar *r:l* változásnál megemlíti Révai, hogy ez előfordul a rokon nyelvekben is egymásnak megfelelő szavakban. (G. 122.). Ez helyes észrevétel, mert ezt a hangváltozást csakugyan megtaláljuk, — noha csak ritkán; és helyes a Révai felhozta példa is: m. *három* és f. *kolme*, észt *kolm*.

6. Mint tudjuk, a magyar lágy explosiváknak (*g*, *d*, *b*) szóközépen a rokon nyelvekben rendszeren megelőző nasalissal való explosivák (*ng*, *nd*, *mb*) felelnek meg. Erről már volt némi homályos sejtelme Révainak is, mert a *meg* kötőszóról beszélvén (A. 218.) azt mondja, hogy ez a szó az eredeti nyelvből hozzánk *meg* alakban származott át, az észtekhez pedig *nig*, *nik* alakban, de szokásuk lévén — úgymond — ezen nyelveknek, hogy néha közbeszűrnak egy *n*-t, a *nig*, *nik*-ből is *ning*, *nink* lett. — Révai távol jár ugyan itt a helyestől, de úgy látszik, már észrevette, hogy a m. szóközépi *g* a rokon nyelvekben *ng*, *nk*-val szokott szemben állni.

Ez az egész, a mit Révai az ugor nyelvek hangtanából tudott, s ennek egy része is csak mint homályos sejtelem lép föl nála. Ingadozó volt tehát az alap, a melyen állt, s azért jó része annak, a mit reá épített, nem is állhatott meg, mint fönnebb kimutattuk. Különösen szöegyeztetéseiről mondhatjuk ezt; de azért ezek közt is vannak olyanok, melyeket ma is elfogadhatunk, s ezek a következők:

1. *Ad* — lp. *addet*, *vaddet*. (A. 210.). Ez az egyeztetés csakugyan helyes, mert a m. szóközépi *d*-nek a rokon nyelvekben *nd* szokott ugyan megfelelni, de a lapp nyelv, hasonlóan a magyarhoz, elvetette a nasalist, s némelykor a *d* megkettőzésével (megnyújtásával) pótolta; kivételt csak az orosz-lapp dialektus képez, mely a nasalist megtartotta. — Azomban mégis van egy megjegyzésünk. Révai az egyik lapp szótár nyomán annak bizonyítására hozza föl az *addet*—*vaddet* alakokat, hogy a lapp nyelv is elveti némelykor a szókezdő *v*-t, úgy mint a miénk. Révai, ki csak a lapp és m. alakokat ismerte, egészen helyesen következtette ezekből, hogy a teljesebb *vaddet* alak az eredetibb; de a többi nyelvek ellene bizonyítanak. Ott van a finn *anda*-, észt *and*-, lív *anda*- | mord. *ando*- | zürj. *ud*- stb., melyekből világosan látható, hogy a hangzós kezdetű alak az eredetibb; tehát a lappban nem lehet szó a szókezdő *v* elejtéséről, hanem inkább hozzájárulásáról, a mi a lappban, gyakori dolog.

2. *Fa* — észt *pu* (helyesebben *pū*);

3. *Felhő* — észt *pilv*;

4. *Fő* — észt *pea*, *pä* (A. 219.); — ez a három Gyarmathiból (Affin. 164—165.) van véve.

5. *Gyal* (*gyalog*) — ug. *jal* láb (A. 161.) Erre szintén Gyarmathi vezette rá Révait, mert ő mondja (Affin. 127.), hogy a m. *gyalog* az észt *jalg*-ból származott. Révainak igaza van, mert a *gyalog*-nak alapszava csakugyan *gyal* (*gyalo*), s ez nyilván egy eredeti ugor *j^l* (*jal*, *jol*) alakból származott (finn *jalka* stb.).

6. *Hall* — lapp *kullet* (A. 76.) Gyarmathi után (Affin. 73.) Helyes, mert a m. *hall* megfelelője a lpS.-ban csakugyan *kulle*- (inf. *kullet*); — lpF.-ban *gulla*-.

7. *Három* — lp. *holma* | finn *kolma* | észt *holm* | oszt. *zulom* | zürj.-votj. *kain*, *kuün* | cser. *humut* | vog. *kurom* (G. 268.). Itt néhány hibás adat csúszott közbe, nevezetesen: a lp. *holma* és észt

holm alakok nem léteznek; a lpS.-ban van *kolm*, *kolma*, lpF. *golm*, s az észtbén *kolm*. Az osztj. alak sem *zulom*, hanem osztB. *zulim*, *zolim*, osztS. *külem*, *kölem*, osztIrt. *zūdem*. A votj.-ban nincs *kain*, hanem *küjn*: a zürj.-en sincs *kuin*, hanem *kuim*. A cser. *humut* valószínűleg sajtóhiba *kumut* helyett, mert Gyarmathinál így van, (s ez tkp. főnévi alak, az egyszerű *kum* mellett). A vog. *kurom* helyesebben: *kórom*, vogL. *kūrum*, vog K. *zurum*.

8. *Hat* — lp. *kot*, *kutta*, *kotta* (a két utóbbit nem ismerjük) | zürj. *kuat*: helyesebben *kvajt* (P. *kvat*) | votj. *kuat* | cser. *kudut* | vog. *kot*: helyesebben vogK. *zot*, vogB. *kat* | oszt. *zot* | finn *kuusi*, észtk *kūs*: helyesebben *kūz*. (G. 269.)

10. *Hús* — oszt. *zūs* | votj. *kiz* | zürj. *kuz*: helyesebben *kiz* (G. 271.)

11. *Igyekez-* — lp. *vigget* (A. 209.) A *vigget* szót (tő: lpS. *vigge-*, lpF. *vigga-*) Budenz is említi, mint az *igyekez-* megfelelőjét (Szóegyezések: Nyelvt. Közl. VII, 34.), s az értelem nem is mond ellent, mert a Lindahl-Öhrling-féle szótárban a *vigget* ige így van értelmezve: «eniti, allaborare», s ez egészen megfelel a m. *igyekezni* értelmének. Nézetünk szerint föl lehet még hozni a két szó egyezése mellett azt is, hogy az *igyekez-* másik alakja *ügyekez-*, mely ép úgy viszonylik a lp. *vigge*-hez, mint a m. *ügy* (v. ö. Fekete-*ügy* = Cserna-voda = Schwarz-wasser) a vogB. *vit*, vogL. *rit*, cserM. *vit*, *vid*, m. *viz* (*vid*) alakokhoz, vagy a csángó *üsel* (M. Nyelvőr III, 568.) a *visel*-hez. Itt az *ü* hang kétségkívül onnan van, hogy a *v* beleolvadt az *i*-be.

12. *Két*, *kettő* — lp. *kuote*: helyesebben *kuekte*, lpF. *guofte*, *guoft*; Fjellströmnél: *qweckt*, olv. *kuekt* | osztj. *katu*: helyesebben *kāt*, *kat*, *kit* | vog. *kiteg*: helyesebben *kitag* (kettő) | cser. *koktot* | votj. *kik* | zürj. *kük* | finn *kaksi*, észtk *kaks*, *kats*.

13. *Köt* — finn *köyttää* (A. 266.); Gyarmathiból (Affin. 74.) átvéve. Ezen egyeztetés helyességét kimutattuk a Nytud. Közl. ez idei első füzetében (169. l.), azért itt nem is szólunk róla bővebben.

14. *Leg* — észtk *līg*, *līga*, lp. *like* (G. 217.) A m. superlativus alakban használatos *leg* szót Révai eredetileg melléknévnek tartja, melynek értelme: «superfluus, ultra modum multus, valde nimius», megfelelőleg az észtk *līg* (überflüssig, zu viel, überlast, — Hupel) és lp. *like* (superfluus, qui superest, — Lindahl-Öhrling)

értelmének. Ezek a azavak, a melyekhez még a finn *liika* (*liian*) «quidquid nimium, superfluum» (Renwall) is csatlakozik, csakugyan megfelelői lehetnek a m. *leg*-nek; — mert igaz ugyan, hogy ez egy *l₃ng₃*-féle, tehát nasalisos eredeti alakra mutat vissza, s így ilyent várhatnánk szokás szerint legalább a finn- és észten; de van eset rá, hogy ezen nyelvekben is elesett a nasalis az explosiva előtt (V. ö. Budenz, MUGSz. 327.) Ily esetekben az elveszett nasalis pótlására vagy az explosiva, vagy az előtte álló vocalis nyúlt meg, s az utóbbi történt itt is.

15. *Menő* — észten *minnev* (A. 136.); — Gyarmathiból (Affin. 135.) véve. Helyes, mert mind a tők, mind a képzők meg-egyeznek.

16. *Négy* — lp. *nielie*: helyesebben lpS. *nelje*, lpF. *nállja*: észten *nellä* (azaz *neli*) | vog. *nille*: helyesebben *nile* | oszt. *niha* | helyesebben osztB. *nel*, osztS. *ñela*, *ñela*, osztIrt. *neda*, *ñeta*, *ñet* | votj. *nîl*: helyesebben *nîl* | zürj. *ñol*: helyesebben *ñol* | cser. *nîlit*. (G. 268.)

17. *Nyak* — lp. *nikke* (A. 138.); Sajnovicsból (Demonstr. 61.) átvéve. Nem lehet egész határozottsággal állítani, hogy egyezők, mert a lp. *nikke* kölcsönvétel is lehet a germán nyelvekből (v. ö. angolszász *hnecca*, *necca*; angol *neck*; német *nacken*, hollandi *nek*; svéd *nacke*); azonban az is lehet, hogy olyan képzés, mint a finn *niska* (l. ezt, Budenz: MUGSz. 406.), mert a lappban gyakran előfordul, hogy *t* vagy *k* előtt egy *s* kiesik.

18. *Nyújt* — votj. *ñuit* (G. 789.); Gyarmathiból (Affin. 183.) átvéve. (V. ö. Budenz, MUGSz. 425.)

19. *Odu* — lp. *vuovd*, *vuovda* (A. 204.); Gyarmatiból (Affin. 91.) átvéve. A m. szóközépi *d*-nek a rokon nyelvek egy részében még *nd* felel meg, s ezt az *odu* másaiban is találjuk: finn *onde*, mord. *unda*, *undo*, oszt. *ont*; a lapp nyelv azonban, éppúgy mint a magyar, el szereti az *nd*-ből (valamint az *mb*-ből és *ng*-ből is) vetni a nasalist, és vagy az egyszerű explosivát tartja meg (néha az előtte álló vocalis diphtongizálásával) vagy megnyújtja (megkettőzteti) az explosivát a nasalis pótlására. Így tehát az *odu*, *onde*, *unda*, *undo*, *ont* lapp megfelelője volna **odde*, **vodde* vagy **vuodde*, a mely utóbbi alak elég közel áll a Révainál felhozott és mind Leemnél, mind Lindahl-Öhrlingnél «cavum, arbor cava» jelentésű szavakhoz. Azonban az nem áll, a mit Révai mond,

hogy az *odu* szó a HB. korában nyilván *vodu*-nak hangzott; ő ezt helyesen következtette ugyan a lapp alakokból, mert a többieket nem ismerte, de éppen ezek mutatják, hogy itt a vocalis-kezdetű alakok az eredetibbek, s a lappban a *v* később került a szó elejére, éppen úgy, mint sok más mélyhangú szónál (v. ö. fennebb: *ad*).

20. *Orv, or* — lp. (?) *varas*, észt *varras*. (A. 209.) Kétségtelen, hogy a finn *varas* szót Révai csak tévedésből írta lappnak, mert segédkönyveiben mindenütt mint finn szó van felhozva. Külömben a f. *varas* és m. *orv* egyezését már Rudbeck említette, s erre hivatkozik Sajnovics; Gyarmathi a *varas*-t a m. *oroz*-val tartja egyezőnek (Affin. 58.) Révai egyeztetését Budenz is elfogadja (Szóegy. — NyK. VII, 34.)

21. *Öt* — lp. *vitta, vit* | votj. *vit*, zürj. *vit* | oszt. *wat*: helyesebben *vēt, vet* | vog. *at* | cser. *vizit*: (főnévi, *vit* és *viz* mellett) | finn *vysi*: talán sajtóhiba *viisi* helyett (G. 268.)

22. *Szarv* — finn *sarvi* (A. 138.); Sajnovicsból (Demonstr. 62.) átvéve.

23. *Száz* — lapp *čuotte* | finn *sata*, észt *sadda* (olv. *sada*) | cser. *šudo*: van *šüd* is | osztj. *sot* | vog. *süt*: helyesebben vogB. *sāt*, vogK. *šat* | votj. *šu* (G. 271.) Megjegyzendő, hogy Ahlqvist véleménye szerint ezen szó az árja nyelvekből került az ugarságba, s Budenz sem vette föl összehasonlító szótárába. (T. i. *száz* = szl. *sotü*).

24. *Tevő* — észt *teggev* (A. 136.) Helyes, mert mind a tők, mind a képzők megegyeznek.

25. *Tíz* — votj. *das*, zürj. *das* (G. 271.)

26. *Töltetem* — finn *täytetän* (A. 266.) E két alaknak minden esetre van köze egymáshoz, de úgy ízről ízre, mint Révai gondolta, nem egyeznek meg. A személyrag és a passivum képzője azonos, de a *tölt*-öt nem lehet a *täyt*-ből származtatni, mert először a rokon nyelvek szavait általában nem lehet egymásból származtatni, másodszer a m. szóbeli *l* nem felelhet meg a finn *y*-nak. Ha tehát kérdezzük, miféle viszonyban van a m. *tölt*- és a finn *täytä*-, először is azt látjuk, hogy: alapszavaik (m. *tö*- és f. *täy*-) azonosak (v. ö. Budenz, MUgSz. 203, 241.), de képzőik különbözők. A m. *-lt* nyilván összetett képző: *-l-t*; s már csak a külön részek értékét kell meghatároznunk. A *tölt* mellett van *tel-ik* is, s

ez arra látszik mutatni, hogy a *-t* causativ, mely az intransitiv *tel-*, *töl-* igét transitivvá teszi; igen, csakhogy a *tel-*, *töl-* nem intransitiv, mert mondják pl. «a bor megteli a poharat», s e szerint itt nincs helye a causativ képzőnek, s a *tölt-*beli *-t* is csak momentán lehet ¹⁾; ebből azután az is következik, hogy az *-l* nem lehet frequentativ, hanem csak momentan, mert a mom. *-t* csak mom. *-l*-vel szokott kapcsolatba lépni; — a *tölt-* tehát egészen olyan képzés, mint a *rikolt*, *kiált* stb. Ennek az *-lt* képző-bokornak pedig a finnben is éppen *-lt* felel meg (*nosta-lta-*, *paina-lta-* stb.); tehát a *tüyttä-*beli *-ttä* nem lehet megfelelője a *tölt-*beli *-lt-*nek, s az a *-ttä* valószínűleg nem is egyéb, mint az az egyszerű mom. képző, mely pl. ezekben is van: *kysy-ttä-*, *pese-ttä-* stb.

27. *Tudni* — votj. *todini* (G. 784.), helyesebben: *todnī*; Gyarmathiból (Affin. 183.) átvéve.

28. *Val-*, *vol-* — finn *ol-*, észt *oll-*, cser. *ul-* (G. 836.) Az észt *ole-t* és a m. *vol-t* már Gyarmathi is egyezőnek mondta (Affin. 138.), csakhogy nála az utóbbi nem mint valóban meglevő, hanem mint képzelt igető szerepel.

A szóképzésre és szóragozásra nézve Révai műveiben szintén találunk több helyes észrevételt; nevezetesen:

(Deverbális igeképzés:)

1. A finn nyelv *-t* képzős passivumában fölismerete a m. *-t-s* passivum megfelelőjét. (A. 265.)

(Deverbális névszóképzés:)

2. Fölismerete az észt *-ma*, lapp *-m* és magy. *-m* nomen verbale (nomen actionis v. acti) képzők azonosságát (G. 785.)

3. Gyarmathi (Affin. 183.) nyomán mondja (G. 784.), és helyesen, hogy a magyar infinitivus-beli *-ni* megvan a zürjén-votjákban is; csak azt kell hozzá tennünk, hogy itt mélyhangú az *i* (*ī*).

(Denominativ névszóképzés:)

4. Szintén Gyarmathi nyomán tanítja a m. és lp. sorszám-névképző (*-d*) azonosságát (G. 282.)

5. Tanítja továbbá a magyar, lapp, finn és észt comparati-

¹⁾ A *telik* úgy magyarázható, mint a *tör—törük*, t. i. hogy az utóbbiban lappangásba jött egy reflexiv képző (*-v*), tehát *telik* tulajdonképen **tel-v-ik-*ből való.

vus-képző azonosságát is. (G. 215.) A magyar és lapp képző azonosságát már Sajnovics is észrevette (Demonstr. 88.), de a finnt és észtet Révai sorolta először hozzájuk; a mi a képző származtatását illeti arra már megtettük észrevételeinket.

6. Az ugor pluralis-jelelőket, nevezetesen a finn *-t*, észti *-d*, lapp *-χ*, *-h*¹⁾ is a magyar *-k* képzőket egy eredetűeknek tartja (G. 198.)

(Igeidők és módok képzése:)

7. Az egyik m. praeteritum (ú. n. imperfectum) képzője Révai (G. 646.) szerint egy verbum substantivum *va*, melynek értelme; «fuit, exstitit», ugyanaz, mely szerinte megvan a gerundiumban: pl. *takarva*. Ezt a héber *vai*-val hozza kapcsolatba, s ennek *-i*-jéből származtatja az ugor nyelvekbeli *-i* praeteritum-képzőt, melyre a lappból, finnől és észtből hoz föl példákat. Hogy ez a származtatás nem állhat meg, azt nem szükséges bizonyítanunk; de a dolog mégis érdekes annyiban, hogy Révai fölismerte a m. *<á*, *<é* praeteritum-képző egyezését a többi ugor nyelvek *-i* képzőjével. De meg kell említenünk, hogy a lp. *-i* és a m. *<é* (*<á*) képző egyezését már Sajnovics is sejtette, mert a Demonstr. 103. lapján így ír: «Tempus imperfectum apud Leemium terminatur in syllabam *im*. Molnario nostro tempora imperfecta sunt composita; sed perfectum primum terminatur in *ék* vel *ém*, quod postremum ad sonum *im* proxime accedit.»

8. A modus potentialis (ú. n. optativus) képzője: *-na*, *-ne* Révai szerint (G. 730.) jelent tanácsot, akaratot, vágyat, törekvést és összefügg az észti *noudma* «nisi, conari», *nou* «consilium» és finn *nojan* «nitor, conor» szavakkal. Hogy azonban ezen szavaknak semmi közük sincs a m. *-na*, *-ne* képzőhöz, az nem szorúl bizonyításra; de egymáshoz sincs semmi közük, a mint mindjárt látni fogjuk. Az észti *noudma* (v. *nöudma*) értelme ugyanis Hupel szerint: «erforschen, untersuchen, sich bestreben»; ez nem függhet össze a *nou* (*nouv*, *nöuv*) «rath, anschlag, rathschlag» szóval, a miről könnyen meggyőződhetünk, ha e szavak finn alakját nézzük. Az észti *noudma*-nak a finnben *noudan* (*nouta-*) «vestigia cujus premo; nach etwas gehen, folgen, befolgen» (Renvall) felel meg; az észti

¹⁾ A lp. *k* pluralis-képző, úgy látszik, elkerülte Révainak figyelmét, pedig Sajnovics ezt is fölhozta (Demonstr. 87).

nou pedig ugyanaz, mint a finn *neuwo* «consilium», mely sem alakilag, sem értelmileg nem egyeztethető össze a *nouta*-val. A mi pedig a finn *nojan*-t illeti, arról már fennebb kimutattuk, hogy értelme nem «törekedni», s így szintén nem függhet össze az észti *noudma*-val. — Van azonban ebben a pontban mégis valami, a miben Révainak igazat kell adnunk. Ő t. i. a m. *-na*, *-ne* (helyesebben *-ná*, *-né*) képzőt kapcsolatba hozza a finn *-ne* (concessivus) képzővel, és ez helyes is, noha a kettőt teljesen azonosnak nem lehet mondani; mert, a mint Budenz kimutatta, a finn *-ne*-nek a m. képzőből csak az *-n* felel meg: az <á, <é külön (nomen verbale) képző.

9. Fölismerete Révai a m. *-j* s a finn és észti *-k*, *-g* imperativus-képzők egyezését is (G. 709.), s ez a tény már magában véve érdekes, ha származtatása (az *ej*, *haj* interjectióból) nem állhat is meg.

(Ragozás:)

10. Révai (G. 211.) azonosnak mondja a lapp *-n* (nála *an*, *en*) és a magyar *-n* (nála *on*, *en*) locativus ragot. Példái: *kabmagan in calceo*, *puoraken in bono*, *super bonum* (Gananderből, 23. l.) — és *asztalon*, *fedelen*. Ebben igaza van, de csak részben, mert a m. superessivus *-n* nem egészen az, a mi a lapp *-n*, noha teljesen azonosaknak látszanak; — Budenz ugyanis kimutatta, hogy a m. *-n* előtt egy rag-alapszónak (valószínűleg *-l*-nek) kell lappangania, s így a m. *-n* eredb. *-ln* (= finn *-lna*, *-lla*), a lapp *-n* pedig csak pusztán locativusi *-n*.

Ennyit akartunk elmondani Révairól mint ugor nyelvészről. Minden apróságra nem terjeszkedtünk ki, de semmi jellemző dolgot nem hagytunk figyelmen kívül, s így azt hisszük, hogy olvasóink ezen összeállítás nyomán megalkothatják maguknak Révainak, az ugor nyelvésznek képét.

II.

Hogy a Révainál található altajiság egészen együtt legyen, felsoroljuk még azokat az adatokat is, melyeket ő a törökségből (jobbára *Meninszki* nyomán) fölhozott. Mindössze is kevés van ilyen, azért mellőztük is itt az osztályozást, s csak úgy soroljuk föl az adatokat, a hogy nála következnek egymás után.

1. A m. *hat* szóval egyezteteti a török (oszm. ¹⁾ *alti* szót, melynek — a hasonlóság szembetűnőbbé tételére¹ — *halti* alakot ad; de ez utóbbi fictio. (G. 268.) Megemlíthetjük, hogy a m. *hat* és oszm. *alti* Hunfalvynál (Bud. Szemle XIX. 1864. 13.) és a Vámbéry «Magyar és török-tatár szóegyezéseiben» (NyK. VIII. 150.) is föl van hozva, Budenz azonban (NyK. X, 101.) nem helyesli.

2. *Hét* egyező a tör. *jedi* szóval (G. 269.) Ezt az egyeztetést megtaláljuk Budenznél (M. Nyelvészet IV, 411.) Hunfalvynál (i. h.) és Vámbérynél is (NyK. VIII, 150.)

3. A m. tizesek végén levő *-van*, *ven-t* egyezteteti a török *on* = 10-vel (G. 272.) Ez az egyezés sokkal föltűnőbb, semhogy szemet ne szúrt volna; megtaláljuk Hunfalvynál is. (B. Szemle XIX. 1864. 16.)

4. Helyes észrevétel, hogy a török *miş* (tíz) megvan a zürjénvtjákban is (G. 273.), mert itt csakugyan van egy *miş* (tíz) számnév, mely mint amaz, csak összetételekben fordul elő.

5. A török *ilk* primus szót egyezteteti a lp. *alget* és ész. *algama* «kezdeni» igékkel (G. 280.), a mi a jelentés szempontjából elég plausibilis, de alaki szempontból nem fogadható el. Az *ilk*-vel egyezteteti még a m. *első* szót is, s ez az egyeztetés megvan Vámbérynél (NyK. VIII, 141.) is; — valószínűleg ősrökonság.

6. A m. praeteritumbeli 2. sz. <*ál* (*él* stb.)-t egyezőnek tartja a török *ala* interjectióval, melyet úgy fordít, hogy «en tibi», s úgy magyaráz, hogy az *-a* dativus ragja, az *al* tehát annyi mint «te». (G. 325.) Meg kell vallanunk, hogy ez ügyes, — sőt mondhatni, furfangos combinatio, de csak annyi igaz belőle, hogy a dativus ragja *-a* (vagy *-e*); az *al* nem «te», mert ez a törökben *sen*, s így az egésznek nincs semmi alapja.

7. Az *-uk*, *ük* ragot (pl. *temet-j-ük*) egyezteteti a török *-uk*, *ük*-vel ezekben: *sewer-d-ük*, *bakar-d-uk* amabamus, adspiciebamus (G. 355.) Csakugyan nagyon szembeszökő hasonlatosság, s nem is csodálhatjuk, hogy Révai figyelmét nem kerülte el; rokonságról azonban itt nem lehet szó.

8. *Ki* — és tör. *kim* (G. 429.) Megvan Vámbérynél is (NyK. VIII, 159.). Helyes egyeztetés; e névmások azonossága bizonyosan az ugor-török ősrökonságból való.

¹⁾ Nála általában csak oszmani alakok fordulnak elő.

9. *Ily* — tör. *öjle* «ita, sic, talis» (G. 433.) Itt egy kis hozzátétel van Révai részéről; az *öjle* ugyanis Meninszkinél csak «ita, sic»-nek van fordítva; tehát a «talis» értelmet Révai tette hozzá, de nem helyesen.

10. A rokon nyelvek praeteritumának *-i*-jét (m. <á, é) keresi a török igék *-im* végében, mely szerinte hiányos ige (= sum), és ebből van összevonva: *i-em* (G. 648.) Elég ügyes combinatio, de tévedésen alapszik, mert itt ez az *i* éppen nem jelentős, hanem csak ejtéskönnyítő hangzó a rag (*m*) előtt.

11. A m. praeteritumbeli *-t, -tt*-vel azonosnak tartja a török praeteritumbeli *-dii, di, tü, ti-t*, pl. *i-dii-m* fui (G. 676.) Ez a nézet a legújabb ideig tartotta magát fönn, s még Hunfalvy Pálnál is megtalálható (B. Szemle XIX. 63.) (L. ezt a praet.-ot fennebb.)

12. A finn *-is* (*-isi*, ered. *-ks*) és észtt *es, as* képzőjű conditionalist Révai ezen török alakokkal egyezteteti: *sev-se* amet, *ama-ret*; *bak-sa* adspiciat (G. 738.). A hasonlatosság — az igaz — elég csábító, azomban itt egy kis tévedés van a dologhan. Meninszkinben ugyanis, honnan Révai ezen alakokat átvette, nem «amet, adspiciat» van csupán, hanem «si amet, adspiciat» stb., azaz ezek határozott feltételes alakok, s Révait az vezette félre, hogy a «si» csak az első személynél van kitéve, a többiekénél pedig el van hagyva.

13. A m. *-ni, észtt -ma, lp. -m* Révai szerint egyező a török *-mak, -mek* infinitivussal. (G. 787.)

14. A m. *val-, vol-* igét egyezteteti a tör. *ol-mak* esse, fieri igével (G. 842.), és helyesen, mert ezek közt ösrokonság van.

Ennyiből áll körülbelül a Révainál található törökség.

DR. SZINNYEI JÓZSEF.

OROSZ-LAPP NYELVMUTATVÁNYOK.

Az eredeti lapp textusok (139—152. ll.) fordítása.¹⁾

Ter-lapp nyelvmutatványok.

A) Lumbovszkból (*Limbés*) (Lásd 139—143. ll.).

1. Egy egér evett kenyeret; a héjat ette, s alakult egy sajka kenyérhéjdarabból. Beleült a sajkába, s a tavon elindult a sajkával. No, vett magához czimborákat is; madárkát, hölgymenyéteket; vett állatokat, kutyákat és rókákat, medvéket meg farkasokat; madarakat vett, sasokat és baglyokat a sajkájába. És [azután] elindult; de a sajkája túlterhelődött, ők felfordultak; úsztak a parthoz, mindnyájan eljutottak a parthoz. — Az egér szitkozódik, hogy az enyém volt a sajka, azt mondja (tkp.: halljad); szerfölött sokan beültetek. (Ők) kezdtek egymással verekedni: állat állatra, madár madárra. Verekedtek három esztendeig. Néhány madár tollatlan lett, az állatok szétszaggatott bőrökkel lettek. Utóljára fázni kezdetek az állatok és a madarak.

2. a) Élt egy házaspár, férj a feleségével. Volt nekik egy leányuk meg egy fiuk. Nap lesz, s ő indul kóborolni, fogni a mi kerül. Feleségének azt mondja, hogy «a folyóba forgácsokat ne hordogass». Egyszer a felesége a folyóba forgácsokat hordogatott. — Hogyan, azt mondja, férjem nem engedi, hogy forgácsokat hordogassak a folyóba? — A folyón fölfelé indultak *csúdok*²⁾ [azt

¹⁾ E fordítás lehetőleg szószerint híven követi az eredetit; a hozzá pótoltt összekötő szók [] zárjelek közé vannak rekesztve.

²⁾ LpOr. *cutte*, lpS. *čude*. E néven a lapp néphagyomány egy ellenséges rabló népet emleget, melynek támadásaitól valaha sokat szenvedhettek. Lindahl szerint a *karjeleh* (azaz *karjalaiah* v. *karélok*) nevezet is fordul elé.

mondva v. gondolva], hogy hiszen «forgácsok vannak, ott lakosok lesznek». Nos, a forgácsok után jöttek, megtalálták a lakosokat. A csúdok jöttek a lapp-házba, s a csúd fejedelem a lapp asszonyt megölelte; kezdtek őrt állani, hogy mikor jön a férje. A férje el is jött az erdőből, s a csúdok őt megkötözték, két kezét hátrafelé, s oda dobták a ház másik felébe. És lefeküdtek. Éj lett. Éjjel a leány ki akart menni; a lapp ember azt mondja, hogy «gyere leánykám, oldd el a kezet (a kezemet, tkp. oldd két helyre). A leányka azt mondja: [majd] [meg] mondom új atyának; a leány nem vágta el [a köteleket]. Ki akart menni a fiacskája; «fiacskám, oldd el a kezemet». Fiacskája elvágta a köteleket, ő fel is kelt, férje, a lapp ember. No, ő felkelt. A csúdok mind alusznak. Tehát vette a csúd fejedelem (tkp. csúd-szarva) kardját és a csúdoknak mind levágta a fejüket. Azután fogta a feleségét, egy fenyűfára feszítette, ugyanarra a leányát is, anyjával együvé; a fiacskáját magához vette, s elindult vele a hová tudott, más helyre. — Vége (szó szerint: no mind).

2. b) Egy öreg ember és egy asszony éltek sokáig; nekik egy fiú[k] született és aztán meg nekik egy leány[uk] született. No, ők éltek sokáig, az örege azt mondja, hogy «ne hordj forgácsokat a folyóba; a forgácsok, azok mennek a folyón lefelé (folyó szerint, f. mentiben), a forgácsokat észreveszik a csúdok, azok jönnek a forgácsok után, a folyón fölfelé jönnek». — Az öreg elment az erdőbe. A felesége forgácsokat hordott a folyóba, s visszajött házába. El volt (élt) három napig, az örege az erdőben van, [akkor] már jöttek az asszonyhoz a csúdok; ő a csúdokkal eszik, iszik egész nap. Már a nap esteledett; ő, az asszony, lefeküdt egy csúddal; de csúd van náluk kilencz, s a kilenczedik csúddal feküdt le az asszony. És aludtak ezen csúddal; éltek három napig, már az asszony azt mondja, hogy ma az öreg jön. Tehát tört vetettek (tkp. kötelet tettek) az ajtóba, s maguk lefeküdtek. Az öreg jött és belekerült a törbe; ők, a csúdok, őt megkötözték, s oda dobták. No maguk a csúdok lefeküdtek alunni. A leány, az kifelé jött, mondja neki az atyja, hogy «hozz nekem kést». A leány azt

A NyK. XII, 164, 165. közölt svél-lapp elbeszélések (1. és 4. szám) csak *pahatahkeje'* v. *veholače'* («gonosztevők, rablók» és «ellenségek») kifejezéssel élnek. Szerk.

mondja: «majd új atyának (atyámnak) mondom», s elment. Megint a fiú indult, az öreg mondja: fiacskám hozz kést! A fiú adott neki egy kést; ő vette a kést, elvágta mind a köteleit, hal-kan közeledett és a csúdnak a feje alól ki vette magának a kardot. Amazok aludtak, fölébredtek és az öregtől kérdezik: mit álmodtál álmodban? Az öreg feleli: én azt álmodtam álmodban, hogy egy holló kiássa kilencz hollónak a szemét. De már amazok, a csúdok, azt mondják, hogy kilencz holló kiássa egy hollónak a szemét. Akkor a csúd megfordult, kutatta a feje alját, de az öreg emelte a kardot s ketté vágta a csúdnak a fejét. Ama (a többi) csúdoknak is mind ketté vágta a fejüket; fogta a feleségét meg a leányát, vitte, fölfeszítette egy fenyőfára elevenen és őket mind agyonlőtte.

3. Volt (élt) egyszer egy Tálla ¹⁾, a kinek nagy nyája volt; mellette egy merész ember lakott, neve *Ucc lāngij* (Kis Sógor) volt. Ez oda került, Tálla nyájába ment. Megölte a Tállának legjobb ökrét. Megfőzte mind egy évésre a Tálla ökrét. Tálla észrevette, hogy Kis Sógor megölte az ökröt. Tálla Kis Sógort üldözni kezdte. Kis Sógor sajkával kievezett a tóra. A Tálla szintén evezni kezdett saját sajkájával. — Kis Sógor látja, hogy a Tálla szinte már utólérte, [ő tehát] a sajka orrához lánczot kapcsolt, [s azután] kétfelé eleveztek, hogy melyikük bír a parthoz evezni. Kétfelé eleveztek; a Tállának a sajkája ketté hasadt, a Tálla belefűlt a vízbe és a mesének vége van (tkp. a mese mind).

4. Volt (élt) egy Ácz ²⁾ s annak volt három leánya. Egyszer egy fiút lopott, s a fiú élt nála sokáig, húsz esztendő koráig. Ez megtudta ott közel az anyját. Az anyjával összebeszéltek, hogy házasodni kell. Ő azután elhajtott *pulkán* (azaz fedett szánon), megérkezett, anyját a pulkába vette s elhozta az Ácz házához.

¹⁾ *Tálla* a finnmarki lappok *Stallo*-jának és a svéd-lappok *Stálu*-jának felel meg. Képzelték óriásnak és nagyon gazdag s erősnek, de egyszerűen ostobának, úgy hogy egy kis ravasz ember meggyőzi (v. ö. a NyK. XII, 166. közölt *Stalo*-mesét).

²⁾ *Ácz* ugyanaz mint a finnmarki lappok *Haccečan*-ja, s nőnemű gonosz lényeket jelent, kik kisebbek voltak az embereknél (Lásd: «Orosz lapp utazásomból». [Értekezések a nyelv- és szépt. köréből VIII, 2 sz.] 32. lap).

Az Ácz kijött, hogy a menyecskét a házba vigye. [Itt következik az Ácz üdvözlése «Ácz nyelven», valami komikus badarbeszéd, a melyből félig meddig ennyit lehet érteni: Lábam elgyengült (örömtől), jó — (?) van csinálva, az öreg ember(?) feleségétől fiacs-kája el van lopva. Hol van a zsinór-vég —? (Hadd oldjam föl a pulka borítékát.)]

Az asszony a pulkából kiugrott, s egy húsoló késsel keresztül vágta a homlokát (az Ácznak). Az Ácztól csak a haja(?) kiment(?). Fiát magához vette (az asszony). — Ennyi volt.

5. Élt hajdan valamikor egy asszony az öregével (férjével). Született nekik egy fiuk és született egy leányuk. Hát az asszony meg az öreg meghalt mind a kettő, a testvérek ketten maradtak. A leány azt mondja, hogy «bátyám utazz [el], de ne dicsekedjél».

A bátyja tehát elutazott, egy hajóhoz került. A hajón kérdezik, hogy mivel élsz? — Egyedül nőtestvéremmel (húgoddal) élek. — Minek élsz húgoddal? Az én húgom szép. — Mi által szép? — Homlokán át a nap fénylik, két halántékjáról két hajnalesillag, nyakáról (tkp. nyak-tőről) a hold, két kézesuklójáról arany, két lábszáráról (tkp. cipőszalag helyéről) ezüst, ruháján keresztül a teste látszik, csontján keresztül a veleje látszik. —

Haza jött. A leány kérdezi a bátyjától: mit búsulsz? — Azért búsulok, aggódom, húgom, hogy a hajóra kell mennünk. — S el is mentek.

Közeledtek (tkp. kezdtek jönni) a hajóhoz; ő a húgának parancsolja, hogy más ruhát vegyen föl. Egy más leány, szolgáló (vagy segéd), cselszövő(?) jött, parancsolta, hogy a vízbe ugorják. — Bele ugrott a vízbe. [A bátyja] a hajóra jött és kérdezik a hajón, hogy hol van a húgod? — «A vízbe ugrott.» A másik leány azt mondta hogy «én vagyok az ő húga». — De nem, azt mondja, ez nem az én húgom. Emberek fogták, vitték őt, verembe ásták hét ölnyire.

A húga följött (v. fölmerült), a hajóra jött, kérdezi: hol van az én bátyám? Menjetek, hozzátok őt. S a bátyját elhozták. A kapitány [azt] mondja, hogy «jösz-e hozzám nőül?» — «Lőjétek meg az én csalómat, csak akkor megyek hozzád nőül. — Meglőtték a csalót, és a hajóskapitány elveszi a szép leányt nejeül. — Vége.

6. Volt (élt) hajdan egyszer egy ember, s az megházasodott. Azután éltek, született nekik egy fiuk. Sokáig éltek, s az öreg meg-

halt, a felesége meg elment bogyót szedni. A fiát, azt magával vitte. Hát kezdett bogyót szedni, a fiacskáját ott hagyta. Maga az asszony odább (messzibbre) ment. Szedett ő bogyót, szedett és végre kész lett vele. De a nap elesteledett. Elindult vissza a fiához. Hát visszajött, de nincs meg [ott] a fia. Hanem annak helyébe hoztak egy Ácz leányt. De ő csak fogta azt a leányt s ballagott hazafelé]; haza érkezett; kezdte azt a leányt nevelni, s élt a leánynyal együtt. És éltek, s a leány fölnőtt. Aludtak, fölkeltek: az Ácz leány öltözködni kezdett, és az asszony rátette (a tűzre) az üstjét. És főzni kezdett, főztek, és ettek és elindultak az erdőbe. Onnan az erdőből kiugrott három Ácz, és az asszonyt megették, még a vért (vérét) sem hagyták a földön.

7. Élt egy öreg a feleségével, éltek ők sokáig. Hát született nekik egy fiuk. Sokáig éltek, a fiuk felnőtt. Az öregnek a kardja a feje alá van téve. Rájok támadt [kezdett jönni] éjjel egy ellenség (tkp. harc); a fiú vette az atyja kardját, s elindult atyja paripájával az ellenség ellen; kezdett harcolni, vágni, vágott sokáig. Azt a harczát nem tudja elvégezni; amazok, az a sereg, ástak neki egy vermet, és egy másikat, meg egy harmadikat. No, s ő [csak előre] hajtott, az ellenséget vágni. Vágott és föl általszöktetett a vermen, hajtott egyik vermen át és a másikon át. [De] a harmadik verembe bele esett; lova elszökött vissza haza, ő ott maradt a veremben, s [ott] bezárták; ő már ki nem tudott kerülni abból a veremből.

Az atyja elindult a fiát keresni, hajtott sokáig, a fiát megtalálta a veremben. Vette a fiát, kiszabadította, fiával együtt mind azt az ellenséget vágta sokáig, rövid ideig, s mind végig ölték (tkp. végezték). Visszamentek, haza jöttek s [megint] éldegéltek, hogy még most is élnek.

8. Lumbovszkban, egy hegy alatt egy patak van; ezen pataknál valamikor (tkp. akkor vagy mikor) emberek voltak, csüdök; nekik volt zablisztjük (oroszúl *tolokno*, azaz megfőzött és aztán őrlött zabból készített étel). Ők a toloknót bele kezdték tenni a patakba. Betettek nagyon sokat, de meg nem tudták tölteni. Egy ember belenézett a vízbe, a patakba, s íme egy ember (tkp. amaz) látszik ki a vízből. [Oda] szól a czimborájának: én, azt mondja, lemegyek, a vízbe merülök, hogy kifogjam azt az embert; minek

eszi a mi toloknónkat. Bele is merült a vízbe, kezdett keresni a vízben. Keresett sokáig, meg nem tudta találni, belefűt a vízbe.

9. Valamikor voltak emberek, csúdok; éltek sokáig és hozzá fogtak egy házat építeni; már építeni kezdték, építették félig; azután vettek egy házfát (gerendát), föltették a fát; de az a fájuk rövid volt, s ők ki kezdték nyújtani. Nyújtották sokáig; egy ember [azt] mondja: már a mi fánk hosszabbúl (nyúlik), [csak] még mindig nyújtsuk, hadd legyen hosszabb (hosszabbúljon). Azután föltették; de íme az a fájuk csak olyan hosszú volt.

10. Találós mesék.

Találd ki, az micsoda: egy tó körül mezítelen emberek futnak? — Egy száradás végett kifeszített (rénszarvas-)bőr; a bőr körül (azaz szélébe) a (feszítő-) czövekek beütve (tkp.: állítva).

Nyelvetlen szájából hang hallik, nem látja senki. — Egy szikla; a sziklához jössz és beszélsz, a visszhang hallik a sziklából.

Egy tisztviselő jött, nagyon goromba: minden hordóba ugyanannyit hutyoz. — A tea-üstöt (szamovárt) hozták, és minden csészébe ugyanannyit töltenek be.

Egy ember látszik, kezét adsz, de a kezét meg nem fogja (tkp. kézbe nem ragad). — Tükör.

Találd ki azt, hogy: egy levelecske megmozdúl, mindenki oda néz (tkp. pillant). — Az ajtó megnyílik, mindenki nézi (pillant), hogy ki jön.

Egy tengeri kutya a kőszirten fekszik. — Egy halpástétom sül a (tűzhelyet képző v. bekerítő) kőlapon.

Egy kolompos öreg rénszarvastehén szaladgál. — A lapp asszonynek fülbevalója (tkp.: fül-réz).

Négy öreg ember törekszik egymással (tkp. egybe, össze) harcolni, nem tudnak összekerülni. — A négy lappház-gerenda.

Életkora végéig köveket hord; sehová se mozdúl el. — Kelepeze (finnül: *rita*).

Egy holló röptül, belei függnek. — A lappházban az üstláncz, a lánczon az üst-fő.

B) Jokongából (*Jofkuj*) (Lásd 143—147. ll.)

1. Élt hajdan egyszer egy öreg ember meg egy asszony. Nekik született egy fiuk és egy másik. Az öreg meg az asszony meghaltak. Fiuk azt mondja: én elmegyek atyám anyám áldozat-fáit (fabakok, a melyekre az áldozott rénszarvasok bőrét húzzák rá) megégetni. Járt, járt, köd lett (tkp. impersonaliter: es machte nebel); neki ellenébe egy öreg ember jött [azt mondva]: hová indultál szemecském? — Hát én, azt mondja, indultam atyám anyám áldozat-fáit megégetni. — Ő azt mondja: vakard a fél fülemet! Ime került neki egy nagy üst. — No, vakard a másik fülemet! — Hát került neki (v. lett) egy lappház. Főzni kezdtek húst és zsírt abban a nagy üstben. Az öreg fogta magát (tkp.: vett), lefekszik; [az] (a fiú) főz, de amaz (az öreg) fogta magát, (mint) hölgymenyét futkos, ő (a fiú) a hölgymenyétnek az orrát véresre (tkp. vérbe) verte. Az öreg fölébredt, az öregnek az orrán vér (van), de ő (a fiú) kérdezi: nagyapa, azt mondja, mitől van az orron (orrodon) vér? — Hát az neki feleli: én álomban szerzetést jártam. — Föztek és ettek, elvégezték. A fiú kérdezi: nagyapa, hová feküdjünk le? — Nagyapja azt mondja: vakard a fél fülemet. Került neki egy bőrtakaró és rénbőr és fejal. S ők lefeküdtek. Nagyapjával alvásakor neki melege lett. No én, nagyapa, azt mondja, nem tudok alunni, meleg(-em van); én, nagyapa a hamuban, a szénben aluszom. — Nagyapja neki felel: nem tartlak, [tégy] a hogy te akarsz. — [Hát] bemegy a hamuba, a szénbe. Aludt, aludt, fölkel a hamuból, a szénből; nincsen se nagyapja, se lappház, semmi sines. [Aztán] útnak indult; járt, járt, egy faluhoz közeledett. Akkor őt látták jönni, futottak, hírt adtak a királynak: no, egy utazó jön, vagy egy tűzeshasábfa forog. — A király parancsolt: fussatok, híjjátok őt ide. — Ő a királyhoz jött, a király neki asztalt rendezett, s kezdte őt etetni itatni és hírt kérdezni tőle: neked micsoda mesterséged van (tkp. mi m. van mögötted)? De az én leányomnak van egy aranyfoga; vajjon tudod-e az én leányomnak az aranyfogát hasítani? — Ő azt mondja, hogy lehet, király, most [mindjárt]. Ő meg azt mondja: eléhivom a leányomat, te mutasd meg a mesterségedet. — A leánya evés közben volt; a király elhozta a leányát, ő meg fogta evés közben, sarokkal fölfelé, fejjel lefelé (fordította?); az

mind az én mesterségem. — A király levágta neki a fejét és szarra állította.

A másik testvér várt, testvére nem jött; elindult [hát] ugyan-oda, a hová testvére indult. Megy, mendegél; [egyszerre csak] köd lett neki (előtte), eltévedt. Megzavarodott, nem tudja hová menjen; imádkozni kezdett (szószér.: keresztezni kezdte szemeit): adj Isten nekem derút (v. tiszta időt)! — Hát hozzá került egy öreg ember imádkozás közben. Az öreg azt mondja: mit búsulsz szemecském? — Hová menjek, nagyapa, hogy ne búsuljak, mikor bajban vagyok (tkp. inségem van)? — Nagyapja neki azt mondja: hozzám kerültél, hát neked nem lesz bajod; nagyapa téged faluba visz. — No, én, nagyapa, megfáztam, megéheztem. — Nagyapja neki azt mondta: majd jól lakol (szószérint: leszel a ki evett) és majd inni [is] kapsz, minthogy (tkp. mikor) engem találtál; vakard [csak] a fél fületem. — Ő vakarta a fél fülét; egy nagy üst került neki a fülből. — Vakard a másik fél fületem. — Ő vakarta; lett neki egy lapháza, de annak a házának fele deszka, másik fele [pedig] fenyűág [volt]. Kérdezi a nagyapjától, hogy mit együnk, nagyapa? — Nagyapja neki parancsolta, hogy főzzön húst és zsírt, és ő főzni kezdett; nagyapja azt mondja: te, szemecském, főzz, de én lefekszem. — Ő maga ment a fenyűágas felébe, de nagyapja lefeküdt a deszka félbe. Főzni kezdett, üstje neki fölforrt; ő maga éhes [volt], kivett [hát] húst és zsírt a mennyi meg van főzve, [s] fölés közben kezdte enni; [akkor] neki egy hölgymenyét jelent meg, kezdte a hölgymenyétet etetni jóllakásig. Neki az üstje megfőtt, nagyapját kelti: nagyapa, kelj föl enni! — De nagyapjának az orra be van zsirozva. Ő kérdi: nagyapa, neked az orrod mitől van bezsirozva? — Nagyapja azt feleli: álomban szertesztét jártam. — [Azután] ettek, készek lettek, és le akartak fekünni; de ő kérdezi: nagyapa, mí hová feküdjünk le? — Nagyapja [megint] azt mondta neki, hogy vakard a fél fületem. — Ott termett neki egy új bőrtakaró, új rénbőr és egy új fejal. Lefeküdtek alunni, aludtak, fölkeltek reggel. Megint főzni kezdtek nagyapjával; főztek, ettek és készek lettek és útra keltek nagyapjával. Jártak nem messze, nagyapja neki azt mondja: isten áldjon, én szemecském! Nagyapa neked vendégajándékot ad. — Nagyapja adott neki egy zsákot, nagyapjától elbúcsúzott; nagyapja őt oktatta: jársz, jársz, megnyílik neked

egy falu; elérsz a faluba, [ott] a királynak egy aranyfogú leány [a] született; érkezel a faluba, téged a király meghív. Hát a te mesterseégeidet előbb ne mutasd; mikor a nép összegyűl, akkor már megmutathatod. — Aztán elbúcsúzott nagyapjától, és útnak indult.

Járt, járt, járt, megnyílt neki egy falu; őt meglátták: nap süt-e vagy jön egy utazó? — A király őt magához hivatta, ő a királyhoz jött; neki a király egy tálat tett eleibe, etette és tőle kezdett hírt kérdezni. Azt feleli: én jöttem étlen itlan; [ha] tudtam valamit, [most már] nem tudom; ma neked semmit sem mondhatok. — A király őt etette, itatta és lefektette. Reggel parancsolta, hogy a népet gyűjtsék össze. A király a népet összegyűjtötte, s parancsolta, hogy a király leányát a nép közé hozzák. Ő oda jött, de zacskója van neki a vállán. A zacskóját felfordítva megrázta, zacskójából egy sipka esett, az a sipka kezdett minden fejbe, a kinek fejébe jön (kerül), (így tenni vagy szólni): ,kúk és slak, kúk és slak'. A zsákjából kiestek nyúl-állcsontok; az egyiknek eleibe futnak: ,sar, sar, sar', egy másiknak eleibe futnak: ,sar, sar, sar', [s így] mindenkinek eleibe. Megint egy fejsze esett ki: ennek meg annak a fatörzsöknek ,hocs', meg máshová ,hocs'. A nép mind nevetett és a király leánya nevetett szintén, az arany foga ketté [hasadt]. A király leányát nőül vette; a király neki adta azért, hogy nagyon okos.

2. Valamikor hajdan élt egy öregecske és egy asszonyka. Éltek, éltek, éldegéltek, (nekik) született három leányuk. No ők éltek, éltek, éldegéltek, (nekik) jött egy (leány)-kérőjük. Az asszony aludt, fölkel; azt mondja, hogy szegény öreg, öreg, a holló szárnyai görbülnek. — Mit beszélsz, asszony, (olyan) kérő jött, mint Isten angyala. No ők egy leányukat odaadták. Megint egy másik kérő hozzájuk jött (tkp. nekik). Az asszonyka azt mondja, hogy szegény öreg, öreg, a tengeri kutya hátulsó lábai nyúlnak. — No ők egy leányukat adtak annak is. Egy harmadik kérő is jött; az asszony fölébredt (azt mondja): szegény öreg, öreg, a vad rénbika szarvai függnek. — Mit beszélsz te asszony, (olyan) kérő jött, mint az Isten angyala. — Azt a leányt is odaadták neki.

Az öreg elindult leányaihoz látogatóba. Eljött a legidősebb leányához. Leányának a szemei ki (vannak) ásva. A gyermekei kiáltoznak, kárognak. Leánya azt mondja atyjának, hogy utazzál vissza! [Ha] a holló jön, hát téged megesz. — Hát elindult visz-

szafelé és befordult középső leányához. Eljött, a tengeri kutya gyermekei a házon csúszkálnak. Bement a házba. Hát a leány(á)nak fél keze meg (van) éve, leánya egészen be van zsírozva (szószerint: zsírban). Leánya azt mondja, hogy utazzál vissza, [ha] a tengeri kutya jön, hát téged megesz. — Hát indult vissza. Ment, mendegélt és befordult a legfiatalabb leányához. Oda jött, a *mientuš* (azaz a vad rénbika) gyermekei a házról csúszkálnak, azt mondták, hogy nagyapa jön. — Bejött a házba, a házban vad rénszarvas-bőrök ki (vannak) terítve. — Gyermekei kiabálni kezdtek anyjuknak, hogy az apa jön. Leánya atyjának azt mondja, hogy menjünk ki, nézzük. Hát kimentek, néztek: igazán ama vad rénbika jön. No és eljött, köszönt az ipjának; bőrét levetette, ember(-ré) lett és ipját kezdte etetni. Ipja elindulni (kezdett) vissza a feleségéhez. Ama veje neki adott húst vele, húst adott sokat: hátfaggyút, csontvaját, gyomorzsírt, végbélt, lábszárt, rénsodart, hátvéget utóljára.

Hát [haza] jött a feleségéhez. Felesége kihúzta a zsákból a küldeményeket. Felesége kérdezni kezdett az öregtől híreket.

3. Élt hajdan egyszer egy asszony és egy öreg. Éltek, éltek és az asszony küldi öregét száraz halért és zsír-övért (azaz egy halzsírral töltött csukabőrért). Az öreg el is indult. Hát érkezett tárháza ajtó-nyiladékjához, neki úgy hallik a tárházból: öt, hat hí! Hát ő megijedt és visszaindult. Eljött a feleségéhez. Az asszony maga indult útra, hajtva érkezett tárházához. Akkor [is] hallatszott a tárházból az ijesztés: öt, hat, házasszonyka, hí! De az asszony belement a tárházba, a zsírövet megkapta, száraz halacskákat vett. Egy egér (van) a hordóban. Fogta, a kesztyű végébe (hegyébe) beledúgta, vissza indult; eljött az öregéhez. Az ajtót megnyitotta, (oda) vetette az egeret az öregéhez: nesze (azt mondja) a te halálod! Az örege felugrott és hasa ketté [ment], meghalt. Felesége felugrott (azt mondva): a po-po-pop! Hasa ketté [ment], szintén meghalt. Hát a mesének vége.

4. Találós mesék.

Találd ki, ez micsoda: hattyútojásokkal tele (van) a madárfészek. — A szájban a fogak.

Tó körül nép jár, egymást nem érintik. — *Šāba* nevű halak (Coregonus lavaretus) a tűzhely köré állítva (hogy megsüljenek).

Egy füves domb, fele piros, másik fele fehér. A leánynak a fejkötője.

Fehér sipka és fekete sipka. — Tél és nyár.

Tengeren át a szivárvány görbül (ívformán)? — Üstfogantyú az üst fölött görbül.

Találd ki azt, hogy egy emberke vándorol sárga sipkában. — Mocsári szeder (Rubus Chamaemorus).

Az asszony vastag, leánya vörös; fia bátor, az ég alá jár. — A tűzhely az asszony, a leány a láng, fia a füst.

Én veled ki akarok találtatni egy találós mesét: egy öregcske a hegyormon át vándorol, köterhet hord. — Kelepcze.

Hosszabbodik és rövidül, minden darabka látszik. — Látócső.

Egy hegynek mind a két oldalán két kolompos vén réntehen futkos. — Fülbevalók.

A mennyi csillag az egész égen (annyi lyuk van benne). — Szita.

Leghosszabb a világon? — Út.

(Ha) egyenesen (tkp. állva) föláll, kezével az eget fogná. — Út.

A tárházon egy fél kenyér. — A tárház a fej, a fejkötő van a fején.

Neked egy kis laposod (van), nekem egy kis hegyesem, a tárházajtónál (tkp. -hoz) hadd szűrjük egymást. — Kulcs és lakat.

Tél lesz, ő zsírba; nyár lesz, ő éhségbe. — Vízfordó merőkanál.

C) Kuroptyovszkából (*Kiottem-javre sijt*).

Találós mesék (147. l.).

Egy vas paripa, lenfarkú, sebesen fut. — Tü és czérna.

Egy kis görbületre raknak v. adnak (tkp. öltöznek) zsír-öveket. — Horog megrakva csalétekkal.

Kis Trofimka ugrál egy magas helyen át, ő maga (szószzerint: maga az-van) jó vadász. — Fésű.

(Mind a) két szélét kinyújtja, középebe dűg [valamit]. — A cipőket felhúzza (az ember).

Nappal lefityeg, éjjel lyukat kér. — Ajtózár.

Egy fejetlen madár (tkp.: asszony-madara, vmi madárfaj) röptül: hazs, hazs, hazs. — Húsolókés.

Egy szedermocsár áll (szó szerint: ül), (magas) mint egy hegy (? talán *pajke* e helyett: *pā,ke*), nincs mit szedni; találd ki, micsoda az. — Az égen a csillagok.

Egy fényes szekrénykében szép kövecske. — Szemgolyó.

Kildini nyelvjárás.

Lovozerszkból (*Lu-ja,vr sijt*). (147—149. l.)

1. Egy öreg ember és egy asszonyka éltek, éltek, azt mondták: miért nem születik nekünk egy fiu [nk]? — Nekik született egy fiuk; félig ember, félig medve; kezdett játszani, a gyermekek(től) fejait leszakítja. Atyja anyja fizettek, fizettek és a pénz kifogyott. Ő, a gyermek, elment a tóhoz, felvágott egy léket, kiáltva hitta a vízi tündért (szó szerint: víz élőjét). A vízi tündér jött: minek kiáltasz utánam? — Pénz kell. — Te (ha) előbb oda érsz (tkp. mégy) a tónak ama végéhez, nálamnál, akkor adok pénzt; (ha) talán nem érsz előbb [oda] nálamnál, akkor megeszlek. Ő, a lapp ember fia, előbb ért a tó másik végéhez, leült, egy vermet ásott, a sipkát két lába közé tette és lyukat fúrt a sipkába. Hát akkor a vízi szellem jött, a lapp embernek azt mondja: oh, előbb jöttél nálamnál! A lapp azt mondja: hoztál-e pénzt? — Hoztam. — A vízi tündér a sipkába hajított pénzt, a sipkában lyuk (van), [a pénz] mind a verembe folyt (hullott). Az ember azt mondja, hogy milyen erős ember vagy te, nem tudod az én sipkámát megtölteni. — Az még (megint) elment a pénzhez (pénzéért), a lapp ember ül, pénzre vár. A vízi tündér jött, pénzt hozott a lapp embernek, a sipkába hajította, a sipka félig (tele) lett. Hát lesz most, azt mondja, nekem (elég) a pénzem, nem kell több.

A vízi tündér vissza merült a tóba; az az ember vissza vándorolt haza. Ment haza. Vett egy szánt, elindult fát hozni. Ott van egy medve, ő a medvét fejénél fogta, kezdte rázni (v. tépászni, czibálni). A medve azt mondja: légy csendesen, ne rázz! — De ő csak neki fog a rázáshoz, meg a medvét befogta a fás szánba (szó szerint: szán alá), hazafelé járkál, és a medve a fás szánt húzza. Hazajött az ember, beeresztette a medvét a juhistállóba; a medve meg a juhokat mind megette.

Reggel fölkeltek az öregecske és az asszonyka; akkor a medve a juhokat mind megette. Ők a fiukat kérdezték: neked

micsoda vadállatod van eleresztve, a juhokat mind megette? Ő fogta vadállatját, fogta és elvándorolt az erdőbe, a hová a feje viszi (azaz: kedve vezeti). Ment az erdőbe, ott van egy fehér kő. Kapta a követ, megmozdította, akkor pénz látszott a kő alól. Ő gondolkozik, a lapp ember: nem lehet (tkp. nincs miképpen) megkapni. Elindult [hát] hazafelé, hazament, egy vas ásót kovácsoltatott. Jöttek, a vas-ásót ketten vitték. Ő megkapta az ásót egy kézzel, felhajította, a meddig a keze vitte; parancsolta, hogy egy (új) ásót kovácsoljanak. Akkor hoztak hárman egy vas-ásót a lapp embernek; ő megkapta az ásót egy kézzel, (azt) mondja: kissé könnyű még. Amazok azt mondták: vajjon mit, más kell(-e)? — Azt mondta: nem kell. — Vette az ásót, elment a fehér követ ásni. Ásni kezdett, és ásóját eltörte; tehát vissza indult, haza ment. Megint egy ásót kovácsoltak, elhozták öten az ásót. Ő megkapta, azt mondja: oh, csak most van hozzám (nekem) való (szó szerint: szerintem van is). — Megint elindult a fehér követ ásni. Nagyapja jószágát keresi; ásott, ásott, és megkapta a pénzt, ott van már nagyapja jószága. Hát vissza indult, ment háza közelébe. Ott egy ember ül, azt mondja: hol jártál? — Nagyapám jószágát keresni; szegődjél el hozzám szolgának. — Hát ő valóban elszegődött. Bementek a házba, adtak (szó szerint: tettek) nekik enni; ettek, elvégezték, kimentek, a szántóföldre mentek. Ott van az ördög uja, negyven pudos (nehéz). Hát a lapp ember felhajította a levegőbe, az megy, megy, a szem elől eltűnik és visszajön. Hát azt mondja a szolgálja: hajítsd te! Az a kezébe veszi, akar hajítani, csendesesen van (v. ül), a levegőbe néz. A lapp ember azt mondja: mit nézel? — Hát egy fekete felhő, azt mondja, jön; arra reá (tkp. a mögé) kell ragasztani. — No ő valóban hajította, hajította: a felhőre reá ragadt. — No vége.

4. Találós mesék.

Ez micsoda rejtvény: egy deszkadarab a tó közepén úszik. — A nyelv a szájban.

Az erdő fölött egy kenyér van. — A hold.

Daria és Maria ülnek, egymást látják, de nem köszöntenek.

— A pallós szoba födele és pallója.

Találd ki, (ez) micsoda: fehér hattyúkkal a kemence tele (van). — A szájban a fogak.

Egy kígyó az útnak minden tekervényét egyenesíti. — A há-

lórúd (azaz: hosszú rúd, melylyel a kerítőhálót a jég alatt egyik léktől a másikig taszítják) egyik léktől a másikhoz (szó szerint: a lékek mentében) megy.

Egy ember megkötött ötöt. — Reggel fölkelsz, fölöltözködöl, hát öt lábujjat megkötsz, mikor fél cipőt felhúzol.

Két kis madár egy hegyoromnak mind a két oldalán röpül. — A két szem két felől az orrtól.

Notozeroi nyelvjárás. (149—152. l.)

1. Labdával akarnak gyermekek játszani, varranak egy posztó-labdát. (Oda) jött egy róka oldalról, egy labdát vett kezébe, azt mondja: oh ti gyermekek, ti bőrlabdával játsztok, mi fiatal korunkban posztólabdával játszottunk! — Ők, a gyermekek azt mondják: taníts bennünket, varrj nekünk egy posztólabdát. — De ő azt mondja: sok fáradtságom van nekem vénség(em)ben, vakság(om)ban; adnátok-e nekem egy kövér meddő réntehenet a labda varrásáért. — Adunk. — Kezdte a labdát varrni, a labdát szabta, azt mondja: sötét (van), gyújtsatok világot (tkp. tüzet), nem látok vakságomban, vénségemben. — Kinyitják neki az ajtót, hát látja, hogy «az ajtón kiférek»; az övet megkötötte, az öv alá tette a posztót, [azután] kiindult, elszökött. Amazok azt mondják: róka öreg, megcsaltál!

Ő a tárházba ment, enni kezdett száraz halakat, tesznek neki étető eleven kéneseit. A róka megdöglött a tárházban [tkp. alá]. Elmennek előtte, azt mondják: róka bátya megdöglött, (akár) hová teszszük, (akár) melyik lapp-szánra, nem marad. — Azt mondják ők: tegyétek a száraz-hal-szánra. — [Ott] meg is maradt. Hát ők hajtani kezdtek; hófergeteg támadt (tkp. lett). Hát ő a lábaival visszatartotta (a szánt), (tkp. akadályoz v. ellenszegül), a szabad rénszarvas hátra kezdett maradni, egészen hátra maradt. [A róka] megijesztette; akkor a rénszarvas megijedt, ő (a rénszarvas) elszökött, földre ment, (a róka) a násfa-hurkot (azaz azt a szán elején való hurkot, melybe a húzószíj végén való násfát, vagyis átféskát teszik be, mikor befogják a rénszarvast) átrágtá, a rénszarvas elszökött, a szárazhal-szán hátra maradt. A róka enni kezdett, evett, evett és mind megette, megmaradt egy kevesecske. [El] kezdte hordani, ment, ment; ott vannak atyácskám (= a medve), anyácskám (= a farkas), a rozomák, vidra, kövi róka,

hölgyemenyét és minden állat; (azt mondják): hol vetted, te róka, ezen szárított halakat? — Én [hol] vettem: a falu lékjéből kihorgásztam, farkammal horgásztam. — Vajjon te róka bennünket tanítisz(-e)? — Lehet tanítani (taníthatlak): [de] hideg éj kell [hozzá]. — Lett hideg éj, ők elindúlnak a falu lékjéből horgászni, farkukat a vízbe teszik, no és várni kezdtek; a róka [meg] segge alá tette a farkát. Ők (azt) mondják: miért nem pedz a hal, róka? — Nem pedz előbb, csak reggel. — Nappalodni kezdett; jön egy vízhordó, a róka azt mondja: jön egy férfi. — [Avval] indúlt, elszökött. Amazok maradtak: a farkok be vannak fagyva. A medve indúlt: letörött a farka (szószerint: keresztül a farka); a farkas indúlt: letörött a farka; a hód indúlt: [fark] fele eltörött; a vidra indúlt: megnyúzta a farkát. A kis hölgyemenyét a léktől eligyekezik: jött (az ember) a csöbörúddal (tkp. vállrúddal), [rá] út a kormos csöbörúddal a farok végére, ő (a hölgyemenyét) elszökött, megkormosodik a farka végecskéje. Szöknek, szöknek, összejött atyácskám, anyácskám, a rozomák, megtalálják róka pajtást: oh te, róka pajtás, bennünket megcsaltál! — [Meg] akarják enni a rókát, azt mondja: ne itt egyetek, vigyetek az evőhelyre. — Hát kezdik (tkp. veszik) vinni, (azt) mondja a róka pajtás a harkálykának: akkor volt jó idő, mikor én a te hátacsksádat megczifráztam. — Mit beszélsz, róka pajtás? atyácskám (azt) mondja: vajjon megczifrázod(-e) az én hátamat, róka pajtás? — Sok fáradtságba kerül a te hátad megczifrázása: karót kell szegezni és vesszőkötelet gyártani, kell szurkos forgács [is]. — Majd magam [meg] csinálom azt, róka pajtás. — Hát ő (oda) tette mind, karókat megszegezett, vesszőköteleket gyártott, és magát megkötözte; hát (azt) mondja: most, róka pajtás czifrázd meg az én hátamat! — Kezdte czifrázni, lett cifra. Róka pajtás, én égni kezdtem! — Tűrd, tűrd, (azt) mondja róka pajtás; a harkályka kicsinyke, az eltúrte, te nem tűröd. — Hát nem tűrtem, megég a hátam. — [A róka] veszi a szurkos forgácsokat, rátette, meggyúltak; maga elszökött, atyácskám megégett. Kóborolt, kóborolt, visszajött, azokat a csontokat összeszedte, betette egy zsákba, kezdte hordani; hordta, hordta, talált gyermekeket, labdával játszanak. Ő a zsákban megrázza (a csontokat). — Mid (tkp. többes szám) (van) neked ott? — Atyácskám öröksége. — Vajjon, eladod-e nekünk, te róka? — Ha adtok nekem egy kövér meddő réntehenet. —

Adunk. — Hát ő vette a kövér meddő réntehenet, no, elindult; megéhezett, megölni akarta, nem bírta megölni; ő kiáltotta: anyácskám, atyácskám, jöjjetek segítségre! — Jönnek amazok és hamar megölik, enni kezdenek. Látja, hogy mindent megesznek; azt mondja: anyácskám, atyácskám, egy férfi jön. — Ezek (ők) elszöktek, ő egyedül maradt, [aztán] evett, evett, marad egy darab zsír. Elindul ezt a zsírt meg sütni, bement a házba; tüzet rakott, sütni kezdett, a zsír égni kezdett, ő megüti, a tüzes kőre üti, szemét megégette, szem nélkül lett (világtalan). (Oda) megy ő a jegenyefenyűhöz, a jegenyefenyűtől kérdezi: micsoda fa vagy te? — Én jegenyefenyű vagyok. — Adj nekem szemeket. — Volna nekem szemem, de szurkos. — (Oda) ment a lúczfenyűhöz: micsoda fa vagy te? — Én lúczfenyű vagyok. — Adj nekem szemeket. — Adnék én, (de) nekem szurkos szemeim vannak. — (Oda) ment a nyírfához: vannak(-e) neked szemeid? — Volnának nekem szemeim, vannak nekem kicsiny szemecském, (oda) adom én ezen szemecskéket. — Oda adta a szemecskéket, neki (a rókának) kicsiny szemecskéi lettek.

2. Avdotja nőtestvérem, Avdotja nőtestvérem, Jefim-leánya:
(Azt mondja) Menjünk, menjünk, Vasilij mostoha fitestvéreceském,

Menjünk, menjünk a mély tengerhez halászni,
Savanyú ép *tozs* halat enni,
A mély tenger halászhajói savanyú *tozs* evői. —
Mikor mi mentünk, mikor mi mentünk
A sok nép *Searmez* (nevű) kikötőjébe,
Nem sokáig voltunk:
Akkor jött az öntött vas hajócska (azaz: gőzhajó)
A *kirehč* (nevű) madár) éles hangjával.
«Menjünk, menjünk, mostoha fitestvéreceském
A vas hajóba egy kicsit pillantani!»
Nem sokáig voltunk,
Elment, elment mostoha fitestvéreceském
A hosszú *Oro* öböl végéig
A *sāgeš* kis halacskaért.
Mentünk mink a *Koļcovoj* szikla alá,
Eszünk egy kőasztalkán,
Én Avdotjácska megfogok

— (?) kis kövecskét:
(Hogy) az ököl nehezebb legyen.

3. Avdotjácska Kondrat leánya

Négy esztendeig mint özvegy éltem,
Öt özvegy kérőt megtagadtam (visszautasítottam).
Nem tudtam megvárni egy nőtelen kérőt.
Jött Jánoska János-fia,
Özvegy kérő, koros özvegy kérő.
Este későn játszani kezdtünk,
Össze kezdtek gyűlni a nagytól (kezdve) a kicsinykéig,
A fiataaltól az öregebb játszóig, nézőig.
Játszunk, futunk,
Este későn futunk, leesünk.
Eleget játszottunk (tkp. elég játszva), menjünk vissza.
Házunkba mentünk, várni kezdtünk vendégeket
Nem sokáig voltunk, jött Szavvatij¹⁾
András-fia, keresztet vetett.
Üdvöz légy, János Mihály-fia,
Eufemia György-leánya,
Avdotja Kondrat-leánya!
Méltóztassatok járni a mi tárházunkban,
Anyád is — inni, enni!
Eufemia György-leánya válaszolt:
Az én anyácskám nem fiatal leányka.
Mehettek ti magatok — inni,
Enni, nálunk nélkül (tkp. saját fej = maga[tok]).

DR. GENETZ ARVID.

¹⁾ Szavvatij jött mint János részéről küldött kérő v. szószóló (finnül *puhe-mies*); meghívja «tárház-nézni» Avdotját (az öreg özvegyet, ki minden áron megint férjhez akar menni, s így végre kénytelen egy özvegy emberrel, Jánossal megelégedni) s ennek leányát Eufemiát, a kinek férje János Mihály-fia.

ISMERTETÉSEK ÉS BIRÁLATOK.

Lieder der Lappen, gesammelt von O. D o n n e r. Helsingfors 1876.
164 lap.

Az 1874 év nyarán Donner, finn nyelvész, meglátogatta a Sorsele-ben (Svédország északi részén) élő nyolczvan éves Fjellner András vak lelkipásztort, hogy tőle lapp dalokat gyűjtsön. Látogatásának szép eredménye lett. A lappok világtalan Homérja két nagyobb s két kisebb terjedelmű, a mythikus korszakba visszanyúló epikus költeményt s több dalt mondott neki tollba. Ezek képezik a jelen gyűjtemény fő díszét, melyhez még Scheffer, Gottlund, Laestadius, Grönlund, Castrén és Fellman följegyzései és közlései járúlnak.

Donner gyűjteménye két szempontból is becses: az irodalomtörténet és a nyelvészet szempontjából. Mind a kettő egyaránt kiszedheti belőle a magáét. Amazt érdekelni fogja a kezdetleges műveltség fokán álló népnek elbeszélő és lantos költeményeiben nyilatkozó gondolkodása módja és újra megerősítve találja azon tapasztalatát, hogy a népköltés alapján mindenütt ugyanazon forrásból merít; emennek érdeklődését pedig az itt található nyelvnek a többi nyelvjárástól eltérő alakja fogja felkölteni.

Donner e dalok közlésénél nem annyira a nyelvészeket, mint a nagy közönséget tartotta szem előtt, melynek eddig a lappok költéséről csekély vagy épen semmi tudomása se volt. Erre vall az is, hogy hatvan lapnyi bevezetésében csak irodalom-történeti szempontból fontos dolgokra terjeszkedik ki; hogy ott csak az eddig közzétett lapp dalokról, a lapp népköltés fajairól, a költemények versmértékéről és régiségéről szól, nyelvészeti fontosságukról azonban egy szóval sem emlékezik meg. A nyelvész, a kit első sorban maga a nyelv érdekel, ezt természetesen csak sajnálhatja. Pedig Donnernek ennyi vesződése után nem lehet volna

nehéz a nyelvészeket is kielégíteni. Csak egy kis szótárt kellett volna a gyűjteményhez csatolnia, melyben az előforduló szók mind megvolnának, és akkor a nyelvészeknek se volna miért panaszkodniok. A fordítás, bár mennyire szószerinti is, a szótárt nem pótolhatja.

Evvel az utóbbi megjegyzéssel nem akarom azonban sem Donnernek érdemét, sem a gyűjtemény becsét kisebbíteni. Becses ez így is, mert Budenznek az 1874-ben Budapesten járt malái lappoktól gyűjtött szövegein kívül, ez az egyedüli gyűjtemény, mely a svéd-lapp élő kiejtést híven visszatükrözi; másik főérdeme pedig az, hogy nem fordított, hanem eredeti szöveget nyújt. Az eddig közlött svéd-lapp szövegek ugyanis mind fordított káték, imádságos könyvek, zsoltárok (és egyéb szentírásbeliek) voltak, melyek svéd helyesírással leírva, nem tüntették föl eléggé pontosan a kiejtést (jelesen nem a magánhangzók hosszúságát, rövidségét); aztán meg a mondatfűzés, a szórend is igen gyakran azé a nyelvészé volt, a melyből, nem pedig azé, a melyre fordítottak.

A Nyelvtud. Közleményekben e gyűjtemény nyelvi sajátosságainak kiemelése volna tulajdonképen csak helyén, de azért nem lesz fölösleges, ha addig is, míg az egészzet más helyen irodalmi szempontból bővebben ismertethetem, itt legalább az epikus költemények tartalmát elmondom. Svéd-lapp nyelvjárásban írt epikus költemény négy van benne: 1. *Päiven pärne'* (a nap fiai); 2. *Piššan Paššan pardne* (Pišša Pašša fia); 3. *Päive neita* (naphajadon); 4. *Kassa müödda* (vastag bundás).

Az elsőben a Kalla fiú hall egy országról az éjszaksillag mögött, hol még a kő is aranyból, ezüstből van; hajóra ül és három év múlva elér az óriás lakta partra. A *jehtan* (óriás) leánya ott ruhát mos, és mindjárt megszereti a nap fiát. Az öreg *jehtan*, miután előbb birokra ment a nap fiával, neki adja a leányát. Hajóra ülnek és gyorsan elvitorláznak sok arannyal, ezüsttel megpakodva. Az óriás leánya azonkívül varázskulcsot, s három ládat, kéket, pirosat és fehéret visz magával, továbbá három csomót. Haza jönnek a *jehtan* fiai a halászatról, nem találják otthon testvérüket és üzőbe veszik a nap fia hajóját. Az óriás leánya föloldja a három csomót és mindannyiszor hatalmas zivatar támad, mely a testvéreket visszatartja, őket pedig előre hajtja. Végre megmenekednek és tőlük származnak a nap fiai a Kalla fiak.

A Pišša-Pašša fia nem ily gazdag meséjű. Pišša napkeleti fejedelem elveszi Passát, az éjszaki falvak fejének a leányát; de jön a stálu (óriás), megöli Piššát, elveszi kincsét, magával viszi nyáját. Teherben maradt özvegye a nyájnak egy kis részével elmenekül és fiat szül. Midőn ez megnő, kényszeríti az anyját, a ki fia életéért aggódik, hogy mondja meg neki, ki volt az atyja és hová lett. Midőn megtudja, elmegy, kihívja az óriást párbajra és legyőzi, aztán újra elfoglalja atyja kincseit. A párbaj elbeszélése tölti be a költemény legnagyobb részét.

A *Päive neita*-ban egy lusta ember meglátja egy szirten a nap leányát ülni. Csendesesen oda lopózik és átkarolja. A naphajadon hatalmába adja magát és azt mondja neki, hogy csak menjen utána és hajtsa a nyáját, de akármit hall, ne nézzen hátra. Az ember azonban kétszer is hátranéz és a rényájnak először a felét, aztán a derekát vesztí el. Kunyhót építenek és a naphajadon figyelmezteti, hogy jól befördjön mindent. Egy hasadék maradt, azon reggel besütött a nap, erre eltűnt a naphajadon, a nyájnak megmaradt része pedig kővé vált.

A negyedik költeményben gyermekek játszanak, melyeket a *stálu* meg akar enni és csapdát állít föl, hogy megfogja őket. Az öreg lapp ember észreveszi a szándokát, ráveszi vastag bundáját és belefekszik a medvefogóba. A stálu medvének hiszi, haza viszi és fölteszi a füstre; azt hiszi, hogy meghalt. Egyszerre csak észreveszi az óriás, hogy elevenedik és beküldi az egyik fiát a bárdért, de a lapp ember agyonüti; beküldi a másikat, azt is megöli, végre magát az öreg stálut is. Az óriás vak felesége hazajön, összeszedi férje és gyermekei húsát, megfőzi és megeszi, mert azt hiszi, másnak a húsa. A lapp ember az ajtó sarkában fölfedezi az asszony szemét és megsüti. Így pusztúl el a stálu család.

Valamint irodalmi, úgy nyelvészeti szempontból is e négy epikus költemény a legfontosabb a gyűjteményben, mert svéd-lapp nyelven van közölve, tehát azon a nyelvjáráson, melyből eddig nagyon kevés eredeti közleményünk volt. Ugyanezt a dialectust találjuk még a 7. 8. 9. 10—15. 17—23. számú költeményekben is, de ezek sem terjedelemre, sem hangtani, sem alaktani sajátosságokra nézve nem mérkőzhetnek az előbbiekkal. A 17—21. sz. dalok kiejtés szerint sincsenek leírva, a 10—16 számúak pedig egy ötven éves kézirat nyomán sok érthetetlen szóval és kifejezéssel vannak

mai kiejtés szerint közölve. Castrén szövege (24. szám) hangtani-
lag inkább a svéd-, nyelvtani alakjaira nézve pedig a finnmarki
lappot tünteti föl. Az 5 b). 16. 25—31. számú költemények szin-
tén finnmarki lapp nyelven, még pedig ucjoki dialectusban van-
nak közölve.

A svéd-lapp nyelvjárás leginkább abban különbözik a finn-
markitól, hogy szó elején a keményebb hangokat szezeti (*g* helyett
k, *d* h. *t* stb.), nem ismer mássalhangzóerősbulést és gyöngülést
olyan értelemben mint a finnmarki, nyelvtani alakjai pedig sok
tekintetben teljesebbek; például a névragozásban a genitivus-,
accusativus- és inessivusra külön ragja van, míg amott hiányzik. —
Donner szövegei nemcsak a lpF., hanem az eddig közlött lpS.
szövegektől is különböznek. E különbségek hang- és alaktaniak
s Lindahl szavaival és paradigmáival összehasonlítva a következő
főbb eltéréseket találjuk: I. A hangtanban majdnem általános,
hogy a szóközépi *d*, *dd* keményebb *ð*, *ðð*-ra, a *t* pedig gyakran
lágabb *d*, *ð*-ra változik, pl. *tauða*, L. *teudo*: mas, sexus masculi-
nus; *edne*, L. *edne*: mater, *tudno*, L. *tudno*: dolium, tonna || *šað-
ðet*, L. *šaddet*: fieri, *täððet*, L. *täddet*: deprimere; *maððer*, L.
madder: ortus, stirps || *velledet*, L. *velletet*: recubare; *stuorudet*,
L. *stuoretet*: majorem reddere; *keðkam*, L. *kätkem*: bölcső; a ket-
tős *tt*, *kk*, *pp*, *čč* rendszeren *ht*, *hk*, *hp*, *hč*-vel váltakozik, pl. *rohtu* L.
rottu | *patertahtet*, L. *patertattet*: subducere | *čalmetahtet*, L. *čalme-
tattet*: coccoecare | *kahpahahtet*, L. *kappet*: salire | *cahke*, L. *cakke*:
caput hominis aut bestiae | *kahčatet*, L. *kaččetet* leeíteni. Lindahl
magánhangzóit is nagyon elváltozott alakban találjuk meg néha
Donner szövegeiben, itt azonban, a többit mellőzve, csak azt az
egyét említjük meg, hogy a szóvégi *o* mindig mélyeb *u*-ra változik,
pl. *poddus*, L. *poddos*: dispersus, *pāru*, L. *paro*: unda, *mānu*, L.
mano: hold, *stālu*, L. *stālo*: óriás.

II. E hangtani sajátságoknál sokkal fontosabb a ragozás
egyes alakjainak eltérése. Nem szándékom itt mind felsorolni, csak
a föltünőbbeket jegyzem egyelőre ide; ugysis bővebben fogom őket
tárgyalni most készülő svéd-lapp nyelvtanomban. Az eddig közlött
svéd-lapp textusok az egyes-számi accusativusnak csak egy alakját
ismerik, a *b*-t. Donner szövegeiben megtaláljuk ennek eredetibb
m alakját, és ez *m*-nek *n* és *v* változatát is. D. megjegyzése szerint
a *b* a herjedali, az *m* a többi déli, az *n* pedig az éjszakibb svéd

lappságban használatos. — A birtokos ragozásnál a teljesebb alakot tüntetik föl: *ahčasamma*: atyámnak P. 50, *allasamma* magamnak P. 51., *eðnasam* anyámnak, anyámhoz P. 81., *ahčasasam puorrasasam* atyámnak a jónak P. 78. (v. ö. Lindahl egy sz. allativus: *aččasam*); *velljaiðamma* testvéreimnek P. 52. (v. ö. Lind. plur. all. *aččitan*). — Különösen figyelemre méltó a birtokos-ragozásban a dualis, melyet Lindahl nem ismer. Donnernál is csak pár példában találjuk és pedig csak egy esetben, az accusativusban. Ilyen dualis 1. személye van ezekben: *varrastēmen* vérünket (tkp. kettőnk vérét) P. 74., *vaimuiðemen* kettőnk szíveit P. 75., *vaiðeiðemen* kettőnk bajait P. 76., *vúoluiðemen* kettőnk v. egymás örömeit. A dual. második személyre nem találunk példát, a 3. sz. acc.-a megvan azonban ebben a szóban: *mālidaskan* a kettő vérét P. 104. — Az igeragozásnál először is föltűnő a praesens első személyében az ered. *m, b* helyett, pl. *ohtsom* keresek P. 60., *sarnum* mondok P. 79.; továbbá az egy. sz. 3. személyében a hosszú végvocalis, mint *luotā* elereszt P. 21., *pessā* mos P. 41. Ilyen hosszú véghangzót találunk a praet. egy. 3. személyében is, pl. *maštī* kevert P. 57., *rohtī* megfogta P. 98., *koddi* megölte Pp. 44. — A praes. dual. 3. sz. teljesebb mint Lindahlnál: *mozuban* ketten fölforgatnak K. 37., *jorruhtuban*: ketten kitépnek K. 38. (v. ö. Lind. *soi eceba*). Különös imperativus alakok: *maštaiðemen* keverjük ketten P. 74 (dual. 1. sz. — v. ö. L. *econ*), *koččubete* hívjátok Pp. 70., *vazzebet* menjetek Pp. 61., *jüttebet* mondjátok Pp. 61., *ceggebet* erigite Pp. 82. (Lind. csak ilyen alakokat ismer *ecot, ecet*)¹⁾

Mint e rövid bemutatásból is láthatjuk, Donner gyűjteménye nyelvészeti szempontból is rendkívül becses; nemcsak az teszi fontossá, hogy újabb eredeti szövegeket kaptunk benne, hanem hogy e szövegekben olyan alakokra is akadtunk, melyek részint egészen újak, részint teljesebbek a Lindahléinál és nem egy nyelvi jelenségnek megvilágítására szolgálhatnak.

HALÁSZ IGNÁCZ.

¹⁾ P. = *Päiven pärné*; Pp. = *Pišsan Paššan pardne*; K. = *Kassa muõdda*. A versek kezdő betűi mellett levő számok a verssorokat jelentik.

Studien zur vergleichung der ugrofinnischen und indogermanischen sprachen — von Nikolai Anderson. Dorpat 1879. — 320 l., 8-ad r.

E munkának czíme nagy vészt hirdet az altaji összehasonlító nyelvtudománynak. Ugyancsak szétrombolással vagy tetemes megcsonkítással fenyegeti az által, hogy az altaji nyelvcsaládból egyik csoportot kiszakítván, azt egy másik nyelvcsaládhoz törekszik szorosabban hozzákötöni: t. i. az ugor (szerinte ugro finn) nyelveket az indogermán nyelvek családjához. S a fennírt munka korántsem valamely vakmerő kísérlet, mely csupa tájékoztatlan-ságból eredve, egy-két nyomon elindulva a nyelvrokonítás első ajánlkozó lehetőségének neki megy s merész képzelettel és önalkotta furfangos módszerrel kerítvén és fűzvéen össze az adatokat, a bizonyításnak erőszakosan kivívott sikerével meg akar lepni. Szerzője nagy tudományos készüllettel fog hozzá; jól ismeri az ugor nyelveket, a mennyire ezek ismerete csak hozzáférhető volt neki — s másrészt talán még jobban az indogermán nyelveket, valamint a mindkét rendbeliekre vonatkozó nyelvészeti szakirodalmat (a legújabb magyar munkákat sem véve ki); kutatatása mind két részén gondos és lelkiismeretes; egyes részletek megítélésében általában tartózkodó, sőt némelykor talán túlságosan scrupulosus is. Ilyen munka teljesen megérdemli, hogy komolyan foglalkozzunk vele, — s ha mégsem fogadhatjuk el az általa kihozott végeredményt, a melyet bizonyításai czélul vetnek, kell hogy általában jól tájékozott kutatásában és gondos bizonyító eljárásában mégis tévedések és hibák lappangjanak, a melyek fölfödözése ránk nézve csak tanulságos lehet.

Mindenek előtt meg kell jegyezni, hogy Anderson korántsem vonja kétségbe az ugor nyelveknek szorosabb egymáshoz tartozását vagyis hajdani egységét, s másrészt az indogermán nyelvek külön voltát s egyazon alapnyelvből való eredését. E tekintetben nagyon különbözik pl. Fogarasinktól, ki az egy magyar nyelvet alkalmilag indogermán nyelvekkel hasonlította össze, de meg altaji nyelvekkel s köztük akár ugor nyelvekkel is, mintha nyelvcsaládok és családbeli csoportok közt semmi válaszfalak nem léteznének. Szerzőnk csak arra a nézetre jutott, hogy a mindkét félbeli nyelvek hajdani egységei (ugor és indogerman alapnyelvek) még

régibbkori egységben találkoznak össze vagyis egyazon ős-alapnyelvnek (ugor+indogermán) ágainak tekintendők. Hogy e nézetnek tüzetes bizonyítására vállalkozott, föltételezi, hogy előbb bizonyos nyomok alapján az ugor-indogermán ősrokonság lehetőségét illetőleg biztató hitet szerzett magának. Könyve értesít is arról, hogy miket nézett ő ily biztató nyomoknak, s ezeket, minthogy egyszersmind egész nézetének alapjai is, immár szorosabban meg kell vizsgálunk, vajjon csakugyan eléggé nyomósak is.

Ugor-indogermán ősrokonságot már Anderson előtt is sejtettek egyes tudósok, bizonyos szókinszbeli egyezéseknél fogva, melyeket egyes ugor (kivált a finn és lapp) nyelvek és indogermán nyelvek (különösen a germán és a letto-szláv nyelvek) közt találtak. Habár ezeknek nagy részük világosan kölcsönvételeből erednek mutatkozott, mégis akadtak olyanok is, melyekre nézve a közösségnek e magyarázata nem látszott elfogadhatónak, nem tekintve hogy egyes esetekben a kölcsönvételek szoros bizonyítása sem ajánkozott egykönnyen. Effélék alapján kifejeztek egy lehető finn-indogermán rokonságra nézve fölmerülő sejtelmeket, pl. Grimm Jakab (*Geschichte der deutschen sprache*-ban és másutt) és Diefenbach L. (*Gotisches wörterbuch és Origines Europaeae*) — de mégis nagyon kétkedőleg és tétovázólag, a mint nem is lehetett máskép, minthogy az ugor nyelvek akkori ismerete mellett, nem is volt módjukban, a dolog tüzetes vizsgálatába bele ereszkedni. De követték őket újabbak is, részint egyes finn (ugor)-indogermán egyezések alkalmi fölhozásával (Lönnrot: finn szótárában, Donner: *Vergl. wörterbuch der finnisch-ugrischen sprachen*), részint egyenes állítással (Europaeus, ki főleg a számnévek elemzésére építi a finn-ugor+indogermán rokonság fölvetését). Anderson tehát csak fölvette a már megpendített kérdést, s első vállalkozott reá, hogy vele tüzetesen foglalkozzék, a mit elődei csak úgy odavetőleg vagy tétovázó sejtellemmel érintettek, — kivéve az egy Europaeust, a ki a kérdéses rokonságot erősen állítja, de egyszersmind bizonyításában oly egyoldalú s e mellett rokonságok fölvetelével oly túlsapangó,¹⁾ hogy állítása e kérdésben nem igen

¹⁾ Nem régen újra kiadta számnév-hasonlító táblázatait, e czim alatt: «Die Stammverwandschaft der meisten Sprachen der alten und australischen Welt. Bewiesen von D. E. D. Europaeus.» St.-Petersburg.

számba jöhetett. De ha átvette is tőlük a kérdést, Anderson, úgy hiszem, mégsem vezéreltette magát csupán csak elődeinek tekintélye által, midőn ugyancsak az ugrofinn + indogermán ősrökönségről való előleges hitet magáévá tette; hiszen maga is észreveszi Europaeus egyoldalúságát és hamarkodását (13. l.), s másrészt elismeri Thomsen-nek a finn (és lapp) + germán szóegyezéseket illető kutatásainak eredményét, a mely pedig az, hogy ez egyezések általán véve nem rokonságból, hanem kölcsönvételtől erednek (16. l.); hasonlóképen elismeri a magyar-szláv egyezéseknek kölcsönvételtől eredését, a mint ezt Miklosich mutatta ki (16. l.).

Ezek szerint úgy látszik, hogy A. főleg egyes ugrofinn + indogermán egyezésekből indult ki, melyek sehogysem látszanak kölcsönvételtnek, a milyeneket maga Thomsen, munkája («Einfluss der germanischen sprachen auf die finnisch-lappischen») előszavában hoz föl néhányat «als beispiele von wortübereinstimmungen, die vielleicht auf eine stammverwandschaft mit den indogermanischen sprachen hinweisen könnten», pl. finn *küle-*, cser. *kol-*, zürj. *kil-*, m. *hall-* (stb.) és indog. *kru-*, audire (lat. *cluo*, gör. *κλώω*) | finn *nimi* (lapp *nabma*, *namma*), vog. *näm*, osztj. *nem* stb. és szkr. *nāman* (őszláv *imę*, e h. *nimę*) «nomen» | finn *vesi* (tő *ved-*), mord. *ved* stb. és az indog. *vad-* v. *ud-* gyökszó származékai (szkr. *udan*, szláv *voda* stb.) | finn *mesi* (tő *med-*), mord. *med* és szkr. *madhu* (gör. *μέδου*, szláv *medъ*) stb. S ehhez hasonló még többet találhatott, pl. finn *pöle* fél, oldal és szláv. *polъ* *latus*, *ripa*, *dimidium* (*polovina* *dimidia pars*) (And. 183.) | m. *szer* *ordo*, *series*, oszt. vog. *sér* *ordnung*, *regel*, *art*, finn *sarja* *series*, *ordo*: lat. *series* (*sero* *reihen*, *fügen*, *sertum* *kranz*; gör. *εἶρω* *reihen*) (And. 192).

De nagyobb súlyt, mintsem effélékre, fektet Anderson arra, hogy az ugrofinn és indogermán *n é v m á s*-töket lényegesen egyezőknek találja; ezt pedig rendkívül fontosnak tartja a rokonság megállapítására, tekintve hogy e szók (a «form- v. deute-wurzeln») a nyelvalkotás legrégebb korából valók s egyszersmind a nyelvvalakok képzésére főfőképen szolgáltatják az anyagot; a mihez hozzájárul, a mit Pott emelt ki, hogy tartalmi ürességüknél fogva, úgy mint a pusztá grammatikai alakok, igen maradandók s másrészt nem alkalmasak a kölcsönvételre (And. 28). Anderson ezért bemutatja először az ugor (ugrofinn) *s z e m é l y - n é v m á s o k a t* és személyragokat (29—32. l.), s kivonja belőlük az alaptő-alakokat:

1. szem. *ma-na* («vagy talán már magashangú *menä*, *minü*»); 2. szem. *ta-na* («vagy talán helyesebben *tuna*, a miből aztán *tüna*, *tinä* lett»); 3. szem. *sa-na*, *san* («vagy lehet hogy *savan*, *sava'* — az ugor [azaz vog.-oszt. és magy.] *sava* alapalak szerint»). Ezeknek megfelelnek az indog. 1. *ma* (a nominativuson kívül, casusokban; némely nyelvben *n*-végű tö: pl. zend. *mana*, lit. *manęs*, ószl. *mene* gen.-alak); 2. *tva* (nom. *tvam* e h. *tuam*, v. ö. dór *τῶν*); 3. *sva* (*sava*). — Itt mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy Anderson az ugor-finn személynévmásokat úgyszólván indogermán szemüvegen keresztül nézte, s alapalakjait nem határozta meg egészen elfogulatlanul. Nyilván csak az eleve fölvetett finn-indog. ősrokonosság kedvéért veszi föl, hogy *tana* «helyesebben *tuna*», a mi jobban illik az indog. *tva*, *tu* (*tvam*, *tuam*)-hoz; pedig szintoly joggal volna a *mana* is «helyesebben *muna*» (v. ö. lapp 1. *mon*, 2. *ton* v. *mun*, *tun* | mord. *mon*, *ton*; cser. *meń*, *teń* v. *miń*, *tiń*, v. *möh*, *töh*; finn *minä*, *sinä* e h. *tinä*, v. *minu-*, *sinu-*; votj. *mon*, *ton*; zürj. *me*, *te*), a mely *muna* meg kevésbé jól illenék az indog. alakokhoz. De ha minden praecoccupatio (azaz további rokonítás czélzata) nélkül keressük az ugor személynévmások alapalakjait, nem is azt találjuk hogy (úgy mint az indogermán alakok) mélyhangú vocalissal veendő föl (pl. *a*-val: *mana*, *sava*), hanem magashangúval pl. 1. 2. *me*, *te* (*m₃*, *t₃*), illetőleg *mene*, *tene* (*m₃n₃*, *t₃n₃*) (döntő e tekintetben a jobban conservált vocalisatióval bíró finn, cseremis, magyar nyelvek egyezése; a mord. *mon*, *ton*-nak is fölmerül még az eredeti magashangúsága a *mońden*, *tońdet* ablativus-alakban, mely különben *mondin*, *tondıt* v. *mondon*, *tondot*-nak hangzanék; sőt részben mutat még a vog.-oszt. is magashangú alakot: osztlirt. *ma*: dat. *menem* | vogB. oszt. *näń*, *veń* «tu»). Szintígy a 3. szem. névmástöt is (a vogB. *tüu*, osztlirt. *teu*, magy. *öv-*, finn *häne* szerint) magashangúnak kell fölvennünk (tehát nem *sava*-nak, hanem *seve*-nek, illetőleg nem *sana*-nak, hanem *sene*-nek). De meg nem is *s*-vel vehető föl ennek eredeti alakja, hanem *t*-vel (vagy akár *d*-vel, mindenesetre dentalis explosívával) a vog. oszt. *tüu*, *teu* szerint. Anderson a jobban indogermán-féle *s*-es alakot csak arra alapítja, hogy a vogul-osztjáknak a korántsem természetes *s*: *t* (spirans: explosiva)-féle hangváltozást tulajdonítja, azt vélvén, hogy a finnben egy olyan kezdő *s*-ből, mely előbb *t* volt, alig vált volna *h* (szerinte tehát pl. a vog. oszt. *tengere* «egér» csak az eredetibb

senger-ből lett, a melyből egyszersmind a *f. hiire* indúlt ki). Erre csak azt kell mondanunk, hogy de bizony nem tudjuk s Anderson sem tudhatja, hogy mennyi idő kellett a finn nyelvnek, hogy egy *s*-et *h*-vá változtasson, s mennyi kellett egy eredeti *t*-nek *s*-be való átmenetelére. De tudjuk, hogy a finn nyelv akár idegen (tehát nem ősidők óta bírt) szóban a sziszegőt *h*-vá változtatta (*hambasa fog* = lit. *žambas*, *hanhe lúd* = lit. *žansi-s*), pedig itt az idegen nyelv sziszegője tudvalevőleg explosivából vált (*q*); tudjuk, hogy a finnben néha még megvan az *s*-es alak a későbbi *h*-s alak mellett (pl. *saara* : *haara*); tudjuk, hogy a magyar nyelv ilyen *s* : *h*-s szónak kezdőconsonansát még tovább gyengítette (azaz egészen elejtette: *egere* = *hiire*), a miben szintoly fokú hangváltozás mutatkozik mint eredeti *t* : *s* : *h*-ban, habár az *s*-t is vennők alaphangzónak (*s* : *h* : '). Tehát nincs semmi ok, hogy a finn nyelvben jelenleg található kezdő *h*-t ne vihessük *s*-en át ered. *t*-re vissza, s hogy a hangfejlődés közönséges menetével ellenkezőleg a vog.-oszt. *t* explosivát eredetibb *s* spiránsból válnak tekintsük.

Ezek szerint az ugor és indogermán személynévmasok hasonlóságából voltaképen csak annyi áll, hogy az 1. és 2. személyi tők jellemző alaphangzói *m* és *t*; a 3. szem. névmástői ellenben nem egyeznek valami különösen (indog. *sva* — ugor *teve*; mert *arra* hogy meg az indog. *sva* ered. *tva*-ból vált volna, semmi indiciumunk nincsen). De a hasonlóság mellett egy lényeges eltérést is kell számba vennünk: az indog. *ma*, *tva* csak az egyes-számra szól, s a többes-számra jobbadán más tők kerülnek elé (pl. a szkritban nom. 1. *vajam*, 2. *jujam* vagy 1. *asmē*, 2. *jušmē*; acc. 1. *nas*, 2. *vas*); az ugor nyelvekben csak az egyes-szám alaptői szerepelnek a többes-számban is (pl. finn. *minä*, *sinä*, *hän*: több. *me*, *te*, *he*).

A többi (mutató, kérdő és relativ) névmástökre nézve szerzőnk még jobban föltűnő egyezést talál az ugorfinn és indogermán alakok közt. Az egyes nyelvekbeli adatok szerint, az ugor mutató névmástők ilyen alapalakjait vette föl: 1. *ta* vagy már magashangú *tä*; 2. *to* (v. *tuo*, *tō*), 3. *sa* vagy *sä* (s mellette *sija*, a mi alkalmasint *sa-ja* h. való); 4. *na*. Ezek mellett bővített (erweitert) töket is sorol föl: *tata* v. *tada*, *taka*, *taja*, *tama*, *tana* (*tätä* stb.); *tota*, *toma*, *tona* stb. — Hasonló indogermán mutató tők: 1. *ta* (és *sa*; pl. szkrit *sa*, *sā*, neutr. *tad*; gör. *το*-, szláv *tŭ*, *ta*, *to*, stb.; bő-

vítve: szláv *totü*; *takü* «talis»); 2. *sja* (szkr. *sja-s*, *sjā*, neutr. *tjad*; ófnémet *siu*, több. *siē*, *siō* «sie»); 3. *na* (csak összetételben, s egyes adverbiumban: szk. *nu*, *nū* «most», lat. *nunc* meg *nam*, *nae*). — Kifogásunk lehet megint némely ugor «alapalak» hamaros megállapítása ellen: mélyhangú *ta* nem is vehető föl, hanemha az indogermán hasonlóság kedvéért; szintígy nem *sa*, hanem csak *sä*; ugor *sija* valamint *taja* csak a zürjén *sija*, *taja* után van fölvéve (pedig nagyon is kétes, hogy eredeti-e az ezekbeli *j*; a zürjén hangviszonyok szerint akár régibb *d*-ből válhatott az). — Kellő alap nélkül tulajdonít A. (40. l.) az ugor alapnyelvnek *e* (illetőleg *a* v. *ai*) előképzős töket is (pl. *ata* v. *aita*), melyek szépen illenének a szkr. *ā-sa* (*ai-sa*), *ē-tad* (*ai-tad*)-félékhez. Nem szolgálhat ily fölvétel alapjául a mordvin nyelvnek némely alakja, mely töismétléssel és a kezdő consonans elejtésével keletkezett: mordE *ete* = mordM. *tetü*, meg többes-szám E. *ene* = M. *nenä* (lásd: Mordvin nyelvtan, Ny. Közl. XIII. 56. l., v. ö. 39. l. M. *esa* = E. *sese*, stb.). Még kevésbé vehetők ilyen előképzés bizonyítékainak a m. *ez*, *oz* mutató tök, melyeket A. ugyan helyesen *ed*, *od*-ból valóknak tart (38. l.), de továbbá úgy magyaráz, hogy fölvehető *et*, *ot* alakok hangátvetéssel *te*, *to*-ból keletkeztek. Utalhatok NyK. VI, 34. közlött fejtegetésemre, hogy az *ez*, *oz*-beli *z* (*d*-ből vált) képzőelem, s az elejéről kopott el a mutató *t* (*ez* e h. *tez*); v. ö. *mi* mellett *mez* (Ug. Szótár 623. l.).

A kérdő (és relativ) névmástök közül Anderson az ugor *ku* (v. *ko*)-t meg a *ki* (v. *ke*)-t találja egyezőnek az indog. *ka* (és *ku*) meg *ki* tövel. Ez utóbbit magashangúnak nevezi, nem vévén tekintetbe, hogy az indogermán vocalis rendszernek nincs meg a mély és magashangúság dualismusa, s hogy a *ki* csak gyengült változata a *ka*-nak («schwächere gestalt des interrogativ-stammes» Curtius, G. Etym.⁴ 481.). Egyébiránt maga A. megjegyzi, hogy az ugor *mi* kérdő töhez az indogermánságban semmi hasonló nem található (43 l.). Annál föltünőbbnek látszik neki a csak néhány ugor nyelvben (finn, lapp, cseremisiz) előforduló *jo* (*ju*) relativ tönek egyezése az indog. *ja*-val. De itt meg elkerülte azt a kérdést, vajjon ez a *jo* valóban az ugor alapnyelvnek is tulajdonítható-e? Hiszen *jo* mellett van *e* is a finnben (észt. *emb-kumb* = *jompi-kumpi*, finn *ell'ei* és *joll'ei*), s e szerint a *jo* csak a *ko* (*ku*)-nak,

valamint *e* (**je*) a *ke* tőnek aránylag későn keletkezett változataül tűnik föl.

Mindezekből látható, hogy egyrészt az ugor s másrészt az indogermán mutató és kérdő tők egyezése lényegben arra szorítkozik, hogy főleg dentalis és gutturalis explosivák a jellemző alaphangzók (kivéve a nem hasonlítható ugor *mi-t*).

De vajjon lehet-e a névmástők ennyi egyezését a nyelvrokonság kiváló bizonyítékának tekinteni? Véleményünk szerint, a névmásoknak az az ajánlásuk, hogy a legrégebb nyelvalkotáshoz tartoznak, nem ér valami sokat; bajos is lesz a «legrégebbiségüket» bizonyítani, sőt csakis «névmásokból» álló nyelvet aligha fogja valaki igazi nyelvnek tartani. Semmi esetre sem juthat nekik nyelvrokonság bizonyítására nézve nagyobb fontosság, mint a többi szókinés egyezésének; sőt bátran azt mondjuk, hogy az utóbbinál kevesebbet nyomnak, épen azon eldicsért nagy jelentésbeli tartalmatlanságuk vagy ürességüknél fogva («ihrer stofflich grossen inhalts-leere wegen» Pott), mely látnivalólag az ő egyezéseket kevésbé jelentőssé teszi, mert jobbra csak egyoldalú, az alaki oldalra szorítókozó. — E mellett számba kell vennünk, hogy névmástők rendszeren egytagú, egyetlenegy jellemző consonanssal való szócskák (ilyenek jelesen az ugor még az indogermán névmástők is) s tekintve, milyen kevés a lényegesen különböző nyelvhangok száma s milyen nagy az átmenetek tapasztalható lehetősége, csakugyan meg kell engednünk, sőt eleve is bizonyosnak tartanunk, hogy nem rokon nyelvek névmástői is csupa vakesetbeli találkozásnál fogva nyertek egyező alakot. Meg kell erről győződnünk, ha egymástól semmi fölismerhető kapcsolatban nem álló nyelvekben csakugyan találunk is ily egyezéseket. A személynévmásokat illetőleg utaltam már ily találkozásokra a Podhorszky «magyar-sinai nyelvhasználtása» ellen írt értekezésében¹⁾; most

¹⁾ Nyelvt. Értek. VII, 2. sz., 9. l.: Sinai *jen* = m. *én*-féle hasonlatok, afrikai nyelvekben: Dink a nyelvben *jën, an* («én») | Bari: *nan én* (meg: *do, ta* «te, ti») | Volof: *man* «én» | Bullom: *jañ én* | Ewe: *nje én* | Odsi és Akra: *n, m én* (plur. *muku mi*) | Hausa: *na, ni én* (*mū mi*) | Káfir: *mina én, tina mi* (suff. *mi, ti*). — Kivált megjegyzendők a J u k a g i r nyelv szem. névmásai: 1. *mot*, 2. *tät*, 3. *tudol* (plur. *mît, tît*).

hadd szolgáljak még más, a többi névmásokat illető példákkal: Kanuri nyelvben (Afrika) *áte*, *áni* «közelre mutató»; *atete* ez, *aníte* ezek; *tū* «távolra mutató» (sing.), *tāni* (plur.) | v. ö. kivált az ugor mutatókat; — Jukagir nyelv (Szibéria): *tiñ* közelre, *tañ* távolra mutató; *kinak* «wer», *kanida* «wohin»; — Ainu: *tan* «dieser», *tap* dieses, *i* «jener», *se* «jenes» | v. ö. ugor és indog. nyelveket; — Maori: *tenei* dieser (plur. *enei*); *tena* jener; *tera* jener (plur. *era*). — Aleut nyelv: *kin* «wer» | v. ö. finn *ken*; — Bongo (Afrika): *aná* dieser, *honá* diese; *jeki* wer, *kah* wenn | v. ö. indog. és ugor nyelveket; pl. magy. *ki*, és *ha* «wenn». — Ezenkívül még egy körülményre kell figyelmeztetnem, mely a névmások rokonságbizonyító fontosságát nagyon csökkenti. Azt találjuk néha, hogy még elismert dialectusok is a legfontosabb névmásokban egyes eltéréseket mutatnak: a jakutban pl. nincs meg a közönséges tör. *ne* v. *ni* «mi», hanem *tuoj* «mi» (ez az egész többi törökségben ismeretlen); szintígy van egy különös jakut *kini*, *kin* «ő»; a csuvasban is van eltérőleg *kon* (n. *ku*) «ez» || tavgi-szamójedban: *amañ* dieser hier, *~amanie* dieser da — jurák-szamójéd: *tuki*, és *tiki*, — jeniszeji sz.: *eke* v. *eko* meg *inō*

A mondottak szerint annyi bizonyos, hogy a csupa névmástők bizonyos egyezése korántsem vehető a nyelvrokonság egyik alapbizonyítékának; sőt azt látjuk, hogy ily egyezés értéke általában egészen másodrendű és jelentéktelen. Az egyezés csak a többi szókincs egyezésével együtt vehető számba, sőt ez utóbbi szerint megítélendő (hogy vajjon valóban történeti-e vagy csupa esetleges találkozás). Fontosságot tulajdoníthatnánk csak a névmás-csoportok egész rendszerében vagy egymás mellett való szereplésükben mutatkozó bizonyos specialisabb egyezési momentumoknak; a milyen pl. az hogy a szkritban masc. fem. *sa*, *sā* mellett van a neutrum-alak *t*-vel *tad* s ugyanezt tükrözi a görög *ó* ἢ *τό*, vagy a gót *sa*, *sō*, *thata*¹⁾; vagy a milyen az, hogy az ugor nyelvekben két gutturalisos kérdő tő (*ko* és *ke*) mellett még egy labialisos magashangú tő (*me* v. *mi*) van.

Az indogermán nyelvudományban még uralkodik az a né-

¹⁾ Anderson (41.) a finn *tū*-nek partitivusában *tüdü* (észt *teda*) látja az indog. *tad* neutrum-alaknak mását; de ez csak alaki találkozás: a finn partitívus értéke, nagyrészt még mainap is, ablatívus-féle.

zet, hogy a névmástőknek nagy szerepük volt a szóképzésben és szóviszonyításban is. Ehhez képest Anderson is azt véli, hogy ha az ugor és indogermán névmástők annyira egyezők (a mint neki látszik), ily ugor + indogermán egyezésnek a grammatikai alakképzésre nézve is kell mutatkozni. Szerinte ez úgy is van; 54. l. ily állítással lép meg bennünket: «a szóképzésbeli hasonlóságra alább egy egész sor példát hozok föl, melynek számát könnyen tízszerezni lehetne; a mennyire ítélhetek — ist im ugrofinnischen die zahl derjenigen suffixe, welche nach form und bedeutung nicht mit den entsprechenden indogermanischen übereinzustimmen scheinen, im verhältniss zu den identischen eine ganz verschwindend geringe». — Tehát több egyezés volna, mint a mennyit csak kívánnunk kellene. De meg kell vallanom, hogy ez egyezést korántsem látom oly roppant nagynak, mint Anderson. Ő maga 5 képzőt hoz föl, s nem akarom szaván fogni, hogy ennek tízszeres számát mutassa ki. Csak azt jegyzem meg, hogy az «egyezni nem lát-szók» közt igen fontos szerepűek vannak: az ugarság részén pl. a causativ igeképző *-t*, a frequentativ *-l*, *-nd*, *-g*; a reflexiv *-r*, a denominativ *-d* (= magy. *-l*), a momentán (illetőleg intensív v. perfectív) *-m*, *-t*, *k* képzők; a nom. possessoris-féle *-ks* (finn. *-ise*, magy. *-ss*), a fokozó *-mb*, a diminutiv és sorszámnévképző *nd*; meg az indogermánság részén pl. a *-tar* nom. agentis, az *-ant*, *-nt* (participium activi), a nom. verb. *-as*, a fokozó *-jans* és *-tara*.

De lássuk a képzőegyezés legjelesebb eseteit, melyeket Anderson fölhozott. 1) Ugor *-ja* (finn *-ja*, *jä*) nom. agentis-képző (*antaja*, *eläjä*) | v.ö. indog. *-ja* (pl. *fluv-io*, zend *kairja* «wirkend»: *kar-machen*, lit. *gaidja* hahn: *gid-singen* || megjegyzem, hogy jóformán nem is *-j*, hanem *-g* az eredeti ugor alak, a mi az indogermán egyezést valamennyivel csökkenti (mert itt nem tudjuk a *j*-nek ilyen eredetét); — 2) *-ma* [*-ma*, *mä*] nom. actionis v. acti (*antama*, *elämä*) | v.ö. indog. *-ma* (szkr. *êma* gang: *i-gehen*, gör. *φλογο-*: *φλεγ-*, *γνάμη*: *γνο-*, *fama*: *fa-ri*): — 3. *-mine* (finn. *-minen*) n. act., pl. *lukeminen* das lesen | v.ö. *-man* a gör. *-μεναι* infinitivusban || megjegyzendő, hogy *-mine* (f. *minen*) nem ugor, hanem specialis finn képző, melynek töje egyébiránt *-mise*; — 4) *-na*, a finnben bizonyos igéktől képez n. actionist (*kiljuna* ordítás: *kilju-*, *kohina* zúgás: *kohise-*); meg a zürj. votj. infinitivus *-nä* végű | v. ö. *-na* v. *-ana* végűek: szkr. *bharana* das tragen, *ἵδονή*

freude ; germán infinitivus : gót *bairan tragen* ; — 5. -*va* (finn. -*va*, *vä*) nom. agentis : *antava, elävü* | v.ö. -*va* (szkr. *rišva* schädigend, *takva* eilend ; lat. *continuo-, assiduo, perpetuo*, szláv *laskavü* schmeichelnd : *laska-, chodivü* wandelnd : *chodi-*). — Hozzá adhatunk még : ugor. -*d* (finn. -*da, dü*) n. verbale (*juoda-* das trinken : inf. *juodakse*) | v. ö. indog. -*ta* part. perf. passivi (szkr. *da-ta*, lat. *dato* ; — ugor -*sk* frequ. igeképző | v. ö. indog. -*sk* praesens-képző, pl. *ga-ska-* (= szkr. *gačcha-* : *ga-* ire.) — Kétségtelen, hogy van bizonyos terjedelmű és fokú egyezés ugor és indogermán képzők közt. De mégsem építhetünk erre nyelvrokonságot, ha az egyezés jelentőségét jobban vizsgáljuk. Először is ezek az egyező képzők mind igen rövid szórészek, rendszeren egyetlen egy jellemző nyelvhanggal s már ennél fogva is csupa esetleges találkozáson is alapulhat igen könnyen az alaki egyezés. Mit bizonyít pl. az -*m*-féle nom. verbale ugor + indog. rokonság mellett, ha pl. a törökben is ugyanez található (-*m, -ma, mü* ; -*mak, mäk*, pl. jakut *külüm* das lächeln *kül-*, osz. tör. *adım* lépés : *at-*) ; hasonlóképen szolgálhat a törökség -*j, -n, -t, -s*-féle nom. verbale-képzőkkel, s az ugor + indog. *v*-nek (melynek régibb ugor-alakja -*b*) ellenébe állíthatjuk a tör. -*b* nom. agentis és gerundiumot (praeteriti : *tat. barib-man* mentem). Másodszor meg számba veendő, hogy a képzők hajdani szóknak csonkult maradványai, s hogy ezek a szók az indogermán képzőkre nézve főleg névmások voltak, az az indogermánisták véleménye ugyan, de kivált a különböző funktiók fejlődésére nézve, be nem bizonyítható. De világos, hogy esetleg különböző szókból különböző csonkulás mellett ugyanazon alakú képző maradhatott meg ; hozzájárulhatott ily eredmény eléhozására a különböző hangváltozás is (pl. azt tudjuk, hogy ugor *v*- vagyis finn -*va, vä* eredetibb -*ba, bü* helyett való, de vajjon nem fejlődhetett-e az indog. -*va*, még az egységes indogermán alapnyelv ideje alatt, tessez -*ga*-ból?) S végre azt sem szabad felejtünk, hogy sok képzőnek igen tág, ingatag és határozatlan a funktiója, s hogy kivált az indogermán szóképzéstan a képzőfunktiók megállapításában gyakran nem elégít ki (ezt vallják a sok «többvítő» — stammerweiterungen-nek nevezett képzők). Látni való, hogy egyéb egyezés mellett is, a funktió részéről is vajmi könnyen csalódásba eshetünk.

Mindezekből következik, hogy a nyelvrokonság bizonyításában

a kezvés (vagy általában a grammatikai alak) egyes részleteinek egyezése nem lehet alapvető bizonyíték, oly kevésbé mint a névmások egyezése. A rokonításhoz kívánt nyelvényegyezés kimutatását mindenképen csak a tartalmas (fogalom-kifejező) szókincsen kell kezdeni; s ha e kutatásnak kielégítő eredménye mutatkozott, a grammatikai alakok (ide számítva a szóképzést is) egyezésének kimutathatósága és mennyire terjedése a rokonság távolságát vagy közelségét fogja eldönteni. Mert hiszen nagyon is képzelhető, hogy egyazon ősnyelvnek két vagy több sarjadéka csak az elválás után szerzette meg külön-külön grammatikai alakulását, vagy hogy erre nézve e nyelvek különböző eljárást követve egyszersmind egymástól eltérő morphologicus jellemet öltöttek.

Ámde hogy a szókincs-hasonlító kutatáshoz megint esetleges csalódások ellen a kellő vigyázattal és fölkészültséggel foghassunk hozzá, mindenek előtt arról kell megbizonyosodnunk, vajjon az illető összehasonlítandó nyelvek nem ellenkeznek-e egymással már a szóalkotás (azaz alapszó-alkotás) jellemző alapvonásaira nézve, melyek a nyelvhangoknak miképen való alkalmazására és kapcsolására s általában értékesítésére vonatkoznak. Mindezt röviden «szóalkotó eljárás»-nak nevezhetjük. Anderson hasonlító nyomozásának épen e részben gyenge az alapja, hogy az ugor és indogermán nyelvekre nézve nem keresett ily előleges megbizonyodást a szóalkotó eljárás azonossága iránt. Ő e nyelveknek csak morphologicus habitusát nézte (27. l.) s találta eléggé megegyezőnek, a mit, némi megszorítással, meg is engedünk; figyelmen kívül hagyta azonban a szóalkotó eljárást illető ily fontos eltéréseket, mint a milyen egyrészt az, hogy az indogermán alapnyelvben számos két mássalhangzós kezdetű szavak vannak, míg az ugor nyelvekben (úgy mint a többi altajiságban is) csak egy mássalhangzó lehet szókezdő; s másrészt az, hogy az ugor nyelvek vocalismusa (valamint a többi altajiságé is) alapjában két-osztályú (dualisticus) s így egészen más indoles-sel bír mint a három alaphangzóra reducálódó indogermán (*a, i, u*) vocalis-rendszer; a mely alapkülömbőség meg is látszik a további fejlődésen: amazon épült föl az ugor (illetőleg altaji) önhangzóilleszkedés (vocalharmonie), emezen támadt vocalis-erősbülés, mely egyszersmind a functio kitételét segíti. Lássuk mindjárt egy példán, milyen erős válaszfalat von pl. a szókezdetre vonatkozó szóalkotásbeli különbség a két nyelv-

sereg szókincese között, bár mennyire tűnjenek is föl hasonló részletek. Anderson a könyve végrészában egy ugor *kar-* «schneiden, hauen, etc.» igét fejteget, kiterjedt elágazásával, melynek részletes megfelelőit idézgeti az indogermánságból. E fejtegetések bírálataba most nem bocsátkozhatunk bele; csak azt jegyezzük meg, hogy a fölvett ugor *kar-* (*ker, kir-* stb.) igének egyes indogermán nyelvekben megfelelő *kar-* (stb.) igét az indogermán nyelvészet kénytelen *skar*-féle eredeti alakra vezetni vissza, mely csak egyes, kivált az európai ágbeli nyelvekben *kar*-vá kopott (s maga A. is idéz a *skar* alakhoz csatlakozókat: 158. l. *σκάλλω*, lit. *skelti*, germ. *skilja*; 258. l. *scribo*, szláv *skreb-* stb.); az ugor nyelvészet a maga részén nem jut ily eredményre; az, akárhogy feszíti meg magát, csak *kar*-féle eredeti alakot tud fölfedezni. Pedig az csak nem járja, hogy az indog. *skar*-nak s-jét, csupán csak hogy az ugor *kar*-val egyezőnek mondhassuk, üres előtétnek tartssuk. Az s-t az indogermán szóban az értelem lényeges kifejezőihez tartozó, s így *skar*, bár részben hasonló az ugor *kar*-hoz, de egészben mégis csak más szó. De ez esetben ez a fél hasonlóság is még szétfoszlik. Ugyancsak «schneiden, stb.» jelentéssel van indog. *skā-* és *skad-* is, s a tő- és gyök-bővítőkben nem szűkölködő indogermán nyelvészet még a *skar*-t is fölbonthatja, úgyhogy csak *ska-* marad mint a jelentés alapexponense, s ez természetesen még kevésbbé hasonló az ugor *kar* hoz, melyet az ugor nyelvészet föl nem bonthat.

Ha Anderson a szóalkotó eljárásra való ime kifejtett tekintetet nem mellőzi, bizonyosan nem fárasztotta volna magát az ugor és indogermán nyelvek eredménytelen rokonításával, hanem oda fordúlt volna, ha épen az ugor nyelvek további kapcsolatát kereste, a hol az ezekével azonos szóalkotás kínálkozott: az altaji nyelvcsoporthoz (török, mongol, mandsu, szamojed nyelvekhez). Hiszen ott találta volna azt is, a mi ugyan nem első dolog, de a mire oly nagy súlyt fektetett, az ugor névmások hasonmásait, és részben hívebbeket mintsem az indogermán nyelvekben. És nem lett volna kénytelen az ugor *kar-* igét indog. *skar*-val féretni össze: mert ajánlkoznak melléje pl. a törökben: *kirk-* scheren, abscheren (meg: csuvas *kart-* einkerben, *γir-* hobeln, scheren; jakut. *kärd-* hauen, hacken, fällen; *kärdis* einschnitt, furche; *kirij-* zuschneiden, *kirbā-* in stücke schlagen v. schneiden; *zoruj-* aufwühlen, pflügen) | mongol (burjat): *kerše-* (m. *kerči-*) zerschneiden;

zarul (m. *zarorul*) schabinstrument, hobel; m. *zaro*-kratzen, schaben; *zarma* feingehacktes fleisch; *kiro*- in kleine stücke schneiden; *kirbe*- ebnen, abschaben; *kirya*- scheren; *zorca* scharf | mandsu (tunguz): *kargi*- abschneiden, hobeln; *kerci*- (tung. *kürti*-) schlachtvieh zerschneiden; *giri*- glatt schneiden, beschneiden (t. *giri*-); tung. *kerga*- scheren.

De itt már kérdeznünk kell, mily nézete van tehát Andersonnak az altaji csoportoknak az ugor nyelvekhez való viszonyáról? Mert azt természetesen tudja ő is, csak úgy mint mi, hogy a nyelvtudomány eddigelé ezek köréhez számította az ugor nyelveket. Megtudjuk ebbeli nézetét könyve elején (12. l.). «Én, azt mondja, korántsem vonom kétségbe annak lehetőségét, hogy valamennyi altaji nyelvek szorosabban egybetartozzanak, s igen jól tudom, hogy kivált Schott ilyen rokonság bizonyítására igen sok anyagot szerzett össze; sőt megengedem, hogy igen sok jelensége főlvételt ajánlani látszik (für diese hypothese zu sprechen scheint) s hogy különösen a szamojed és tatár nyelvekben sok szó van, a mely azonjelentésű finn szókkal alkalmasan egynek tekinthető (welche . . sehr wohl identisch sein könnten): de mindazonáltal ahhoz kell ragaszkodnom, hogy e rokonsági kérdés még csak nyílt kérdésnek tekintendő». — Mi e nézetet különösnek találjuk, mert Anderson nem cselekedte azt, a mit, ily nézet mellett, neki okszerűen tenni kellett. Megvallja, hogy az ugor és indogermán nyelvek közt nem nyílt tér van, melyen át, minden akadály nélkül, vezetheti rokonítását. Megengedve, hogy az altaji csoportok egybetartozása még nincs módszeresen szigorúan bizonyítva, de félig-meddig mégis csak bizonyítva van az, úgy hogy ő maga is annak lehetőségét kénytelen elismerni. Kellett tehát e lehetőséggel előbb tüzetesen foglalkoznia, s azt semmisnek bizonyítania, mielőtt az ugor nyelveknek egy egészen más, kevésbé hasonló alkotású nyelvcsaláddal való egybefűzését megkíséرتette volna. Élhetett volna e tekintetben épen Böhtlingk tanácsával, kit ő mint tekintélyt idéz, mint a ki ugyanis az összes altaji csoportok egybetartozását kérdésesnek nyilatkoztatta. De Böhtlingk nem az altaji csoportok egybetartozása ellen szól, hanem ez egybetartozás bizonyos szorosabb fokát mondja még be nem bizonyítottnak¹⁾; egyébként a

¹⁾ «Wenn herr Schott... nichts anderes beabsichtigte, als durch ein massenhaftes zusammentragen verwandt scheinender wörter und wurzeln

nyomozási teendőkre vonatkoznak ezen szavai, melyeket mi is mint aranyiszavú utasítást, régen elfogadtunk és követünk («Sprache der Jakuten» [megjel. 1851-ben], Einleitung XXXVI. 1.):

«Tekintve a távolságot, melyben a különböző altaji nyelvek egymáshoz állanak (nyilván «nyelv-csoportokat» ért), (hiszen a számnevek sem egyezők már): mindenek előtt szükségesnek látom, hogy mindegyik csoport (nála: «familie») egyes tagjait minden irányban gondosan átkutassuk s azután az összes tagok összehasonlításával a még osztatlan nyelvcsoport gyökszavainak és grammatikai végzeteinek eredeti alakjait határozzuk meg. De egészen hibásnak kell tartanom, ha valaki, úgy mint Schott úr legújabb munkájában teszi, hozzá fog finn-tatár gyökszók egybehasonlításához, mielőtt még egyik csoportot is pontosan átkutatta volna; — ha valaki az egyik csoport valamely tagjából összevet egy szót egy másik csoportbeli egyes nyelv szavával, meg sem gondolva mily keveset ér az ily úton nyert egyezés, ha egyszersmind nincs kimutatva, hogy a hasonlított szavak egyúttal az illető csoportokbeli alapalakokat teszik vagy ezekhez igen közel állanak; — ha továbbá az összetett szók alaki eltéréseit nem az egyes csoportra, illetőleg ennek egyes tagjára nézve érvényes hangtvényekre iparkodunk visszavezetni, hanem akármelyik csoportban vagy csoportnak tagjában minden akárhol észrevett hangváltozást lehetségesnek, sőt egészen természetesnek tartunk; — ha valaki mindjárt kész a gyökszók elvonására, még mielőtt a végzetről (képzésről) tud számot adni, s a (hamarosan elvont) gyökszokat nem csak altaji nyelvekbeliekkel, hanem egyszersmind sinai, tübeti, sémi és indogermán gyökszokkal veti egybe, a hasonló hangzásból „majdnem szükségképen“ azonos eredetüket következtetvén».

Ime Böhlingk nem ajánlja bármily altaji nyelvnek más családbeliekkel, pl. az indogermán nyelvekkel való egybevetését. De követeli a nyelvkutató és összehasonlító nyomozásnak fokozatos, módszeres haladását, mely az egyes nyelvből kiindulva közvetlenül csak a legközelebbi rokonokat öleli föl, mindig és mindenben

es wahrscheinlich zu machen, dass die ural-altajischen sprachen in einem näheren verwandtschaftsverhältniss zu einander als zu anderen sprachen stehen, so muss man wol eingestehen, dass er sein ziel erreicht habe» (Jak. Sprache, Einl. XXXV.).

a szűkebb és szélesebb körű sajtóságek gondos megfigyelésével és számbavételével; s az előző munkát sikeréhez köti a nyelvhasznítás további kiterjesztését.

Tekintettel a kifejtett elvekre, meg is mondhatjuk, miért nincs még szigorúan, módszeresen bizonyítva valamennyi altaji csoportok egybetartozása. Egyszerűen azért, mert az egyes csoportokra vonatkozó nyomozások jelen állása még meg nem engedi, hogy e bizonyításhoz tüzetesen hozzá fogjunk. Anderson az ugor nyelvekre nézve már készlet lát, a hol voltaképen csak kezdet van. Utal (25. l.) Donner hasonlító szótárára meg az én m.-ugor szótáramra, melyben már több száz szón az ugor alapalak meghatározása meg van kísértve. Ez bizony még nem elég az ugor alapnyelv rekonstruálásához; nem tekintve hogy Donner az enyimtől valamennyire eltérő módszert követ, egyik szótár sincs még teljesen befejezve, s e munkák befejezése után, a sok meghányásvetésen és megrostáláson át leendő, ideiglen elfogadható végmegállapítás még szintén fog egy kis időbe telni. S így az előzetes munkálatok tekintetében is Anderson kísérletét, ha bár nem az indogermán nyelveket, hanem valamely altaji csoportnak az ugorsággal való rokonítását tűzte volna ki magának, ez idő szerint még korainak, hamarkodottnak kell mondanunk.

Egyébiránt hogy Anderson az ugor + indogermán rokonság vallásába oly erősen belehevült, annak némileg abban is lehet az oka, hogy kivált a déli-ugor ág, különösen a finn nyelvnek indogermán, még pedig nem csak germán, hanem letto-szláv nyelvekkel való kölcsönvételi viszonyát nem nézte elég elfogúlatlanúl. Ő nagyon is vonakodik a kölcsönvétel elfogadásától, s inkább rokonsági jelenségnek veszi az illető szóegyezeit, vagy legfeljebb a szomszéd nyelvnek bizonyos átídomító hatását veszi föl. Ily esetben az óvatos eljárás az volna, hogy a kölcsönvét gyanujába eső szókat a rokonságek bizonyításában egészen mellőzzük. Ámde hogy jelesen a finn nyelv sokat vett a letto-szlávágtól is (vagy ha tesszik, részint egy árja indogermán ágtól), eleve is kétségtelennek látszik, ha elgondoljuk milyen fontos szerepű egyes idegen szókat találunk a finnben, a melyek kölcsönvételére még szükség sem volt. Ilyen pl. finn *hambasa* (= lit. *žambas*) «dens» (az eredeti ugor szó *pii*, de már nem «dens» jelentéssel) v. *tyttäre* = mord. *tejter*, *texter* és *stir* «filia». A hol ilyen lehet, ott bizonyosan több is van

s igen ohajtandó, hogy mielőbb valaki e kölcsönvételi viszony tisztázásával olymódon foglalkozzék, mit Thomsen a germán-finn kölcsönvételekkel.

Ha e szerint Anderson munkáját egészben véve célja tévesztettnek kell is mondanunk, mégis szívesen megvalljuk, hogy azt nagy érdekeltséggel végig olvastuk. Minduntalan akad benne egy vitató vagy újat állító észrevétel, a mely figyelmünket leköti, meg egyes hosszabb kitérések is fordulnak elé, melyek majdnem egészen az ugor nyelvtéren belül mozognak, csak ritkán indogermán czélzások által zavarva. Fönntartva, hogy munkájának egyes részleteivel még más alkalommal foglalkozzunk tüzetesen, itt végül csak még abbeli ohajtásunkat fejezzük ki, hogy szerző jeles készségét és fáradságbíró nyomozó hajlamát majd biztosabb sikerrel, egy jobban meghatárolt kutatási téren érvényesítse. Örömmel üdvözöljük munkatársúl, ha ilyen térnek a belső ugor nyelvészetet választja, a melyre eddigi sok tanulmánya szerint leginkább hivatva volna.

BUDENZ JÓZSEF. -

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

kiadásában megjelent és saját könyvkiadó-hivatalában (Budapest, Akadémia épületében) valamint a könyvtáraknál kapható:

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR.

Az 1531—1711 megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve.

Irta

SZABÓ KÁROLY.

Nagy 8-rét, 47 iv. Ára füzve 4 frt.

E monumentalis munka nemzeti irodalmunk történetére nézve rendkívüli fontossággal bír. Csaknem húsz évi kitaró buvárkodás és adatgyűjtés eredménye az. Szerző, az ország egyik szelétől a másikig néhány száz könyvtárban nem csak a czimtarakat, hanem magukat a könyveket is gondosan átforgatta. Nem egyedül a czimmásokat adja, hanem pontosan közli a nyomtatás helyét, évét, a könyv alakját, a levelek vagy lapok számát a lehetőség szerint, kinyomozza névtelenül vagy álnév alatt kiadott könyvek szerzőit, kideríteni törekszik a hely és név nélkül megjelent munkák nyomtatási helyét és idejét stb. A hol szükségét látja, leírásaihoz jegyzeteket csatol, sok jellemző és érdekes idézetet közöl, utal a forrásokra, honnan az illető munkáról részletesebb felvilágosítás merithető, **szóval nem egyszerű czimtárt, hanem példás szorgalommal és ritka szakismerettel földolgozott vezérkönyvet ir az 1531—1711. évek között nyomtatásban megjelent egész magyar irodalomhoz.** Hirdeti, hogy nemzeti életünk leggyászosabb kora is mily erőteljes és virágzó irodalmat tudott teremteni, s szembetűnővé teszi irodalomtörténeti ismereteink örvendetes gyarapodását. Mert míg e század elején Sándor István, hasonló irányú munkájában, ugyanazon időszakból csak 990 magyar nyomtatványt sorolt fel, Szabó Károly fáradhatatlan és szerencsés kutatásai e számot majdnem megkétszerezték.

E munka nélkülözhetlen minden könyvtárban, akár magányos, akár nyilvános legyen az, s nélkülözhetlen minden oly mivelt vagy szakemberre nézve, ki nemzeti irodalmunk tanulmányozásával komolyan foglalkozik.

RÉVAI MIKLÓS ÉLETE ÉS MUNKÁI.

Irta

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Ára 2 frt 60 kr.

Az akadémiai könyvkiadó vállalat pártolói számára (diszkötésben) 1 frt 80 kr.

Ezen irodalomtörténeti monographia az Akadémia utolsó nagygyűlésén a Horváth Mihály és Fraknoi Vilmos által kitűzött 100 arany pályadíjjal jutalmaztatott. A hivatalos jelentés így szól:

«Minden tekintetben jeles mű. Egyaránt biztos kézzel rajzolja Révaiban az embert, költőt és nyelvészt. Sok új adatot hoz napfényre, nem egy elfogadottat megegyezően; fejtegetései alaposak s a tényeket és eszméket gyakran helyezi új világításba. Különösen sikerült részek Révai nyelvtörténeti és nyelvhasonlító irányának jellemzése, viszonya a nyelvújításhoz, Versegly méltatása stb. A kornak nagy vonásokkal rajzolt politikai, társadalmi, irodalmi és tudományos háttéréből plasztikailag emelkedik ki Révai alakja, s úgy szólva előtűnik fejlődik. Szerző ritka tárgyilagossággal leplezi föl hőse erkölcsi és szellemi bensőjét. Oly kevéssé pusztá dicsőítője, mint kritikusa. Nagy mérséklettel és biztos tapintattal vegyíti alakján a fényt és árnyat s elevenen tünteti föl legjellemzőbb sajátosságait. Előadása vonzó, compositiója természetes és művészi: egyszóval a tartalom alaposságával a forma művészete egyesül a siker nem közönséges fokán, s így **túlás nélkül elmondhatni: e mű irodalmunknak valóságos díszére válik.**»

A M. TUD. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

Kaphatók a M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalában Budapesten (Akadémia-épület) s minden hazai könyvárusnál:

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál. I—XIV. köt. 42 füzetben. 1862—1878. (8-adrét 420 iv.) Ára egy 14 kötetből álló teljes példánynak 24 forint. Egy-egy kötetnek különvéve 3 forint. Az I-ső és X-dik kötet külön nem adatik.

NYELVEMLÉKTÁR. Régi Magyar Codexek és Nyomatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. I—VI. kötet. 1864—78. 8-adrét. Együtt megrendelve Ára 10 frt.

Egyenkint:

- I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Codex. Közzéteszi: Volf György (XXX. és 381 l.) Ára 2 frt.
- II. kötet. Weszprémi C. — Peer C. — Winkler C. — Sándor C. — Gyöngyösi C. — Thewrewk C. — Kriza C. — Bod C. Közzéteszi: Volf György. (XVIII és 406 l.) Ára 2 frt.
- III. kötet. Nagyszombati C. — Szent Domonkos C. — Virginia C. — Közzéteszik: Komáromy L. és Király P. (IV. és 345. l.) Ára 2 frt.
- IV. V. kötet. Érdy Codex 2 kötetben. Közzéteszi Volf György. 1876—77. I. fele. XIX és 487 lap. — II. fele. 532 lap Ára 4 frt.
- VI. kötet. Tihanyi Codex. Kazinczy Codex. Horvát Codex. Közzéteszi: Volf György. 1879. XVIII és 359 lap Ára 2 frt.
- RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK.** I. Halotti Beszéd. Régi Biblia, Buda-1838. 5 ft. — II. Kinizsi Pálné imakönyve. Vegyes m. iratok. Buda, 1840. 2 frt. — III. Tatrosi Biblia. Vegyes m. iratok. 1842. 2 frt. — IV. 1. Guary-codex. Buda, 1841 Ára 1 frt.
- RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA.** (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet. Codexbeli versmaradványok Ára 2 frt.
- RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK** Erdősitől Tsétsijg. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta Toldy Ferencz Ára 2 frt.
- REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI.** A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál. Ára 2 frt.
- A KONDAI VOGUL NYELV.** Irta Hunfalvy Pál. (Nyelvtudom. Közl. IX. köt.) Ára 3 frt.
- ERDEI- ÉS HEGYI-CSEREMISZ SZÓTÁR.** (Vocabularium éremissicum utriusque dialecti.) Budenz József. (A Nyelvt. Közlemények IV. kötetéből) Ára 50 kr.
- MAGYAR-UGOR ÖSSZEHAJONLÍTÓ SZÓTÁR.** Irta Budenz József. I.—IV. füzet. (1—46 iv) 1873—79. 8-adrét. Egy-egy füzetnek Ára 1 frt.
- A MAGYAR IGEIDŐK.** Irta Szarvas Gábor Ára 1 frt.
- A HELYES MAGYARSÁG ELVEI.** Irta P. Thewrewk Emil. Ára 1 frt.
- A MAGYAR NYELVUJÍTÁS** óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor Ára 1 frt 50 kr.
- MAGYAR-TÁJSZÓTÁR.** Buda 1838. Ára 2 frt.
- KALEVALA.** A finneket nemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.
- ABUSKA.** Csagatájtörök szógyűjtemény. Vámbéry Á.-tól Ára 40 kr.
- KAZÁNI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK.** Irta Sz. Bálint Gábor. I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 8-rét. 1875. 170 lap. II. füzet. Kazáni-tatár szótár 8-rét. 1876. 178 lap. III. füzet. Kazáni-tatár nyelvtan 8-rét 1877. Egy-egy füzetnek Ára 1 frt.
- ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.** Kiadja a M. Tud. Akadémia. Az I. osztály rendeletéből szerkeszti Gyulai Pál, osztálytitkár.
- I. k. (1—11. sz.) 1867—68. Ára 2 frt 20 kr. V. k. (1—10. sz.) 1875—76. Ára 3 frt — kr.
- II. k. (1—12. sz.) 1869—72. Ára 1 frt 80 kr. VI. k. (1—10. sz.) 1876—77. Ára 2 frt 50 kr.
- III. k. (1—11. sz.) 1872—73. Ára 1 frt 80 kr. VII. k. (1— 8 sz.) 1877—78. Ára 1 frt 90 kr.
- IV. k. (1—10. sz.) 873—74. Ára 2 frt — kr

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

BUDENZ JÓZSEF.

TIZENÖTÖDIK KÖTET.

HARMADIK FÜZET.

MAGYAR TUD.
AKADÉMIA
BUDAPESTEN

BUDAPEST, 1879.

A M. TUDOM. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

TARTALOM.

Pázmány nyelve : III. Rész : Szótár. — <i>Dr. Kiss Ignác</i> 325
A magyar nyelvjellemző hang- és alaktsajátságai. — <i>Badics Ferencz</i> 389
Zürjén nyelvmutatványok : I. Popov András: «Keresztyén jámborság példái.» II. Szavvajitov Pál zürjén nyelvtanából. — Közli <i>Budenz József</i> 405

Kisebb közlések :

M. tung. — <i>Markovics Sándor</i> 462
M. gyűrű és szűrű (szérű). — <i>B. J.</i> 464
M. köt- = f. köyttä ? köszöntyü (kössöntyö). — <i>B. J.</i> 466

Ismertetések és bírálatok :

<i>Misteli F.</i> alkalmi észrevételei a magyar és a finn nyelvről («Lautgesetz und Analogie» cz. értekezésében). — <i>B. J.</i> 468

PÁZMÁNY NYELVE.

HARMADIK RÉSZ: SZÓTÁR.

Pázmány nyelvét a mai irodalmi nyelvvel hasonlítva össze, azon nyelvtani sajátságokon kívül, a melyeket a fönntebbi I. és II. részben mutattunk ki, valamennyire jellemzi még a szókincsének bizonyos fokú eltérése is. Elég szava van, a mely most az irodalmi használatból egészen kiveszett vagy a melyet ő a maitól eltérő értelemmel használ; más szavainak meg a némileg eltérő alakját, vagy több alak közt való ingadozását kell megjegyeznünk. Jól tudjuk, hogy e szókincsbeli sajátságok nagyobb-részt nem csak a Pázmány nyelvét illetik különösen, hanem általában a korabeli magyarsággal közösek, a mint azokat Pázmánnyal egykorú szótárírónk, Molnár Albert, majdnem mind föl is jegyezte. Nyelvének válogatott szótára tehát, a melyet most előterjeszték, egyszersmind az akkori irodalmi magyar nyelvnek szókincsbeli mutatványát nyújtja; — hiszen Pázmány műveit is az ő korabeli irodalomnak legjelesebb képviselőinek kell tekintenünk. Kétség nélkül vannak neki új képzésű saját szavai is, de ezeket majd csak a «Nyelvtörténeti szótár» segítségével fogjuk kiválaszthatni. — Szavainál még érdekesebbek azonban szólásai, nyelvének azon dúsan termő virágai, melyek gazdag nyelvtudatból és élénk képzelemből fakadozva, az ő előadását nem annyira ékessé mint hathatossá és népies zamatúvá teszik. S e szólások nagy részében bizonyosan az ő saját alkotását kell fölismernünk, vagy pedig az átídomító alkalmazás művészetét tapasztalhatjuk.

Meg kell még említenem, hogy helyesírásra nézve két pontban eltértem a Pázmányétól. Először a *zs* betűt, melyet Pázmány *s* jeggyel ír, a mai alakban írtam, hogy az igazi kiejtést föltün-

tessem. Másodszer, oly esetekben, midőn Pázmány helyesírása ingadozó, mint pl. *ag* és *agg*, *aszony* és *aszszony*, a mai helyesírás szerint írtam a szavakat.

Idéző jegyeim a következők:

Lev. = «Egy tudakozó Praedikator nevével iratott öt levél» a Kalaúz első (1613-ki) kiadásának Appendix-e.

Pr. = Predikációk, 1694-iki kiadás.

K. = Kalaúz, 1766-ki kiadás, Nagy Szombat.

M. = Molnár Albert, Dictionarium Ungarico-Latinum.

I.

- Abajdocz*: elegyes, kevert. Mivel ily *abajdocz* és elegyes a világi dücsösség Pr. 466.
- abárlás*: 1. habmerés, étেকেverés (M. és Nsz.): Éktelemb a koczka-jádzásban a leány úja, hogy-sem az *étel-abárlásban* Pr. 1100; 2. moslék: Lieurgus... egy tál *abárlást* és egy eleven nyúlat letétete. Egyik agár mingyárt a nyúl után indúla; a másik a moslékba kapa Pr. 1098.
- ágazat*: néptörzs, tribus. A Zsidó-népnek tizen-két *ágazata*.
- ág-bog*: *ága-bogait* naponként vagdallyák Pr. 156.
- agg-lant*: vén totya. Ez a töpörödöt *ag-lant* (barát) az ő ünnójének hajából kézre-valót csinált K. 398. (M. Iyra inverterata, velus deliramentum).
- agg-nő-rege*. Csak Szó-fia-beszéd és *ag-nő-rege*, a mit sokan beszélnek K. 497.
- agg-szó*: régi mondás, közmondás K. 172.
- agya-fürt*: Találkoztak oly esze fordult és *agya-fürt* emberek K. 5.
- agyargatni*: Fogokat *agyargatván* ijezgetik a gonoszokat Pr. 1050.
- ágyas-ház*: házasság. *Ágyas-házát* fertezetteti fele-baráttjának Pr. 19. (M. cubile).
- akadék*: akadály.
- akadékos kérdés*: nehéz, fejtörő kérdés Pr. 23.
- akasztalni*: akasztani, kötni Pr. 393 (M. is).
- alajos* és *alajoszó*: szemfényvesztő.
- alajoskodik*: M. praestigiatorum, histrionem agere. Comediás *alajoskodás* Pr. 473.
- áldomás*: áldás Pr. 444.
- alítani*: vélni (M. *alít, alét, alajt*).
- alkoszik* Pr. 48; *alkovás* K. 333.
- állatni*: állítani (majd minden lapon).
- állat*: 1. animal; 2. substantia essentia, argumentum Pr. 57. 59.

álatos mivolta vminek: u. a. Pr. 167.

állapot: állapot.

alég és alig Pr. 20. 157.

álgyú: ágyú Pr. 681.

álmód: álmodik K. 489.

álnak és álnok.

alom, disznó-alom: ól. A Zwingliánusok . . . csak nem *disznó-alomban* predikálnak K. 222.

alom-hüvelyezés: mesebeszéd.

által-beszéd: egyenes, őszinte beszéd.

által-út; egyenes út, *directa via* Pr. 81.

általlani: szégyenleni K. 262.

általság: szégyen, illetlenség. Calvinus a sz. Háromságrúl sok alkalmatlan vélekedéseket hintegetett, melyeket *általság* csak hallani-is K. 307. (M. indecorum, pudendum).

általkodott M. obstinatus.

áltatni: ámitani. Zopyrus *el-áltatá* a Babylon-bélieket, és hitelt nyervén el-árulá a várost K. 554.

aluddogál: dormitat K. 998.

alutlan: Éhen, szomjan, *alutlan* mezeitelen szolgált Istennek Pr. 1220.

alutni: altatni, zsibbasztani. A szegény ember báránykáját... kenyereből etette, poharából itatta és ölében *alutta*. Pr. 134. | A Syrenák szép énekekkel *el-aluttyák*, azután meg-

fojtyák az embereket Pr. 934. | A torpedo nevű hal *meg-aluttya* karodat K. 18.

anyáczaság: Az Apáczákat felszabadítottuk *anyáczaságra* K. 298.

annyin: annyian K. 765.

apród esztendő: inas-esztendő. Ha a Műves-emberek mester-ségében *apród esztendőt* kell tölteni a Tzéhbe-vétel-előt K. 363. (M. rudimentum).

*apród-esztendő*s: kiskorú. Az Országoknak sincs semmire nagyobb szükségek, mint az *apród-esztendő*sök jó nevelésére Pr. 191.

arányozni: 1. irányozni: Ez a czél, melyre kel *arányoznunk* Pr. 895. 2. vélni, gondolni: Origenesig nem *arányozom*, hogy valakinek írásában találatnék (a sz. írás) könyveinek lajstroma K. 336. (M. puto).

arczúlat: arcz. Ne nézd *arczúlattyát* Pr. 855.

áros ember: kereskedő Pr. 141. és 901.

asz: aszik, szárad. Hátatokhoz *asz* a hazugság.

aszszony-állat, *aszszony-ember*: asszony.

aszszony-hihetetlen: a mit *aszszony* sem hihet. *Aszszony-h.* dolgokat tanítván K. 406.

aszú és aszszú: száraz. Ha a zöld fán ez történt, mint lé-

- szen az *aszú-fának* dolga? Pr. 110.
- aszúság*: szárazság Pr. 508.
- atyafi*: testvér és rokon (M. frater, consanguineus).
- avatni*: a gyermekágyas aszszonyt a templomban megáldani K. 587; *avatás* u. o.
- avik*: avúl, rögzik. Belénk *avik* az a vélekedés Pr. 801. | Az ifúság vétké a kemény csontba *avik* és koporsóba mégyen emberrel Pr. 335.
- azután osztán* K. 544. (ritkán így).
- Babuk* (büdös b.): *babuta* K. 547.
- bajnak* és *bajnok* Pr. 398.
- bájlás* ördögi: rontás Pr. 384.
- bájos*: bűbájos Pr. 886.
- balzsamom*: balzsam Pr. 114.
- bámítani*: bámulatba ejteni. Meg kellett babonázni és *bámítani* a sokaságot K. 748. | A Christus csuda-tételi nem szemfény-vesztő *bámítások*, hanem valóságos csudák voltak K. 47.
- barátos*: barátságos Pr. 136.
- bátor*: ámbár, bár. Arrúl se szólnyunk *bátor*.
- bátorság*: securitás és animositas (M. is).
- bécs*: fillér. Urunk az özvegy-asszony két *bécsét* inkább bőcsüllötte, hogy sem a gazdagok nagy adományát Pr. 954.
- bé-adni*: feladni, vádolni. A sántán (halálkor) *bé-adgya* a szegény lelket Pr. 970.
- bé-gátolni*: meggátolni, elgátolni.
- bé-hirdetni*: behívni, összehívni (gyűlést).
- békeltetni*: békíteni Pr. 581.
- békeltetni vmit vmihez*: érinteni vmit vlmivel. A Keresztyének-is, mikor a sz. Pál veritékével megáztatott ruhácskához *békeltették* betegeket, Christust és az ő Szentit becsüllik Lev. XIV.
- belincs*: bilincs Pr. 878.
- béltetül*: kétszeresen, duplán. Kétszeresen és *béltetül* hazugság, a mit ír Károlyi K. 360.
- bélyegetni* a bölcsöt: billegetni, ringatni.
- bénna*: béna.
- berhe*: kötény. Ádám és Éva füge-fa-levélből *berhét* csinálnak M.
- berbitélni* és *birbitélni*: K. 136. dörmögni, babonás szavakat mormolni (M. blatero, murmuro); *berbitélő*: kuruzsló.
- béves*, *böves*: bővelkedő Pr. 231.
- bévséges* és *bövséges* Pr. 108.
- bezzeg*: M. sane.
- bial*: bival K. 176.
- bikezis*: czúfnév a prédikátorokra. *Bikezis* kosta Predikátorka K. 990.
- birodalom*: 1. birtok, 2. hatalom: Moyses és Sámuel pappal együtt viselték a fe-

- jedelmi *birodalmat* Pr. 915;
 3. bírás: Nem itéli magát méltatlannak akár-mely külső jók *birodalmára* Pr. 595.
- birólni*: bírálni K. 646.
- bizony*: igaz. Szent Háromság egy *bizony* Isten.
- bizonyság*: igazság. *Bizonyság*-nélkül (vagyon) a hamis esküvés Pr. 685.
- bogár*: Öltözetünket juhoktól és *bogaraktól* kell várnunk Pr. 60.
- bor-csiszár*: részeges. A *bor-csiszár*ok torokgyékjének orvoslására barom üveg borokat akasztottak (a horogra) K. 144.
- bor-iszák*: részeges (tkp. *bor-zsák*) Pr. 217.
- bor-nem-iszsza*: Beza tanítása, hogy a *Bor-nem-iszszák* az Ur vacsorában akár-mit egyebet ihatnak K. 317.
- bor-nem-iszaság* K. 581.
- borza-túró* (talán bodzasajt, milyent Sopronmegyében a földi bodzából készítenek): Há pedig a Calvinisták hitinek oly ereje vagyon, hogy azt valósággal eszik, a mit hisznek: mikor éheznek, hidgyék erősen, hogy teli torkok *borza-túróval* K. 836.
- boszu* és *boszzú*: M. *contumelia*, *crimen*. A bűnös *boszzúval* illeti Istent (*contumelia affi-*cit). A «*vindicta, ultio*» *boszu-állás* és *boszu-üzés* Pr. 578.
- botolás*: fanyesés. A *botolás* szép ágakkal újítja az ag fát Pr. 681.
- botorkázik*: botorkál K. 319.
- böcsülletes, böcsülletlen* Pr. 233.
- böcstelen* K. 49.
- bötü*: 1. *littera*, 2. *textus*, szó, (szöveg): Nem a *bötü*, hanem a *bötünek* béli és igaz értelme a Szent Irás K. 555. Pr. 394. Diaphani, ez a szó vagyon a görög *bötüben* Pr. 14. K. 368.
- bü-bájosság* Pr. 375; de *bü-bájos* Pr. 886.
- buggyan*: buggyanik. Nem mingyárt *buggyan*, mihent parállik a Predikátor uraimék *patantyúja* Lev. LVI.
- búdosó*: bújdosó Lev. XVII.
- búj*: bújik, búvik.
- bújdoklik*: errare, vagari M.
- bújdokik*: bújik. Az apja ölébe *bújdokván* Pr. 202.
- búlsú* és *búcsú*: *indulgentiae* Pr. 325.
- bűnösíteni*: vádolni.
- bűntetődni*: bűnhődni, poenam luere.
- bűszhődik*: Pr. 16. és *bűszödik*: Pr. 4: búzlik (stinken).
- bűzhöt*: bűdösít. A te tested bűdösségek mű-helye, mely *megbűzhöti*, valamit magába véssen Pr. 63.
- Czaprag*: czafrang, diszítmény a lovon (M. *phalerae*) Pr. 410.

- czégéreztetni*: elárulni, kimutatni. Bolond kiáltásokkal... ne *czégéreztesse* esztelenségét az okos aszszony Pr. 140.
- czémer*: lapoczka. Szegye és *czémere* (az áldozatbaromnak) papoknak adatott Pr. 921. (M. *czimer* és *czimmer* crista, insignia; armus).
- czenke*: czimbora, büntárs. Calvinus és az ő *czenkéi*. Arius *czenkéi* K. 153. (M. és Nsz. *czenk* kutyakölyök).
- czifra*: számjegy, ziffer. Egyéb világi jók élet-nélkül olyanok, mint a szám-vételben a *czifrák*, kiknek erejek az előttökvaló számtól vagyon Pr. 206.
- czipellős*: czipő Pr. 357. (M. sandalium).
- czirkálni*: keresni, átkutatni. Igen *meg-czirkálák* és vizsgálák Pr. 209. (M. perlustro).
- czula*: rongy. Az apostolok holmi aprólék *czulákat* hagytak vala el Chr. kedvéért Pr. 409. Jaj azoknak, kik ismét felöltöznek a világ *czulájába* Pr. 509.
- csácsogni*: csacsogni.
- csalatozhatatlan* és *csalatozhatatlanság*.
- csáva*: timárlóg, lixivium M.
- csáválni*: meghamisítani, megvesztegetni. A Romai Ecclesia *meg nem csáválta*, hamissággal nem elegyítette az Apostoli tudományt K. 741. A Calvinisták tanítását *csávált* bornak és *csávált* mosléknak nevezi.
- csaplár* és *csapláros*: caupo.
- csékély* (víz): sekély.
- cselesap*: fecsegő, szeles (M. *csélcsap*) Pr. 867.
- cselesapni*: bohóskodni (possen reissen) K. 402.
- cseléd*: család. Sok *cseléd* vagyon, melyben gyermekek nincsenek K. 567.
- cselekiüvés*: cselekvés.
- csemetézik*: csemetét hoz K. 294.
- csendes* és *csendez* (az előbbi gyakoribb).
- cseppnyére*: cseppnyire.
- cserdül* a fa-levél Pr. 587.
- cséve*: cső.
- csigázni*: elferdíteni. Veszedelmekre *csigázzák* az Isten szavát K. 363; *csigázás* K. 602.
- csígatni* és *csígetni*: csitítani Pr. 935 és 456.
- csínnyan*: lassan, halkán (M. tranquille, sedate). *Csínnyaban* beszélleének, ha a magok szennyét látnák K. 1050.
- csínnyos*: csinos.
- csiszamik*: csiszamlik K. 417. *Csiszamó* állapot (casus lubricus) Pr. 621. A gyermekségnek sikos és *csiszamó* gyengesége Pr. 333.
- csiszamóság*: sikosság Pr. 83.
- csoklás*: csuklás, singultus Pr. 587.
- csólnak* és *csónak* Pr. 963.

- csóltár*: csótár. Christus szá-
márta ült, melynek mind
czapraga, mind *csóltára* és
kápája csak az apostoli kön-
tösök rongya volt Pr. 410.
- csonka-bonka*: csonka Pr. 391.
- csoportozik* (a nép): csoportosúl
Pr. 291.
- csökkönni*: csökkenni. Látván
Szolimán, hogy *meg-csökkönt*
szerencséseje K. 542.
- csöpülni*. A halál a Sárkányokat
és Oroszlányokat fáratság-
nélkül földre *csöpüll* Pr. 162.
- csúfolkodik* Pr. 792.
- csuha*: ruha, köntös. Ha a szép
új *csuhát* vigyázva óltalmaz-
zuk Pr. 470.
- csuszamik* Pr. 1090; 1. *csiszamik*.
- Dagály*: 1. daganat: Üdvözi-
tőnk azt az üdvösséges flas-
tromot kötötte a kevélység
dagályának oszlatására Pr.
979; 2. kevélység: a királyi
méltóságból serkedező *dagályt*
megfojtották a halál emléke-
zetivel Pr. 962. | Lásd a fel-
fuvalkodót féreg *dagályát*!
- dagályosság*: kevélység: Ellen-
kezik a mi döfös természe-
tünk *dagályosságával*, hogy
más teremtett állatnak fejet
hajtson K. 4. és 399.
- darabcsa*: darabocska.
- dederegni*: dideregni Pr. 102.
- délczeg*: vad, féktelen. *Délczeg*
ifjú valék (juvenculus indo-
mitus) Pr. 116; *délczeg* ke-
ményesség Pr. 2. (M. armen-
tum; lasciviens, refractarius).
deli czifra lovas Pr. 663.
- delia*: dalia K. 544. (M. vir stre-
nuus), *deliaság*: daliásság.
- delest* és *dellyest*: délután Pr.
964.
- derczés*: durczás. Engedetlen
derczés aszszony K. 308. Lev.
XLIII.
- derék* ok: fő ok Pr. 196; *derék*
munka.
- derekasán*: jól (M. solide, ner-
vose).
- derék-képpen*: főképpen, inpri-
mis.
- derék-al*: matratze. Mind leple-
ink, mind *derék-alink* férgek
lésznek Pr. 438.
- diadalom*: diadal K. 543.
- dib-dáb*: haszontalan: *dib-dáb*
agyaskodás K. 511.
- dohos* száj: bűdös.
- döglett*: dögleletes.
- döjt*: dönt K. 668.
- dölő*: dülő (a mezőn).
- dörgölödni*: zúgolódni, dörmög-
ni. Mikor azon *dörgölödünk*,
hogy az Isten sokáig halasztja
a gonoszok rontását, szinte
annyi, mintha azon zúgolód-
nánk Pr. 28.
- dücsösködi*. Moyses inkább akart
az isten népével gyalázatban
élni, hogy-sem udvarnál ki-
rályi állapotban *dücsösködni*
Pr. 1040.
- dühült*: dühödött K. 500.

- Ég és levegő ég*: 1. aër, lég Pr. 684; 2. csillag, corpus coeleste: mennyei *egék* K. 13—15; 3. firmamentum: Istenhez-képest a *kék ég* olyan, mint a semmi K. 15.
- egy és eggy*: egy.
- egybe-vezés*: összevezés K. 821.
- egybe-vetés*: hasonlítás Pr. 59.
- eggyesedni, meg-eggyesedni*: meg-egyezni, egyesülni. Soha meg nem *eggyesedhetik* halálos gyűlölségek K. 277. Lélek-szerént Istennel *eggyesedünk* Pr. 251.
- eggyesség*: egység. El kell annak veszni, valaki az Anyaszentegyház *eggyességétől* elválik.
- egyebünnen*: másunnan; *egyebüvé*: máshová Pr. 642.
- eggy-előben* és *eggyelsőben*: egyelőre Pr. 400.
- eggyül-eggyig*: egyes-egyig Pr. 426.
- eggyünnen-másuvá*: egyik helyről a másikra.
- eggyütt*: egy helyen Pr. 8; *eggyütt-másutt* Pr. 317.
- egyelítés*: elegyítés.
- egyszer-smind*: egyszerre, simul. A Fiú Testesülésében minden isteni tulajdonságok *egyszer-smind* kimutatódtak Pr. 105.
- éh*: éhes; *éh-farkas*, *éh-eb* Pr. 1132.
- éhom*. Az Úrvacsorát *éhomra* kell venni.
- éktelen*: rút, utálatos.
- el-bátorít*: neki bátorít Pr. 936.
- el-bátorodik*: elbizza magát.
- eléb-járó*: előbbre való. Kit méltóbbnak és *eléb-járónak* tartot Pr. 855.
- elegy*: vegyest. A világ, melyben *elegy* vannak a jók és gonoszok Pr. 297.
- elegyesleg* Lev. XLIII.
- elégleni*. Nem *eléglette*, hogy . . . K. 352.
- eleinte*: elsőben, eleinten. Azt taníttya Calvinus, hogy *eleinte* tudatlan volt K. 483.
- élemetes*: öreg, agg. Atyánknak kel tartanunk az *élemetes* vén embereket Pr. 214.
- elève*: eleve, előre.
- el-fázódik*: átfázik.
- élés*: élelem. A hangyák fáradhatatlan munkálkodnak az *élés-szerzésben* K. 19.
- el-fogyat*: elfogyaszt, megsemmisít. Künyű let volna Herodest meg-zabolázni, vagy erejét megkötni, vagy magát sok-képpen *el-fogyatni* Pr. 165.
- el-gátol*: meggátol.
- el-gyöz*: meggyöz. A széles világot úgy *el-gyözte* vala az ördög Pr. 398.
- el-gyüülöl*: meggyüülöl. Amnon úgy *el-gyüülölé* hugát, hogy azon házban sem maradhata véle Pr. 1120.
- el-hágni*: túlhágni. Ha *el-hággja* hivatallya határát Pr. 268.
- el-hatalmazik*: elhatalmasodik.

- el-hasonlott*: el-pártolt K. 92.
- el-hozás*: szülés. Az aszszony várja az ő *el-hozását*.
- el-későre*: későbben K. 754.
- ellenkező*: ellenség, adversarius.
- ellent-tart*: ellentáll. A Római Tanács *ellent-tarta* benne K. 46.
- elmulatni*: elmulasztani.
- elő-beszélni*: elbeszélni.
- elő-gyámolít*: megsegít. *Elő-gyámolíttya* őket Isten hivatallyok tellyesítésére Pr. 248.
- elő-hasú* predikátor: újdonsült, tudatlan K. 1067.
- elők*: ősök. Fordítsad kegyes szemeidet a mi *eleinkre* Pr. 652.
- elő-kelhető*. A ki lopását eltitkolhatta (a Spartaiaknál), mint jó-indulatú és idő-jártában *elő-kelhető* ifiát megdicsérték K. 257.
- elő-kötő*: kötény.
- elő-mente* valakinek: előmenetele. Senkinek *elő-mentét* nem irigylí Pr. 260.
- elő-péNZ*: foglaló.
- elő-toszni*: elötöltni.
- előtte-járó*: előljáró.
- elővel-érő*: előérő, praecox. *Elővel-érő* gyümölcs Pr. 334.
- el-rekkenteni*: megsemmisíteni Pr. 4. (M. *supprimere*, *de-lere*).
- elsőbség*: primatus K. 785.
- el-szakaszkodik* a test: elgyengül, erőtlenedik.
- éltig* tart Pr. 235; *mind éltig* hűnösön marad K. 508.
- elvélte*: elvétve, ritkán.
- emberkedés*: vitézkedés. A Vitézek serénységgel hartzolnak, midőn lattayák, hogy Királyok szeme nézi *emberkedéseket* K. 39.
- eme* disznó: emse. Az erdei-közöt sincs agyara az *emének* Pr. 245; K. 137.
- említeni*: emlékezni. Ha jól *említem* Pr. 631. Nem *említem*, hogy Pr. 196. (M. *memini*, *memoro*).
- emelít*: emel. Süveget *emelítünk*.
- engedni*: engedelmeskedni. Fiaik, *engedgyetek* mindenekben születeknek Pr. 204. K. 584.
- ennen-magam*: ennen magam Pr. 163.
- enyegetni*: titkolni. Az ő fenéjét igen *enyegeti* az Isten szavával K. 555. (M. *palliare*, *occultare*.)
- enyelegni*: hebegni, csaholni. Én bizony nagyobb esztelenséget nem tartok, mint mikor valaki magát Catholikusnak tartya, és azon *enyeleg*, hogy ő-néki két színt adgyanak K. 900. | A szomszédok itt-is ütíkvétik a dolgot, és vagy csak *enyelegni* és kötödni akarnak velünk K. 960. (M. *balbutire*, *gannire*).
- enyhődik*: enyhül.
- epeség*: buzgóság és epesség.

- Ha én nagy *epesség*gel kérném barátomat, hogy imádkozzék érettem Lev. XVIII. (M. sollicitudo, acerbitas.)
- éppen*: egészen, romlatlanul. Tisztaságát *éppen* és szűzen tartotta házasságáig Pr. 142. (M. *ép* és *épp* integer, incolumis.)
- éppen-égő-áldozat*: holocaustum (áldozat, melyet egészen elégettek).
- éppíteni*: építeni.
- éppül*: egészül, egészszé lesz. Az ember *testből* és *lelekből* *éppül* Lev. VIII.
- éppület*: épülés. Lelki *éppületeinkre*.
- épség*: teljesség, totalitas. Senkit nem nevezhetnek, a ki ezt a Corpus Doctrinaet, Tudomány *épségét* hirdette volna K. 1021.
- érelni*: érintgetni. A gyermeket pálczával kel *érelni*. Pálczával kel *érelni* . . . az Isten-tagadókat Kal. 1. (Első kiadás 1613; az utóbbi kiadásokban *ütögetni* áll.)
- érkezni*: 1. jutni, pervenire; 2. reáérni, vacare: Nem *érkeztek* (a Szentek) egyebek cselekedetinek rostálásához.
- ért*: érett. *Ért* sajt Pr. 679.
- érték*: tehetség. Csekély *értékem* szerént.
- értékletlen*: értéktelen Lev. II.
- értekezni*: értesülni. A ki bővebben akar *értelmezni* az új Tanítók vélekedésiről, tekintse meg Feuarentiust K. 307.
- érzékenység*: érzék, sensus (sinn) Pr. 60.
- érzékenységtelen*: érzéktelen Pr. 7.
- esik*: történik.
- esküés*: esküvés Pr. 39.
- esze-fordult* és *esze-vesztett* Pr. 176.
- eszten* és *ösztön*.
- eszterha* K. 1065.
- esztrenga*: juhfejőhely M.
- esz-veszés* és *ész-veszés*: zavarodás, lázadás; *esz-vesztő* Barabás Pr. 499. (M. confusio, seditio). Nincs a babyloniai nyelveknek *esz-veszése* közöttünk.
- étel*: evés. *Étel*-közben.
- etetés*: mérgezés K. 242.
- étszaka* (soha *éjszaka*).
- étszakálni*: *Étszakállott* az imádságban Pr. 643.
- ez-okon*: azért.
- Facsarni*: csavarni (az írás értelmét) Pr. 392.
- fagylalni* a testet: hidegnek kitenni.
- fájlalni*: fájást érezni. Ha igen meg-verik sem *fájlallya* Pr. 232.
- fájtatni*: fájást okozni.
- fakad*: szakad. Az út Debreczenben *fakad*.
- fáradékon* az emberi elme Pr. 380.
- far-dagály*: M. postilena, pha-

- lera. Váradon a Calvinisták a papi öltözetekből szoknyákat és *far-dagályokat* csinálnak K. 222.
- fás-erkölcsű*: Nem érdemi a tekéletes aszony nevet, valaki az igen *fás-* vagy *darabos erkölcsű* Urának inkább nem kívánnya éltét, hogy-sem holtát Pr. 140.
- fázlalni*: hidegnek kitenni.
- feüél*: a mai függöny. Christushalálakor az ég gyászba öltözék, a Templom *fedele* elszaggattak Pr. 570.
- fedődik*: pirongat (M. increpito).
- fegyhetetlen* és *feddhetetlen* Pr. 496.
- fegyverkedés*: fegyverforgatás. Nem pompára és *fegyverkedésre*, nem vér-ontásra és testi büntetésre rendeltetett (a papi királyság).
- fegyver-derék*: pánczél (M. thorax) Pr. 772.
- feje* a dolognak: veleje.
- feir* és *fejér*; *feirség* és *fejérség* (soha *fehér*).
- fejéreszik*: fehérszik, fehérül.
- feketeszik*: feketül.
- félemes?* Az el-vetet *félemes* ember rosszságát nevezték alázatosságnak Pr. 44.
- felesedik*: párosul. Mi-képpen az oktalan állatok magokhoz hasonló barmokkal járnak és *felesednek* Pr. 931.
- fel-dözsöl*: eldözsöl Pr. 421.
- fel-fogad*: megfogad, ígér. A torkos ember *fel-fogadhattya*, hogy a tobzódást el-hadgya K. 582.
- fel-forrani* (transitive): A must *fel-forja* a rútságot Pr. 227.
- fel-fút* hójag Pr. 984.
- fel-héjazni*. *Fellyebb* akar *héjazni*, hogy-sem illenek K. 363.
- fel-hírdet*: felhív.
- fel-kendett*: fölékesített. Soha olyan mosdott és *fel-kendett* nem vólt (a sz. Irás) K. 352.
- fel-követni*: megkérni. Az Apostolok *fel* sem *követvén* eléb a gazdátul, meg-öldgyák a szá-márt Pr. 483.
- felleg*: felhő K. 16.
- fel-nyír*: megnyír. Szent Pál *fel-nyírette* haját K. 582. és 583.
- fél-nyommá*: Erössen szabódik az Aug. Confessio, hogy ő a régi Ecclesiátul *fél-nyommá* sem mégyen K. 669.
- fel-ocsódik*: felébred, magához tér Pr. 30. b.
- fel-puzdráz*: felékesít (M. *puzdra corytus, galbanum*).
- felség*: Senki ne vágyódgyék *felségre*, mert nagy esetek vannak abban Pr. 83.
- fel-szóval*: alta voce.
- fel-tartás*: eltartás. A gyermek *fel-tartása*, betegsége, halála Pr. 235.

- féltet*: félt. Ha el nem veszteti hitit, heában *félteti* K. 950.
- fel-tisztelni*: megtisztelni.
- féltő*: féltős. Ha *féltő* marháddal nem hagyod bánni szolgádat Pr. 270.
- fel-ültetni*: incitare. Julianus Császár nagy biztatásokkal *fel-ülteté* a széles Világra osztott Sidókat, hogy kincseket egybe-hordván éppítenék meg a várast és templomot Pr. 849. | Julianus Cardinál Vladislaus Királyt . . . *felülteté*, török-ellen vivé K. 1038.
- fenekedik*: dühösködik (M. fremo, insector, comminor). A Sidók fogok csikorgatásával *fenekedtek* ellene Pr. 118; *fenekedés* Pr. 469.
- fénylik*: fénylik.
- fenn* és *fen*.
- férkezik*. Valakibe *férkezik* a fősvenység, azt minden gonoszsággal bé-tölti Pr. 355.
- ferteztet*: fertőztet Pr. 470., *fertezett*: fertőzött, fertőztetett.
- filemile*: fülemile.
- finczározás* (? fitogtatás): Ezt azért a testi szabadságnak *finczározását* az új Evangelistákban nyilván tapasztallyuk K. 395.
- fiyölteni* (? figyelembe venni): Ha Luther-előtt nem hitte volna a Keresztyenség, hogy Sz. Pál írta a Rómaiakhoz szólló levelet, senki azt Luther szavára-képest nem is *fiyöltötte* volna K. 774.
- foganodik* és *foganoszik*: fogamszik.
- fogház*: börtön Pr. 176.
- fogason* és körmösön óltalmazák K. 209.
- fogyatni*: fogyasztani; napot *fogyatni*: tölteni K. 663.
- fok*: bástya. A vár-béliek *fokra* vivék a képet.
- folyam*: folyó K. 138. (M. *folyamat*, amnis).
- folyamik*: folyamodik Pr. 252.
- folytat*: folytat.
- fortyan*: Boszszúban *megfortyana* és *meg-dermede* Szolimán K. 542.
- fontányi szösz*: fonnivaló szösz (kőcz). A világ piacán mindennek van *fontányi* szösze Pr. 329.
- főbség*: primatus. A Romai Pápa *főbsége* K. 800.
- föld-edény*: eserépedény Pr. Előszó. XI.
- földünki*. Ezekkel a mi *földünki* szókkal jelenti a Sz. Irás az imádság drága-vóltát Pr. 642.
- förödő*: fürdő, balneum.
- förtő* K. 81. *fertő* Pr. 1123. (M. aqua turbida.)
- főség*: fölség (így ritkán, többnyire *felség*).
- fövetlen*: fejetlen.
- fövetlen*: incoetus. A gyomor nem egyébért hadgya *fövet-*

- len* és nyersen az étkeket Pr. 812.
- franczúz* : franczia. *Franczúzország* : Franczia-ország.
- frissen* öltözni, élni: szépen, csinosan, jól.
- fúalkodás* : fuvalkodás.
- fújtatni* : fújatni. Isten hét trombitát *fújtatott* Pr. 6.
- fulák* Pr. 615. és *fulánk* Pr. 561.
- furú* : furó.
- fütamat* : M. cursus, progressus. Lássuk ezen dolognak kezdetit, *fütamattját* és végét.
- fütamik* : fut Pr. 715.
- fütamtat* : futtat. Gedeon cserép palaczkok egybeverésével *fütamtatá* a Madianitákat Pr. 106.
- fütő-félben* : futtában, hamar.
- fütos* : cursitát M.
- fütözás* : futkozás, cursitatio.
- fütözik* : melegedik Pr. 495.
- fütés* : fütés.
- füremedik* : föléled, frissül. Koplalással *füremednek* minden részeink Pr. 812.
- Galyibát* : 1. gunyhó; 2. gonosz, baj: *Galyiba* ország K. 799. Ha erről nyilvánban szözlottak volna, *galyibájok* következett volna K. 803.
- gangos* : kevély.
- gelyvás* : golyvás K. 277. (M. *gelyva* és *golyva*).
- gézen-gúz* irásocska K. 363.
- gím* : nőstény szarvas.
- glét* (= *glit* Heltai; *salvus con-*
- ductus*): Erős harczal megverék (a saracenok) Justinianust, kinek ismét újabb *glétet* kell vetni vélek K. 535.
- golyóbis* : golyó.
- gondosság* : gondoskodás. A szükséges dolgok keresetiben két dolgot tilalmaz (Isten): először a rendetlen *gondosságot*, mely a mennyei dolgok el-hagyásával jár.
- gonosz* : kár, szerencsétlenség. Szánakodunk felebarátunk *gonoszá*n Pr. 440. | Micsoda kegyetlenség volna annak *gonoszá*ra igyekezni, ki magának ily nagy veszedelmet szerez? Pr. 123; *gonosz hal* K. 660.
- görögni* : gördülni, peregni. Christus arczárul vér-cseppek *görögtek* Pr. 498.
- gyakor* : gyakori.
- gyakorlatos* : gy. leveleim.
- gyalom* : háló K. 144. (M. *sa-gena*).
- gyámol* : fulcimen Pr. 168., K. 327.
- gyanós* : gyanus. A ki miben tudós, abban *gyanós* Pr. Előszó X.
- gyék*, *torok-gyék* : gyík Pr. 634.
- gyengélteti* a testet: kényessé teszi Pr. 433.
- gyermek-ló* : csikó Pr. 202., 495.
- gyom* : gaz (unkraut) Pr. 320.
- gyomroskodás* : stomachatio, harag K. Előszó VIII.

- gyóntó-anya*: gyóntató anya Pr. 716.
- gyorsalkodik*: iparkodik.
- gyökér* és *gyükér*.
- gyökeres*: valódi, igazi. Többig ezer esztendőnél *gyökeresek* voltak a pápista tudományok Lev. V. Pártütésre látszik nézni, a ki *gyökeres* királynak életében más királyt keres Pr. 184.
- gyülekezet, gyülekezet*: zsinat és egyház. A Romai *gyülekezet* igaz Ecclesia volt K. 586.
- gyölvész*: gyülevész K. 732.
- Hab*: unda («spuma» értelemben nem fordul elő).
- habarcz*: híg sár, kátyó. (Sopron-megyében *hibarcz*).
- hágó*: domb. Minden *hágónak* lejtője vagyon Pr. 83.
- hagyás*: parancsolat. Az Ó-Testamentomban Isten *hagyása* volt Pr. 734., 404.
- hagyigál* Pr. 306; és *hagyít*: hajít.
- hagymáz*: typhus Pr. 66.
- hagyomány*: traditio, meghagyás, parancsolat.
- hajlandó*: hajlékony. Az én lelkem *hajlandó* mint a nád Pr. 504.
- hajólthatatlan*: hajthatatlan.
- hajszál-felállató*: hajmeresztő Pr. 740.
- hálá-adóság, hála-adóság* és *hál-adóság*.
- hálá-adás*: hálaadás.
- hálólni*: hálózni, titkolni.
- halladék*: halasztás. Illendő *halladékot* kért az adós K. 1002.
- hamarsággal*: hamar. Hogy Isten *hamarsággal* meg-rontsa a sátánt.
- hammas*: hamúszínű.
- hangyár*: gyilok K. 264.
- hánkódás*: Pr. 969. és
- hányakodás*: hánykolódás, jactatio K. 79.
- hanyattá* fektetni Pr. 349.
- haraghatik*: haragudhatik.
- hárítani*: háritani.
- hármazott*: háromszoros.
- hasasítani*: gravidare M.
- hasonlatos*: hasonló.
- határatlan*: határtalan Pr. 1049.
- hatható* intés: hatható Pr. 479.
- havak*: menstruae fluxiones. *Havakat* és vizelletet indít (a mustár) Pr. 318.
- házasa*: házastársa. Kedves *házásától* és magzatitól meg kell válni Pr. 968.
- házasotlanság*. Véték nincs a papok *házasotlanságában* K. 1063.
- házi* példák: hazai.
- hazud* (soha *hazudik*).
- hazudtatni*: hazudtolni. Kiket Arsenius szemtől szembe *meg-hazudtata* K. 252.
- heázat*: héjazat, padlás.
- hé* és *hév*: *hében* hidegben — *hevet* hideget szenved Pr. 162.
- heában*: hiában.

heános: hiányos.

hegyes elme: éles. Ama *hegyes-elméjü* böles Scotus írja.

helyébe: helyett. A Király a *helyébe* hogy az Isten dicsősségét hírlelte volna Pr. 836.

helyetlen: helytelen.

herjóka: fogoly, perdix K. 509, (M. *herjó*).

heted-szaka: héten át Pr. 457.

hévér: emeltyű. Miképpen láttyuk, hogy nagy terheket csigák és *hévérék*-által könnyen fel-emel egy gyermek Pr. 161.

hevér: bányász. Mint az érczágók vagy *hevérék* bőrt kötnek farokra Pr. 678.

hímes hazugság: czégéres K. 259.

hímezni: colorare, acupingere; szépíteni hibát, titkolni. Eltitkolják és *bé-hímezik* még Szent Irás festékivel-is kábáságokat K. 305.

hímezés - hámozás - nélkül megvallyák K. 186.

híres-neves: hírneves.

hírlélni: hirdetni. Isten dicsőségét *hírlelte* volna Pr. 836.

hirtelen-szóllás: rögtönzés Pr. Előszó IX.

hit: 1. fides, glaube; 2. eskü, esküvés: A papot nem vólt szabad *hittel* vallatni Pr. 919. Az esküvés csak azért szükséges, hogy *hit-nélkül* nem hisznek egy-másnak az emberek Pr. 656; 3. hűség:

Meg-ölik az Aszszonyt, ha Urának *hitit* meg nem tarttya Pr. 734. (M. csak fides.)

hitel: 1. hívés (M. ipse actus credendi): Nem akar hinni, mikor igaz okai vannak a *hitelre* Pr. 654. 36. Nem-is annyit téssen a Kristus testének étele, mint a *hitel* K. 833, 846, 936; 2. *hitel* a mai értelemben: A szép mondás el-veszti *hitelét*, ha feslett embertől ered Pr. Előszó IX.

hitetlenség: 1. unglaupe; 2. hamis eskü: A tanúk *hitetlenségi* a gonosz nyelvek tanácsából áradnak Pr. 786; 3. hűtlenség: Mennyiszer kínoz barátunk *hitetlensége*, szolgálánk árultatása? Pr. 1120.

hitezés: esküvés Pr. 659.

hitető: csaló. Arius és Nestorius teli torokkal kiáltották, hogy ők nem *hitetők*, hanem igaz tanítók K. 126.

hit-csáválók: hitrontók K. 586.

hit-levél: 1. salvus conductus. Husz Jánost Prágából *hit-levéllel* ki-csálták K. 1038; 2. frigylevél, békeokmány: Amurát zászló-gyanánt emelé a Király *hit-levélét* K. 1038.

hív: hívő. A *hívnek* része nincs a hitetlennel K. 456. Ha Tamás hitetlenből *hív* lett Pr. 516.

hív és hív: hú, treu. Embernek

- hűv* nem lehet, a ki Istennek nem *hűv* K. 1050.
- hivatal*: 1. hívás, vocatio. Ha Isten *hivatalának* nem engedünk; 2. officium: Az atyák ne ítéllyék, hogy *hivatallyoknak* eleget tesznek, ha hébehóba intik fiokat Pr. 192. Meg-mutatom, mely nagyot vétkeznek a papok, ha *hivatallyoknak* meg nem felelvén . . . Pr. 913; Noha az úrak tisztek *hivatallyában* böcsületesbek a szolgálknál Pr. 267.
- hívesedik*: meghül.
- hódoltat*: hódít Pr. 472. (M. subigere).
- hóhérol*: kínoz, gyötör Pr. 29.
- hójag*: Pr. 306; *hójagos* Pr. 230.
- homlítás*: szőlőbujtás. A szőlőtőben maradgyunk . . . és midőn *homlítás*-által bé-vermeltetünk, örömmel szenvedgyük K. 12.
- hon* és *hony*: otthon, domi suae M. («*patria*» értelemben nem használja).
- hop-mester*: praecursor, hofmeister. Kötözve vala az Istennek elől-járó *hop-mestere* Pr. 22.
- hó-péznz*: havi zsold; *hópéznzes*: zsoldos.
- horgad*: görbül. Fejet hajcsunk és meg-*horgadgyunk* a vén ember-előt Pr. 214.
- horgas-borgas*: girbe-görbe Pr. 81.
- horgász*. Az ördög régi *horgász* K. 144.
- hök!*: vissza! *hök* barom K. 258.
- hölgy*: Ama szép fejér *hölgyrül* írják Pr. 746.
- húgyó* disznó. Úgy halgat mint egy *húgyó* disznó Lev. XXXIV.
- húnyor*: helleborus M.
- hús-torony* Góliát Pr. 385.
- húzalkodik*: nyúlik. A fa növés-sel lassan *húzalkodik* Pr. 305.
- hűvösölés*: enyhülés. Istèn adgyon a lelkeknek *hűvösölést*.
- Idét*: idejében vkinek. Szent Agoston *idét*. K. 476; Illyés Próféta *idét* Pr. 672. Meg-nevezik a Romai Pápákat, melyek *ő-idéttek* éltek K. 776.
- ifjantan*: ifjú korban. Sárának vénségében fia let, noha *ifjantan* magtalan vólt K. 32.
- igaz*: igazság. Isten *igaza*.
- igazság*: veritas, jus, justitia (a *jog* szó nem fordul elő).
- igazítás*: igazulás, justificatio Pr. 743.
- igaz elég*: untig elég. Úgy gondolkodik vala (Péter), hogy *igaz elég*, ha hétszer megbo-csáttatik vétke a gonosztévőnek Pr. 176.
- igetés*: ügetés. Nem-is lassú futással vagy *farkas-igetéssel*: hanem mint a szarvas úgy siet Pr. 799.
- igy*: úgy Pr. 152.
- igyenés*: egyenes Pr. 157.

- thon*: ecce. *Ithon* jö a mi Királyunk Pr. 471.
- ijegetni*: ijesztgetni. *Ijegető* vász Pr. 23. 7.
- illatozni*: szagolni. Az újitók finnyás orra *illatozza* K. 1020.
- illeni* ünnepet: ülni.
- illet?* A ki nem tudgya a tisztességes böcsületnek fundamentumát, fel-fújja azt az emberi szónak és *illetnek* szele Pr. 921.
- illetés*: tapintás és tapintási érzék.
- imette*: ébrenlétében. Nem tudgya, álmában volt-e a látás vagy *imette* K. 221.
- immell-ámmal*: hanyagon, kellettlenül Pr. 391.
- ingyen-sem*: sehogyan sem. Kicsiny véteknek vagy *ingyen* bűnnek *sem* itilik a részegséget Pr. 217.
- innen-tova*: ezentúl Pr. 402.
- innep*: ünnep Pr. 570.
- iprikálik*: cacat K. 547.
- ír*: 1. gyógyító szer, salbe: Sem *íra* sem szelenczéje K. 1067; Sem *írek* sem szelenczéjek nincsen K. 117; 2. ganéj: *tehén-ír* K. 518. (Lásd a *tözeg* szót).
- írás-tartó-ház*: levéltár.
- írni képet*: festeni.
- ismerő*: ismerős Pr. 163.
- ispitály*: nosocomium.
- istáp*: bot; királyi *istáp*: sceptrum regale.
- istenelni*: istennek tartani. Ötet egyedül *istenellyük* K. 456; meg-öle az ártalmas Sárkánt, mellyet ök *isteneltek* Pr. 368.
- iszák*: zsák, mantica (felleisen) M.
- iszony*: iszonyú. Ezek pedig *iszony* hihetetlen dolgokat tanítván K. 405. (másutt *iszonyú*).
- it* (itt): ivott. Annyi pénze nincsen, hogy a *meg-it* bor-árát meg-fizethesse Pr. 231.
- izgatni* a jóra: ösztönözni Pr. 265.
- izelíteni*: ízlelni Pr. 415.
- izes*: izletes. A fű-szerszámokkal *izessé* teszik a tyúkot Pr. 30.
- Jártányi* erő: járnivaló erő. Látván a Sidók, hogy *jártányi* ereje sincsen (Christusnak) Pr. 507; *jártáni* erő Pr. 231.
- jártatni*: járatni. A veszendőket szokták zabola-nélkül *jártatni* Pr. 506.
- játczódni játzódni*: játszadozni. Dávid az orosz lányokat *játczódvá* fojtogatta Pr. 1086.
- játczódtatni*: gyalázni (M. ludificor).
- játczódtatás*: szemfényvesztés. Ördögi csudáknak neveztetnek azon *játczódtatások*, mellyekkel az ördög csalogattya az embereket K. 703.

javallani: jóváhagyni, approbare M.; *javallás* K. 581.

javas asszony: jós nő.

jegy: jel, signum, nota.

jegyezni: jelenteni, significare.

jegyzés: M. sensus, significatio.

Nem értették egyebek a csillag *jegyzését* Pr. 184.

jelenség: bizonyíték. Hogy az Irás sok helyen homályos, két *jelenségből* kitetszik K. 620. (M. signum, omen, apparitio; argumentum).

jó és *jóság*: erény.

jószág: jóság és erény Pr. 44—48 és 307.

jó-tett: jötevő. *Jó-tett* Urát haragította (gyakoribb *jó-tévő*).

jövés a fán; hajtás. Ha testi vágyódásinkat el nem metéljük: a sok roszság minden üdvösséges *jövést* el-ölt bennünk Pr. 159. 161.

jövő-járó: járókelő Pr. 444.

Kabola: ló (kancza) Pr. 660. (M. caballa).

kaborlás és *kóborlás*: rablás Pr. 19. (M. depraedatio).

kábolgyáskodás: kábaságúzás, ostobáskodás.

kacs: manus parvula. M. Bol-dogok, a kiknek kezekben

katesok: beati possidentes. Lev. XLVII. (v. ö. *kacsó*).

kákog a holló: kárrog.

kákom-bákom predikátor (= *bik-czis*).

kalafinta (?) M-nál nincs meg.

Sándor I. «fraus, dolus v. fictio». A M. Nyelvőr szerint, 1875. évf. 183. l. «nyakon-csapás»). Addig ütik vétik a dolgot, addig hányják ide 's tova a *kalafintát* a pártos tanítók, hogy végre ugyan arra térnek K. 640.

kamara-szék: árnyékszék Pr. 434.

kápa. A sólyom szemei *kápával* fedve vannak Pr. 30. (M. caputium, cucullus).

kapirtyal a tyúk: koporgat. Pr. 30.

kaponya: koponya, cranium.

karal a tyúk: gracillat Pr. 30.

kardéra és *kordéra*: történetesen, találmor: (M. obiter, absque norma, sine adminiculo). Hogy ne tessék csak *kordéra* mondani ezeket, példákkal bizonyította K. 483. | Nem *kordéra* vagy történetből, hanem mint valami böcsülletes tudományt tanulják a hazugságot Pr. 1083.

kardéra tudni: fejből, betéve tudni (M. k. kitanulom edisco memoriter). A gyermekecskék *kardéra tudgyák* a hajdú-szitkokat Pr. 195. 200.

karéj: széle valaminek, margo. Ezeket a könyv *karéjára* feljegyzet helyeken megbizonyítók.

keczele: valószínűleg kar-ing, rochetum. A Calvinisták Vá-

- radon a kelyhekből serlegeket, a *keczelékből* rokolyákat, a papi öltözetekből szoknyákat és far-dagályokat csinálnak K. 222. (M. Nyelvőr 1873, 279. l. fejre való; 1877, 273. l. kötény.)
- kegyes* : pius. Egyedül Isten *kegyes*.
- kel*, néha *kell* : kell, oportet.
- kelletik* : kell (ritkán).
- kellő közepe* : centrum M. A tanácskozó helynek *kellő közepiben* királyi székbe tették az Evángeliumot Pr. 383.
- kendő* : arczfesték, fucus. A keresztényen leány *kendővel* ne mázollya magát Pr. 1106. (M. csak sudarium.)
- kendőzni* : az arczot festeni; titkolni, szépíteni a hibát.
- kendő-keszkenő* : sudarium. Szt. Pál *kendő-keszkenői* által betegeket gyógyított Pr. 879.
- kép* : *vas-kép* K. 703. (M. *venabulum, jaculum, telum*.)
- képes* : illendő, méltó. Ha a Magusok az istállóban imádták Christust; *képes* hogy mi ötet az Oltáron imádjuk K. 853. | Meg-érdemli az alamisnát, az az illendő és *képes*, hogy adgyunk néki K. 961. (M. *conveniens, aequum*.)
- képest* : nézve, tekintve. *Errevaló-képest* mondhattuk (M. *respectu*).
- képe-béli* : helyettese valakinek.
- Király *képe-béli* ember.
- képezés* : 1. képzelés, imaginatio (M. *képzés*); 2. typos: Néünk nem csak az Angyalok és Próféták példák-látások- és *képezések*-által szóllottak Pr. 394.
- kép-faragó* : sculptor (szobrász).
- kép-író* : pictor (festő).
- képző erő* : phantasia. Emléketünk feledéken, *képző erőnk* álhatatlan, úgy hogy egy Mi-Atyánk mondásában alig tarthattyuk vesztég, hogy a világot be ne járja Pr. 157.
- kerék* : a *kerék* kék Égnek csudalatos bółtya Pr. 723; *kerék* választ ada Pr. 746.
- kérékenség* : Pr. 657.
- kéremés* : kérés Pr. 579.
- kereset* : keresés. A szükséges dolgok *keresetiben* két dolgot tilalmaz Isten.
- kérdezkedik* : kérdezősködik Pr. 204., 250.
- keresztelkedik* : szabódik, vonakodik. Kérgy meg akár kit, ha Pokolba akar-e menni? *Keresztelkedik*, szabódik, hogy oda nem akar menni Pr. 339.
- keserves* : keserű.
- későn* : lassan, késve. Az emberek *későn* éppitenek, de hamar rontyák a szép éppületeket Pr. 5.
- kételen* : kénytelen.
- kétesít* : kétesess tesz.

- kétség-nélkül*: sine dubio (ez értelemben mindig így: *kétség-kivül*, extra dubium: *kétség-kivül* vettetett [dolog]) K. 126., 606.
- kétszeres szó*: kétértelmű. Mindenek telik hazugsággal és *kétszeres* szók homályával Pr. 1083.
- keverődzik*: keveredik Pr. 300.
- kevert*: moslék. A tékozló fiú annyira júta, hogy a disznók válójából *kevertet* nyalván, azzal enyhitené gyomra morgasát Pr. 421.
- keszkenő*: keszkenő, kendő.
- kéz-vetés*: pappá-szentelés, manuum impositio, ordinatio K. 312.
- kibeszélhetetlen*: kimondhatatlan.
- ki-enni*: evésben meggyőzni. Mitridates versent ett és *ki-ett* akár-mely éhető embert Pr. 812.
- ki-feselni* Pr. 160.; *ki-fesülni* K. 556. (M. *ki-fesölök* extricor).
- ki-gyökerezni*: kiirtani. A konkolyt szagatván *ki-gyökerez-nék* a búzát-is Pr. 27.
- kilís* és *kelís*: kelés, daganat Pr. 241.
- kinn* és *kin*: foris.
- kíny* és *kény*: ön-kénnyén, maga kénnyén = önként Pr. 654.
- kinnyes* és *kinnyesség* Pr. 503.
- kintornálni*: Minden isteni szol-
gálat a Calvinisták-közt abban áll, hogy egy vagy két éneket *el-kintornállyanak* K. 522 és Lev. XLIII.
- király-képe*: helyettese. Egy Julianus-nevű *Király-képe* a Keresztények Szentegyházából a drága edényeket kihordatá K. 76.
- királykodik*: regnat Pr. 669.
- kireked* menyországból: excluditur Pr. 828.
- kire-való-képest*: mire nézve.
- kissebség*: gyalázat.
- kiszánó*: Ezek (a predikátorok) *ki-szánó* béresek és ragadozó farkasok K. 145.
- kisztetni*: késztetni Pr. 114.
- ki-süvöltteni*: kifütyölni M.
- ki-változik*: A Fiú Isten magát adá, hogy ő-rajta *kiváltozzunk* (ut per eum redimamur) Pr. 108., 376.
- ki-zsendül*: Gyökeret nem verhet benne a *ki-zsendült* jó mag Pr. 341.
- kócsagítani*: részegíteni, bolondítani.
- kócsagos*: részeg, bolond (M. ebrius, dementatus) *k.-agyú* K. 132.
- kócsolni* a kezeket: kulcsolni K. 477.
- kóczipor* (csúfszó) Pr. 791.
- kóczni*: kóczintani. *Meg-kóczuk* körmötöket.
- kőfítálni*: törödni, gondolni valamivel. De mind ezekkel

- semmit nem *kófitál* Calvinus K. 510.
- kompolár*: caupo; *kompolárkodik*.
- konfekt*: Mint mi szoktunk a *konfekt*ekkel és *lictariumokkal* Pr. 131.
- konfrejt*: konfekt. Ha lakodalomban vagy, keszkenőd végiben egy-nehány *Confrejitet* házadba visz futosó gyermekednek Pr. 459.
- kopácsolni*: a fának héját lehúzni (M. excorticare). Az okos erdős, mikor egy álló-fát ki akar irtani, nem *kopácsol* ág-bogain, hanem a gyökerét rombolja. K. 556.
- kór*: M. morbus és morbidus. Szent Pál kötőjével illeték a *kórokat*.
- kór-beteg*: beteg Pr. 504.
- kordéra*: lásd *kardéra*.
- kósta* predikátor: csúfszó.
- kotoró*: komondor. A farkasok el-hitették a juhokkal, hogy a *kotorókat* avagy komondorokat el-üznéjek, tőllök. Felelet Magyarinak 116.
- kottyant* el-vélte igazat-is K. 525.
- köhent*: köhint Lev. XXXIV.
- költemény*: koholmány.
- köröm-hegynyire* se távozzanak el a könyvek renditül K. 587.
- köröm-szakadás*: erőfeszítés. De ezt-is (Tunist) sok *köröm-szakadással* és vér-patakkal meg-vevé Szinán K. 542.
- köszönni*: köszönten. Egy pohár bort *köszön* másra Pr. 221.
- köszönés és köszönet*: felköszönetés. Ízetlen embernek tartják, a ki gyakor pohárok-mellett hosszú *köszöneteket* nem tud mondani Pr. 216., 222.
- kötelkedik*: A mely szüz-leány Istennek szenteli magát, házasságba ne *kötelkedhessék* K. 192.
- kötés*: Ébreszt mindeneket Reménségre Istenünk *kötése* és fogadása Pr. 173.
- kötés-bizonyosság*: syllogismus K. 91.
- kötés-levél*: békeokmány K. 1038.
- köz*: közös, közönséges, communis. A füge-fa Sidó-országban oly *köz*, mint nálunk a füz-fa.
- közbe-vetés*: vitatkozás. Minden *közbe-vetés* a Szent Irás szavainak értelmérül vagy on Pr. 393. K. 881.
- közép-aránt*: M. per medium. Az igazság a két hamis vélekedés-közöt *közép-aránt* szokot járni Pr. 217.
- közön, nagy közön*: sokkal. A régi Szent Doktorok, kik engem *nagy közön* tudományban értelemben megelőztek K. 99.

- közönséges*: általános, generalis M.
- közösleg*: közösen, M. promiscue Pr. 370.
- község*: közönség, köz nép, communitas. Ájtatos *község*; együgyű *község*. Ez a tudatlanság nem csak a *községben* találtatott, hanem a tudós Bölcsésekben-is Pr. 380.
- kramzsál*: karamzsál.
- kufár*: propola, caupo M.
- küldus* és *koldus*; *küdül*: koldúl Lev. XIX.
- kullancs*: kolláncs K. 707.
- kupa-ser*: sörös kupa. *Kupasereket* akasztottak a horogra K. 144.
- kurta kigyó*: coluber.
- kutyorló*: gunyhó Pr. 1140.
- künnnyü* és *könnnyü*.
- Lábas marha*: pecus, vied.
- lábólhatatlan* mélység.
- lábni*: lábnyi.
- lágyan-nemmen*: lágyan K. 471.
- lakás*: étkezés Pr. 432.
- lakni, lakozni*: étkezni Pr. 435.
A régi Keresztyének valami-vel jobban főztek és vígábban *laktak* innep-napokon.
- lakodalom*: vendégség, convivium Pr. 171.
- lakó hely* (soha *lakhely*).
- lakta föld* vkinek. Abrahám elhagyá *lakta földét* Pr. 183.
Az ő *lakta helyén* K. 201.
- lánczoz*: lánczól Pr. 269.
- lángallik*: lángol Pr. 575.
- lapta*: labda.
- látat*: tünemény, jel. Nem jó *látat* Calvinusban, hogy örö- mest eltemetné azokat a szó- kat K. 463.
- látára* vkinek: Ki vólna oly vakmerő, a ki *Biró látára* tolvajlani merne? Pr. 1042.
- látatni*: látszani. Mennyei isteneket *látatának* követni (videbantur imitari).
- lator*: gonosz, improbus, scele- ratus M.
- lator-kert*: Lásd, melly hegyes kalászok kopjáival, mint *lator-kertekkel*, környül-fogta a búza-szemet K. 18.
- lasnak (lazsnak)*: ágyterítő, pa- krócz Pr. 7.
- le-csöpülni*: leverni (M. depri- mere, prosternere) Pr. 23.
- legeltetni a szemet*. Isten ennyi szépséggel ékesítette az el- hervadó virágot, hogy a mi *szemünket* gyönyörűségesen *legeltesse* K. 11.
- legeltetődik*: A szaglás ki-mond- hatatlan drága illatokkal *legeltetődik* Pr. 732.
- lehellik*: lehell Pr. 425.
- lejendő*: leendő.
- lélek-lyúk*: szelelő lyúk. A must el-szaggattya a hordót, ha *lélek-lyúka* nincsen Pr. 790.
- lelkes állat*: élő állat.
- lémonyá*: citrom Pr. 5.
- lép*: enyv; *lépes* veszső (M. viscus).

lépik: lép Pr. 811.

lépcsél: lépdegél Lev. XVIII.

leptében: csendesen, halkán. A halál úgy jár mint a lopó, ki örömet étszaka setétben kullog, reá-leselkedik, mikor alusznak az emberek; és ekkor nagy *leptében* zajgás és csattogás nélkül ballag Pr. 964.

le-szállítás: meg-szüntetés. A vissza-vonyások *le-szállításában* nincs módgyok az el-szadaktaknak K. 103.

lét és létel: Isten oka és utolsó vége *lételünknek* Pr. 369. Ott temetessél, a hol vólt első *léted* Pr. 847.

lév: lé, leves Pr. 436.

leveg: lebeg Pr. 130.

levegő ég: levegő (lég, aër) Pr. 684.

lézzeg: lézeng.

lompos: nadrág, bugyogó K. 211. (M. caligae protuberantes).

lövellik a víz a forrásból.

lövő czél: zielscheibe.

ludas: hitszegő. Parázna, gyilkos, *ludas* ember. K. 470. (M. perjurus, proscriptus.)

lyiút: lant (csak a Kalaúz első kiadásában 2. 1. található; az utóbbi kiadásokban *lant* áll).

Maga: 1. ipse, selbst; 2. noha, pedig: Vélte találkoznak, kik annyi munkát akarnának vi-

selni ő-érette (Krisztusért), mennyit a világi királyokért fel-vállalnak a sóldosok: *maga* sokkal böcsülletesb ígéretekkel édesget Christus, hogysen a világi fejedelmek Pr. 479.

maga-vető: hetvenkedő.

major és *majoros*: M. colonus, villicus Pr. 841.

mal vagy *maly*: mál, alja vminek. Nsz. Bezzeg nem csekély vízben tapogat ám ez a jámbor, hanem ugyan a part *mallyát* turbokollya és a derék sz. Írásból feszegeti mondásit. Lev. VI.

mangurnyi: csekély.

marczongani: marczangolni. A pártosok rútúl *meg-marczongják* a sz. Írást K. 320. (M. dilaniare, sanciare.)

marczapán: martius panis, czukros kenyér. A ki pisztrangot és *marczapánt* akar enni Pr. 712.

marczona: Oly balgatagságok és *marczona* kábaságok vannak a Mahomet tanításában K. 543.

marczonaság: hiáavalóság. A gyermek aprólék alakokat, bábokat és hol-mi *marczonaságokat* sírva kíván Pr. 739 és Lev. XLVII.

marha: res, sache. Nincs a világon drágább *marha* a mi lelkünknel Pr. 379.

martalék: előhad. A vitéz fejedelem elsőben *martalékot* és csatát rendel; annak-utánna az ütközetre bátorságos vitézekből dandárt és derék sereget rendel K. 601. | Az asztalnál legelőször apró pohárokkal kezdik el a csatát, mint valami *martalékokkal*: azután a derék harcok kezdetnek nagyobb pohárokkal Pr. 222. | De ezek csak csatázó *martalékok*. Jer, menyünk a Dandárra K. 456. (így még Pr. 565. 968., M. csak: praeda).

martalócz: Pr. 221., 418.

másolni: másítani Pr. 257.

maszlagos: bolond, esztelen; *mazlagosít*.

meg-áldozni: feláldozni Pr. 206.

meg annyi: ugyanannyi Pr. 1138—39.

meg-aprósodik: megfogy, elszegegyül.

megdöglelni: megfertőztetni, inficiare M.

megdúlni: meggyőzni. Ki egyebetek bölcsességgel *meg-dúlt*.

meg-eggyesedni: megegyesülni.

meg-enged: elenged. A fejedelmek a gonosztévőknek néha a halált *meg-engedik* K. 1000.

meg-enyhődni: megenyhülni.

meg-fakad a has: megreped.

meg-gemberedik: megfásul, elzsibbad. A részeg elméje olyan, mint az erős déren

meg-fagyott és meg-gemberedet ember Pr. 229.

meg-gonoszít: gonoszsza tesz.

meg-guggolni: csüfolni, gyalázni. A Calvinisták a bérmlást . . . csak *meg-guggolják* K. 299.

meg-hamisítani: megezáfolni. A kis Jesus *meg-hamisította* a világ itéletit Pr. 101. (M. depravare; confutare, refutare).

meg-határozni: korlátozni. Calvinus sok-képpen *meg-határozza* az Isten hatalmasságát K. 479., 594.

meg-hazudtatni: meghazudtolni.

meg-hökkölni: 1. hátrálni (a baromról); 2. M. retundit, reverberat. De az-után (mondását) *meg-hökköli* K. 545.

meg-kredenciázni a pohárt Pr. 221.

meg-loholni a hadat: megverni K. 535.

meg-nyilatkozik: megnyílik.

meg-óltani: eloltani.

meg-olyan: ugyanolyan. Annyá minémű, leánya *meg-olyan* Pr. 1099.

meg-pircskélni: megverni K. 539.

meg-sérszik: megsérül Pr. 157.

meg-szerezni: jobbítani ráadás-sal. Mikor a kalmár el-ád valamit, *meg-szerzi* vagy megjobbítja valamivel árúját Pr. 949.

meg-tolvajoltatni: meglopotni.

- meg-torlik* a víz: torlódik.
meg-töltözik: telik, tölti magát.
meg-tunyít: tunyává tesz.
meg-üdösödik: megvévül.
meg-válva vkitől: kivéve vkit.
 David, Ezechias és Josias királytól *meg-válva*, minnyájan a több királyok részesek voltak a bálványozásban Pr. 368.
meg-vásolni: megvásítani Pr. 430.
meg-változik: megváltja magát.
 A testi fogságból pénzen *meg-változhatunk* Pr. 741.
meg-venni a várost: bevenni.
menedék: mentség. Csekély elmédnek ezekre nem-érkezését *menedékül* adhatnád.
menedék-levél: 1. privilegium, szabadság K. 8; 2. libellus repudii, elbocsájtó levél. Valamikor meg-únnya feleségét, adgyon ki rajta, *menedék-levelet* vetvén torkába K. 316.
menélni: mendegélni.
menny-ég: coelum.
mennyin: hányan.
mentest ment Pr. 444. (azonnal).
merigy és *mirigy* Pr. 269., 379.
mérkéltni: méregetni. Ne *mérkéllyük* (Isten cselekedetét) rövid értelmünkkel K. 33.
mértékeln: mérsékelni. Haragját kegyelmességgel *mértékli* Pr. 173; *mértéklés* Pr. 465.
mért-föld: mér föld Pr. 373., K. 14. (mindig így).
mesgye: megye, limes M.
meszszünnen: messziről Pr. 185.
miá: miatt Pr. 797. (igen ritkán).
micsodaság: A teremtett állatok *micsodasága* és tulajdonsága.
mindenütt-létel és *mindenütt-valóság* K. 868.
mingyárást: mindjárt K. 208.
mivólta vminek: essentia (lényeg).
módatlan: módtalan Pr. 355., 868; *módotlan* Pr. 1047.
módos: mérsékelt, szerény.
mólna: malom. Ki-ki maga *mólnára* gátollya a folyamatot K. 628., Pr. 753.
monda-monda: mende-monda Pr. Előszó III.
mord: M. mordax, clandestinus: *mord* ember, *mord* fegyver Pr. 592.
mordály: u. a. M. A mi testünk oly *mordály* árulónk Pr. 158.
mosolyogdogál: Lev. VI.
motolla: matólla.
munkáson: fáradságosan. *Munkáson* akarta meg-váltani Isten az embert Pr. 113.
müves ember: kézműves.
Nád-méz: ezukor Pr. 840.
nadály: piócza, hirudo Pr. 26.
nagy-szívü: magnanimus Pr. 262.
nám: lám, ecce Pr. 905.

- negédes*: büszke Pr. 473; *negédeség* K. 69.
- nehézség*: nyavalyatörés.
- néhúlt*: néhol.
- nevedéken élet*: növekedő.
- nevekedik*: nevelkedik.
- nevés*: növés.
- nest*: nyest, marder.
- nevetlen*: névtelen. Nem régen egy *nevetlen* ilyen fabulát röpte az emberek köziben Lev. XLV.
- nézélni*: nézegetni Pr. 836.
- nóditani*: nógatni K. 236. (M. *adhortari*.)
- nőszik*: nősul K. 166; *nőszés*.
- nyálaskodás*: haszontalan csevegés K. 197., 761. (M. *inepta nugacitas*.)
- nyavalyást*: nyomorúltan.
- nyegni*: nyögni.
- nyegtet*: facit gemere K. 735.
- nyelv-rebegés*: hebegés.
- nyers*: fiatal. Az aszszonyok haragosbak a férfiaknál, a vének a *nyers* embereknél Pr. 782.
- nyersség*: nyersség Pr. 813.
- nyomos*: hosszúéletű. Nem léssen *nyomos* Pr. 206. (M. *longaevus*.)
- nyugotni*: nyugtatni. Ölében és mellyén hordozza, ott *nyugotya* ötet Pr. 134., 205.
- Ócsó*: olcsó.
- ódható*: oldható.
- ok-alatt*: föltételesen, sub conditione.
- okoskodik*: okosodik. Jesus ... több gyermekek módgyára *okoskodot* üdő-jártában K. 489. *Okoskodik* a ki böles emberrel jár Pr. 929.
- ollólni*: ollózni, nyesni.
- ólsárol*: ócsárol.
- olykor*: olyankor. *Olykor* születék Christus, mikor... Pr. 95.
- orcza*: arcz.
- orcázni*: pirongatni; *orcázás*.
- ormozat*: tető. (M. *tectum pectinatum*.)
- oroszkodik*: lopószik. Egy deák *bé-oroszkodott* (a templomba) K. 247.
- országol*: uralkodik. Adná Isten, bár semmi undokság ne *országolna* K. 249.
- ottan*: azonnal (M. *confestim, protinus*).
- ottan csak*: legalább, saltem. Mivel hasonló szeretettel mi ötet nem szerethettyük, *ottan csak*, a mint lehet, úgy szeressük.
- ottan-ottan*: sokszor, mindannyiszor. Mikor a nagy hosszú keresztnek földön hurczolt vége minden kőben meg-ütkezővén és *ottan-ottan* a Tövis-koronában akadván Pr. 507., K. 106. (M. *subinde, frequenter, identidem*).
- öklelni*: szűrni. Mint *öklelték* kopjával által oldalát Pr. 131.
- ökleldözni*: u. a. Pr. 598.

- öreg*: nagy («senex» értelemben nem használja).
- örldök*: gyötrődik. Mikor a gonosz lelkiismeretű ember *örldök*, gyötrődik magában. Pr. 969.
- öszönölni*: ösztönözni.
- ösztvér*: sovány Pr. 443.
- özön-víz és víz-özön*.
- Pajtárs*: pajtás, socius.
- pakocsa*: tréfa, csúfság. Baldunus sz. Pálról azt írja, hogy ötöt Luther csúfságban és *pakocsában* nevezte eretneknek.
- palaczka*: poloska (M. *palaszka cymex*) K. 544.
- pántolódás*: veszekedés, pörpatvar Pr. 791; *pántolódik* Pr. 113.
- pápálkodik*: uralkodik mint pápa K. 777.
- párállik*: párolog Pr. 985. (M. *vaporare*).
- párlódás*: párologás, izzadás.
- párlóg*: forró lóg.
- partogat* (?): Ki orrát *partogatta*, ki taszigálta (Christust) Pr. 489.
- pártalkodik*: M. *seditionem* motet.
- paskolni*: verni. A törökök igen *meg-paskolák* a görögöket K. 538.
- patvar*: rágalom (M. *calumniae*).
- peczentés*: percz, pillanat. A mely *peczentésben* a kis gyermeknek okossága kezdetik Pr. 334.; *óra-peczentés* Pr. 618.
- pediglen*: pedig Pr. 329.
- penig*: pedig (igen ritkán).
- penna-csuszamás*: tollhiba.
- pelyh*: pehely Pr. 172.
- penyész*: penész.
- perlődés*: perlekedés K. 90.
- pervata*: camera privata, árnyékszék Pr. 63.
- pesely*: persely, marsupium.
- peszér*: alsóbb rendű szolga. Oly alá-estem . . . hogy a nyalka ifiak, kiknek apjok *peszérim* voltak és ebeim-közöt heverték, csúfolnak Pr. 83.
- pesdül* (pezsdül): l. *posdül*.
- pihentés*: M. *respiratio*. Azokat (a bizonyságokat) egy *pihentésre* földhöz verhettyük K. 695.
- píhes*: pelyhes K. 544.
- pílis*: papi tonsura (M. *rasura*). Minden egyházi ember a Christus Koronájának emlékezetire *Pílist* visellyen tetején Pr. 503.
- pincze-tok*: részeges. Nehéz a meg-rögzöt szokásból (részegségből) kivenni az embereket, kivált-képpen abban az országban, melyben az emberek *pincze-tokok* Pr. 216.
- pironkodik*: *Pironkodgyék* leltek (erubescat mens vestra) Pr. 157.
- pironság*: szégyen Pr. 426.

- plebánosság*: plebánia K. 137.
- pludra*: plundra, nadrág K. 136.
- poházni*: pofozni.
- pokrétcs*: pakrócz. A ki lovat vészén, *pokrétcsát* le-véteti Pr. 267.
- porczogósan* csúfolni. A pogányok, hogy *porczogósan* csúfolnák a Keresztyénséget, egy számár képe-alá az írták: Deus Christianorum Pr. 481.
- poroszka*: paripa. Ag lóból nehéz *poroszkát* csinálni Pr. 335.
- possadék*: posvány. A *possadékon* mételety szednek a juhok (M. *poshadék*).
- poszdúl*: pözsdül. A vér *megposdula* benne Lev. III. Mihent a kertet nem kapárod, annyival bujábban *posdúlnak* benne az útálatos gyomok Pr. 320.
- poszog*: nyüzsög Pr. 679. (M. fervere, scatere).
- pöröly*: kalapács.
- pribék*: hitehagyott. Hittül szakadott *pribék* K. 120. (M. transfuga).
- puhogat*: puhítgat. Ágyokat-is *meg-puhogattya* (Isten a betegeknek).
- punct*: pont Pr. 600.
- pupenevér*: denevér. Az isteni dolgok értéséhez olyan a mi értelmünk, mint a bagoly, *pupenevér* vagy denevér szemé a napvilág sugárilhoz K. 610.
- puposkodik*: kevélykedik (M. superbire).
- puszpáng*: buchsbaum Pr. 161.
- püszögetni*: A gyermek lovat nem csak *püszögetni* és simogatni, hanem, . . . ütögetni-is kel Pr. 202.
- Rabotás*: róbotos Pr. 163. (M. *rabota opus servile*).
- rágalmazni*: rágalmazni és rosszszallani. Agesilaus csak azok dicsíretit hallotta örömet, kik, mikor kivántatot, *rágalmazták* sok dolgait (non dubitarunt vituperare) Pr. 937., 470.
- ravás*: rovás.
- ravó*: adószedő Pr. 104; *rovó* Pr. 272.
- rebeg*: hebeg (M. balbutire).
- rekesz*: claustrum. Klastromok *rekeszébe* mennyenek K. 69.
- remek*: A Mester-ember, mikor *Mester-remeket* csinál, akkor mutattya mesterségét Pr. 111. (M. offa, bucella, portio.) — Sajátságos a következő helyeken: A Luther és Calvinus tanítása eredetire, *magára, remekére* képest nem új (mondja az Itinerarius) K. 1082. | Ennek a Calvo-Lutherista *remeknek* (csuda, hogy nem töröknek) hol és minémű Ecclesiája volt, így magyarázza u. o.

reménletlen : nem reménlett.

Reménletlen, váratlan történet K. 275.

rend : helyzet. Nem vagyunk ennél rosszabb *renden* K. 1028.

rendelni : rendezni.

rendelés : 1. pappászentelés, ordinatio. Meg-engedik, hogy a kinek papsága-előtt felesége volt, *rendelése*-után véle élhessen K. 168; 2. határozat, parancsolat: Szent Pál kötelezi a híveket, hogy engedjenek a Vének *rendelésinek* K. 575; *rendelést szab* u. o.; 3. örök *rendelés* : praedestinatio.

rendezés : rendelés, papszentelés.

rend-tartás : szertartás.

restes : rest, piger Pr. 968.

részesültetés : részesülés.

reves : redves Pr. 153.

rivasztani : riasztani K. 62.

rivogatni vkit : reá rivalkodni vkire. Döfölték, *rivogatták* Christust Pr. 507.

rogya : M. ragya, rubigo K. 226.

rokolya : szoknya K. 222. (l. *keczele*).

roppantot szép : roppantúl.

roshad : rohad. Az egész húsa mind *le-roshada* K. 65. (M. *roshad* és *rossad*).

rosszág : rosszság Pr. 159.

rosszszúl : rosszszá lesz. Vigyá-

zásban kel nevelni (a gyermekeket), hogy meg ne *rosszszüllyanak* Pr. 193.

röhög a mell : hörög Pr. 967. (*hörög* is előfordúl).

röpös : röpdöz. K. 437.

rözgöledik : zörgöledik (M. strepere) Pr. 67.

rusnya : rút, ronda Pr. 30.

rúthalmaz : gyaláz. A test szörnyű átkokkal *rúthalmazza* a lelket Pr. 19.

rútól : piszkol, gyaláz (M. probris afficit).

Safarina : satrafa, ringyó. Patronusi (a szökött barátak) magához hasonló *safarinát* kötének nyakára K. 398.

sáfily : saphir-kő Pr. 1194.

sajdítani : sejdíteni Pr. 193. K. 748.

sántálni : sántikálni. Két-felé ne *sántállyunk* Pr. 760.

sápolódik : sopánkodik. Senki ne *sápolódpék* fogyatkozott állapottában Pr. 737. (M. ambigo, haesito, angor).

sása : fűszer Pr. 211. (M. sásafü, lepidium).

szatoltatás : sarcizoltatás K. 552.

seppedék : süppedék.

serked : fakad.

serkeget : serkentget Pr. 104.

sérődik : sérül Pr. 859; *sérüdik* Pr. 157.

sérszik : serül; *sérült* : sérült.

sértés-marha : disznó K. 621.

sérvés : sérvülés. Csuda kérdése-

ket vetett eleikben egy Pápista ember, mellyek nagy *sérvést* tettek lelkekben Lev. XLIII. *sikeres*: ragadós, nyúlós. Szakállán, bajuszán rútvál elnyúlván a *sikeres* torhák Pr. 497. (M. glutinosus.)
sillyeszteni: sülyeszteni Pr. 435.
sindik: erejét veszti. Nem él, hanem *sindik* a beteg Pr. 811. (M. languet, tabesco).
sing: rőf Pr. 134. (M. ulna.)
sóczé: (csúfzó) K. 363.
sódor: sódar, sonka K. 144.
sohol és *sohult*: sehol; *sohonna*: sehonna Pr. 122. K. 5.
sokadalom: vásár K. 185.
sokkáig és *sokáig*.
sóly és *súly*: súly,
sólya (zsólya): cipő Pr. 29. (M. solea).
sonkoly: valami préseltnek alja. Nem lehet a Rósa tövis-nélkül, a méz *sonkoly*-nélkül Pr. Előszó. X. Pr. 466.
sővényes szomszéd: tőszomszéd Pr. 800.
stőmpöly: támaszték. Nem szükség . . . a Pápisták el-hanyatlott igyeket *stőmpölyökkel* támogatni Lev. VI. és K. 18.
sűllyos: súlyos.
superlát: függöny. Christus halálakor a Templom *superláttya* ketté-hasada Pr. 513.
susnya köntös: rútvál.
susnyaság: rútság, éktelenség. A Calvinus követő prédikáto-

rok irásiból sok *susnyaságot* le-irtam, és az ő szavokból következő éktelenségeket kifejeztem K. 1071.
sümmöcsök K. 157. (M. verruca). v. ö. *szömmöcsös*.
sürödik és *sürüdik*: sűrűsödik K. 16.
süt a hideg. A hideg *meg-süti* a virágot Pr. 617; *sütő*: pék.
Szabadítás: liberatio és privilegium.
szabados: szabad, liber.
szakállós lövés K. 772. (M. szakállas bombarda).
szakaszzkodik: gyengül, erejét veszti. Nincs oly erős ember, hogy meg ne *szakaszkodgyék*, ha minden nap ennyi-e nem adsz Pr. 320.
szakmányos arató Pr. 323. (M. *szakvány* és *szakmány* operarum elocatio = általában, pl. holdankint felfogadott munka.
Szaktár: Szatmár K. 542.
szálánkozni: szálankózni K. 454. 167.
szállás: ostromlás. A város *szállása* Pr. 845.
számadatlan. Úgy vesztegettyük az Istentől reánk bizot jókat, mint-ha *szám-adatlanok* vólnánk Pr. 832.
szánt-akarva: készakarva.
szaporán: Télben nyárban, hévben hidegben a juh-után jártam, . . . az Égnek minden

- háborúit szaporán szenvedtem** Pr. 599.
- száraszt, szárasztat:** szárít Pr. 102.
- szava-hihető:** hitelt érdemlő.
- szecskevész** (? himpellér): Nagyob böcsülleti légyen az igaz keresztyéni gyülekezetnek, hogy-sem mint imez-amaz **szecskevésznek** K. 108.
- szegélet:** szeglet Pr. 372; **szegélet-kő.**
- szegessen** meg-magyarázza: jól, derekasan (M. dentate, nerveose, solide).
- szégyenség:** szégyen Pr. 800.
- szék:** velő, medulla, nucleus M. A szentség veleje és **széki** Pr. 852. Ez veleje és **széki** a Házaság törvényének Pr. 237.
- szekernye:** csizma. Ló-bőr a **szekernye** K. 530. (M. ocrea: hohe stiefel).
- szélhámos:** szélső.
- szél:** pára. A barmok **szele** és párája (mert a Magyarok az oktalan állatok lelkét különben nem híják) K. 307.
- szellet:** A sok éretlen nedvesség és nyers füstök, mellyekkel teli a jó-lakók feje, az érzékségek csatornaira szivárkoztván, úgy bé-töltik és megrekesztik az útakat, mellyeken a szemre, fülre és egyéb érzékségekre kellene terjedni az éltető és vidámító **szelleteknek**; hogy üdő-nap-
előt meg-tompúlnak az érzékségek Pr. 815.
- szellőztetni** a fájdalmat: enyhíteni.
- szél-szó.** A dicséret hiúságos **szél-szó** Pr. 898.
- széltében.** A böcsüllés, kívánás és keresés **egy széltében** és egyenlő lépéssel járnak Pr. 801.
- személy.** Az Úr vacsoráját két **személy**-alatt osztogatták (sub bina specie). Felelet Magyarinak. (Csak egyszer így; a Kalaúzbán, XI. könyv, már „szin“-t használ).
- szem-fül ember.** A hivolkodó és **szem-fülemberek** gyönyörkötető irásokat meg égették Pr. 201.
- szem-látomás.** A Christus cselekedetinek **szem-látomására** igazította tanítványit Pr. 33. b.
- szem-legeltető:** A kárvallás foggyattya **szem-legeltető** javainkat. A mezei szép virágok **szem-legeltető** különbözőzése K. 3.
- szem-pillantásnyi,** valamit e földön szenvedhetünk Pr. 163.
- szennyedékes** rútság Pr. 927; u. o. **sennyedék.**
- szentülni:** szentté tenni.
- szépegetni:** szépitgetni Pr. 142.
- szepelkedik:** iparkodik. Azt a hitom, hogy jól **szepelkedve**-is alig találunk az eretnekek-közzül, kiket Luther-előt meg-

- öltek volna K. 174. 232. (M. nitor, annitor.)
- szer*: 1. sor: Látod, én mint jártam tegnap? ma te-rajtad lehet a *szer* Pr. 141; 2. rész. A ti *szereteken* való tanítók Lev. XVII.
- szerecsse*: casus, eset. Nincs an-nál boldogtalamb ember, mint a kinek soha semmi *gonosz szerecséje* nem volt Pr. 29. b.
- szerecséltetni*: kockáztatni (M. periculo exponere).
- szerecsére*: esetleg, véletlenül. Mikor az úczán játzozodozó gyermekek laptája *szerecsére* Lucius számárának lábát il-lette volna Pr. 830.
- szere-n-szerte* és *szerte-szere-nt*: szertesét K. 276. 126.
- szere-szám*: gyógyító szer. Nincs a világ patikájában oly *szere-szám* Pr. 31. b.
- szere-szem*. Nyalka *szere-szem* ka-tona K. 363. (Nsz. ficzkó, vir-goncz).
- szere-tő*: szeretett. *Szere-tő* Atyám-fia Lev. VI.
- szere-zés*: rendelet. Emberi *szere-zés* (M. constitutio).
- szere-z*: szag, illat. Hallók, meny-nyire elő ment a világ min-dén latorságban, mi-olta en-nek az Anti-Christusnak *szere-z* meg-üté az emberek fejét K. 817.
- szere-dalom*: szidás Lev. L.
- szere-lni*: színlelni, palástolni.
- Gonoszságokat azzal *szere-lni* (az egyház-rablók), hogy az egyházi emberek nem jól köl-tik jövedelmeket Pr. 470. | A Sátán szent Irással *szere-lné* ha-misságát Pr. 823.
- szere-nte* és *szere-ntén* (utóbbi alak ritkán): A purgatorium szen-vedése ha ugyan valóságos tűz-által légyen-e, nem *szere-ntén* tudgyuk (= nem egészen) K. 1010.
- szere-nt*, *szü* és *szüv*.
- szere-várkoczik*: szivárog K. 16.
- szere-várvány*: 1. arcus coelestis; 2. heber, siphon: Ha a *szere-várványból* ki-szivod a levegő-eget, természeti-ellen-is a ne-héz bor fel-mégyen utánna Pr. 684. | A szunyognak oly *szere-várványt* adot Isten, mel-lyel az ember bőrét által-fúrja K. 20.
- szere-beszéd*: beszélgetés K. 407.
- szere-fodorgatás*: szóékesítés.
- szere-járás*: 1. phrasis: Akár-mely szorgalmatosan figyelmez-zünk az Irás *szere-járásira*, nehéz közönséges regulát szabni minden mondásokra egy vagy két *szere-járásból* K. 632; 2. stylus: A szent Irás olvasása és *szere-járásának* meg-vétele sem bizonyos nyom K. 632.
- szere-jú*: szomjas. Nyeli a *szere-jú* ember a vizet Pr. 292; *szere-jú* szarvas Pr. 326.

szós. Az Asszony-népek közön-
ségesen *szósok* Pr. 239.

szököllő: 1. percz: Oly töredel-
mes szüvel nem lehetnek, a
mineműt kívánna az életnek
utolsó *szököllője* Pr. 223; 2.
ugrás, ugró: Nagy árkot ásál
magadnak, nagy ennek a *szö-
köllője* Lev. XXIII.

szömölcsös marha: hibás, beteg
Pr. 332. (M. verrucosus). V.
ö. *sümölcsök.*

szörnyíteni: átkozni (M. detes-
tari, immane censere).

szösz: A világ piacznán minden-
nek van *fontányi szösze* Pr.
466.

szunyátán: szunnyadozva, kel-
letlenül Pr. 800.

szurdék: Soha senki a régiek-
közzül nem emlékezet efféle
szurdékban lappangó Luthe-
ristákról K. 731. (M. angu-
lus.)

szuszók: gabonatarató. Az élés-
nek (a hangyák) szép tiszta
helyt szereznek, holot mint
egy *szuszékben* prófontyokat
tartyák K. 19.

szükös: szükölködő.

születtet: születés. Urunk *szület-
tete*-után ezer esztendővel. Fe-
lelet. Magy. (csak egyszer).

születtetni: születni (ritkán).

szűrű: 1. cséplőhely, area: Ne
legyünk olyanok, mint a poly-
vák, mellyeket egy kis sze-
lesceke elragad a *szűrűből* Pr.

861; — 2. álló viznek beleve-
tett kavics által okozott gyü-
rűs hullámzása vagy kerekded
mozdulása: «Miképpen az
álló vízbe, ha egy kövecskét
vetünk, elsőben kisded kerek-
ded *szűrűt* indít, azután szé-
lesben terjed a víznek kerek-
ded mozdulása» Pr. 770. (Ta-
lán a *gyűrű* szónak mása;
szól róla M. Nyelvőr VI, 39.
129. 170.)

szür-zavar: confundit. Egybe
szür-zavar mindeneket K.
1078.

szüvesít: bátorít. A nyelv...
ha biztat, *szüvesít* Pr. 785.

Tagolni: verni (M. verbero, fus-
tigo).

talám: talán.

tálnyer: tányér Pr. 794.

tanács: 1. szándék: Jó végre
igazitott *tanács* Lev. XV. —
2. tanácsos, eonsiliarius. Ki
völt *tanácsa* Istennek? Pr.
104; — 3. consilium, rath.

tanú: 1. testis; 2. testificatio:
Nem tudgya egyébűnben, ha-
nem az Anyaszentegyház *ta-
nájából* K. 88.

tanúság: tanulság (M. doctrina,
studium, eruditio.)

táméntalan sokaság Pr. 852—3.
(M. innumerabilis multitudo).

tarhó: aludt téj. A kinek a téj
száját megégeti, a *tarhót*-is
fujni kell K. 1048. (M. *tarh*;
ma is Szeged vidékén.)

társalni: társul adni. Christus sanjarúsága sok egyéb kinzással *társaltatot* Pr. 528.

tarsoly: A fösvénynek *tarsolya* istene.

tatarázni: tatarozni Pr. 944.

tarts: tartalék, tartózkodás. Semmi *tarts*-nélkül minden latorságba merülhet ember K. 226. | Ha deákul vagy görögül tud olvasni, minden *tarts*-nélkül olvashattya (a sz. Irást) K. 361.

tekélletes: tökéletes.

tekergő: barangoló.

tekintet: tekintély.

teliden-teli a nyelv halálos méreggel Pr. 790.

tellyesíteni: megtölteni Pr. 204. (M. replere.)

telle-tulla ted-fel az oculárt Lev. XXXIV.

teliség: Csak nem minden betegség *teliségből* vagon Pr. 812.

temérdek: vastag, rút, gonosz.

Temérdek vélekedés = *crassa opinio*; *temérdek* erkölcsü; *temérdeken* állatod.

tepeczkél a sánta (M. saltitat, claudicat.)

tér: téres, spatiosus, planus.

Sík, *tér* és gyepes út az Pr. 81. (mint főnév nem fordul elő).

térés: megtérés, *conversio* M.

terh: teher.

terhni: tehernyi. Az El-szakad-

tak-is sok *számár-terhni* gloszákat irtak K. 618.

teremteni: 1. *creare*; 2. teremni, *producere*: Az Isten igéje gyökeret vér és gyümölcsöt *teremt* Pr. 216. A föld tövisset, bujtorjánt . . . munka nélkül *teremt* Pr. 944. | A mely fa jó gyümölcsöt nem *teremt*, kivágatik Pr. 1052. | *Teremtsen* gyümölcsöt a föld K. 21.

térengetni: forgatni, meghányini. De mivel ezen fogást jól *megtérengetők* és ugyan a földhöz is verők Lev. VIII. (M. *téregetek gyro, roto, verso*).

terjeddegel: terjed (frequ.) K. 713.

terjék: mérges csipés ellen való szer Pr. 125. (M. *theriaca*.)

térülni: térni. A régi Keresztyének, mikor az Igazságra *térültek* Pr. 201. M. *diverti, converti*.

te' s tova: ide s tova.

tetem: 1. tag, *membrum*: Mikképpen a mostan - születet gyermek *tetemit* addig kel *igyengetni* (sicut *membra . . . sunt fingenda*) Pr. 107; — 2. ereklye, *reliquiae sanctorum* (tkp. csont): A Szentek templomihoz és *tetemihez* szarándokságban megyünk K. 758.

tettet: tetszet, látszat, *aspectus*. Olyan vagyok mint a szines koporsó; melynek noha külső *tettete* fénlík, de belől csak

- büdös döggel büszhödik Pr. 514.
- tettetés*: tetszetős, feltünő Pr. 82. (M. egregius, conspicuus.)
- tetszés*: vélekedés, placitum. Hogy az emberi *tetszésnek* áhatatlansága nem vihet az Isten igazságára K. 44.
- tévelyeszik*: tévelyedik Pr. 598.
- tébolyog*: tébolyog K. 505.
- tik-mony*: tojás.
- tipodva-tapodva* nevetséget szerrez a vak Pr. 365.
- tiszt*: hivatal, méltóság, kötelesség, feladat: Az okosság *tiszti az, hogy . . .*
- tisztesség*: becsület, tisztelet. Tartozik ember óltalmazni *tisztességét* Pr. 935. | Christus a papoknak hivatalyok-szerént való *tisztességeket* megadta Pr. 911—12.
- titkos*: titkár, secretarius. Ezek (az apostolok) a Keresztény-ségnek tizenkét Patriárkái; az Isten követségének *Titkosi* Pr. 129. | Mit csudálljuk, ha ilyen titkos dolgokat írhatot, a ki *Titkossa* és Secretariusza volt Üdvözítőnknek? Pr. 131.
- toldoz-foltoz*.
- tolvajol*: lop, rabol. Hamar *tolvajolly* (cito praedare) Pr. 351.
- tompör*: tompora, femur Pr. 318.
- torha*: turha.
- több*: 1. több és többi, ceteri.
- Az ifiak neveléséhez hasonlók a *töb* erkölcsök Pr. 191; — 2. *többi* (= többje) vminek: summája. Ez a *többi* minden devotiojoknak K. 522.
- tölt*: történt. Magunkon *tölt* dolgokból tudgyuk K. 978.
- töltözik*: tölti magát. A világi Királyok az alatta-valók javaival *töltöznek* Pr. 475.
- tölyfa*: tölgyfa.
- töpörödött*: fonnyadt, aszott.
- töredékeny*: törekeny Pr. 325.
- töredelmes*: törekeny. Bizonyságinak *töredelmes* pozdorjáját megismérte K. 8. | A világi fejedelemségnek *töredelmes* romlósága a sz. Irásban üres nádznak neveztetik Pr. 503.
- törés* a sáncon: bresche. Fő hadnaggyá tevő Joábot, mert a Jerusalemben vételében legelől ő mene föl a *törésen* Pr. 118.
- törvényes*: törvénytudó, jurista. A világi *törvényesek* azt mondgyák: clavibus traditis possessionem tradi K. 794.
- tötés*; töltés, sáncz.
- tözeg*: ganéj, sár. Calvinista csudák közzé számlálható dolognak mondgya, hogy *tözeggel* vagy lágý tehén-írral bé nem mázollyák a Calvinus maszlagában zabállott predikátorokat (quod non eos luto et stercorebus operiant) K. 518. és 1074.

- tőzött*: tűzött. Drága gyémántokkal *tőzöt* mennyezet Pr. 723.
- tőzsér*: kereskedő. Mikor a *tőzsér* drága pénzen el-adgya kövér ökreit Pr. 949.
- trágár*: bolond: udvari *trágár* (hof-narr).
- tudódik*: tudatik, tudva van (ritkán).
- turba*: erszény Pr. 449.
- turbokolni*: *turbokollya* a part mallyát Lev. VI.
- türetlenség*: türelmetlenség Pr. 679.
- tűrhetetesség*: türés, türelem, tolerancia.
- tűrhetetlenség*: intolerancia.
- tűrhető*: türelmes. A *tűrhető* Isten azért várja a gonoszokat Pr. 116. Isten irgalmassága nagy-*tűrhető* Pr. 5.
- türtet*: türet. A ki sanyargattya, zabolázza, *türteti* testét Pr. 160.
- Udvari*: udvarias. Éjjel nappal azon törődnek, hogy bölesek, tudósok, *udvariak* légyenek Pr. 800.
- udvariság*: nyájaskodás, udvariasság. Mennyei *udvariság* (conversatio in coelis). Az ember-csúfolás, tréfálás oly közönséges, hogy sokan azt nem bűnnek, hanem tisztességes mulatságnak és *udvariságnak* alíttják Pr. 791.
- ugordik*: ugrik.
- újantan* K. 96., *újontan* K. 681.
- új-hit-reszelők*: hitújítók.
- újítani*: ismételni. Mely keserves szóval *újíthattuk*, a mit régen sz. Bernárd mondot Pr. 79.
- újság*: holdújulás. Minden *újságon* borral, lizztel, báránnyokkal kellett áldozni K. 902.
- újítani*: újítani.
- unakodik* és *unakozik* Pr. 144, 312.
- unatlan*: szüntelen.
- unatni*: unatni. Sokszor emberrel az életet *meg-unatatták* a betegségek Pr. 63.
- úraság*: úri birtok. Csekély embernek tartják, a ki tékozlása-miat szép *úraságit* elvesztegetvén kuldulásra jútot Pr. 231.
- úralni*: úrnak ismerni vkit, hódolni vkinek. Crimen lesae Majestatis . . . mikor valaki az igaz fejedelem-kivül mást akar *úralni* Lev. III.
- úr-ember*: úri ember Pr. 467.
- úsz*: úszik Pr. 501.
- úsztat*: Ezechiás király keserves könyhullatásokkal *úsztatta* beteg ágyát Pr. 967.
- út-álló* latrok: útonálló Pr. 819.
- utólbnyi*: utóbbi. Nem lehet . . . az Atyánál *utólbnyi* Isten Pr. 696.
- utóiban*: utóbban.
- utóbra*: utóljára.

úton-járó: utas, wanderer Pr. 444.

uzsora és uzsurá.

üddő (ü-vel; birtokosraggal azonban: *ideje, idején*).

üddő-jártára: idő folytán Pr. 314.

ünnő: Ez a töpörödöt ag-lant az ő *ünnője* hajából kézre-valót csinált K. 398.

üresedik vmitől: üres, ment.

üszög: titio. Egyik *üszög* neveli tüzét más *üszögnek* Pr. 1050.

ütközet-kő: botránykő.

üveg-bor: Nagy barom *üveg-borokat* akasztottak (a horogra) K. 144.

Vacsorállik: vacsoráz.

vaj és vajha: utinam. *Vaj* adná Isten; — *vajha* meg-gondolnók.

vajudik: languescit. Betegségben *el-vajudott* K. 309; *vajutt*: gyenge, törődött.

valamennél: mennél. *Valamennél* undokab ábrázatot gondolhatnak (az ördögök), azokat formályák a pokol füstiből Pr. 1050.

való-képpen: valóban K. 286.

változik: váltatik, váltja magát. Az ember láttatik annyit érni, hogy Istenen *változzék* Pr. 112.

való: igaz. A ki *valót* akar érteni a régi igaz vallásról K. 1021.

vártás: ör Pr. 365. (M. *várta*: specula).

vártatva: Kevés *vártatva* Pr. 969.

vastagítani: erősíteni, öregbiteni.

vász: 1. madárijesztő. Ijegető *vásznak* tartották az Istent Pr. 23; Ijegető *vászszal* befödi magát Pr. 7; — 2. álarcz: K. 968. a *larva*-t fordítja *vász*-nak.

vég: czél. Jó *végre* igazítottat tanács.

végezetre: végre, tandem.

velőzik: gyarapodik, hízik Pr. 24.

vélte és vélve: elvétve, ritkán (M. *vélte és véltve*) Pr. 331. 477.

venyike: venyige Pr. 66.

verdődik: vergődik. Ki testi indulati-ellen nem *verdődik* ... lelki élet-nélkül vagyon Pr. 158.

verekedik a madár a törben: vergődik; — 2. versengni, contendere: Ne *verekedgyünk* a hamis tanítókkal Pr. 933.

vereség: verés.

verő: kalapács.

verő-fény: nap és napsugár.

vész: háló K. 144. (M. *sagena*). *veszél* (ritkán *veszély*).

vészteg: veszteg: *vészteg* állani Pr. 320. 321; *vesztég* Pr. 321.

vesztegség: M. silentium. *Vesztegségben* vannak K. 20.

vet: l. fent 217—218. lp.

vétek: erkölcsi és természetes

- hiba. Ha nem a fátúl, hanem ragyátúl esik a gyümölcsben *vétek* Pr. 824.
- vetemedik*: vettetik. Pokolra *vetemednek*.
- veteredik* a bor: megromlik. Csak hamar *meg-veteredik*, elváltozik és vész a bor K. 960.
- veternye*: matutinum a zsolozs-maimádságból (breviariumból). A szent Atyák emlékeznek a matutinumról avagy *veternyeről*. Felelet Magyarinak (M. vesperae: Pázmánynál «vesperae» *vecsernye*. Minden isteni szolgálatoknak, solománának *veternyének*, *vecsernyének* . . . elei közepe, vége Allelujával tellyes Pr. 570.)
- vétetlen*: vétek nélkül való, ártatlan Pr. 661.
- vétkesíteni*: vádolni, accusare. *Vétkesítjük* magunkat Pr. 21.
- viadal*: küzdés, harczolás.
- vigasság* és *vigaság*: vígság.
- vigyázás*: virrasztás.
- villámik*: villámlik Pr. 778. K. 15; *villámás* Pr. 768. K. 17.
- villámodik*: u. a.
- vinnye*: kovácsműhely. Ha a Credo az Apostolok *vinnyéjéből* költ K. 496 és 732.
- virág-ének*: szerelmes ének Pr. 200. és 1101.
- virgyina-szó*: A gonoszok vigadnak, dob- hegedű- *virgyina-szóval* töltik és költik napjokat. Pr. 30. | Nincs száma azoknak, kik dob trombita-harsogással, *virgyina*-hegedűszóval, gyönyörködtetvén magokat, kiragadtattak az élők-közzül Pr. 964—65.
- virrattára* halasztották gyónásokat.
- viselni*: hordozni. Kezünkben *viseljük* a sz. bárkát Pr. 482.
- viszáskodás*: viszázkodás.
- viszontag*: viszont Pr. 28.
- viszsa-hazudni*: visszavonni. Egy levél-fordítás-után *viszsa-hazudgya* szavát K. 439. Pr. 985.
- viszsa-hökköltet*: visszaver. A Törökre mennek, hogy *viszsa-hökköltessék*, sőt Európából ki-tollyák Lev. XXXI.
- viszsa-mondgya* szavát: visszavonja K. 960.
- viszsa-szegezett* beszéd: ellenmondó. Több efféle *viszsa-szegezett* beszédek vannak ebben a Pasquillusban Lev. XLV.
- viszsa-szeretés*: viszontszeretet, (gegenliebe): Ne maradgyunk hátra a *viszsa-szeretésben* Pr. 113.
- viszsa-vonyás*: versengés, controversia, rixa K. 103.
- viszszát-vonz*: verseng, ellenkezik.
- vítatni*: vivatni. Skander-Bék Krója városát *vítatván*, meghala K. 540.
- vonakodik*: vonaglik, a halállal

- küzd; halálos *vonakodás* Pr. 774.
- vondogálni*: vonogatni.
- vonítás*: vonás. Apelles egy vékony *vonítást* tén a Protogenes el-kezdet képén K. 10.
- vonó* az órán: súly Pr. 811.
- vonzani*: vonni.
- vontatni*: halasztani. A sok kevéssel napról napra *vontatták* téréseket, míg a veszély elborította őket Pr. 618.
- vonyagó* és *vonyagódó ágy*: halálos ágy K. 166.
- völgy*: 1. vallis; 2. medulla, bél. A Cedrusnak *völgyét* földre hozta (tulit de medulla Cedri) Pr. 131. | Mint a nád üres és nincs *völgye* Pr. 504.
- Zálag* és *zálog* Pr. 171. 316.
- zajosodik*: *meg-zajosodik* feje a bortúl Pr. 932.
- zárlani*: zárni Pr. 790.
- zárlott*: zárt. Ugy ment Tanítványihoz *zárlot* ajtókonáltal.
- zászpa*: helleborum, nieswurz. Senki mérget epében és *zászpában* nem ad K. 323.
- zománczozni*: bevonni. Az ő rüt sebek helye az ártatlan bárány vérével meg-mosatot és *zománczoztatot* Pr. 16. (M. crustare, gypsare).
- zúr-zavar*: 1. zür-zavar, confusio K. 80. 86. — 2. confundit. Egybe *zúrta-zavarta* K. 222. (V. ö. *szür-zavar*).
- zuzzoskodik*: duzzog. Nem kell az ő finnyás gyomroskodásokkal gondolni, ám *zuzzoskod-gyanak* K. 306.
- Zsibogni*: zsbongni.
- zsugorogni*: Mit *sugorgasz* it vérszopó Bestia? Semmit énbennem nem találsz néked valót Pr. 972.

II.

Sajátságos szólásmódok és nyomatékos kifejezések.

Agyába tünik: eszébe jut.

ágyat vetni: alapot vetni. Hogy hiúságos ne légyen munkánk, itt kell jó *ágyat vetni* minden tanításunknak K. 604. Véghez vivé (Mehemet), a minek *ágyat vetettek* vala az ő elei. K. 540.

ajándékkal bé-köti szemét: megvesztegeti.

alkuszik vkivel: kijön vkivel, békében él. Nincs annak (az asszony) vigasztalása, a ki *Úrával* nem jól *alkuszik* Pr. 240.

álmába ötlük. Nem hihetséges, hogy ... *álmokba se ötlöttek* volna azok a dolgok K. 804.

álmat hüvelyez: fabulam narrat K. 157.

álmát szakasztya Pr. 163, és *álma-szakadva* fáradoz.

által-ölti nézetét : megváltoztatja K. 278.

annyiba jut : annyira jut. A tékozló fiú *annyiba júta*, hogy a disznók válujából enyhítené gyomra morgását Pr. 421.

arányoz vkit : hasonlít vkihez.

arczúl borultak a földre könyörgésekben Pr. 647.

arczúl támad az igazságra Pr. 711.

arczúl veri mondását : ellenmond magának.

árokra vinni : veszedelembe dönteni. A gonosz fejedelem *árokra viszi alatta-valóit* Pr. 182.

arra szemed legyen : arra gondod legyen.

árt szakasztani : szabni. *Árrát* sem *szakasztotta* (Judás), min adgya Christust, hanem a vásárlók akarattjára hadta Pr. 490.

árt-vét. Hogy semmi ne *ártson-véttsen* nekik K. 442.

ártya magát vmibe : beleavatkozik. Az Aszszonynak nem szabad egyházi szolgálatba *ártani magát* K. 885.

áskál-véskél. Az ördög éjjel nappal veszedelmet *áskál-véskél* aláink. Pr. 599.

ásó kapa választya el a házas személyeket Lev. XXXV.

atyúl, anyúl egy vele : ugyanazon atyától anyától való. Herodeshez (*kivel atyúl egy vala*) úttjában tére Pr. 22. | Azon annya lévén szent Jánosnak, a mely Christust szülte; azért *egy volt anyúl Christussal* Pr. 128.

azonban hagyni : abbanhagyni. Ki mind ezeket *azomban nem hagyod vala*, meg kell vala botlanod, úgy vöm eszemben Lev. XVII.

azon bokorba bújnak : ugyanazt állítják. Minden tévelygések *azon bokorba bujhatnak* és azt mondhatták, hogy az ő hiteknek régen sok titkos követői voltak K. 173.

azon bordában szőtték, azon iskolában nevelték (a Sacramentariusokat is) K. 218.

azon pórázon fút : ugyanazt állítja K. 669.

Bajt álllok néki : megmérkőzöm vele K. Előszó. VI; *bajt áll ellenséginek* K. 668.

barátságért nem hinnők, de magok erőltetnek, hogy el-hidgyük K. 997.

barátiimtől esék hallanom Lev. I.

bé-árkolni a fogást : megezáfolni az állítást.

bé-boronállya a hamisságot : elfödi Pr. 1094.

bé-falatni vkivel vmit: bedugni vkinek száját. De Calvinus *bé-falattya ezt szent Pállal* K. 491.

bé-falni a sipot: elhallgatni. Vaj ha meg-gondolnák azok, kik effelében mutogattyák latorságokat ... bizony *bé-falnak a sipot* és job dologban foglalnak elméjek élességét Pr. 201. | Ha semmit ezekben meg nem mutathatnak, *fallyák bellyeb a sipot* K. 805.

bé-köti a fogásokat: megczáfolja. Szépen *bé-köti ezen fogásokat* szent Ágoston Pr. 233.

bélletten gonosz: kétszeresen.

béllettül hazugság: egészen költött.

beretvált-nyakú Tar-varjuk, Lélek-prédáló *Predikátorok* K. 269.

birja magát: tehetős. Boldogok, a kik *magokat birják*, mert ... helyén vagyon dolgok Pr. 24.

bírsággal vetni vkire: kényszeríteni vkit. Hogy hosszabbak a *Predikációk, bírsággal senkire nem vetik*, hogy mind el-olvassa Pr. Előszó. IV.

bizonyt mond rajta: bizonyítja, állítja K. 1067.

bizonyyal bizonyosb: certo certius Pr. 224.

bizza magát: bizik magában.

bokorból-ugrott. Valami *bokorból-ugrot* nem tudom ki K. 184.

bolond szarvat mutata reám: kigúnyolt Lev. XVII.

boszúnak boszúját állya Pr. 212.

bújdosóba ment: elbújdosott.

búlsút ad: búcsút vesz. Ha ki ötöt más dologban akarná foglalni, csakhamar *búlsút adna* és azt mondaná: Kissebb dologom is nagyobb annál Pr. 842.

bünné tulajdonít vmit. Semmit Isten *bünné nem tulajdonít* K. 237.

bűnössé hadgya magát. Kérdezze tőlök, ha *bűnössé hadgyák-e* magokat? K. 587 (bűnösnek vallják-e magokat).

bünt vall: vétkezik. Valaki okot ad másnak a részegsége, szinte oly *bünt vall*, mintha önnönmaga részegednék meg. Pr. 220.

büzbe keverni: rossz hírbe hozni. A hazug ördög irigysége gyakran *büzbe akarta keverni* az Isten népét K. 74.

Csávába esik: baj éri, megjárja.

cséppel csapott saxoniai ital: sör K. 171.

cserben marad: meghiúsul. Ezek, és több hasonló ígéretek

mind *cserben maradnak*, ha a régi vallást Bálványozásnak mondjuk K. 1021.

csiga-biga : Ez is *csiga-biga* és pad-alá hányandó álnok fortély K. 125.

csinnyát meg-venni vminek : sajátságait megismerni. Noha alkalmatlan vala el-hadni a járt útat, *melynek* immár *csinnyát meg-vették vala* : de a magok alkalmatosságánál az engedelmisséget nagyobbra böcsülvén, más útra szegének. Pr. 187.

csólnakkal löni : alaptalanúl állítani vmit, tévedni. Ha a szent Doctorok *csólnakkal lövöldöztek* és meg nem győzték az eretnekeket : tehát az Eretnekek voltak az igaz Keresztények K. 90.

csontal üti bokáját : maga alatt vágja a fát, maga ellen készit fegyvert. Eszekbe vevék a pártosok, hogy *csontal ütötték bokájokat* és a magoktól faragott nyilat mellyekre fordították K. 108.

csorba esik vmiben. A jámbor szolga szorgalmatosan kerüli, hogy *csorba ne essék* Úra parancsolatinak végezésében Pr. 708.

Dagadtabb pofával fellyebb fújja sipját Bormeg-isza : nagyot mond K. 246.

dajkálkodik vkivel : dajkál vkit, mint dajka bánik vele. Öleiben hordozta őket, *dajkálkodot véllek* Pr. 939.

dél-színre hozza Isten tetteinket Pr. 1094.

dérrel-durral felele (durius loquebatur) Pr. 651.

díb-dáb agyaskodás : haszontalan csevegés.

dobolni vmire vkit : rávenni. Bár Péter nevezetű embert sok igéretekkal *arra doblottak*, hogy Mauritius Herczeget meg-öllye K. 264.

Egészséggel járni : bizton, bátorságban járni. Husznak a Conciliumtól kellett volna Salvus Conductust venni, ha *egészséggel akart járni* K. 1048.

egy akolba rekeszti. Ha Lutherista vagy Calvinista volna az Itinerarius, nem alítom, hogy *egy akolba rekesztené* a Lutheristákat a Calvinistákkal K. 1080.

egy babot nem ér K. 1052.

egy fontban veti. Az Újítok a Krisztus ellenségi Gyölekezeti-nek példáját állattyák az igaz Ecclesiának gyölekezeti mellé, és *egy fontban vetik* ezzel K. 196.

egy igába fogja (sz. Pál) a részegséget a bújasággal Pr. 219. *Egy igában járnak* K. 735.

egy istállóban köti. Az igazságot *egy istállóban akarja kötni* a Tévelygésekkel K. 86.

egy kévében köti. Nem kel mind *egy kévében kötni* a kárhozot tudományok követőit Lev. LII.

egy lébe főzi.

egy lévben sózza. Nem kel mind *egy lévben sózni* a kárhozot tudományok követőit Lev. LII.

egy pórázra füzi (szent Pál) a részegséget . . . a töb czégéres rút vétkekkel Pr. 218. *Egy pórázra köti* a hazugokat a gyilkosokkal Pr. 1091.

egy pórázon fút véle.

egy pórázon jár a lopás és hazúgság Pr. 1089.

egy sarkban forog. Alig találkoztak ketten, kik sokkáig *egy sarkban forgottak* K. 271.

egy vágásban jár. K. 294.

egy lábíg levágá Cyrus (a meg-részegült Scytákat) Pr. 228.

egybe-köszörülni : összeveszíteni. A hazug nyelv . . . országokat hadakozással *egybe-köszörül* Pr. 787.

egybe szűrrik a levet : egyetértének. *Egybe szűrrik a levet* (Luther és apácájja) Lev. XXXIII. *Egybe szűrrik a levet*, mihent a catholikusok-ellen kell tusakodni K. 286.

egyéb nem lehet benne : külömben nem lehet. Esküvéssel akkor kel élnünk, mikor *egyéb nem lehet benne* Pr. 656. A kigyó, ha láttya, hogy *egyéb nem lehet benne*, testével bé-fedi fejét Pr. 839.

egymás gubáját vonnyák : veszekednek.

egymással fútnak : versenyeznek Pr. 1140.

egymás szakállába okádoznak : piszkolják, gyalázzák egymást K. 248.

éhel halni és *éhel ölni* Pr. 209. és 812.

el-érkezni vmivel : fölérni, adaequare. Olly szörnyen kinoztatnak a Purgatoriumban, hogy a világnak minden nyavalyái *sem érkeznék el* ezzel K. 1006.

eleibe állapodik : megelőzi. Mit mond . . . ama dús gazdag (az ítéletkor), mikor láttya, hogy alacsomb szolgája *eleibe állapodik* Pr. 16.

eleibe vetni : tenni. Lelki jónk *eleibe ne vessük* a külső gondokat.

el-esik szíve: megszomorodik. Hogy *el ne essék szívek* és *el ne kedvetlenedgyenek* Pr. 202.

el-hiszi magát: elbízta magát. Dávid *el-hívé magát* és azzal dicsekedék Pr. 985. K. 51.

el-kapja a betegséget: reá ragad a betegség.

el-költünk arrúl: eltértünk, tavol vagyunk attól. Bezzeg *el-költünk ezekről* Pr. 195.

ellent-tartani vmiben : ellentállani.

el-lopá magát: elillant K. 823.

el-múltni vmi mellől: abbanhagyni vmit.

elöl-útol találhatunk : úton-útfélen.

el-szakada kötelek: bensültek K. 264.

el-szedéd a lépet: megszaladtál, engedtel állításodból Lev. (M. szedd *él a lépet* fuge dum licet).

el-töré a járom-szeget: kiugrott a hámból K. 1038.

el-veti a nyárfa-súlykot K. 295. Messze hagyítá a súlykot K. 417.

el-véti a lépést: téved. *El-vétik a lépést* és messzse vetik a nyárfa-súlykot K. 295.

el-véti az ugrást: téved K. 421.

ember-számban tartani: embernek tartani. Ő-maga Üdvözítők azt kiáltja, hogy *Ember-számban* sem tartatot, hanem féreg volt Pr. 497.

érkezik vmire: képes, elegendő. *Ezekre* (a csudákra) sem emberi sem ördögi erő *nem érkezik* K. 705.

érölen visel vkit : elér, elfog. Közel jár, sőt mindenüt *érölen visel* a halál Pr. 1118. Mint a róka hányta a cselet, mikor lesre vétetik és *érölen viseltetik* K. 163. 189.

esik a legyek: ellepik. Ábrahám, kinek áldozattyát mikor *a legyek esnék*, elkergette (öket) Pr. 650.

esküszöm Istennek: Istenre Lev. V.

esküszik vmin: vmire. Mikor oly *dolgon esküszik* ember, melyet hűn nélkül bé nem teljesíthet K. 1042.

esztendő ez napig: mához egy évre Pr. 1183.

esztengára hajtani: megszorítani, megfogni a disputatióban.

étellel lakni: élni. A kik paraszt *étellel laknak*, mindenkör erősebbek Pr. 435.

ezekben semmi sem költ: ezekből semmi sem teljesült.

Fáréra fogni : fartatni, megfogni a vitatkozásban. Midőn *fáréra fogatnak* és erős bizonyosságokkal sürgettetnek, mindgyárt nyomot vesztenek K. 407.

fántom fántal fizetni : szeget szeggel, visszaadni a kölcsönt. A Calvinisták *fántom fántal fizetnek* a saxoniai ser-főző predikátoroknak K. 288. (M. *fánton fánt*, proverbium : Malo nodo malus quaerendus cuneus.)

farkas kaszára vetni : legyilkolni. Mohácsnál a Nemesség színe *farkas kaszára vetteték* K. 541. .

fazékában fő : teljesül rajta. Igazán *fazékokban fő*, a mit Béza mondott K. 345. Calvinus maga *fazékában főt* dologrúl bizonyost tudna mondani K. 102.

feje a dolognak : fő dolog. Ez a te *dolgod feje*.

feje-vesztében : fejvesztés alatt. Soha olyan fejedelmet nem hallottam, kinek csak az olyan szolgálát eset volna kedve-szerént, melyet *feje-vesztében* parancsolt volna K. 583.

fejeden telik : teljesül rajtad. Félő, hogy *fejeden ne tellyék*, a mit mondott sz. Dávid Pr. 321.

fejedre rakom : bebizonyítom. Ollyakat költenek a jámborokra, mellyeket *fejekre nem rakhatnak* K. 249. Nem szabad senkit abból itélni, a mit ellene mondanak, hanem a mit hiteles bizonyosságokkal *fejére raknak* Pr. 505.

fejem-hajtva könyörgők Lev. II.

fejéhez sújtani vkinek vmit. A Lutheristák Husznak eretnek nevet *sújtnak fejéhez* K. 170.

fejen marasztani : halálra itélni. *Fejen is marasztották Jeremiást* (a zsidók), hogy pusztulásokról prófétála K. 676.

fején szántani vkinek : sanyargatni vkit. Tűri Isten, hogy a gonoszok a jámborok *fején szántsanak* Pr. 25.

fejére ül : hatalmat vesz rajta. A férfi feleségét *fejére ne hadgya ülni* Pr. 245.

fejetlen lábak : pásztor nélkül való nyáj. Hihetetlen, hogy Isten . . . az Ecelesiában semmi módot nem hagyott volna; hanem mint *fejetlen lábakat* . . . bizonytalanságra eresztette volna fiait K. 605.

félben-szegni a tanítást : félben hagyni.

fel-dúzzasztja orrát : földuzza K. 523.

fel-érni : belátni, megismerni. Seneca a természet világosságával *fel-érte* azt, hogy egyedül a jámborság jó Pr. 309.

fel-éri a festékekkel : képes reá. Ha *fel-éred a festékekkel*, eleveniesd meg halva-fekvő igyünket Lev. XIX.

fel-öltözi a ruhát : felölti.

fel-tök velle : kitettem vele, vitatkozásba ereszkedtem vele Lev. II.

fel-töröltött homlokkal megveti : büszkén K. 453.

fel-ülöt fujnak a lovasoknak.

fen-pökik : hetvenkedik. Plinius és egyebek nagy *fen-pöktek* és csúfos mardosásokkal jádzottak az Istenfélőkkel K. 5.

fészket ver. Nagy *fészket vere* a Török Európában Lev. XXX.

foga között mondgya : lassan, titkon, alattomban. Plato és Socrates *fogok-közöt* mondták, hogy egy Istennél töb nincs Pr. 380.

fogatlan bizonyosság : erőtlen.

foglalja magát vmiben : foglalkozik vmivel.

foly a nyála vmire. Addig *foly a nyála* (az alma) édességére, hogy végre le-szakasztá Pr. 905.

fordította a kaszát : megmásítja nézetét K. 86.

forralni vmit. Mikor (a Sidó papok) a Christus *halálát forralták* Pr. 912.

forrót öntnek alája : megcsalják, kínos helyzetbe hozzák. Ha ki ellenségével czimborál, *forrót öntnek alája* K. 540.

földre esik : meghiúsul. Nem azért bánkódik, mint-ha az Isten ígéreti *földre estek volna* K. 478.

fülbe rágni : szájába rágni K. 80.

fülből kiesik a szó (a hamis bírónak), ha az arany alá nem nyomja Pr. 358.

fülembé esett : hallottam K. 816. Pr. 843

füle-mellől bocsátta az atyai intést Pr. 192.

füstöt vet : kitűnik, elárulja magát. Lehetetlen, hogy *füstöt ne vessen* (a hamisság) K. 48. és 1038.

Gondolásba és gondolkodásba fogni : meggondolni. Kit, hogy csak *gondolkodásba fogjunk-is*, óltalmazzon az igazságnak Istene Pr. 281.

gonosz bordában szőtt ember K. 511.

gonosz bölcsőben bélyegedett ember K. 511.

gonosz néven veszi : rossz néven Pr. 207.

gyeplőt néki veti : szabadon ereszti. *Néki veti a gyeplőt*, mennyen a hová kívánsága vezet Pr. 117.

gyomorból szállani : őszintén. Én vélem el nem hiteted, hogy *gyomorból szállasz* K. 163.

gyülekezetet szolgáltak : gyűlést tartottak.

Hajadon pór. Mentül *hajadomb pórok*, annál fellyeb törlötték homlokokat arra, ut loquantur grandia Lev. VI.

halálra tartották : h. ítelték.

hallgatással mulat vmit : elhallgat. Szent Davidot-is bár hallgatással mulassuk Pr. 120.

hallgatással mulik vmi mellől : elhallgatja.

hallgatni vkihez : engedelmeskedni vkinek. Az egyházi *Pásztorokhoz* engedelmissen *halgassunk* Pr. 213. Többen *halgatnak Romához* predikálás által K. 67.

hallgatni vkitől : engedelmeskedni. A fiak szülei-jek-előt kicsinyek légyenek és *ő-tőlők halgassanak* Pr. 213.

hal-vész a szerelemben : bolondulásig szerelmes. Ammon úgy *hal-vész vala Támár szerelmében*, hogy naponként elszáradot kívánságamiat Pr. 1133.

hal-vész vmiért : él hal vmiért.

hamissa lett a bírótúl : elítéltetett.

hamissággal híresít minket : gyanusít.

haragot kincsez fejére : gyűjt (iram thesaurisat) Pr. 680.

haragot üzni : haragudni.

hátán akar nyargalni.

hátat adni : megfutni, terga dare. *Hátat adot* az ellenség Pr. 1185.

hátunkhoz asz, a mi reánk ragadott Lev. XXXIV = rajtunk szárad. Ha ti el-hagynátok a *hátatokhoz aszott* bálványozást Lev. III.

hazudtát mondani : megczáfolni. Én sem szánnám *hazudtát mondani*, a ki efféle gyalázattal terhelné nemzetségemet Lev. XLVII.

heával van vminek. Annyival töb *heával* vannak a világ úrai, mennyivel töb országot birnak Pr. 1134.

helybe hozni : helyrehozni. Hirét nevét felebarátodnak *helybe hozzad* Pr. 630.

helyén vagyon dolgok : jó dolguk van. Boldogok, a kik birják magokat ; mert ... *helyén vagyon dolgok* Pr. 24.

helyére vinni : helyrehozni, pótolni, compensare. Sanyarú veréssel *viszi helyére* az Isten igazsága a hosszú várakozást Pr. 117. 832.

heven a ti nyakatokba kel fordítanunk a nekünk készített pár-lúgot Lev. IV.

heven torkodba verem : torkodra forrasztom.

hevet hideget tűr : hideget meleget tűr.

híreddel legyen : tudd meg Pr. 3.

híre cserdül : hire támad.

hírrrel sem hallották : hírét sem hallották K. 268.

homloka-fel-töröltt, alá való értelmű ember. Lev. VI.

horgas beszéd : hazugság. *Horgas beszédek* és tétovázó csevegések béven vannak a Concordiában K. 443.

hozzá teszi magát vkihez : hasonlítja magát.

Imádkozni a képeknek : Nyilván vagyon a széles világnál, hogy ti a képeknek imádkoztok Lev. VI.

inában lenni vkinek. De itt-is *inokban legyünk* és meg-sarkallyuk őket K. 125.

ina lantol : remeg. A reszketés-miá nem csak *ina lantolt*, hanem térde egybe veretet Pr. 967.

indulatoktól viseltetik : indulatos, szenvedélyes.

irtóztat bennünket a büntül : megutáltatja velünk a bünt.

Jó helyen fogtál ki, és

jó helyen vetéd itt meg a hálót : jól tapogatsz, jól kezdte a dolghoz Lev. VI.

jó árkon ugrál-által : szerencsésen menekültél. Lev. XVII.

jó-sült : jó madár. A tudatlan tanítók, úgy-mint Magyarai István és egyéb *jó-sültek* nagyon puposkodnak K. 163; *jó-sült* tanítások K. 1036.

Kapni vkin vmit : einem etwas anhaben. Midőn a böles Arianus püspökön szóval *semmit nem kaphatna* egy igaz-hitű püspök : arra kényszeríté K. 65. (=ki nem foghatott rajta).

kapzsira vetni : prédára vetni.

karikát ver az orrára : megfékezi.

kedvének tetszik : kedve tartja. Ki-ki akkor böjtölyön, mikor *kedvének tetszik* K. 295.

kelleti magát : megkedvelteti. Az isteni tudomány a maga szépségével *kelleti magát* Pr. Előszó XII.

kellve hadgyuk-el az ételt : mikor még ehetnénk, hagyjuk félben az evést Pr. 812.

kérödni vki ellen és vkire : gyalázni vkit. Hallom, mit *kérödnék ellenünk* az ... elszakadot kiáltók Pr. 391, 481. és K. 469.

kerüli a forrót : kitér a baj elől. Tudta a hamis Próféta, hogy ha szóra ereszkedik, veszni kell kábaságának; azért *kerüli a forrót* K. 551.

késsel által-vette : átszúrta. A Gárgyán haragjában egy Jesuita torkát *késsel-által vette* K. 264.

készülöt fájni. Az itélet-elöt *készülöt fájnak* az Angyalok Pr. 6.

kétségét ki-veheti : meggyőződhetik K. 1075. *Kivegyék* abból *kétségeket* — legyenek meggyőződve K. Előszó X. *Kétségünket ki kell* abból venniünk.

keze-lába esett ember : inaszakadt.

kezeseket vetni : állítani. Pr. 333.

kezes lábas hazútság : nagy hazútság. K. 270.

ki-apadt a szeme : kifolyt a szeme.

ki-forr száján az ártalmos szó Pr. 790.

kifogták a délcezből : megfékeztek. Lev. LVI.

ki-kelljünk a gyermek számból Pr. 739.

ki-mosdik : menti magát, Calvinus *azzal mosdik ki* K. 495.

ki-mosdat a feslettségből. Minden *feslettségből ki mosdaták* (az Apostolok a pogányokat) K. 51.

ki-mosdott a gyermekségből Pr. 739.

ki-mossák a szemérmét a szentelen szók a gyenge leányok szivéből. Pr. 793.

kinnyére tartya. Isten e világon nem *tartya kinnyére* az Igazakat Pr. 681.

ki-öltözik vmiből. *Ki-öltözik az emberségből* a fősvény Pr. 356. Egyszersmind a *gyarlóságból ki nem öltözhünk* Pr. 327.

ki-szöktek ott a felső várból : hiányzik ott az ész.

ki-támad az igazság mellett : védelmezi K. Előszó VI.

kiterjesztett öllel fogadgyák : tárt karokkal K. 181.

ki-töré a járom-szeget és Úra engedelmességét lerázá Pr. 1082.

ki-ugrik a hámból K. 115.

ki-üti éliből: ráveszi vmire. Julianus Cardinál Vladislaus királyt . . . sok mézes beszédekkel *ki-üté élibül*, fel-ülteté, török-ellen vivé K. 1038.

kivánsága szakad vmi után.

kócsagos agyú szeles ember: bolondos.

kócsagos a feje: esztelen. A kinek *feje* nem *kócsagos*, megértheti. K. 581.

konczról konczra vagdalá: darabokra.

koty-fütyet vet: fütyöt hány, kigúnyol.

körmös kézzel nyúl vmihez. Serényen és *körmös kézzel nyúllyatok* az üdvösség kereséséhez Pr. 339.

köszörül, neki köszörül és reá köszörül: biztat, bátorít. Efféle (hizelkedő) szók úgy *néki köszörülék* embert, hogy tisztességesnek véli a boszszúállást Pr. 936. Úgy *reá köszörüli* a hizelkedő a tudatlan ifút, hogy minden fertelmességre hanyat-homlok rohan. Pr. 936.

kötést tesz: frigyet köt. Job *kötést tett* szemeivel (= pepigit foedus). Pr. 351.

köti magát vmire: igéri, kötelezi magát Pr. 173. 184. 206.

közét ártani vmihez: közének lenni vmihez. A Szentek semmi *közöket nem ártyák mi-hozzánk*, K. 968. (= non habent commercium nobiscum).

küszöbrül sem köszönt az iskolának, és: csak *küszöbrül köszönté a Filozofát* K. 307.

kyriét indítani: zajt ütni, lámentálni. *Kyriét indítottak* ellenünk. Nagy *kyriében költötték* az újítók a Husz János dolgát K. 1045. Nem kellene illy nagy *kyriét indítani* a Pártosoknak ebben a dologban K. 882.

Lábat kap a hamis tanítás K. 142. *Lábat vesz*, u. a. lábra kap.

lakodalmat indít: lakomát szerez. Pr. 159.

leszállítani a gyűlölséget: megszüntetni. Nagy bölcseségnek tartják az emberek, ha két nemzetségnek *gyűlölségét* egy tisztességes házassággal *le-szállíthattyák*, Pr. 110.

le-törli a csipát szemérül: felismeri tévedését. Aristoteles, ki *midőn a csipát szemérül le-törölvén*, bizonyságinak töredelmes pozdorjáját meg-ismérte vólna, igazán meg-vallotta K. 8. 103.

lóbőr a szekernye: lóbőr a csizma. Értelme körülbelül annyi mint: kutya van a kertben. Vevék eszékbe (a Calvinista tanítók),

hogy *ló-bőr a szekernye*, ha ez így vagyon, és majd azt fogják mondani az emberek, hogy bolondoskodnak a *predikátorok* K. 530.

lova farkát tartya vkinek: egyetért vele Lev. XXIII.

Maga-vető ember: hetvenkedő.

marja a bélit: bántja. Értem, mi *marja béledet* Pr. 1124.

markában szakad hamissága Lev. XXII.

markodban kapom a hazugságot.

marokban tapasztalni: kézzel fogni. Ily bátorsággal hazudnak, mint-ha *markokban nem tapasztalhatnák hazugságokat* K. 257.

másba ütteti a dolgot: másra fordítja a beszédet. Mikor arra kényszerítjük (az új-hit-faragókat), hogy mutassák meg igaz Pásztor-ságokat: örömet *másba üttetik a dolgot*, örömet ki-ugranak a korlátból K. 115.

másra kení a maga szennyét.

más kaptára vonnya: megváltoztatja K. 586.

más útra szeg: tér.

maszlagossá lesz: megbolondul. A bor-miat minnyájan *maszlagosokká lettek* Pr. 227.

meg-éri a vétékben: rajtéri. A mely gonosz-tévőt *meg-érnek vétékben* K. 482.

meg-éri vmivel: beéri. *Meg-érte velle* Pr. 390.

meg-eszméli magát: meggondolja magát.

meg-férni vkit: hozzáférni, ártani neki. A *kit* a kénköves tűz *meg nem férhetett* józan korában, Aszony-ember tűzétől *meg-égettetet* részeg korában Pr. 224.

meg-fogja kezét vmitől: tartózkodik vmitől.

meg-hasonlott magatól: következetlen lett.

meg-hiszik egymást: megbíznak egymásban.

meg-keni kerekét vkinek: megvesztegeti Pr. 358.

meg-öblítik szájokat és csak hamar mást mondanak K 530. = *megmásítják állításukat*.

meg-sarkalni vkit: sarkában lenni vkinek. De itt-is inokban *legyünk* és *meg-sarkallyuk őket* K. 125.

meg-süti kezét: megégeti. A ki gyengén nyúl a csallánhoz, *meg-süti kezét* Pr. 326.

meg-szünni vmitől: meg-szüntetni, abban hagyni. Nem kell a *böcsülléstől meg-szünnünk* Pr. 213.

meg-tágíttya nyelve zaboláját: nagyot mond.

meg-tompítani a nyíl hegyét: megzáfolni az ellenvetést.
Könnyű meg-tompítani hegyét ezeknek a *nyílaknak* Lev. XIV.

meg-üresedünk a reménségtől.

melle-verve mondá: mellét verve.

méltóságát üresíti vkinek: gyalázza, tekintélyét aláássa.

mértékre fogni: mérsékelni. A haragot *mértékre fogták* (a szentek).

mezőre száll: sikra száll, megküzd.

mosdatlan kézzel nyúlni vmihez: készületlenül fogni valamihez. Hogy pedig készületlen és (a mint szokták mondani) *mosdatlan kézzel ne nyúllyunk a dologhoz* K. Előszó VI.

mosdatlan kézzel nyúlni vkihez: piszkolni, gyalázni vkit. A ki *mosdatlan kézzel hozzájok nyúl*, orczapirulás nélkül nem marad K. 269.

mossa nyelvét vkinek cselekedetivel: gyaláz vkit. Igen *mossák nyelveket* az Eugenius pápa *cselekedetivel*. Lev. XXX. és K. 1048.

mossa magát: mentegeti. Senki azzal *ne mossa magát*.

munkát fogyat vmire: hiában fárad.

mutatni vkit a törvényre: utalni. Isaias *mutatta a Sidókat a törvényre* K. 592.

Nagy büzzel és festommal mégyen vala Arius a Szent-egyház-felé: nagy pompával K. 215.

nagy konyhát üttet: nagy készületet tesz.

nagyra vinni: nagynak tartani. A régi Szentek sz. Ágoston bölcsességét oly *nagyra viszik*.

naggyal tartozzam, ha: fogadni mernék, hogy.

nehéz néven venni: rosz néven. Oly *nehéz néven* vevé ezt Isten Pr. 170.

nem állok keresztül benne: nem ellenzem K. 820.

nem fér fogára: nem szereti. Nem *fér fogokra* az Újítóknak, hogy Virág-vasárnap bárkát szentelünk. Pr. 481.

nem hagyja magához sülni a gyalázatot K. 265:

nem hitván renden kaszálnál, ha: nem hiába fáradnál, ha.

Nem hitván renden kaszálnál, ha reánk is rakhatnád, a mit mondasz Lev. VI.

nem gondolkak véle, horgason esik-e vagy igyenesen.

nem igen mélyen gázolt a theológiában Pr. 455.

nem vólt szavaiban semmi férges Pr. 500.

nevünket rontod: rágalmazsz bennünket.

nyakába rántani vkinek a büdös berhét, vagy a párlúgot. Vigyázzon Luther, hogy *nyakába ne rántsák a büdös berhét*. K. 377. (visszakenni vkire a piszkot). *Nyakadba rántom a párlúgot*. Melegen *nyakokba fordíták a hazugságot* K. 265.

nyakon kötni: nyakon csípni. Hogy pedig hit-szegés-nélkül *kötötték Huszt nyakon* K. 1047. Az ártatlan remetét *nyakon kötő* Pr. 1093.

nyakon-szirton: agyba-főbe. *Nyakon-szirton* tagoltatá magát (Zopyrus) K. 554.

nyargalóban bocsját: szabadon ereszt Pr. 97.

nyomja az utat: halad, premit viam. Az isten-félő nagy emberek kicsiny-korokban kezdettek a tekéletesség *úttját nyomni* Pr. 335.

Okossággal szeret: megáld. A kit Isten *okossággal szeretett*, tanulhat ezekből K. 539.

orcájára téríteni vkinek vmit: megczáfolni A gyónásról való *káromlástokat orcátokra térítem* Lev. XXXII ; K. 708.

orrában dagállya: haragszik. Hogy ki-fogták a délczezből *bátyánkat és szájában vetették zaboláját, csuda, melly igen orrában dagállya* Lev. LVI.

orrán áll: orrolja. Igen *áll orronkon* az Újítóknak, hogy né-mely egyházi személyek gonosz példát adnak Lev. XLV.

ott felejtí magát: ott marad Pr. 159.

ördög-tojta és kotlotta hamisság K. 184.

özvegy kenyeret eszik. Anna 84 esztendeig *ette az özvegy kenyeret* Pr. 142.

Paizza alá toszni vkinek: ráfogni vkire. Micsoda *oreza* tehát, melly nem általlya a görögök *paissa-alá toszni* a Lutheristaságot K. 169.

paizsul veti magát: oltalmaz. Most abban helyhezteszik a *barátságot* az emberek, ha *paizsul vetik magokat*, hogy gonozsosságiban oltalmazzák a kit szeretnek Pr. 544.

paraszságban sült ember K. 91.

pattogatni vkinek nevét. Csak szem-fény-vesztésért *pattogatják* a régi Doctorok *nevét* K. 161.

pazsittyában kell meg-fojtani a haragot Pr. 775.

példát nyitni: adni.

pórázon hordoz és visel. A test *pórázon hordozzá* a lelket Pr. 157 és 817.

pöki markát: erőlködik. Luther más-felől *pöki markát* s azt mondgya K. 103.

próbára veti magát: megpróbálja. K. 65.

puposon szólló, s ékesen beszéllő. Levél az *puposon szólló s ékesen beszéllő Alvinczi Péternek.* Lev. XXII.

purdi hazugság: szemtelen hazugság.

Ravásra veszi Isten minden lépésünket.

reá-felel: 1. jót áll: *Reá-felelek*, hogy küloben sem találad K. Előszó IX., *Arra nem felelek*, hogy ennyi citatiokban vétek nem esett K. Előszó IX. — 2. megigér: *Reá-felelt* Apollo, hogy heted napra meg-fizet. Pr. 1114.

reá-fejezni vkire a bizonytságot, a panaszt: ellene fordítani a fegyvert, retorquere. *Reánk akarják viszont fejezni ezt a bizonytságot* K. 249. *Reánk fejezi a panaszt.*

reája-szállani vmit: megszállani, ostrom alá venni. Constanzinápolyt *reája-szállá* (Bajazet) K. 539.

reá-rakni vkire: bebizonyítani. Annak mentségére, a kire panaszt tesznek, elég, ha semmit *reá nem rakhatnak* K. 830.

reánk hevül: körmünkre ég. Eleit kellene vennünk, míg jobban *reánk nem hevül* Lev. XXXIV.

reánk támasztod a népet: ellenünk zúditod.

reménség viseli a kedvet: hordozza Pr. 163.

részeg szeszszel beszél: bolondul.

rész tenni: partem dare, részt adni. A püspök sok-felé *rész tön* a Képből-folyt vérben Lev. XII.

retezt vet pattantyújok: esötörtököt mond puskájok, bensülnek. Látván az új tanítók, hogy mindenüt ben-sül és *retezt vet pattantyújok* Lev. VI. (V. ö. Nyelvör VIII, 368.)

rostára veszem: megbírálom.

rosz renden van dolga K. 175. Mi sem vagyunk *rosszszab renden* = mi sem állunk rosszabbul Lev. XIV.

Semmi sem kele benne: semmi sem lön belöle K. 136.

siketségre veszi: hallatlanná teszi. *Ne vegyétek siketségre az Anyaszentegyház átkát* Pr. 297. 947, K. 1 5.

súlykot csinál maga fejére K. 181.

sült bolond Pr. 499.

süveget vet: s. emel Pr. 589.

Szaggat vmire: törekszik, vágyódik. Vétkezik, a ki drága csemegékre szaggat Pr. 431. Akkor esik ember kevélységbe, mikor oly méltóságra szaggat Pr. 980. Sem ékesen szóllásra, sem egyéb czifrára nem szaggattam Pr. Előszó. IV.

szájára böcsáttya, ereszti: szabadon ereszti. A test . . . rútamazza a lelket, hogy ötet szájára bocsátotta, zabolán nem hordozta Pr. 19. Isten az ördögöt nem ereszti szájára Pr. 399.

száján tartya, hordozza, viseli. A ki testét jól tartya, száján nem tarthattya Pr. 433. Száján viselleye a férfi feleségét Pr. 245.

száját mossa vmivel: gyaláz vmit. Azzal mossák szájokat az ellenkezők, hogy a Biblia Barbarismusok fészke K. 366. 475.

szájától megszakasztya: megfogja.

szakad vki után: követ vkit. A minapi Újságok-kezdőitől, kik Luther és Calvinus-után szakadának, méltán kívánnjuk Pr. 249.

szakált vonnak: veszekednek K. 144.

szalaszt a zsák fenekén: fingik. Akkor egyet jót szalasztok a sák fenekén K. 211.

szánnya fáradságát: sajnálja.

zedd bé nyelvednek vitorláját, fald bé a sípot, ráncs meg a zabolát szájadban Lev. VI.

szegezgetni vkin: sértegetni vkit. A ki nem hágy senkinek magán szegezgetni, hanem földhöz veri ellenségét Pr. 121. 935.

szembe szökik az Isten szavával Lev. IX.

személyét viseli vkinnek. Nem azt tartják jobbnak (a comediában), ki fejedelmi személyt visel.

szemen-szedett tiszta sz. írásnál egyebet nem tanítanak K. 99. 319.

szemérem arczát viseltet véle: megszégyeníti K. 296.

szemesen visgállya: figyelemmel.

szem-fény-alá veti: napfényre hozza.

szerecsent szappanozni: Aethiopem lavare. Noha szerecsent szappanozok Alvincziben Lev. II.

szerecsére vetni: koczkatatni. A Tiszt-viselő részegségével szerecsére veti a közönséges jót Pr. 228.

szívet visel vkihez. A ki igaz szívet visel Christushoz, egy-aránt vigyáz a nagy és kicsiny vétkek-ellen Pr. 707.

szó-fia-beszéd: sophisma, üres beszéd, Csak *szó-fia-beszéd* az, hogy az Apostolokkal ők egyet értnek K. 163.

szokásúl venni: szokásba venni. Törvény-gyanánt kell tartani, mit *szokásúl vett* az Ecclesia K. 585.

szónak adgya magát: beszédbe cred. Künnyen *szónak adgya magát* Pr. 1103.

szóra fogni: kérdőre vonni. Mikor ötet *szóra fogván* kérdez-
kedésével sürgetné Lev. I.

szoros marokkal nyúlt hozzá.

szükölködik vmi nélkül: hiányát szenved vminek, hiányzik neki vmi. Isten az . . . ki *semmi-nélkül nem szükölködik* Pr. 1134.

szüz virágjában maradt az igaz tudomány K. 294.

Taréjazzák egymást: viaskodnak K. 86.

tajtékot tűr: dühösködik.

táttya kívánságát vmire. Valamennyire *táthattjuk, annyira tátsuk kívánságunkat* Pr. 1134.

téglát szapul: szerezcent mos.

téríti a ló száját: változtatja nézetét. Látván hogy nem szolgál a csel, *térítik a ló száját* K. 117. 530.

téríti szemét: fordítja. Az Isaak engedelmességére *térítvén szemét* Pr. 207.

terül-fordúl: kerül-fordúl Pr. 458.

tetén csapni: fejbe csapni. Ki pofon, ki nyakon, ki *tetén csap-
ták Christust* Pr. 497.

torkig gázol vmiben. Mintha *torkig gázlott volna* a szent Irás-
ban K. 361.

torka-verve: erőszakkal. A mi örökségünket *torkunk-verve*
birja K. 91. (M. *torkon-verve*: jugulum feriendo, coacte, necessario.)

torkunkra forr: bensülünk. Úgy alítom, hogy *torkunkra nem
forr, a mennyit kapunk ez-aránt* a Papistákon Lev. XVIII.

tormát tör orra alá K. Előszó. VIII.

tölle lehet: tőle telik. A mennyire *tölle lehet*, ugyan Istenséget
tulajdonít a bálványnak Lev. III.

törödni vmin: vmivel. *Nem törödöm rajta*.

törrel paissal oltalmazták tévelygéseket K. 51. 212.

törvényt látni vkire: tartani vki fölött. Sámuel azt akará, hogy
a király *törvényt lásson reá* Pr. 357.

trágyázott vmivel. *Dicsérettel trágyázot szép szó* veremre viszi embert Pr. 1083.

tudni vmihez: érteni. A Sidó nyelvre téged nem igazíthat, mert *a'hoz nem tudsz* K. 381.

tudakozni vmin: vmiről. *Azon tudakoztak* Pr. 797.

tudó dolog az: ismert dolog az. *Tudó dolog az*, hogy az igazmondás gyűlölséget szerez Pr. 1210.

tudományt tesz: kijelenti. Elsőben *tudományt tesztek*, hogy én töllem tisztesség mindennek. K. 1050.

tudva vagy *on nállam is*: tudom én is Lev. III.

tünni vmié: látszani vminek, tüntetni magát vminek. Az ördög világos *angyallá tűnik*. Pr. 821. Mi Isten csudája tehát, hogy mi *bálványozókká* tűnünk?

Ugató gyomor: éhes gyomor Pr. 30—31.

ugorka. Szent Ágoston agya veleje sem volt *ugorka* Pr. 990.

újat vonni: ellenkezni. Jaj nekünk, ha még-is *újat akarunk vonni* és gyűlölséget üzni Istenünkkel Pr. 583; K. 75.

útat irtani vkinek: egyengetni. Calvinus nagy *útat irtott* a mostani Arianusoknak K. 462.

úta-vesztett balgatag Pr. 16.

üddöt vontat: vár, késik Pr. 5. Leg-nagyob orvossága a haragnak, hogy *üddöt vontassunk* Pr. 780.

üstökbe esnek Pr. 465. és *üstököt vonnak*: hajba kapnak, veszekednek.

üszögében van: rendezetlen állapotban van. Azt kelle ékesgetnem és kibocsájtanom (predikációim közöl), a mi vagy készen vagy *üszögében volt* Pr. Előszó. IV.

üti a tárgyat. Ez nem *üti a tárgyat* = nem ide való, nem tartozik a dologhoz.

üti-véti az igazságot K. 70.

Vaj rossz üddő, vaj gaz nép: o tempora, o mores!

vakot vet: 1. megcsal: A szerencse szél hátán jár, hamar *vakot vet* Pr. 466. — 2. csalódik: Gyaláz minket a Confessio, hogy . . . *de vakot vet* K. 427. (a koczka-játékról vett hasonlat).

várni vkitől: hallgatni vkire. Illetlen azt kívánni, hogy Isten *mi-tőlünk várjon* és a mi akaratunk után járjon Pr. 259.

végére menni vminek: megtudni. Halgatóimtúl *menny végére tanításomnak* Pr. 494. 23.

veremre vinni : veszedelembe dönteni.

vesztében hagyni. *Hadgyuk vesztében* és tovább ne orvosollyuk Pr. 116. 884.

vetni vkire : okozni vkit. *Magadra vess* : magadat okozd Pr. 403.

viszszálkodik vkitől : ellenkezik vkivel. *Hamissan mongya*, *hogy mi tőlünk nem visszálkodik* K. 429.

viszszát vonsz : verseng, veszekedik.

viszsa szegezi a kaszát : változtatja nézetét. *Másutt fordittya*, *viszsa-szegezi a kaszát* és azt írja K. 278.

vizet sem adhat néki : porába sem ér (kann ihm nicht das wasser reichen) K. 749.

Zabolából itatni és *zabolárúl itatni* : fenytékben tartani. Isten az igazakat *zabolából itattya*, szájokon hordozza Pr. 23. *Heli vétke volt*, *hogy roszzsul nevelte* és *zabolárúl nem itatta* fiait Pr. 192.

zabolára fogni : tartóztatni. *Torkunkat zabolára fogjuk* Pr. 430.

zabolán hordozni, *tartani*. *Meny-országban asztalhoz ülteti Christus azokat*, a kik most *zabolán hordozzák* testeket Pr. 437. Isten (az ördögöt) *zabolán tartya* Pr. 399.

a zabolát néki veti : veszni hagyja Pr. 32.

zsidóval béllett : hamis, csaló. A Lutheristák bizonyították, *hogy Calvinus sidóval* és *törökkel béllett volt* K. 517.

zsinórra venni : mérsékelni, fékezni.

zsiros hazugság : nagy hazugság.

III.

Közmondások és közmondásszerű kifejezések.

A bagolynak nincsenek sólyom fiai Pr. 194.

A beszédnek igyenesse jó, a mankónak horgassa K. 165.

Ágon mutat madarat: légből veszi állítását. *Hogy két szék-közöt földön ne maradgyon az új vallás*, *Vithakerus ágon mutat madarat*, és álmban azt beszéli, *hogy voltak minden üdőben tanítók-is*, de lappangottak K. 172.

Agg fából nehéz gúzt tekerni Pr. 335.

Agg lóból nehéz poroszkát (paripát) csinálni Pr. 335.

A fának haszna gyümölcsén tetszik meg (Res ex effectu cognoscitur' van így fordítva) K. 492.

A hamisságot egyébbel hazugságnál bé-boronálni nem lehet K. 428.

A hol a rövid tőt által-ölti az ördög, utánna vonsza a hosszú fonalat: a hol az egyik lábát az ajtón béteszi, a másikat-is utánna esúsztatya Pr. 706. A hol az ördög a tő-hegyét által-ölheti, utánna vonsza a tő-fokot és a temérdek fonalat Pr. 400.

A hol tüzet gyújtnak, füsti mégyen K. 726.

Akár mit mond, arannyá válik szájában.

A ki gyengén nyúl a csallánhoz, meg-süti kezét Pr. 326.

A ki miben tudós, abban gyanós Pr. Előszó X.

A kinek a téj száját meg-égeti, a tarhót (aludt tejet) is fújni kell K. 1048 és Lev. XXX.

A ki sokat akar enni, keveset egyék (közmondás a doktoroknál) Pr. 812.

A ki a szurkot forgattya, meg-mocskollya kezét. (Szent-irási közmondás : Qui tangit picem, inquinabitur ab ea).

A köntösnek az úja, de a hitnek a régie böcsülletesb.

A kinek hol fáj, ott tapogattya; a hol vizket, ott vakarja K. 163.

A kövérség akadéka a bölcseségnek Pr. 932.

Alma nem esik messze fájától Pr. 194; K. 1079.

Álmodt hüvelyez: üreset beszél, mesét mond.

A hamis bíró annak mond törvényt, kinek nehéz keze.

A maga borának nagyob czégért emel.

A mely eb csonton rágódik, húst nem kaphat.

A mely kuvasz egyszer által-úszsza a Dunát, nem fél a víztől K. 265.

A mely orcza egyszer bocskor-bőrré lett, nem tud az szégyent K. 265.

A mit Jancsi nem tanult, nem tudgya azt János Pr. 331.

A mit nem tojt, azt akarja kotlani Pr. 290.

A mit nem szabad kivánni, nem szabad szemlélni Pr. 351.

A napáról szokták mondani: ha nád-mézből csinálják-is kését, az-is keserű a meny-aszszonynak, Pr. 247.

A nyelv a szűnek csapja Pr. 784.

A nyúgbe vetett ló meszsze nem nyargal K. 768.

A szép orcának kendőzés nem kell Pr. Előszó XII.

A rossz szokás belé-avik emberbe.

A szél fuvatlan nem indul Pr. 1211.

A tanításnak szárnya a jó példa Pr. 86.

A vad almát-is meg-eszik füge-gyanánt K. 355.

A világi szerencse szél hátán jár, hamar vakot vet (=meg-csal) Pr. 466.

A világ mikor hizelkedik, akkor incselkedik; mikor ápolgat, akkor fojtogat Pr. 466.

A világ piacán mindennek vagyon fontányi szösze (=fonni való kócza) Pr. 329.

A víz főtől árad (a capite foetet piscis) K. 117.

Az ajándék-vétel pórázon viszi közel utánna a hamis törvény-tételt Pr. 357.

Az apró lopók vasban járnak, a nagy lopók arany lánczban Pr. 359.

Az emberek többet hisznek szemeknek, hogy sem fülöknek Pr. Előszó. X.

Az igazság és hamisság-közöt sokszor annyi különbség vagyon, mint az eb és farkas közöt Pr. 1093.

Az okos embernek nem a hímes szók, hanem az erős valóságok tetszenek Pr. Előszó XII.

Az orator ne ajakán nőtt, hanem szívében gyökerezett szókat mondjon Pr. Előszó XII.

Azt sem tudgya, hány foga vagyon: ostoba K. 100.

Azt sem tudgya, tök-e vagy túrós étek. Sokan közöllettek azt sem tudgyák, *tök-e vagy túrós étek* az Augustai vagy Helvecziai Confessio Lev. XIX.

Betegséget, sántaságot, szegénységet senki nem tagadhat (agg szó-nak mondja) K. 172.

Boldogok, a kiknek kezekben kacsok: beati possidentes. Lev. XLVII.

Botból nem lehet beretvát csinálni K. 489.

Büdös bornak szép czégért szoktak emelni K. 431. Szép czégér-alatt бүdös bort árúlnak K. 919.

Csak abban nem eggyesülhetnek, ha a szénát kaszával kaszálták-e vagy ollóval ollózták: disputant de lana caprina K. 286.

Csak a csattig vonnyad s addig nyújtózzál, míg lepeled ér K. 163.

Csapja a csikot a lencsével: füllent K. 415.

Csomót keres a kákán Lev. XXIII.

Csőbörbűl vederbe hág K. 171.

Csuda féreg a bolha; addig szökdécsel, hogy vagy vízbe esik vagy tűzbe K. 166.

Drágán árúllya a medve-bőrt; maga (noha) a medvét sem látta Lev. LVI.

Egy botlásért inát el nem vágják a jó gyermek-lónak Pr. 495.

Egy-féle állatnak sem jó az első kölyke (agg-szó-nak mondja) Lev. LVI.

Egy-féle állatra nem jó hájat kenni Lev. LVI.

Egy férges mogyorót nem ér K. 588.

Egy fecske tavaszt nem szerez K. 881.

Egy gyékényen árul vele: egyezik vele K. 995.

El-múlt az üdő, melyben az igazságnak árra volt. K. 516.

El-szakada kötelek: bensültek K. 264.

Én az ajtó-közzé nem teszem újomat: én nem avatkozom bele K. 517.

Enyves a keze: lopó Pr. 867.

Eperjet szed más keblébe K. 539.

Értesz hozzá, mint a bagoly az Ave Mariához Lev. VI.

Farkasra bizza a bárányt K. 542.

Fazekadban főtt dolgokból tanulhatnál: saját károdon K. 540.

Fel-adgyák a jó lével a бүdös húst K. 526.

Fel-éri a festékkal: képes reá. Ha fel-éred a festékkal, eleve-nicsd meg halva fekvő igyünket Lev. XIX; K. 995.

Fel-kötöm a hájat orrod-elől.

Gyalog meg-másollya, a mire lova hátán meg-eskütt Lev. XXIII.

Halgat mint a hügyó disznó Lev. XXXIV.

Ha varga, fellyeb né szóljon a kaptánál Lev. VI.

Heában ott keresni, a hol nincsen Pr. 286.

Hebet hideget fúj egy nyelvel K. 181.

Hézag az agya: ostoba.

Horgas tőkét nehéz igyenesíteni Pr. 335.

Igen meg-ereszti a ló száját: nagyot állít K. 960.

Jó ebédet ad a világnak, de halálos vacsorája Pr. 90.

Jó helyen vetéd meg a hálót: jó helyen tapogatsz Lev. VI.

Jó pap holtig tanul Pr. 391.

Jó renden van szénája. Lev. XXII.

Két éles tör egy hüvelybe nem férhet: két ellenkező állítás igaz nem lehet K. 126.

Ki-ki a maga fazéka-mellé szíttya a tüzet.

Ki-ki a maga mólnára (malmára) gátollya a folyamat K. 628.

Ki-mutattya a majom meny-aszszonyságát: elárulja magát.

Lev. XLIII.

Ki-tetszik a róka farka (u. o.)

Könnyeb egy hazugot, hogy-sem egy sánta ebet el-fogni K. 415. Kűnyeb a hazug embert, hogy-sem a sánta kuvaszt el-érni.

Lev. XXIII.

Könnyű a borból ecetet csinálni K. 139.

Könnyű a farkast körmérül meg-ismérni.

Locsból pocsba, förtőből mocsárba.

Magoknak vannak mint egy özvegy ürgék K. 515.

Más ember szemetén szemessek az emberek, de nem láttyák a hátokon való iszákot K. 516.

Más lábábúl maga talpába veri a szeget.

Más rétin kaszál. Más rétibé vágja kaszáját K. 124. Pr. 30.

Mellyeszi a madarat, melynek röpülését távúl láttya.

Lev. LVI.

Minden botnak végén feje Pr. 30. a.

Minden hágónak lejtője vagyon Pr. 83.

Minden nevetség fájdalommal elegy Pr. 466.

Nagy árkot ásál magadnak, nagy ennek a szököllője: nagy fába vágta a fejszét Lev. XXIII.

Nagyob a füsti, hogy-sem tüze Pr. 873.

Nagyob csuda, ha egyszer eszterhára száll a lúd, hogy-sem ha nap-estig ott sétál a kakas K. 1065.

Nállunk-is sóval sóznak Lev. LVI.

Nehéz a dér a békának Lev. L.

Nehéz a hamisságot úgy szépegetni, hogy csontya ki ne tessék Lev. XVIII.

Nehéz a körmét füléhez vonni : nehéz bebizonyítani. Könnyű ezt mondani ; de nehéz ennek a körmét füléhez vonni K. 163.

Ne mellyezd, a mit nem fogtál Lev. XXIII.

Nem egyébről vetekednek a szamár árnyékánál és a kecske gyapjánál K. 286.

Nem gondolnak véle, horgason esik-e vagy igyenesen K. 259.

Nem hazud, de igazat nem mond Pr. 1088.

Nem keres másút szemetet, a ki a maga szennyét láttya Pr. 874.

Nem mind arany, a mi fénylik Lev. XXXV.

Nem mind bors, a mit a kalmár ebe hullat Lev. XXXIV.

Nem mond jó törvényt, a kinek nehéz a keze Pr. 357.

Nem tud hová lenni, mint a tökbe esett egér Lev. XXXIV.

Nincsen oly rosz kert, melyben hasznos füvecske nem talál-tatnék K. 132.

Nincs szaporája a bitangnak Pr. 631.

Oda hajól szíve, a hová néz szeme Pr. 1103.

Oly igyenes, mint a kasza K. 426.

Oly követ vethet egy bolond a kútba, mellyet tíz eszesnek-is gond ki-vonni K. 108.

Ott fáj a hol tapogattya Pr. 861.

Puszta a felső vár, nincs hon a gazda : hiányzik az ész. Lev. XVIII.

Rosda nem fog aranyat Lev. XXIII.

Sokat szól, keveset mond.

Sem hirem, sem tanácsom benne : ártatlan vagyok a dolog-ban K. 319. 819.

Sem írek, sem szelenczéjek nincsen : nincs eszök a dologhoz K. 117. Sem íra, sem szelenczéje a válasz-tételhez K. 1067.

Senki nem láttya, hol szoríttya másokat a lábok-béli Pr. 678.

Sokszor a ki sokat lop, arany lánczot visel, a ki keveset, kender-kötélen függ Pr. 633.

Süvegen sapkát cserél : eben gubát K. 532.

Szaladgy farkas, inadban az igazság Lev. LV.

Szalonna nem lészen semmi perseléssel a kuvaszból K. 264. 1076.

Szamár-rivás nem hallik meny-országban Pr. 222.

Szegény ember szándékát boldog Isten vezéri K. 923.

Szép szónak szárnya nem szegik Lev. LVI.

Szökött szolga jót nem mond úráról. K. 783.

Talám sírost ettél, azért csuszamik ily nagyokat az ajakad.
Lev. XXXV.

Tanít, a mi sanyarít; oktát a mi szorongat; használ, a mi rongál; gyámolít, a mi szomorít Pr. 686.

Tanúl a szomszéd háza üszögén: más kárán.

Ti a füstöt-is meg-tudgyátok mérni: nektek a lehetetlen is lehetséges K. 1069.

Ubi non est, ott ne keresd K. 1087.

Úgy illenek hozzá, mint a bot a tegezhez, és az aranyos kantár a számár fejéhez Lev. VI.

Új szita szegen fűg; de végre pad alatt lészen helye K. 138.

Válogat, mint a medve a vad-körtvélyben K. 607.

Verődik, mint a hal a harasztban K. 829.

Tréfás mondások.

Ha szábla szakadgya, pálcza meg-vágja (mint régen a szegény oláh mondá) K. 171.

Kettőnél többet nem találunk, kik Luther és Calvinus-előt az ő vallásokat követték volna: egyik Nullus, másik Nemo: az az Tizen-hányan hányan mind jó hősök, kiknek mind kapitányok mind köz-legények Sohult Senki K. 176.

Unio és *confoederatio* szavakat *ünni jó* és *quam foeda ratio* szavakkal cseréli fel: Annak-utánna nem tudom micsoda *ünni jó* és *quam foeda ratiokkal* a Lutherista és Calvinistaság szabadságot nyere. K. 141.

Dr. KISS IGNÁCZ.

A MAGYAR NYELV JELLEMZŐ HANG- ÉS ALAKTANI SAJÁTSÁGAI.

Az összehasonlító nyelvbúvárlatnak alig van hálásabb feladata, mint azon sajátságok vizsgálata, melyek a rokon törzsek elszakadása után egyes nyelvek körében kifejlődtek; mert egyfelől élénkebben szembe tűnnek a rokonságot követelő egyezések, másfelől ezek foka s a különbözőségek kétségtelen adatokat szolgáltatnak a közelebbi vagy távolabbi rokonság megállapítására. Csak akkor fogjuk egész teljességében ösmerni az egyes nyelveket, ha az egyezés megkülönböztetés határait élesen megvontuk. Mondanom sem kell, hogy az efféle kutatások az ugor összehasonlító nyelvészetnek is új, de szükséges haladására fognak szolgálni. Fontosságukra nézve legyen elég megjegyezni, hogy egyes ugor nyelveket jellemző hangalaki sajátságok nyomán sikerült Budenznek az ugor nyelvek elágazását az eddiginél biztosabb alapon meghatározni (előbb a M Ugor Szótárban 383—387. l., s még sokkal bővebben kifejtve a «Verzweigung der ugrischen Sprachen» című értekezésben, Göttinga 1879.; lásd ennek ismertetését fent 154—168. ll.).

A magyar nyelv jóval előbb szakadván el rokonaitól, mint a hol történeti szereplésünk kezdődik, igen természetes, hogy ezóta szintén fejtett ki számos olyan hang- és alaktani sajátságot, melyeket a rokon nyelvekben módosúlva vagy éppen nem találunk, s így méltán jelölhetjük meg ezeket mint speciális magyar nyelvi sajátságokat. Ezek közül legalább a szembetűnőbbeket óhajtom ezúttal összeszedni.

I. Hangtani sajátosságok.

1. Az ugor nyelvek általán egyféle szókezdő explosívát ismernek, a kemény *k*, *t*, *p*-t, míg a magyar *s* a zürj.-votj. az eredetibb *g*, *d*, *b*-t is megtartották, bár jóval kisebb számban, pl. *gerjed* — észt. *kirg*, lp. *kirjo*, md. *kirräze* | *dermed* — f. *tyrmiä* rigidus, osztj. *tarim* hart, streng | *domb* : vog. *tump*, észt. *tomp*, lp. *tobbos* | *bog* — zürj. *bugil*, észt. *pung*, eser. *pongo*, md. *panga*. Feltűnő, hogy a magyar és zürj.-votj. rendszeren ugyanazon szavakon tartják meg a lágy explosívát: *doro-szol-*, *dor-gál-*, zürj. *dor-*, votj. *dur-* | *diadalom*, votj. *dš-* | *dij*, zürj. votj. *don*, *dun* | *bonyol-*, votj. *biñ-* | *beder* zürj. *bíd-*. Ez egyébiránt csak annyit bizonyít, hogy e két nyelv még nem hajtotta végre az általános keményedést (Verzweigung, 10. lp.) A magyar népnyelv ma is szolgáltat adatokat, melyekben még nem történt meg teljesen a változás, hanem ingadozik, pl. *g—k*: *gövecs* és *kövecs* Nyelvőr III, 379. 429; *gelebem* és *kebelem* Ny. IV. 44. *guriga* : *karika* u. o. ; ilyen a *kazdag* és *gazdag*, *gamó* és *kamó*, *kajmó*; *göny* (Molnár Alb.) és *köny*; *d—t*: *döng*: *tönk* Ny. III. 141; *dömsi*: *tömzsi*, u. o. 324; *dudolás*: *tutulás* Ny. IV, 238; *b—p*: *bozdorja*: *pozdorja* Ny. III, 555.; ilyen a *benderít*: *penderít*, *bufa*: *pofa* stb.

2. Kizárólag magyar nyelvi fejlődés már, hogy a hol az ugor nyelvekben még *p* van, a magyar nyelv megfelelő kemény spiranst, *f*-et tüntet fel magas és mély hangú szókban egyaránt, pl. *fon-*: f. *puno-*, md. *pona-*, votj. *pun* | *fél-*: md. *pele-*, f. *pelküä-*, vog. *pil-* | *fül*: lp. *pelje*, md. *pilü*, vog. *päl* | *fa*: f. *puu*, votj. *pu*, eser. *pu* | *fesél*: f. *pääse*, vog. *pēseml-*. A *p* eredetire valló váltakozásokra a mai nyelv is nyújt példákat: *pustol* és *füstöl* Ny. III, 181; *pene* és *fene* MUG. 539. sz., sőt két fokkal hátrább maradvá: *belefordul* helyett *belebordul* Ny. IV, 44.; így azonos szók vagy egyazon alapszótól valók: *pukkad*: *fakad*; *parányi*, *por* és *forgács*, *farag*. E fejlődés oly általános, hogy *p*-vel kezdődő eredeti magyar szó igen kevés van, jöllehet a *b*-ből fejlett *p*-sek is szaporítják. A mi ezeken kívül van, részint szláv eredetű kölcsönvétel, részint kivételes hangesere vagy átvétel eredménye, pl. *kedig* és *pedig*, *köszméte* és *pöszméte*, *köp* és *pök*.

3. A mai magyar nyelv csak egyféle *h*-t ismer, ez azonban két forrásra vezethető vissza, a mennyiben megfelel neki az ugor nyelvekben részint a kemény gutt. explosiva *k* vagy a tovább fejlődött *ç*, részint dent. spirans *s* (mire másutt, pl. az indogermán nyelvekben is találunk analogiát), mely helyett némely nyelv a még korábbi dent. explosivát *t*-t tartotta meg, vagy szintén *h*-vá fejlesztette (finn); pl. gutt. ered. *h*: három = vog. *kōrom*, *çurum*, f. *kolme*, md. *kolma* | *hal* = f. *kala*, md. *kal*, cser. *kol*, vog. *kul*, *çul* | *hagy* = lp. *kuode-*, md. *kadi-*, cser. *kodo*, zürj. *kol'*, vog. *ku'* || dent. ered. *h*: *haj* (crinis) = osztj. *sogom*, votj. *si*, f. *hiukse* | *hét* (*hêt*) septem = vog. *sāt*, f. *seitsemä*, cser. *šem*, oszt. *tābet* | *hó* (*nix*) = lp. *sueve* f. *suve*. — A kétféle eredet mellett tanúskodik az a tény is, hogy sok *k*-val kezdődő szó tartozik a *h* elejű szócsaládokhoz, pl. a *hív*-tőhöz a *kív(-án)*; a *hull-* és *kull-* (*kullog*) is közös származásuak stb. (l. M.-UgSz. ill. cikkeit); de e mellett szól az is, hogy nyelvjárásiilag váltakoznak egyfelől *k*—*h*: *kankalék* és *hankalék*, *kúm-* és *húny*; másfelől a *cs*, *z*—*h*: *zabar* és *habar-*, *csurka*: *hurka* stb. Ma már nem érezzük a kétféle eredetet, de több mint valószínű, hogy ennek megfelelőleg kétféle ejtése is volt a *h*-nak a régibb nyelvben, és pedig a gutt. spiransból fejlett erősebb, a dentalisból eredett gyengébb hehezettű volt. A HB-ben még *chomuv*, *charmul*, *turchukat* olvasunk, s másrészt: *hug*, *horogvevec*, de már itt is ingadozást látunk ugyanegy szó írásában is: *hadlava choltat* és *halalnec*. A gyengébb hehezetből magyarázható, hogy a *h* többször egészen el is enyészett; de eredeti meglétét igazolják a rokon nyelvek, melyekben az *s*, *t* máig is megvan, pl. *epe*: md. *säpü*, zürj. *sep*, f. *sappe* | *ev*-(enni): f. *syö*-, *sö*-, md. *seve*-, oszt. *täv*-, vog. *tē*- | *öl* (sinus): f. *syle*, cser. *šülö*, vog. *tel* | *ősz* (autumnus): f. *syykse*, lív *sügš*, vog. *täksi*, oszt. *sūs* cser. *šeže*, votj. *sizil* | így az *egér*, *arasz*, *ín* stbiben (l. Nyelvt. Közl. VII. k.: Magy. és f.-ugorny. szóegyezések.) — E gyengébb *h*-t ismerik még nyelvemlékeink: a Winkler-codexben olvassuk: *hörök*, *hige*, *hölel*, *hérettenk*, *hériz* (öriz); a Jordánszky-cod. *hew* = ma *ő*, 3-ik szem. névmás, melyen az ugor nyelvek még szintén megőrizték a dentalist: vog. *täu*, md. *son*, f. *hün*.

4. Vannak szavak, melyekben a magyar az ugor nyelvekbeli eredetibb *j* helyett *gy* fejlődést tüntet elő, ilyenek: *gyalog*, *gyors*, *gyökér*, *győz*, *gyógyúl* stb. (l. MUGSz. 160 s köv. ll.); *gyalog*: f. *jalka*

pes, lp. *juolke* pes, md. *jalga* pedibus, cser. *jol*, vog. *jol* (quod infra est) | *gyors* : vog. *jqr* (erő), oszt. *jur*, zürj. *jör* | *győz* : f. *jaksa*-valere, lp. *jokse* assequi (az ő magyarázható **gyojz*- közvetítő alakkal, mint *tüz* e h. *tujz*, *bízo*- e h. *bojzo*-). Ezekben a *gy* tkp. «csak dentalis előhanggal megsűrűdött változata a *j*-nek»; -- azért függnek össze érteményi egyezésökön kívül a *gyül* és *jő* szók, s ezért tapasztaljuk, hogy tájdivatosan máig is váltakoznak, pl. *gy*—*j*: *gyó* napot Ny. III, 285 : *gyaobra* = *jobbra* u. o. 178; *gyászol*: *jászol* u. o. 183; *gyánta*: *jánto* Ny. IV. 181; *gyász*: *jász* u. o; *gyühet*: *jöhet* u. o. 38. — A többi magyar *gy* egyrészt gutturalis *k*, *g* gyengülésének mutatkozik (tájny. *genge*: *gyenge*; md. *kenärde*: *gyönyörű*), másrészt a dentalis *t* (vagy ebből fejlett *s*, *š*, *č*) különfejlődése pl. *gyakor*: észt. *sagara*, f. *saura*; *gyér*: votj. *šer*, md. *šura*, f. *harva*; oszt. *türap*; — vagy végre az ugor *ń* változatának mutatkozik: *gyermek*: oszt. vog. *ńaurem*-; *gyohon*, *gyón*- : oszt. *ńuagom*.

5. Jellemzi a magyar nyelvet, hogy a szó elejéről szeret elhagyni egyes mássalhangzókat: így először is a *j*-t, mely a következő önhangzóba olvad, pl. a régi nyelvemlékekben: *jonkább*: inkább, *jorgossun* v. ő. irgalom, *johas*: ihas, *juharfa*: iharfa, *juhász*: ihász, *johtat*: iktat; sőt némely szó csakis *i*-vel maradt meg, jöllehet az ugor nyelvekben még *j*-vel kezdődik: *ideg* = f. *jäntehe*, oszt. *jündex* | *íz* (membrum) = f. *jäsene*, cser. *ježeň* | *iv*- (inni): f. *juo*-, *jö*-, zürj. *ju*-, lp. *jukke*-; — a *j* egybeolvadásának egyébként van némi nyoma a többi ugor nyelvekben is: *jö* és f. *itä*-, *chti*- | *jég*: cser. *ej*, *ē*. — Nagyon általános aztán a *v* eltűnése: *öt* = f. *viite*, md. *vetä*, oszt. *vēt*, (a vogulban már szintén: *ät*); *öl* = f. *vīle* fölhasítani; az *s*, *z*, (*t*) eltűnésére, közvetítő *h* után, már a 3. alatt láttunk példákat. Figyelembe veendő itt, hogy a *v*, *j* eltűnése rendszeren hosszabbítja a tövocalist: *év* = lp. *ihe*, *jake*, észt. *iga*, md. *ie*, *i*, cser. *i*, *ī* | *áldoz*- (leáldoz a nap) = f. *valka*-, md. *valgī*, cser. *vol*- | *új* = f. *joutse*, lp. *juoks*, oszt. *jogot*; s a hol elrövidültnek látszik, régente bizonyosan hosszú ejtésű volt, így: *imádjuk*, *ize* a HB-ben *rimaguc*, *vize*, s a rokon nyelvekben is: f. *jumala* isten, cser. *jumo* isten, *jumuld*- imádkozik stb.; ezzel ellentétben a *t*-ből fejlett spiransok: *s*, *h* nyom nélkül eltűnnek, l. 3. alatt *epe*, *ev*, *öl*; *egér* = f. *hiire*, liv *īr*, lp. *šńara*, vog. *tānger*, oszt. *teñer*, votj. *šir*, md. *šejer*. — Az ugor nyelvekben mindenütt *t*-vel kezdő alak felel meg a magyar

az, ez-nek, de nyoma van még ezekben: *ta*-val, *to*-va = *az*, *ta*-hát = akkor. — Az első szem. névmás f. *minä*, cser. *meň*, votj. *mon*, md. *mon*, zürj. *me*, lp. *mon*, oszt. *ma*, vog. *äm*, s a magyar: *én* (röviden *ennen*-magam); a többesben a magyar is megőrizte az *m*-t: *mi*. — Tájdívtos elhagyások: *égmond* = *megmond* Ny. IV, 84; *égharagszik* u. o.; *tüstént* és *üstént* Ny. III, 323; hiszén: *iszé* Ny. III, 319; sőt magánhangzó elkopására is van eset: 'jesztő fa Ny. III, 565. 'jándék Ny. IV, 427. A zászló: *ászló*, *záp*: *áp*, *zacskó*: *acskó*, *zúggó*-*uggó*-ban a *z* eltűnését szintén magyarázhatnók egy közvetítő, gyengén ejtett *h*-val, bár adatok híjában e magyarázat most még hypothesis marad.

6. Máskor ismét meg bővíti a magyar nyelv a szók elejét; rendes ez idegen szóknál, hol hangtorlatot kell eloszlatnia: *iskola*, *István*, *istráng*; de egyebütt is: *iszánkóz* = *csuszkál* Ny. IV, 284; *huborka* u. o. 287., *buborka* Ny. III, 282.; *vérdít* = *ordít* u. o. 525., *vires* = *üres* Ny. IV. 81., mi bizonyosan az eredetibb alaknak megőrzése s így az *ordít*, *üres* mai alakja inkább az 5. alatt elsorolt kopások közé tartozik. Erre egyebiránt a rokon nyelvek is bőven szolgáltatnak példákat: *váll* = f. *olka*; *vár*: vog. *ür*; *varr* : cser. *vurg*- és *org*-, *urg*-; *velő*: f. *ydime*, oszt. *velem*, md. *udeme*; *val*-, zürj. *völ*-, votj. *val* : f. *ole*-, md. *ule*-, vog. *ol*- stb.

7. Különös változás még a szó elején a *k*: *t*, a mennyiben hasonlót csak elvétele találunk az ugor nyelvekben; azért csak mint kivételt jegyezzük fel a *telek*, *torok*, *töpöröd* szókat; *telek* = zürj. *köl*, vog. *kuali*, oszt. *kel*, f. *köyte*; *töpöröd*: észt. *kíprase*, f. *kíperü*, lp. *kebranc*, zürj. *kör* (tájdív. a magyarban is: *köpöröd*); a *torok*-nál csak az oszt.-vog. mutat még *t*-t: *tur*, *turr*, a többiben *k*: f. *kurkku*, md. *kurga*, zürj. *gorš*, lp. *karas*; ép így a *kerek* általános *k*-ja ellenében *t* a cser. *tertež*-ben (l. MUGSz. ill. czikkjeit). A *k*—*t* nem lehet egyenes hangfejlődés, csak kivételes hangugrás, minőt a mai tájnyelvben is találunk: *kurkál* és *turkál* Ny. III, 181; *köp* és *töp* Ny. IV, 328. — Ilyen kivételes váltakozás, mely nem alapúl szabályszerű hangváltozáson, a népnyelvben máig is számtalan van: *józan*: *rózan* Ny. IV, 236; *kotorász*: *potorász*, *köszméte*: *pöszméte*, *kedig*: *pedig*, *sillent*: *fillent* Ny. IV, 142; *liba*: *riba*: *zsiba* Ny. III, 513. Ez utóbbira a zürjén-votjákban találunk analogiát, amannak *r*-je

helyett ez *š* (*ds*)-t használ: *rit*: *žit* este, *römid*: *žomít* szürkület (l. Verzweigung stb. 9 lp. s még többet a MUGSz. 640 lp.)

8. A szóközépi és szóvégi mássalhangzókon is érdekes fejlődést látunk. Így mindjárt az ugor nyelvekbeli *ng*, *nd*, *mb* a magyarban szinte kivétel nélkül egyszerű lágy explosivává fejlődött, mit a magyaron kívül kisebb terjedelemmel még csak a zürj.-votjákban s a lapp nyelv egyik ágában találunk, pl. *g*: *szegni*, oszt. *senk*, *señ*-; *mög*(ött), cser. *möngö*, lp. *mange*; *meleg*, oszt. *mëllenk*; *jég*, oszt. *jenk*, lp. *jägñe* || *d*: *adni*, f. *anda*-, md. *ando*-, zürj. *ud*-, lp. *adde*-; *harmad*, f. *kolmande*, lp. *kolmad* || *b*: *hab*, vog. *kump*, oszt. *χump*; *háború*, md. *sumbra turbidus*, f. *sombelo gewirr*; *nagyobba*-, f. *süremba*, lp. *stuorabbo* stb. — Hogy a magyar *g*, *d*, *b* eredetileg csak ugyan *ng*, *nd*, *mb* volt, annak még máig is láthatók nyomai. Nyelvtörténeti tény ugyanis, hogy a nyelv valamely változást vagy fejlődést nem hajt végre egyszerre az egész nyelven, vannak mindig nyomai a régi alaknak is; így váltakoznak: *lézeng* és *lézeg*, *hajlong* és *hajlog*, *bolyong* és *bolyog*; *hajlandozik* és *hajladozik*, *penderít* és *pederít*, *játszond* (Margit-leg.) és *játszod*; máskor a kettőzés vezet nyomra: *csügg* = *csüng*; *nagyobbat* = f. *suremba* stb.; — más esetben pótló nyújtás egyenlíti ki az *n*, *m* elvesztése által származott hangürt: *ád* = f. *anda*-; *ág* = f. *onge*; *hág* = vog. *kang*-, *χang*-. Az *ing*, *kendő*-félékben az *ng*, *nd* nem eredeti, hanem összevonás által származott: e h. *ümmög*, *kenedő*; egyedül kölcsönözött szókbán találjuk meg: *korong*, *dorong*, *rend*, *galamb*, *goromba*, *gomba*, melyekben a lengyelt kivéve. ma már a szláv nyelvek is elvesztették az *n*, *m*-et; de akkor, mikor a magyar kölcsön vette, meg kellett lenni, mert hallás után vette át.

9. Az északi ágnak a lappot kivéve minden tagját jellemzi az eredeti ugor *d*-nek (melyet a déli ág s a lapp ny. megtartottak) *l*-re változása, pl. *alo*- (*aluv*-, *alud*-, *álom*) = md. *udo*-, *udí*-, lp. *ode*-, oszt. *ād*, *ōdam*, vog. *olom*, *ulm* | *velő* = f. *ydime*, md. *udeme*, lp. *ad-dem*, oszt. *vēdem*, *vēlem*, vog. *valem* | *nyele* = md. *ned*, lp. *nad-da*, vog. *näl*; szintígy a *tele*, *lelni*, *szalag*, *nyaláb*, *telek* szókbán. Ugyanezt látjuk az abl. *ól*, *öl*-nek *l*-jében, melynek a déli ugarságban megfelel *d*: f. *-da*, *-dä* (*ulkoa*, *ulgoda* h. kivülről); md. *-da*, *-do* *-de* (*vasoldo* távolról); lp. *-d*, *-t*; magy. *-l*: (*hazól*, *mellől*, *alól*); —

oszt. vog. *kamil* kívülről, *numel* felülről. — Gyengült alakjában *j*-vé változik *l* (*ly*)-en át, pl. *új* (novus) : f. *űde*, zürj. *víl*; *máj* : oszt. *mugol*, vog. *majt*; *szív* (e h. *szíleve*, *szíjeve*) : zürj. *sölöm*, f. *sydäme*. (Mindezekre bőségesen hoz fel példákat Budenz a Nyelvt. Közl. X. k. «Denom. igék az ugor nyelvekben» s a Verzweigung stb. 27—31. ll.) — Tisztán magyar nyelvi sajátosság már az ugor *d*-nek *z*-re változása, pl. *kéz*, *keze* = f. *käte* (*küde*), lp. *kät*, *käte*, cser. *ket*, *kid*, md. *küd*, oszt. *kēt*, vog. *kät*; *ház*, *haza* = f. *koto* (*kođo*), lp. *kote*, oszt. *žöt*, *žät*, md. *kud*, *kudo*, cser. *kudo*; *száz* = f. *sata*, (*sada*), lp. *čuote*, oszt. *söt*, vog. *sät*, md. *šada*, cser. *šüdü*, *šuda*; így : *fazék*, *tegez*, *tüz*, *víz*, *igaz* stbiben. A *víz* (= ug. *vede*) szónak eredetibb *d*-jét megőrizte még az őrségi nyelvjárás : *vides*; e *d* elgyengülése által lett az *ügy* : Fekete *ügy* (Cserna voda, Schwarz-wasser). A dunántúli *vedel*-t a MUGSz. (591. l.) nem a *víz*- (*vede*-) töből magyarázza, hanem a *vezet* = f. *vedä*- frequentativumának tartja. A gyengülésre példa még : *hagy* = md. *kado*; *fagy* = oszt. *pot*.

10. Ide jegyezhetjük még az *l* : *v* cserélkezését is, pl. *hideglövés* = *lelés*, *csalán* = *csórány* Ny. IV, 175., *belül* = *bévül*, *kívül* = *kilöl*, *hová* = *holyá* Ny. V, 181. Ide valók még : *lápa* és *vápa*, *lék* és *vék*, *lép* és *vép*; *körcetni* a *köl*-igétől való, e h. *kölet*, MUGSz. 17. sz. Szintígy : *bév* (*bő*) = f. *melgedä* (v. ö. *mély*). — Az *l*-nek *v*-vé gyengülésére az ugarságban csak a zürjP.-ben találunk analog eseteket : *vebal* = zürj. *lebal*-, votj. *lobal*- röpülni | *vokt* = *lokt*-, votj. *likt*-jönni | *run* = *lun* nap | *vij* = *lij*- löni | *rud* = *lud*, votj. *lud*, mező. —

11. A magyar tájnyelvben igen rendes egyes mássalhangzók eltűnése; ilyenek leginkább a szóvégi *l*, *r*, *t*, *d*, *z*; pl. *paczó* Ny. III, 327; *ablakná* u. o. 234; *minggyá* u. o. 32.; *éccé* u. o. 31.; *megin* u. o. 322; *gerez* u. o. 89; *asszonyhó* u. o. 279. stb.; de szóközepén is : *tőfa* = *tölgyfa* Ny. III, 231; *páca* u. o. 327, *vásál* u. o. 184; *majnem* u. o. 319.

12. Az önhangzókat illetőleg nyelvtörténeti adatokkal igazolható, hogy ma magasabb hangnemből (tonart) beszélünk mint a régiek, vagyis régen a rövid önhangzókat a mainál egy fokkal zártabban ejtették; így a HB-ben *muga*, később *moga*, ma : *mága*; *hug* : *hogy*; *nopun* : *napon*; *zurus* ut (1270. okl.) — szoros út; *porlog*

1265, de 1317. már *parlag*; sőt még tovább ment a fejlődés: *for-gács, por, parányi, pirányi*; *szalad*: *szilaj* tkp. futó, gyors (l. MUGSz. ill. cikkeit.); ép így a magashanguaknál: HB. *zumtuk* (*szüüntük*) — *szömötök, szeméték*; *kukenus* 1261. — *kükényüs, kökényes*; KT. már felváltva: *num* (*nüm*) és *nëm*; HB. *igg*: *éggy*; *mig*: *még*; *Zyntha* 1264. — *Zénta*; *küszöb*: *közép* MUGSz. 48—50 ll. Ugyanerről tesz tanuságot a mai tájnyelv is, midőn felváltva használja a regibb s újabb alakot: *türis tövis, gyükér gyökér, küves köves, magos magas*, (1231. *mogos*); bizonyító erejük a kölcsönvett szók is: HB. *paradisum, -om*; *vnuk*: *unoka* és *onoka*; *potok, oblok* = *patak, ablak*. A HB-beli *ozut* o-ja ma is megmaradt a töle szárm. *ott, onnan, oda* szavakban, minek eredetisége mellett a rokon nyelvek is tanúskodnak: *az, oz* = cser. *tudo*, lp. *tuot*. A HB-beli *turchucat* eredetibb u-ját igazolja a rokon nyelvekkel való egybevetés: f. *kurkku*, md. *kurga*, vog. *turr*, oszt. *tür*; *igg* (égy): oszt. *i, it*, cser. *ikte*, md. *ifkü*, f. *yhte*. (Ugyane tárgyat fejtegeti s számos példát hoz fel a régi nyelvből (codexek, oklevelek) Simonyi Zs. Nyelvőr VIII, 481—7 ll.)

13. Jellemző a magyar nyelvre az is, hogy megrövidít oly hangokat, melyek a rokon nyelvek s a régi magyar nyelv tanúsága szerint hosszúk voltak. E rövidítést mintegy szemünk előtt hajtja végre a nyelvszokás: *ád* és *ad*, *hágy* és *hagy* felváltva használatosak; *nézni, ész* a székelységben: *nezni, eszt*; *férfi, mérges* az Órségben: *förfi, mörges* stb. *Lészek, tészek, mérész* (audax) stb. még századunk elején is széltében divatoztak az irói nyelvben, ma legfeljebb költők használják; *fel, föl, fal, hegy-ről* azt hihetnők, mindig rövidek voltak, de a régi nyelvmélekek ellenkezőt mutatnak; a rokon nyelvek is számtalan rövidnek ejtett szó hosszúsága mellett tanúskodnak. Nyelvmélekeink közül különösen jellemzi az Érdy-codexet a sok hosszú hangzónak megőrzése (l. ismertetését fent 55—72. ll. pl. *ffaal* = *fal* (paries), f. *puole*, vog. *pāl*, votj. *pal*, osztj. *puñil* (ez utóbbi egy eredeti *p_ong_ol_o*, felvételét ajánlja, melyből *p_og_ol_o*, majd *p_ol_o* lett, épúgy mint *n_ong_ol_o*-ből osztj. *noñil*, m. *nyál*); a *fál* mellett szól magashangú mása is, a *fél* (*fél*) (l. MUGSz. 491. l.); *heegy* hosszúsága mellett szól az Érdy-codexen kívül a f. *kärke*, azaz *kärke* e h. *kälge* s itt az *l* a *d* (*gy*) hang előtt a hangzó pótnyújtásával eltűnt; *helgy*-ből *heegy*, *hegy* (mint a f. *jälge*-ből *jelgy*, *jeegy*, *jegy*, vagy a md. *kelge*-ből *kelgy*, *keegy*, *kegy* (gratia), s ma is: *völgy*,

tölgy, föld = vögy, tögy, föld, de ezek még újabbak s nem rövidültek meg). A *lesz, tesz*, stb. töje az Érdy-codexben mindenütt *ee*-vel van írva. A hol pedig se a régiség, se a rokonság nem bírja megmagyarázni a hosszúságot, ott kétségtelenül a hangsúly ereje működött, mely a szó első tagját a magyarban nyújtással is szokta conserválni, így adhatjuk okát az *ál-om á-jának*, melylyel szemben az ugor nyelvek csak rövid hangzót tüntetnek föl (l. 9. alatt); ép így *vér = f. vere*, oszt. *ver*, zürj. *vir*, md. *ver*, cser. *vir* stb.

14. Míg a hangsúly a szó elejét nemcsak megőrizte eredetiségében, de meg is nyújtotta a ráfektetett nagyobb nyomaték által: addig a hangsúlytalan részek nagymérvű kopást szenvedtek, úgy hogy a szóközépi s szóvégi hangok elrövidülése, egyberántása általánosan jellemzi a magyar nyelvet: a HB-ben még *vilagbele*, *uruzagbele*, később *bé-* ma csak *be*, s a magyarban különösen megtartott hangvonzat szerint: *ba*; *messzé, odá, hová* ma röviden hangzanak; az Érdy-codexben a birtokos-ragos alakok: *kezee, fejee, testee* (megelőző *kezeje* stb. helyett), ma már: *keze, feje, teste* vagy nyelvjárásilag: *kezi, feji* (mint *messzé: messi*). Ép így tűnt el a tárgyas ragozás *ja* ragja: *hadlava* azaz *hadláva (hadlája) = hallá*, a mint a középkori codexekben ált. *adnája = adná*. — A 3-ik személyben régente minden igén meglehetett a *va-n, megye-n-beli n*; ma csak egy-kettőn, itt is kiveszöben: *viszen, hiszen* — *visz, hisz*; — szintígy régibb *akkoron* v. *akkort* helyett: *akkor*; — sőt a népnelv még tovább megy: *ból, böl h. bú, bü*; *nem tom = nem tudom; aszongya = azt mondja, kéne = kellene*, stb.

II. Alaktani sajátságok.

1. A magyarban, egyik leggyakoribb frequentativ-képző a *g* eredetibb *ng*-ből, melynek mását egyik másik ugor nyelvben is találjuk. Magyar nyelvbeli sajátság már az, hogy többféle frequ. képzőt kapcsol a *g*-hez, mit az ugarság egyéb ágaiban hasztalan keresünk. Ilyen képzőbokrok: 1. *ng + l = -gol-, -göl*: *vonagla-, dörgöl, szorgol*; 2. ugyanez közbevetett *j* képzővel: *ng + j + l = -gál, -gél*: *dorgál, taszigál, hagyigál*; 3. frequ. *d*-vel; *d + gál = dogál, dögél*: *álldogál, üldögél, mendegél, iddogál*; 4. az *l*-t elül téve, *l + ng = log, lög*: *haj-*

long v. *hajlog*, *kullog*; előfordúl a lappban is: *jabme-*, halni: *jamalge-* elájúlni (mintegy haldokolni) stb.; 5. de már csak a magyart jellemzi az, hogy az *l*-et *r*-vel is fölcseréli: *kótorog*, *vánszorog*, *nyőszörög*, *könyörög*, *sustorog*-, *tántorog* stb.-beli *-r-g* igen gyakran használt képző; az *r*: *l* változás egyéb körülmények közt is közönséges: *parozsna* és *palozsna* Ny. III, 88.; *vőfér* = *vőfél* u. o. 179.; *karázli* u. o. 282; *kalatyol* = *karatyol* Ny. IV, 183; *faralya* = *fal alja* Ny. III, 524. (*l-r* változását a szó elején is l. 7. alatt); — 6. előfordúl az *r* mint freq. képző egyedül is e két szóban: *tipor*, *dicsér* (l. Jegyz. az Ugor összehasonlító nyelvtanhoz 11. §.), melyekben az *r* valószínűleg ismét csak az *l* frequ. képző változatakép szerepel.

2. A momentán képzők egyenkint szintén megegyeznek az ugor nyelvekbeli képzőkkel, csakis a képzőbokrok tüntetnek föl eredetiségeket. De van mégis egy különös fejlődés; t. i. a moment. ugor *m*, mely a magyarban is rendszeren *n*, *m*, két esetben *v*-re változik: *tolvo-* és *dívo* szókban; *tolvaj* = vog. *tolmaqz* lopó, vogK. *tulmez* (titkos), *tulment-* (lopni), oszt. *lolmi-* (lopni); alapíge tehát: *tul-* és *m* mom. képzővel *tulm-*; a *v* = *m* változás a magyarban közönséges fejlődés (*nyelv* = vog. *nielm*, lp. *nielme*; *név* = f. *nime*, oszt. *nem*, md. *leme*, cser. *liim*; *szíve* = f. *sydäme*, zürj. *šölöm*, oszt. *sem*, vog. *sim*); — *dívo-*, *dívo-* (*d_siv_s*) valere (*dévaj* úgy mint *tolvaj*): *dí*(*d_s*)-tól (l. MUgSz. 259 sz.). Csak a magyarban fordul elő: 1. *k* + *m* két mom. képző: *-kan*, *-ken*: *rikkan* (*ri_v-kan*), *serken* (v. ö. *ser-ény*, *sür-ög*), *bukkan* (*buv-kan*), *csökken* (*csöv-ken*); 2. a mom. *k* + frequ. *s* vagy *l*-vel = *-kosz*, *-kösz*, *-kos*, *-koz*, *-köz*: *marakosz*-, *veszekesz*-, *futkos*, *vá-rakoz*, *adakoz*-, *emlékez*-; — 3. *-kol*, *-köl*: *tuszkol*, *hánykol*(-ódik); — 4. közbevetett *-j* képzővel, mely vocalisnyújtást idéz elő: *-kál*, *-kél*: *turkál*, *vájkál*, *véskél*, *áskál*. — Frequ. + mom. képzőbokrok kizárólag a magyarban jönnek elő: 5. *-j* + *m* = *án*, *én*: *bocsán*(-andó bűn), *kíván*, *ugrán*(-dozik), *sírán*(-kozik); ide vehető az: *'an*, *'en* is: *toppan*, *csörren*, *loccsan* stb., hol a kettőzésből azt kell következtetnünk, hogy az *-an*, *-en* előtt egyéb mássalhangzó is volt, mely aztán a tövégi mássalhangzóhoz hasonlult; — 6. *-j* + *m* + *t* = *ánt*, *ént*, *ínt*: *illetént* (Geleji Katona), *mondánt* (u. a.), *érent*, *nyomínt*, *teként*, *vágínt*, *emelínt*, *dobínt*; — 7. *-ng* + *t* = *-gat*, *-get* (melyben a *t* mom. és különbözik a *forгат*-beli causativ *t*-től): *béget*, *vonogat*, *hivogat*, *veszteget* stb. (l. Jegyzetek az ugor-magy. össz. nyelv.-hez

13—20 §.) A magy. *-ajt, -ajt (-ét, -ít)* némi analogiája a f. *-hta, -htü (-akta, -ähtü)*-nek, azért nem is hozom fel a specialis magyar nyelvi sajátosságok közt.

3. Különös jelenség a magyarban, hogy az ugor nyelvekkel egyező causativ *t* mellett még *l*-et is használ a causativ érték kifejezésére, ezekben: *aszal* (aszik), *hízal* (hízik), *vásal* v. *vásol* (vásik), *agylal* (fagy), *érel* (érik), *növel* (nö, növ). Egyébiránt az *l* és *lal* denominativ képzők s így könnyen azt sejtethetjük, hogy némely ilyen *l*-es causativum (pl. *fagylal, hízal*) nem igei, hanem névszói töltől való. «Névszói töre utal a *hízal*- (saginare) denom. alakú ige, mert különben, ha t. i. csakis a *híz* ige volt meg, a *saginare* fogalmat most jóformán *t* képzős caus. (*hízat, hísz*) fejeznék ki.» (l. MUGSz. 72 lp. a *háj* cikk végén.)

4. A deverbális névszóképzés közt különösen azon képzőbokrok érdemelnek figyelmet, melyekben előző igeképzőhöz járúl a névszóképző, miután az illető igeképzés már kiment használatból; így 1. frequ. *l*-vel: *félelm, hatalm*; — 2. frequ. *d*-vel találunk az ugor nyelvekben is (f. *-nto, -ntö, zürj. <öd, votj. <et* stb.), de *l*-et csak a magyar függeszt hozzá = *nd + l*: *veszedelm, birodalm, győzedelm* stb.; — 3. tisztán mom. *t*-t szintén találunk az ugor nyelvekben (magy. *-at, -et*), de a magyar azon kívül: *-tal, -tel*-t is használ: *tétel, jövetel, hivatal*: és *k*-val: *érték, mérték*, megjegyzendő még *-tok, -tek* is: *birtok, éték*.

5. Valamint a deverbális, úgy a diminutiv névszóképzőknek is egyenkint találunk hasonmásaira az ugor nyelvekben, de a képzőbokrok, a többféle képzők összekapcsolása itt is jellemzi a magyart. Így a deverb. *j* (*g*) és dimin. *n* és *k* vagy mind a három is együtt; 1. *ja + n = -ány, -ény*: *serény, silány, sövény*; — 2. mom. *m*-vel, mely *v*-vé is lesz = *-mány, mény, -vány, -vény*: *tudomány, gyűjtemény, vetemény, sütemény, adomány*; irtóvány, tanítvány, kelevény, szökevény; — 3. dimin. *k*-val = *ánk, énk* (v. ö. *tönk*): *nyulánk, félénk, nyalánk*; — 4. *ja + k + n = -ékony, -ékeny*: *mulékony, engedékeny*; régebben még *n*-vel: Molnár Alb. *aluszékon, feledéken, féléken*; — 5. *ja + k = -ék*: *maradék, keverék*; — 6. *-j + k* vagy *-j + t*: *sötét* e h. *söték, szunyák* v. *szunyáta* (v. ö. *nyuszt* és *nyuszka*

cselőke v. *cselőte*); —7. *ej + d* (dimin.): **segejd* = *segéd, tulajdon*; — 8. végül megemlíthetjük mint sajtóságos dimin. képzőt az *-ó, ő* vagy *-ú, ü-t*: *kígyó, olló, hattyú, könnyű, odú, keserű* és dim. *k*-val: *buczkó, furkó, bunkó, tönkő* (l. Budenz, Jegyz. az ugor-magy. ősz-szehas. nyelvtanhoz 41. §.)

6. A nom. possessoris-képző *-s* és *< ú, ü (ó, ő)* megegyez a rokon nyelvekkel; csak egy összetétel által lesz kiváló a magy. nyelv: *ó + k* (dim.) = *ók, ök*: *pofók, szemök, fülök, hasók* (lásd u. o. 48. §.)

7. A nom. possessoris-képző magyar *s* a finnel egyezőleg képez nom. loci neveket; a magyar ehhez többször még a dim. *d-t* teszi vagy csak ezzel is képez helyet jelentő tulajdonneveket: *Bükkösd, Hidasd, Kokasd, Nádasd, Disznósd, Kövesd*; *Mogyoród, Füzed, Aszód, Telegd, Ságod*; a *d* váltakozik *gy*-vel: *Egregy, Szilvágy, Füzegy* stb. A nom. poss. *s + k* dimin. is: *Nádaska, Kendereske, Mogyoroska* stb. (lásd u. o. 50. §.)

8. «A nom. abstractum az ugarságban csak aránylag későn alakúlhatott, mert csak egynehány nyelvben találunkilyent, még pedig nem egyazon képzővel s részint a nélkül, hogy a képzővé vált szó a jelző alapszóhoz teljesen assimilálódott volna» (l. u. o. 53. §.) — A magyarban a nom. abstr. képző a *-ség, s* a hangrend törvényei szerint újabban *-ság*, mely eredetileg önálló szó volt. A képzők t. i. eredetileg minden nyelvben önálló szók voltak s maig is mutatkoznak erre példák (u. o. 4. §.). E képzők egy része gyakori használat s ebből folyó kopás, változás folytán rövidebb s symbolicus lett, míg más részök teljesebb maradt s ráismerünk az összetételre. Ilyen a magy. *nyáj*: (mindnyájan) és *-nyi*: annyi; — *-beli, -féle, -szerű, -volt(a)*; *-hat, -het, -kora* összetételszerű képzők; ilyenek, hogy csak a rokon nyelveknél maradjunk: f. *-kunta*, észt. *kond*; f. *-kasa, -küsä* (most *-kaha, -kaa*, nom. *kas*); zürj. *lun* (nap): *tomlun* (fiatalság), md. *ši, èi* (nap): *parši* (jószág, vagyon). — A *-ség* már teljesen elvesztette önállóságát, kénytelenek vagyunk tehát hypothesisekhez fordulni, hogy alakját s jelentését megfejtjük. Toldy (Magy. Nemz. Irod. tört. Pest 1852. I, 196. l.) azt mondja, hogy a *-ság* az eredeti alak, s a «*-ség* némely mélyhangú szókban (*tisztaség,*

magasság) szintoly aberratio mint Tinódi *szerencsája*». Hogy a *ség* korán alkalmazkodott a hangrendhez, mely a magyarban különben is nagyon kifejtett, az bizonyos; de épen ez mutatja az eredetibb alakot, hogy még később is fordul elő: *magasság*, mert a nyelv, mint főnebb már említők, egy-egy fejlődést nem hajt végre egyszerre, hanem lassankint és sokáig vagy mindvégig marad nyoma az eredeti alaknak. Tudjuk, a göcseji nyelvjárás mennyi eredetiséget őrzött meg a *kapável*, *fúznaik* stb. formákkal. A nyelvtörténeti emlékek a *ség*-et mondják eredetibbnek, azért Révai szintén ezt vallja elsőbbnek. Révai ugyanis (Antiqu. Litt. Hung. 37. §.) azt mondja, hogy a *ség* azon szónak, melyhez hozzáfűgesztetik, bőséget fejezi ki = copiam, abundantiam, körülb. a latin *-tudo*, *-tas*-nak felelvén meg, s legkevesebbé sem kételkedik, hogy eredetileg *ség* volt s csak későbbben változtatta át hangzóját, mint a *szer*, melyet ma szintén két alakban használunk. Eredeti jelentését Budenz a f. *sää* (idő, időjárás) szóval hozza kapcsolatba: *lumi-sää* tempestas nivosa, *kova*, v. *paha sää* kemény, rossz idő; a *sää*-nek a *ség* épen olyan alaktársa mint *jää*-nek *jég*. Ide vehető a md. *ši*, *či* = nap is. — A *ség* ered. jelentése e szerint «időtartam» volt, s innen átvitte a nyelv «állapotra», s később a helyre vagy tárgyak kiterjedésére is: *boldogság*, *szegénység*, *mesterség*, *síkság*, *katonaság*, *mezőség* stb. Ha jelentésére találunk is analogiát (v.ö. zürj. *lun*: *tomlun* ifjúság), alakra, külső fejlődésére nézve minden esetre egyedül áll a *ség* az ugarságban, s azért a magyar nyelv speciális sajátságai közül ki nem maradhatott.

9. Szóképzésről lévén szó, említsük még meg a magyar pluralis képzését, mely elütőleg az indogermán nyelvektől, a névszótón történik az egész ugarságban, s ezért a numerust jelölő szórészt még a szóképzőkhez kell számítanunk, melyektől csak abban különbözik, «hogy nem vétetik további (fogalom-módosító) tőkép-zés alapjául.» Az ugor nyelvek legnagyobb része *-t*, illetőleg *-d* (*-l*)-vel képezik a többes számot, egyedül a lapp és a magyar nyelvek térnek el, a mennyiben a lappF. *-k* (lapp S. *-h*(^o)-val, a magyar szintén *k*-val képezik a pluralist: *házak*, *kövek*, *hozzánk*, *hozzátok*, *kériünk*, *kértek*, *tudnak*. Jóllehet egészen különböző alakúnak látszik a *t*- és *k*-képzés, mégis összeegyeztethető, illetőleg kimutat-ható, hogy eredetibb a *t(d)* alak. Mert egyrészt az ugor nyelvek

egyazon csoportjában (vog. oszt. *t*, — lp. magy. *k*) mutatkozik a *t* : *k* váltakozása, másrészt a lapp nyelv szolgáltató világos adatot, midőn *k*-t használ oly esetben is, hol bizonyosabb a *t* eredetisége, pl. az egyes-sz. 2. szem. *lojak* olvasol, *lokkik* olvasál (a finnben amaz : *lu'et*, emez : *lu'it*) ; a *t* : *k* tehát egyszerű váltakozás, melyre a magyarban is láttunk példát : *szunyák*, *szunyáta*. E *t* azonban még eredetibb *d*-re vezethető vissza. A finn ny. egymaga sokat bizonyít, némely dialectusa még *d*-vel élven (pl. ész. *karjad*, *kived*) s ragozás közben úgy bánik a *t*-vel, mint egyéb eredeti *d*-vel, pl. *kala'en* e h. *kaladen* ; szintígy oszt. *B. poget* és dat. *pogeda*. — Van azonban még az eddigittől (*t* (*d*) : *k*) alakra egészen elütő többes-képzés, t. i. az *i* (*j*), pl. a finnben *maa*-tól *mai*- : *maissa*, *mailla* ; magy. *mí*, *tí*, *botjaim*, *kertjeim*. — Ennek magyarázására kiindulhatunk az oszt. S. *-gala(-m)*, *-zala(-m)*-ból, mely tulajdonkép dualis értékű, de nyilván pluralis-képzővel (*l*) van megtoldva. A *-g*, mely későbbben *-j* (*i*)-vé vált, eredetileg dualis képző, de e functiója megszüntével vagy legalább elhomályosultával, szintén a pluralis jelölésére használtatott, magához vette azonban még ennek képzőjét is (finn *-ite*, illetőleg *-ide*, pl. gen. *maiden*), kétségkívül a világosabb, határozottabb megjelölés végett. Ily hasonjelentésű képzőhalmaz nem ritka tünemény a nyelvekben ; így pl. a magyar nyelv nem érzi már a *házól*-ban az abl. képzést (*házól*) és megtoldja még egygyel : *házólról* jövők ; a somogyi ember meg így beszél : megítatom a *lovaimakat*, melyben szintén két plur. jelölő van. — E *-j* illetőleg *j+d* többes képzővel magyarázható a magy. *mí*, *tí* (=f. *mei*, *tei* vagy *meidü. teidü*) ily előzetes fejlődés után : *mile*, *tile* : *míle*, *tíle* ; *botjaim* szintén ily fejlődés után : *bot-ja-do-m*, *-jalom -jalom*, *-jajom = botjaim*. E fejtegetést igazolja egy nyelvtörténeti adat is. A Müncheneri cod. ben kétszer is előfordúl : *fialim*, mi azt mutatja hogy a *botjaim*-ban levő hiatus újabb keletű, s a régi nyelvben a helyén *l* mássalhangzó volt. (Lásd : Budenz, Ugor-m. nyelvt. jegyzetek, 55—59. §.)

10. Az igeragozásbeli személyragok megegyeznek, legalább eredetileg a személynévmásokkal. De némely személyrag-alakban e személynévmási részen kívül találunk még olyan részt is, mely a személyt nem határozza meg, a mennyiben több személyben ugyanez alakban fordul elő, s így csak mutató, nyomatékosító szerepe van. Ilyen az ugor nyelvekbeli *n*, mely sokszor nyíltan előlép,

máskor csak lappang; így a magy. *leszen*, *tudjon*-ban még megvan, de már az *alszom* (*uram*)-ban lappang, illetőleg beolvadt: $nm = mm = m$. Van ezenkívül a magyarban *k* nyomatékösítő rág is, még pedig oly kizárólagos magyar nyelvi sajáttságkép, hogy a zürjénvotjakbeli tagadó igén észlelhető csekély jelenséget leszámítva sehol sem találunk hasonlót. Előfordúl e *k* az egyes-sz. 1. szem.: *tudok* és 3. sz. *alszik*, *ennék*-ben. A *tudok*-ban a *k* nem lehet személyrag s mellette a tulajdonképi *m* személyrag lappangásba jutott a köv. fejlődéssel: $m = v$ (l. a hangtanban: *nyelv = nélme*), tehát: *tudomk*-ből: *tudokk*, (hogy a szem. rag a *k* előtt volt s nem utána, látszik még a 3. sz.: *alsz-i-k*); *tudokk*-ből assimilatióval: *tudokko*, mely ép úgy lehetett egyszerű *tudok*-vá mint *uramma = uram*, *szelme*: *szemme = szem*. A *k* nyomatékösítő rág előfordúl egyébiránt a személynévmásokon is: vogK. *amk*, *nak*, *tak*, (magam, magad, maga) stb. s a magyarban is: *en-g-em té-g-ed* (*tenged* helyett). — Az *-ik* 3. személyrag: *alszik*, *ennék* (HB. *enneik*, Göcsejben: *fáznaik*) a személymutató *i* (*ja*, *je*) és nyomatékösítő *k*-ből áll, úgy hogy pl. *válik* ebből van szerkesztve: *válo-j_s-k* (*válojk*, *válék*) = *válik*; (é = i: *kezét* — *kezeit*, *messzé* — *messzi*).

11. A tárgy-személyre mutató ragozásnak a mordvin után, melyben mind a három személyre való tárgyragok megvannak, a magyar még legtöbb nyomát őrizte meg, de csak a 2-ik és 3-ik tárgyszemélyre vonatkozólag: *tudlak*, *tudálak*, *tudtalak*, *tudnálak*, melyekben az *l = a tudol*, *aluszol*-beli *l*-vel, mely *d*-ből lett s 2. személyre utal. A 3-ik személyre vonatkozik a *ja*, *je* «öt, öket» jelentéssel; *tudja*, *verje* h. *veri* (ép úgy mint tájdivatosan: *adi*, *tudi*, *látí*). Az imperativusban a tárgymutató *ja* összeolvadt a módjelző *j*-vel: *tudja = tudjoja*, *tudjuk = tudjojuk*; a *tudják* indic. alakban a *ják* nem *ja+k* (többesrag), mert a *ja* nem nominat. alak, mely fölvehetné a *k*-t; hanem inkább a *ja* tárgymutatóhoz a már kész többes 3-ik szem. névmás: *jok* járult: *ja + jok = ják*, ép úgy mint *adnák = adna-ják*; imper. *írjátok = írjajátok*. Lehetséges, hogy a *jok* mellől már régebben eltűnt a tárgyrag ép úgy mint az 1. és 2. személyben: *irom*, *irod*. A *ja* eredetét a magyarhoz közel álló vogul-osztják 3. szem. *t* (*d*)-ből származtathatjuk, melyből ép oly könnyen fejlődhetett *j* (*d*-n keresztül) mint *l* (vö. *úja = finn ūde*, l. Ugr. Sprachstudien I, 34—35. ll.) De ugyane *j*-nek, illetőleg valamely meg-

előző alakjának benne kell lennie az *irom*, *irod*-ban is; legalkalmasabb az *l*-nek fölvétele, miszerint pl. *irom* = *irolo-m*, *irolm* (úgy mint *szem*, *szeme* = *szelme*). — A *tudá*, *veré*-ben a hosszú *á*, *é*, arra mutat, hogy volt utána védő rag: *tudája*, *veréje*; a HB.-beli *had-lava*, *feledeve*, ez elmaradt ragot *va*, *ve* alakban őrizték meg, a mely szintúgy mint a *ja* eredetibb *la*-ra vihető vissza; — a *tudta*, *verte*-ben a *ja* csak úgy maradt el mint a *lova*, *keze*-ben: *lova-j.*, *lova l.*-ből.

12. Minthogy az ugor nyelvek az igemódkülönbségek fölfogására és kifejezésére nézve csak részben egyezők egymással, ebből azt következtethetjük, «hogy a közös ugor alapnyelvben az állítás modalitásának föltüntetése épen csak megindult volt, s e tekintetben a részletes kifejlődés és megállapodás még csak az ugarság egyes ágaiban történt.» (Budenz, Jegyzetek 68. §.) — Csak az indicativuson belül nyert az ugor nyelvekben a «tempus» is egyszerű alakú kifejezést. Különösen a praeteritum kitételére alkalmazott alakok közt van egy, mely még az ugor alapnyelvből való, mert mind a két ugarságban föllelhető, t. i. a *-j* (<*i*) képzős praeteritum-tő (eredetileg azonos a nom. agentis *j*-féle képzéssel) f. *meni*, lp. *manni*, magyar: *mene* (e h. *menē*, *menej*). — E mellett vannak később fejlett praet. tők; a cser. és mord.-ban a nom. agentis és nom. acti-t képező *š*, *ś* (*kš*, *ks*-ből) nom. verbale mint praet. tő szolgál; a vogul és osztjákban momentán értékű *-s*; a magyarban pedig a nomen acti-t és praeteriti-t képző *-t* (illetőleg *-tt*) végzi e szerepet: *men-t*, *mondo-tt*. — Figyelemre méltó a 2. szem.: *mondottál*, <*ál*, *él*-vel <*ol*, *öl* helyett. Megmagyarázható ez a *vol*-, *val*-segédige hozzá szerkesztésével: *mondott-val-ol* = *mondott-vál*, *mondottál*; az 1. szem. *mondottam* szintén = *mondott-val-om* = *mondottām*. Ily segédige egyébiránt szerepel a cser. praeteritumban is: *tolonam*, e h. *tolon-ulam*. A finnben és lappban is szerepel mint körülíró segédige: *olen* (*olet*, *on* stb.) *antanut*, *mennyt* stb.; a lappban: *läm addam*, *lāk a.*, *lā a.* stb.

13. A névszó viszonyítására szolgáló locativus, ablativus és lativus-ragok általában visszavihetők az ugor nyelvekéire; de van itt is olyan jelensége a magyarnak, mely által különbözik a többitől. Így az ugor nyelvekkel egyező locat. *n* ragon kívül igen

elterjedt használatú a locat. *tt* (t) rag, néha mint az *n* nyomatékozója: *lent, kint, fent, bent, alant*; de önállóan is: *mellett, mögött, alatt, Fehérvárott, Pécssett*; időre vonatkozólag: *legéntemben, ifjatta*, s toldással: *régenten, hajdantan*. Ide vehető a régi *tt-s* gerundium régi biblia-fordításainkban; látja őtet *ülette* (videt eum sedentem); láttonk tégedet *éhezetted, szomjazattad* (sitientem) stb., mely ép úgy határozóul áll mint a: *menet, jövet* (pl. hazamenet megáztam, jövet senkit sem láttam). — Említsük még meg a módhatározókat alkotó: *-ül, -ül-t*: *boldogúl, jámborúl*, melynek helyét az újabb nyelvben már egészen kiszorítja az *n-es* alak: *boldogan, jámboran*; de vannak példák, melyekben csak az *ül* használatos: *szentül, rosszul, jól* (e h. *javúl*), nem tekintve a főnevektől valókat: *zálogúl, emberül, feleségül* stb.

14) Figyelemre méltó jelenség az is a magyarban, hogy az ugor nyelvek közt egyedül fejtette ki szélesebb körű szereppel az igekötőket, melyeknek ép oly functiójuk van mint az árja nyelvekbeli ige-praefixumoknak. — Az altaji nyelvek nem igen használnak igekötőket, mert rendszeren több töigéjük van, mely az irányt már magában is kifejezi, úgy hogy azt nem kell még adverbium által is megjelölni, pl. török: *girmek* magában is: *bemenni, gitmek elmenni, gečmek átmenni*; de idővel már nem érzi ezt a nyelv, s akkor adverbiummal nyomatékosítja: tör. *ičeri girmek* v. *ašarı inmek* alá v. leszállani. Igekötőnek van ugyan némi nyoma a vogulban, de nagyobb jelentőségre csak a magyarban emelkedett, a mit azonban épen nem lehet a szomszéd árja nyelvek utánzatának venni. Ha mégis ilyeneket látunk: *bevenni* a várat = einnehen, a régi *megvenni* helyett, ez ugyan germanismus, de a *bevenni* szó nem most készült, nem az «einnehen» utánzata, csak hibás analogiára rántotta elő a nyelv a már meglevő, de más használatú szót. Egyébiránt eredeti helyirányi értéküket leginkább csak az *el* és *meg* fejlesztették tovább (kivált a «bevégeztség, eredményesség, perfectio» kifejezésére); kevesebb esetben a *be, ki, föl* (l. Nyelvtud. Közl. II, 175—88. és III, 73—96 ll.)

15. Befejezésül szóljunk még a névelőről. A névelő: *az, a* használata minden valószínűség szerint csak későbbi fejlődés,

specialis magyar nyelvi sajáttság, annyival inkább, mert mennél előbbre megyünk, nyelvemlékeink annál gyérebben használják, pl. HB. *engede urdung intetvinek | hug ur | odutta vola neki paradisu-mut hazoa* stb. mely helyeken ma már névelőt használunk; bár a HB. ismeri már a névelőt: *oz gimilstul, oz tiluvt gim.*; Königs. töredékben: *oz ysten* stb. Ezért mondta Hunfalvy Pál (Tájékozás a magyar nyelvben 41. lp): «Gyaníthatni, hogy eredetben névhatározó nélkül járt a magyar névszó is, mint melynek meghatározására sok más eszköze van a nyelvnek, s hogy az, ez mutató névmás itt Európában kényszerítettett névhatározó szerepet viselni.» De azért még sem áll a magyar nyelv névelőjével egészen elszigetelten az ugor nyelvek közt. A mordvin nyelvnek is van articulusa, csak hogy hátul járúl a névszóhoz, mint az oláh és skandináv nyelvek articulusa. E szerint mégis külön magyar nyelvi fejlődésként jelölhetjük meg a névelőt, a nélkül hogy az árja nyelvek utáztatának kellene tekintenünk (l. Nyelvt. Közl. II, 162—64).

Végig futva ekként a magyar grammatikán, látjuk, hogy nyelvünk mind külsőleg a hangokban mind belsőleg a nyelvtani szerkezet dolgában, a többi rokon nyelvektől elszakadva számos oly sajáttságot fejlesztett ki, melyeknek néha csak gyenge, máskor semmi nyomára nem akadunk a rokonságban.

Értekezésem folyamán megkísértettem néhány ily sajáttság összeállítását. Néhányat mondtam, mert e kis értekezés távulról sem követeli a teljesség s még kevésbbé az eredetiség dicséretes nevét. Számos sajáttság van még, mely kikerülhette figyelmemet, s viszont a felhozottak közt talán olyan is, mely bátran elmaradhatott volna. Mentsen ki az a szándék, hogy csak egy fogást akartam adni a nagyobbrészt feldolgozott anyag nyomán, mintegy felhíva a figyelmet a fontos tárgyra. Avatottabb kéz munkájára vár a tárgy kimerítő s eredetibb feldolgozása.

BADICS FERENCZ.

ZÜRJÉN NYELVMUTATVÁNYOK.

I.

Popov András: „Keresztyén jámborság példái.“

Röviden így nevezünk meg egy zürjén könyvecskét, mely 1861-ben Vologdában jelent meg: *Избранныя мѣста изъ книги Училище благочестія. На русскомъ и зырянскомъ языкахъ. Съ назидательными нравоченіями, приспособленными къ понятіямъ зырянъ. Переведены учителемъ Андреемъ Поповымъ* — vagyis: «Válogatott helyek a *Jámborság iskolája* című könyvből. Orosz és zürjén nyelven. A zürjének értelméhez alkalmazott épületes erkölcs-tanításokkal. Fordította Popov András, tanító.» — E könyvecskének zürjén textusa fordítás ugyan, de nagyjából oly szabadon bánik el a mellékelt orosz eredetivel, hogy csaknem eredeti nyelvmutatványnak tekinthető; hiszen a fordító született zürjén vagy legalább a zürjének közt nevelkedett s köztük működő ember volt. Tökéletes nyelvbírása egyébiránt egyes sajátos kifejezéseken is látszik meg; ilyen pl. a birtokosragok használata: «melyikünk . . azunknak a hite (*kodnim . . sinimlën vera*)» vagy «melyiktöket czáfoljátok», azaz: «melyiktök czáfolja meg a másikat» (*kodnitë venannid*).

Nyelve a *vičegdai* zürjén dialektus, a mely a szóvégén és consonans előtt a *sisolai* dialectusnak eredetibb *l*-jét *v*-vel váltja föl (pl. *lov, niv, vevt* = *sis. lol, nil, velt*). Wiedemann F. J. pétervári akadémikus, (kinek szivességének Popov könyvecskéjét is köszönöm), meg is jegyzi imént megjelent zürjén szótára előszavában, hogy «das wenige, was in syrjanischer sprache gedruckt ist, ist im vičegdischen dialect verfasst.» Mind a mellett a Popov használta zürjén nyelv némely oly hangalaki sajátosságokat is tüntet föl, melyekben specialis táj-színezetet kell látnunk, s melyeket

ezért á t i r á s o m b a n s e m a k a r t a m e l e n y é s z t e n i . A s í s o l a i é s v i c e g d a i z ű r j é n n y e l v b e n s z é l t i b e n u r a l k o d ó ö h a n g o t , m e l y n e k a z i ž m a i ä f e l e l m e g , P o p o v r e n d e s e n (a z e l s ő s z ó t a g o n t ű l) e v a g y i s o r o s z a - v e l í r j a , p e d i g m á s u t t c s a k u g y a n ö b e t ű v e l i s é l . N e m h i s z e m , h o g y a z c s a k h e l y e s í r á s i s a j á t s á g , v a g y i s h o g y m é g i s c s a k ö - t j e l e n t a z ö a - j e ; i n k á b b a z ä (m a g y . e) f e l é k ö z e l e d ő h a n g o t , a z a z é - t i s m e r e k f ő l b e n n e , s a z é r t á t í r á s o m b a n h e l y e t t e a z ě b e t ű t v e t t e m f ő l , m e l y k e t t ő s p o n t j á v a l m é g a k ö z ö n s é g e s h a s z n á l a t ű ö - r e e m l é k e z t e t . M á s i l y e n s a j á t s á g a z i , m e l y b i z o n y o s s z ó k b a n é s a l a k o k b a n ě h e l y e t t á l l (p l . b ö r i n , s ö m i n) . C s a k h e l y e s í r á s i s a j á t s á g n á l a , h o g y a z ě - t a z e l s ő s z ó t a g o n t ű l r e n d e s e n l i - v e l (n e m m - v e l) a d j a . — E z z e l k a p e s o l a t b a n m e g j e g y z e m , h o g y a d ě , t ě - f é l e í r á s t , m e l y ě ě - f é l e h a n g o t f e j e z k i , á t í r á s o m b a n m e g - t a r t o t t a m , a h o l a z e g y s z e r s m i n d a s z ó a l a k k e l e t k e z é s é t t ű n t e t i f ő l (p l . r e f l e x i v i g e t ő k b e n : v e l ě d ě i - e h . v e l ě d - ű i - , v e l ě d - s i - ; s e t ě i - = s e t - ű i - , s e t - s i -) . — I t t - o t t s a j t ő h i b á t i s k e l l e t t j a v í t a n o m , m e l y r é s z i n t a k í v á n t é r t e l e m b ő l , r é s z i n t a z o r o s z í r ó - é s n y o m t a t ó - b e t ű k a l a k j á b ő l b í z t o s a n f ő l i s m e r h e t ő v o l t .

Magyar f o r d í t á s o m l e h e t ő l e g s z o r o s a n a z ű r j é n t e x t u s t k ö v e t i , t ö b b n y i r e m é g a s z ó r e n d r e n é z v e i s , s ű g y v é l e m , h o g y e h ű s é g e m e l l e t t s e m v á l t v a l a m i n a g y o n n e h é z k e s s é .

1.

Velikopermskij Stefan mijanēs komi jozēs pernaalīs.

Svjatěj Stefan rōdinanas vōlĭ ročīs Ustjug karīs. batis silĕn vōlĭ Semen nĭma, űlĭš sobornĕj vičkoin, a mam Maria nĭma. ĩcetĭsañ setĭsnĭ sĭjes velĕdĕcĭnĭ, i zev űaņa velalĭs, mĭj-ponda regĭd i cōktĭsnĭ silĭ lĭddĭšnĭ sobornĕj vičkoin. senĭ olĭgĕn bĭdsĕnĕs as-čöcĭjajassĕ janĕdĭs bur olĕmnas i nedĭrmišt muni Rostov karĕ i puksis monakĕ. kor bur-ovmĕs kuža puktĭsnĭ sĭjes popĕ, sekĭ zev okota loi silĭ komi jozēs pernaavnĭ. azĭs ved sĭja, mĭj naja jurbitĕnĭ idōljaslĭ, i zev ĩkĕdĕcĕnĭ đavelsa vinĕn i tunjasenĭ, a nĭnĕm-tor oz tōdnĭ pramĕj jen ĭlĭš. sĭmogĭš velĕdĕcĭs sĭja vojđor komi kĭlĕ, a sessa ĭžĭš kĭmin-kĕ vičkkniga komĭen ; med-bōrĭn koris bursĭjem Mōskuvasa mitropolitĭsañ libĕ pernaavnĭ komi jōzēs libĕ kuvnĭ naja kĭ-pomĭš mučĭtĕmōn ; ašĕ-žō vĭzem mogĭš sĭja Mōskuvaiš boštĭs ĭžĭdōd gosudarĭsañ. sessa boštĭmišt svjatěj moščĭ torjas, antimĭnsjas i vežedĕm mirō, mōdĕdĕcĭs komi jozēs velĕdnĭ i vojpĕdnĭ.

Nagypermi István, a ki minket, zürjén népet, megkeresztelt. Szent István születő helyére nézve az orosz Ustjug városból való volt. Atyja neki Simon nevű volt, énekes az (ottani) székes-egyházban, az anyja pedig Mária nevű (volt). Kiskorától fogva adták őt tanulni, s igen jól tanult, a miért is csakhamar megengedték neki, hogy a székesegyházban olvasson. Ott lakván (élvén) a vele egykoruakat fölülmúlta (tkp. megszegyenítette) jó élete által s nemsokára elment ő Rosztovba s beszélődött szerzetesnek. Mikor erényessége (jó-élete) miatt őt pappá avatták (tkp. tették, helyezték) volt, akkor neki nagy kedve lett, a zürjén népet megkeresztelni. Mert ő látta, hogy ezek [a zürjének] bálványokat imádnak (bálványoknak fejet-hajtanak) s nagyon boszorkánykodnak ördögi erővel és bűbájosságot űznek, de semmit sem tudnak az igaz istenről. Azért megtanulta előbb a zürjén nyelvet, meg aztán írt néhány egyházi könyvet zürjénül (azaz: fordított zürjénre), végre áldást kért a moszkvai metropolitától, hogy vagy megkeresztelje a zürjén népet vagy az ő kezük által kinezve meghaljon; maga oltalmazza végett pedig vett ő Moszkvából egy írást a fejedelemtől. Azután magához [vévén] szent ereklyéket, *antimins*-eket (ereklyetartó oltárkendőket) és szentelt korosmát (krizmát), elindult a zürjén népet tanítani és oktatni (adhortálni).

vomišt na dñē, med vojďor jona kevmis jenli, med otsalas sija ižid mištnas pernaavni komi jozēs. sešša pondis vöjpedavni jözēs i vištavlñi, māj naja ilalēmaēš, i koris vežni nalíš pež verasē jen vera vilē. medvozin komi jöz zev divujtčis taja velēdēm vilñ, no börti buržikjasis gögörvoisni, māj dert-pē verais Stefanlën jenšañ i pernaasisni. seki verujtišjasisli puktis i vežedis vičko Jemva vom dorē, Jemdinē, Blagoveščenne presvjatěj Bogorodicali, i seki pondis voj i lun bördēmēn kevmiñ Stefan, med otsalas silñ jen velēdñi bidsēnēs vošem jözēs (ötikēž).

Hozzájuk érkezvén, először buzgón (erősen) imádkozott istenhez, hogy nagy kegyelménél fogva segítse őt, a zürjén népet megkeresztelni. Azután kezdte a népet oktatni és bizonyítani, hogy ők eltévedt emberek, s igyekezett az ő utálatos hitüket isteni hitre változtatni. Legelőször is a zürjén nép nagyon csudálkozott ez új tanításon, de azután a jobbak belátták, hogy az István hite valóban istentől való, s megkeresztelkedtek. Akkor a hívőknek épített

és beszentelt egy templomot a Vim (*Jemva*) folyó torkolatánál, Usztvimban (*Jemdin*), «Boldogasszony üdvözetére» [nevével], s akkor kezdett István éjjel nappal sírva imádkozni, hogy neki isten segítsen az egész elveszett népet tanítani (egyig).

Ötöd sívsemmist Stefan mödülčis sotni nalis jensë (kiz-pu); naja ved silj jurbitlisni i vajlisni kozinjas, bidsama-tor, kod mij vermis. Stefan oztis sije pusë nalis i püksis dnas vizedni: mij pondas kerni jöz, kor azas sotčem. kazavmist-že naja uskëdcisni stavnis čerjasën i zorjasën i vajasën kusëdni, no ezi nin suni, puis ved pörema nin voli. seki azisni svjatěj Stefanës, a sija-že dukë kösjisni sijes vini, no sija ötik kiv nali voču ez šu, a kevmis sömin jenli bördëmën, med jen vizas kiz-ke taja dukë lok jözis; i drug si jurbitëm kuža jözlën dumnis vežsis, azisni ved naja, mij sija nali ötik kiv vesig oz šu; a si-ponda jandisni kutisni, a mödnogën bara i polisni vini Möskuasa mortës kurtëž i ješë carskej gramëtaën; a setče-že bara i jen vizis Stefanës. si börti dugdimist Stefan jurbitaninsis, važis jöna pondis čukërtčem jözsë vöjpedni i velëdni bidsama nogën, mij jenjas nalën abu pramëžs i oz vermini ninëmis najaës vizni; a med-börin suis: so-pë i ašsë sott i ez vermi acis mezdisni, a sotčis pomëž. sijejas kivmist pönisjas i tomjas, gotirajas i gotirtëmjas bidsën suisni: kilannid-ë taja mortlis kivjassë, ažannid-ë talis mirsëmsë mijan ponda? ažannid-ë, mij mi og kerë silj, bidsama nogën zeskedam, a sije mijanli ötik kiv vesig oz šu, a sömin velëde bura omni; ez-ke veškidës mijanli vištav, mila veške si-dira ez dözmi? dert taja mort pramëj jenlën, kod keris mu i va i bidsama-tor. šornitëm-mist-že sizi as kostanis bidsënën i čeladžasnanis i gotirjasnanis voisni Stefan dinë i korisni, med najaës pramëja velëdas i pernaalas. Stefan bat moz uskëdcis nali panid i bördëmën blagodaritis jemmës, mij sija esimda jözës ötpirjen mintis pomtëm mukais.

Egyszer éneklés (isteni tisztelet) után István elindult elégetni az ő istenüket (egy nyirfát); ők ugyanis azt imádták s szoktak neki ajándékokat vinni, mindent, ki mit bírt. István meggyújtotta azt a fájukat, s leült mellette nézni: mit fog a nép tenni, ha az égést látja. Mihelyt észrevették, ők mindnyájan oda rohantak fejszékkel, karókkal és vízzel oltani, de már nem érkeztek, mert a fa már ledőlt vala. Akkor meglátták sz. Istvánt s azonnal meg akarták ölni; de ő egy szót sem szólt ellenök, hanem csak imádkozott

buzgón (sírva) istenhez, hogy isten őt e pillanatban valahogy a gonosz néptől megóvja; s rögtön, az ő imádsága miatt, megváltozott a népnek a szándéka, mert látták, hogy ő nekik csak egy szót sem szól; azért pedig kezdék a dolgot restelleni (szégyenkezni), másképen (másrészt) megint félték is megölni a moszkvai embert, a még csári levéllel [bírót]; de azután meg az isten is megóvta Istvánt. Azután István elállván imádkozásától, a réginél erősebben (e. mint előbb) kezdte az összegyűlt népet oktatni és tanítani mindenképen, hogy az ő isteneik nem igaziak s nem bírják őket semmitől sem megmenteni; de utoljára így szólt: íme elégettem őt magát s nem tudta magát megmenteni, hanem odaégett egészen (tkp. végig). Ezeket hallván, öregek és fiatalok, nősök és nőtlenek, mind azt mondták: halljátok-e ez embernek szavait, látjátok-e az ő fáradozását (gondviselését) mi érettünk? látjátok-e, mit nem teszünk mi neki, minden módon szorongatjuk őt, de ő nekünk csak egy szót sem szól, hanem csak tanít jó életre (jól élni); ha nem mondana nekünk igazat, miért nem bosszankodott meg oly soká? Bizony ez ember az igaz isten embere, a ki teremtette a földet és vizet és mindent. Miután így beszéltek maguk közt, mindnyájan gyermekeikkel és feleségeikkel jöttek Istvánhoz s kérték, hogy őket igazán tanítsa és megkeresztelje. Akkor István, atyaként eléjükbe sietett s könnyezve adott hálát istennek, hogy annyi népet egyszerre az örök (végtelen) kintől megmentett.

sešša vil pirtēm jōz pondis žugēdlīni i sotni assis važ idōljasnīsē (jenjasnīsē) vidlais; no med zev žugēdlīs najaēs sv. Stefan; sija čerēn keravlīs i sotīs i idōljassē i vajazēm embursē nalī. vōlī ved vera komi jōzlēn vajavnī idōljaslī: ur-kujas, šōdbōž-kujas, ruč-kujas, oš-kujas, i bidšama ku kučemēs ašnīs kījlišni vilīsni, i sijejas ošlīlišni na vilē, i dōrajasēn ješčē vevtilīsni i čišjanjasēn gartlīlišni i bidsēn sije enovtlīsni setče vek-kežlē. a kodī vōlī setīs līštas boštni, sečemlīs na dumēn daveljas čukirtasni kisē i koksē i draglējē voštasni. no sv. Stefan ninēmīs ez povzi i ninēm-tor setīs ez bošt ni ašlīs ni mukēdlī ez čōkti. a idōljas piddīs Stefan puktīs nalī ješčena kik vičko. tanogēn i pondis pazenikēn komi jōz pōvsin paškavnī Kristoslēn verais. no drug, kiš-ke vois med ižid tunnis nalēn i čikēdčisis, kodīs bidsēn polīsni i kodēs kivzīsni bates moz. sija pondis vil pirtēm jōzēs ilēdlīni bidšama nogēn, bōr vežni verasē, i siž kōkēdīs najaēs: „mīla ti eskan-

nid jöz mortli, Möskuasali? sija ved nekučem bur oz dumajt tjanli. a me tjan rödis, tjan muis i tjan kilen sörnita, a si-ponda i tjanli kolë menë kivzini pöris mortës i bat piddi puktini; me ved tjanli bid bur dumajta.“ šecema ilëdlëmën i kozinjasën mukëdës bara bergëdis važ (pež) veraas; a buržikjasis silë šuisni: „mun, venzi šaňa Stefan-këd a ne mijan-këd; a mi kutam kivzini tjanlis, kodnitë vennanid.“ sija kivjas börin tun uskëdëis Stefan vilë i bidšama nogën si-këd venzis, i stav daveljassë si vilë koris, i počni kösjis sörninas, no ninëm ez vermi pösöbitni, bid kiv vilë ved Stefan azis mij vočča šuni. med-börin tun šuis ižid gölösen: „vaj-že kïknannim munam bi pir i va pir, i kodnim og sotče i vöje, sinimlën i šaňžik vera, a sija veraën i jözli ovni“. taja kivjas silën komi jözli zev šölöm vilas vois i naja oškisni sečem söрни. a svjatëj Stefan šuis tunli: „te čöktan menë kerni sečem už, kodës mortli nöčëid oz pož kerni; no me puktiša jen vilë, sija ved bid-tor vermas kerni jözës mezdëm ponda.“ i bergëdëimišt jözlañ šuis: „vaje tatče bi i öztë esije tirtëm kerkasë; me i tun kïknannim kutësemën pïram bije.“ regid vajisni bi i öztisni tirtëm kerka; seki prepodobnej Stefan bördëmën pondis kermini jenli i šuis: „zev milëšta batuškoëj, te bid-tor verman kerni; jözës lubitëm kuža petkëdli assid vintë, med kutasni tödni, mij tenad veraid pramëj.“ a jurbitëm böras gorëdis gögör sulališjasli: „sövet da lubov tjanli, vokjas i pijanjas, pröstitë i kevmë me vösna; a me daš i kuvni svjatëj vera vösna“. sešša bergedëis tunlañ i šuis: „munam čöč kutësemën, kizi ačid kösjisin.“ seki Stefan boštis sije pölaëdis i mirdën pondis kiskini as-këdis bije; no pörjasis tun povzis i pondis görzini lok goršen, i šuni: „mij me pë bijin sotča turin moz?“ a jöz lokis pondis čöktini sije pïrni bije; ačid pë ved sisi vilë pïrin. siž-že pörjasis tun i va dorin povzis i janëdis jursë assis setën pomën, a seni völi šuema öti jukmesë nalë pïrni, a mödëd petni.

Azután az újonnan megkeresztelt nép kezdte összetörni és elégetni a maga régi bálványait (isteneit) mindenütt; de legbuzgóbban rombolta azokat sz. István; ő összevagdalta fejszével s elégette mind a bálványokat, mind a nekik vitt jószágot (áldozatot). Mert a zürjén népnek úgy tartotta vallásbeli szokása, hogy áldozzának (vigyenek) a bálványoknak: evet-böröket, róka-böröket, medve-böröket, s mindenféle bőrt (minden vadnak bőrét), a melyet maguk szoktak elejteni, s azokat ráaggatták ő reájuk, s még vásznakkal is takarták őket meg kendőkkel göngyölték be, s mindazt ott hagy-

ták örökre. De a ki onnan mer vala elvenni [valamit], az olyannak, az ő véleményük szerint, az ördögök kitekerik kezét lábát s nyomorékká teszik (tkp. vesztik) vala. De sz. István semmitől meg nem ijedt s semmit onnan el nem vett, sem magának, sem másnak nem engedte meg. De a bálványok helyett állított István nekik még két templomot. Ekképen kezdett lassanként a zürjén nép közt a Krisztus vallása elterjedni. De egyszerre jelentkezett valahonnan az ő legnagyobb (legfőbb) javas-emberük és boszorkány-mesterük, a kitől mindnyájan félték s a kire hallgattak mint egy atyára. Az kezdett mindenképen az újonnan keresztelt népet csábítgatni, hogy hitét visszacserélje, s így intette őket: «minek hisztek ti egy idegen embernek, egy moszkvainak? Mert ő semmiféle jót nem akar (nem gondol) nektek. De én a ti nemzetetekből, a ti földetekből való vagyok s a ti nyelveteken beszéllek; azért nektek kell engem hallgatnotok, öreg embert, s atyátokul tisztelni; mert én nektek minden jót akarok.» Ilyen csábítással és ajándékokkal némelyiket visszatérítette a régi (utálatos) hitére; de a jobbak neki azt mondták: «eredj s szépen vitatkozzál Istvánnal, de ne mi velünk; mi pedig fogunk titeket hallgatni, hogy melyiktök czáfolja meg a másikat (tkp. melyiktöket czáfoljátok).» E szavak után a javas-ember oda rohant Istvánhoz s vitatkozott vele mindenképen; s valamennyi ördögöt idézett ő ellene s be akarta keríteni beszédével; de semmire sem mehetett, mert minden szavára István megtalálta a feleletet (tkp. mit ellene szólni). Végre most a javas-ember mondta nagy szóval: «hadd menjünk mindketten tűzön és vízen keresztül, s melyikünk meg nem ég s el nem sülyed, annak (tkp. azunknak) is külömb a hite, s azon hittet kell a népnek is élni.» Ezen szavai igen megtetszettek a zürjén népnek (tkp. szívére jöttek) s ők megdicsérték az ilyen beszédet. De sz. István mondta a javas-embernek: »te fölhívsz engem olyan dolgot tenni, a melyet embernek soha sem lehet megtenni; de én bízom istenben, mert ő megtehet mindent a végett, hogy a népet megmentse.» A nép felé fordulván, mondta: »hozzatok ide tüzet s gyűjtsátok meg ezt az üres házat; én és a javas ember mindketten egymásba fogódzva bemegyünk a tűzbe.» Rögtön hoztak tüzet s meggyújtottak egy üres házat; akkor tisztelendő sz. István könnyezve kezdett imádkozni istenhez s mondta: «igen kegyelmes atyám te mindent bírsz megtenni; annálfogva hogy a népet szereted, mutasd meg a ma-

gad hatalmát, hogy tudják (tkp. tudni fogják), hogy a te hited igazi.» Imádság után kiáltott a körülállóknak: «béke és szeretet nektek, testvéreim és fiaim, bocsássatok meg nekem s imádkozzatok érettem; én kész vagyok meg is halni a szent hitért». Azután fordult a javas-emberhez és mondta: «menjünk együtt, egymásba fogódzva, a mint magad kívántad.» Akkor István fogta őt a ruhaszélénél fogva s erővel kezdte őt magával a tűzbe húzni; de a csalfa javas-ember megijedt s tele torokkal (tkg. gonosz t) kezdett kiáltani s mondani: «mit égjek én el a tűzben, fű módjára?» De a nép haragosan ráparancsolta, hogy menjen be a tűzbe, mert hiszen magad arra ajánlkoztál. Épen így megijedt a csalfa javas-ember a víz partján is s megszegyenítette ott magát (tkp. a maga fejét) végképen; pedig ott az volt mondva (úgy volt megállapítva), hogy egyik léken bemenjenek s a másikon kijöjjenek.

Janědmášť tuněš prepodobněj Stefan šuis silī: kōsjan-ě eskini Jisus Kristosli? no kiz tun ninom vilē ez kōsji vežni as verasē, seki prepodobněj Stefan šuis jōzli: „ašnid azilinnid, kizi med-vozin taja koris menē bije i vaē, a ačis-že i pōrjalis; vištalē-že mīj artalannid ti kerni ta-kēd?“ seki ōtik kilēn bīdsēn jōz šuis: „sled sije vini.“ no svjatěj Stefan pondis jōzēs ramēdni i kōkēdni i šuis: „mejam ki med oz lo taja lok mort vilin; Kristus ved ez isti menē vini no velēdni, i ne lokēn no burēn; a med že taja as čorid šölōmnas oz-ke eski; silī daš-tema ved mōdar jugidīn pomtēm bi“. med-bōrin že čōktis sije tutēž vōtlini komi muis, i komi jōz kostiš med munē kītce gazis! siji i kerisni.

Miután a javas-embert megszegyenítette, mondta neki sz. István: akarsz-e Jézus Krisztusban hinni? De a mint a javas semmi áron nem akarta a maga hitét cserélni, akkor sz. István mondta a népnek: «magatok láttátok, hogyan hívott ki először ez engem tűzbe vízbe, de ugyancsak maga meg is esalt; mondjátok, mit gondoltok (szándékoztok) vele tenni?» Akkor egy-szóval (egyhangon) mondta az egész nép: «illik őt megölni». De sz. István kezdte a népet csillapítani és inteni: «az én kezem ne legyen rajta e gonosz emberen; mert Krisztus engem nem ölni küldött, hanem tanítani, s ne rosszal hanem jóval. De hadd ez, ha a kemény szívével nem hiszen, — 1); mert neki készítve van a másik világon az örök tűz.» Utoljára pedig parancsolta őtet egészen elkergetni a

zürjén földből, hogy a zürjén nép községéből hadd menjen hova neki tetszik. Így tettek is.

Seki bídlain pondisni žugedlini idöljas i puktavni na piddi vičkojas, i svjatěj Stefan azis, mij komi vičkojas vilin kolë aslas torja arkerěj. a si-ponda bidsën-köd (krestjanajasıs-köd) šornitëmën istis gižed Mōskuaë, velikej kňaz Dimitrij Joannovičli i mitropolit Pimenli, i gižis mij stav komi jöz nin pırtema, a si-ponda i kolë tatče aslinis torja arkerěj. kňaz i mitropolit artavmišt, nekodës Stefanis kňza ez azini sečem ižid činë, i si-ponda korisni sijes Mōskuaë i puktisni arkerėje (Jemdinë). vomıstas arkerėjen komi jöz pövsas, bid jözis radës loini, a acıs Stefan pondıs töždišni vičkojas ponda, i pondıs velëdni i puktavni pop-dakës komi jöz pövsıs-že. i siži sv. Stefan olıs pörıšmitëž; a med-börin pomën lösedmišt vičko delėjas, mog suis sijes munni bara Mōskuaë. no seni nedır višmišt i setıs lovsë jenli, i zebisni sije setče Mōskuaë Spas monastırë, kiteni i önëž kujlë sišmitëg.

Velëdem. Pravoslavnějjas! kevmise svjatěj Stefanli, med sija aslas molitvajasnas mezdas mijanës (assis pırtem jözës) pomtëm mukaıs; no enë vunëdë i sije, mij kiž sija bidsën terpitıs i ninëmiš ez dözmiv; si-moz-že i mijanli tani kolë ovni. sečema olısjas ved sōmin voasni raje, Stefan dınë.

Akkor mindenütt kezdtek a halványokat szétrombolni s helyettük templomokat állítani. Sz. István látta, hogy a zürjén templomok (egyházak) fölött egy külön főpap (püspök) kell, s mindnyájokkal (a keresztyénekkal) beszélvén, küldött egy levelet Moszkvába, Dimitrij Joannovics nagyfejedelemhez és Pimen metropolitához; megírta, hogy az egész zürjén nép már meg van keresztelve s azért kell is ide nekik egy külön püspökjük. A fejedelem és a metropolita meggondolván [a dolgot], senkit sem talál-
tak, Istvánon kívül, ilyen magas tisztségre [méltót], s azért hívták őt Moszkvába s avatták (tették, helyezték) püspökké (Ustvim-ba). Hogy mint püspök visszajött a zürjén nép közé, az egész nép megörült; de maga István kezdett gondot viselni a zürjén templo-

¹⁾ A zürjén textus itt elejtette a *med-že taja*-val kezdett mondatot. Az orosz eredeti így szól: «hadd legyen ő, ha keményszívűsége miatt nem hiszen, átadva a másik világon az örök tűznek».

mokra (egyházakra), tanítani és avatni papokat ugyancsak a zürjén nép közül. S így élt sz. István megöregeddiglen; de utoljára, hogy az egyházi ügyeket egészen rendbe hozta, oka lett neki (tkp. ok érte őt), hogy megint Moszkvába menjen. De ottan nem sok ideig beteg levén, átadta lelkét istennek, s eltemették őt oda Moszkvába a Szpasz (Meváltó) klastromába, a hol is mostanáig nyugszik rothadatlanúl.

Tanítás. Igazhitűek! könyörögjetez sz. Istvánhoz, hogy a maga imádságaival minket (a maga keresztelt népét) az örök kíntól megmentsen; de ne felejtsetek azt sem, hogyan túrt ő mindent s nem bosszankodott meg semmitől. Épen úgy kell nekünk is itt élnünk. Mert csak az ilyképen élők jutnak a paradicsomba, sz. Istvánhoz.

2.

Mij artmē kodalēmīs, libē vina-juēmīs.

Kodalēm, libē vina-juēm čikēdē mortīs vir, mištēmmēdē silīs čužem-rožasē i ližmēdē silīs vinsē, torkē jur-ven, vežē mivkid i čorzedē šölöm. vina juis voštē assis lovsē i razgē em-bursē lok kerēmēn aslīs-že. Mortlēn kodalēm em šogsan-lun götirislēn i bördan-lun čeladislēn. sija mortēs voštē pon vīsēž i tala-dorinna sečem mort jemēs lögēdē i mödarin si jur vilē use jen jurēm vek-keže. So, vokjasē, öt-kimin omēl torjas, lidtēm čottēm omēl torjas pīckīs, kodjas artmēni kodalēmīs (libē vina-juēmīs) vužjis moz.

Velēdēm. Bur pu jilēn oz artmini omēl koljas, i omēl pu jilēn oz artmi bur kol; kol šorti ved požas tödñi pu (Matf. 7, 18. 20.) šizi vokjasē i bur mortjassan oz artmini omēl delējas, i omēl mortšan, vina-juiššan, oz artmini bur delējas, a delējas šorti ved šömin požas azini mortēs. no mij-že gospod šuis omēl pu vösna? sija šuis: kerav sijes, mila pē veščörē i mesta tirtē? (Luk. 13, 7.) Šiž-že vokjasēj šuas jen i omēl mort vösna, kod i jilavek vina juē, aslas angeljasislī: keralē pē i silīs sönjassē omēl puēs moz, med i sija tala-dorin veščörē mu oz talav. pondamē-že vokjasē vičičišni vina-juēmīs, med vešpē gospod oz čökti mijanliš lov boštñi kod jurēn; kod jura kulīs i ved, kizi assē vijišli, oz nin lo jensan mödarin nekučem prošča. vizedlētē, kimin mort nin, mijan nemin, kulini drug, kodjurēn, i naja ved eško (koņerjas) sije ez čajtni juiganis; vičičiš, med i tenē jen oz miždi na

moz že ; viččís i öti parta vina vösna en vošti assid lovtë ; kozilan ved öti duk-keže, a lovtë assid voštan vek-keže. en vunëdë kivjas apostollis : vina-juišjas pë jen carstvoë oz voni.

Mi ered (származik) a részegségből vagy a bor- (pálinka)-ivásból.

A részegség vagy a bor-ivás elrontja az ember véréét, elrútítja arcát s gyengíti az erejét, megzavarja az agyvelőt, változtatja az eszet s megkeményíti a szívet. A borivó elveszti a maga lelkét s elprédálja a jószágát, épen magának tevén rosszat (ártván). A férfi részegsége feleségének szomorúsága s gyermekeinek sírása. Az lealacsonyítja az embert a kutyáig (tkp. veszti kutya színig) s már e világon az ilyen ember megharagítja istent s a más világon az ő fejére esik az isten átka örökké. Íme, atyámfiak, egynémely rosszak a számtalan rosszak közül, a melyek a részegségből, mintegy gyökérből, erednek.

Tanítás. Jó fán nem teremnek rossz gyümölcsök, s rossz fán nem terem jó gyümölcs ; mert a gyümölcs szerint meg lehet ismerni a fát (Máté 7, 18. 20.). Így, atyámfiak, a jó emberektől sem erednek rossz cselekedetek, s a rossz embertől, a borivótól nem erednek jó cselekedetek ; pedig csak a cselekedetek szerint lehet az embert megítélni. De mit mondott az Úr a rossz fáról ? Ő azt mondta : vágd ki azt, minek is tölti (foglalja el) hiába a helyet (Luk. 13, 7.). Ugyanígy, atyámfiak, szól az isten a rossz emberről is, a ki mindig bort iszik, a maga angyalainak : vágjátok az ő inait, mint valami rossz fát, hogy ő e világon hiába ne tapossa a földet. Fogunk tehát, atyámfiak, óvakodni a borivástól, hogy az Úr ne parancsoljon lelkünket venni részeg fővel (mikor r. f. vagyunk) ; mert a részeg fővel meghalónak, mint öngyilkosnak (magát ölőnek) már nem lesz istentől a más világon semmi bocsánat. Nézzétek (vegyétek tekintetbe), mennyi ember halt már meg csak a mí életünkben (mí emlékezetünk óta) hirtelen, részegfővel, s ők szegények bizony (tkp. hiszem) azt nem gyanították, mikor ittak ; óvakodjál, hogy isten ne büntessen meg téged is ezek módjára ; óvakodjál s egy negyed borért ne veszítsd a magad lelkét ; mert részeg vagy csak egy pillanattig, de a lelkedet elveszítéd örökre. Ne felejtsetek az apostol szavait : a borivók nem jutnak isten országába.

3.

Mij artmē sada olēmīs.

Viččisem bidsama polēs kozedan torjis (libē sada olēm) mort-līs koknēdē i vilmedē vir, vize mičlunsē i vinsē silīs i sodtē mivkid. sija tujdē mortēs bur ovms vilē. sija em burhun aslad lolidlēn, i emburtē vize bur vilē aslid-že i mukēdjasli. sada olēm em gažalun gōtirlēn i šudalun čeladlēn. sad-jura mort koknidžika jen berdē kut-čise i kivzē bur vilē velēdēm, a si-vōsna i olē tani vivti tōždištēg da i mōdarin loē šuda. sad-jura mort em bur dumajtiš bidsama mortli. sija kevmē jenli jōz žon-viž vōsna da i assis vize. so ne-una bur-torjas, lidtēm čottēm bur-torjas pičkīs, kodjas artmēni (vužjis moz) sada olēmīs.

Velēdēm. sad' mort, pu moz, kodī puktēma va vizivtan-inē, kodī korsē leze as poraas, i kodlēn korjis oz kēldēd : sečem pu-moz že, bid-tor, mij sija kerē, bur pom aze (1 psal., 3.). ašnid artalē vokjasē si jilīs : kučem mort buržika olē sad-jura ali kod-jura ? ōtikis pīr as vežera, bid-tor zavoditē kernī dumajtēmēn i bur pom aze, i olē iš-lovzitēg ; bidsēn sije oškēni : i načalstvois — votis ved silēn mintēma, i bur jōzis ; da i jenmīs sije lubitē-žik — tirmē ved silēn i korišjasli i pop-đakli. a mōdislēn (kod-juraislēn) bidsēn mōd noga : ninēm sija oz putni, i mij zavoditas, ninēm oz artmi. dengasē assis (kodēs koher čukartis voj i lun mirsemēn) juas i razgas ōti dukēn, a dengais-kōd voštas assis zdorovjesē i mivkidsē ; kvatitčas, a vot mintitēm : — si-vōsna lōgašas si vilē i načalstvo i gosudar ; i abu ninēm setni ni korišjasli ni vičkijasē ni pop-đakli, — a si-vōsna i tala-dorin miža sija jōz vozin, da i mōdarin jen miždas sijas pomtēm mukaēn.

Mi ered a jōzanságból (jōzan életből). Az óvakodás minden-féle részegítő dologtól (vagyis a jōzan élet) könnyűvé teszi és megújítja az embernek a véré, megőrzi a szépségét és erejét s növeli az értelmét. Az vezérli (útba igazítja) az embert erkölcsös (jó) életre. Az a magad lelkének üdvössége s megőrzi a vagyono-dat magadnak s másoknak hasznára. A jōzanság a feleségnek öröme s a gyermekek szerencséje. A jōzan (j. fejű) ember könnyeben ragaszkodik istenhez s meghallgatja a jōra való tanítást, s él is a miatt itten (e világon) aggódás nélkül, meg a másik világon is boldog lesz. A jōzan ember jóakarója minden embernek. Ő imádkozik istenhez másnak egészségéért s a magáét is megővja. Íme

néhány jó-dolog (haszon) a számtalan sok jó-dolgok közül, melyek a józanságból, mintegy gyökérből, erednek.

Tanítás. A józan ember olyan mint egy fa, a mely víz-folyó helyre van ültetve, s a mely levelét ereszti a maga idején s a melynek levele el nem hervad; ugyancsak olyan faként minden dolog, a mit ő teszen, jó véget lát (1. Zsolt. 3.). Magatok gondolkodjatok, atyámfiai, arról, mely ember él jobban, a józan-e vagy a részeg? Az egyik mindig maga eszű (maga eszénél van), minden dolgot elkezd tenni meggondolva s jó véget lát, s él sohajtás nélkül, mindnyájan őt dicsérik: mind a hatóság — mert az adója meg van fizetve, mind a jó emberek (nép); meg az isten is szereti őt jobban — mert telik nála a szegények és a papság számára. De a másiknál (a részegfejnél) minden másképen van: ő semmiben sem boldogul, s akármire kezd, semmi sem ered belőle. A maga pénzét, a melyet szegény éjjel nappal fáradozván összegyűjtött, megissza s elveri egy pillanat alatt, s a pénzével elveszti az egészséget és eszét is; föleszmél (tkp. kapja magát), de az adója neki fizetetlen, azért megharagszik rája a hatóság és a fejedelem; s nincs neki mit adni sem a szegényeknek, sem a templomokba, sem a papságnak: — azért pedig ő bűnös e világon az emberek előtt, s a más világon megbünteti őt isten örök kínnal.

4.

Si jilís, mĳ zev omĕl lögĕdñi bat-mamĕs.

Ötĕid prepodobnĕj Parfenij dinĕ (Lampsakijsa arkerej dinĕ) vaje-dĕma völi zon, kodĕs zev jöna muĕitĕsnĕ omĕlĵas. a Parfenij völi seĕem bur šölöma, mĳ ez kovĕli silĕ nekuĕem kevmĕsem, a azĕmĕšt seĕema visĕsĵasĕs, aĕĕis, pĕrže i burdĕdavĕlĕs aslas molitvajasnas. no taje zonmĕs azĕmĕšt vežsis sĵa ĕužem vĕvejis. a batmam silĕn bördĕmĕn i kok vilas uskĕdĕemĕn kevmĕsisnĕ Parfenijli, med kĕž-ke mezdas pisĕ nališ omĕlĵasĕs. no sĵa šuis nali: „tĵian pi simĕnda oz sulav, omĕlis ved si pĕĕkĕ pĕrema si-ponda, mĳ sĵa pöĕti batsĕ vijĕš“. bat-mam povzisnĕ. no

1) Így («nem boldogul») fordítottam az *oz putmi-t*; a *putmi-nĕ* ige *-m* képzős denominativum, s alapszavának az orosz *put* (út) szó látszik, mely több szólásokban a «siker, haszon, boldogulás» kifejezésére szolgál (pl. *v put ne idot* tkp. nem megyen *put-ba* = nem sikerül, nem tehet előmenetelt); v. ö. finn *menesty* «succedere» (*mene-től*).

Parfenij jualis: „taja pi unais lögëdlis tijanës?“ *siž, vištalis bat.*
a Parfenij bara voze jualis: „ti kevmišlinnid dözmëm poraas gos-
 podli, med sijes jen miždas?“ „mižačš sijen jen vozin“, šuisni kik-
 nannis ötpirjen. *seki Parfenij šuis nali*: „siž-ke pinid tijan acis
 miža, i med-že novlëdlas, simdais kolë“. *no bat-mamlën zev dojmisni*
šölömjasnis, i si-ponda ez dugëdëini naja bördni i kevmišni arkerejli,
med koras sija kiž-ke prošča jensän pinisli. sömin nin naja korëm
kuža Parfenij blaslövitis zomës, i jurbitmišt jenli burdëdis. — Velë-
dëm. čelad! vičëise, polë bat-mamës dözmëdëmis; naja jorem kuža
ved jen joras tijanës; i našän proščatëg jensän oz lo tjanli prošča.

Arról, hogy mily nagyon rossz szüleit megbosszantani. — Fgyszer tisztelendő Partheniushoz (lampsakusi püspökhöz) egy ifjú hozatott volt, a kit nagyon erősen gyötörtek a gonoszok. Parthenius pedig annyira jószívú vala, hogy nem kellett neki semmi könyörgés, hanem meglátván az olyan betegeket, maga mindjárt gyógyítgatta a maga imádságai által. De mikor ezt az ifjút látta, megváltozott az ő arcz-kifejezése¹⁾. De szülei sirva és lábához borúlva könyörögtek Partheniusnak, hogy valahogy megszabadítsa az ő fíjukat a gonoszoktól. De ő azt mondta nekik: «a tí fiatok nem érdemel (nem ér) annyit; mert a gonosz ő beléje azért tért be, hogy ő majdnem atya-gyilkos». A szülék megijedtek, de Parthenius kérdezte: «ez a fiú sokszor haragított meg benneteket?» Igen (úgy van), felelt az atya. De Parthenius megint tovább kérdezett: «tí könyörögtetek bosszuság idejében az Úrhoz, hogy őt isten megbüntesse?» «Azzal vétkesek vagyunk (vétkezettünk) isten előtt» — mondták mindketten egyszerre. Akkor P. mondta nekik: «tehát a tí fiatok maga bűnös, s hadd viselje el, a mennyit neki kell (tkp. annyia kell). De a szüléknek nagyon fájt a szívük s azért nem szüntek meg sírni és a püspöknek könyörögni, hogy ő valahogy istentől a fíjuk számára bocsánatot kérjen. Csak az ő kérésük miatt végre Parthenius megáldotta az ifjút s istenhez imádkozván, meggyógyította. — Tanítás. Gyermekek! óvakodjatok, féljetek, hogy a szüléket meg ne haragítsátok mert az ő átkuk

¹⁾ Az orosz textusban: «mutatott elégedetlenséget». Csak sejtés szerint fordítottam *čužem vivejis*-t «arcz-kifejezés»-nek; a *vivej* szó, mely zürjén szótárkészletünkben nincs meg, oroszoknak látszik, noha igazi mását még ki nem mutathatom.

miatt isten is megátkoz titeket, s az ő bocsánatuk nélkül istentől sem lesz nektek bocsánat.

5.

Mij artmë jenli kevmëm kuza.

Öti poraë Armenia Miletina karin sulalis dir kos povodda, a si-ponda zev polisni nañ votëmis. i jözlën lunis lunë sölömjas normisni. med-börin bidsën loktalisni Akakij arkerëj dinë (taja arkerëj olis mu vilën vitëd so voin, Kristos röditcëm börin. pametis silën aprël tölisin, das sizimöd lunë) — i kevmisisni silë, med koras sija jenlis milëstsë zer. arkerëj že čukërtmïšt jözës munis svjatëj mučenik Jevstafej vičko dinë (a sija vičko ez vöv kar pičkin, a bokin); setëni arkerëj jurbitis i svjatëj Jevstafejli, med i sija čöc otsalas aslas molitvajasnas jenlis zer kornü. a sessä börjimïšt vičko dïnsis med bur in, čöktis setëe vajni vičkois prestol i ulic-illain nekučem vevttëg, bördig tirji pondis kerni öbedna. puktisemën bid-tor vermis i milësta jen vilë, Akakij vičko-vinasë dari-dozjas ez sorlav vaën, kiž vöclëni öbedna sajin, no stav dumnas leptisis jen dinë, sölömsis kevmëmën, med sija açis sorlalas vičko-vina aslas zernas i med kötëdas čöc sijen košmëm mu. i sečema kevmisis, mij sija že dukë jona i zermis, i vičko-vina dari-dozjin sorlasis zerën, i kos mu kötasis.

Velëdëm. Pravoslavnejjas! kor mu košmas i nañ pondas sotcëni, čukërtëmïšt ötlaë pop-dak-këd kevmise bördëmën jenli, i jen kivzas tijanës; libë, kor vïvti zera loë i on čajtëe nañli voni, bara siž-že kevmise gospodli, bid-tor ved sija keras sölömis i sin-vaën korëm kuza.

Mi haszna van az imádságnak (tkp. mi ered az istenhez könyörgés miatt).

Egy időben Armeniának Miletina városában soká állott szárazság, meg azért nagyon féltek rossz aratástól (tkp. gabona-termetlenségtől) s a népnek napról napra szomorúbb lett a szíve. Utoljára mindnyájan elmentek Ákos (Acacius) püspökhöz (ez a püspök élt a földön Krisztus születése után 5-öd száz-évben); emlékezete április hóban, 17-dik napon) — s könyörögtek neki, hogy kérjen istentől irgalmat, esőt. A püspök csakugyan összegyűjtván a népet, elment sz. Eustathius vértanú templomához (az a templom pedig nem volt a városban bent, hanem mellette); ottan a püspök imádkozott szent Eustathiushoz is, hogy az is egy-

szersmind segítsen neki imádságaival istentől esőt kérni. Azután megválasztván a templom közelében a legjobb helyet, oda vitette a templomból az oltárt, s nyílt mezőben minden fedél nélkül, könyezés közt kezdett nagy misét tartani. Támaszkodván (bízván) a mindenható és kegyelmes istenre, Ákos a templomi bort az áldozó kehelyben nem elegyítette vízzel, a mint mise alatt szoktak tenni, hanem egész gondolatával (lelkével) emelkedett istenhez, szívéből kérvén, hogy ő maga elegyítse a templomi bort a maga esőjével s hogy azzal egyszersmind a kiszáradt földet áztassa. S oly annyira könyörgött, hogy azonnal erősen esett az eső, s a bor az áldozó kehelyben elegyült esővel, s a száraz föld megázott.

Tanítás. Igazhitűek! Midőn a föld kiszárad s a vetés (gabona) oda kezd égni, egybegyülekezvén a papsággal könyörögjetekek könnyezve istenhez, s isten meghallgat titeket; vagy midőn szerfölött esős (idő) leszen s nem reményltek termést (tkp. a vetésnek érni, — hogy a vetés megérhetik v. meg fog érni), ismét szintűgy könyörögjetekek az Úrhoz, mert ő mindent megtesz a szívből és könnyel való kérés miatt.

6.

Mortēs lubitēm manaklēm.

Ötöd prepodobněj Agafon vomist karē vuzavni assis kipod-tujšē azis visis tuj-mortēs, kodī kujlīs eža vilin i nekod si vilē ez vizedli. silī zev žal' loi i si-ponda suvtis si dīnē i kutis juasni: mīj si-kēd loi? sešša medalis silī pōdvōrja i vuzavmišt assis už-torsē, mintisis si piddi kōžainisli; a sešša mīj koli Agafonlēm dehgais, sije vizis sijes verdēmē i lečitēmē i olis setēn prameja burdtēžis, kujim tōlis; a si-bōrin radlig tirji (bur kerēmis kuža) bergēdēis aslas vōrin olanina. — Velēdēm. Sizi kolē ovni i bidsēnlī, kodī jenmēs lidde, kizi keris i prepodobněj Agafon; korises i visises nōtēid oz kov enovtni, najes-ke ved enortan i aštē jen enortas.

Egy remetének emberszeretete. — Egyszer tisztelendő Agathon, hogy a városba jött a maga kézi munkáját eladni, meglátott egy beteg utas embert, a ki a pázsiton feküdt s senki reája nem ügyelt. Igen megsajnálta s azért megállott mellette s megkérdezte, hogy mi lett vele? Azután bérelt neki szállást s eladván a maga munkáját, fizetett érte a gazdájának; azután pedig, a mi maradt Agathonnak pénze, azt elköltötte őt eltartani és gyógyítani, s

lakott ott, míg igazán (tökéletesen) kigyógyúlt, három hónapig; azután örülvén a jótettének, visszatért a maga vadon lakóhelyére. — Tanítás. Úgy kell élni mindenkinek, a ki istent tiszteli, a mint tisztelendő Agathon tett; a kérőt és beteget soha sem kell elhagyni; mert ha azokat elhagyod, magadat is elhagy isten.

7.

Kučem bur kaživni röditeljasės öbedna sajin.

Ötöd kik niv bur rödiš kösjisni jen vozin vizavni i kevmini. sija pörašan ašnisė i olėmnisė köt zev söstėma nuėdišni, da, koŋerjas, ez gögöri-voni kivnisė assinis kutni: divitni, mödės pörjavni i una jöz jiliš šornitni, veškodė naja puktisni. kor kilis prepodobnej Venedikt nališ sečem olėm, narosnė istis na dinė assis velėdėisė i si pir bat moz vöjpėdiš najaės, med kutasni kiž-ke naja assinis kivsė; a oz-ke kivzini, Venedikt ez kösji setni nali svjatěj dari. no nivjas dugėdčem pidđi nöšta seram vilė leptisni Venediktės.

Regid si-böriŋ naja kulni i kiž zev jona viž kutišjasės zebisni vičko-žož ulė. no öbedna sajin ved prestol vilin pukalė ačis gospođ i terpitās-ė sija as dīnas una šornitışjasės jöz jiliš? mij že loi nivjas-kėd? kor šivlisni öbedna sija vičkoin, kitėn kujlisni nivjasis i kor diakėn gorėdlis: Елицы оглашеннии изыдите (kodi pė abu na pirtemaės, petė), seki ötkimin sulališjas pičkiš öbedna sajin azilisni petėm kik nivliš gortjis i vičkois, i sečem divėsė azilisni bid öbednain. med-böriŋ ta jiliš kilis i svjatěj Venedikt i bördėmėn žalitis sija nivjasės; sešša istis assanis pröskur sija vičkoė, i cöktis sija pröskur vilas kaživni najes i jurbitni, med jen nali setas mesta. sija kerėm-mišť nekod sešša ez aziv nališ petėm, pröstitis ved jen nali una šornisinis svjatěj Venedikt molitvajas kuža i öbedna sajin kažitilėm kuža.

Velėdėm. Ni nekučem don vilė jen oz pröstit kulėm vojtirli grekjas, no kažitilėm kuža, öbedna sajin, pröstitas. a si-ponda kodi niv-pi pičkiš lubitis i lubitė assis bat-mamsė, silė častėžik kolė kažitivni najaės öbedna sajin, i naja adiš vermasni raje voni.

Mily jó emlékezni a szüleiről misében (azaz gyászmisét mondatni). Egyszer két jó családbeli leány megfogadta isten előtt, hogy böjtölnek és imádkoznak. Azon időtől fogva habár magukat és életüket igen tisztán viselték is, de szegények nem tudták nyelvüket féken tartani: gáncsolni, másnak hazudni, s az embereket megszólni (rágalmazni, tkp. sokat a népről szólni), azt ők semmibe

sem vették (tkp. ingyen gyanánt tartották v. állították). Mikor tisztelendő Benedek az ilyen életükről hallott, szántsándékkal (v. különösen) elküldte hozzájuk a maga tanítványát s általa atyai-lag intette őket, hogy valahogy a nyelvüket féken tartsák; de ha nem hallgatnak reá, fenyegette, hogy nem adatja nekik (tkp. nem ígerte nekik adni) a szentségeket. De a leányok, a helyett hogy megszűntek volna, még ki is gúnyolták (tkp. nevetésre, gúnyolásra emelték) Benedeket.

Csakhamar azután meghaltak ők s mint igen erős böjt-tartókat eltemették a templom padozata alá. De mise alatt hiszen maga az Úr ül az oltáron s megtűri-e ő magánál a rágalmazókat? Pedig mi történt a leányokkal? Midőn misét énekeltek abban a templomban, a hol ama leányok feküdtek, s midőn a diakon fölkiáltott: «ЕЛИЦМ stb. (a kik még nincsenek megkeresztelve, menjetek ki)», akkor némelyek a misénél jelenlevők közül látták, hogy a két leány kiment (tkp. a két l. kimentét) a koporsóból és a templomból, s ilyen csudát láttak minden mise alatt. Utoljára hallott erről szent Benedek is s könnyezve megsajnálta azokat a leányokat; azután küldött magától fölszentelt áldozó kenyeret ama templomba s rendelte, hogy azon áldozó kenyér fölött emlékezzenek róluk (tartsanak emlékező misét, halotti misét) s imádkozzanak, hogy isten nekik helyet adjon. Hogy azt tették, senki azután nem látta kimentüket, mert megbocsátotta isten nekik a rágalmazásukat (tkp. sok-szólásukat) szent Benedek imádságai miatt s a misebeli emlékezés miatt.

Tanítás. Semmi áron isten meg nem bocsátja a halottaknak bűneiket; hanem a misebeli emlékezésért megbocsátja. Azért pedig, a ki a gyermekek közül szerette és szereti a maga szüleit, annak gyakrabban kell értük emlékező misét mondatni s ők poklból bírnak a paradicsomba jutni.

8.

Zev grek jenli kősjisem tor enovtni i vunėdni.

Kor igumenalis prepodobnej Feodosij Pečerskej Kievin, seki otik bojarin, Sudislav Gedevič nima, munigėn vojna vilė velikej kňaz Izjaslav-kėd, šuis jenli: žon-vižaėn-ke pė bergėdča gortė, pukta monastirė kik zarnia deŋga i zarniis že kišta veneč ōbraz vilė Bogorodicali. vojna pomasis lōsida, vragjas razališni i pišjisni. no Kliment

(Sudislavlén kristianskěj nimis) bergëdëimist žon-vižaën Kievë aslas saldatjasis-këd, vunëdis assis kösjisemsë. — Ötëid, mijke-minda ovmist, Sudislav öbed börin vodis šojtëini i ojbirtis; drug kilis gimistëm kod gölës i ješčë sijas nimën izdëdë. Kliment sadmis i azis as vož vïvsis öbraz presvjatëj Bogorodicalis i kilis šorni öbrazsanis: „milla, Kliment, en set, mïj kösjisin? no so öni šua tenid, tirt assid kösjisemtë“. i sije šumist öbraz zebsis, a bojarin povzem jïvsis sija-že dukë uskëdëis deŋga vižaninas i drözžitán kijasnas boštis šiminda zarni mïjtëm völi kolë, i munis manastirë kerni i tirtni kösjisem torsë.

Taja gižema biđtënë narošně mïjan vösna. kor suas mïjanës kučemke pritča, seki mi ziles biđ-tor jenli kösjisni; no kor polan torsis mïnam, seki i vunëdam jemmës i kösjisemnimës. ozir mort kösjise jenli eziš i zarni, gölžik mort kösjise sis puktini, omëla oliš mort kösjise ovmešsë vežni. no kiž-že tirtlam kösjisemjas i jorsemyas assinim? ödvana jur vilis munlë bedanim, mi biđsën i vunëdam! o vokjasë, sija kodli biđ-tor keris i biđ-tor öni kutë, sija kodli prestol piddi; nebesa a kok-uv piddi mu, sija oz jörmï ninëm-torjis i oz kor mïjanliš ninëm; a korë sömin sije, med mi, kiž silën pijan, völim bur šölömaës; no kučem nin bur šölöm pörjasislën? buržik guš vör jilavek pörjasis doris, no kïknannis adë voasni. no sija, kodli oz ker aslas šuem kiv kužais, sija čöč i gušasis i pörjasis. pörjasis si-ponda mïj kösjisem tor abu nin aslas, a silën kodli kosjisis. i si-vösna grek-ke mortës pörjavni, jemmës dert nin zev grek. tirtamë-že vokjasë regidžik sijejas, kor mïj kösjislim jenli; zev ved grek vunëdni jenli kosjisem tor.

Nagy bűn, az istennek tett fogadást elhagyni és elfelejteni.

Midőn tisztelendő Theodosius Pecserszkij Kievben apát volt, akkor egy bojár, névszerint Szudiszlav Gerevics háborúba indulván Izjaszlav nagyfejedelemmel, azt ígérte (tkp. mondta) istennek: ha ugyanis egészségesen haza térek, ajándékozok (tkp. leteszek) a kólostorba két arany-pénzt s ugyancsak aranyból öntetek egy koszorút (v. koronát) Boldogasszonyunk képére. A hadjárat kedvezően végződött, az ellenségek szétverettek s megszaladtak. De Kelemen (Szudiszlavnak keresztneve), hogy egészségesen a maga katonáival Kievbe visszatért, elfeledte a maga ígérését. — Egyszer, némi idő múlva (tkp. némennyit élvén), Szudiszlav ebéd után lefeküdt pihenni s elaludt; egyszerre hallott egy menydörgős szöveget, a mely őt még a nevéen is szólítja (tkp. tiszteli). Kelemen fölcső-

dott s látta maga előtt fölülről a szent Boldogasszonynak képét s hallott szöveget a kép felől: «Minek, Kelemen, nem adod meg, a mit ígértél? De íme most mondom neked, teljesítsd a te ígéretedet», s ezt mondván a kép elenyészett; de a bojár ijedtében (tkp. -ről) azon pillanatban a kincsátárába rohant s reszkető kezekkel vett annyi aranyat, a mennyi kell vala s odament a klostromba megtenni és teljesíteni az ígétét.

Ez [a történet] mintha különösen a mi számunkra volna írva. Mikor minket valamely váratlan eset ér, akkor mi serények vagyunk akármit istennek ígérni; de mihelyt a veszélytől menekülünk, akkor el is felejtjük istent és ígétünket. A gazdag ember ígér istennek ezüstöt és aranyat, a szegényebb ember ígér egy gyertyát állítani, a rosszúl élő ember ígéri az életét változtatni. De hogyan teljesítjük ígéréteinket és esküinket? Alighogy fejünkről elmegy a bajunk, mi (már) mindent elfeledünk. Atyámfia, az a ki mindent teremtett s mindent most igazgat, az a kinek trónul az ég meg zsámolyul a föld (van), az nem szenved szükségét semmiből s nem kér (kíván) tőlünk semmit, hanem kívánja csak azt, hogy mi, mint az ő gyermekei, jószívűek legyünk; de már milyen jó szive (van) a csalónak (szószegőnek)? Jobb a tolvaj az örökös csalónál (szószegőnél); de mind a kettőjük pokolba jut. De az, a ki nem teszen mondott szava szerint, az egyszersem mind tolvaj és szószegő. Szószegő¹⁾ azért, hogy odaígért dolog már nem az övé, hanem azé, a kinek ígerte. S azért ha bűn embert megcsalni, istent (megcsalni) bizony már nagy bűn. Teljesítsük tehát, atyámfia, rögtön azokat, ha valamit istennek ígétünk: mert nagy bűn elfelejteni az istennek ígert dolgot.

9.

Velëdčem okota tom mortlën.

Szjatëj Feodor, kodì börti völi arkerëjin Jedeskëjsa vičkoin, ičet dirjüs völi jursadtëm i ez vöv šus velëdčini a nöžmid; si-ponda jona terpitlis sija seramjas tövarisjasisliš i čorid vidëmjas velëdš-

¹⁾ A fordító itt átugrott egy soron; az eredeti mind a «szószegő» mind a «tolvaj»-nak adja okát: «Szószegő (hazug), mivel nem tartotta meg szavát; tolvaj, mivel másnak ígert dolog már nem a miénk».

jasislís. no medsa jona sölömsë sílís kótlís šogsem bat-mamlën, naja ved nekučem bur es viččisni si pomís. — Köt kiž, a Feodor ez vov sečem tom čelad kod, kodjas velavtëm kuža nótik oz nin i radejtni, no nadejtčis sija si vilë (jen vilë), kod vilë nadeja nóteid os vošli. ötik lunë, jen nučdëm kuža, vož čëččimišt vois sija vičkoë i azimišt mij nekod sijes oz nóžjav, zebsis pr.stol ulë; setëni kevnis bördëmën, med jen voštas sílís an-tuj velëdčini; a jurbitigas sešša i unmovsis. no si-kosti čukarmisni popjas, vois i ačis arkerëj i zavoditčis öbedna. — svjatëj šilëm kosti uzigën Feodor azis as-këdis čöčja zommës, angel kodës, kodí bidtë verdís sije maën. radlëm kuža, a gaške i povzem kuža, Feodor sadmis i pir un jivsis že i petis prestol ulís. taja viččistëm prestol ulís petëmis ponda arkerëj i bidsën, kodí setëni löšalís, pondisni šenzini; a si-vösna i jualisni sijes, kodí sija i mij ponda setče zebsis? Feodor vištalis bidsën, pomís pomë, a med-börin i vötsë assis. arkerëj ez enovt veš taje radenjesë zonlís velëdčem vilë i si-ponda gižis sijes pop-dak stavë. sija porašan Feodorlën zev šaňa tölk vossis, i regida i šaňaa velëdčemën panovtis i kolis bidsënës as ar-lidajassë.

Velëdëm. čelad! vižedë sv. Feodor vilë i kiži sija radejtis velëdčini, siž-že radejtë i ti. a kodí on velalë, si-moz že gusenikhën bördëmën korë jenlís i jen voštas tijanli gižed.

Fiatal embernek tanulás-kedve.

Szent Tivadar, a ki későbben püspök volt az edessai egyházban, kis korában nehéz fölfogású volt s nem volt ügyes tanúlni, hanem lassú; azért nagyon szenvedett ő nevetést (gunyolást) a társaitól s kemény feddéseket a tanítóitól. De legerősebben bántotta (tkp. szarította) az ő szivét szüleinek szomorúsága, mert ezek semmi jót nem vártak tőle. — Akárhogy, de Tivadar nem volt olyan fiatal ember, a kik nem sikerülés miatt már semmit sem iparkodnak, hanem bizott ő benne (istenben), a kiben vetett remény soha sem vész (meg nem hiúsúl). Egy napon, isteni indítás miatt, korán fölkelvén ő a templomba ment s látván, hogy senki őt észre nem veszi, elrejtőzött az oltár alá; ottan könnyezve könyörgött, hogy isten nyissa meg az ő képességét tanulásra; de imádkozása közben azután elaludt. A közben összegyűltek a papok, eljött maga a püspök is s elkezdődött a mise. — A szent éneklés alatt aluva látott Tivadar egy magával egykorú ifjút, angyalhoz hasonlót, a ki mintha őt mézzel etette. Öröm miatt, de talán ijedtség miatt is, Tivadar fölébredt s csak egyszeriben álmá-

ból (tkp.-ről) ki is jött az oltár alól. Hogy ily váratlanul az oltár alól kijött (tkp. «e váratlan oltár alól kijövése miatt»), a püspök és mindenki, a ki ott talált lenni, kezdének csodálkozni; de azután meg is kérdezték, kicsoda ő s mi végett rejtőzött el oda? Tivadar elbeszélte mindent, végről végre, s utoljára a maga álmát is. A püspök nem hagyta figyelmen kívül (tkp. nem hagyta hiába) az ifjúnak ezen iparkodását tanulásra s azért beírta őt a papságba. Attól az időtől fogva Tivadarnak nagyon szépen nyílt meg az értelme s gyorsan és jól tanulván, megelőzte és elhagyta mind a vele egykoruakat.

Tanítás. Fiaim! Nézzetek sz. Tivadarra s a hogy ő iparkodott tanulni, úgy iparkodjatok ti is. De a kik nem értetek (jól föl nem fogtok), épen úgy titkon könnyezve kérjétek istent, s isten megnyitja nektek az írást.

10.

Mij keris sujatěj Spiridon gušasišjas-kéd.

Ötöd arkerěj kerkaë sv. Spiridon ordë pïremaës gušasišjas i boštniš kïmin-ke iž kösjemaës munnï bër. no jen lubitëm kuža assis bur mortšë i med vižni siliš i sitëg eča embursë, körtalis najaës (ačis jen tödas kučem nogën), siž mij naja ez vermini vesig vörzedëni mesta vïrsinïs i siži sulalisni asiv vožož. prepodobnëj Spiridon jugdiğën petiš kellasis i azis mij koherjas oz vermini vörzedëni; sija seki vöjpediš najaës, med voze-keže jöžliš ninëm oz vörzedni, no med koršasni pötlun as trud pomsinïs; sešša aslas molitvanas razis nalíš tidavtëm körtëdsë i lezis.

Velëdëm. kodï velalëma gusen mödliš boštni, mij šurë, med velalas tatíš, kizi jen miždë sečemjasës; sečem med vičëšas, vermas ved kortavnï jen sinsë berdëdëmën samëj gušasišjas. zev grek morta mortliš gusen boštavnï. a kolë libë trud puktinï, libë korni mičaa, kilen, a ne gušasni.

Mit tett szent Spiridon a tolvajokkal.

Egyszer a püspöki házba, szt. Spiridonhoz, bementek volt tolvajok s elvevén néhány birkát megint el akartak menni. De isten, mivel a maga jó emberét szerette s hogy neki az a nélkül is kevés jószágát megmentse, megkötözte őket (maga isten tudja mily módon), úgy hogy ők nem bírtak ingyen sem a helyükről mozdulni s úgy állottak kora reggelig. Tisztelendő Spiridon vir-

radtakor kiment a czellájából s látta, hogy szegények nem bírnak megmozdúlni; ő akkor megintette őket, hogy ezentúl idegentől semmit el ne tulajdonítsanak (tkp. el ne mozdítsanak), hanem hogy keressék kenyerüket (tkp. jól-lakottságot) saját munkájuk által; azután a maga imádságával eloldotta róluk a láthatatlan köteleket s eleresztette.

Tanítás. A ki hozzászokott, hogy titkon mástól elvegyen, a mi találkozik, az tanulja meg ebből, hogyan bünteti meg isten az olyanokat; az olyan óvakodjék, mert isten meg bírja köztözni, a szemét elvevén (tkp. enyésztvén) épen lopás közben. Nagy bűn egymástól (tkp. ember embertől) lopni (tkp. titkon elvenni). Hanem kell munkát tenni vagy szépen kérni szóval, de nem kell lopni.

11.

Gušasem oz ozirměd, no pomalě.

Ötik kupeč, törqujtigas ötarě-mödarě setašni, častě uždivilis deŋga sv. Spiridonliš; a kor bergědčivlis vuzašaninsis vajliš silī bōr assis ušjžözsě; i sv. stareč vek silī čöktivilis, med sija acis as kinas puktas sija jaščikas, kitis i boštis. Spiridon ez i liddivilī, stav deŋgasě-ě vajliš kupeč, ez ved sija una dumajt tatčes olēm jilīs. unaiš kupeč juale-měn svjatějlīs boštis i bōr puktis deŋga, i jen bursilis silī löside vuzašni. no öččid ilavmišt, ez pukti vajem deŋgasě jaščikas, i pörjav-mišt sv. Spiridonēs, kolis sije deŋgasě as ordas. mij-že loi ta-bōrin? kupeč regid korise pōri; guša deŋgais ved silēn bariš vajem piddi bijen moz sotis i stav važ embursě. pögibě vomiš kupeč bara vois sv. Spiridon ordě i koris silis deŋga užen. Spiridon, kiži i vozin kerlis, istis sije užlan gorničaas, med acis boštas jaščikiš; no kiž kupeč voj-dor ninēm ez puktiv, siponda i boštni vōli ninēm. kuš kien bergědčimiš vištalis sija sv. Spiridonli, mij jaščikin deŋga abu. sv. stareč mičaa silī šuis: „tejad ki kiža öněž nekučem ki setě ez pīrav; tönzi-ke veške te puktin deŋga, öni i boštin; nekod vilē en noraš, ačid miža.“ janzim kuža kupeč uskědčis kok vilas sv. Spiridonli, i svjatěj prōstis sije taja mižis i lezis gortas, no deŋgatěg nin, deŋga ved silēn ez nin vōv, no zev noraa velēdēmēn, med voze-keže ez pežav assis lovsě tačem pörjasemēn. — Velēdēm. so kiži, pravoslavnejjas, i tani jen miždě gušasemiš; no mödarin, kitēni ne kerēm kuš, no i bid dum mijan loē jen sin vozin, kučema nin setis mijanēs miždas? dert, gušasišjasli loē sija mesta, kitēni bi oz kusli i nomir oz laŋtli.

Lopás nem gazdagít, hanem tönkre tesz.

Egy kereskedő, hogy adás-vevést folytatván egyik-másik felé adogassa (azaz: hogy forgassa), gyakran pénzt kölcsönözgett sz. Spiridontól; valahányszor visszatért eladásától (tkp. eladóhelyéről), visszavitte neki az adósságot; s az öreg mindig neki parancsolta, hogy ő a maga kezével tegye oda a ládába, a honnan ki is vette. Spiridon nem is olvasgatta, hogy az egész pénzt hozta-e a kereskedő, mert ő nem sokat gondolt az itteni étellel. Sokszor vett (így) a kereskedő a szentnek engedelmevel (tkp. a szenttől kérdezőn) pénzt és vissza is adta, s isten megáldotta, (úgy) hogy kedvező alkukat tett. De egyszer eltántorodván (tkp. tévedvén), nem tette az elvitt pénzt vissza a ládába, s megcsalván sz. Spiridont, magánál hagyta a pénzt. De mi történt ezután? A kereskedő csakhamar koldussá lett (tkp. esett, bukott); mert a rejtett pénze, a helyett hogy hasznot hajtott volna, mintegy tüzzel elégette az összes régi vagyonát is. Miután nyomoruságba jutott, a kereskedő megint eljött sz. Spiridonhoz s kért tőle pénzt kölcsön. Spiridon, a mint azelőtt is tette, küldte őt hálózobájába, hogy maga vegyen a ládából; de minthogy a kereskedő előbb semmit bele nem tett, azért nem is volt mit vennie. Üres kézzel visszatérvén, elmondta sz. Spiridonnak, hogy a ládában nincs pénz. A szent öreg neki szépen (nyugodtan) felelt: «a te kezeden kívül eddig semmi kéz oda be nem nyúlt (tkp. be nem ment); ha a múltkor oda tetted volna, most el is vehetnéd; senkire ne panaszkodjál, magad vagy a bűnös». Szégyenletében a kereskedő leborúlt szt. Spiridon lábaihoz s a szent ember megbocsátott neki e bűnért s haza eresztette, de pénz nélkül, mert neki már nem volt pénze, hanem igen szívrehatóan figyelmeztetvén (tkp. tanítván) őt, hogy ezentúl ne szennyezze be a maga lelkét ilyen csalással. — Tanítás. Ime hogyan, igazhitűek, már itt (e világon) büntet isten a lopásért; de a más világon, a hol nem csupán (minden) cselekedetünk, hanem minden gondolatunk leszen isten szeme előtt, már hogyan fog azért minket büntetni? Valóban, a tolvajoknak az a hely jut (tkp. leszen), a hol a tűz el nem alszik s a féreg nem nyugszik.

12.

Kolë-ke med jen tenë kivzas, ačid kivzi korišjasës.

Ötpír munigën vičkoë milësťa Joannës surtëdis ötik koriš baba, i bördëmën norasis ašsë obiditëmis ötik as rödnä vilas i kevmissis, medim mezdas kiž-ke setiš svjatëj patriark. no kiž pöra nin völi zavoditni öbednä, siponda kollišjasis Joannës cöktisni sije enovtlini i kivzini silis norasemsë börti, kor bör gortas voas. no jendlën mort Joann šuis: „a menë kivzas-ë jen öbednä sajin, og-ke me taje korises öniže kivzi?“ i ez vörzëdöi mestasis sijes pomëž kivžitëg i juktëg silü paj. — Velëdëm. Pravoslavnëjjas! tijanli, kodjasli jensän setëma lašt, veškida suditni i raditni jöz kolasin, nötcid enë pišjalë korišjasis, kivzitëg nalis norasemsë; zev ved jöna grekë voë, kodü oziržikës kivzë, a gölis pišjalë, i kodü ozirldor suditë a göles vinitë; no jilavek kolë radejtni suditni veškida, kučem sudën ved taladorin suditan, sečemën i aštë suditasni mödar jugidn.

Ha akarod (ha kell), hogy isten téged meghallgasson, magad hallgasd meg a szegényeket.

Egyszer a templomba menvén Irgalmas Jánost megállította egy szegény (koldus) asszony s sírva panaszkodott, a neki tett bántásért, egyik rokonára s könyörgött, hogy a szent patriárka őt valahogy attól megszabadítsa. De minthogy már ideje volt a misét elkezdeni, azért János kísérei ajánlották neki, hogy hagyja el s hallgassa ki az ő panaszát későbbben, mikor haza jön. De az isten embere János azt mondta: «de fog-e engem isten meghallgatni mise alatt, ha én e szegényt most meg nem hallgatom?» S nem mozdult meg a helyéről, míg őt végig [nem] hallgatta s [nem] osztott neki részt¹⁾. — Tanítás. Igazhitűek! tí,²⁾ a kiknek istentől és emberektől adatott hatalom, igazságosan itélni és rendelést tenni a nép közt, soha se fussatok el a szegényektől, meg nem hallgatván az ő panaszukat; mert igen nagy bűnbe esik, a ki a gazdagot (gazdagabbat) meghallgatja, de a szegénytől elfut; s a ki a gazdag félnek itél oda, a szegényt meg elítéli; hanem mindig igyekezni kell igazságosan itélni, mert a mily ítélettel e

¹⁾ Az orosz textusban: «elintézte az ügyet s meghagyta a bántónak, hogy a szegény asszonyt kielégítse». — ²⁾ A textusbeli *tijanli* («nektek») helyett nyilván *ti* kell.

világon ítélisz, olyannal tenmagadat is fognak ítélni a másik világon.

13.

Korisjasli čoridalēmis miždēm.

Svjatěj Jonalēn, vserossiskěj metropolitlēn vōli ōti ekonom (šojan juan setalīs), Pimen nima; silī vōli cōktema vižedcīni pōgreb vilīn i juktavlinī bīdsama tujtiv jōzēs. ōtčid gōl' i visis baba koris silīs miške-mīnda ma tor zella vilē visemsis. no Pimen lokīs gorēdis si vilē: „mun me dīnīs, ješčē oz na vo kad tījanli setavni.“ koher sija kivjasīs koris baba muni si dīnīs jursē ošedēmēn; no svjatitel' (Jona) tōdis tačem už Pimenlīs. i sija si-ponda koris Pimenēs i burēn šuis: „te on tōd, kodēs lōgēdin; dōva, kodēs te vōtlin, mijan dorīs musažik jenlī; žal veške te menim, no gospod' istis te vilē kulan čas, i me pōsōbitni og vermi; mun i ōniže vištaš popli (grek assid). mōd aski svjatěj Jona cōkīs aslas dukovnikisli pīrtni sije ižid pōstriženēē (szimaē) i sijaže lunē Pimen kulī. — Velēdēm. so kīzi jen miždīs Pimenēs, ōti gorēdēmīs kuš gōl' mort vilē! vicčise, pravoslavnējjas, korisjasēs vōtlēmīs i dōzmēdēmīs libē na vilē gorēdēmīs; jen bara miždas. on-ke ninēm ačid vermi setni, mičaa i sije žalitēmēn šu silī: „jen setas“, a nekiž en list sije šogēdni, silī ved tetēg nin šog i jen tenē oz prōstit.

A szegények iránt való keményszívűség (tkp. keménykedés) büntetése (tkp. -ért büntetés). — Szent Jónásnak, oroszországi metropolitának, volt egy ékonomusa (étel-ital adogató), Pimen nevű; annak meg volt hagyva a pinczére ügyelni s itatni minden utasnépet. Egyszer egy szegény és beteg asszony kért tőle egy kis (tkp. egynémennyi mézet) orvosságul betegsége ellen. De Pimen haragosan reá kiáltott: «eredj én tőlem, még nem jött az idő, hogy nektek adogassak». A szegény koldus asszony e szavak után elment tőle fejét lecsüggesztve; de a metropolita (Jónás) megtudta Pimennek ez ilyen dolgát. Ő azért (magához) kérte Piment s jó szerivel mondta: «te nem tudod, kit haragitottál meg; az özvegy, a kit elkergettél, mi nálunknál kedvesebb istennek; noha téged sajnállak, de az Úr rád küldte a halál-órát s én nem tudok segíteni; menj s most mindjárt gyónd meg a papnak a bűnödöt.» Másnap reggel sz. Jónás meghagyta a maga gyóntatójának, hogy őt a nagy tonsurába fogadja, s ugyanaz nap Pimen meg is halt.

— Tanítás. Ime hogyan büntette meg isten Piment csak azért, hogy egyszer szegény emberre rá rivallott. Óvakodjatok, igazhitűek a szegényeket elkergetni és bosszantani vagy rájuk rivallani; isten ezért megbüntet. Ha magad semmit sem adhatsz, tehát szépen és rajta sajnálkozva mondd neki: «ád isten»; de sehogy se merd őt szomorítani, mert neki már nálad nélkül is van bűja, s az isten neked azt meg nem bocsátja.

14.

Mizdēm seralēmīs svjatējjas vilin.

Ötödik arkerej Kristoslēn Grigorij Neokesariskej vetlis Komana karē arkerejes že puktinī, no bōr bergēdčigas gortas kujim žid lōsedčini si vilin jona tešitčini i si-ponda tuj vilē, kit kolē vōli munnī arkerejli vōvjasēn, naja vodtēdisni ōtikēs as kostsinīs, biđtē ōnina sōmin kulēma; a ašnīs puksinī si dīnē i kutinī narošnē šogsini. — Ōdva na svjatēj Grigorej na veštē vois, a židjas i pondisni kevmišni silī, med keras kučem-ke milēšt kulēm mortli, med vevtas silīs jajsē i setas mijke-minda zebēm vilē. bur-keris arkerej pōrtčis vilis plattēsē as vīvis i ješčē mijke-minda deŋga sodtis i setis sije židjasi, acis bara mōdēdčis voze. židjas boštmišt pondisni vaksini divejas-keris mort vilin, a ašnīs šuisni: „vōli-ke veške si-pičkin jenlēn duk, tōdis veške seki, mij si vozin kujlē lovja mort.“ si-bōrti čukēstisni tōvarisnīsē, no sija ez šias. naja čajtisni mij sija unmovsema i pondisni sadmēdni; no sija ninēm ez gorēdči, unmovsema ved vōli vek-keže! siž gospod mintis nali tešitčemsis svjatēj mort vilin i si-vōsna seramsē nališ bergēdis bōrdēmē! i so koŋerjas med-vozin radlisni si-vōsna mij ilēdisni arkerejes, a bōrti kovmis aslinīs lōsedčini i pramēj vilē mortēs zebni. — Velēdēm. Pravoslavnējjas! viččise seralēmīs, ne ōbrazjas vilin kuš i jen gižedjas vilin, no i bur mortjas vilin i pōrišžikjas vilin, med eske i tijanēs jen oz miždi židēs moz!

Büntetés a szentek kigúnyolásáért.

Egyszer neocaesareai Gergely püspök Komana városába járt püspököt installálni, de a mint hazatért, három zsidó összebeszélt, hogy rajta derekasan mulassanak, s azért az útra, a hol a püspöknek el kell vala hajtani (tkp. lovakkal menni), lefektettek egyet maguk közül, mintha csak most halt volna meg; maguk meg leültek melléje s kezdtek szántsándékkal gyászolni. — Alig találkozott velük sz. Gergely, már a zsidók el is kezdtek neki könyö-

rögni, hogy tegyen valami irgalmat a halott embernek, hogy fedje be az ő testét s adjon valamit a temetésre. A jótékony püspök leoldotta magáról felső ruháját s még hozzátett egy kis pénzt s oda adta a zsidóknak, maga meg tovább utazott. A zsidók ezt kapván, kezdtek kacagni a csoda-tevő férfiún s maguk közt mondták: «ha ő benne isteni szellem volna, tudta volna bizony, hogy előtte élő ember fekszik». Azután kiáltották a társukat, de az nem felelt. Gondolták, hogy ő elaludt s kezdték fölkelteni; de ő egy hangot sem ejtett, mert elaludt volt örökre! Úgy fizetett nekik az úr azért hogy mulattak egy szent férfiún, s azért az ő nevetésüket fordította sírásra! S íme szegények legelőször örültek, hogy a püspököt rászedték, de végre kellett maguknak hozzálátni s igazán az embert eltemetni. — Tanítás. Igazhitűek! Óvakodjatok gúnyolódni, nem csak a szent képeken és isten írásain, hanem a jó embereken s az öregeken is, hogy máskülömben isten ne büntessen titeket is, úgy mint a zsidókat.

15.

Sogsem dari ponda.

Ötik kiperskej manastirin, kodi šusis Filoksenlën, völi stareč, rödinanas Miletina kariš, Sidör nima, i kodi dugdivtëg bördlis; i kor mukëd manakjas vöjpedlisni sijes, med köt icetika dugdilas bördëmsis, sija vek šulis nalı: „me sečem greka, kučem ez na vövlı medvoža mortšanı (Adamsan) önija lunëž.“ — Ötëid vois si dinë manak Julian as velëdëisjasıs-këd, i med veske bördis starečes kız-ke paledni, mukëd šorni pövsin šuis silı: „eski musa rokë, mij jen kinëza bidsën grekaëš.“ a „kış bara! šuis stareč: abu nekučem gize-din i vesig on kivlı sečem grek, kučemën me mıza. kivzë, mij me tıjanlı vıstala i kevmë cöc me ponda. jöz pövsin olıgën mejam völi götir, i kıkannım veritım Sevır velëdëmlı (möd pöles veraë, a neprameje). ötëid, vomışt gortë, me eg su assim götirës i tödmışt mij sija munı pödruga ordas, med sı-këd ötıklain darjasni pravoslavnej vickoin, me kotërtı setce, azimışt-že mij götir mejam boštema nin vomas dari, me kvatıti sijes goršedis i setcež çabralı (og list taja grek i sunı), mij sija bör biliktis dari. jöjlun kuşam me kvatıti dari i sibiti najtë. no sija-že dukë çardıştis i darısë boštis çard-bı. Kık lun börin me azi zev mištëm mortës, kodi tapkëdmışt menë pelpomëd, šuis: „mi drugjas te-këd i nütëid ogë loë jansëdëmaëš.“ — „a te

*kodî sečem?'' juali me. — „me sija, šuis, kodî Jisus Kristusës mu-
çitçigas kuçkis pel-bokas“. verma-ë si-börin, bördzimišt, gorëdemën
šuis stareç, verma-ë me mijke-minda paledçini?'' — Velëdem. Pra-
voslavnëjjas! zev jöna sögrešitis taja mort šibitëmën sv. dari ñajtë;
no seçema-že grekë vöjam i mi, kor darjašam pež šölömën ñotik vi-
zavtëg i lösedçitëg; seçema-že grekë vöjeni naja, kodjas dari boštigën
oz pramëja miritçini i šölösinis oz pröstitçini naja-këd, kodjas vilë
lögalisni.*

Bánat az oltári szentség miatt. — Egy Cyprus-szigeti kolos-
torban, a mely Philoxenusról neveztetett, volt egy öreg, születése
szerint Miletina városából való, névszerint Izidor, a ki szakadat-
lanul sírt; s mikor a többi barátok (szerzetesek) unszolták, hogy
csak egy kicsit hagyjon föl sírásával, ő mindig azt mondta nekik:
«én olyan bűnös vagyok, a milyen még nem volt a legelső ember-
től (Ádámtól) fogva a mai napig». Egyszer jött hozzája Julián ba-
rát a maga tanítványaival s hogy a síró öreget valahogy vigasz-
talja, egyéb beszéd közt mondta neki: «hidd meg kedves testvé-
rem, hogy istenen kívül mindnyájan bűnösök [vagyunk]». «Jaj
nekem!» felelt az öreg: nincsen semmi írásban, sőt nem is hal-
lasz olyan bünt, a milyennel én bűnös vagyok. Hallgassátok, a
mit nektek elbeszéllek s imádkozzatok érettem. A mint a nép kö-
zött éltem, volt nekem feleségem s mindketten hittünk Szevir ta-
nításának (másféle, de nem igaz hitvallásba). Egyszer hazajöven,
nem találtam a feleségemet otthon, s megtudván hogy egy asszony
barátjához ment, hogy azzal együtt az igazhitű templomban ál-
dozzék (úrvaesorához járuljon), én oda szaladtam; látván pedig
hogy a feleségem már szájába vette a szentséget, őt torkon ragad-
tam s addig szoritottam (nem merem e bünt csak ki is mondani),
hogy ő a szentséget megint kiköpte. Vesztségemben én megfog-
tam a szentséget, s a sárba dobtam. De ugyanazon pillanatban
villámlott s a szentséget elvitte a villám. Két nap múltával láttam
egy igen rút embert, a ki engem vállon ütve azt mondta: «mí
teveled barátok vagyunk s soha sem leszünk [egymástól] elvალaszt-
va». «De kicsoda vagy te?» kérdeztem én. — «Én az vagyok, úgy
mondott, a ki Jézus Krisztust, mikor kínoztatott, arczúl (tkp. fül-

1) Így az orosz textus szerint. Nem értem a zürj. *kis bara-t*,
mely szóról szóra: «honnan megint.»

oldalába) ütötte». Lehet-e az után, szólt sírván ordítással az öreg, lehet-e hogy valamennyire vigasztalódjam?» — Tanítás. Igazhitűek! igen nagyon vétkezett ez az ember, hogy a szentséget a sárba dobta; de ugyanolyan bűnbe esünk (tkp. súlyedünk) mi is, ha az úrvacsorához járulunk szennyes szívvel, semmit sem bőjtölvén és készülvén; ugyanoly bűnbe esnek azok, a kik a szentség vételekor nem igazán kibékülnek s szívükből meg nem bocsátkoznak (azaz: egymásnak bocsátanak) azokkal, a kikre haragudtak.

16.

Pröskur jílís.

Prepodobnej Zösima Sölöveckej ötíd Sölöveckii voëm kupecjasli setis služitem pröskur; no naja vičkois muniganis kučem-ke nogën tödlitög sije i uskëdëmaës tuj vilë. börti ötik manak Makarij, muni-gën kitë-ke mogën, azis ponjes, kodí völi bergalë pröskur gögör i mürse bidsama nogën kvatitni sije piñjasnas, no bid zavoditcemë çiskalis sijas bi, kodí petis pröskur piçkiís. Makarij matëžik vois pröskur dínas i bi ez lo; perna-pasën leptis sija pröskur i vajmist prepodobnej Zösima ordë vištalis silí azilëm divësë. kodjas sen völini, zev bidsën šenzisni, mij Kristos kutis pež ponjes šøjemis služitem pröskur. — Velëdëm. Pravoslavnëjjas! tatís požas gögör-voni, mij pröskur, kodës ti boštlanid gospod' öltaris, ižid, i si-ponda šöje sije söstëm šölömën i polig-tirji jenmis. möd nogën-ke viçcise, med oz sot tijanës bi i sud jendlën.

Az áldozó-kenyérről (*pröskur* = *prosphora*). — Tisztelendő Zosimas Szoloveczki egyszer Szoloveczkbe jött kereskedőknek adott istenitiszteletben használt áldozó-kenyeret; de ők a templomból kimenvén valamiképen tudtuk nélkül azt leejtették az útra. Azután egy szerzetes-barát, Makárius, valahová ügygel menvén, látott egy kutyát, a ki az áldozó kenyér körül forgolódik s mindenképen igyekezik vala azt fogaival megkapni, de minden hozzákezdéskor perzselte őt tűz, a mely kijött az áldozó-kenyérből. Makárius hozzá közeledett az áldozó-kenyérhez s a tűz eltűnt (tkp. nem lett); keresztet vetvén magán (kereszt-jellel) fölemelte a kenyeret s oda vivén tisztelendő Zosimához elbeszélte neki a látott csudát. A kik ott voltak, mind igen csodálkoztak, hogy Krisztus a tisztátalan kutyát az áldozó-kenyér megevésétől visszatartotta. — Tanítás. Igazhitűek! ebből meg lehet érteni, hogy

az áldozó-kenyér, a melyet tí az Úr oltáráról vesztek, fölséges (tkp. nagy, magas), s azért egyétek azt tiszta szívvel s isteni félelem közt. Külömben (tkp. ha más módon) óvakodjatok, hogy titeket az isten tüze és ítélete meg ne égessen.

17.

Si jilís, mij zev bur ovni lög kuttég i divittég mukédjasés.

Ótik manak ez ov götör ladnë ustavjas kuza i völi povodnëj diš i viž kutni i molitvajas liddini. med-börin vois silën i kulan kad, i vizedišjas aslas vokjasis, kodjas čukertčisni volpaš gögöris, zev dirujtčisni, miła sija, naja dumis diš manak, ez povzi i smertis, no ješčë i radlis. a si-ponda i jualisni silis: „mij vösna te, kor kösjan suvni jen sud voze, nótik on pov? mi tödam tensid stav ovmeštë i ogë vermë gögöri-voni, miła te nótik on töždiš. Kristos vinën eča vinzedëi i vištav mijanli, med i mi čöc oškam Kristosës.“ — „Siž batuškojas i vokjas! me greka mort diša oli, i so öni menim bid ömëles assim petkëdlisni jenlën angeljas i me nekučem torjis eg sossis, a viččisi čorid sud gospodlis. no drug angeljas šuisni menim: „köt te i en zev vižavli i en dir kevmiv jenli, da mödarë nekodës že bara en i divitli i nekod vilë nótčid en lögarli“, i taje šumišt košalisni mensim grek gižedjassë. si-vösna so me öni i gaža.“ taje vištavmišt manak pir jenli lovsë i setis.

Enë divitë, med on loë divitemaës; enovtë, i tijanli enovtčas, šuis gospod. kodí oz vermi prameja vižavni (šuë sv. Anastasij Sinajskij) i oz vermi kolni mirskëj ovmeš, sija med nekodës oz divit. mukëd as göl-lun vösna is oz vermi setni milëstina, ali aslas uzjas vösna is oz vermi častë vičkoë vetlini, — sija med enovtas mortjasli, med pröstitas mukëdjasës i silí enovtčas (jensaň grekjasis). ötnas ved Kristos stavnim vilin em suditís, ogë že kutë silí jözës divitëmën vožsašni! mi omël delëjas köt ažam mortlis, a ažam-ë silis burjassë? ažam-ë silis kajitčemsë? una jave grekë vöjlisni, no gusen kajitčivlisni. rözbojnik, kodës röspinajtisni veškida doras Kristos-këd, völi i mort-vijis, a Juda völi Kristoslën apostol: no rözbojnik rajin, a Juda adin. abu-ë sešša pravda, mij divitni i suditni vermas sömin sija, kodí tödë mijanlis šölöm pičkës. — Velëdëm. zev jona grekë voje, kodí mödës divitë, libë kodí lög kutë möd mort vilë.

Arról, hogy mily jó élni haragot nem tartva és másokat

meg nem szólva. — Egy szerzetes barát nem élt egészen¹⁾ illően a szabályok szerint s eléggé lusta volt böjtöt tartani és az imádságokat elmondani. Utoljára jött neki is a halál ideje s az ő reá ügyelő társai (fratres), a kik az ágya körül összegyűltek, nagyon csudálkoztak, hogy miért ő, a lusta barát az ő véleményük szerint, nem félt a haláltól, hanem még örült is. Azért kérdezték is tőle: «mért nem félsz te semmit sem, mikor az isten ítélőszéke elé akarsz állani? Mi tudjuk az egész életedet s nem bírjuk megérteni, hogy semmit sem aggódsz. Krisztus erejével egy keveset erőlködjél s beszélld el nekünk, hogy mi is egyetemben magasztaljuk Krisztust». — «Igenis, atyáim és testvéreim! én bűnös ember lustául éltem s íme most minden rosszaságomat fölmutatták az isten angyalai, s én semmit sem tagadtam, hanem vártam az Úrnak kemény ítéletét. De egyszerre az angyalok mondták nekem: «habár te nem böjtöltél is nagyon s nem imádkoztál hosszú ideig, de másrészt megint nem is szoltál meg senkit s senkire soha nem haragudtál» s ezt mondván szétszaggatták az én bűn-írásaimat. Azért íme most víg vagyok». A mint ezt a barát elmondta, mindjárt át is adta lelkét istennek.

Ne gáncsoljatok, hogy ne legyetek gáncsolva (elítélve, megszólva); bocsássatok s ténnektek is megbocsáttatik, mondta az Úr. A ki nem bír igazán böjtölni (mond sz. Anasztáz) s nem bírja elhagyni a világi életet, az csak ne gáncsoljon senkit. Egy másik meg a maga szegénysége miatt nem adhat alamizsnát vagy a maga dolgai miatt nem járhat gyakran a templomba, -- az csak engedjen meg az embereknek, csak bocsásson a felebarátainak s neki is megbocsáttatik (istentől a bűnei). Mert egyedül Krisztus vagon mindnyájunk fölött ítélő bíró s nem fogunk vele ellenkezni az által, hogy mást gáncsolunk (elítélünk). Habár látjuk is más embernek rossz dolgait, de látjuk-e az ő jóságait is? Látjuk-e az ő bűnbánatját? Sokan nyilvánosan estek bűnbe, de titkon meggyóntak [és veszékeltek]. A rabló, a kit Krisztussal jobb oldala mellett keresztre feszítettek, emberölő is volt, Judás meg Kristus-

¹⁾ Sejtethő, hogy *götör* helyett *gögör* kell; «körül, körös-körül» könnyen ezt is teheti: «mindenestül, egészen». Az orosz eredeti így hangzik, latinúl: «non habebat omnes virtutes, praescriptas regulis...»

nak apostola volt: de a rabló a paradicsomban van, Judás meg a pokolban. Nem igaz-e azután, hogy gáncsolni és ítélni csak annak lehet, a ki a mi szívünk belsejét ismeri. — Tanítás. Igen nagy bűnbe esik, a ki mást gáncsol (elitél) vagy a ki haragot tart más emberre (felebarátjára).

18.

Kízi kolë vižavni.

Prepodobnej Siluan i velëdëiš silën Zakarija ötëid voisni ötik manastirë vidlîg moz manakjassë. ovništ setëni bidsa sutki, kor pondišni bõr mödëdëini gortë, seki najali kíž göštjasli bit kolî eča sojıştni tuj vilë i sojıştışni. muniganis-že Zakarija azis šor i kōjšis juni; no Siluan šuis silë: „talun ved viž.“ „a egë-ëmej talun mi šoje batuško?“ šuis Zakarija. — „šija šojem völi morta mortës lubitëm kuža, kíž göštjaslën; a mijanlı, pije, kolë kutni assinim viž. egë-ke ved mi kivzë nalış šölömsanis cõktëmsë i egë-ke šoje, seki veške kerim kik grek: najaës lögëdîm i bidsën vozin javë ojšisim, mij mi te-këd zev vižalam. i voze, musa pije, vižav gusen.“ — Velëdëm. oz kov ňõtëid ojšisem ponda vižavni, no siž, med mort oz tödlë; seki i jen ažas tensid vižalëmtë.

Hogyan kell bõjtõlni. — Tisztelendõ Silvanus és tanítványá Zakariás egyszer egy klastromba jöttek, a barátokat látogatni. Miután ott egész 24 óráig tartózkodtak, a mint vissza indultak hazafelé, akkor nekik mint vendégeknek kellett egy keveset enni az útra s ettek is valamit. Menet közben Zakariás látott egy forrást s akart inni; de Silvanus azt mondta neki: «ma csak bõjtõlj». «De hiszen nem ettünk-e ma, atyám?» felelt Zakariás.» Az az evés az egymáshoz való szeretet miatt volt, mint vendégek [evése]; de nekünk, fiam, meg kell tartanunk a magunk bõjtjét. Ha ugyanis nem fogadtuk volna az õ szives kínálásukat s nem ettünk volna, akkor bizony kettõs vétket tettünk volna: õket bosszantottuk, s mindnyájuk előtt dicsekedtünk volna, hogy mi teveled erősen bõjtõlünk. S ezentúl is, kedves fiam, bõjtõlj titokban.» — Tanítás. Nem kell soha dicsekvés okáért bõjtõlni, hanem úgy hogy más ember ne tudja; akkor isten is látja a te bõjtõléseidet.

19.

Kodi mödës divitë, sija mirdde last gospodlis.

Ötöd prepodobnej Isaak Fivskij vetlimist möd manastirë divitis setis manakës dësa olëmis. i sija dum seçema jizis silë sölomas, mij i bör loktig cözis ez dugdiv si jilis dumajni i kulitni manaklis užjassë. no kor vois aslas kella doras, samëj öges şoras panid suvtis silë angel, i şuis : „spasitel' cöktis juavni tensid, mij kolö kerni manak-këd, kodës te divitin' ?“ Isaak gögör-vois assis mişsë i uskëdtemën angel voze görëdis : „mişmi ! omëles keri, ne-ladnë ker ! kevmis me vöсна spasitelli.“ „çëçëci, şuis angel : önja mişis gospod' pröstitë tenë ; no voze-keže vicëis i pov divitni vojödörjik gospodis ; on-ke kivzi, voze on lo lezema i taja kellaad.“ — Velëdëm. enë tanë mödës divitë i jen tjanës mödarin oz divit ; mij ved tanë köžannid, sija mödarin i petalas ; pröstitë i pröstitëmaës loannid ; kuçem meraën merajtannid, seçemën i tjanli merajtas gospod'.

A ki mást elitél, az az Úr hatalmát bitorolja. — Egyszer tisztelendö Izsák Fivskij (Thébai) egy másik klastromba járván, elitélt ott egy szerzetes barátot a lusta életről. S az a gondolat neki annyira a szivébe hatott, hogy visszatérése alatt sem szünt meg róla gondolni s a barát dolgát gáncsolni. De mikor a maga czellájához érkezett, az ajtó közepében eleibe állott egy angyal s azt mondta : «a Megváltó megparancsolta, hogy kérdezzem tőled, hogy mit kell azzal a baráttal tenni, a kit te elitéltél?» Izsák megértette a maga vétkét s leborulván az angyal előtt, fölkiáltott : «Vétkeztem! Rosszat tettem, nem jól tettem! Könyörögj értem a megváltóhoz». «Kelj föl, szólt az angyal; most az Úr neked megbocsátja a vétkeidet; de ezentúl óvakodjál s ne merj előbb itélni mintsem az Úr; ha szót nem fogadsz, többé e czelládba sem fogsz beeresztetni (sem leszel beeresztve). — Tanítás. Ne itéljétek itten a felebarátod (tkp. másikat) s isten titeket a más világon nem itél el; mert a mit itten vettek, az a más világon ki is kel; bocsásatok s nektek lesz megbocsátva (tkp. bocsátottak lesztek); a mily mértékkel mérték, olyannal nektek is fog mérni az Úr.

20.

Si jilis mij-minda otsalë mijanli spasitëini milëstina.

Ötik afrikanskëj kñazlën völi čina mort Petir nima, kodli völi cöktema lösedlini bidşama şöjan-tor, mij kovmas kñaz pizan vilë : mijis

sija jona i ozirmis. no i ozir-lun dirjuis völi sečem naž, mįj ötčidna vesig, kiž kutis pomnitni, ez setli nekučem milěstina korišli. pozis dumajtni, mįj sečem mort tutėž nin voši, no ižid milěsta jen bergėdis sije, so kiži. ötčid, kor mödėdis Petir kiaz ordė požalėm nanjas, azis as vožsis korises, kodı i koris silis milěstina. Petir gorėdis si vilė vidčemėn ; no koris ez dugdi kevmišni silı i korni Xrista radi. seki Petir pondis vizedni gögör, oz-ė sur, silı iz, med eske šibitni korises ; no kiž matin iz ez vöv, lög kužais Petir kvatitıs nan tupės i šibitıs sijen rožaas korišli. koris kvatitıs tupės i mödėdis kevmigtirji milěstina setis vösna. — kık lun börin Petir siž višni pondis, mįj lov petan vije vois. sija jursadnas azis assė vöin moz, biđtė sije suditėni. si vozin sulalisni veskijas, kitče ötiladorşanis söd mištėm mortjas puktalisni silis lok uşjassė, a mödarladoras angeljas gospodlėn sulalisni i ez tödni mįj kernı ; medvožajasis radlısni i seralısni, mįj grekjasis šokidės ; a angeljas šog piriş sörnitısni as kostanis : a ni mįj puktam tatče ? abu ved ninėm öti nan tupės kiña, kodės šibitıs Petir rožaas korišli. seşsa sija milěstina tupės puktısni naja veski vilė, no tupės ičetika, ödva vörzedis čaşkasė grekjasnas. seki sv. angeljas şuisni silı : „mun, koherė Petirė, i sodti taja tupės dinė jeşče kimin-ke tupės, med veske oz boştnı tenė daveljas i kiskini adė.“ taja dukė Petir vois as sadas, i dumajmišt ta jılış, gögör-vois mįj sija ez vöv ninėm abu vöt, no pramėj velėdėm jensanı ; azılış ved veski vilis assis biđ grek, kučemės kerlılış ičetışanis. „öti tupės-ke, dözmėm kuža šibitėm, si-mında menim otsalış, şuis Petir bördigtirji, kučem-že loė koknid mödarin silı, kodı ičetışanis nem-čözşė juklė gažedčemėn korişjaslı ?“ i seşanı jorsis jen vozin setavni korişjaslı, i jen regid čėčėdis sije vişaniniş.

Arról, hogy mennyit segít nekünk üdvözülni az alamizsna.

Egy afrikai fejedelemnek volt egy Péter nevű tisztviselője, a kinek meg volt hagyva minden ételt beszerezni, a mely a fejedelem asztalára kellett: a miből ő nagyon meg is gazdagodott. De gazdagságában is olyan fukar volt, hogy, a mióta emlékezni kezdett, még egyszer sem adott semmi alamizsnát koldusnak. Lehetett gondolni, hogy ilyen ember már egészen elveszett (elkárhozott); de a nagy kegyelmű isten megtérítette őt, íme hogyan. Egyszer, hogy Péter a fejedelemhez süttött kenyereket szállított, látott ő maga előtt egy koldust, a ki tőle alamizsnát kért. Péter rája kiáltott szitkozódva; de a koldus nem szünt meg neki könyörögni s

Krisztus szerelméért kérni (*Xrista radi* oroszúl van). Akkor Péter kezdett körülnézni: nem akad-e neki kő, hogy azzal a koldust megdobja; de minthogy közelben kő nem volt, haragjában Péter fölkapott egy czipót s azzal a koldusnak a képébe dobott. A koldus megfogta a czipót s eltávozott imádkozván az alamizsnadóért. — Két nap múlva Péter úgy megbetegedett, hogy szinte haló-félbe jutott (tkp. lélek-kimenő színre [fokra, állapotba] jött). Ő elméjével (képzeletével) látta magát mintegy álomban, mintha őt itélnék. Előtte állott egy mérleg, a melybe egyik felől fekete csúnya emberek belerakták az ő rossz tetteit; de a másik felén az Úr angyalai állottak s nem tudtak mit csinálni; az előbbieket örültek és nevettek, hogy az ő vétkei nehezek, az angyalok meg szomorúan szóltak maguk közt: de mi mit rakunk ide? Hiszen nincs semmi egy czipón kívül, a melyet Péter egy koldusnak a képébe dobott. Azután azt az alamizsna-czipót tették a mérlegre, de a czipó kevéske, alig mozdította meg a vétkekkel való serpenyőt. Akkor az angyalok mondták neki: «menj, szegény Péter, s tégy hozzá ehhez a czipóhoz még néhány czipót, hogy ne fogjanak téged az ördögök s a pokolba ne ragadjanak.» E pillanatban Péter eszméltre tért, s gondolkodván róla megértette, hogy az nem volt hiábavaló álom, hanem igaz tanítás istentől; mert ő látta a mérlegen minden vétkét, a melyet kiskorától fogva elkövetett. «Ha egy harag miatt dobott czipó nekem annyit segített, mondta Péter sírás közben, mily könnyűsége lesz a másvilágon annak, a ki kiskorától fogva egész életén át örömmel osztogat a koldusoknak?» S azonnal esküdött (megfogadta) isten előtt, hogy adni fog a koldusoknak, s isten csakhamar föl is állatá őt betegségéből.

I Petir sečema tirtis assis jenli setem kivsē, mij ašsē ez nōtik žalit. ōtēid panid šuri silī tōdtem mort, kodī korise pōrema karab žugalēmīs. sija uskēdčēmēn kok vilas koris silīs, med mijen-ke vevtjas silīs paštem jajsē. Petir sija-že dukē pōrtčīs az vīsis paškōmsō i setis. no kiž korislēn i šōjnīs ninēm vōli, si-vōsna i setis sije plat-tesē vuzavni. Petir munigen kitče-ke bazar vīvī azis assis paškōmsē bazaris i zev gažtēmtčīs i šogsem ponda sija lunē ez vesig nur boštlī vomas, a jignasemēn kumas bōrdīs ōtnas : „gospođ ez primit mensim milēstina, dumajtis sija; tidalē, me og sulav si don, med mensim nim

kažtilasni korišjas, med-musa drugjasis silën.“ taje dumajtigas i šogsigas sija unmovsis, i drug azis as vozsis zev miču mortës, šondiš jugidžikës ; jur vilas völi krest i paštasema völi sija pašköm. „ažan-ë taje pašköm?“ šuis sija. „fej batuško! vištalis Petir, vojödör sija pašköm völi menam.“ „en že sešša šogsi, šuis bara sija ; me te ordiš bošti sije, me novla i blagoslovlahta tenë si piddi, mij menë te, közidiš kuligën, vertin sijen.“ sadmimišt Petir divujtëcis i šuis aslis : „kor Kristus pukse korišjas mestaë, sižke i me og kuv, köt i nakod-že loa.“ ta börin stav embursë setalis korišjasli, völa vilë ležalis assis jözjassë i munis Jerusalimë. setëni jurbitmišt Kristus gortli, kevmis jen nimën ötik starikli, med vuzalas sijos jöz völa vilë i donsë mij šedë as vilas, med juklas korišjasli.

Dír svjatëj Petir kevmis senì i gaške olis veške senì i kurtëžis, ez-ke a veške tödni sije as musa jözis, kodjas voisni jurbitni Jerusalimë. seki Petir, med sije oz pondni vilë puktni, pišjis tödtëm inë, i senì kevmis kurtëžis. ötnas jen tödas kitën silën sv. moščis ; no mu kužala biđ vičkoin kažtilëni silis nimsë.

Velëdëm. Pravoslavnëjjas ! dumajtë, mij vošlëm mort nin spašitëcis šibitëm tupëš vöсна korišli ; ne sija-ke veške, adë veškida vois. kučema-že mijanli otsalas mödarin sija milëstina, kodës mi radujase setalam biđ lun! nötcid vokjasë enë istë kušen korises ; una grekjas ved vevtišasni milëstinaën.

S Péter olymódon teljesítette az istennek adott szavát, hogy maga magát ingyen sem sajnálta. Egyszer találkozott vele egy ismeretlen ember, a ki koldussá lett (tkp. dölt, esett) volt hajótörés által. Az, a lábához borúlván, azon kérte, hogy valamivel befödje az ő mezítelen testét. Péter mindjárt leoldotta magáról a ruháját s odaadta. De minthogy a koldusnak ennie sem volt semmi, azért oda adta (t. i. a koldus) a ruhát eladásra. Péter, valahová menvén a piaczon át, meglátta a maga ruháját a piaczon s nagyon elszomorodott. Bújában az nap egy falatot sem vett a szájába, hanem elzárkozván a szobájában csak egyre sírt : «az Úr nem fogadta az én alamizsnámat, gondolt ő ; látni való, én nem vagyok méltó (tkp. non sto id pretium), hogy az én nevemet emlegessék a koldusok, az ő legkedvesebb barátjai.» Ezt gondolván s így búsulván ő elaludt, s egyszerre látott maga előtt egy igen szép embert, a napnál ragyogóbbat (fehérebbet) ; a fején volt kereszt s öltözve volt abba a ruhába. «Látod-e ezt a ruhát?»

mondta ő. «Oh, édes uram! szólt Péter, — előbb az a ruha enyim volt.» «Ne búsulj aztán, — mondta megint amaz; én te töled fogadtam azt, én viselem s áldlak érte, hogy engem, mikor a hidegtől majd meg nem haltam (tkp. hidegtől halván), vele beföd-tél. Fölebredvén Péter csudálkozott s azt mondta magának: «Midőn Krisztus a koldusok helyébe áll, tehát én sem halok meg, ha bár olyanná leszek, a milyenek ők (tkp. ők-féle leszek).» Ez után minden vagyonát oda adta a koldusoknak, szabadon eresztette a maga népeit (értsd: rabszolgáit) s elment Jeruzsálembe. Miután ott Krisztus sírján leborúlva tisztelkedett, könyörgött ő isten nevével egy öregnek, hogy őt eladja rabságba (tkp. idegen hata-lomra), s hogy az árát a mi érte kerül (tkp. reája kerül v. jut), eloszsa a koldusoknak.

Soká szolgált ott sz. Péter s talán biz ott maradt (tkp. élt) volna holtáiglan, ha meg nem ismerik vala az ő földijeit, a kik tisztelkedni jöttek Jeruzsálembe. Akkor Péter, hogy őt [megint] föl ne magasztalják, elfutott egy ismeretlen helyre s ott imádko-zott holtáiglan. Egyedül isten tudja, hol vannak az ő szent erek-lyéi, de világ (tkp. föld) szerte minden egyházban emlegetik az ő nevét.

Tanítás. Igazhitűek! Gondoljátok meg, hogy egy már elve-zett (elkárhozott) ember megüdvözült egy a koldusnak dobott czipó miatt; máskülömben bizonyosan pokolba jutott volna. Mennyire fog nekünk a másvilágon az az alamizsna segíteni, a melyet mi örömezt (*radujase* = радуюся örvendve) adunk minden nap. Atyámfiai, soha se küldjétek el üresen a koldust; mert sok vétket főd be az alamizsna (tkp. vétkek fedődnek be az alamizs-nával).

Utójegyzet. A zürjén terminativus rag rendes alakja *-öz* (vagy *-ež* az izsmai dialektusban: Castrén) s így találjuk Po-povnál is (*-ëž*): pl. *ötikëž* egyik, *pomöz* végig (1. sz.). De többször előfordul *-ëž* alak is (melynek *-ööz* felelne meg), különösen a ter-minativ gerundiumban (*-tööž*): *lunëž* napig (15 sz.), *pörismitëž* öregedtiglen (1. sz.), *burdtëžis* meggyógyúltáig (6. sz.), *kvtëžis* holtáig (20. sz.), *önëž* (1. és 11. sz.). Meghagytam e teljesebb ala-kot, mert azt vélem, hogy nem írás- vagy nyomtatásbeli hiba, ha-

nem a zürjén terminativus mivoltából magyarázható meg. A terminativust kifejezi másutt valamely latív casus, nyomatékositó mellékhatózó vagy végraggal: pl. a finnben illativus vagy allativus *asti* v. *saakka* «usque»-val (*loppuun asti* végig, *kirkolle asti* a templomig); a cseremiszbén illativus *šumeške*-vel («értére», v. ö. finn *saakka*: pl. *auluško šumeške* «faluig»); a magyarban *-ig* (*-ég* = <é+g (nyomatékositó). E szerint a zürjén *-öz* teljesebb *-ööz* alakjában is az első *ö*-t illativus-végnek lehet tekinteni (pl. *lunö-öz*-ben *lunö*), s az ez után való *-öz* jóformán nem más mint a *vož* «élő» változata, illetőleg szintén illativus *vože* «elé» helyett való (megjegyzendő, hogy a votjákban a zürjén terminativus *-öz*-nek *-ož* felel meg, pl. *puňož* végig = z. *pomöž*; s *vož* a zürjP.-ben *ož*-nak hangzik). Összevethető a magyar *elö*-nek terminativ segédhatározóul való használata, ebben: *eddig-elé*.

Hasonlóképen megtartottam a *-mišt* végű gerundiumnak kettős *m*-vel való alakját is, a hol előfordult: 1. sz. *šivsemmišt*, *šornitëmmišt*, 7. sz. *kerëmmišt*. Meglátszik ebből, hogy ez a gerundium nem más mint *-m* képzős nom. actionis *mišt* «után» névutóval (pl. *kuim lun mišt* «három nap után, h. n. múlva, *ne-dir-mišt* nach nicht langer zeit, nem sokára).

II.

Szavvajitov Pál zürjén nyelvtanából.

A zürjén nyelv ismeretének egyik főforrása, a sziszolai és vicegdai dialektusokra nézve, Szavvajitov Pál zürjén nyelvtana és szótára (Sz.-Pétervár 1850). Csak a szótára vált most nélkülözhetővé Wiedemann-nak teljesebb és az egész zürjénségre kiterjeszkedő szótára által, mely nem régen elkészült. Becses a Szavvajitov orosz nyelven írt grammatikája (Грамматика Зырянскаго языка. Сочинение Павла Савваитова) kivált a приложение «függelék» által, mely egyéb fordított textusok mellett legelőször eredeti nyelvmutatványt is közölt: két népmesét és két gyermekverset sziszolai nyelven, meg menyasszonyi búcsuverseket vicegdai nyelven (de mind fordítás nélkül). Az utóbbiakat, melyek sokban a Castrén-féle izsmai nászdalokhoz hasonlítanak (lásd ismertetésüket NyK. XV, 153), egyelőre félre hagyom, mivel nem a rendes szerkezetű nyelvet tüntetik föl s itt-ott még homályosak is. Közlöm tehát a «Függelék»-ből, mint a sziszolai dialektus mutatványát, a két népmesét magyar fordítással, meg a nem eredeti darabokat is (Hitvallás, Úr imádsága, Tíz parancsolat, részek az Újtestamentomból). — Átirásomban Szavvajitovnak általában igen pontos és több szerencsés újítás (pl. a *з, з* értékű egyszerű jegyek) által kiváló írásmódjától csak abban tértem el, hogy úgy mint a Popov-féle textusban is (408 l.) *dě* és *tě*-vel éltem, míg Szavvajitov a két hangot egybevonó jegyekkel él (pl. *velödčema, tatče*); az utóbbira (*tě*) használt jeggyel egyébiránt szöközepén nyomatékos *č* hangot is jelöl, a melyet meg kettős *čč*-vel írtam (pl. a *čččini* «fölkelni» igében).

A) *Mojd-kiljas (Mesék).*

1. *Olas-vilas sar gozja. nijałon völi kuim pi da ötik nil. i nija vözjísni pondísni gulajtni. i kor lezisni nijaös, munísni da munísni, da eziš kiž vois. seki med-ižid vokis pondís vözjísni: „musa vokjas, musa sočej! leze; me kaja eziš kiž vilö da ležališta ezišsö.“ vokjas i soč šuöni: „en kaj, en kaj, musa voknimöj; sibdan setsaň.“ sije: „og sibdi.“ i kais, da i sibdis. sijes i kolisni vokjasis. — munísni da munísni, da zarni kiž vois. bara pondís vözjísni šörkös vok: „musa voköj, musa sočej! me kaja zarnisö ležni.“ „en kaj, en kaj; i te sibdan setsaň.“ „og sibdi.“ i kais. lezis, lezis, da letsinisö pondís, da i sibdis. bördísni, bördísni soča-voka, da i kolisni. — munísni da munísni, da žemčug kiž vois. seki pondís i ičet vok vözjísni: „musa sočej! me kaja kiž vilas, da ležišta žemčugsö.“ „en kaj, en kaj, musa voköj; te sibdan, me mij ponda kerni?“ „og sibdi.“ i kais; kais da žemčugsö lezis da lezis, da i sije sibdis. seki lois ötnas nin Marja sarevna.*

Dir bördís koňor, da lois že kolni. seki nilöňkőanöj ötnas-nin munís. munís da munís, da kerkajas pondísni tidalni: setön völi sar-svo. sarłon völis kerkais ižid da šaň. krilėi-pos ultas kėmiúntöma surpuan čan. čan ulas i piris nilis da i pondís šilni:

*Kukku, sar pijanjas!
menam kuim vok völi, da ötik vok ez lö.
ötik vok menam eziš kiž jilin,
möd vok menam zarni kiž jilin,
kojmöd vok menam žemčug kiž jilin.
kar žölen žöljaseni,
šölk mačön mačasenı.*

Sar pijanjas kilisni, mij kučömkö nil mičuö šilö; lösedisni koršni: „kod vokli pö šurö, šili i baba vilö. seki ižid vokis petas, da koršas, da koršas, da koršas, da i oz azi. i pıras. — bara sar nil pondís šilni:

Kukku, sar pijanjas! stb.

seki šörkös vok petas, da kutas koršni. koršas, da koršas, da koršas da i sija oz azi. i kor pıras, bara pondas šilni Marja sarevna:

Kukku, sar pijanjas! stb.

seki petas med-icet vokis; koršas, koršas, da i azas. si-köd i venčajt-šas sar nil, i öni olöni-vilöni.

Van (tkp. él-van) egy királyi házaspár. Nekik volt három fíjuk és egy leányuk. S azok kezdének elkéredzeni, hogy sétáljanak (sétára). S mikor őket eleresztették, mentek (ők) s mentek, s jött (eléjük akadt) egy ezüst nyirfa. Akkor a legnagyobbik testvér kezdett kéredzeni: «kedves öcsém, kedves hugom! ereszszetek, én fölmászok az ezüst nyirfára, és leeresztem az ezüstjét». A testvérek és a huga mondják: «ne mászsz, ne mászsz föl, kedves bátyánk megragadsz ott» (tkp. onnan). Ő: «nem ragadok meg ott.» S fölmászott, s ott ragadt. Őt ott is hagyták testvérei. — Mentek s mentek, s eléjött egy arany nyirfa. Megint kezdett kéredzeni a középső testvér: «kedves öcsém, kedves hugom! én fölmászok, leereszteni az aranyát.» — «Ne [mászsz, ne mászsz föl; te is megragadsz ott.» «Nem ragadok meg.» S fölmászott. Eresztett, eresztett (aranyat) s már maga is akart leereszkesdni; tehát szintén ott ragadt. Sírtak, sírtak, a leány- és fi-testvér, s szintén ott hagyták. — Mentek s mentek, hát egy gyöngy-nyirfa jött elé. Akkor a legkisebb fitestvér is kezdett kéredzeni: «Kedves hugom: én fölmászok a nyirfára, s leeresztem gyöngyét». — «Ne mászsz, ne mászsz föl, kedves bátyám; te ott ragadsz, s én mit fogok tenni?» — «Nem ragadok meg.» S fölmászott, és leeresztette egyre a gyöngyöt, de ő is ott ragadt. Akkor lett már egyedül (már csak magára maradt) Mária királyleány.

Soká sirt szegény, de csak ott kellett őt hagyni. Akkor a leányka már csak egymagára ment. Ment s ment, egyszer csak házak kezdének látszani: ott vala egy királyság (azaz: királyi székváros). A királynak a háza nagy és szép volt. A külső lépcső alatt egy ledöntött sörfőző kád. E kád alá be is ment a leány s elkezdett dalolni:

Kukku! királyfiak!

Nekem három bátyám vala s egyik bátya sem maradt meg (tkp. nem lett e. b.).

Egyik bátyám az ezüst nyirfán (van),
másik bátyám az arany nyirfán (van),

harmadik bátyám a gyöngy-nyirfán (van);
városdit játszanak ¹⁾, selyem labdával labdázna.

A királyfiak hallották, hogy valamely leány szépen dalol; megegyeztek egymás közt, hogy fölkeresik: «a mely testvérnek (a melyikünknek) elékerül, annak a felesége leszen». Akkor a legnagyobbik testvér megy ki, s keres, keres, keres, de nem találja meg, s megint bemegy. Megint kezdett a király-leány dalolni:

Kukku! királyfiak! stb.

Akkor a középső testvér megy ki, s kezd (hozza fog) keresni. Keres, keres, keres, de ő sem találja. S mikor bemegy, megint kezd dalolni Mária király-leány:

Kukku! királyfiak! stb.

Akkor kimegyen a legkisebbik testvér; keres, keres, s meg is találja. Ő vele meg is esküszik a király-leány.

2. *Vazõn olõm-vilõm sókir da ruč. nijalõn náñis birõ. seki pondis sókir suni: „ručanõj, ručanõj! vaj že pudjasni, kodnimõs načkini.“ pudjasisni, pudjasisni, da use pud sókirõs načkini. seki sókir šuas: „mun že te, ručanõj, vetli pan ordõ purtla.“ ruč munas, da pondas šilni:*

Pananõj, pananõj!
vaj te, vaj te purtõ

sókirõs načkini,
menõ, ručes, verdni.

Pan šuas: „menám põ purtis niž; mun že te jen ordõ zudla.“ ruč munas, da pondas šilni:

Jenmanõj, jenmanõj!
vaj te, vaj te zudtõ
pan purt keslini,

sókirõs načkini,
menõ, ručes, verdni.

Jen šuas: „menam põ sókid zudis; mun že, tõliš õš vaj.“ ruč munas tõliš ordõ; da pondas šilni:

Tõlišanõj, tõlišanõj!
vaj te, vaj te õštõ
jen zud kiskini,

pan purt keslini,
sókirõs načkini,
menõ, ručes, verdni.

¹⁾ Gyermeekjáték, oroszúl городки (szószerint «városkák» = «holzklötzchen-spiel»; zürj. kar «város» s žol' játszó «fácska vagy kis kölöncz»).

Tölis ūas : „mun že te, kor ūondilís zonsö : menam öškís oz mun sitög“. ruč munas ūondi ordö, da i mödas sílni :

<i>Šondi</i> anöj, ūondi ^{an} öj !		tölis ös-köd munní,
vaj te, vaj te zonsö		jen zud kiskini, stb.

Šondi istas : „vetli že te, ručanöj, köč ordö ; menam pí zonnís čig, köč jöltög oz mun“. ruč munas köč ordö, da kutas sílni :

<i>Köčan</i> öj, köčanöj !		šondi zonnös verdni,
vaj te, vaj te jöltö		tölis ös-köd munní, stb.

Köč ūas : „menam podoňčáis abu, nekitse lístinišö ; mun že te, kor, vetli pipu ordö.“ ruč pipu ordö munas, da pondas sílni :

<i>Pipuan</i> öj, pipuanöj !		köč jöl lístini,
vaj te, vaj te podoňčätö		šondi zonnös verdni stb.

Pipu ūas : „menam nemíjen podoňčätö perjini : mun te, mojliš piňšö kor.“ ruč moj ordin pondas sílni :

<i>Mojan</i> öj, mojanöj !		pipu podoňča vöčni,
vaj te, vaj te piňtö		köč jöl lístini, stb.

Moj istas : „mun že te, kuznečlís (dorišlís) klöššišö kor.“ ruč munas kuzneč (doriš) ordö, da síž že pondas sílni :

<i>Kuznečan</i> öj, kuznečanöj !		moj piň perjini
vaj te, vaj te klöššitö		pipu podoňča vöčni, stb.

Séssa kuzneč klöšši dorödas, moj piň perjasni, podoňča vöččasni, köč jöl lístasni, ūondi zonnös verdasni, tölis ös-köd munasni, jen zud kiskasni, pan purt keslasni. šokirös pondisni načkini ; čegös vilö puktisni jursö ; kučkisni pan purtön ; da kiža neladnö lois da i sačkisis čegös pomas. a šokir polzis, da i pišjis ; a ruč koňör i kolis žuglasig tírji.

Régen volt (tkp. élt-volt) egy ló (šokir tkp. herélt-ló) meg egy róka. Nekik elfogy a kenyér, akkor elkezdett a ló szólni : «rókácskám, rókácskám! hadd vessünk nyilat (tkp. hozz nyilat vetni), hogy melyikünket kell leölni.» Nyilat (sorsot) vetettek, s úgy esik a sors, hogy a lovat kell leölni. Akkor a ló mondja : «menj te, kedves rókám, menj az úrhoz késért», a róka megyen s kezd dalolni :

Uram, kedves uram !		a lovat leölni,
hozd ide, hozd a késedet,		engem, rókát, etetni.

Az úr azt mondja: «hiszen az én késem tompa; eredj csak te az istenhez köszörűköért». A róka megyen s kezd dalolni:

Isten, kedves istenem!	a lovat leölni,
hozd ide, hozd a te köszörűdet,	engem, rókát etetni.
az úr kését köszörűlni,	

Az isten szól: «dejszen nehéz az én köszörűkövem; eredj csak, hozz egy hold-ökröt». A róka megyen a holdhoz s kezd dalolni:

Holdam, kedves holdam,	az úr kését köszörűlni,
hozd te, hozd a te ökrödet,	a lovat leölni,
az isten köszörűjét húzni,	engem, rókát, etetni.

A hold azt mondja: «eredj csak, kérd a naptól a legényét; az én ökröm nem megyen ő nélküle». A róka megyen a naphoz s elkezd dalolni:

Napom, kedves napom!	a hold ökrével menni,
hozd te, hozd a legényedet	az isten köszörűjét húzni, stb.

A nap elküldi: «menj csak te, kedves rókám, a nyúlhoz; mert hiszen az én legényem éhes, nyúltej nélkül nem megyen». A róka megyen a nyúlhoz s elkezd dalolni:

Nyulam, kedves nyulam!	a nap legényét etetni,
hozd te, hozd a tejedet	a hold ökrével menni, stb.

A nyúl azt mondja: «nekem nincs meg a fejlő-dézsám, nincs mibe azt (a tejet) fejni; eredj csak te, kérj, menj a nyárfához». A róka megyen a nyárfához, s elkezd dalolni:

Nyárfa, kedves nyárfám!	a nyúl tejét fejni,
hozd te, hozd a fejlő-dézsádat	a nap legényét etetni, stb.

A nyárfa azt mondja: «nekem nincs, mivel a fejlő-dézsádat kiszakítani¹⁾; eredj te, kérd a hódtól a fogát». A róka a hódnál kezd dalolni:

Hódom, kedves hódom!	a nyárfa fejlő-dézsáját meg-
hozd te, hozd a fogadat	csinálni,
	a nyúl tejét fejni, stb.

A hód elküldi: «eredj csak, kérd a kovácstól a harapófogóját». A róka megyen a kovácshoz s szintűgy kezd dalolni:

¹⁾ A következő vers szerint itt *perjini* helyett *vöcni* «megcsinálni» kellene s ez jobban is illenék.

Kovács, kedves kovácsom,
hozd te, hozd a fogódot

a hód fogát kihúzni,
a nyárfa fejlő-dézsáját megcsi-
nálni, stb.

Azután a kovács fogót kovácsol, a hód fogát kihúzzák, a fejlő-dézsát megcsinálják, a nyúl tejét megfejjik, a nap legényét etetik, a hold ökrével mennek, az isten köszörűkövét húzzák, az úr kését köszörülik. Hozzáfogtak, hogy a lovat leöljék; egy lépcsőfokra ráfektették a fejét, az úr késével neki vágtak. De valahogy ¹⁾ nem sikerült [a vagás] (tkp. nem jó, nem alkalmas lett) s [a kés] beleütődött a lépcső végébe. A ló megijedt, s'elszaladt; de a róka szegény ott maradt s nem tudott mit csinálni (tkp. maradt tétovázás, zavarodás közben).

B) Fordított textusok.

Esköm vištälöm (Hitvallás).

*Eska, mij em ötik Jen aj, bidsön kutis, vöccis jenezsö i musö, i bidsön tidalömsö i tidaltömsö; (2) i ötik gospod Jisus Kristos, Jen pi, ötiödineč, kodí Ajšis em čužöma bid nemjasiš vojdlör, — jugid jugidiš, veškid jen veškid jenmiš, čužöma a abu keröma, ötkä-emnoga ajis-köd, i sijen bid-tor loöma. (3) mi mortjas vösna i mi-
janös vizem vösna leččema jenežiš i jajmödcema veža Lolis, i Marja nilis i mortön loöma. (4) rözpinajtöma mi vösna Pontsa Pilat dirji i mučičema i zebsema. (5) i lolzema kojmod lunö gižöm kuža. (6) i kajema jenež vilö, i pukalis ajislön veškidla doras. (7) i bara loktis nimalömon suditni loljajasös i kulemajasös, i silön saritömisli oz lo pom. (8) i (eska, mij em) veža Lol, gospod, loljen-keriš, kodí Ajis petalö, kodli Aj-köd i Pi-köd ötmöz jurbitöni i sijos nimödöni, kodí sornitis vožvil-vištališjas pir. (9) ötik veža, sobora i apostolsköj Vičko. (10) vištala ötik pirtčem mižjas koleme vösna. (11) viččisa lolzem kulömajasliš; (12) i olöm vože-loan nem-čöžliš. Amiin.*

¹⁾ *kíža-t, kíž-kö* v. *kížön-kö* értelmében vettem; sehogy sem illik ide a *kíž* «nyírfa»-tól való *kíža* («nyírfás, nyírfa-»).

Kelmöm gospodlön (Az úr imádsága).

Aje mijan, kodi em jenež vilin! med vežodčas tenad nimid; med voas tenad saritömid; med loas tenad kösjemid i mu vilin, kizi jenež vilin. nánnimös pötmön set mijanli talun kezö; i enolt mijanli užjezasnimös, kizi i mi enoltalam aslanim užjezasnimli; i en nuöd mijanös ilalni, a viž mijanös omöliš. tenad vöd em saritöm, i vin, i nimalöm nem-čöz kezö. Amiin.

Das cöktöm Jenlön (Az isten tíz parancsolata).

1) Me em gospod Jen tenad; med oz loni tenid muköd jenjas me kinga. 2) en vöc' aslid böban libö kučömkö sinogsa tor silis, mij em jenež vilin i mu vilin, mij em vajasin i mu ulin; da en jurbit najali i en kelmid najali. 3) en kaztil tenad gospod Jenlis nimsö vesčörö. 4) milkidin kut suböta lunsö, med vežodni sijes; kvajt lunö užal i pomal bidsama tenad kerömjastö, a sizimöd lunö sojtöem tenad gospod ponda. 5) lidi ajto i mamto, med bur tenad loas, i med kuž-nema loan mu vilin. 6) en vi. 7) en prelubodejsvujt (en pödruga viž). 8) en gušas. 9) en vištal abu-veskida möd vilö. 10) en kösjist mödliš götirsö, en kösjist mödliš kerkasö, libö užalish mortös, libö užalish babasö, libö öšsö, libö öselsö, libö podasö, libö möd-tor mij em mödlön.

Vištalöm Jisus Kristos jilis (Elbeszélés Jézus Krisztusról).

Jisus Kristos em pi jenlön: Ivan. burvištalöm 1,1—17. (Jézus Krisztus az isten fia: János evangélioma 1,1—17).

Med-vozin völi kil, i kil völi jen ordin, i jen völi kil. (2) sija völi med-vozin jen ordin. (3) bid-tor sijen vöcčema i sitög ninöm abu vöcčema, mij sömin em vöcčema. (4) siin völi olöm, i olöm völi jugid mortjasli. (5) i jugid pemidinün jugjalö, no pemid ez kutli sijes. (6) völi jen ordsan istöma mort, Ivan nima. (7) sija vois vištalöm vösna, vištalni jugid jilis, med veskö bidsön eskisni si pir. (8) sija acčis ez völ jugid, no völi istöma med veskö vištalni jugid jilis. (9) völi zbil jugid, kodi jugdödö bidsama mortös, kodi mirö vois. (10) völi mirin, i mir sijen vöcčema, no mir ez tödmal sijes. (11) vois as jöz dinö, no as jöz sijes ez dinanis sibödni. (12) nali že, kodjas sijes sibödisni, eskisjasli si nimö, setis vermöm jen pijanön loni, (13) kodjas ne viršan, ni jaj kolömsan, ni verös kolömsan, a jensan čužisni. (14) i kil lois vir-jajen: i olis mijan-köd, burön i veskidön tir; i mi

azilim silis nimalömsö, nimalömsö kiž ötkä-ödinečliš, kodì em ču-
žöma ajšis. (15) Ivan vištalo si jilíš, i goraa šuo: taja em sija, kod
jilíš me sui, mij me börin loktis me vože lois, si-ponda mij meis vozžik
völi. (16) i si tirlunsañ bidsön mi boštím i bur bur vilö. (17) zakon
vöd Mosej pir setöma, a bur i veškidlun Jisus Kristus pir loöma.

Jisus Kristoslön čužöm (J. Krisztus születése).

(Máté 1,18) *Jisus Kristoslön čužöm völi siji: čunkičalöm
börin silis mam Marjaös Ösip-köd, vozžik naja ötlain oltöž na, töd-
čis, mij si kinömin em veža lolsaň. (19) Ösip že, silön verös, völi
bur, i ez kösjí sijas janödni; a kösjis gusen ležni sijas. (20) sije že
silí dumajtmist, so gospodlön aňgil vötön petködsis silí, i šuis:
Ösipö, Davidlön pie! en polzi boštni acčid götirtö, Marjaös; čužan
vöd sin em veža lolsaň. (21) čužtas že piös, i puktan silí nim
Jisus; sija vöd mintas acčis jözsö naja mižjasis. (21) bidsön že taja
loi, med artmas gospodsaň šuöm vozvil-vištalisen, kodì šuo:
(23) so, nil kinömas boštas i čužtas piös, i puktasni silí nim Emma-
nuil, mij šuse: mijan-köd jen. (24) čeččimist že Ösip užaniniš, keris
kiž cöktis silí gospodlön aňgil, i acčis götirsö boštis. (25) i ez töd
sijas, kiži medbörin sija čužtis acčis med-voža pisö, i sija puktis
silí nim Jisus.*

Tödišjaslön jurbitöm (A bölsek imádása).

(Máté 2,1) *Kor Jisus čužis Judejasa Vipleemin, Iröd sar lun-
jas dirji, seki voisni Jerusolimö asil-vilsaň tödišjas i šuöni:
(2) köni em vil čužöm Judejasa sar? azilim vöd mi asil vilin ko-
žul silis, i voim jurbitni silí. (3) taje kilmist Iröd sar polzis, i bid
Jerusalim si-köd. (4) i čukörtmist bid med-voža popjasös i velöde-
majasös jöz šöris jualis najalis: kön kolö čužni Kristusli? (5) naja
šuisni silí: Judejasa Vipleemin; siž vöd gižöma vozvil-vištalisen:
(6) i te, Vipleem Judalön mu, ninömon abu icetžik Juda ižid kar-
jasis; teis vöd petas nuödiš, kodì vižas mensim jöz, Izrailes. (7) seki
Iröd, gusen kormist tödišjasös, jualis najalis kožul petködčem dir,
(8) i istimist najaös Vipleemö, šuis: munö i jöna juase kaga jilíš, i
kor ažannid sijas, vištalo menim, med veškö i menim munni jurbitni
silí. (9) naja, kilzimist sarös, munisni, i so kožul, kodös azilisni
naja asil vilin, muni naja vozin, kiž med-börin vois i sultis setče,
köni völi kaga. (10) azimist že kožul sultöm, naja gažödcisni zel*

i žid gažon. (12) i vomišť kerkaö, azisni kagaös sija mam Marja-köd, i jurbitisni silü muöž, i voštmišť aččinis burjas miččisni silü kozinjasnisö: zarni, ladan i smirna. (12) i boštmišť vötön cöktöm ne bergödcini Iröd dinö, möd tujen munisni aslanisla-dorö.

Jisus Kristoslön pirtčem (J. Krisztus megkereszteltetése).

(Máté 3,13) Loktö Jisus Galilejais Jordan vilö Ivan dinö pirtčini sisah. (14) Ivan že ez ležli sijes i šuis: menim kolö pirtčini tešan, a te-ö me dinö loktan? (15) a Jisus vočča šuis silü: lež öni; siji vöd kolö mijanli tirtni bidsama veškid. seki sibödö sijes. (16) i pirtčimišť Jisus petis regid vais; i so vošsis si vilin jenež i Ivan azis lol jeniš leččem, kiži gulu, i loktöm si vilö. (17) i so ši jenežšan šuis: taja em menam zel musa pi, kodin bidsön menam bur.

Apostoljas (Az apostolok).

(Máté 10, 1) Kormišť Jisus aččis daskik velödčisjasös, setis najali kutöm pež loljas vilö, med vötlasni najaös i burödäsnü bidsama visem i bidsama vermitöm. (2) a daskik apostollön nimjas emöš sečemös: med-voža Simon, kodü šuse Petirön, i Andrej silön vok, Jakov Zevedejlön, i Ivan vok silön, (3) Pilip i Varpolomej, Poma i Matvej votjas-öktis, Jakov Alpejlön i Levvej, kodü šuse Paddej, (4) Simon Kananit i Juda Iskariot, kodü sijes i vuzalis. (5) sija daskikös istis Jisus i vištalömön najali šuis: möd-musa jöz ordö en munö i Samarijasa karö en piro; (6) a munö buržik Izrailsa vošöm ižjas dinö. (7) vetligön že vištalö i šuo: matödčis jenežsa sarsvo. (8) visišjasös burödö, lömön visišjasös vesalö, kulömajasös lolzedö, pež loljasös vötlalö; vesčörö boštinnid, vesčörö i setalö.

Gospodlön vežsem (Az Úr elváltozása).

(Máté 17,1) Ötöid boštis Jisus Petirös i Jakovös i Ivanös, silis voksö, i katödis najaös žužid čoj vilö ötnanisö. (2) i vežsis naja vozin: i jugid loi silön čužöm šondi-kod, pašköm že silön loi ježid jugid-kod. (3) i so petködcisni Mosej i Ilja si-köd šornitigön. (4) sibörin Petir šuis Jisuli: gospodej! lösid mijanli tan olni. kolö-kö ted, vöččam tatče kuim olanin, ötikös tenid, ötikös Mosejli, i ötikös Iljali. (5) kor že sija šornitis, so jugid kimör veltjis najaös; i so ši kimöršan šuis: taja em menam zel musa pi, kodin bidsön menam bur: sijes kilzö! (6) i kilmišť velödčisjas usini himin i zel polzisni. (7) i vois Jisus,

vörzedis najaös i šuis : čičče i en polö. (8) veštisni že assinis sinjasnisö, naja nekodös ez azini, sömin Jisusös ötnasös. (9) i kor leččisni naja čoj vilis, ölis najaös Jisus i šuis : en vištalo nekodli, mij ti azilinnid, kitčez mortlön pi oz lolzi kulöminis.

Gospodlön piröm Jerusalemö (Az Úr bemenetele Jeruzsálembe).

(Máté 21, 1) Kor Jisus i silön velödcisjas matödcisni Jerusalem dinö i voisni Vispagijaö Eleonsköj čoj dinö, seki Jisus istis kık velödcises i šuis najali : (2) munö olaninö, kodı tijan veštın ; i pir ažannid domalöm in-öselös i ösel-piös si-köd ; raze i vajedö me dinö. (3) i kor kodı šuas tijanli mijkö, vištalo vočča, mij naja kolöni gospodli, i regid ležas najaös. (4) sija že bidsön lois, med tirtčas šuöm vožvil-vištalisen, kodı šuö : (5) vištalo Sionsa nilli : so sar tenad loktö te dinö ram, pukalis sijes-ulsa tom ösel vilin. (6) velödcisjas munisni i kerisni siž, kızı čöktis najali Jisus. (7) vajedisni in-öselös i ösel-piös, i veltjisni najaös aslanis paškömjasnanis i püksedisni Jisusös naja vilö. (8) una že jöz volsalisni assinis paškömjasnisö tuj vilti ; a muködjyas rundalisni pujasis ul-jiljas i volsalisni tuj vilö. (9) jöz že vožvil i börvil loktišjas gorzisni i šuisni : osanna David pili ! bursi-ema loktis gospod nimö ! osanna vilisjasin ! (10) i kor piris sija Jerusalemö, bidsön kar vörzis i šuis : kodı em taja ? (11) jözjas že šuisni : taja em Jisus vožvil-vištalis, kodı Galilejasa Nazaretis. (12) i piris Jisus jen vičkoö, i vötlis bidsön vuzalisjasös i nöbišjasös vičkois i pörödıs vežaasisjasis pizanzas, i gulu vuzalisjasis pukalaninjas, (13) i šuis najali : em gižöma : vičko menam kelmisem vičkoön šušas ; a ti kerinnid sijes rözböjnikjasli olaninön. (14) i voisni si dinö vičkoın sintömjas i kaktömjas, i burdödis najaös. (15) kor že med-voža popjas i velödčemas jöz šöris azisni šenžantorjas, kodjasös sija keris, i pijanjasös, kodjas gorzöni vičkoın i šuöni osanna David pili ! lögasisni, (16) i šuisni silı : kilan-ö, mij naja šornitöni ? a Jisus šuis najali : siž ! enö-mij ti lidjillö nekor : kaga vomjasis i nöhasisjasis te kerin öšköm ? (17) i kolmišt petis ortsö karis Vipanijaö i uzis setön.

Mučitcem, kulöm i zebsem Jisus Kristoslön (J. Krisztus szenvedése, halála és temetése).

(Máté 26, 36) Jisus vois velödcisjas-ködıs olaninö, kodı šuse Gepsimanijaön, i šuö velödcisjasisli : pukalö setön, kod-kosti me

vetla kelmišni setšan. (37) i boštmist as-ködis Petirös i kikanan pisö Zevedejliš, pondiš šogsini i tužitni. (38) seki šuis najali Jisus : šog em menam lolli kultöz : viččišlö tatön i ovlö me-köd. (39) i munis ne-ilö, usködöis aslas čužöm vilö, kelmiš i šuis : aje menam ! požaskö, med munö me diniš tasti taja ; no ne siž kiž me kösja, a kiž te. (40) i vois velödčišjasis dinö i azis najaös uzig, i šuis Petirlö : siminda-ömiš en vermö ötik čas olni me-köd? (41) en uze i kelmö, med on voö omölä ; lol vöd koknid, a ašnid vermitömös. (42) bara munis mödiš kelmini i šuis : aje menam ! oz-kö pož taja tastili me diniš munni, menam jutög sijes, med loas tenad kösjemid. (43) i vomist azis najaös bara uzig : völi vöd najalön sinjasis šöktömaös. (44) i kolmišt najaös munis bara, kelmišis kojmödiš i sije že kil šuis. (45) seki vois velödčišjas dinö i šuis najali : uze že ti i kujlö ; so matödeis pöra, i pi mortlön setče miža mortjas kirimö. (46) čeeče, munamö ; so matödeis vuzališ menö. (47) i sija šornitiš na, so Juda ötik daskik pičhiš vois i si-köd una jöz oružjjasön i zorjasön medvoža popjassan i jöz jura mortjassan. (48) vuzališ že sijes setiš najali jasak i šuis : kodös me okala, sija i em, kutö sijes. (49) i pir vois Jisus dinö i šuis : radli, velödišej ! i okališ sijes. (50) Jisus že šuis sili : drug menam ! mäla te tatön ? seki matišmišni, leptišni kirimjassö Jisus vilö i kutišni sijes. (51) boštišjas že Jisusös nuödišni Kajapa arkirej ordö, kitče velödčemajas i jöz šöriš jura mortjas čukörtčemaös völini. (52) medvoža popjas, jura mortjas i bidsön čukörtčišjas korsisni abu-veškida vištališjasös Jisus jiliš, med veškö vini sijes, (60) i ez azini ; i köt una abu-veškida vištališ volišni, siž že ez azini. (61) med-böriš že voisni kik abu veškida vištališ i šuisni : sija šuis : verma röžoritni vičko jenliš i kuim lunön vöččni sijes. (62) arkirej sultiš i šuis sili : miš že te ninömi on vištal ? kilan-ö, miš te jiliš vištalöni ? (63) Jisus že čöl olis. arkirej šuis sili : jora tenö lolja jennön, vištal mijanli : te-ö em Kristos, pi jenlön ? (64) šuis sili Jisus : te aččid šuin ; a me vištala tijanli : önišan ašanid pi mortliš pukališ veškidla dorin jen viniš i loktiš jenezsa kimörjas vilin. (65) seki arkirej košališ aččis paškömsö i šuis : taja vöd jennös omöltö ; miš koršam na vištališjasös ? so öni kilännid jennös omöltöm siliš. kiž ti artalannid ? (66) naja vočča šuisni : kolö vini sijes kultöz. (67) seki šölališni siliš čužömsö i paköstjas sili vöččisni ; (68) a muködjas kučkališni sijes pel-dinas i šuisni : vištal mijanli, Kristos, kodü kučkis tenö ?

(Máté 27, 1). *Asil vož že vöjpsisni bidsönön medvoža popjas i jöz pičkis jura mortjas Jisus vilö, med vini sijes. (2) i körtalmist sijes nuödisni i setisni Pontsa Pilatli, vešködöm-kutišli. (11) Jisus sultis vešködöm-kutiš vože ; i jualis sijes vešködöm-kutiš : te-ö em sar Judejjaslön ? Jisus šuis silü : te šuan. (12) i kor miždilisni sijes medvoža popjas i jura mortjas, sija ninöm ez vočča vištal. (13) seki šuis silü Pilat : on-ömij te kil, kiminön te jilis vištalöni ? (14) i ez vočču šu silü Jisus nekučöm kil vilö, siji mij vešködöm-kutiš jona šenzis. (15) bidsama že praznik kežö sečöm völi nog vešködöm-kutišli ležni ötikös turmais jözli, kodös korasni. (16) völi že seki turmain rözböjnik, Varavva nima. (17) čukörtčiništ že najali, šuis najali Pilat : kodsö kolö kik pičkis leža tijanli, Varavvaös ili Jisusös, kodü šuse Kristus ? (18) tödis ved, mij vežaalöm ponda vuzalisni sijes. (19) pukaligön že silü suditaninin istis si dinö götiris silön vištalni : nem-tor en ker taja mižtöm mortli ; una vöd me ta-voj vötön viti si vösna. (20) a medvoža popjas i jura mortjas velödisni jözös, med veškö korni Varavvaös, a Jisusös vini. (21) seki vešködöm-kutiš jualis najalis, kodsö kolö kik pičkis leža tijanli ? naja šuisni : Varavvaös. (22) Pilat šuis najali : mij že me kera Jisusli, kodü šuse Kristus ? šuisni silü bidsönön : med röspinajtöma loö ! (24) azimist že Pilat, mij nem-tor oz vermi kerni, a sömin zik iżdö, boštis va, miškis kijassö jöz vozin, i šuis : me abu miža taja mižtöm mort virön : vizedö ti. (25) i bidsön jöz vočča šuis : vir silön mijan vilin i mijan pijanjös vilin ! (26) seki ležis najali Varavvaös ; Jisusös že nöjtis i setis najali, med sijes röspinajtasni. (27) seki saldatjas boštisni Jisusös aslanis sud vilö, i čukörtisni na si vilö zel una saldatjasös ; (28) i pörtčödmist sijes paštödisni görd kuž paškömön ; (29) i küisni venec ležnögis i puktisni si jur vilö ; i setisni silü vešküd kirimas beđ ; i jurbitisni si vozin pizes vilö usködsemön, serallisni si vilin i šuisni : radli sar Judejasa ! (30) i šöllalisni si vilö, boštisni beđ i kučkalisni juras sijes. (31) i kor serallisni si vilin, pörtčisni si vilis görd kuž pašköm i paštödisni sijes aslas paškömas, i nuödisni sijes röspinajtni. (32) tuj vilin panid loi najali Kirinejasa mort, Simon nima ; sijes čöktisni čöč nuni krest silis. (33) i vomist mesta vilö, kodü šuse Golgopaön, mij em kimösain, (34) setisni silü juni uksus sorlalömön söp-köd ; i vidlimist ez kösjö juni. (35) röspinajtisjas že sijes jukisni pašköm silis pudjalömön ; (36) i puksisni vizni sijes setön. (37) i puktisni silü jur vilas mižsö silis gižömön :*

taja em Jisus, sar Judejjaslön. (38) seki rőspinajtisni si-köd kik rőzbőjnikös: ötiksö veškid ki vil, a mödsö šujga ki vil. (39) vetlišjas že si dinti omöltisni sijes, šatlödlömön jurjassö assinis, (40) i vištalisni: rőzörítis vičko i kuim lunön vöččis! mezdis aččid; kor te em jenlön pi, ležsi krest vilis. (41) siž že i medvoža popjas serallisni velödcemajas-köd jöz šöris i jura mortjas-köd i parisejjas-köd, i šuisni: (42) muködös mezdlis, a assö oz-ömj vermi mezdini? kor sija em sar Izraillön, med ležsas öni krest vilis i eskam sili. (43) sija nadejtis jen vilö, med mezdas öni sijes, kor sija kolö sili. šuis taj, mij jenlön em pi. (44) siž že i rőzbőjnikjas si-köd rőspinajtomajas serallisni si vilin. (45) kvajtöd že čassaň pemid völi biđ mu kuža ökmisöd časöž. (46) ökmisöd časö jona gorödis Jisus i šuis: ili! ili! lima savakvani? mij em: jen menam! jen menam! mila te menö kolin? (47) muködjas-že setön sulaljšjas kilisni sije i šuisni: Iljaös čuksalö taja. (48) i regid kotörtis ötik naja pičkis, boštis čak, tirtis uksusön, puktis beđ vilö i juktalis sijes. (49) a muködjas šuisni: sulal, vizedam voas-ö Ilja sijes mezdini. (50) Jisus že bara jona gorödis i ležis lol. (51) i so zavesa vičkoin košasis kik torje vilis dorsanis ulož; i vöris mu, i izjas potlasisni; (52) i gortjas vošsisni i una kulöm vežajas lolzisni; (53) i petmišt gortjas pičkis, sija lolzem börin, unali petködčisni. (54) a šo vilin izjid i si-köd vizisjas Jisusös azisni mu-vöröm i bidsön mij völi, jona polzisni i šuisni: dert jenlön pi taja völi. (55) völisni sen i vizedisni ilišañ una injas, kodjas Jisus böris loktisni Galilejašañ i sili kesjisni. (56) naja kostin völi Marja Magdalina i Marja Jakovlön i Josijalön mam i mam Zevedej pijanlön. — (57) kor völi šor, vois Arima-pejšañ ötik ozir mort, Osip nima, kod siž že velödcis Jisus ordin. (58) sija vois Pilat dinö, koris šoj Jisusliš: seki Pilat ööktis setni šoj. (59) Osip boštis šoj, biđmalis söstöm döraön, (60) i puktis sijes aslas vil' gortö, kodös keralis iz pičkö; i puktis izjid iz gort özes vilas i manis. (61) sen že völisni Marja Magdalina i möd Marja i pukalisni gort vožas. — (62) möd lunö petniču börin, čukörtčisni medvoža popjas i parisejjas Pilat ordö, (63) i šuisni: gospodin! töd vilö mijanli usi, mij sija pörjasis šuis lolja dirjis: kuim lun mišt lolža. (64) i siž öökti vizni gortsö kojmod lunöž; med veškö silön velödcisjasis vojın oz voni i gušalni sijes, i oz vištalni jözli: kulöminis lolzis; i loas börja pörjalöm lokžik vožais. (65) Pilat šuis najali: emös tijan vizisjas: munö, vize kiž kužannid. (66) naja munisni, puktisni pečat iz vilö i vizisjasös gort dinö sultödisni.

Jisus Kristoslön lolzem (Krisztus föltámadása).

(Máté 28,1) *Suböta börin jugdigön medvoža lunö, vois Marja Magdalina i möd Marja vidlini gort. (2) i völi ižid mu-vöröm : gospodlön vöd aŋgil ležsis jenežsaň, vois putkiltis iz gort özes vilis i pukalis si vilin. (3) čužom völi silön čard-bi-kod'i pašköm silön ježid lim-kod'. (4) vizisjas že sijes jona polzisni i loisni kiž kulömaös. (5) aŋgil pondis šornitni i šuis injasli : en polö ti ; töda vöd me, mij ti röspinajtöma Jisusös korsannid. (6) abu sija tatön ; sija vöd lolzis, kiž šuis ; loktö, vizedö mestasö, köni gospod kujlis ; (7) i regid munö, vištalö sija velödčisjasli, mij sija lolzis kulöminis, i panid loas tijanli Galilejain ; setön sijes ažannid : me tijanli vištala. (8) naja regid petisni gort pičkiš zel polig tirji i radlig tirji, kotörtisni vištalni sija velödčisjasli. kor že munisni sija velödčisjas dinö vištalni : (9) so Jisus panid lois najali i šuis : radlö ! naja matišisni, kutčisni sija kokjas i jurbitisni silö. (10) seki šuis najali Jisus : en polö : munö, vištalö menam vokjasli, med munasni Galilejaö ; setön naja menö ažasni.*

Jisus Kristoslön kajem jenež vilö (Krisztus mennybemenetele).

Neljamisöd lunö as lolzem börin, Jisus Kristos petködčis aslas velödčisjasli, petködčis najaös Jerusalimis, katödis Eleonsköj čoj vilö, čöktis nali abu petni ortsö Jerusalimis, kiži medbörin veža lolös boštasni, i bursimištön nali kais jenež vilö. (Apost. esel. 1,10) vizedlagön že nalön jenež vilö, so kik aŋgil sultisni naja vože i šuisni : (11) Galilejasa mortjasö ! mij ti tatön sulalannid i vizedlannid jenež vilö ? taja Jisus, kod'i kais tijaňsaň jenež vilö, siž-že loktas, kiž ti ažinnid sija kajem jenež vilö.

Möd voöm gospodlön Jisus Kristoslön (A mi urunk J. Krisztusnak második eljövetele).

(Máté 25,31) *kor voas pi mortlön aslas nimalömön i bidön veža aŋgiljas si-köd : seki pukas prestöl vilö aslas nimalömön ; (32) i čukörtčasni si vože bidšama jöz ; i jansödas najaös morta mort dinis ; (33) i sultödas ižjasös veškid ki vilas, a közajasös šujga vilas. (34) seki šuas sar veškidla doras sulališjasli : loktö, bursiemajas menam ajlön, boštö tijanli lösedöm sarsvo mu-pukseňsaň ! (35) kor vöd me völi čig, ti setinnid menim šojni ; kor kolö völi menim juni, ti juktalinnid menö ; tuj-mort völi i ti pirtinnid menö ; (36) paštöm*

völi i ti pašödinnid menö ; viša völi i ti vidlinnid menö ; turmain völi, i ti volinnid me-dinö. (37) seki bura olišjas vočča šuasni sili : gospodej! kor me tenö azilim čigjen i verdlim ? ili jutömön i juktalim ? (38) kor že mi tenö azilim tuj-mortön i pirtlim ? ili paštög i pašödlim ? (39) kor že mi tenö azilim visemön ili turmain i volillim te dinö ? (40) sar vočča vištalas najali : veškida vištala tijanli, siponda mįj kiž ti vöččinnid ötikli taja menam ičet voljasiš, sije menim vöččinnid. (41) seki šuas i šujgala doras sulališjasli : munö me diniš, joremajas, kustöm biö, kodı em daštöma davöllı i sija ańgiljasli. (42) kor vöd me völi čig, ti en setö menim šojni ; kor kolö völi menim juni, ti en juktalö menö ; (43) tuj-mort völi i ti en pirtö menö ; paštöm völi i ti en pašödö menö ; visi i turmain völi i ti en volillö me dinö. (44) seki i naja vočča šuasni sili : gospodej! kor mi tenö azilim čigjen, ili jutömön, ili tuj-mortön, ili paštömön, ili visemön, ili turmain i eg kesje tenid ? (45) seki panid šuas najali : veškida vištala tijanli, siponda mįj kiž ti en vöččö ötikli taja ičetjasiš, sije i menim en vöččö. (46) i munasni tajejas pomaštöm mučitčemö, a bura olišjas pomaštöm olaninö.

Közli BUDENZ JÓZSEF.

Igazítások.

A 408—416. lapokon a zürjén textus szedésében nem egészen ép *l* és *t* betűk használtattak, a melyeknek a jésítő mellék jegyük (') csak alig kivehető. Megjegyzem tehát, hogy *l*-vel olvasandók a következő zürjén szók: *lok* rossz, gonosz (410. 412. 414. 416. l.); *čelad'* (410. 416. l.); *vi'* (411); *miša* (411. 416.); *lubitëm*, *lubov* (412); *oměl* (416); *kol* (416); — meg *t*-vel: *bat* atya (408. 410. 412. l.), *batuško* (412. l.).

Ezenkívül néhány sajtóhiba is maradt meg:

410. lap, 19. sor, föl.: *sotti* helyett olv. *soti*
 410. » 18. és 12. sor, al.: *gotir* h. olv. *götir*
 412. » 7. sor, föl.: *vennanid* h. olv. *venannid*
 415. » 3. sor, föl.: *piddi* h. olv. *piddi*
 416. » 16. sor, al.: *jurëm* h. olv. *jorëm*.

A 412. lapon (4. sor, al.) a *šödböž-kujas* fordításául «*evet-böröket*» után betoldandó: *hölgyböröket*. B. J.

KISEBB KÖZLÉSEK.

M. *tung* (acc. *tungo-t* podex: *leteszi a tungját* = leül, Lehr Albert közlése szerint; *tungos* «kövér, nagy alfelű» Tájsz). E magyar szóval összevethetők a rokón nyelvekből:

fin n. *taka* (g. *ta'an*) posticus, quod a tergo est (*takana* pone, mögött; *takaa* a tergo; *taaksi*, *taas* nach hinten); — *taan-noin* nuper | észt. *taga* hinterraum (*taga*, *tagana* mögött); *tāne* heute (von dem vergangenen teile des heutigen tages) || m o r d. *taga*, *tanga*, megint, ismét, még | m o r d E. *tago* id. || lp. *tohkai*, *tuohkai* mögé; *tuokkesne*, *tuekkesne* mögött, -on túl | lp F. *duökke* dorsum, tergum: *duökkai* mögé; *duökken* mögött, után || c s e r M. *šailan*, *šaika* (S. *šoilan*, *šojuko*) retro, post tergum; *šailna* (S. *šolno*, e h. *šoilno*, *šojilno*) pone, post tergum. | z ü r j P. *tön* gestern: *tönja*, *tönša* gestrig.

A magyar nyelv, úgy mint a lapp és zürj.-votják, az explosiva előtti nasalist nem szereti megtartani és vagy nyomtalanul (*dug-*: ugor *t₂ng-*; *mög*: ugor *m₂ng₂*; *tud-*: ugor *t₂nd-*; *eb*: vog-osztj. *amb*), vagy pótló nyújtással ejti el (*jég*: ugor *j₂ng₂*; *ád*: f. *anda*; *lúd*: *l₂nd₂*); vagy pedig assimilálja, mint ez a lapp nyelvben általános, hol eredeti szóközépi *ng*, *nd*, *mb* helyébe *gg*, *dd*, *bb* lép (m. *segge*: ugor *t₂ng₂*; comparativusképző *-bba*, *-bbe*: f. *-mba*, *-mbü*; — lp. *vuogga*: f. *onge*). Csak gyér példáink vannak arra, hogy a magyar nyelv is megőrizé a lágy explosiva előtti nasalist (nasalis-vesztett alakok mellett), mint rendszerint a finn, mordvin, cseremisiz és orosz-lapp: *domb* (és *dob*): ugor *t₂mb₂*; *jonho* (és *joh*): ugor *j₂ng₂*; *meleng-* és *meleg*; *tang*: és *tág*; *pederít* (és *peder-*): ugor *bende-*; frequ. *-d*: ugor *-nd* (*játszond-*, *hajland-*); frequ. *-g*: ugor *-ng* (*hajlong-*, *tátong-*, *kereng-*).

A m. *tungo* «podex» egy ugor t_3ng_3 névszótőre vall, melynek jelentése «pars (corporis) postica» vagy átvitelrel «locus posticus» lehetett, és nyilván mélyhangú hasonmása az előhangjára nézve tovább fejlett m. *segge* = ugor t_3ng_3 -nek és az eredetibb előhangú *tege*-nek (l. Budenz, MUGSzót. 344. 208. sz.). A «pars (corporis) postica» kifejezésére tehát az ugor nyelvek két, alakilag egyező, de vocalis-szinezetre nézve különböző tövel birtak (t_3ng_3 és t_3ng_3), melyek voltaképen csak egy tőnek párhuzamos fejlődései. A t_3ng_3 tő csoportjára nézve l. Budenz MUGSzót. fent idézett cikkeit.

Az észtfinn *taga* «posticus»-ban (e h. *tanga*, v. ö. f. *hige* és *henge*, észtf. *hingē*; f. *jää*: oszt. *jenk*) gyengült belhangú, nasalisvesztett mása van meg a felvett t_3ng_3 vagy gyengült t_3g_3 -nak.

A mord. *taga*, *tango*, E. *tago* «megint, ismét» látszólag tökéletes mása az észtfinn *taga*-nak, de latív értékű igehatározói jelentése módosító rag jelenlétére is mutat; ezen rag pedig aligha más mint *-ga*, *-gä* (*-va*, *-vä*) prolatív rag, mely a kínálkozó *tag*, v. *tang* tövel *tag-ga*, *tang-ga* és elgyengülve *taga*, *tanga* alakokat ad (v. ö. mord. M. *langa*, E. *lango* «fölszín»-től: *langa* e h. *langga* «-n át, -n el»). De talán felvehetünk egy *tan* tőt is a M. *tanga* számára, ha számba vesszük, hogy a mordvin nyelv rendszerint megtartja az explosíva előtti nasalist és esetleges elgyengülésnél inkább az explosívát ejti el (E. *mokšna*: M. *mokšinda*; M. *oma*: E. *ombo*). A mord. *taga*, *tanga* tehát oly latív időhatározói származéka a t_3n_3 (e h. t_3ng_3) «posticus» tőnek, mint a f. *taqs* (*ta'aksi*, *taka-ksi*) «iterum» a *taka* «posticus»-nak és a m. *meg-ént* a *mög*-nek.

A lp. *tohka*, *tuohka*, lp. F. *duökke* «dorsum, tergum» tökéletes hasonmása az észtfinn *taga*-nak, ha számba vesszük, hogy első szótagbeli finn *a*-nak lapp *uo* és tovább *uö*, *ue* felel meg s hogy régibb szóközépi *g*-t a lp. gyakran *kk* (*hk*)-vá változtatja (v. ö. *takke*, *lokke* = f. észtf. *tege*-, *luge*-); helyhatározói értékű alakjai vannak, mint a f. *taka*-nak: *tohkai*, *tuohkai*, lp. F. *duökkai* «mögé» (latív = f. *taaksi*); *tuokkesne*, *tuekkesne*, lp. F. *duökken* «mögött» (= f. *takana* locatív). — Megörzé a t_3ng_3 tő mását a cser. *šaj*, *šoj* is ezen helyhatározókban: *šai-lan*, *šai-ka* (S. *šoi-lan*, *šoj-ko*) «retro» (*-lan* dat. rag, melyben az *an* a latív elem; az *l*-re nézve v. ö. finn *-lla*, *lta*, *-lle* ragokat; *ka*, *ko* latív rag); *šai-lna* (S. *šol'no*) «pone» (*-na*, *-no* locatív rag). Arra nézve, hogy a t_3ng_3 tő kezdő hangját a cseremisiz

spiranssá fejlesztette, megjegyzendő, hogy az ugor nyelvek nagy mértékben spiranssá változtatták az eredeti szókezdő explosiv dentálist, azaz *s*-vé (illetőleg *š*, *č*-vé), sőt a finn *s*-en át *h*-vá. Hasonló eset, hogy szókezdő cser. *š*-nek a magyar szóban még *t* áll ellenében: m. *tüdő* = cser. *šodo* és *šide*, *šede* (MUG. Sz. 248. sz.) A *šaj*, *šoj* gyengült belhangjára nézve v. ö. magy. *mi-nap* e h. *meje*, *mege*, *menge* -nap; *feje* = ugor *p_sng_s*; vagy magában a cseremiszenben: *ši*-ferire = *s_sng*- (oszt. *senk*-, m. *szeg*-), *ej jég* = *j_sng_s* (oszt. *jenk*, m. *jég*: *jege-t*).

A mi végre a zürjP. *tön* «gestern» szót illeti, bizonytalan mély- vagy magashangúsága (v. ö. Budenz, MUG. Sz. 208. sz.), sőt talán még az is kérdés, vajjon eredeti ugor szó-e és nem-e török-tatár kölcsönvétel: v. ö. oszm. *dün* «heri»; csag. *tüne-kün* id. — Jelentését illetőleg v. ö. magy. *teg*-nap MUG. Sz. 208.), *mi-nap* (ib. 630.); mongol *cögöldör* e h. *segül-ödör* = farknap, heri.

MARKOVICS SÁNDOR.

M. gyűrű és szűrű (szérű). — Dr. Kiss Ignác fent 357. l. Pázmány nyelvében mutatja föl a *szűrű* szót, mint a melynek jelentése egyrészt «cséplő hely (area)», azaz a mai közönségesebb alak szerint „szérű“, másrészt «álló víznek belevetett kavics által okozott gyűrűs hullámzása» (Pázm. «az álló vízbe, ha egy kövecskét vetünk, elsőben kiseded kerekded *szűrűt* indít»); egyszersmind azt gyanítja, hogy ez a *szűrű* «talán a *gyűrű* szónak mása.» E gyanítás csakugyan igazolható is: meg lehet mutatni, hogy e két, azont jelentő szó (hiszen az «area» jelentés sem más, mint «ring» azaz «kör», t. i. «köralakú, kerekded tér, hol a gabonát nyomtatni és szórni szokták» Ihász Gábor: M. Nyelvőr VI, 39.) csak egy hajdani e y szónak, még pedig idegen szónak, egymásután keletkezett kettős változata.

Tudjuk, hogy a m. *gyűrű* a török *jüyük*-nek felel meg; azaz, hogy a rajta mutatkozó *z:r* hangváltozásnál meg a török szóbeli végconsonans elejtésénél fogva közvetlenül egy bizonyos török nyelvből, ú. m. a csuvas nyelvből átkerült kölcsönszó (lásd: NyKözl. X, 133.). E szónak mai csuvas alakja *šürö*, annál fogva, hogy a csuvas nyelv a szókezdő török *j*-t rendszerint *š*-vé változtatta (pl. csuvas *šol*, *šür*, *šok*, *šuldur* = köztörök *jol*, *jüz*, *jok*, *jildiz*, stb.); a magy. *gyűrű* tehát, melynek *gy*-je még a köztörök

szókezdő *j*-re (*jürü*-féle alakra) utal, azt vallja, hogy átkerülésekor (ezelőtt több mint ezer esztendővel) a csuvas nyelv még nem hajtotta végre a szókezdő török *j*-nek *ś*-vé változtatását (v. ö. mint szintazt valló szót: magy. *ír*- scribere = tör. *jaz*-, mai csuvas *śir*-, miszerint *ír*- ebből: *jir*-), — vagy, hogy a tanubizonyoságból kelleltinél többet ne értsünk, legalább azt vallja, hogy akkoriban a *j*: *ś*-féle hangváltozást a csuvas nyelv még nem hajtotta végre általános és teljesen. Mert hogy azon idő alatt, a melyen át a magyar nyelv a csuvasal érintkezett (melynek tartamát azonban meg sem határozhatjuk), a csuvas nyelv az említett szókezdetbeli hangváltozást csakugyan már fogamatba kezdte venni, megint egy másik török-magyar szó mutatja, mely csak a csuvas nyelvből kerülhetett: *szél* «ventus» = tör. *jel*, *jil* = csuv. *śil*. A török *jüzük*-nek tehát az ó-csuvasban egymásulán e kétféle alakja fejlődött: *jürü* és *śürü*, s a vele érintkező magyar nyelv átvehette előbb a *jürü*-t s későbbben (még tartván az érintkezés) a *śürü*-t. De képzelhető az is, hogy a csuvasagnak egy részében még *jürü* divatozott, míg a másikon már *śürü*-nek ejtették e szót, s hogy a magyar mindegyik részszel érintkező, akár nem nagy időközben is, mind a két alakot vette át. Amabból azután vált *gyürü* (*gyürö*), ez utóbbiból *szürü* (*szürö*, *szérö*).

Györi Lajos (Nyelvőr VI, 129.) közlése szerint van a *szürü*-hez ige is: *szür*- (*szür-ni*); a *szürü*-vető gyermekek mennek a tó partjára „*szürni*“. Ez a *szürü*-nek atyja lehetne ugyan, de úgy hiszem, mégis csak gyermeke. Alakjánál fogva a *szürü* magyar képzésű nomen verbale (agentis)-nek tűnik föl, s az analogiakövetésben erős gyermeknyelv könnyen kitalálta belőle a *szür*-igét. Hozzá járúl, hogy amúgy is van ilyen hangú, bár mást jelentő ige *szür-ni* (mely történetesen szintén a törökségből került, = tör. *süz*-, csuv. *śür*-, eredeti *s*-vel) s ez igének nomenje *szürü* (*szürö*) is használatos. Az így kitalált *szür*- (**ször*-) igének talán csak tovább gyengült változata a Szász Károly (Nyelvőr VI, 170.) említette *szö*- («*jerünk szöni*“ e h. *szörni*, vagy „*szöjünk*“ e h. *szörjünk*), a melynek előállítására akár a «vetelő vagy a szövszéken járó fonal» képzelete is közrehatott. B. J.

M. köt. = f. köyttä-? — Dr. Szinnyei J. fent (169. l.) abbéli nézetét fejtegeti, hogy a m. *köt*- ige nem a finn *kytke*- (lp. *katke*-,

cser. *keék-*) igének a mása (MUG. Szót. 65. sz.), hanem a f. *köyde* «funis» szóval egyazon alaptótól való (*köy-* = ug. *k₃g-*), még pedig intensív *-t* (= finn *-tt*) képzővel alakult (*köt-t*) s így a meglevő finn *köyttä-* «fune ligare» igének felel meg. Elismerem, hogy a *köt-* és *köyttä-*nek ilyen alakulása magában véve nagyon is lehetséges, s Szinnyi föl is hozott bizonyító analógiákat: hogy a f. *täyde* «plenus» is *täy-* (**täg-*) alapigétől való nomen verbale (a milyen *köy-től* volna *köyde*); hogy a finn *täyttä-* «tölteni» csak olyan mint a *köyttä-*, s hogy m. *kö-t*-féle igék a *fes-t-* (*feset-*), *ju-t-*, *fu-t-*, *til-t-* stb. Mindazonáltal megmaradok a *köt-* = f. *kytke*-féle egybevetés mellett, mert az új magyarázat (*köt-t*, *köy-ttä-*), minden tetszetessége mellett, mégis akadályokba ütközik.

Először is a f. *köyttä-* ige korántsem közönséges «binden» jelentésű ige (úgy mint f. *sito-*, vagy akár a m. *köt-*), hanem szorosabban ezt teszi «fune ligare v. constringere», sőt savoi tájnyelven (Renvall szerint) ezt is «funem torquere», a mit Lönnrot szótára is a «*tvinna, sno*» értelmezéssel kifejez. Az igének ezen szűkebb értelme arra utal, hogy alapszava nem a «binden, ligare»-féle ige (**köy-*), hanem a *köyde*, (nom. *köysi*) névszó, mely egy bizonyos kötőszert «funis»-t, jelent; ettől a *köyde* tőtől, a *-d* (mai finn *-ta, -tä*) denominatív képzővel lesz *köyttä-*; azaz *köyde-dä*, épen úgy a mint *köyttä-*nek hangzik a *köyde-*nek partitívusa *köyde-dä*-ből. A *köyttä-* ige tehát, a mint tényleges használata is mutatja, képzése szerint tkp. «kötelezni», s csakis úgy jelenthet «funem torquere»-t, mert a «kötelezni»-féle denominativumon akár «kötéssel vmit tevést», akár «kötél-tevést v. csinálást» érthetünk.

Ha a *köyttä-* igét egyenesen a *köyde*-nek fölvett *köy-* alapszavától származtatjuk, momentán illetőleg intensív *-t* (f. *-tta, -ttä*) képzővel, szükséges; hogy a *köy-*nek magának a «binden, kötni» jelentést tulajdonítsuk, úgy hogy *köyde* mint nomen verbale tkp. «kötő, band»-ot teszen. Ez, bár lehetséges, de korántsem bizonyos. A «funis»-nak több egyéb etymonja is képzelhető, mely akár a készítése módjára, akár az alakjára vonatkozik. Sőt egy ilyen etymont jóformán ki is fejthetünk a f. *köyde* és *köyttä-*hez csatlakozó *köynnökse* «ranke, hopfen-ranke» szóból, a mely másképen *köytökse*-nek is neveztetik (*köyttä-* igétől): t. i. a «kúszni, futni, (fölfutni)» igefogalmat, a mely a «hosszú» jelentéssel is kapcsol-

latban áll. (v. ö. *hosszú* és társainak magyarázatát: MUG. Sz. 117. l.); megjegyezvén, hogy *köynnökse* olyan alakú mint *jäännökse* «maradvány», a *jää-* igétől. E szerint a *köy-de*-beli *köy-* e h. *kög-* (*k_g-*) akár egyazon lehet a m. *kěj* rokonságából (MUG. Sz. 16. sz.) kimutatott *k_g-* «fluere, currere» igével.

De ezt is csak gyanításképen mondom. Tudni csak azt tudjuk, hogy a finn *köyde* régi ugor szónak mása, megfelelővén a zürj. *köl*, vog. *kuali*, oszt. *kel*, *kol* és a m. *telke* (*telek*)-beli *tel* e h. *kelnek*, melyek mind egyenesen «funis»-t jelentenek, akármi volt is e jelentés alapja. Minthogy pedig a *köyde*-beli alaprészt *köy-nek* igazi értelme biztosan meg nem határozható (sőt még azt is meg kell engedni, hogy a «kötés» fogalmával talán közvetetlen kapcsolatban sem áll): reá nem állhatok, hogy ettől a *köy-től* az egyenesen és egyszerűen «binden, ligare» jelentésű m. *köt-* igét származtassam. A helyett olyan igével hozom össze (f. *kytke-*), melyet a *köt*-vel egyeztethető alakokkal már készen meglévőnek találunk s mely egyszersmind határozottan és bizonyosan «kötés»-féle cselekvést jelent: lp. *katke-* «colligare, constringere», cser. *kečke-* «befogni (lovat)» — s ezekhez még hozzá tehetem most e vogul igét: *kas-* és *kasil-* «binden, anbinden (взять, при-в.)», caus. *kaslt-* «binden lassen».

Egyébiránt a m. *köt-* (*kötö-*) alakjára nézve meg kell jegyezni, hogy eredeti szóközépi *tk*-ből a magyarban többször *ss* (*šš*) és *s* (*š*) vált, mintsem *tt* utján *t*, pl. ezekben: *keserü* (*kesserü*), *hasad* (*hassad*), *tosz* és *tusakod*, *muszol* (l. a MUG. Sz.-ban); de megmaradt az explosiva is, néha a szintén fejlődött spirans mellett (v. ö. *rothad-* és *rossad-*), pl. *met-* (*metél*) és *musz-* (*muszol*), *üt-*: f. *iske-* e h. *itke* (v. ö. *keske* köz, e h. *ketke*), s ilyen jóformán a *vet* is = f. *vätkä-dü-* (v. ö. *veselked-*, *vesselked-*: *neki v.* «neki vetni magát»).

E szerint az eredetibb *köttö-* (v. ö. *köttöz-* a Kazinczy-codexben: Nyelvör IX, 154.) s továbbá *kötkö-*-ből vált m. *kötö-* igének akár *kösö* (*kössö-*) v. *köszo*-féle mellékalakja is lehetne. S ez ilyen mellékalakot csakugyan még meg is találjuk a régi *kössöntyő* v. *kösöntyő* (Moln. A. «monile, spinther», Bécsi c. *kösöntő*, Szabó D. *kösöntyü* «öreg kapocs») szóban, mely nyilván csak «kötőszert» jelent (armband, halsband) s képzésére nézve a *fogantyú*-félékhez csatlakozik.

B. J.

ISMERTETÉSEK ÉS BIRÁLATOK.

Misteli F. alkalmi észrevételei a magyar és a finn nyelvről: «Lautgesetz und Analogie» című értekezésében (Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, ed. Steinthal XI, 4-dik füzet 1880).

A fentírt hosszú értekezésben, melynek még folytatását is jelenti, Misteli az indogermán nyelvtudomány újabb németországi iskolájának módszerét fejtegeti és bírálhatja. Ez iskola módszerei természetesen nem merőben újak, hanem lényegesen azok, amelyeket az indogermán nyelvhasonlítás gyakorlata eddig is követett, bár kevésbé rendszeresen és öntudatosan. Az újabb iskola (melynek főemberei: Leskien, Schmidt J., Brugman, Osthoff) csak szigorúbban formulázta és szigorúbb alkalmazásukat követeli. Misteli a következő négy pontba foglalja (Zeitsch. XI, 366):

1. a hangtörvények hatása kivétel nélkül való; nincs kétféle hangváltozás, ú. m. rendes (szabályos) és szórványos (kivételes) hangváltozás; «valamennyi szókbán, a melyekben változásnak induló hang ugyanazon viszonyok közt eléfordúl, meg is történik az a változás». —
2. A mi a hangtörvények követelte alakkal meg nem egyező, azt hasonlati alakulásnak (analogie-bildung) kell tartani; azaz meglevő alakok után, értékük tudatos voltán kívül, támadnak hozzá-alkalmazkodással más alakok; ugyanis: valamely alakot a vele legközelebről egybetársult (associált) más alakok a maguk sodrába vonnak; elejétől fogva ugyanazon dialectusban létezett alak-változások (mellékalakok) föl nem vehetők: az egyiket rendes hangfejlődés, a másikat hasonlat-hatás útján teremtnek kell tekintenünk. —
3. Újabbkori nyelveket, a melyek körében eddig is a hasonlati alakulásokat készségesen elismerték, a régibb korból ismert nyel-

vek fejtegetésére az eddiginél nagyobb mértékben kell számba venni; mert a hasonlat-hatás ezekben is úgy működhetett, mint amazokban. Ezenkívül az újabbkori nyelvek becses anyagot nyújtanak fonetikai kérdéseknek az eddig szokottnál sokkal pontosabb tárgyalására, a melyet pedig az 1. pontnál fogva csakugyan meg kell kívánni. — 4. Az egyes nyelvekbeli alakoknak indogermán alapalakokra való hamaros visszavitelét nagyon is meg kell szorítani; amazokat előbb a legközelebbi rokonok szűkebb csoportján belül kell a két első követelés értelmében jól megvizsgálni s csak az ez úton nyert eredményeket lehet az indogermán alapnyelv kifejtésére használni.

Hangtörvények következetessége és a hasonlat hatása természetesen akármely más nyelvekben is tapasztalható s az illető külön nyelvészetek nem mellőzhetik módszerükben ez alapelvek alkalmazását. Csak az a kérdés, vajjon minden más nyelvkörben is oly szigorú és kivétel nélkül való-e a hangtörvény következetessége, mint az említett újabb iskola az indogermán nyelvekre nézve állítja? S kell-e igazán azt, a mi a fölállított hangtörvénynyel meg nem egyező, mindenkor hasonlati hatásnak tulajdonítani, s nem inkább azt a lehetőséget is megengedni, hogy a valóban működő hangtörvény részletes föltételeit még kellőleg föl nem ismerhettük? De nem akarom most e kérdéseket a mí altaji és különösen ugor nyelvészetünk szempontjából fejtegetni; csak azt fogom ismertetni és észrevételekkel kísélni, a mit már maga Misteli, a fentírt két alapelvnek («lautgesetz und analogie») az indogermán nyelvészetre nézve való tárgyalása közben, alkalmilag két ugor nyelvből, a magyarból és a finnből, mint számba vehető példát és hasonlatos jelenséget fölhozott.

A legérdekesebb ilyen kitérést találjuk nála a 421. s köv. lapokon, a hol magyar és finn nyelvbeli hasonlati alakulásokat igyekszik kimutatni. E szakasznak bevezető soraiban egyenesen föl is hívja a nem-indogermán nyelvészetek hozzászólását, a melynek hasznos voltát, úgy véli, az a néhány példa is bizonyítja, melyeket a nevezett nyelvekből (s ezenkívül a kopt nyelvből) föl fog hozni.¹⁾

¹⁾ «Mögen auch viele übertriebenheiten in der neueren anwendung des analogie-principis nicht abzuleugnen sein, so viel steht doch fest, dass dasselbe

«A magyarban biztosan hasonlati alakulásnak vehető: *vannak* «*sie sind*», a mely *van* «*ist*»-hez úgy csatlakozik, mint *várnak* a *vár* «*er wartet*»-hez; a *vár* egyszersmind igető (gyök), míg a *van*-ban, a mint mellékalakja *vagyon* mutatja, egyes-sz. 3. személyrag is van meg, mely csak kevés igének ind. praesensében megmaradt. Úgy látszik szintolyan mint *vagyon van* ez is: *megyen men* (*mén*), csak hogy ennek töje *men*, amazé *val*, illetőleg *vol* (v. ö. *vala*, *volt*); el sem merem dönteni, vajjon *men* (*mén*), úgy mint *vár*, csupa igető (gyök)-e vagy a *megyen* alakhoz úgy áll, mint *van* a *vagyon*-hoz. Az egyes-sz. 3. személy *n*-jéhez a többesítő *k* (*ak*, *ek*) lépván, keletkezik a többes-sz. 3. személyrag *nak*, *nek*, mely valamennyi igéken megvan; ebben már benne lévén foglalva az egyes-számi 3. személy jegye, a *vannak*-ban ez a jegy kétszer van meg. A szabályes *vagynak* alak után azt vélhetnök ugyan, hogy *vannak* a *gyn*-nek *nn*-vé való assimilatiójával keletkezett (a mint csakugyan magyarázza is Riedl, Magy. Grammatik 188 l.), de *gyn* egyebütt változatlanúl megmarad, pl. *hagyni*, *hagynak*, *egynek*, *négynek*, *vágnak* («*dem verlangen*» és «*sie verlangen*»), *vágnyi* stb.» — Misteli amúgy jól okoskodik, csak hogy kevés adattal rendelkezik. Nem kételkedett volna a *vagynak-vannak* azonos voltán, a mit bizony Riedl előtt sem vont soha magyar grammatikus kétségbe ¹⁾, ha tudja, hogy van *hannak*, *hanni* is (*hagynak*, *hagyni* helyett) s több efféle assimilatio a népnyelvi ejtésben (pl. még ilyen is: *ennagy* = *egy nagy*), s ha számba veszi, hogy a *vagynak* alak igen gyakori eléfordulása is szükségképen segítette az assimilatiót *vannak*-vá; ha végre *van*-ban a szóvégi kopást veszi észre, azaz: hogy a *vagyon*-ból összevont *van* tkp. *vann* helyett való, épen úgy

schon in den ältesten bildungen, schon in indogermanischer zeit, ein bedeutender factor der sprachbildung war. Von hohem interesse wäre es zu wissen, wie es hiemit in a n d e r e n sprachfamilien aussieht, und es würde licht auf sprachbildung überhaupt werfen, wenn kenner a u s s e r indogermanischer sprachfamilien sich aussprechen würden, ob und inwieweit analogie auf ihrem gebiete bis jetzt angenommen worden ist oder dann anzunehmen ist. Das wenige, was in ermanglung dessen ich selbst beizubringen vermag, zeigt wenigstens, dass eine solche ausschau nicht resultatlos ist: ich ziehe Koptisch, Magyarisch und Finnisch heran.»

¹⁾ Révai (Gr. 837. l.) így fejezi ki: «pronunciandi mollitie vel pigritia potius illatum: *vattok*, *vannak* pro *vagytok*, *vagynak*.»

mint *-ban, -ben* (*házban, kertben*) e h. *-bann, -benn* (v. ö. *bennem*).— Egyébiránt figyelmet érdemel M.-nek kétsége a *men* (*mén*) mivoltára nézve.

«A conjunctivus-imperativus egyes-sz. 2. személyében a csupa *j* helyett tájbeszédenként használt *-jál, jél* jóformán csak egyéb egyes-sz. 2. személyalakok utánzásával keletkezett, pl. *várj* helyett *várjál* a *várál, vártál, várnál* alakok szerint. Eredeti *várjál* alkalmasint megmaradt volna, mert nagyon is jól illett a rendszerbe (*ja, je* imperativus, *l* a 2. személy jegye); noha igaz, hogy a tárgyias igeragozásban is rövidülhet az imper. egy. 2. személye: *várjad* és *várd, tegyed* és *tedd* stb.» — A *várjál*-félékben csakugyan lehet hasonlati alakulás is, a mennyire t. i. ezek újabbak a csupa *j*-vel való alakoknál (a mit azomban előbb még constatálni kell); de vonzó félnek akkor nem a *várál, vártál, várnál* alakokat tekintenők, hanem a szintén igen számos imper. egyes-sz. 2. személyalakot, a mely régibben s részint még ma is kivétel nélkül *-jál, -jél* végű, pl. *igyál, egyél; szokjál, haragudjál, vetközzél, gondolkodjál* stb. — M. maga is veszi észre, hogy a rendszerbe-illés még sem óvhatja meg a teljes alakot; hozzá tehetjük, hogy egyéb esetben a 2. személyrag is eltűnt, bár oda illett: *vagy* ind. praes. egy. 2. szem. (1. *vagyok*, 3. *vaygon* mellett, *vaygol* helyett); szintígy *mégy* e h. *mégyel*.

«A mássalhangzós névszótök birtokosragos alakjai, a mellett hogy *i*-vel a birtok többes-számát jelölik, mindig azon alakot követik, a mely *ja, je* vagy *a, e* raggal egyes-számi 3. személybeli birtokost és egyes-számi birtokot mutat, pl. *napja* «sein tag» szerint van *napjaim, napjaid, napjai* «meine, deine, seine tage», ellenben *napa* «sein schwiegervater (olv. -mutter)» szerint *napaim, napaid, napai*. E szerint a «sein» alakja rendszerint föl van véve a «meine, deine, seine, stb.» alakjaiba (*nap-ja-i-m* stb.), pedig azt gondolnók, hogy elég volna **nap-i-m*; s csakugyan elé is fordul néha a csupa *-im, id* stb. (pl. *kivánságaim* és *kivánságim*; sőt *barátjaim* és *barátaim* mellett *barátim*). Riedl (M. Gr. 153) a *napjaim*-féléket különöseknék s etymologiailag helyteleneknek mondja. Alkalmasint itt egyrészt a *halam, halad, hala* és *halaim, halaid, halai* példája hatott, a melyek közül a «sein»-alakja összeesik a szótövel; másrészt különösen a többes-számi 3. személy alakja: nincs itt **kivánságik, barátik*, hanem csak *kivánságaik, barátaik*; szintígy *napjaik, a*

melyben *ja-k* a birtokos (*ja*) többes-számát (*k*), *i* meg a birtok többes-számát mutatja, úgy hogy ez már egészen érthető és szabályos alak, a mely azután a *napjaim*, *napjaid*, *napjaink*, *napjaitok* alakokat eléállathatta.» — Érdekes és leleményes fejtegetés ez, de mégis akadunk benne bökkenőre. A magyarázat főleg a *napjaik* alak mivoltán fordul meg, s erre nézve nem érthetünk egyet M.-vel. Az ebbeli *ja* ugyanis sehogy sem lehet 3. birtokos jelölője, mert a többesi birtok jelelője (*i*) által a maga többesítőjétől (*k*) el van választva, pedig az 1. 2. személyalakok (*aink*, *aitok* v. *jaink*, *jaitok*) azt mutatják, hogy közvetlenül ezen *k* előtt áll a birtokos-személyt jelentő névmáselem (*nk* e. h. *-m-k*); e szerint *napjaik* össze van vonva **napja-jok*-ból vagy akár *napjai-jok*-ból, s a *ja* végre a *napjaik*-ban is csakoly érthető vagy érthetetlen mint a *napjaink*, *napjaim*-ban. Azután meg szorosán véve nem is *i* jelöli a birtok többes-számát (*kivánságim* csak össze van vonva *-aim*-ból), még *halaim*-ban sem, hanem az *i* előtt való hiatus, mely azt a szótötől elválasztja, s a föltehető eredetibb alakban az a mássalhangzó, mely a hiatus helyén kiszorult. A Müncheneri codex ezen a helyen a *fiáim* = *fiám* szóban *l*-t tüntet föl, a mely a magyar hangfejlődés szerint régibb *d*-re vihető föl, s ebben az ugor nyelvek többesítő *d*-jére ismerhetünk rá (mely szóvégén esetleg *t* is: finn *kivet*, vog. oszt. *kavet*, *kevet*, mord. *keft*, *kevt*; az észtb. még *d*: *kived*); a megelőző *ja*-t amazzal egybekapcsolt pleonastikus többes számjelelőnek tartom, a milyen a finn *-ide*-beli *i* hajdani *-j_s*, *-j_s* helyett. [S e második többesjelelő alig lehet más, mint az ugor nyelveknek nagyrészt divatlaná vált dualis-jelelője (mely némely ugor nyelvben még *i*, *j* vagy gutturalis explosiva *g*, s esetleg *k*, *ç* alakban fordul elé). V. ö. fent a 402. lapon.

«Hasonlat-hatásnak tűnik föl, hogy a bizonyos változáson átment nominativus-alakhoz, a mely voltaképp nem egyéb mint a szótő, a többi casusok] alkalmazkodnak, pl. *jó*, *só*, *szó*, *tó*, melyek teljes tőjét a *javat*, *savat*, *szavat*, *tavat* accusativus tartotta fönn, már rövidebb alakú accusativust is fogadnak el: *jót*, *sót*, *szót*, *tót* (úgy mint *fa*, *ajtó*-tól *fát*, *ajtot*).» — Ha tekintetbe vesszük, hogy *ava*, *ova* amúgy is könnyen összevonódik *ó*-vá (hiszen *jó* stb. is *java*-ból való; *ajtó*, s egyéb *ó*-végű nomen verbalék megelőző *ovo*-ra vihetők vissza; *savanyú* mellett *sönyú*), nem egészen bizonyos, hogy csakugyan a nominativus vonzása miatt keletkeztek *jót*, *sót* stb.

Hiszen egyéb származékok is pl. *só*-tól *sóz*-, *sós*, *sótalan* csatlakoznak a rövidebb tőhöz.

«Az előbbihez hasonló eset, hogy a finn nyelvben gyakran a szövégi hangtörvény szerint változott nominativus a partitivus alakulására hat: pl. *isoin* legnagyobb (nom., tője: *isoimpa*) és part. *isoin-ta* (e mellett: *isoimpa[t]a*) | *viaton* (tője: *viattoma*) ártatlan: part. *viatonta* | *vieras* (tője: *vieraha*) idegen, vendég: part. *vieras-ta* | *kysymys* (*kysymykse*) kérdés: *kysymys-tä* | *vastaus* (*vastaukse*) felelet: *vastaus-ta*.» — Ebben is egy kis csalódás van. A f. *isointa*, *viatonta*, *vierasta*, *vastausta* partitívus alakok csak úgy támadnak a szótő végvocalisa elejtése után mint pl. *lume-ta* h. *lunta* partitívus (pedig nom. *lumi*) vagy *toimeta* h. *tointa* (nom. *toimi*), vagy *juokse-da'* h. *juosta'*, *lapse-ta* h. *lasta* part. (nom. pedig *lapsi*); szintilyen alakú a többes-számi genitívus is (-*ten* raggal): *isointen* (meg *isoimpien*), *viatonten* (meg *viattomien*), *vierasten*, *tointen*, *lasten*. Oka az, hogy a szótag-végre is vonatkozik az a törvény, a mely a szövégi hangzóit megszorítja. — Ez észrevételét Misteli még egy különös megjegyzéssel kíséri: «Ez által jobbára elenyészik az a jó benyomás, a melyet ilyen szók mint *hyvyys* (tője: *-yyte*, part. *hyvyttä*), *toinen* (tője *toise*, part. *toista*), *ihminen* (*ihmise*: *ihmistä*), a melyekben t. i. a nominativus nem egyazon a tövel sem hasonlati alakulásnak nem szolgál alapjául, olyanra tesznek, a kinek grammatikai gondolkodása megkívánja a nominativus-kategoriát. Meg kell győződünk, hogy némi látszat daczára a finn nyelvnek oly kevésbé van nominativus-kategoriája mint rokonainak sincs az; mert a változott tőalak, mely a nominativus szükségét megérezte volna, a miatt, hogy más casusoknak is kell annak változását követni, nem érhet el magasabb fokot. Sőt ha meggondoljuk, hogy a finn nyelv az egyes-számi genitívust és accusatívust, meg a többes-számi nominatívust és accusatívust egy-egy alakká egyesíti; hogy a partitívust úgy alany mint tárgy kitételére használja, s hogy minden parancsoló mondatban a tárgyat nominatívussal teszi ki: azt kell mondanunk, hogy a finn nyelv a nominativus-kategoriától még sokkal távolabb áll mint a magyar, a mely csak bizonyos megszorított számú esetekben cseréli föl az accusatívust a nominatívussal» (t. i. *megadom magam'*, *hallgasd meg kérésem'*-féle esetekben). — Tehát csak az volna a tökéletes nominativus, a mely vagy kopot-

tabb a tónél, vagy hosszabb nála valami fölös determinativum által (a milyen az indog. nominativus -s, a mely azonban szintén nem minden nominativus értékű alakon lép föl); a szótót talán csak azért teremtette a nyelv, nem hogy éljen vele mint mondatbeli alakkal, hanem hogy a grammatikus azt a ragozott alakokból kifejttesse? Azután el is felejtí M., hogy a mai alak-egyformaság nem mindig eredeti, s mégsem zavarja a kategoriák tudatát; épen úgy a mint pl. a német nyelv a *menschen* szón igen sokfélélt érthet, sőt még a *den menschen*-en kétfélélt, elvan a finn nyelv az *ihmisen*-vel, noha hol «hominis»-t, hol «hominem»-et teszen; régiben pedig kétféle alak is volt, a mint a cseremiszi nyelv mutatja: -n genitivus, -m accusativus. S végre a nyelvnek tökéletessége nem abban áll, hogy grammatikája mindenféle kategoriákra külön-külön alakokkal bírjon, hanem fődolga az, hogy bármilyen akár alaki akár szerkezetbeli eszközökkel (a melyekhez még a hangsúlyt is számítjuk) biztosan kifejezhesse a kívánt értelmet a mondatban.

«Hasonlati alakulások keletkeznek a finnben bizonyos euphonikus törvény alkalmazásával, a mely zárt szótagban lágyabb v. gyengébb mássalhangzókat kíván, mintsem nyílt szótagban» (t. i. szótag kezdetén; értsd az úgyn. mássalhangzó-gyengülést v. lágyulást: Finn nyelvtanomban §. 5.). «Az *akka* töttől e szerint gen. *akan*, iness. *akassa*, elat. *akasta*, abl. *akalta*, csak *k*-val, mert *kan*, *kas*, *kal* zárt szótagok; ellenben part. *akkaa*, illat. *akkaan* (*akkahan*) *kk*-val nyílt szótagban. A töb.-sz.-ban többnyire *i* járúl a tőhöz, a mi által a szótag tulajdonképen nyílttá válik; mindazonáltal ugyanazon változást mutatja, mint az egyes-számban: *akoissa*, *akoista*, *akoilta*, de part. *akkoja*, illat. *akkoihin*; ezt tehát az egyes-szám hasonlatából kell magyarázni.» — «S szintígy az igeragozásban! Pl. ind. praesens, *alka*- (kezdeni) igétől: *alan* *alat* *alkaa*, *alamme*, *alatte* *alkavat*, a 3. személyben *lk*-val nyílt szótagban; a praeteritumban a tőhöz *i* járúl hozzá, a mi a *ka*, *ko* szótagot szintén voltaképen nyílttá teszi, valamennyi személyen át, s mégis van *lk* is meg csupa *l* is: *aloin* *aloit* *alkoi*, *aloimme* *aloitte* *alkoivat*, a minek oka nyilván a praesens hasonlata.» Misteli itt Hunfalvyra hivatkozik, a ki Finn Olvasókönyve 14. lapján e fölfogást ilyen szavakkal fejezi ki: «Mintha a névszók többes-száma az egyes-számot utánozná, s az igeszók múlt ideje a jelen időt utánozná.» — Ámde itt nem volt ügyelet a finn mássalhangzó-

gyengülés törvényének egyik föltételére, mely szerint az illető szótagkezdő mássalhangzó akkor is alá van vetve a gyengülésnek, ha a záródó szótagnak vocalisa *i*-végű diphthongus, mely nem megelőző hiatus által elválasztott két vocalis összevonásával keletkezett. Az *akoista*, *alkoi*-beli *koi* (s nem *ko'i*) bizony nyílt szótag, magára maradva, csak úgy mint *ka* v. *ko*, de a *koi*s, *koil*, *koin*, *koit*, *koim* zárt szótagok, a melyeknek kezdetén a gyengülésnek kell beállania. Más pl. a *korkeissa*-beli *keis* e h. *ke'is* (*korke'a*-tól). Az említett törvény hat mindig és mindenütt, a mikor és a hol megvannak az illető hangalaki föltételek, tekintet nélkül az alak értékére vagy társulására. Így pl. van gyengült hangalakú egy. nominativus is: *varas* (gen. *varkaan*), *aarre'* (g. *aarteen*); partitivus: *varasta*, *aarretta*; erős alakú ind. praes. 1. 2. személy: *rupeen*, *rupeet*, *makaan*, *makaat*; de gyengült alakú a part. praet. *ruvennut*, *ma'annut*, az imperativus: *ruvetkoon*, *ma'atkoon*, stb.

Misteli a magyar és finn nyelvekbeli analogia hatások kimutatását csak előleges próbaképen kísértette meg, s mint ilyen meg is érdemi elismerésünket, habár fejtegetései eredményét többnyire el nem fogadhattuk. De az már furcsa dolog, hogy ily kis próba-nyomozás után (nem tekintve annak gyenge eredményét) csakhamar följogosítottnak érzi magát, hogy nem csak e két nyelvről, a melyet úgy a hogy vallatott, hanem az egész «agglutináló» nyelvseregről becsülő itéletet mondjon. Szerinte az agglutináló nyelvekben sokkal kisebb jelentősége van az analogiának, mintsem az indogermán nyelvekben; ez utóbbiakban pedig az analogia működésében szellemi energiát kell látnunk; az agglutináló nyelvek ellenben elejétől fogva bírnak az alakok szabályos egyformaságával (sind von vornherein gleichmässig und analogisch angelegt), úgy hogy azután a szellemnek már nem igen van dolga; ha ugyan a hangalaki fejlődés az eredeti egyformaságot megzavarja, az analogia-hatás legfelebb annak visszaállítására, de nem új kategoriák teremtésére törekszik. «Az indogermánságban az elejétől fogva akadályok leküzdéséhez és munkához szoktatott szellem soha meg nem szűnik a maga szükségeihez képest a nyelvanyagot átalakítani; e munkának eredménye abban a roppant különbségben látható, mely pl. az ó-ind és angol nyelvek közt van. Az a két másik nyelv (értsd: a finn és a magyar nyelv) már keletkezésében kedvező helyzetben volt, s azontúlra fárasztó szel-

lemi munkától föl volt mentve, úgy hogy fejlődési menetre egészen képtelen; a mit tanultak, azt el nem feledik, de nem tanulnak hozzá újat; innen van csekély míveltségi hatásuk is.»

Föltéve, hogy azon szempontok, a melyekből Misteli a nyelvek szellemi becsét itéli, helyesek volnának is, mégis azon kellene őt kérnem, hogy ne bántson itéletével oly nyelveket, a melyek régibb és mai mivoltába még be nem lát s a melyek fejlődéséről vagy nem fejlődéséről igazán semmit sem tudhat. Teljességgel nem értem, honnan tudja M., hanemha vakmerő képzeletéből, milyen volt «keletkezésében» a magyar vagy a finn nyelv. De látjuk, hogy pl. a magyar nyelven abban a kis korszakban is, a melyet létezésében elláthatunk, történt egynémi változás; a Halotti Beszéd írója talán még alig volt volna képes Misteli úr nyelvészeti elmékedéseit magyar nyelven ismertetni. Azután látunk nagy különbséget is a magyar nyelv és rokonai közt, úgy mint M. az ó-ind és az angol közt: bizonyosan, mert a régi közös alapnyelv nem csak hogy többféleképen változott, hanem fogyatkozott is meg gazdagodott is új alakulásokkal (úgy hogy mégis csak feledtek is meg tanultak is). S e változásokban talán csak jutott egy egy kis munka is az illető nyelvszellemnek vagy szellemeknek. Hiszen akármely nyelv az emberi szellemnek ön teremtette eszköze, a melyet egyre forgat s fejlődése szükségeihez alkalmaz; fejlődésre képtelen nyelv, a milyennek Misteli a magyar és finnféle nyelveket állítja, csak az lehetne, a melynek népe nem élő emberekből, hanem lelketlen automatokból állana.

Más alkalommal Misteli úrnak, a ki szerencsénkre magyarul is olvas, szintén egy kis «próba-nyomozással» fogok szolgálni, annak bizonyítására, hogy a magyar és finnféle nyelveken is holmi szellemi élet jelei mutatkoznak. Van azokban analogia-hatás is (tehát a szerinte hozzá kívánható szellemi energia is), van alakváltozás és kopás, van alakok elejtése és újjakkal pótlása, sőt új kategóriák fölmerülése és alkalmas jelölése is. S elvárom tőle, hogy azután, ha csak az indogermán nyelvtökéletesség dogmájába végkép bele nem rögzött, még az «agglutináló» nyelveket is népek szellemi fejlődésének lehető eszközeinek fogja elismerni.

B. J.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEÉMIA

kiadásában megjelent és saját könyvkiadó-hivatalában (Budapest, Akadémia épületében) valamint a könyvárusoknál kapható:

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR.

Az 1531—1711 megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve.

Irta

SZABÓ KÁROLY.

Nagy 8-rét, 47 iv. Ára füzve 4 frt.

E monumentalis munka nemzeti irodalmunk történetére nézve rendkívüli fontossággal bír. Csaknem húsz évi kitartó buvárkodás és adatgyűjtés eredménye az. Szerző, az ország egyik szelétől a másikig néhány száz könyvtárban nem csak a czimtarakat, hanem magukat a könyveket is gondosan átforgatta. Nem egyedül a czimmásokat adja, hanem pontosan közli a nyomtatás helyét, évét, a könyv alakját, a levelek vagy lapok számát a lehetőség szerint, kinyomozza névtelenül vagy álnév alatt kiadott könyvek szerzőit, kideríteni törekszik a hely és név nélkül megjelent munkák nyomtatási helyét és idejét stb. A hol szükségét látja, leírásaihoz jegyzeteket csatol, sok jellemző és érdekes idézetet közöl, utal a forrásokra, honnan az illető munkáról részletesebb felvilágosítás meríthető, **szóval nem egyszerű czimtárt, hanem példás szorgalommal és ritka szakismerettel földolgozott vezérfkönyvet ír az 1531—1711. évek között nyomtatásban megjelent egész magyar irodalomhoz.** Hirdeti, hogy nemzeti életünk leggyászosabb kora is mily erőteljes és virágzó irodalmat tudott teremteni, s szembetűnővé teszi irodalomtörténeti ismereteink örvendetes gyarapodását. Mert míg e század elején Sándor István, hasonló irányú munkájában, ugyanazon időszakból csak 990 magyar nyomtatványt sorolt fel, Szabó Károly fáradhatatlan és szerencsés kutatásai e számot majdnem megszerették.

E munka nélkülözhetlen minden könyvtárban, akár magányos, akár nyilvános legyen az, s nélkülözhetlen minden oly művelt vagy szakemberre nézve, ki nemzeti irodalmunk tanulmányozásával komolyan foglalkozik.

RÉVAI MIKLÓS

ÉLETE ÉS MUNKÁI.

Irta

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Ára 2 frt 60 kr.

Az akadémiai könyvkiadó vállalat pártolói számára (diszkötésben) 1 frt 80 kr.

Ezen irodalomtörténeti monographia az Akadémia utolsó nagygyűlésén a Horváth Mihály és Fraknói Vilmos által kitűzött 100 arany pályadíjjal jutalmaztatott. A hivatalos jelentés így szól:

«Minden tekintetben jeles mű. Egyaránt biztos kézzel rajzolja Révaiban az embert, költőt és nyelvészt. Sok új adatot hoz napfényre, nem egy elfogadottat megozafol; fejtegetései alaposak s a tényeket és eszméket gyakran helyezi új világításba. Különösen sikerült részek Révai nyelvtörténeti és nyelvhasonlító irányának jellemzése, viszonya a nyelvújításhoz, Veszeghy méltatása stb. A kornak nagy vonásokkal rajzolt politikai, társadalmi, irodalmi és tudományos háttéréből plasztikailag emelkedik ki Révai alakja, s úgy szólva előttünk fejlődik. Szerző ritka tárgyilagossággal leplezi föl hőse erkölcsi és szellemi bensőjét. Oly kevés é puszta dicsőítője, mint kritikusa. Nagy mérséklettel és biztos tapintattal vegyíti alakján a fényt és árnyat s elevenen tünteti föl legjellemzőbb sajátosságait. Előadása vonzó, kompositiója természetes és művészi: egyszerűen a tartalom alaposságával a forma művészete egyesül a siker nem közönséges fokán, s így **túlzás nélkül elmondhatni: e mű irodalmunknak valóságos díszere válik.**»

A M. TUD. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

Kaphatók a M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalában Budapesten (Akadémia épület) s minden hazai könyvtáránál:

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál. I—XIV. köt. 42 füzetben. 1862—1878. (8-adrét 420 iv.) Ára egy 14 kötetből álló teljes példánynak 24 forint. Egy-egy kötetnek különvéve 3 forint. Az I-ső és X-dik kötet külön nem adatik.

NYELVEMLÉKTÁR. Régi Magyar Codexek és Nyomatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. I—VI. kötet. 1864—78. 8-adrét. Együtt megrendelve Ára 10 frt.

Egyenkint:

- I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Codex. Közzéteszi: Volf György (XXX. és 381 l.) Ára 2 frt.
 II. kötet. Weszprémi C. — Peer C. — Winkler C. — Sándor C. — Gyöngyösi C. — Thewrewk C. — Kriza C. — Bod C. Közzéteszi: Volf György. (XVIII és 406 l.) Ára 2 frt.
 III. kötet. Nagyszombati C. — Szent Domonkos C. — Virginia C. — Közzéteszik: Komáromy L. és Király P. (IV. és 345. l.) Ára 2 frt.
 IV. V. kötet. Érdy Codex 2 kötetben. Közzéteszi Volf György. 1876—77. I. fele. XIX és 487 lap. — II. fele. 532 lap. Ára 4 frt.
 VI. kötet. Tihanyi Codex. Kazinczy Codex. Horvát Codex. Közzéteszi Volf György. 1879. XVIII és 359 lap Ára 2 frt.

RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK. I. Halotti Beszéd, Régi Biblia, Buda. 1838. 5 ft. — II. Kinizsi Pálné imakönyve. Vegyes m. iratok. Buda, 1840: 2 ft. — III. Tatrosi Biblia. Vegyes m. iratok. 1842. 2 ft. — IV. 1. Guary-codex. Buda, 1841 Ára 1 frt.

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA. (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet. Codexbeli versmaradványok Ára 2 frt.

RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK Erdősitől Tsétsiig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta Toldy Ferencz Ára 2 frt.

REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál. Ára 2 frt.

A KONDAI VOGUL NYELV. Irta Hunfalvy Pál. (Nyelvtudom. Közl. IX. köt.) Ára 3 frt.

ERDEI-ÉS HEGYI-CSEREMISZ SZÓTÁR. (Vocabularium čeremissicum utriusque dialecti.) Budenz József. (A Nyelvt. Közlemények IV. kötetéből) Ára 50 kr.

MAGYAR-UGOR ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÓTÁR. Irta Budenz József. I.—IV. füzet. (1—46 iv) 1873—79. 8-adrét. Egy-egy füzetnek Ára 1 frt.

A MAGYAR IGEIDŐK. Irta Szarvas Gábor Ára 1 frt.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEL. Irta P. Thewrewk Emil. Ára 1 ft.

A MAGYAR NYELVUJÍTÁS óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor Ára 1 ft 50 kr.

MAGYAR TÁJSZÓTÁR. Buda 1838. Ára 2 frt.

KALEVALA. A finneknemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 ft.

ABUSKA. Csagatájtörök szógyűjtemény. Vámbéry Á.-tól Ára 40 kr.

KAZÁNI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK. Irta Sz. Bálint Gábor. I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 8-rét. 1875. 170 lap. II. füzet. Kazáni-tatár szótár 8-rét. 1876. 178 lap. III. füzet. Kazáni-tatár nyelvtan 8-rét 18/7. Egy-egy füzetnek Ára 1 frt.

ÉRTEKEZÉSEK A NYELV-ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL. Kiadja a M. Tud. Akadémia. Az I. osztály rendeletéből szerkeszti Gyulai Pál, osztálytitkár.

I. k. (1—11. sz.) 1867—68. Ára 2 frt 20 kr.	V. k. (1—10. sz.) 1875—76. Ára 3 frt — kr.
II. k. (1—12. sz.) 1869—72. Ára 1 frt 80 kr.	VI. k. (1—10. sz.) 1876—77. Ára 2 frt 50 kr.
III. k. (1—11. sz.) 1872—73. Ára 1 frt 80 kr.	VII. k. (1—10. sz.) 1877—78. Ára 2 frt 10 kr.
IV. k. (1—10. sz.) 1873—74. Ára 2 frt — kr.	VIII. k. (1— 7. sz.) 1879. Ára 3 frt 20 kr.